MALDONATUS

IN QUATUOR

EVANGELIA.

TOM. IV.

MOGUNTIÆ,
TYPIS FLORIANI KUPFERBERG.

JOANNIS MALDONATI,

SOCIETATIS JESU THEOLOGI,

COMMENTARII

IN

QUATUOR EVANGELISTAS.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM ACCURATISSIME RECUDI

CURAVIT

FRANCISCUS SAUSEN.

TOMUS IV.

Qui complectitur Evangelium Lucae a Cap. XIII. usque ad XXIV. et Joannis Capita priora quinque.

MOGUNTIAE,

SUMPTIBUS KIRCHHEMII, SCHOTTI & THIELMANNI.

1843.

PARISIIS, apud Mequignon juniorem, Facult. theol. Bibliopolam.

LONDINI, apud D. Nutt, foreign Bookseller, 158, Fleet Street.

SANCTUM

JESU CHRISTI

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

CAPUT XIII.

ADERANT autem quidam in ipso tempore, nunciantes illi de Galilaeis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. 2. Et respondens dixit illis: Putatis, quod hi Galilaei prae omnibus Galilaeis peccatores fuerint, quia talia passi sunt[1])? 3. Non, dico vobis: sed nisi poenitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. 4. Sicut illi decem et octo, supra quos cecidit turris in Siloë, et occidit eos: putatis quia et ipsi debitores fuerint praeter omnes habitantes in Jerusalem? 5. Non, dico vobis: sed si poenitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis. 6. Dicebat autem et hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quaerens fructum in illa, et non invenit. 7. Dixit autem ad cultorem vineae: Ecce anni tres sunt, ex quo venio quaerens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat? 8. At ille respondens dicit illi: Domine, dimitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercora[2]): 9. et siquidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam. 10. Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis. 11. Et ecce mulier, quae habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo: et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. 12. Quam cum videret Jesus, vocavit eam ad se, et ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. 13. Et imposuit illi manus[3]), et confestim

[1]) Joan. 9, 2. [2]) Rom. 2, 4. [3]) Marc. 7, 32. Act. 9, 12. 17. 18.

erecta est, et glorificabat Deum. 14. Respondens autem archisynagoga, indignans quia sabbato curasset Jesus, dicebat turbae: Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite et curamini, et non in die sabbati[1]). 15. Respondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocritae, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum, aut asinum a praesepio, et ducit adaquare? 16. Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit satanas, ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati? 17. Et cum haec diceret, erubescebant omnes adversarii ejus, et omnis populus gaudebat in universis, quae gloriose fiebant ab eo. 18. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, et cui simile aestimabo illud? 19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit, et factum est in arborem magnam: et volucres coeli requieverunt in ramis ejus[2]). 20. Et iterum dixit: Cui simile aestimabo regnum Dei? 21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae sata tria, donec fermentaretur totum[3]). 22. Et ibat per civitates et castella docens[4]), et iter faciens in Jerusalem. 23. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt, qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos: 24. Contendite intrare per angustam portam[5]): quia multi dico vobis quaerent intrare, et non poterunt. 25. Cum autem intraverit paterfamilias et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis, et respondens dicet vobis: Nescio vos, unde sitis[6]). 26. Tunc incipietis dicere: manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti. 27. Et dicet vobis: Nescio vos unde sitis: discedite a me omnes operarii iniquitatis[7]). 28. Ibi erit fletus et stridor dentium: cum videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. 29. Et venient ab Oriente, et Occidente, et Aquilone, et Austro, et accumbent in regno Dei. 30. Et ecce sunt novissimi, qui erunt primi, et sunt primi, qui erunt novissimi[8]). 31. In ipsa die accesserunt quidam Pharisaeorum, dicentes illi: Exi, et vade hinc: quia Herodes vult te occidere. 32. Et ait illis: Ite,

---

[1]) Luc. 14, 5. Matth. 12, 10. [2]) Matth. 13, 31 sq. Marc. 4, 30—32. [3]) Matth. 13, 33. [4]) Matth. 9, 35. [5]) Matth. 7, 13. [6]) Matth. 25, 10 sq. [7]) Matth. 7, 22 sq. 8, 11 sq. 25, 41. [8]) Matth. 19, 30. 20, 16. Marc. 10, 31.

et dicite vulpi illi: Ecce ejicio daemonia et sanitates perficio hodie et cras et tertia die consummor. 33. Verumtamen oportet me hodie, et cras, et sequenti die ambulare: quia non capit Prophetam perire extra Jerusalem. 34. Jerusalem, Jerusalem[1]), quae occidis Prophetas, et lapidas eos, qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, et noluisti? 35. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta[2]). Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat eum dicetis: Benedictus, qui venit in nomine Domini[3]).

IN CAPUT XIII.

1. *Aderant autem quidam ipso in tempore, nunciantes illi de Galilaeis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.* Praetermisit hoc Irenaeus[4]), commemorans ea, quae solus scripsit Lucas, cum insignis tamen esset historia. Evangelista eodem tempore, quo Christus ea, quae extremo capite superiore dicta sunt, disserebat, supervenisse aliquos dicit, qui nuntiarent, quid Pilatus fecisset Galilaeis. Quorsum autem nuntium illud intulerint, non dicit. Ego, si quis mihi esset auctor, facile mihi persuaderem historiam illo ipso tempore, quo illi narrarunt, accidisse; eosque non alia narrasse de causa, quam, quia nova et nondum audita erat; ut solemus res ejusmodi novas et insignes omnibus miscere sermonibus, sed nolo primus esse auctor rei praesertim incertae. **Quo tempore illud acciderit.**

Plerique igitur putant, ideo illos eam historiam in medium attulisse, ut Galilaeos, quos pro hostibus habebant, homines detestabiles esse significarent, quos Deus per Pilatum ipsis suis sacrificiis obruisset. At quorsum isthaec ipsa Galilaeorum detestatio? occasionem enim habere aliquam oportebat; quae in iis quidem, quae superiore capite ab Evangelista narrata sunt, non apparet. Praeterquam quod ii, qui ista nuntiarunt, illa, quae Christus dixerat, non audierant; ait enim Lucas, eos sub idem tempus supervenisse, quasi indicans rem eos novam et inauditam attulisse. Itaque mea illa conjectura, quam posui paulo superius, eo mihi videtur probabilior, quo minus in aliorum opinionibus probabilitatis invenio. Sed ea mihi, et quia meliorem non habet auctorem, et quia eamdem illam id temporis accidisse in nulla colligitur historia, non satis placet. Nam duae illae seditiones, quae ab eodem Luca Act. 5, 36. 37. commemorantur, triginta **Cur haec historia fuerit commemorata.**

---

[1]) Vers. 34 sq. Matth. 23, 37 sq. 1 Thess. 2, 14—16. [2]) Luc. 19, 43 sq. [3]) Matth. 21, 9. [4]) Lib. 3. c. 14.

ut minimum annis ante contigerant, cum Judas Galilaeus, qui posterioris auctor fuit, fuerit, ut illic dicitur, in diebus professionis.

Verosimilis de hac historia sententia.

Vero simile igitur est illos, qui hoc narrarunt, non tanquam rem novam atque recentem narrasse, sed accessisse ad Christum; hoc est, *παρῆσαν*, *accesserunt*, ut eum de eo facto interrogarent, quonam id divino consilio accidisset, quemadmodum cum aliquando discipuli interrogarunt, cum caecum quemdam natum vidissent: *Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut caecus nasceretur* [1])? Quemadmodum Cyprianus, ut videtur [2]), Theophylactus et Euthymius quidem certe ita interpretantur.

Pilatus Samaritanos seditiosos oppressit.

Quod ad ipsam attinet historiam, quomodo, quando, et qua de causa Galilaeorum sanguinem cum ipsorum sacrificiis Pilatus miscuerit, nullam praeter hanc ipsam Lucae satis perspicuam habemus, omnes tamen interpretes ad seditionem illam referunt, quae auctore Juda Galilaeo accidisse dicitur [3]), de quo [4]) ad hunc modum Josephus scribit: *Interea ne Samaritani quidem tumultu caruere. Concitavit enim eos impostor quidam, pro nihili ducens mendacium, et omnia comminiscens ad plebis gratiam, jubens, ut convenirent ad montem Garizim apud eam gentem sanctissimum, asseverans se eis ostensurum sacra vasa refossa, quae ibi Moses reposuerat. Illi creduli sumptis armis Tirathabam vicum obsederunt, expectantes ibi confluentes caeteros, ut magno agmine montem ascenderent. Sed Pilatus prior clivum montis occupat equitibus suis et peditibus, qui praelio congressi cum Samaritis apud vicum collectis, alios fuderunt, alios in fugam compulerunt, multos etiam vivos captos adduxerunt, quorum praecipuos et potentiores Pilatus mulctavit capite.* At Josephus de sacrificio mentionem non facit. Quin colligitur, eos tunc non sacrificasse, cum Josephus dicat a Pilato, cum adhuc in vico Tirathaba essent, antequam ad montem, ubi templum erat, ascendissent, oppressos fuisse. Graeci fere interpretes, ut Euthym., Theophyl., Cyrill. apud Thom., Anastasius [5]) et Oecumenius [6]) solent dicere, Judam illum Galilaeum inter alia docuisse, non licere Judaeis quemquam praeter Deum, Dominum appellare, quod et Josephus scribit [7]),

Quomodo Pilatus eorum sacrificia cum sanguine miscuerit.

itaque non esse pro Imperatore sacrificandum. Quare Pilatum ea re irratum eos, qui ejus erant sectae, inter sacrificia, in quibus pro Imperatore orare recusabant, interfecisse, atque ita eorum sanguinem cum sacrificiis miscuisse. Suidas in Pilato ad eam refert historiam, quae apud Josephum est [8]), cum Pilatus commotam plebem et tumultum excitantem, quod sacrum thesaurum, quem Corban appellabant, aperuisset, summissis clam armatis militibus partim interfecit, partim vulneravit, omnes perterruit. Miror hoc viris doctis nostro tempore placuisse, nec animadver-

---

[1]) Joan. 9, 2. [2]) In lib. contra Novat. [3]) Act. 5, 37. [4]) Lib. 18. Antiq. c. 5. [5]) Quaest. 67. [6]) In comm. in c. 5. Act. Apost. [7]) Lib. 18. Antiq. c. 2. [8]) Lib. 2. de bello Judaico c. 8.

tisse eos, id non in Galilaea, sed in ipsa Jerosolymitana urbe accidisse, ubi et thesaurus erat, ut Josephus narrat. Itaque non potuisse Galilaeos esse, qui interfecti fuerint. Nam recentioribus quibusdam auctoribus, qui sine testimonio et sine ratione dicunt hoc Jerosolymae accidisse, non vereor, ne fides habeatur. Praeterquam quod non sacrificantes in templo, sed in foro ante tribunal suum vociferantes tumultuantesque interfecisse, Josephus dicit. In re incerta probabilissimum mihi videtur hoc factum esse tum, cum Pilatus vicum illum Tirathabam militibus occupavit, ut Samaritanos opprimeret, ut paulo supra ex Josepho recitavimus. Caeterum historiam illam clarius Hegesippus narrat [1]), ejus haec verba sunt: *Quod igitur ludibrium imperitante Tiberio acciderit, non putavi praetereundum, ut ex eo deformitas colligatur imperatoris. Sicut enim boni principis vita probitatis quaedam praescriptio et per universos vivendi forma est, ita Imperatoris colluvio lex flagitiorum est. Ab eo missus Pilatus est in Judaeam vir improbus, atque in exiguo ponens mendacium, circumvenit Samaritanos, ut montem, cui nomen Gadir, peterent, erat enim illis sacratus, eo quod vellet eorum mysteria cognoscere. Et ascendens populum praevenit equitatu, pedestrique exercitu stravit, affícto crimine, quod a Romanis discedere et conciliabulum sibi quaerere praeparassent.* Ex eo, quod Hegesippus narrat, finxisse Pilatum se Samaritanorum mysteria velle cognoscere, perspicuum est, eum sacrificantes oppressisse, quod Josephus silentio praetermisit.

Auctoris opinio de hoc facto.

Hegesippi locus de eadem historia.

Unum illud huic sententiae videtur obstare, quod illi, de quibus Josephus et Hegesippus scribunt, Samaritani fuerint; isti, de quibus Lucas loquitur, Galilaei; Samaritani autem Galilaei non erant, quin potius hostes Galilaeorum, et ab illis, sicut a Judaeis, de religione maxime dissentientes. Nam Galilaei in templo Jerosolymitano adorabant, atque sacrificia sua offerebant; Samaritani id nefas ducebant, suum in monte Garizim, ut idem auctor est Josephus, templum habentes, ubi, ut mulier illa Samaritana Christo dixit [2]), adorare dicebant oportere. Itaque Christum, quia *facies ejus erat euntis in Jerusalem* adorationis causa, recipere noluerunt supra [3]), et Josephus [4]) Samariam mediam inter Judaeam et Galilaeam esse dicit. Quod et ex Evangelistis quoque ipsis facile colligitur. Scribit enim Joannes [5]), Christum ex Judaea in Galilaeam euntem per Samariam transire oportuisse. Quia nemo quaestionem attigit, nemo respondet, mihi, qui nodum strinxi, utcumque potero solvendus est.

Quomodo historia Josephi cum Evangelio conveniat.

Galilaei a Samaritanis cultuque Dei diversi.

Duas ob causas mihi videtur ille, qui hoc Christo nuntiabat, Galilaeos vocasse eos, qui non Galilaei, sed Samaritani erant. Et quia utraque gens odio Judaeis erat, itaque Christum ipsum pro eodem ducebant aut Galilaeum, aut Samaritanum appellare;

Cur Galilaei appellati sint illi, qui Samaritani erant.

---

[1]) Lib. 2. de excid. Jeros. cap. 5. [2]) Joan. 4, 20. [3]) Cap. 9. 53. [4]) Lib. 3. Antiq. cap. 2. [5]) Cap. 4, 4.

quia quod ad odium attinet, perinde illis erat[1]). Ac fortasse voluit interrogando Christum ipsum perstringere, qui ab omnibus Galilaeus esse putabatur, quasi insinuans ipsius gentem, atque adeo ipsum esse peccatorem, cum Deus permisisset eorum sanguinem una cum sacrificiis permisceri. Et quia Samaria Galilaeae majori nobiliorique provinciae vicina erat, et solemus non solum vicinas urbes, verum integras etiam provincias vicinarum provinciarum, praesertim nobilium nomine vocare. Sicut Cantabros non solum, qui vere Cantabri sunt, sed omnes etiam circum gentes appellamus; et Flandros non illos tantum, qui vere sunt Flandri, sed etiam Hannones et Brabantos et omnes, qui sub illo sunt coelo. Potuerunt etiam Galilaei appellari, quamvis Galilaei non essent, quia Judam illum Galilaeum sequebantur. Hos autem, de quibus Lucas loquitur, Samaritanos fuisse, quamvis Galilaei appellentur, ex hoc ipso loco intelligi potest. Dicuntur enim in ipsis trucidati sacrificiis; atqui Galilaei non alibi, quam in templo Jerosolymitano, ut diximus, sacrificabant; et manifestum est hoc Jerosolymae non accidisse, et quia tanquam alibi factum narratur, et quia historia Josephi et Hegesippi in monte Garizim, ubi Samaria est, testatur accidisse. Accedit, quod si vere fuissent Galilaei, Pilatus eos trucidare non potuisset, cum non Galilaeae, sed Judaeae praeesset, nec ullam in Galilaeos haberet potestatem. Itaque Christum ipsum coram se tanquam reum accusatum, ut Galilaeum esse audivit, ad Herodem misit, qui tetrarcha erat Galilaeae[2]), Samaritani vero, quamvis Samaritani Galilaei aliquando vocarentur, tamen quia Galilaei vere non erant, sub Pilati erant jurisdictione, ut ex iisdem auctoribus Josepho et Hegesippo colligitur. Ita potuit Samaritanos Pilatus occidere.

Samaritani sub Pilati erant jurisdictione, non Galilaei.

Cur Christus Galilaeos caesos fuisse dicat.

2. *Et respondens Jesus dixit illis.* Quocumque tandem animo illi Christum interrogaverint, ita Christus respondit, ut eos, qui interrogaverant, meliores redderet, et ex aliorum calamitate poenitentiae illis medicinam faceret, dicens non minus ipsos, quam eos, qui inter victimas fuerant trucidati, peccatores esse, nec propterea, quod a Deo nunc simili supplicio non afficiantur, aeterna supplicia, nisi poenitentiam egerint, fugituros. Beda[3]), *quibus*, inquit, *non ipsa mors, nam et bonos quoque sic potuisse mori beatorum martyrum gloria declarat; sed vita improba, pro qua in secundam mortem mitterentur, obfuit. Verum ad correctionem viventium, ut pestilente flagellato stultus sapientior fieret*[4]), *vel certe ad exemplum corrigi nolentium, ideoque pessime moriturorum, tali sunt morte mulctati.*

3. *Non, dico vobis; sed nisi poenitentiam habueritis, omnes similiter peribitis.* Graece, ἐὰν μὴ μετανοῆτε, *nisi poeniteat vos, nisi poenitentiam egeritis, omnes similiter peribitis.* Multi auctores

---

[1]) Matth. 26, 69. Marc. 14, 70. Luc. 23, 6. Joan. 7, 52. Joan. 8, 48.
[2]) Luc. 23, 6. [3]) In hunc locum. [4]) Prov. 19, 25.

inter eos, quibuscum Christus loquebatur, et illos, quorum sanguis cum ipsis sacrificiis fuerat mixtus, in eodem mortis genere putant comparationem fieri, quasi significet Christus fore, ut nisi egerint poenitentiam, etiam ipsorum sanguis cum eorumdem sacrificiis misceatur, cum a Vespasiano Jerosolyma capietur, quam in azymorum festo captam fuisse Josephus scribit. Ita Euthym.[1]) et Cyrill. apud D. Thomam, Hugo, Lyranus, et alii. Sed eodem modo, quo dicit nunc: *Omnes similiter peribitis*, dicit paulo post[2]) de illis agens, quos turris Siloë obruerat. Atqui noluit profecto illic significare futurum, ut nisi agerent poenitentiam, omnes casu turris opprimerentur, sicut illi decem et octo oppressi fuerant. Praeterquam quod hoc erat sibi ipsi Christum repugnare; volebat enim docere, illos, quorum sanguis cum sacrificiis mixtus fuerat, non propter sua peccata id passos fuisse. Nam si propter sua peccata passi fuissent, multi alii eadem fuissent passi, qui non minus peccatores, quam illi erant. Quo ergo modo inde colligeret eos, quibuscum loquebatur, passuros eadem, quia meliores aliis non erant, cum non omnes, qui aeque erant peccatores, eadem passi fuerint?

Inter quos fiat hic a Christo comparatio.

Melius Bonaventura, bonus saepe interpres, comparationem quidem inter hos et illos fieri, sed non in eodem poenae genere, quasi dicat: Omnes similiter peribitis, sicut illi perierunt, non morte corporis, sed animae; et non temporali, sed aeterno supplicio. Probabile hoc est, sed probabilius etiamnum esse arbitror, ut non hi cum illis, qui a Pilato trucidati sunt; sed inter se ipsi comparentur, quasi dicat: *Omnes similiter*, id est, simul, nemine excepto; sicut unus, sic alius, sicut pauper, ita divites *peribitis*.

S. Bonaventurae interpretatio proba.

Objiciet aliquis absurdum videri poenam variari, et cum de temporali ageretur, qua illi a Pilato occisi fuerant, eodem prorsus loco, eodemque contextu verborum ad sempiternam poenam subito transire. At tantum abest, ut id absurdum sit, ut in eo tota vis, tota gratia consistat orationis. Hoc enim agebat Christus, ut ex temporali supplicio, quo affecti illi fuerant, auditores suos aeterni admoneret, tanquam si diceret: Pilatus quidem corpus occidit, animas autem occidere non potuit; *nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*[3]). Nec eos miseros putatote, qui corporalem illam mortem, quam vos mihi narratis, subierunt: eos miseros existimate, qui mortem animae subituri sunt; quam vos profecto subibitis omnes, nisi poenitentiam egeritis.

Loquitur de morte animae, non corporis.

Nemo mihi hoc loco vim harum duarum vocum: *Omnes et similiter* videtur observasse. Mihi vero per antithesim videtur Christus has duas particulas de industria usurpasse, ut opponeret eos, quibuscum agebat, illis, qui a Pilato fuerant occisi,

De his duabus vocibus *omnes* et *similiter*.

[1]) In comm. [2]) Vers. 5. [3]) Matth. 10, 28. Luc. 12, 4. 5.

quosque ipsi miserrimos putabant fuisse: ut doceret majora ipsos et certiora passuros esse, nisi agerent poenitentiam: majora, quia illi temporalia, ipsi aeterna: certiora, quia illi non omnes, qui in eadem erant culpa, pariter perierunt: ipsi vero pariter nemine excepto peribunt. Hoc est *omnes similiter peribitis.*

4. *Sicut illi decem et octo.* Neque hoc quando, aut quomodo acciderit scimus, nec enim quisquam, aut sacer, aut profanus auctor praeter Lucam narrat. Is nobis instar est omnium. Turrim hanc Siloë nonnulli auctores in ea urbe tribus Ephraim fuisse dicunt, ubi olim arca testamenti fuerat [1]), sed ex hoc ipso loco perspicuum est eam fuisse in Jerusalem, et quidem intra muros, cum dicat Christus: *Putatis, quia et ipsi debitores fuerint, praeter omnes homines habitantes in Jerusalem?* indicans etiam eos, qui casu turris obruti fuerant, in Jerusalem habitasse, et intra ipsam urbem oppressos fuisse, ubi alii cives aeque peccatores eadem via praetereuntes opprimi eadem ruina potuerunt. Melius igitur sentiunt, qui dicunt Siloë nomen fuisse fontis, piscinae, aut torrentis intra Jerosolymitanam urbem prope radices montis Sion fluentis, ut indicat Jesaias [2]) et Joannes [3]). Erat ergo turris juxta fontem, aut piscinam, sive torrentem, ideoque turris Siloë vocabatur.

Turris Siloe ubi fuerit.

Putatis, quia et ipsi debitores fuerint. Peccatores, phrasi Chaldaica, qua peccatores חיבים, *debitores* vocant. Eodem modo haec sententia, quo superior intelligenda, eodem enim pertinet, ut doceat Christus non debere eos securos esse, propterea quod eo casu non perierint, quasi ideo non fuerint peccatores. Perituros enimvero pejus, nisi egerint poenitentiam. Illi unius tantum casus mentionem fecerant, qui Galilaeis quasi hominibus peccatoribus contigisset; Christus aliud etiam illis non jam remotum, sed domesticum proponit exemplum: quo non Galilaei, qui peccatores, sed Jerosolymitani cives, qui sancti habebantur, quales se illi ipsi, cum quibus loquebatur, esse putabant, occisi fuerant, et occisi quidem non ab hominibus, sicut illi a Pilato, quorum mors magis Pilati crudelitati, quam divinae ultioni tribui poterat, sed ab ipso quodammodo Deo subito et inopinato turris casu, ut non nisi divina id providentia peccata vindicante factum videri posset. Et tamen illi ipsi non magis, quam caeteri Jerosolymitani cives peccatores erant.

5. *Non, dico vobis.* Vide supra vers. 3.

6. *Dicebat autem et hanc similitudinem.* Graece, ταύτην τὴν παραβολὴν, *hanc parabolam*, ut supra [4]). Parabola vero facilis est, nec longa indiget explicatione. Illud merito quaeri potest, unde pendet pars magna sententiae, quorsum eam Christus hoc loco proposuerit, nec enim videtur satis cum antecedentibus cohaerere. Sed si parabolae finem consideremus, haeret

Quomodo haec parabola praecedentibus cohaereat.

[1]) Jos. 21, 2. et 22, 9. Jerem. 7, 12. Jud. 21, 19. [2]) Cap. 8, 6. [3]) Cap. 9, 7. [4]) Cap. 12, 16.

aptissime. Dixerat, nisi agerent sedulo poenitentiam, eos omnes perituros. Docet hac parabola, quomodo perituri sint, nimirum ut ficus, quae fructum, quantumvis expectata, quamvis diligenter culta, non fert, tandem exscinditur. Tribus ergo in rebus similitudo cernitur. Primum quod sicut ficus illa fructum non ferebat; ita ipsi bona opera non faciebant, quae fructus vocantur digni poenitentiae, supra [1]). Deinde quod quemadmodum Dominus ille vineae plures patienter annos expectavit, dum ficus magis ac magis culta, et adhibito stercore adjuta fructum ferret: ita Deus illos patienter expectat, donec emendentur, donec agant poenitentiam. *Non tardat Dominus promissionem suam, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti* [2]), et: *expectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas* [3]). Postremo, quod quemadmodum dominus ille vineae, postquam expectasset diu, nec ficus fructum ferret, succidi tandem eam jussit et in ignem mitti (id enim licet non exprimatur, factum esse intelligendum est), sic Deus illos post diuturnam patientiam atque expectationem, si poenitentiae fructus non fecerint, damnaturus sit et in sempiternum ignem missurus. Hae sunt propriae et necessariae parabolae partes, in quibus sententia tota consistit. Caetera, ut opinor, ornamenta sunt, et non necessario ad sententiam accommodanda.

Quibus in rebus similitudo consistat.

Quale est illud, quod in ficu potius quam in alia arbore parabolam Christus proposuerit. Quod non alia fortasse fecit causa, quam quod in calidis regionibus, qualis Judaea erat, ubi ficus facile proveniunt, nulla arbor frequentior sit in vineis, ut in Italia et in Hispania ulteriore videre licet; sicut in frigidis, ut Gallia, nuces in vineis plantari solent. Etsi non repudio, quod Ambrosius [4]), Theophilus Alexandrinus [5]), Beda, Theophylactus et Euthymius tradiderunt, per ficum synagogam Judaeorum significatam, quod quemadmodum ficus foliis tantum abundat, ita synagoga sola externa caeremoniarum specie abundaret. Quod praeterquam quod apte ad populares conciones dictum est, eo etiam est probabilius eo spectasse Christum, quod vidimus alibi arefacta ficu significasse fore, ut synagoga etiam arefieret [6]). Magis tamen assentior August. [7]), qui per ficum omnes homines significari putat.

Cur in ficu potius quam in alia arbore data sit parabola.

Nam synagoga vinea potius, quam ficus erat. *Ego te plantavi vineam electam, et vineam de Aegypto transtulisti* [8]); vineam Ecclesiam esse, dominum vero vineae Deum manifestum est. Colonus quis sit quaeritur; Theophylactus et Euthymius Christum esse putant. At ille potius ipse dominus erat, qui veniebat, ut fructum in ficu requireret, ut ait Ambrosius. Alii Apostolos, ut Chrysostomus, aut quisquis auctor est [9]), et Beda [10]). At de re

Vinea est Ecclesia, Dominus vineae Deus.

---

[1]) Cap. 3, 8. Matth. 3, 8. [2]) 2 Pet. 3, 9. [3]) Jes. 5, 2. 4. [4]) In comm. [5]) Lib. 3. Alleg. [6]) Marc. 11, 13. Matth. 21, 19. [7]) Serm. 31. de verb. Dom. [8]) Psalm. 79, 9. 15. Jes. 5, 2. 3. 4. 5. 7. Jerem. 2, 21. [9]) Hom. 12. in Marcum. [10]) In comm.

jam praeterita loquebatur, antequam Apostoli vineam colere coepissent. Eadem ratione non convenit, quod Ambrosius ait colonum singulariter fuisse Petrum, super quem Ecclesia fundata est; quod neque cum eo, quod paulo ante dixerat, bene cohaeret, arborem fuisse synagogam, non enim synagogae, sed Ecclesiae Evangelicae Petrus fundamentum fuit. Placet mihi, quod ait Augustinus [1]), omnes sanctos colonos esse, qui Dominum pro peccatoribus rogent.

Coloni vineae sunt omnes, qui Ecclesiae curam gerunt.

Sed probabilius est significari omnes, qui vineae Domini Sabaoth, sive olim synagogae, sive nunc Ecclesiae, curam gerunt. Horum enim officium est ficum colere, circa illam fodere et stercus adhibere, id est omnem dare operam, ut fructum ferat. Horum est Dominum rogare, ut alterum etiam annum patienter expectet. Id faciebat Moses, cum dicebat: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti* [2]). Amat suum quisque opus et aegrius colonus fert arborem non suam exscindi, quam dominus ipse cujus est, quia circa illam laboravit, et non vult, si fieri potest, operam suam perdere. Quo exemplo discere ii debent, qui Ecclesiae curam habent, non debere se ad justitiae severitatem, sed ad benignitatem atque patientiam Dominum provocare. Gaudet Christus se a suis ministris clementia quodammodo superari.

Cur trium annorum hic fiat mentio.

7. *Ecce anni tres sunt.* Quod tres annos dixerit, nihil fortasse aliud causae fuit, quam quod soleat ficus primo anno, quod plantata est, saepe fructum ferre: si non primo, saltem secundo: si non secundo, ut tardissime, tertio: si tertio non ferat, numquam latura videatur. Significatur ergo dominum illum vineae tam diu expectavisse, ut ficus illa fructum ferret, quamdiu in arbore ejus generis expectandum videbatur. Si enim nux, aut oliva fuisset, plures quam tres annos expectare oportebat. Indicat igitur Deum uniuscujusque arboris naturam, id est, cujusque hominis ingenium ac mores cognitos habere, recteque scire, quamdiu unusquisque expectandus sit, fructum ut ferat. Sunt qui non nisi in senectute sapiant, reliquo aetatis tempore insani esse videantur, similes palmis, quae dum novellae sunt, nihil nisi spinas ferunt: cum senescere incipiunt, dulcissimos proferunt fructus. Sunt qui in pueritia senes, in senectute pueri sint, similes ficui, quae, quos fructus primis annis non fert, numquam fert. Ideo Deus alios majore, alios minore expectat tempore. Hoc arbitror esse literale.

Quae sint allegorica in hac parabola.

Illa allegorica, quae a multis afferuntur. Tres annos tres esse leges; naturalem sub Abraham, scriptam sub Mose, Evangelicam sub Christo, ut interpretantur Ambrosius [3]), et Gregorius [4]), et Theophylactus. At quis quartus erat annus, quo expectare adhuc rogatur dominus? nec enim quarta erit lex. Aut tres Judaeorum

---

[1]) Serm. 31. de verb. Dom. secundum Lucam. [2]) Exod. 32, 32. [3]) Hoc loco. [4]) Hom. 31. in Evang.

gubernationes sub Judicibus, sub Regibus, sub Pontificibus, ut ait Euthymius. Aut tres hominis aetates, puerilem, virilem, senectutem, ut Theophylactus et Athanasius [1]). Longius etiam videtur abesse, quod Augustinus dicit, ter senos annos esse decem et octo, post quos mulier illa, de qua statim agitur [2]), curata fuerat.

Quid autem sit, dominum venire, ut in ficu fructum quaerat, docet Basilius [3]). *Clementiae,* inquit, *Dei erga homines peculiare hoc est, non clam, aut silenter ingerit supplicia, sed intendens comminationes ea praedicit affore, per hoc peccatores invitans ad poenitentiam, id quod fecit Ninivitis Jona praecone* [4]). *Israel item, cum deliquisset, neutiquam tacite extremam intulit perniciem, sed famulo suo excitato ad supplicandum pro populi peccatis poenas praenunciabat dicens* [5]): *Nunc dimitte me, et delebo populum hunc. Simile quiddam in Evangelio edocti sumus a ficu sumpta parabola.* Itaque putat Basilius, nihil aliud esse venire Dominum ad quaerendum fructum in ficu, quam eam admonere, ut fructum ferat, illique comminari, fore, ut si fructum non ferat, excidatur. Caeterum illud non bene convenit, quod, antequam dominus colono diceret, ut ficum exscinderet, ternis jam annis venerat, ut in ea fructum quaereret, nec invenerat. Imo propterea illi excidium comminatus est, quia cum per tres jam ad illam venisset annos, ut fructum quaereret, non invenisset. Non ergo venire est monere aut comminari: ter enim Dominus venit, et semel tantum comminatus est. Venire igitur est, Deum oculos ad unumquemque convertere, ut videat, ecquem fructum habeat et colligat, nec enim movetur loco.

Quid sit dominum venire, ut fructum quaerat.

Succide ergo illam. Loquitur accommodate ad parabolam, in qua versatur: non ad rem per parabolam significatam. Nec enim Deus per ministros suos, sed per se ipsum homines damnat, quod est ficum succidere. Nisi dicamus etiam hoc sensu per ministros damnare, quia *quae illi ligant super terram, sunt ligata et in coelo* [6]), quod etsi verum est, tamen non videtur eo Christus spectare voluisse, cum non de ea condemnatione, quae in hac vita: sed de illa ultima, quae in altera vita fit, agere videatur. Ad parabolam autem accommodate loquitur, quia non solent domini vinearum ipsi per se, sed per suos colonos inutiles arbores exscindere.

Quid sit ficum succidere.

Ut quid etiam et terram occupat? Graece, ἱνατί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ, *quorsum etiam terram infructiferam reddit?* Solent arbores praesertim magnae et succulentae, qualis est ficus, omnem circa terrae humorem exsugere, et quicquid prope est soli aliorum seminum sterile facere. Hoc est καταργεῖν, *infrugiferam et sterilem reddere.* Itaque ea ficus non solum fructum non ferebat: sed etiam efficiebat, ne alia semina fructum ferrent, maxime vites, quae circum erant, quibus non solum necessarium

[1]) Quaest. 70. [2]) Vers. 11. [3]) In comm. in cap. 5. Jes. [4]) Jonae 1, 2. et 3, 2. 3. 4. [5]) Exod. 32, 10. [6]) Matth. 16, 19. et 18, 18.

subtrahebat succum, sed umbra etiam ipsa nocebat, quae omnibus fere rebus noxia esse creditur. Hanc vim habet particula illa *et*, quasi dicat, quorsum eam relinquamus, cum non modo fructum nullum ferat, sed etiam, quod pejus est, terram exsugat et exhauriat, impediatque, quo minus vites et aliae plantae ferre fructum suum possint?

Terram occupare in Ecclesia, qui dicantur.

Terram in Ecclesia occupant, qui non solum fructum ipsi bonorum operum non ferunt, verum alios etiam quo minus ferant, suo impediunt exemplo, *inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt*, ut ait Paulus [1]), et alibi [2]): *Malae bestiae, ventres pigri.*

8. *Domine, dimitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercora.* Exprimit affectum et diligentiam boni coloni, qui non libenter plantas exscindit, non libenter perdit: et quod fructum ficus non tulerit, culpam in se potius, quam in illam conjicit, quod fortasse ante non bene coluerit, pollicetur se in posterum culturum diligentius. Unum denique saltem annum a domino impetrat, quo fossa circa terra, conjectoque ad radicem stercore appareat, utrum ipsius arboris vitio, an coloni negligentia factum fuerit, ut fructum ante non tulerit. Idem facere boni Ecclesiae pastores debent.

Quid sit fodere circa illam et stercora mittere.

Quod dicit *usque dum fodiam circa eam, et mittam stercora*, nihil aliud significare arbitror, quam usque dum omnem illi culturam adhibeam, ita ut nihil jam reliquum sit, quod illi facere possimus; tunc succidam, cum vere dicere potuero: *quid est quod ultra debui facere vineae meae, et non feci ei* [3])*?* Itaque non est subtiliter inquirendum, quid fossa, quid stercus significent. Nihil enim aliud dicere colonus voluit, quam se omne remedium adhibiturum, quo ejusmodi arbores juvari solent. Id duplex est, alterum, ut hyeme ad radicem arboris fossa fiat, in quam aqua colligatur, quo plus humoris radices trahant; contra vero in aestate terra ad radices aggeretur, ne eas Solis ardor exsiccet. Alterum, ut per hyemem stercus ad radices circumponatur, quod et pinguedinem et calorem addat. Juvat hoc maxime ficus, arbores natura sua frigidissimas. Si qui tamen subtiliorem interpretationem Bedae sequi volet, nihil prohibet. *Usque dum fodiam*, inquit, *circa illam: id est, radicem infructosae mentis ligone bis acuta humiliem, et praesentium videlicet pressurarum, et horrorem perpetuae damnationis incutiam. Omnis quippe fossa in imo est. Et nimirum increpatio, dum mentem sibi demonstrat, humiliat. Et mittam stercora, id est, malorum, quae fecit, abominationem ad animum reducam, et compunctionis gratiam, quasi de putredine stercoris exsuscitem.* Ad eundem modum Theophylactus exponit.

Remedium omne se adhibiturum colonus pollicetur.

---

[1]) Phil. 3, 18. 19. [2]) Tit. 1, 12. [3]) Jes. 5, 4.

9. ***Si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.*** In priore membro aposiopesis est, abrupta oratio, imperfectaque sententia. *Si quidem fecerit fructum*, intelligendum est, bene erit, aut non opus erit eam succidere, ut Euthymius admonuit: *sin autem*, intelligendum etiam est, fructum non fecerit, *in futurum succides eam*, quasi dicat, ad succidendum etiam satis est temporis. Sunt qui mysterium esse putent, quod in priore parte colonus non dicat, quid faciendum sit, si fructum fecerit, quasi judicium domino relinquere voluerit, an sit illi mutanda sententia, ut ait Chrysostomus, aut quisquis ille est auctor [1]).

10. ***Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis.*** Id est, solebat docere in synagoga eorum singulis diebus sabbati. Hanc vim habent illa duo verba, *erat docens*, et: *sabbatis*. Cur in synagoga, et cur sabbatis, apud Marcum exposuimus [2]). Eorum autem observationem, qui putant nomen sabbati, cum plurali ponitur numero, totam hebdomadam significare, apud Matthaeum [3]) refutavimus, quin potius hoc loco distributionem pluralis numerus significat Hebraeorum idiomate, qui dicunt, בבקר בבקר, *in matutinis, in matutinis*, id est, *singulis diebus mane*, quemadmodum intelligendum illud est: *in matutinis meditabor in te* [4]). Utrumque hoc loco Evangelista consulto expressit. Synagogam quidem, ut indicaret sequens miraculum coram omni populo in Synagogam congregato factum fuisse: sabbatum vero ut causam significaret, cur Archisynagogus murmuraverit vers. 14.

11. ***Et ecce mulier, quae habebat spiritum infirmitatis annos decem et octo.*** Graece, *καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἦν, et ecce mulier erat*, id est, aderat, aut affuit, venit ad Christum, ut curaretur adducta est.

Cum spiritum infirmitatis habuisse dicit, indicat morbum illum non ex solis naturalibus causis natum fuisse, sed a daemone inductum, ut tacite causam significaret, cur medici eum curare non potuissent. Quod, ut Theophylactus adnotavit, postea [5]) Christus confirmavit: *Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit Satanas, ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die Sabbati?* Intelligimus ex hoc loco corporis etiam morbos saepe a daemonibus immitti, quibus in affligendis hominibus ministris utitur Deus. Illustre exemplum est Job, et pro omnibus integro in sacris literis libro celebratum: idem nonnullis locis indicat David, *immissiones*, inquit, *per angelos malos* [6]). Nam et tempestates aëris, et morbos corporis, et omnia, quae hominibus a Deo mittuntur, calamitatum genera comprehendit; et: *a sagitta volante in die, ab incursu et daemonio meridiano* [7]), ubi genus etiam pestilentis morbi significatur, qui a daemonibus aestu Solis inducitur. Simile est, quod apud Evangelistas nonnullos homines non a natura, sed a daemonibus surdos ac mutos

Quid sit Spiritus infirmitatis.

Corporis morbi saepe a daemonibus immissi.

---

[1]) Hom. 8. in Marc. [2]) Cap. 1, 21. [3]) Cap. 28, 1. [4]) Psalm. 62, 7. [5]) Vers. 16. [6]) Psalm. 77, 49. [7]) Psalm. 90, 6.

factos legimus [1]). In numero decem et octo annorum Augustinus [2]) aliquid mysterii esse putat. Idemque putat Ambrosius [3]) et Theophilus Antiochenus [4]), et Beda et Theophylactus; decem enim esse legis praecepta, et octo beatitudines Evangelii. Existimant etiam Ambrosius et Cyrillus apud D. Thomam, et Beda [5]), ideo divinitus accidisse, ut post parabolam sterilis ficus mulier infirmo et incurvo corpore curaretur, ut re ipsa Christus declararet, quid ficus illa significasset.

12. *Quam cum videret Jesus, vocavit eam ad se.* Duplicis fuit beneficii atque liberalitatis, quod non solum sanavit, sed etiam invitavit ad sanitatem.

Vix quemquam solebat Christus non rogatus curare; hanc mulierem non solum non rogatus sanat, sed ipse eam quodammodo, ut sanari velit, rogat. Quod non sine summa ratione factum fuisse credendum est, sciebat, quid ob curatam in sabbato mulierem Archisynagogus murmuraturus esset, volebatque ex ejus murmuratione occasionem sumere, Pharisaeorum superstitionem in servando sabbato reprehendendi. Idem eum eodem consilio cum eo, qui manum aridam habebat, in alia synagoga fecisse legimus [6]). Quod in hac muliere fecit, id quotidie in nobis facit; nos degravatos peccatis et adeo inclinatos ad terram, ut in coelum suspicere non valeamus, id est, adeo deditos terrenis rebus, ut coelestium non recordemur, Christus ad se vocat, et ad sanitatem ac poenitentiam invitat. *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* [7]).

Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Dimitteris, liberaris, curaris. Tunc enim dimittebat, tunc eam curabat, cum haec verba dicebat; et his ipsis verbis curabat. Sicut dixit mulieri illi peccatrici: *ἀφέωνται, remissa sunt*, id est, nunc *remittuntur tibi peccata* [8]). Simul enim et haec dixisse Christum, et manus illi imposuisse credendum est, quamvis Evangelista, quia utrumque simul dicere non poterat, hoc prius, illud posterius dixerit. Recte Cyrillus et Euthym. adnotarunt tanquam hominem manus imposuisse, tanquam Deum verbis imperasse, ut curaretur. Cur autem nonnullos manuum impositione curaverit, apud Matthaeum [9]) et Marcum [10]) ex eodem Cyrillo docuimus: voluit declarare suam carnem esse vivificam, quia conjunctam sibi habebat divinitatem. Objecit ergo diabolo suam carnem: Diabolus morbum induxerat, Christi caro curavit. Exiit diabolus a muliere, non potuit ferre manum Christi, qua creatus, qua in infernum deturbatus fuerat. Debent hoc ipsum populi Doctores imitari, ut non verbis tantum, sed etiam manibus, id est, exemplo homines curent.

Miraculum fuit illustre et publicum.

13. *Et confestim erecta est, et glorificabat Deum.* Duo studiose expressit Evangelista. Alterum, quod confestim, id est, si-

[1]) Marc. 9, 25. [2]) Serm. 31. de verb. Dom. secundum Luc. et lib. 4. de Trinit. cap. 4. [3]) In comm. [4]) Lib. 3. Alleg. [5]) In comm. [6]) Matth. 12, 10. Marc. 3, 1. Luc. 6, 6. [7]) Matth. 11, 28. [8]) Cap. 7, 4. 8. [9]) Cap. 9, 3. [10]) Cap. 7, 33.

mul atque Christus eam tetigit, erecta fuerit, id est, omnino sanata, cum totus ejus morbus fuerit, quod sese erigere non posset: ut significaret ipsum tactum manus Christi causam fuisse curationis. Alterum, quod curata Deum glorificaverit, id est, non fuerit ingrata. Eo etiam hoc pertinet, ut doceat vere perfecteque sanatam fuisse, quandoquidem propter restitutam sibi sanitatem publice in ipsa Synagoga Deo gratias egerit, ut appareat non obscurum, sed illustre, et multis videntibus testibus confirmatum fuisse miraculum.

14. *Respondens autem archisynagogus.* Exorsus loqui, ut ex Hebraeorum idiomate multis jam locis declaravimus. Non enim ad ea, quae Christus dixerat, respondebat, sed cum turba loquebatur. Archisynagogus autem erat, quia synagogae praeerat, ut alibi etiam docuimus [1]).

Indignans quia sabbato curasset Jesus. Aut vere indignans, aut simulans se indigne ferre, quod Christus suo Pharisaeorumque judicio violasset sabbatum, ut se diligentem legis observatorem esse ostenderet. Omnis enim Pharisaeorum sanctitas in opinione erat: non tam esse, quam videri volebant sancti.

Non est ausus Archisynagogus Christum reprehendere, timens, opinor, ne ab ipso vicissim asperius reprehenderetur. Ignorare enim non poterat, quomodo alios aliquando Pharisaeos coarguisset: sed sese ad turbam quasi subjectam sibi convertit, et quasi suo fungens officio eam docet, uti non sabbato, sed aliis diebus ad quaerendam curationem veniant. Se quidem non aegre ferre, quod a Christo sanitatem quaerant, non invidere illis collatum ab eo beneficium, sed tantum pro ratione officii sui curam habere religionis, ut observetur sabbatum. Expressa est imago invidiae specie religionis simulatae. Cur Pharisaeus Christum ipsum non arguerit.

15. *Respondens autem ad illum Dominus dixit.* Archisynagogus non erat locutus cum Christo, sed cum populo: tamen quia ita cum populo locutus fuerat, ut oblique factum Christi, quod sabbato curasset, reprehenderet: Christus ejus simulatam malitiam detegens illi respondit: atque ita respondit, ut et Archisynagogus, et omnes alii ejus adversarii erubescerent [2]), populus vero ab eo defensus laetaretur.

Hypocritae. Propterea vocat hypocritas, quod cum id invidia facerent, religionis studio se facere simulabant. Aliter Beda: *Merito*, inquit, *hypocritarum, id est, simulatorum nomine notat, quos, cum magistri plebium videri apparerent, hominis sanationem pecoris curae postponere non puderet.* Hypocritae cur dicantur.

Unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum, aut asinum? Aptissima responsio, in qua singula verba emphasim habent. Primum quod dicit, *unusquisque vestrum*, proprio ipsorum exemplo redarguit, et exemplo quidem non singulari unius, aut alterius eorum, sed communi omnium, *unusquisque*, inquit, *vestrum.*

[1]) Marc. 5, 22. 35. 36. 38. Act. 18, 8. [2]) Vers. 17.

Deinde quod dicit, *bovem aut asinum suum,* duobus inertissimis animalibus filiam Abrahae opponens. Bovem et asinum potissimum nominavit: et quia duo sunt animalia maxime domestica, quaeque ad praesepe ligari solent, et quia minimae indigent curae. Minus enim mirum fuisset equum solvere et aquatum ducere, quam asinum et bovem. quia equus nobilius est animal, majoremque requirit curam. Voluit ergo significare, magis eos ea animalia curare, quibus minima cura opus est, quam homines: propter quos non solum bos et asinus, sed omnia omnino animalia facta sunt. *Omnia*, inquit, *subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi* [1]), contra omnino, quam Deus faceret, de quo ait D. Paulus [2]): *Numquid de bobus cura est Deo, an propter nos utique hoc dicit?*

Alia ratio cur bovem et asinum dixerit.

Ambrosius et Beda, quare bovem et asinum nominaverit, aliam rationem afferunt, ut tacite bovem et asinum omnium animalium stupidissima opponeret Pharisaeis, sapientioraque illis esse significaret, quasi propheticam illis sententiam objiciens: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui, Israël autem me non cognovit, et populus meus non intellexit* [3]). Praeterea quod ait: *solvit a praesepio, et ducit adaquare*, quod multo majoris operae atque laboris est, quam impositis manibus dicere: *Dimissa es ab infirmitate tua*, quod solum fecerat Christus. Ad haec, quod sequitur: *Hanc autem filiam Abrahae.* Non enim mulierem nomine generis appellavit, sed vocavit filiam Abrahae, quo magis antithesis eluceret: cum enim mulieris cujuscumque major utique, quam bovis et asini habenda cura erat, tum multo major ejus, quae filia esset Abrahae, id est, quae cum ad populum Dei pertineret, sub diaboli tyrannide velut captiva tenebatur.

Cur dixit, quam alligavit Satanas.

Denique quod addit: *Quam alligavit Satanas ecce decem et octo annis.* Si enim non a Satana, sed a causis naturalibus ligata fuisset, videri poterat non esse die Sabbati solvenda; cum autem a Satana, id est, a communi hoste generis humani ligata esset, quocumque tempore ab ejus manibus erat eripienda, maximeque die sabbati: quod idcirco institutum erat, ut homines a Satana liberarentur. Vim etiam habet, quod tempus, quo ligata fuerat, expressit: *Ecce jam decem et octo annis*, nam et hoc tempus tempori illi opponit, quo bos et asinus ligatus esse solet, dimidio nimirum die, quo tempore solvitur et aquatum ducitur, quasi dicat: vos bovem et asinum, cum per medium tantum diem sine potu ligatus fuit, sabbato solvitis et aquatum ducitis, et hanc filiam Abrahae, quae non per medium diem, sed per annos jam decem et octo ligata fuit, solvi non vultis? Refutavit Irenaeus ex hoc loco Valentinianorum ogdoades [4]), alibi vero [5]) docet Christum die Sabbati curando secundum legem fecisse. Quae se-

---

[1]) Psalm. 8, 8. [2]) 1 Cor. 9, 9. [3]) Jes. 1, 3. [4]) Lib. 2. cap. 40. [5]) Lib. 4. cap. 19.

quuntur usque ad vers. 31, in Matthaeo cap. 7, 13. et 15. explicavimus.

31. *In ipsa die.* Lucas quod sequitur eodem die factum dicit, quo superiora, sed incertum, ad quae superiora referantur, omnia enim, quae supra narravit, eodem die accidisse necesse non est, et est fortasse probabilius diverso accidisse tempore, cum ea Matthaeus diversis scribat locis. Re incerta aequum est ad proxima referre, quae supra[1]) et deinceps dicta sunt. Magnum hujus rei argumentum est, quod, ut paulo post probaturi sumus, hoc in Galilaea contigerit, illa vero omnia, quae a versu 24. Lucas commemoravit, in Galilaea etiam contigisse, ex Matthaeo[2]) manifestum est. Nam initio cap. 5. dixit Christum, ut multitudinem fugeret, in montem secessisse, ibique concionem habuisse illam, quam tribus illis capitibus[3]) enarravit, quam in monte Galilaeae habitam fuisse nemo dubitat. Et principio octavi capitis scribit de monte descendisse. Eodem ergo die, vel quo superiora dixit, vel quo descendit, quod idem est, hoc, quod nunc scribit, indicat accidisse. Contigisse autem hoc in Galilaea ex eo satis apparet, quod Pharisaei metum Christo Herodis injiciunt, qui non nisi in Galilaea dominabatur. Nam quod quidam argumentantur, vero simile non esse Pharisaeos persuasuros fuisse Christo, ut a Galilaea in Judaeam demigraret, videntur ita loqui, quasi existiment non nisi in Judaea Pharisaeos fuisse, cum dubium non sit, ubicumque Judaei erant, fuisse Pharisaeos, omnia enim ea secta tunc occupabat. Idemque diserte dicit Lucas[4]): ***Et erant***, inquit, ***Pharisaei sedentes et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilaeae et Judaeae et Jerusalem.*** Nullum ergo castellum erat, ubi non essent Pharisaei. D. quidem Augustinus uno in loco[5]) in Jerusalem putat esse factum, sed alibi[6]) videtur sentire accidisse in Galilaea.

Ubi haec, et quando acta sint.

Pharisaei erant ubicumque Judaei erant.

Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Quo animo hoc Pharisaei dixerint, Evangelista non indicat, sed omnes auctores putant, non ut ejus saluti consulerent, sed ut a se potius eum ablegarent, id illi dixisse. Cyrillus apud D. Thomam, Theophylactus et Euthymius[7]). Quod ut facile credamus, ingenium ipsum moresque Pharisaeorum persuadent. Nemo enim ignorat, quam iniquo et infenso in Christum animo fuerint, eo pejores, quod benevolentiae causa, ut Theophylactus ait, et quasi salutis ejus curam haberent, se dicere fingebant, recteque id quidam probant ex eo, quod idem Lucas dicit[8]), Herodem longo tempore cupivisse Christum audire et miraculum ejus aliquod videre, et ex eo, quod cum ad se Pilatus vinctum misisset, impunem remisit. Itaque probabile non est, quod alii dicunt, Pharisaeos submissos ab Herode fuisse, ut id Christo denuntiarent, ideoque a

Quo animo hoc Pharisaei Christo dixerint.

[1]) Vers. 24. [2]) Cap. 5. 7. et 8. [3]) Cap. 5. 6. et 7. [4]) Cap. 5, 17. [5]) Lib. 6. contr. Jul. cap. 8. [6]) Lib. 2. de cons. Evang. cap. 75. [7]) In comm. [8]) Cap. 23, 8.

Christo ad Herodem remissos, ut suum illi responsum redderent. Credibile etiam est, falsum eos rumorem dissipasse, Herodem insidiari Christo, nec enim apud Evangelistas legimus, Christum umquam ab Herode quaesitum ad mortem.

Triplex malitia in Pharisaeis.

Triplex ergo malitia in illis erat, et quod mendacium conflabant, et quod Christum, ut inde discederet, volebant deterrere, et quod fingebant se illi velle consulere. Speciem mendacio praebebat, quod idem Herodes Joannem Christi amicum atque praeconem occidisset. Fingebant se timere, ne ab eodem Herode Christus occideretur, quod maxime cupiebant. Quod ipsum indicium est, eos etiam mendacium illud composuisse. Si enim verum esse, quod dicebant, credidissent, Herodem insidias Christo parare, non monuissent, ut inde discederet, sed ut ibi potius maneret, ut occideretur. Magis enim mori eum, quam discedere cupiebant, ac idcirco discedere volebant eum, quia non sperabant fore, ut posset occidi. Mittere in exilium conantur, quem occidere non possunt.

Pharisaeis similes haeretici.

Expressum est in Pharisaeis haereticorum ingenium. Cum ad aliquam docendi causa venimus urbem, ipsi haeretici se Catholicos et nobis amicos assimulantes consilium dant, ut inde discedamus, in magno nos haereticorum nobis insidiantium periculo versari.

32. *Et ait illis: Ite, et dicite vulpi illi.* Admirabilis interpretatio Cyrilli, quam D. Thomas refert, nec enim eum nunc Cyrilli librum habemus, et Theophylacti et Euthymii [1]), Christum non Herodem, sed illum, qui hoc dixerat, vulpem appellasse. Nec enim dubium est, quin Herodem Christus intelligi voluerit, ut Ambrosius [2]) exponit. Vulpem autem Herodem appellat, ut Beda ait: *propter fraudes ejus ac dolos, quod plenum fraudis sit animal, et in fovea semper latere desiderans, odore etiam tetro putens, et nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currens. Quae cuncta haereticis, quorum Herodes typum tenet, congruunt, qui Christum occidere, id est, humilitatem fidei Christianae credentibus eripere moliuntur.*

Cur Christus Herodem vulpem vocaverit.

Mirum, cur Christus de Herode absente ita responderit, ut vulpem sine ullo, ut videretur, commodo, magno vero fortasse periculo vocaverit. Poterat enim ea vox ad Herodem delata hominem irritare, ut quod ante fortassis non cogitaverat, Christum interficere conaretur. Voluit opinor, Christus ostendere Pharisaeis terrorem sibi Herodis objicientibus, se ab eo minime timere, nec propter illum minus se libere locuturum esse, quod statim re ipsa docet, vulpem appellans eum, quem sibi illi ad terrorem tanquam leonem objiciebant. Ad eamdem libertatem et intrepidam animi magnitudinem pertinet, quod non alios, sed illos ipsos, qui se deterrere conabantur, Herodi renuntiare jubet, et quod ait: *Ite, dicite*, emphatica enim verba sunt.

---

[1]) In comm. hujus loci. [2]) Serm. 2. et 11. in Psalm. 118.

Ecce ejicio daemonia et sanitates perficio hodie, et cras, et tertia die consummor. D. Augustinus[1]) et Beda[2]) mystice haec omnia intelligenda esse putant, quasi Christus non de iis, quos a daemonibus et ab aliis morbis liberabat, sed de corpore suo mystico locutus sit, *quod*, ait D. Paulus[3]), *est Ecclesia*, in qua primo die daemonia ejicit, cum ante baptismum homines per fidem a superstitionibus daemonum liberat. Secunda die virtutes multas perficit, cum homines post baptismum secundum praecepta sua facit, ut vivant. Tertia consummabitur, quia in resurrectione ad angelicam perfectionem ejus Ecclesia perveniet. **Allegorica hujus loci interpretatio.**

Veram interpretationem hujus loci Theophylactus, Euthymius et Cyrillus, quem D. Thomas citat, tradiderunt, Christum per hodie et cras non certos dies, sed breve significasse tempus, tertium vero vocasse diem, quidquid post breve illud tempus secuturum erat, ut apud Oseam[4]): *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos*, id est, breve post tempus. **Hodie et cras, id est, breve tempus.**

Quamquam melius fortassis hoc loco conveniret, ut per hodie et cras multos potius dies, longumque tempus intelligeremus, quem sensum idem Theophylactus videtur attigisse. Quemadmodum cum Latine dicimus, etiam atque etiam, non intelligimus raro, sed saepe frequenterque, et, ut ait Theophylactus, Graeci vulgo solent dicere, *τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ καὶ τῇ αὔριον ἐξέρχομαι*, *die dominica et sequenti proficiscor*, id est, post certum tempus. Hodie enim tempus praesens, cras futurum declarat, cui si terminus non assignetur, non solum longum, sed etiam infinitum significatur. Hoc, inquam, melius videtur in hunc locum convenire, ubi non id agebat Christus, ut Pharisaeos consolaretur, quod profecto fecisset, si illis significasset, brevi se post tempore moriturum. Quid enim erat, quod illi magis optarent? Sed volebat potius augere materiam invidiae atque doloris. Illi dolebant, quod daemones ejiceret et alia multa miracula faceret: ille respondet, quo magis doleant, se longo adhuc tempore idem facturum, id est, non quoad Herodes, sed quoad ipse voluerit. Propterea enim, ut recte Theophylactus observavit, ita respondit, ut nihil aliud diceret, quam se miracula facturum, quod non videtur ad rem, de qua agebatur, pertinere: nisi consideremus voluisse Christum dolorem illis augere. Respondet ergo non tam Herodi, cujus metum ipsi objicere conabantur, quem fictum esse sciebat, quam illis ipsis, quos sciebat miracula sibi invidere, mortemque etiam optare. **Valde propria hujus loci interpretatio.**

Atque hoc sensu verum est, quod ex Cyrillo, Theophylacto et Euthymio supra citavimus, Christum non Herodem, sed Pharisaeos ipsos, qui Herodem sibi minabantur, vulpem appellasse. Non quod haec verba de Herode non dixerit, sed quod in persona Herodis, quam illi sibi induebant, ut ipsum deterrerent,

---

[1]) Lib. 2. de cons. Evang. cap. 75. et 76. et lib. 6. cont. Jul. cap. 8. [2]) In comm. hujus loci. [3]) Col. 1, 24. [4]) Cap. 6, 3.

eos notaverit atque refellerit. Quod autem dicit se tertia die consummatum iri, non dubium, quin mortem suam declaret post breve futurum tempus.

Mors Christi consummatio dici solet.

Solet Christi mors consummatio appellari, quod in morte Christus omnia consummaverit, omnibusque officii sui partibus perfunctus fuerit [1]), aut, ut alii putant, quod per mortem ad consummationem, id est, perfectam gloriam transierit, quod proprie significat verbum *τελειοῦσϑαι*, *perfici* seu *consummari*, quo saepe de Christo loquens utitur D. Paulus. Ergo dicit Christus his verbis sibi constitutum esse moriendi tempus, quod nec ab Herode, nec ab alio quopiam breviari possit, sed quantum ipse decreverit, non quantum Herodes aut Pharisaei volent, victurum esse. Tempora autem praesentia pro futuris accipienda sunt.

33. *Verumtamen oportet me hodie, et cras, et sequenti die ambulare.* Idem Augustinus et Beda in iis locis, quos superiore versu notavimus, existimant, *ambulare* hoc loco idem esse, quod ire in Jerusalem, quia statim sequitur, quasi causa reddatur, cur ambulare, id est, in Jerusalem ire debeat. *Quia non capit Prophetam perire extra Jerusalem.* Eodemque modo Theophylactus videtur intellexisse. Melius, ut arbitror, Euthym. idem esse, quod operari, ut, *ambulate, dum lucem habetis*, id est, operamini [2]), et: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris* [3]), et: *secundum carnem ambulare* [4]), et alia sexcenta, quae ex Hebraeorum lingua in Graecam Latinamque manaverunt. Quod enim paulo ante dixerat, *daemonia ejicio et virtutes perficio*, alia nunc dicit phrasi *ambulare.*

Ambulare idem valet, quod operari.

Quomodo dicat Christus se ambulaturum, cum sit moriturus.

Quo autem modo dicat se tertia etiam ambulaturum die, id est, miracula facturum, officioque functurum suo, cum paulo supra tertia se die moriturum significasset, non difficilis est quaestio. Significaverat se tertia die, id est, in fine tertiae diei, in fine temporis, quod per tres dies designabatur, moriturum. Significat nunc tertio etiam die ambulaturum, id est, per illud tempus, quod per tres intelligitur dies, operaturum. Quae non modo contraria non sunt, sed sunt pene idem. Major est quaestio, et ab interpretibus minus animadversa, quid faciat illa particula, *verumtamen?* Si sensus superiorum verborum est, quem Theophylactus et Euthymius esse putant, ut significet Christus se post breve tempus moriturum, recte sequitur: *Verumtamen oportet me hodie, et cras, et sequenti die ambulare,* tanquam si dicat, quamvis brevi tempore victurus sim et miracula facturus; tamen illud ipsum tempus nec Herodes, nec alius quisquam brevius mihi poterit efficere, quin toto illo ambulem, aut, nemo me illo ipso tempore, quod mihi constitutum est, prohibere poterit, quo minus ambulem, id est, officio fungar. Sin alter sensus, quem illic magis approbavimus, verus est, ut non breve, sed longum potius tempus significetur, minus videbitur particula *verumtamen*

---

[1]) Hebr. 2, 10. 5, 9. [2]) Joan. 12, 35. [3]) Joan. 8, 12. [4]) Rom. 8, 4.

convenire, sed tamen convenit. Refertur enim non ad omnia praecedentia, sed ad illud tantum ultimum, *et tertia die consummor*, quasi dicat, quamvis tertia die, id est, post tertiam diem moriturus sim, tamen interim nemo me impedire poterit, quo minus hoc intermedio tempore miracula faciam.

Quod autem dicit: *oportet*, non significat necessitatem, ut Cyrillus ait, sed potius voluntatem. Ostendit enim se pro suo arbitrio, quando voluerit, moriturum. Aut, ut ego quidem sentio, necessitatem quidem significat, non quidem moriendi, sed non ante tempus illud a Patre constitutum moriendi. Non enim id Christus agebat, ut doceret se moriturum esse, sed ut, non ante decretum sibi tempus moriturum. Suam igitur libertatem, Herodis vero necessitatem declarat. Libertatem quidem suam, quod ipse sibi ad moriendum pro suo arbitrio tempus constituisset; Herodis necessitatem, quod in ejus non esset potestate, tempus illud anticipare. Huic similis est illa sententia[1]): *Me oportet operari, donec dies est.*

Oportet non significat necessitatem, sed voluntatem.

Quia non capit Prophetam perire extra Jerusalem. Graece, *οὐκ ἐνδέχεται*, sive vertamus, *non contingit*, sive, *impossibile est*, nihil ad sententiam refert. Nec enim sensus est, aut nunquam omnino contingere, aut fieri nullo modo posse, ut extra Jerusalem Propheta pereat. Sed vocat Christus impossibile, aut non contingens, non quod contingere omnino non possit, sed quod raro fiat, idque per hyperbolen, ut ejus civitatis ingratum erga Prophetas animum notet, quae usque adeo eorum esset caedibus assueta, ut id sibi gloriae duceret, aegreque ejus cives ferre viderentur, si quis Propheta ab aliis, quam ab ipsis occideretur. Nam Jeremiam quidem in Aegypto, Ezechielem in Chaldaea occisos esse tradit Epiphanius[2]) et Dorotheus[3]), et quo tempore Jezabel in Samaria regnabat, greges ab ea Prophetarum occisos legimus[4]). Aristoteles quidem Graece loquens, cui verbum *οὐκ ἐνδέχεται* familiare est, semper ponit pro eo, quod fieri non potest. Eodemque sensu Tertullianus Latine ex Luca reddens solet dicere: *non capit.*

Qui Prophetam hoc loco solum Christum intelligunt, vim mihi sententiae nimis arctando videntur enervare. Non enim tantum ob suam, sed etiam ob omnium Prophetarum caedem accusat Christus Jerosolymitanos cives. Nec futuram tantum caedem suam, sed etiam praeteritam omnium Prophetarum illis exprobrat. Quin ex frequentibus Prophetarum caedibus ibi patratis, argumentatur fieri non posse, ut ipse, cum Propheta atque adeo Prophetarum Dominus sit, alibi quam Jerosolymae occidatur. Hic sensus ex sequentibus confirmatur: *Jerusalem, Jerusalem, quae occidis Prophetas.* Nec ibi de se loquitur solo, sed illi omnium Prophetarum caedem tribuit, quia ipsa maximam eorum partem occiderat, seque Prophetarum carnificinam exercere profitebatur.

Christus exprobrat Judaeis omnium Prophetarum caedem.

---

[1]) Joan. 9, 4. [2]) In eorum vitis. [3]) In synopsi. [4]) 3 Reg. 19, 10.

Quemadmodum cum illis dicit, *ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariae*, apud Matthaeum[1]) et supra[2]).

Judaeis non imponitur peccandi necessitas.

Monet Theophylactus non imponi Jerosolymitanis civibus peccandi necessitatem, sed significari ideo fieri non posse, quia illi nolunt. Id non dubium est hanc esse verborum sententiam, at quomodo superioribus haeret? Augustinus et Beda, quique existimant superius illud verbum *ambulare* idem esse quod ire Jerosolymam, facile verba conjungunt, causam enim reddi putant, cur dixerit Christus se Jerosolymam iturum esse, quia fieri non potest, ut Propheta alibi moriatur. Nobis vero, qui eam supra opinionem refutavimus, solvendus adhuc nodus relinquitur. Puto haec verba ad id, quod proxime praecessit, esse referenda, sed sensu penitus alio. Dixerat se moriturum, sed non statim, ut illi minabantur, quia adhuc oportebat se hodie, et cras, et sequenti die, id est, usque ad destinatum tempus facere miracula, et explere partes omnes officii sui. Idem his verbis confirmat, non posse statim occidi, cum in Galilaea esset, et fieri non posset, ut extra Jerosolymam Propheta occideretur. Quae reliqua sunt usque ad finem capitis, apud Matthaeum a nobis tractata sunt.

CAPUT XIV.

Et factum est, cum intraret Jesus in domum cujusdam Principis Pharisaeorum[3]) Sabbato manducare panem, et ipsi observabant eum[4]). 2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. 3. Et respondens Jesus dixit ad Legisperitos et Pharisaeos, dicens: Si licet Sabbato curare[5])? 4. At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit. 5. Et respondens ad illos dixit: Cujus vestrum asinus, aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die Sabbati? 6. Et non poterant ad haec respondere illi[6]). 7. Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: 8. Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco[7]), ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, 9. et veniens is, qui te et illum vocavit, dicat tibi: Da huic locum: et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. 10. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco: ut, cum venerit, qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius.

---

[1]) Matth. 23, 35. [2]) Cap. 11, 50, 51. [3]) Luc. 7, 36. [4]) Luc. 6, 7.) Matth. 12, 10. [6]) Matth. 22, 46. [7]) Luc. 11, 43.

Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: 11. quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur: et qui se humiliat, exaltabitur[1]). 12. Dicebat autem et ei, qui se invitaverat: Cum facis prandium, aut coenam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites: ne forte te et ipsi reinvitent, et fiat tibi retributio[2]). 13. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos et caecos: 14. et beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione justorum[3]). 15. Haec cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus, qui manducabit panem in regno Dei[4]). 16. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit coenam magnam, et vocavit multos[5]). 17. Et misit servum suum hora coenae dicere invitatis, ut venirent, quia jam parata sunt omnia. 18. Et coeperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam: rogo te, habe me excusatum. 19. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, et eo probare illa: rogo te, habe me excusatum. 20. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire[6]). 21. Et reversus servus nuntiavit haec domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo: Exi cito in plateas et vicos civitatis: et pauperes ac debiles, et caecos et claudos introduc huc. 22. Et ait servus: Domine, factum est, ut imperasti, et adhuc locus est. 23. Et ait dominus servo: Exi in vias et sepes, et compelle intrare[7]), ut impleatur domus mea. 24. Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit coenam meam. 25. Ibant autem turbae multae cum eo, et conversus dixit ad illos: 26. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores[8]), adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. 27. Et qui non bajulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus. 28. Quis enim ex vobis volens turrim aedificare, non prius sedens computat sumptus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum, 29. ne posteaquam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes, qui vident, incipiant illudere ei, 30. dicen-

---

[1]) Matth. 23, 12. [2]) Luc. 6, 33. [3]) Matth. 6, 4. [4]) Luc. 13, 29. [5]) Matth. 22, 1 sq. [6]) Luc. 13, 34. [7]) Matth. 8, 11 sq. [8]) Matth. 10, 35. 37.

tes: Quia hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare? 31. Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? 32. alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens, rogat ea, quae pacis sunt. 33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus. 34. Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur[1]? 35. Neque in terram, neque in sterquilinium utile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

IN CAPUT XIV.

Quando hoc acciderit.

1. *Et factum est, cum intraret Jesus in domum cujusdam principis Pharisaeorum.* Hic locus, ut Irenaeus[2] admonuit, proprius est Lucae. Non signavit tempus, quo haec acciderint, quod tamen solet omnium Evangelistarum diligentissime facere. Eo ipso, quod id hoc loco non fecit, intelligere debemus, cum nihil repugnare videamus, haec eodem loco ac tempore accidisse. Potuit quidem res diverso gestas tempore propter argumenti similitudinem narrando conjungere, quod et ipsum aliquando, et Matthaeum atque Marcum saepe facere solere frequenter adnotavimus. Nam supra[3] simile narraverat exemplum mulieris sabbato curatae, sed id eos fecisse credere debemus, cum apparet aliunde diverso tempore res factas, quod cum hic non appareat, non est temere credendum. Sententia facilis, cum invitatus fuisset Christus a Principe quodam Pharisaeorum, non recusavit. Nam invitatum eum fuisse vero simile est, non enim ad Pharisaeos homines sibi tam iniquos, non invitatus adiisset. Satis magnae fuit humanitatis invitatum ad inimicum ire.

Cur Christus domum Pharisaei sit ingressus.

Quod cur fecerit, saepe aliis locis similibus exposuimus. Venerat *quaerere, et salvum facere quod perierat*[4]. Praeter eam alia hoc loco ratio impulisse videtur Christum. Sciebat, ut Deum nihil latere poterat, qui in eo convivio futuri essent, quamque faciendi miraculi in Pharisaeorum oculis ac die sabbati occasionem esset habiturus. Noluit idoneam negligere occasionem verbis factisque docendi eos, et ipsorum in sabbati observatione superstitionem coarguendi.

Quo animo Christum Princeps Pharisaeorum invitaverit.

Quo animo Princeps Pharisaeorum eum invitaverit, nulla conjectura suspicari possumus. Euthymius non omnino quidem malo, sed tamen gloriae cupido id eum fecisse putat, ut ostenderet se

---

[1] Matth. 5, 13. [2] Lib. 3. cap. 14. [3] Cap. sup. vers. 14. [4] Infra cap. 19, 10. Matth. 18, 11.

non ex illis esse, qui Christo invidere viderentur. Alii ad hoc ipsum invitasse Christum existimant, ut insidias illi domi suae poneret, et hamum quodammodo, quo illum caperet, in ipsis, quas illi dabat, escis conderet, experiens num sabbato curaret, aut aliquid aliud faceret, diceretve, unde accusationis contra eum materia sumi posset. Facit probabilem suspicionem, quod dicit Evangelista, *et ipsi observabant eum*, quasi ipsa nimis diligenti observatione declaraverint, quo Christum animo vocassent. Opinio est Pharisaeorum moribus non indigna.

Quod eum, qui Christum invitavit, Evangelista Principem Pharisaeorum vocat, intelligendum est non solum cunctos inter se Sacerdotes, sed singulas etiam sacerdotum familias, singulas Synagogas, singulas sectas, ac singulas pene artes suum quemdam principem habuisse, qui omnibus dignitate auctoritateque antecelleret. Nam et Zachaeus ille *princeps publicanorum* appellatur [1]), et *princeps synagogae* supra legimus [2]), et alibi principem Judaeorum [3]). Pharisaeorum Princeps, qui diceretur.

Et ipsi. Pharisaei, qui simul erant invitati, ut vero simile est, et, ut tradit Euthym., Legisperiti et Pharisaei, ut exponitur infra [4]). Observabant autem eum, non ut venerarentnr, quod verbum etiam observandi significat, sed ut accusarent, ut Christus declaravit. Graece nulla est ambiguitas, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτὸν, *et ipsi erant astute et copiose observantes eum.*

2. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* Sunt qui suspicentur a Pharisaeis submissum fuisse, ut Christum ad curandum hominem provocarent, materiamque inde caperent accusationis. Sed id Evangelista non tacuisset, qui non tacuit Pharisaeos intentos fuisse, ut Christum observarent. Hydropisis quis morbus sit, nemo opinor nescit, et Beda multis verbis declarat. Si quis autem ejus allegoriam requirat, Ambrosium [5]) legat et Augustinum [6]). Ac ne poëtae quidem id tacuere [7]). An is homo a Pharisaeis submissus sit.

3. *Et respondens Jesus.* Loqui exorsus. Saepe jam hunc Hebraismum explicavimus. Quamquam Beda hoc verbum ad illud refert, quod paulo ante dictum est: *Observabant eum*, quasi eorum observationi et cogitationibus dicatur respondisse. Videbat Christus intimas Pharisaeorum cogitationes, sciebatque se ab illis observari, num sabbato curaret, sed non audere eos palam id prae se ferre. Elicit igitur ipsos ad disputationem, et interrogare non audentes interrogat, num liceat sabbato curare.

4. *Ipsi vero tacuerunt.* Quid enim respondere poterant? *Nec enim lex*, ut ait Euthymius, *id fieri prohibebat et caritas persuadebat fieri.* Et si licere respondissent, contra se locuti fuissent, cur enim, si licebat, Christum observabant? si non licere, timebant, ut exponit Beda, quod futurum erat, ne ipsis Christus ob-

---

[1]) Cap. 19, 2. [2]) Cap. 8, 41. [3]) Joan. 3, 1. [4]) Vers. 3. [5]) Hoc loco. [6]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 29. [7]) Hor. lib. 2. Carm. od. 2.

jiceret, cur ergo illi bovem, aut asinum, qui die sabbati in puteum cecidisset, extraherent? Sic haereticos coarguere debemus. Nam quae in nobis reprehendunt, ipsi faciunt.

Cur tactu sanaverit Christus.

Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit. Prius sanat, deinde factum defendit, exemplo nos suo docens, non esse bona opera propter malignorum hominum calumniam aut scandalum relinquenda. Cur *apprehensum*, id est, tactu sanaverit, cum solo verbo, ut paralyticum illum servum Centurionis apud Matthaeum [1]), sanare potuisset, saepe docuimus [2]). Voluit ostendere, se non solum ut Deum, sed etiam ut hominem vim habere curandi, et humanitatem suam instrumentum esse divinitatis. Dimisit autem, vel ut ejus incessus restitutae testimonium esset sanitatis, vel quia noluit eum interesse, cum Pharisaeos coargueret, ut eo absente liberius ageret ejus causam, cum nulla adulationis suspicio subesse poterat.

5. *Et respondens.* Pergens loqui cum illis, nihil enim illi dixerant, vide supra [3]). Convincit eos ipsorum factis, et sumpto simul a majore ad minus, et a minore ad majus argumento. Nam bos et asinus multo minoris, quam homo erant, et illi in sabbato bovem et asinum liberabant, si in puteum cecidissent, cur ergo ipse hominem non liberaret? Et bovem et asinum de puteo extrahere multo majoris operis erat, quam curare hominem, eo praesertim modo, quo curabat Christus, aut solo verbo, aut solo tactu, nullo opere, nullo labore, quae sola in sabbato prohibebantur. Ad extrahendum autem bovem aut asinum, multo saepe labore opus erat.

Φρέαρ *puteum* pro fossa, ut opinor, posuit. Nam in fossam boves et asini animalia minime habilia saepe, in puteum raro cadunt, et credendum est Christum ex re usitata argumentum sumpsisse. Aut certe pro cisterna, quarum in Palaestina frequens erat usus, lexque extabat: *Si quis aperuerit cisternam, et foderit, et non operuerit eam, incideritque bos, aut asinus in eam, reddet dominus cisternae pretium jumentorum* [4]).

Cur hoc exemplo Christus usus fuerit.

Cur autem eo potius, quam alio usus fuerit exemplo, nulla fortasse alia causa fuit, quam quod ea duo animalia maxime omnibus communia, et maxime domestica essent, eorumque haberetur major cura. Sicut supra [5]) in simili causa simili etiam exemplo usus est. Quamquam Augustinus [6]) et Beda [7]) aliam indicant fuisse causam, quod et bos, aut asinus, qui in puteum cecidisset, et homo, qui hydrope laboraret, similes essent. Uterque enim nimio laborabat humore. Observavit idem Beda, Christum hoc exemplo Pharisaeorum avaritiam notare voluisse, quod cum ipsi avaritiae causa plus in sabbato laboris susciperent, se reprehenderent, qui caritatis causa sine ullo labore suo sabbato curaret.

---

[1]) Cap. 9, 13. [2]) Matth. 9, 3. Marc. 7, 33. [3]) Vers. 3. [4]) Exod. 21, 33. 34. [5]) Cap. super. vers. 25. [6]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 29. [7]) Hoc loco.

7. *Dicebat autem et ad invitatos parabolam.* Non est proprie parabola, quae proponitur, sed aut parabolam vocavit, quia exemplo convivii et moderationis in eo servandae docet, ubique servandam humilitatem, aut, ut ego suspicor, aliquam veram parabolam Christus proposuit, quam Evangelista praetermiserit, deinde parabolam ad utilitatem auditorum accommodans dixit, quae hic ponuntur, quam accommodationem Evangelista parabolam appellaverit, aut certe haec ipsa, quae non parabolae, sed praecepti forma narrat Evangelista, ad modum parabolae Christus dixit, fuisse quempiam, qui magnum fecisset convivium, aliquem ex invitatis primum locum, quo indignus erat, occupasse, alium, qui meliore dignus erat, occupasse ultimum, qui eos invitaverat, illum in inferiorem locum dejecisse, hunc in superiorem transtulisse: sic illis esse faciendum. Parabola utilis est, sed facilis. Declarat re ipsa Christus, quamobrem ad convivium venisset, non ut pasceretur, sed ut doctrina potius sua pasceret ipse convivas. Vide, quae sequuntur usque ad vers. 28., apud Matthaeum in locis ad marginem adnotatis, illic enim omnia tractavimus.

Cur parabolam hunc sermonem Christus dixerit.

28. *Quis enim ex vobis volens turrim aedificare.* Quomodo duae sequentes parabolae iis, quae supra dicta sunt, adhaereant, non facile dictu est. Huc tamen utramque spectare arbitror, ut cum Christus dixisset ei, qui se sequi vellet, tollendam esse crucem, doceat nunc rem non esse facilem sequi se, nec temere suscipiendam: sed etiam atque etiam considerandam ei, qui eam velit suscipere professionem. Quemadmodum qui turrim vult aedificare, non aggreditur temere, sed etiam atque etiam considerat, num possit necessariis sumptibus sufficere, et qui cupit bellum adversus alium gerere, non temere movet, sed diligenter prius apud se reputat, num satis habeat virium ad resistendum.

Parabolarum sequentium finis.

Caeterum quod dixerat supra [1]), duobus modis quidam intelligi posse dicunt, aut ita, ut Christus de omnibus omnino, qui se sequi, id est, Christiani esse velint, loquatur, aut ita, ut de iis solis agat, qui discipuli aut Apostoli sui esse. Si posteriorem sequamur sensum, faciliorem esse parabolarum applicationem. Christianum enim esse, rem esse facilem, nec, ut Christiani simus, diu nobis esse deliberandum, omnes satis adjuvante divina gratia habere virium, ut Christianam servemus legem. *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve,* ait ipse Christus [2]); esse autem discipulum Christi, id est, non tantum praecepta, sed etiam consilia servare, rem esse difficilem et arduam, quam omnes perficere non possint: aestimandas igitur atque metiendas suas cuique vires esse, antequam id oneris tollat, ne temere suscepto succumbat.

Si priorem, difficilius esse parabolas accommodare. Quomodo enim jubebit Christus, ut antequam Christiani efficiamur, diu deliberemus, et nisi nos satis virium habere senserimus, fidem

[1]) Vers. 26. et 27. [2]) Matth. 11, 30.

non suscipiamus? Primum enim quis, ut Christianus sit, adjuvante divina gratia non satis habet virium? Deinde quomodo nos Christus dehortaretur, ne Christiani efficeremur? Denique quomodo cum adversario, id est, cum Diabolo, cum quo suscepta lege Christi bellum gerere parabamus, pax nobis facienda est, si nos illi videamus pares viribus esse non posse? An concedendum illi aliquid erit? Credo tamen illum priorem verum esse sensum. Sed quomodo omnes Christiani patrem, et matrem, et uxorem, et quicquid denique carum habent, relinquere debeant, et Christi crucem tollere, apud Matthaeum [1]) docuimus.

Quid sibi velit in his parabolis Christus.

Caeterum in hoc tantum has duas parabolas fuisse propositas, ut doceret Christus, omnem a nobis diligentiam adhibendam esse, nihil non agendum, ut et Christum sequamur, et in suscepta professione Christiana perseveremus, et omnes ejus partes impleamus. Turpe esse et damnosum, aut ab incepto desistere, aut vere non esse, quod vocamur. *Melius erat illis,* inquit Petrus [2]), *non cognoscere viam justitiae, quam post agnitionem retrorsum converti: ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.* Hoc ergo duabus parabolis hoc loco a Christo significatur, quod apertius et brevius dixit D. Paulus [3]), *ii, qui in stadio currunt, ab omnibus se abstinent.* Hunc esse sensum utriusque parabolae, ex earum conclusione, quae ponitur [4]), perspicitur. *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renunciat omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus.*

Quid sit turrim aedificare in hac parabola.

Itaque caetera, quae in parabolis istis dicuntur, nisi errare velimus, accommodare ad rem significatam non debemus, ut quid sit turrim aedificare. Nihil enim aliud significat, quam rem arduam atque difficilem suscipere, quale est, Christi esse discipulum, quae non est segni cura, sed omni studio diligentiaque suscipienda, ne ab omnibus rideamur, si, quod suscepimus, perficere nequeamus, idemque significat suscipere bellum. Ideoque in turri et bello potius, quam in aliis rebus parabolas Christus posuit, quod res sint duae maxime difficiles et sumptuosae, palatia, turresque aedificare, et bellum gerere, quae maximo ac diligentissimo indigeant apparatu. Quod autem dicit [5]), *sedens computat sumptus,* nihil aliud significat, quam ex otio et prudenti consilio omnem apparatum adhibendum. Cogitamus enim serio, quae sedentes cogitamus. Sicut *Maria sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius* [6]). Et cogitare, *si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se* [7]), est videre, utrum parem diligentiam et apparatum afferat rei suscipiendae, utrum faciat, quidquid facere is debet, qui Christum sequi velit.

Mittere vero legationem et rogare *ea, quae pacis sunt,* id est, quae ad pacem pertinent, tractare, non est a Diabolo hoste

---

[1]) Cap. 10, 38. et 16, 24. [2]) 2 Epist. 2, 21. [3]) 1 Cor. 9, 24. 26. [4]) Vers. 33. [5]) Vers. 28. [6]) Cap. 10, 39. [7]) Vers. 33.

capitali nostro pacem petere, quo cum perpetuum nobis bellum gerendum est, nec pacem unquam licet pangere. Praestat ab eo in bello vinci, quam cum eo pacem habere. Nam et in pace vincimur, hoc etiam pejus ac turpius, quod in bello quidem, ut milites decet, repugnantes atque resistentes, in pace volentes sine vulnere, sine sanguine superamur. Caeterum rogare *quae pacis sunt*, est rem arduam non suscipere, nisi paratum. Neque docet Christus debere nos a sequendo se desistere, omnes enim vult sequi se, et, ut ait D. Paulus [1]), *salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire*, sed debere sequi bene paratos, *accinctos lumbis nostris, et lucernas ardentes manibus tenentes*, ut supra [2]) dixit in re consimili.

Neque quaerendum curiose est, quis ille rex sit, adversus quem suscipiendum nobis est bellum, quia, ut diximus, bellum adversus alium regem, id est, adversus hominem potentem suscipere, nihil aliud est quam aggredi rem arduam aut difficilem. Quod si quis contendat oportere personam aliquam certam per regem istum intelligi, non existimo Diabolum, ut magna pars auctorum putat, sed Christum potius ipsum intelligendum; ille enim est, cujus causa tantus requiritur apparatus, ille, cum quo bellum suscipiendum, id est, res difficiles aggrediendae, crux sua cuique tollenda est. Bellum enim adversus alium regem suscipere non significat, ut diximus, inimicitias, quae nullo modo cum Christo gerendae sunt, sed significat potius ejus amicitiae causa aggredi res arduas, quale est crucem ejus ferre. Hic, ut opinor, verus et literalis utriusque parabolae sensus est. Qui alios desiderabit sensus, apud multos inveniet, legat modo D. Augustinum [3]) et Theophylactum, et Bedam [4]).

Christus est rex, cum quo bellum gerendum.

CAPUT XV.

Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores, ut audirent illum. 2. Et murmurabant Pharisaei et Scribae, dicentes: Quia peccatores recipit, et manducat cum illis [5]). 3. Et ait ad illos parabolam istam dicens: 4. Quis ex vobis homo, qui habet centum oves [6]): et si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam, quae perierat, donec inveniat eam? 5. Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens: 6. et veniens domum, convocat amicos et vicinos: dicens illis: Congratulamini mihi: quia inveni ovem meam, quae perierat. 7. Dico vobis, quod ita gaudium erit in coelo super

[1]) 1 Tim. 2, 4. [2]) Luc. 12, 35. [3]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 31. [4]) In comm. [5]) Matth. 9, 11. [6]) Matth. 18, 11 sq.

uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia. 8. Aut quae mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, et everrit domum, et quaerit diligenter, donec inveniat? 9. Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam, quam perdideram? 10. Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. 11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios: 12. et dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiae, quae me contingit. Et divisit illis substantiam. 13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. 14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere. 15. Et abiit, et adhaesit uni civium regionis illius. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. 16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant: et nemo illi dabat. 17. In se autem reversus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. 18. Surgam et ibo ad patrem meum, et dicam ei: Pater, peccavi in coelum, et coram te: 19. jam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis. 20. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. 21. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in coelum, et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus. 22. Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, et induite illum, et date annulum in manum ejus, et calceamenta in pedes ejus; 23. et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur; 24. quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est. Et coeperunt epulari. 25. Erat autem filius senior in agro; et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum: 26. et vocavit unum de servis, et interrogavit, quid haec essent. 27. Isque dixit illi: Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit. 28. Indignatus

est autem, et nolebat introire[1]). Pater ergo illius egressus, coepit rogare illum. 29. At ille respondens, dixit patri suo: Ecce tot annis servio tibi, et numquam mandatum tuum praeterivi, et numquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer: 30. sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. 31. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt: 32. epulari autem, et gaudere oportebat, quia frater tuus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est.

IN CAPUT XV.

1. *Erant autem appropinquantes publicani et peccatores.* Solebant appropinquare, solebant versari cum illo, eumque invitare, non enim voluit Evangelista factum unum singulare, sed consuetudinem significare, quam eamdem in Christo Pharisaei reprehenderunt. Parabolam sequentem[2]) explicavimus apud Matthaeum[3]). Christus solebat cum peccatoribus versari.

8. *Aut quae mulier habens drachmas decem.* Eodem haec parabola pertinet, quo superior, merito Christum plus diligentiae et studii solitum ponere in convertendis peccatoribus, quam in iis, qui aut minus peccatores erant, aut minus sibi esse videbantur. Lege explicationem superioris parabolae apud Matthaeum, et hanc ad eumdem modum interpretare, idem enim utriusque, ut diximus, est sensus. Nec magis quaerendum hic est, quae sint decem illae drachmae, quam illic quaerendum diximus, quae fuerint centum illae oves. Drachma vero quid sit, docuimus apud Matthaeum[4]).

Cur in muliere habente decem drachmas, id est, Regales Hispanicos decem, parabolam posuerit, non est difficile conjicere. Oportebat in re nota et usitata proponere, et nihil usitatius, quam ut mulier, quae decem haberet drachmas, unam perdidisset, lucernam accenderet, domum everteret, inventa drachma cum vicinis gratularetur. Cur illic centum oves, hic decem drachmas dixerit numero variato, in promptu ratio est. Solet plerumque pastor unus centum plus minus oves custodire. Solet mulier una pauper, quae labore suo victum quaerit, decem habere drachmas plus minusve. Hic totus pauperis mulieris census est. Nec aliud in his numeris mysterium subesse arbitor. Non prohibeo tamen lectorem ad usum praesertim concionandi popularem, mysteria et allegoricos excogitare sensus, quin et auctores, unde haurire possit, indicabo. Legat Augustinum[5]), Gregorium[6]),

---

[1]) Conf. Vers. 2. [2]) Usque ad vers. 8. [3]) Cap. 18, 12. [4]) Cap. 17, 24. [5]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 33. [6]) Homilia in Evang. 34.

Bedam, Theophylactum et Euthymium[1]), Gregorium Nazianzenum[2]) et Nicetam eodem loco, Gregorium Nyssenum et Cyrillum[3]). Utatur tamen prudenter, et ita allegorias consectetur, ut a sensu literali non discedat, quod me non piget saepe monere.

Finis parabolae quis.

11. *Homo quidam habuit duos filios.* Conclusionem duarum praecedentium parabolarum altera Christus parabola confirmat. Conclusio fuerat, majus in coelo gaudium esse propter unum peccatorem, qui egerit poenitentiam, quam propter nonaginta novem justos, qui poenitentia non indigerent. Hoc confirmat exemplo patris summa laetitia et gratulatione perditum filium recipientis. Hic finis parabolae est, cui quasi appendix pars altera conjungitur filii majoris, ob receptum a patre tanta laetitiae significatione fratrem indignantis et obmurmurantis. Cujus persona Pharisaei reprehenduntur, quod murmurassent, propterea quod Christus publicanos et peccatores in consortium suum recipiebat, quod, ut ait Beda, proprium hujus parabolae est superioribus additum.

Tres personae in hac parabola spectandae.

Tres potissimum in parabola personae sunt, in quibus ejus sententia tota versatur, pater et filii duo. Nam caeterae, de quibus mentio etiam in ea fit, ut herus ille, cui junior frater in regione longinqua servivit, et servi illi, quibus pater dicit[4]): *Cito proferte stolam primam, et induite illum,* et tibicines, et si quae aliae introducuntur, ad tres illas primas revocantur, et velut partes quaedam illarum sunt; itaque propriam fortasse significationem non habent. Singula tamen cum omnibus circumstantiis, quae illis sive significationis, sive ornatus causa tribuuntur, explicanda sunt, diligenterque discernendum, quod saepe monuimus in omnibus parabolis in primis fieri oportere, quid ad aliquid significandum, quid ad ornandam, explendamque parabolam dictum fuerit.

Quis homo sit, qui duos filios habet.

Hominem illum, qui duos habet filios, dubium non est, idque omnes concedunt, Deum significare. Id enim agebat Christus, ut doceret Deum libenter ad se per poenitentiam redeuntes recipere peccatores. Sed placet sane mihi, quod Ambrosius videtur indicare, Christum ipsum eum esse hominem, ipse quippe erat, qui peccatores non revertentes sicut perditas pastor oves quaerebat, revertentes vero laetus excipiebat, et ad defendendum factum suum tres hasce parabolas posuit. Ipse igitur est, qui per hominem illum significatur, unde etiam sequitur, illum esse

Christus est Deus.

Deum, cum procul dubio homo ille Deus sit, quem de salute hominum laetari decet. Cum dicit: *Homo quidam*, videtur in voce *homo* tacitam quamdam inter Deum et homines antithesim insinuare, quasi dicat, si homo quidam, qui crudelis et injuriarum memor esse solet, hoc fecit, quid Deum natura sua benignum ac misericordem facturum putatis? quanta laetitia redeuntes ad

---

[1]) Hoc loco. [2]) Orat. 2. de Pascha. [3]) In catena D. Thomae. [4]) Vers. 22.

se per poenitentiam peccatores amplexurum? ut supra [1]) et apud Matthaeum [2]): *Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester de coelo dabit spiritum bonum petentibus se?*

Duobus filiis plerique putant duos populos, Judaicum et Gentilem significari, Judaicum majorem et Gentilem minorem natu esse, quia ille jam inde ab origine sua Deum coluit, ejusque filius fuit, nec ab ejus domo, id est, Ecclesia recessit: hic post genitus, quia posterior Deum novit, atque in illum credidit, accepta a patre parte substantiae suae, quae se contingebat, id est, sola natura, sola liberi arbitrii facultate, sine lege, sine gratia, sine ullis supra naturam donis abiit in regionem longinquam, id est, longe a Deo discessit et homini cuidam, id est, Diabolo principi hujus mundi, Aristoteli, Platoni, aliisque Philosophis adhaesit, qui vix illum siliquis, id est, humanis artibus alebant, plus sonitus atque vanitatis, quam alimenti et soliditatis habentibus. Ad hunc ferme modum Hieronymus [3]), Augustinus [4]), Beda [5]), Bernardus [6]). Dedit opinioni probabilitatis speciem, quod Judaei venientibus ad Ecclesiam Gentilibus, benigneque acceptis murmuraverint. Juvisset magis opinionem, si quod Tertullianus [7]) tradidit, verum esset, publicanos illos et peccatores, quos ad suam consuetudinem Christus admittebat, fuisse Gentiles. Illorum enim occasione tota parabola posita est. Sed id Hieronym. [8]) merito reprehendit, multisque refellit argumentis. Hanc contra Hieronymi et aliorum auctorum interpretationem, qua duobus filiis duos populos dixerunt significari, Tertullianus [9]) recte meo quidem judicio refutavit. *Quomodo*, inquit, *Judaicus populus Deo dicere potuit* [10]): *ecce quot annis tibi servio, et praeceptum tuum numquam praeterivi?* Quamquam hoc solutione non caret, potuisse quidem dicere, sed non vere, sicut vere justus non erat, sed justum se putabat.

Quid duobus filiis significetur.

Magis me movet, quod gentilis populus, antequam Christianus fieret, filius Dei non fuerit, nec ab eo discedere potuerit, cum quo non fuerat, et quod dubium non sit inter eos, qui per filium natu minorem significantur, publicanos illos et peccatores fuisse, quos Christus ad familiaritatem suam recipiebat: inter eos vero, qui per natu majorem intelliguntur, fuisse Pharisaeos, qui ob admissos a Christo publicanos murmuraverant. Horum enim utrorumque causa has tres Christus parabolas posuit, utrique autem Judaei erant.

Per duos filios duo populi non intelliguntur.

Alii majore filio angelos, minore homines dixerunt significari, ut auctor ille refert, cujus de hac parabola inter opera Hieronymi liber exstat, quod ne refutatione quidem dignum est. Sicut

---

[1]) Cap. 11, 13. [2]) Cap. 7, 11. [3]) In Epist. de hac ipsa parabola ad Damas. [4]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 33. [5]) In comm. [6]) In serm. de diversis affect. animae. [7]) In lib. de pudicitia. [8]) In Epist. ad Damasum. [9]) Eod. lib. [10]) Vers. 29.

nec illud, quod auctor alius incertus libri[1]), qui Augustino falso tribuitur, affert[2]), duobus filiis duos illos latrones, qui cum Christo crucifixi fuerunt, significari.

Per duos filios justi et injusti intelliguntur.

Non ergo dubito per majorem natu filium omnes justos, per minorem omnes peccatores intelligi, sive Judaei ante passum Christum, sive postea Christiani sint. Nam qui in Ecclesia Dei sunt, filii Dei sunt; Gentiles nec filii, nec domestici sunt Dei, sed illius potius longinquae regionis habitatores, quo minor pervenit filius non Judaicis aut Christianis, sed Gentilibus, id est, saecularibus vivens moribus. Haec multorum etiam auctorum sententia est, Tertulliani[3]), Cypriani[4]), Theophylacti, Euthymii et illius quisquis fuit, cujus exstat inter opera Hieronymi de hac re liber.

At quomodo minor ille, qui a Deo peccando discessit, filius Dei dici potest[5])? *quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei,* nec enim nos filios Dei sola fides facit. Quaero ego vicissim ab iis, qui filium minorem natu Gentilem populum esse dicunt, quomodo Gentes filii Dei dici possint, qui ne fidem quidem habent? Igitur filii Dei dicuntur non solum justi, quos propria quidem ratione Scriptura filios solet appellare, sed etiam peccatores, qui fidem habent, quia fides etiam nos suo quodam modo filios Dei facit, sed filios mortuos, filios perditos; sicut fides ipsa sine charitate vera quidem fides, sed mortua tamen est. Quod si quis argutus contendat non esse absolute filios appellandos, qui vivi non sunt, non repugno: modo hoc mihi concedat, eadem ratione qui fidem habent, sed peccatores sunt, filios Dei dici posse, qua mortui filii cujuspiam, filii adhuc ejus appellantur.

Filios nos facit fides sola, sed perditos.

Quomodo justi majore, injusti minore filio designentur.

Alia difficilior est quaestio, et parabolam, de qua agimus, magis continens, quomodo justi majore, peccatores minore filio significari potuerint, cum omnes tunc essent injusti? Nam illi ipsi Pharisaei, quos certum est per majorem filium murmurantem adversus benignitatem patris significatos, justi profecto non erant, sed peccatores. Facilis tamen solutio est, Christum non ex veritate, sed ex opinione eorum, quibuscum agebat, locutum fuisse. Pharisaei autem, quibuscum loquebatur, etsi injustissimi maximeque peccatores erant, justos se tamen esse profitebantur. Quemadmodum cum dicit non opus esse[6]) *valentibus medico, sed male habentibus*, non significat aliquos esse sanos, sed aliquos esse, qui se sanos esse existimarent, itaque ipsorum sententia opus illis non esse medico, sed iis utique opus esse, quos illi aegrotos, id est, peccatores arbitrabantur, quare mirari eos non debere, si et illi cum medico, et cum illis medicus versaretur.

Cur ergo justos per majorem, peccatores per minorem filium significavit, cum justi injustis majores natu non sint? quin, si antiquitatem originis spectes, peccatores haud dubie majores natu

---

[1]) De tempore barbarico. [2]) Cap. 7. [3]) Lib. de pud. [4]) In lib. de unctione. [5]) Rom. 8, 14. [6]) Sup. 5, 31. Matth. 9, 12. Marc. 2, 17.

erant, antiquiores enim justis sunt, quia prius omnes peccatores fuere, quam justi. Dici potest, nec res carebit probabilitate, per majorem filium justos significatos, quia prius omnes filii Dei justi, quam peccatores sunt. Nam etsi peccatores omnes homines sunt antequam justi, quia omnes[1]) *filii irae* nascuntur, tamen tempus illud, quod regenerationem praecedit, non computatur, quia nondum homines spiritualiter nati sunt, nondum filii Dei esse coeperunt. Ab ipsa igitur regeneratione antiquitatis initium sumendum est, per quam omnes, qui regenerantur, justi fiunt, ex quibus postea aliqui rursus peccatores, itaque justi peccatoribus antiquiores sunt. Simplicius tamen interpretor, non aliam ob causam per majorem filium justos, per minorem peccatores fuisse significatos, nisi quia moribus hominum, unde parabola sumebatur, congruebat. Solent juniores minus esse prudentes, solent illis parentes magis indulgere, et facilius quidvis concedere petentibus. Ideo ille, qui imprudenter a patre discessit, cuique nimis facile pater partem haereditatis, quam petebat, concessit, minor fuisse dicitur. Pertinebat etiam id ad augendam invidiae et murmurationis materiam, ac proinde ad praebendam narrationi probabilitatem. Vero enim similius erat filium majorem murmurasse, quod pater minori filio, quem magis obedientem atque subjectum esse oportebat, haereditatem dedisset, ut quo vellet, abiret: quodque post dissipata luxuriose vivendo cum meretricibus omnia bona, quae accepisset, tam liberaliter atque festive excepisset eum: quam si contra accidisse diceretur, majorem natu filium matura jam aetate et rerum usu prudentem petitam acceptamque a patre haereditatem obliguriisse. Habita igitur est in hac re, quemadmodum in omnibus parabolis fieri debet ac solet, ratio decori et probabilitatis.

Cur per majorem filium justi, per minorem peccatores significati sunt.

12. *Da mihi partem substantiae, quae me contingit.* Partem facultatum tuarum, quae mihi jure haereditatis obventura est. Substantiam Graece vocavit οὐσίαν, ad verbum essentiam; itaque memini Marium Victorinum Afrum[2]) hunc locum produxisse, ut probaret nomen οὐσίας, essentiae aut substantiae, unde Christus ὁμοούσιος, id est *consubstantialis* Patris dictus est, in sacris literis reperiri, quod negare solebant Ariani.

Et divisit illis substantiam. Non divisit proprie nisi juniori, nam major nec partem suam petierat, nec eam dicitur accepisse, et id ipsum sensus parabolae requirit, ut major, qui justos significat, partem haereditatis suae a bonis paternis non separaverit. Prima enim junioris culpa fuit, quod haereditatem a patre petiverit, secunda, quod concessam acceperit et a paternis bonis sejunxerit. Quod si idem fecisset major, in eadem profecto fuisset culpa, nec justi personam referre posset. Dicitur ergo illis divisisse, quia, cum suam alteri fratri partem daturus esset, duas

Pater non divisit proprie haereditatem inter filios.

[1]) Eph. 2, 3. [2]) Lib. 1. adv. Arian.

necessario partes aequales fecit, quemadmodum si major etiam filius suam esset partem accepturus.

An hoc verisimiliter narretur a patre factum.

Videbitur alicui parum hoc verisimiliter a Christo narrari. Nec enim solent patres, dum adhuc vivunt, sua filiis bona dividere, praesertim adolescentulis et inexpertis. Nec ulla, ut opinor, erat lex, qua id pater facere cogeretur. Respondeo, id Christum praeter consuetudinem adjecisse, quia parabolae sensus exigebat. Nam etsi pater nulla vel lege, vel consuetudine haereditatem suam filiis dividere cogebatur, non vetabatur tamen. Fecit ergo non quod oportebat, sed quod licebat facere. Parabola vero ipsa id postulabat, quia non potuisset pater ille Dei personam exprimere, nisi fecisset. Libere nobiscum Deus agit, et ad nostram voluntatem accommodate, discedentes a se non prohibet, redeuntes amplectitur. Et non potuisset filius minor bona sua dissipare, quod ad sensum parabolae in primis erat necessarium, nisi ea illi pater indulgentia quadam insolita concessisset.

Libere nobiscum Deus agit.

13. *Et non post multos dies congregatis omnibus.* Collectis omnibus suis bonis, quae sibi haereditate obvenerant et in pecuniam redactis, sumptaque omni secum pecunia, profectus est peregre in regionem longinquam.

Quid regio longinqua significet.

Regionem longinquam nihil hic aliud significare arbitror, quam adolescentem illum valde fuisse perditum, nec enim in aliquo proximo loco inter cognatos, inter amicos, aut certe notos constitisse, et ad certum aliquod genus vitae applicasse animum, sed more perditorum juvenum longe a paterna domo discessisse. Hoc enim agebat Christus, ut juvenem describeret maxime perditum. Si praeter hanc aliquam habet regio longinqua significationem, illam habet, quam Ambrosius [1]), Augustinus [2]) et Hieronymus [3]), Beda, Theophylactus et Euthymius afferunt. *Regio longinqua*, inquit Augustinus, *oblivio Dei est.* Et Ambrosius [4]): *Quid est longinquius ire, quam a se recedere, nec regionibus, sed moribus separari? studiis discretum esse, non terris? et quasi interfuso luxuriae saecularis aestu divortia habere sanctorum? Etenim qui se a Christo separat, exul est patriae, civis est mundi. In regione longinqua,* ut ait Augustinus, *illi erant, qui sedebant in tenebris et umbra mortis, cum lux orta est illis* [5]). Et illi, ut Theophylactus ait, de quibus dictum est: *Qui elongant se a te peribunt* [6]), *longe enim est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet* [7]).

Qui majorem fratrem angelos, minorem homines intelligunt, paternam domum coelum, unde angeli non discesserunt, regionem longinquam hunc inferiorem mundum interpretantur. Sed hoc Origenis de animis nostris errorem videtur sapere. Qui autem per fratrem minorem Gentilem populum intelligendum putant, solent plerumque longinquam regionem idololatriam appel-

---

[1]) In hunc locum. [2]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 33. [3]) In Epist. ad Dam. [4]) In comm. [5]) Jes. 9, 2. [6]) Psalm. 72, 27. [7]) Prov. 15, 29.

lare. Ambrosius [1]) paternam domum Ecclesiam, longinquam regionem quidquid extra Ecclesiam est, esse dicit. *Bene*, inquit, *dicitur, quia peregre profectus est, qui erat a sacris altaribus separatus. Hoc est enim ab illa Jerusalem, quae in coelo est, civico quodam et domestico separari domicilio, unde et Apostolus* [2]) *ait: Ergo jam non estis advenae atque peregrini, sed estis cives sanctorum et domestici Dei.* Ego quod certum arbitror, primo loco posui; quod probabile, secundo.

Et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. Graece *ἀσώτως intemperanter.* Neque hic quaerendum esse puto, quae sit illa substantia, quam iste adolescens intemperanter vivendo dissipavit. Est enim descriptio, ut saepe diximus, maxime perditi et nepotis adolescentis, qui nihil aliud, quam hominem significat maxime peccatorem. Solent plerique substantiam, quam dissipavit, liberum arbitrium caeterasque naturales facultates interpretari. Sic Augustinus, Beda et Euthymius, et Bernardus [3]). Quod etsi sano ab illis sensu dictum est, nolim equidem dicere, nequis existimet per peccatum perire liberum arbitrium, quod novi dicunt haeretici, et D. Augustinum auctorem se gloriantur ejus habere sententiae. Et vero, si velimus, quemadmodum hic auctores faciunt, singula subtiliter scrutari verba, reperiemus liberum arbitrium nec per partem illam substantiae, quae minorem fratrem contingebat, significari, nec luxuriose vivendo dissipari potuisse. Nam antequam juvenis ille a patre discederet, antequam suam ab illo haereditatem peteret, liberum utique habebat arbitrium. Naturam enim habebat suam, a patre quidem acceptam, sed tamen habebat, et haereditatem, quae praeter, aut supra naturam erat, petebat, et id ipsum, quod petebat, libero profecto petebat arbitrio; poterat enim non petere, quemadmodum natu major frater non petivit, melius scilicet suo usus arbitrio. Non ergo liberum arbitrium petebat, quod jam habebat; non ergo haereditas illa, quam petivit, quam accepit, quam dissipavit, liberum significabat arbitrium. Non perdidisse autem illud postea luxuriose vivendo, vel ex hoc ipso loco perspicuum est. Quo enim modo post substantiam omnem suam dissipatam, post gravem toleratam famem deliberat [4]): *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo? Surgam, et ibo ad patrem meum.* Non enim hoc aut dicere, aut deliberare, aut facere sine libero potuit arbitrio. Non ergo perdiderat, sed habebat.

Quae sit substantia, quam dissipavit.

Alii per eam substantiae partem, quam accepit, quamque dissipavit, imaginem ac similitudinem Dei signari putant. Ambrosius: *Ille*, inquit, *vivendo luxuriose consumpsit omnia naturae ornamenta. Unde tu, qui accepisti imaginem Dei, qui habes similitudinem ejus, noli eam irrationabili foeditate consumere* [5]).

Num haec substantia sit imago et similitudo Dei.

---

[1]) Lib. 2. de poenit. cap. 3. [2]) Eph. 2, 19. [3]) In serm. de diversis affect. animae. [4]) Vers. 17. et 18. [5]) In comm.

Et Augustinus [1]): *Quisquis enim vult esse ita similis Deo, ut fortitudinem suam ad illum custodiat, ne recedat ab eo, ei cohaerendo, ut custodiat similitudinem et imaginem, ad quam factus est.* Quod si imaginem Dei, non naturam ipsam, sed morum conformationem appellant, quemadmodum multi veteres auctores et D. etiam Paulus appellare solet [2]), multo melius haec, quam altera interpretatio conveniet, quam et Marius Victorinus [3]) et Theophylactus secutus est. Bonos enim mores, in quibus imago illa divina cernebatur, perdidit luxuriose vivendo. Sed quomodo eos a patre petivit? quomodo accepit, cum ante habuisset? et petendo, accipiendoque haereditatem potius perdiderit, quam comparaverit? Illa enim ipsa fuit culpa, qua bonos mores acquirere utique non potuit, sed amittere.

An fides fit haec substantia.

Idem Ambrosius [4]) substantiam hanc, quam iste adolescens dissipavit, fidem esse putat, quam a domo patris, id est, ab Ecclesia Dei discedendo et luxuriose inter haereticos aut Gentiles vivendo perdiderit. Sed jam probavimus, per hunc adolescentem omnes peccatores designari, at non omnes fidem perdunt. Certum tamen est, quod primo loco dixi, nihil aliud hic, quam perditissimum adolescentem et per eum perditissimum peccatorem designari.

Quae sit haec famos valida.

14. *Facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere.* Variae etiam hujus famis interpretationes sunt. Augustinus [5]): *Fames,* inquit, *in illa regione est indigentia verbi veritatis,* quod iisdem verbis [6]) dicunt Beda et Theophylact. Ambrosius vero sacramentorum privationem interpretatur [7]): *Nec mirum,* inquit, *si fame peribat, qui divino alimento egebat.* Alii vacuitatem virtutum, quas luxuriose vivendo perdiderat, ut Euthymius. Ego tantum extremam ejus adolescentis miseriam describi puto, causamque tacite reddi, cur servire et porcos pascere coactus sit, quia praeterquam quod omnia illa bona sua dissipaverat, magna etiam in ea regione fames erat, ita ut ne divites quidem facile possent vivere, nedum miser ille adolescens, pauper, nudus, longe a patre, longe a patria, longe ab amicis, in aliena regione ignotus et peregrinus. Nihil ergo aliud Christus hoc dicens facere voluit, quam sequentem narrationem probabiliorem reddere. Probabilius enim erat, eum et consumptis facultatibus suis, et fame non solum ipsum, sed totam ipsam regionem vexante, dominum, cui serviret, quaesivisse, et usque ad pascendos porcos se demisisse, quam si fames in regione non fuisset.

15. *Et abiit, et adhaesit uni civium regionis illius.* Quod dicit, *abiit,* Hebraismus est, quemadmodum si diceres, decrevit

---

[1]) Serm. 34. de verbis Domini secundum Lucam. [2]) 1 Cor. 15, 49. 2 Cor. 3, 18. Col. 3, 10 [3]) Lib. 2. contr. Arian. [4]) Lib. 2. de poenit. cap. 3. [5]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 33. [6]) In comm. [7]) Lib. 2. de poenit. cap. 3.

herum quaerere. Sicut Hispani dicunt: *Toma, y ponese con un amo*, aut: *Viene y haze esto, y esto.* Nam ut illud *Toma*, et illud *viene* nihil fere ibi significat, sed tantum est idioma et ornamentum linguae, sic et illud הָלַךְ, *abiit*, Hebraice.

Theophylactus exposuit abiisse, id est, in peccato profecisse. Quod si in sensu literali fundamentum habuisset, apte admodum dictum videretur, sed nec cum sensu literali convenit, et adhaerere civi regionis illius, virtutis potius et industriae, quam peccati fuit: certe non tam peccati fuit, quam extremae miseriae, ad quam sua illum adolescentem peccata perduxerant. **Quid sit uni civium adhaerere.**

De cive illo sollicite quaeri nolim, quis sit, quemve significet. Haec enim omnia ad complendam, ut in similibus parabolis saepe monui, narrationem et ad exprimendam ejus adolescentis miserabilem conditionem dicta sunt, et quia fieri solet, ut ejusmodi homines in extrema fame herum aliquem, a quo vel micis, ut canes, alantur, sibi quaerant, et erat vero simile idem illum fecisse adolescentem. Aliorum tamen interpretationes, si quis magis amat, supra initio parabolae posuimus. Praeter eas alias apud alios obscuriores auctores lector inveniet. **Quid sit herus hujus adolescentis.**

Quod dicit, *adhaesit*, id est, ἐκολλήθη, emphaticum esse puto; exprimit enim diligentiam, industriam, artem, qua se solent ejusmodi miserabiles homines in domos divitum insinuare, quidvis ut faciant ministerii, tantum ut fame non pereant. **Quid significet adhaesit.**

Et misit illum in villam suam. Haec etiam verba emphatica sunt; significant enim civem illum nesciisse quodammodo, quid de perdito illo adolescente ageret, qui se fame impulsus in domum suam insinuabat, itaque misisse in villam, id est, ad vilissimum abjecisse ministerium, ut pasceret porcos. Quibus duabus rebus tantum, ut plerisque etiam superioribus, declaratur extrema ejus adolescentis miseria, qui a patre suo inconsultus discessisset. Haec tamen omnia plerique omnes interpretes propriam etiam habere putant significationem.

Villam alii hunc esse mundum, ut Ambrosius. *In villam mitti*, inquit Beda, *est substantiae mundialis potentia subjugari. De qua in alia parabola quidam spirituales epulas, ad quas invitabatur, fastidiens dixit* [1]: *Villam emi, et necesse habeo exire, et videre eam.* Augustinus vero eo loco, quem saepe citavimus [2], villam esse dicit *modum potestatis diaboli.* Hieronymus autem [3] nihil aliud esse in villam misisse, quam possessionem ejus cepisse, servumque fecisse suum. Porcos plerique daemones, ut Ambrosius, Augustinus; alii carnales cupiditates, ut Beda et auctor ille libri de tempore barbarico, alii sensus intelligunt, ut Bernardus [4]. Mihi solum miserabilis significatur status illius adolescentis, et per eum miserabilior eorum conditio, qui sese **Quid sit in villam mitti.**

---

[1]) Sup. 14, 18. [2]) Qq. Evang. [3]) In Epist. ad Dam. [4]) In illo serm. de divers. affect. animae.

Diabolo in servitutem tradiderunt. Major enim est veritas, quam figura.

16. *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant.* Quam apte miserabilem et famelicum hominem depingit! Non dicit, cupiebat edere, nec, cupiebat saturari, quia etiam qui famelici non sunt, edere ac saturari cupiunt, sed dicit cupiebat implere ventrem. Solent enim, qui admodum famelici sunt, cupere vacuum omnino ventrem de re qualibet implere, nec ullum ciborum habere discrimen, modo rabidam famem sedent.

Quae sint hae siliquae porcorum.

Quae sunt, quae hoc loco siliquae vocantur, pauci mihi interpretes videntur intellexisse, plerique enim aut fabas, aut pisa, aut alia id genus legumina esse putabant ex iis, quae vaginam habent, quod et Ambrosius vulgari errore secutus est. At quis non videt non solere porcos ejusmodi ali leguminibus, praesertim magnae famis tempore, cum in magna etiam annona delicati homines illis in cibum utantur? non aluntur, inquiunt, granis, sed vaginis, hoc est, siliquis, excussis granis. Ne id quidem fieri solet, et si soleret, tamen quis homo illis vescitur?

Auctoris sententia.

Semper ergo existimavi, eas hic siliquas appellari, quas Hispani Arabico vocabulo *Algarovas* vocant. Nam et Latine siliquae, et Graece κεράτιον dicuntur, quo hic verbo Evangelista usus est, et porcis in calidioribus regionibus, ubi magna earum est copia, dari solent, sicut alibi glandes: iis etiam homines, praesertim pauperes et pueri vesci solent, dulcis enim saporis sunt, et vagina ipsa, teste Plinio [1]), editur, grana rejiciuntur. Magna in Italia et Hispania, multo major in Africa copia est, et in plateis passim venales sunt. In arbore nascuntur, ut glandes, non tantae tamen proceritatis, et latioribus ac mollioribus foliis, quae et ipsa Graece κεράτιον, Latine *siliqua* vocantur, ut Columella [2]), Plinius [3]) et Victor Uticensis [4]) auctores sunt.

Quomodo his siliquis vesci non potuerit.

Mirum autem videri potest, non potuisse adolescentem illum siliquis satiari, nec illi quemquam dedisse, cum porcis projicerentur. Expedita quorumdam videtur esse responsio, tunc porcos non edisse siliquas: nam si edissent, et adolescentem illum edere ad satietatem potuisse: sed solitos in illa regione edere, sensumque esse, cupivisse miserum illum juvenem ventrem de siliquis implere, quibus vel porci vesci saturarique solerent. Facilis, inquam, sed non satis, ut mihi videtur, plena sententia. Nec enim dicit Christus, cupivisse ventrem implere de siliquis, quibus porci vescuntur, aut quibus vesci solebant; quod si dixisset, non actum, sed consuetudinem significasset. Sed dixit: *de siliquis, quas porci manducabant.* Quod verbum actum videtur, non consuetudinem significare. Accedit, quod satis appareat voluisse Christum ejus adolescentis miseriam quam maxime exaggerare: miseria autem haec erat maxima, ut cum videret porcos sili-

---

[1]) Lib. 15. cap. 24. [2]) Lib. 2. cap. 11. et lib. 5. cap. 10. [3]) Lib. 18. cap. 7. 12. [4]) In Africana historia.

quas edere, ne illis quidem ipse saturari posset: quemadmodum infra [1]) dicitur cupivisse Lazarus de micis, quae de mensa divitis cadebant, saturari, neminemque illi dedisse. Solent asservari ut glandes, et porcis certis dari horis, itaque non poterat miser adolescens aliunde habere, quam ex ipso loco, ubi iis porci vescebantur, si quas poterat porcis ipsis suffurari, quibus antequam saturatus esset, a porcis consumptae erant.

Putant omnes fere auctores illi, quos [2]) nominavimus, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Beda, saeculares et inanes scientias per siliquas significari. *Siliquae,* inquit Augustinus, *sunt doctrinae saeculares sterili suavitate resonantes, de quibus laudes idolorum, fabularumque ad Deos gentium vario sermone atque carminibus percrepant, quibus daemones delectantur.* Alii voluptates, ut Euthym., alii peccata ipsa, quibus peccator, quo magis peccat, magis exsatiari cupit, ut Theophylact. Ego eamdem viam, quam initio ingressus sum, insistens, nihil aliud, quam miserabilem illius adolescentis conditionem, et per eam miserabiliorem profligatissimi peccatoris statum significari arbitror, qui ad ultimam morum pravitatem venerit, adeo omnibus Dei beneficiis, omni gratia, id est, omni spirituali privatus cibo, ut ne siliquis quidem, id est, naturalibus donis, quibus philosophi et caeteri porcis similes homines abundant, satiari possit: ita nimirum peccatis excaecatus, ut ne id quidem videat, quod omnibus hominibus naturae lumen ostendat. Quid moraliter significent.

17. *In se autem reversus. Intellectum dante vexatione* [3]). Quod de illo quidem adolescente, ex quo parabola sumpta est, dictum est verosimiliter et ad consuetudinem apte. Credibile enim erat juvenem, qui tot in domo patris sui bonis abundasset, cum videret se in regione longinqua apud alienos, in abjectissima servitute perire fame, ad se fuisse rediturum, atque dictum apud se ea, quae Christus dixisse narrat. Quod si parabolam ad peccatorem, propter quem proposita fuit, accommodemus, significat vexationem illi intellectum dare. *Cum occideret,* inquit, *eos, quaerebant eum, et revertebantur, et diluculo veniebant ad eum* [4]). Illud etiam observandum, quod August. [5]) et Beda animadvertunt, quid discriminis sit inter peccatorem, qui aliquando divinam expertus est gratiam, et *quam suavis sit Dominus degustavit* [6]), quam *bonum adhaerere Deo sit* [7]), et inter eum, qui nihil expertus hujusmodi, sola peccata, solas voluptates, solam porcorum vitam novit. Ille nimirum tanto facilius, quam hic ad mentem redibit, quanto facilius est, quae aliquando novimus, etiam postquam obliti sumus, recordari, quam quae nunquam novimus discere. Quid sit in se reverti.

Magni refert bene in pueritia a parentibus institutum fuisse, sacramenta frequentasse, inter viros vixisse religiosos. Haeret Quanti referat a pueritia bene institutum fuisse.

---

[1]) Cap. 16, 21. [2]) Super. vers. [3]) Jes. 28, 19. [4]) Psalm. 77, 34. [5]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 33. [6]) Psalm. 33, 9. [7]) Psalm. 72, 28.

semper in palato mentis gustus ille coelestis: et quamvis longe a primo illo vitae instituto quasi a domo paterna discesserimus, semper nobis memoriam suggerit vitae praeteritae, quales fuerimus, quales simus, semper ut ad eam redeamus, invitat. Si ille adolescens numquam paternae domus abundantiam fuisset expertus, numquam de se reversus dixisset: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. Surgam, et ibo. Unde hoc scire poterat,* inquit August.[1]) et Beda, *in quo erat tanta oblivio Dei, sicut in omnibus idololatris fuit, nisi quia ista recogitatio jam resipiscentis est?* Colligimus ex hoc loco verum esse, quod adversus novos haereticos in Concilio Tridentino[2]) Ecclesia definivit, non malum, sed bonum ac salutarem esse timorem illum, quem servilem appellamus, quo aut metu poenarum aut adversis conflictati rebus, ad Deum convertimur. Laudatur enim iste adolescens, et nobis in exemplum proponitur, quod fame compulsus ad mentem primum, deinde ad patrem redierit.

Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus: ego autem hic fame pereo. Opponit se mercenariis patris sui, et famem suam eorum saturitati. Alii mercenarii patris mei sunt, ego hominis alieni atque ignoti: illi pane abundant, ego fame pereo. Latinus interpres *quanti* dixit, pro quot, dictione abusus Latina. *Mercenarii ergo patris,* ait Beda, *abundant panibus, quia qui futurae mercedis intuitu digna operari satagunt, quotidianis supernae gratiae reficiuntur alimoniis. At vero fame pereunt, qui extra patris aedes positi ventrem cupiunt implere de siliquis, id est, qui sine fide viventes, vitam beatam inanis philosophiae studiis inquirunt.*

Qui fuerint mercenarii in domo patris ejus adolescentis, obscurum non est, nempe qui filii non erant, sed mercede illi serviebant, qui autem in domo Dei mercenarii sint per illos significati, id anxie vestigare nolim. Nam illi, quos Beda describit, *qui futurae mercedis intuitu digna operari satagunt:* et illi, quos Ambros.[3]) *bonos mercenarios appellat, Petrus, Jacobus et Joannes, quibus dicitur*[4])*: Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum,* non mercenarii, sed optimi profecto sunt filii, qui in hac ipsa parabola mercenariis opponuntur. Et illi alii, quos idem describit Ambros.[5]), *qui non virtutis, sed utilitatis studio provocati, bona sequuntur,* nec filii, nec mercenarii sunt, quia panibus, id est, bonis coelestibus non abundant.

Quinam in Ecclesia mercenarii.

Ergo illi per mercenarios in domo Dei significantur, qui infimo sunt gradu, sicut in domo mercenarii sunt; itaque iidem illi, qui mercenarii sunt, in Ecclesia etiam sunt filii, sed per mercenarios significantur, quia infimo sunt loco. In hoc enim consistit mercenarii similitudo, et antithesis inter illum et filium,

[1]) Lib. 2. qu. cap. 33. [2]) Ses. 6. cap. 6. et can. 8. [3]) In comm. [4]) Matth. 4, 19. Marc. 1, 18. et sup. cap. 5, 10. [5]) Ibidem.

non quod ille mercede, hic gratis patri serviat, sed quod ille abjectus, vilis, despectus, hic honoratus in paterna domo sit: ille male, hic bene tractetur. Dicit ergo apud se recipiscens peccator, *quot mercenarii in domo patris mei abundant panibus?* id est, quot homines conditione abjecti, quot pauperes, quot mulierculae magno coelestium donorum, dum bene, sancteque vivunt, suavitate fruuntur; ego qui filius sum, ego sacerdos, ego Episcopus, ego doctus, qui a patre discessi, quia me diabolo in servitutem dedi, hic fame pereo, omni divinae gratiae cibo et jucunditate privatus sum. *Aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum* [1]). Perii, quia a te Domine discessi, *omnes enim, qui elongant se a te, peribunt* [2]). Hoc est *hic*, id est, extra Ecclesiam, aut extra gratiam Dei, *in tenebris, et umbra mortis* [3]), *in loco horroris et vastae solitudinis* [4]). Et hoc est, *in domo patris mei*, id est, in Ecclesia, aut in gratia Dei, ubi *non est inopia timentibus eum* [5]). Quae duo inter se opponit loca.

18. *Surgam, et ibo ad patrem meum. Surgam*, Hebraismus est, quo utuntur Hebraei, cum alicujus operis exordium significant. Quia cum nihil agimus, sedere solemus: cum aliquid agere aggredimur, surgere. *Surge Deus, judica terram* [6]), et: *surgant, et opitulentur vobis, et in necessitate vos protegant* [7]). Non enim significat aut Deum, aut idola ante sedisse, sed illum ante non judicasse terram: haec opem non tulisse. Quod ut facere incipiant, rogat. Dicunt Hebr. et in prima, et in omnibus personis אקום, *surgant*, et *surge*, et *surgat* etc., quod alio verbo in solis secundis Latini dicunt, Age, Agite, Agedum, Agesis. Itaque magis dictio exhortantis, quam verbum est. Quale illud, quod vers. 15. declaravimus, *abiit et adhaesit*, nisi quod illud exhortantis non est.

Incitat igitur se perditus alioqui adolescens ad audendum, ad revertendum ad patriam, ad resipiscendum: et peccator, qui per eum significatur, ad confitenda peccata, agendamque poenitentiam. *Surgam*, inquit Aug.[8]), *quia jacebat: et ibo, quia longe aberat, ad patrem meum, quia sub principe porcorum erat. Caetera verba sunt poenitentiam meditantis in confessione peccati, nondum tamen agentis. Non enim jam dicit patri, sed dicturum se esse promittit, cum venerit.* Et Hieron. [9]). *Surgens*, inquit, *ibo ad patrem meum. Pulchre ait surgens, patre quippe absente non steterat, peccatorum jacere, justorum stare est.* Ad Mosem dicitur [10]): *Tu vero hic sta mecum*, et [11]): *Ecce nunc benedicite Dominum: omnes servi Domini, qui statis in domo Domini.* Similia Theophylactus et Beda [12]) tradunt. Sed intelligat lector haec esse moralia, literalem vero sensum et proprium, quem initio posuimus.

Excitat se peccator ad poenitentiam.

---

[1]) Psalm. 101, 5. [2]) Psalm. 72, 27. [3]) Luc. 1, 79. [4]) Deut. 32, 10. [5]) Psalm. 33, 10. [6]) Psalm. 81, 8. [7]) Deut. 32, 38. [8]) Lib. 2. quaes. Evang. cap. 33. [9]) In Epist. ad Damas. [10]) Deut. 5, 31. [11]) Psalm. 133, 1. [12]) In comm.

Peccare in coelum varie exponitur.

Pater peccavi in coelum, et coram te. Beda[1]): *Quam misericordem, piumque noverat patrem, qui nec, offensus a filio, patris dedignatur audire vocabulum.* Quod dicit: *Peccavi in coelum,* varie auctores exponunt. Ambrosius[2]) sic: *Non utique elementum exprimitur, sed peccato animae coelestia significantur dona spiritus imminuta.* August. vero eo loco, quem modo notavimus: *Utrum hoc est, peccavi in coelum, quod est, coram te, ut coelum appellaverit ipsam sublimitatem patris. Unde est etiam illud in Psalmo*[3]) *: A summo coelo egressio ejus, cum ab ipso patre vult intelligi: an potius, peccavi in coelum coram sanctis animis, in quibus est sedes Dei. Coram te autem, in ipso penetrali interiore conscientiae?* Quam posteriorem August. interpretationem Beda et alii plerique amplexi sunt. Hieron. ad hunc modum: *Peccaverat in coelum, qui Jerusalem coelestem reliquerat matrem. Peccaverat coram patre, qui conditore deserto, lapides fuerat et ligna veneratus. Non fuerat dignus vocari filius Dei, qui servus esse maluerat idolorum.* Theophylact. et Euthym.: *Peccavi in coelum,* quia coelestibus terrena praeposui. Ego Hebraismum esse arbitror. Solent Hebraei, dum religione quadam Deum proprio nomine vocare non audent nunc שָׁמַיִם coelum, nunc שֵׁם *nomen,* nunc צוּר *petram,* nunc aliis ejusmodi nominibus appellare. Eum Hebr. Christum existimo, dum Hebraei adolescentis personam fingit, imitatum, Deum coelum appellantem.

Rursum quod dicit *coram te*, alius est Hebraismus לְפָנֶיךָ, *in conspectu tuo,* id est, *contra te.* Itaque perinde est, atque si adolescens dixisset: Pater, peccavi contra Deum, et contra te; contra Deum, quia neglectis ejus praeceptis te deserui, et luxuriose vivendo omnem meam substantiam dissipavi: contra te, quia tibi non parui, quia sub tua potestate esse nolui, quia partem haereditatis, quae mihi erat obventura, a te extorsi.

Quid sit jam non sum dignus vocari filius tuus.

19. *Jam non sum dignus vocari filius tuus.* Quia cum ante filius essem, me ab obedientia tua subduxi, meque emancipavi, et filius quodammodo esse desii. Non desierat vere esse filius, nec poterat: sed desierat, quantum in ipso erat. Quare non dicit, non sum filius tuus: sed *non sum dignus vocari,* id est, haberi, *filius tuus,* non sum dignus esse in domo tua eo loco, quo ante eram, satis mihi fuerit, si eo loco sim, quo sunt mercenarii, *fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Hic est sensus verborum. Quae si ad peccatorem accommodemus, confitetur se dignum non esse, qui ad eam gratiam eamque dignitatem, qua prius apud Deum erat, admittatur, cum sua eam culpa perdiderit: rogat tamen Deum, ut se vel in minimum gratiae suae locum recipiat, ut Euthymius exponit: tantum in illius gratia, tantum sub ejus sit potestate, nec jam diabolo, sed illi serviat. Vide, quae diximus de mercenariis vers. 17., et ad eumdem modum haec intellige.

1) In comm. 2) In Lucam. 3) Psalm. 18, 6.

Durior mihi hoc loco videtur interpretatio Hieronymi: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*, fac me sicut unum de Judaeis, qui te ob praesentium tantum rerum promissa venerantur. Non enim qui vere poenitens est, propter praesentium tantum rerum promissa, sed propter Deum ipsum servire Deo vult. Nihilo magis Theophylacti expositionem probo, qui per mercenarios Catechumenos intelligit. Etsi quod attinet ad Ecclesiasticam disciplinam, scio eum fuisse morem veteris Ecclesiae, ut poenitentes nonnumquam, prout praeteritae culpae magnitudo postulare videbatur, in locum Catechumenorum rejiceret, et quidem in ultimum aliquando, ut ex antiquis Conciliorum canonibus discimus, et in scholis de poenitentia adnotavimus. At quis peccator, cum poenitentiam agit, desiderat apud Deum Catechumeni loco esse, cui nondum baptizato nondum utique sunt remissa peccata, ac non potius in gratiam reponi? id enim agit, id optat, ut sibi peccata remittantur. Ille igitur, quem supra exposuimus, verus est sensus.

Quid sit esse sicut unum ex mercenariis.

20. *Et surgens venit ad patrem suum.* Vide, quae supra[1]) dicta sunt. Non satis fuit dicere, quod illic dixerat, *surgam et ibo,* nisi reipsa surrexisset, iissetque. Illa enim deliberatio erat, hic est effectus. *Haec,* inquit Ambros.[2]), *apud se dicit, sed non satis est dicere, nisi ad patrem veniat.* Quod ipsum Chrysost. apud D. Thomam, δεῖ γὰρ ἡμᾶς, inquit Theoph., οὐ μόνον βούλεσθαι τὰ φίλα τῷ θεῷ, ἀλλὰ καὶ πράττειν. *Oportet enim nos non solum velle, quae Deo grata sunt, verum etiam facere.* Exemplum non solum peccatoribus ac poenitentibus, sed justis etiam omnibus utile. Docemur enim, simul atque nobis Deus inspirat animo aliquid boni, reipsa perficere, antequam ardor ille primi propositi refrigescat. *Ne tardes*, inquit Sapiens, *converti ad Dominum*, *et ne differas de die in diem*[3]).

Videtur indicare Beda abusos hoc loco olim Pelagianos, quasi peccator viribus suis possit surgere, ad patremque redire. Quos ex hoc ipso loco refellit, ait enim adolescens ille: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*, declarans se non solum in pristinam apud Deum gratiam, sed ne in mercenarii quidem locum redire posse, nisi Deus ipse faciat. Ego eam quaestionem aliter solvendam puto. Primum quidem non in eo eam partem parabolae rei significatae similem esse, quod, sicut adolescens ille sine speciali Dei gratia, sola vexatione cum gratia generali intellectum dante, ad mentem rediit et ad patrem reverti decrevit: ita etiam peccator per se, ac sine novo Dei auxilio ad Deum redeat, sed in hoc tantum, quod, sicut ille adolescens adversis vexatus rebus ad patrem rediit: ita peccatores, cum a Deo rebus adversis affliguntur, ad Deum converti soleant. Ac ne hoc quidem ipsum in parabola agebatur, sed illud tantum, ita Deum peccatores ad se redeuntes amplecti et recipere solere: sicut pater ille filium

Pelagiani, qui abutebantur hoc loco, refutantur.

---

[1]) Vers. 18. [2]) In comm. [3]) Eccles. 5, 8.

recepit. Quacumque tandem moti ratione veniant, sive ipso trahente, sive ducente, sive (si id fieri posset) nihil agente, sive rebus adversis, sive secundis provocati.

Nemo nisi Deo incitante converti ad Deum potest.

Deinde, ut etiam hac in re concedamus similem debere esse parabolam, putandum non est adolescentem illum ipsum per se, sine novo Dei auxilio ad patrem rediisse. Nam ut diabolus eum aut propria voluntas incitaverat, ut a patre discederet: ita incitavit Deus, ut ad patrem rediret. Et fixae stant illae sententiae: *Converte nos Domine ad te, et convertemur* [1], et: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum* [2]. Sed quia non id agebat, ut doceret homines sine gratia Dei ad Deum redire non posse, sed redeuntes benigne ac liberaliter recipi, hoc quod docere volebat dixit, illud, quod nolebat, etsi verum erat, non dixit.

Patris pii et benigni descriptio.

Cum autem adhuc longe esset, vidit eum pater ipsius, et misericordia motus est, et accurrens, cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. Elegans et accurata benigni et misericordis patris descriptio. Quam ideo Christus tam multis, tamque aptis circumstantiis ac verbis explicavit, quia id potissimum agebat, ut Dei erga peccatores largissimam atque promptissimam misericordiam declararet. Primum quod dicit, *cum adhuc* adolescens *longe esset*, patrem eum vidisse, si de ipso agamus adolescente, ideo dictum est, quia et fieri potuit, et factum fuisse in simili exemplo vero simile videbatur: et erat valde ad id, quod agebatur, accommodatum, ut intelligeremus, quam praesto Deus sit volentibus ad se venire, qui cum adhuc illi longe sint, id est, simul atque in ultimis animi recessibus consilia de vita mutanda moliri incipiunt, videt et obviam occurrit. *Desiderium pauperum exaudivit Dominus, praeparationem cordis eorum audivit auris tua* [3]. *Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei* [4]. *Et erit,* inquit Deus [5], *antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.* Hoc est, quod Christus dicebat Nathanaëli: *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te* [6]. Misericordia motus fuisse pater dicitur, et filium videns nudum ac miserabilem, et poenitentia ductum ad se revertentem. Quis filii misereri nisi pater debuit? Poterat illa tanta filii miseria quemlibet, quanto potius patrem ad commiserationem commovere? Accurrit pater filio, quasi veniam dans, antequam petat, et verecundantem ad gratiam suam invitans. Quae omnia facile est ad Deum et peccatorem accommodare.

Praesto Deus est volentibus ad se venire.

Quid reliquae partes significent.

Quae sequuntur minus premenda sunt: quod pater supra collum ciderit filii, eumque osculatus fuerit. Haec enim duo non alia de causa dicta sunt, quam quod vero simile esset, ita erga filium fecisse patrem, quodque fieri soleret. Nec exquiren-

[1] Thren. 5, 21. [2] Joan. 6, 44. [3] Psalm. 10, 17. [4] Psalm. 31, 5.
[5] Jes. 65, 24. [6] Joan. 1, 48.

dum diligentius est, quid in Deo sit super peccatoris collum cadere: quid eum osculari. Nihil enim haec aliud significant, quam quod Deus singularem quamdam erga peccatores poenitentes benevolentiam declaret: quam solent homines amplexu, osculoque declarare. Si plura quaerenda sunt, praestat ex Augustino, Hieronymo et Ambrosio, bonis scilicet fontibus, quam ex nostro ingenio mysticos sensus haurire. Augustinus igitur [1]) et Hieronym. [2]), Beda [3]) et nonnulli alii brachia Dei, quae in peccatoris collum amplexaturus injicit, Christum interpretantur. Unus pro omnibus loquatur Aug. *Quid est,* inquit, *super collum ejus cadere, nisi inclinare, et humiliare in amplexum ejus brachium suum* [4]), *et brachium Domini cui revelatum est? Quod est utique Dominus noster Jesus Christus. Et osculatus est illum, id est, consolari verbo gratiae Dei ad spem indulgentiae peccatorum. Hoc est post longa itinera remeantem mereri a patre osculum caritatis.* Aliquanto aliter Ambros. Christum non amplexantis Dei brachium, sed ipsum, qui nos amplexatur, Patrem esse dicit. *Cadit,* inquit, *in collum tuum Christus, ut cervicem jugo exuat servitutis, et collo tuo jugum suave suspendat. Nonne tibi videtur cecidisse in collum Joannis, quando erat Joannes in sinu Jesu cervice recumbens reflexa* [5])? *Et ideo verbum apud Deum vidit, quia erectus est ad superna. Cadit in collum, cum dicit: Venite ad me, qui laboratis, et ego reficiam vos* [6]): *tollite jugum meum super vos.*

21. *Dixitque ei filius: Pater, peccavi in coelum, et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus.* Haec verba supra [7]) declaravimus. Hic tantum videndum est, quantum habet illa vulgaris observatio firmitatis, adolescentem illum propterea non omnia dixisse patri, quae dicere decreverat (nec enim dixit: *fac me sicut unum de mercenariis tuis,* sicut proposuerat [8]), quod postquam peccator ad Deum rediit, sua tantum peccata confiteatur, de caetero curam Deo relinquat, ut de se quidquid velit agat. Aut, ut alii dicunt, quod postquam Dei amplexum et gratiam expertus est, filius esse velit, nec mercenarii contentus sit conditione. Observavit quidem hoc August. et Augustinum secutus Beda. *Cum,* inquit Aug., *panem non habebat, vel mercenarius esse cupiebat; quod post osculum patris generosissime jam designatur.* Sed valde mihi probabile videtur adolescentem quidem dixisse omnia, quae patri dicere proposuerat: sed Evangelistam non omnia ab eo dicta recitasse: ratum opinor fore, ut ex iis, quae recitavit, caetera etiam, quae non recitavit, eum dixisse intelligeremus. Solet id scriptura facere, ut cum aliquid ante dictum repetit: aliquid, quod ante dixerat, praetermittit. An omnia dixerit adolescens.

Quod si id adolescens coram patre non dixit, aliam potius, quam Augustinus et Beda reddunt, causam fuisse arbitror: pro-

[1]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 32. [2]) In Epist. ad Damas. [3]) In comm. [4]) Jes. 53, 1. [5]) Joan. 13, 23. 25. et 21, 20. [6]) Matth. 11, 28. 29. [7]) Vers. 18. 19. [8]) Vers. 19.

hibitum fuisse patris osculis et caeteris amoris officiis plura dicere: aut dicere etiamsi posset, noluisse animadvertentem ex singulari patris benevolentia, id non esse necessarium. Solet hoc nobis frequenter accidere, ut cum aliquo acturi plura dicere constituamus, quae postea cum eo agentes, quia videmus necessaria non esse, non dicamus. Idemque erga Deum nobis accidit: ut majora in nos Dei experti beneficia, minora petere desinamus. Quid enim rogaret patrem, ut ab eo tamquam mercenarius reciperetur, qui se jam tamquam filium receptum videbat?

Quid sit stola. 22. *Dixit autem pater ad servos suos, cito proferte stolam primam.* Graece: *τὴν στολὴν τὴν πρώτην*, *stolam aut vestem illam primam,* quasi certam quandam et eximiam vestem designet. Tanquam dicat, proferte vestem illam omnium, quae domi sunt, pretiosissimam, quae illo aut illo loco recondita est. Erat autem *στολή*, stola, apud Graecos quidem omne genus vestis: apud Latinos talaris tantum; sed aut muliebris, aut sacerdotalis: nam virilis non stola, sed toga vocabatur, ut ex illis Ciceronis verbis manifestum est: *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti* [1]). Hoc tamen loco non dubito, quin pro toga ponatur, quae et ipsa Graece stola vocabatur.

Haec omnia, quae hoc versu dicuntur, nihil mihi aliud significant, quam adolescentem illum in filii locum a patre repositum fuisse, ideoque servis imperatum, ut illi asservirent, ut vestirent, calcearentque, et annulo insuper adornarent. Vestirent autem non qualibet veste, sed stola, id est, talari toga, quae non servorum, sed nobilium habitus erat, eaque pretiosissima. Toga quidem, quia filius erat, pretiosissima vero omnium gratulationis causa, quia perierat et inventus fuerat. Id etiam ad concludendum id, quod propositum erat, pertinebat, *majus esse gaudium super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia* [2]).

Quid annulus denotet. Annulus ornatum declarat hominis liberi, filiique hominis locupletis, qui in pristinum honorem suum fuerit restitutus. Si ad Deum peccatoremque referatur, hoc unum mihi videtur significare, quod probare Christus volebat, *majus esse gaudium, super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia,* neque habere Deum rationem ullam praeteritorum peccatorum, cum peccator ad ipsum toto animo convertitur, quo minus eum in eumdem, aut meliorem etiam, quam quo ante peccatum fuerat, statum restituat. Nam illi adolescenti, antequam a patris domo discederet, nunquam fortasse stola illa prima data fuerat. Itaque disquirere qui sint servi, quibus Deus praecipit, ut stolam primam proferant: quidque stola ipsa, quid calcei, quid annulus sigillatim significent, diligentiae, ut opinor, est ad literalem quidem sensum non necessariae: tamen quia graves in ea etiam re auctores laborave-

---

[1]) Cicer. in Phil. 2. [2]) Vers. 7. 10.

runt, contemnenda non sunt, quae nobis tradiderunt, sed ad usum potius popularium concionum referenda.

Moralis expositio reliquae parabolae.

Augustin.[1]) et Beda servos, *qui stolam proferre jussi sunt, reconciliationis praedicatores*, Euthymius autem sacerdotes esse dicit. Stolam vero primam idem Augustinus et Beda, itemque Hieronym.[2]) et auctor ille quisquis est libri, qui de hac parabola inter Hieronymi opera circumfertur, et Euthymius [3]), aut innocentiam, quam homo perdiderat in Adamo, aut gratiam, quam quisque antequam peccaret habebat, interpretantur. Quae allegoria non satis convenit cum sensu literali. Videntur enim, qui ita exponunt, existimare, stolam illam non a dignitate, sed a tempore vocatam esse primam, quasi dixerit pater, proferte stolam illam, qua prius, quam a me discederet, utebatur. Atqui non ita est. Nam, ut diximus supra, non vocavit stolam primam, qua prius usus fuerat: sed quae omnium erat pretiosissima, quamque ante nunquam induerat. Hoc enim ipsum parabolae conclusio postulabat, ut melius, quam antequam discederet, vestiretur: ut probaretur, quod probandum erat, *majus esse gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia.* Quare et vitulum saginatum occidi pater jusserat, quem, antequam discederet, illi nunquam occiderat.

Ambrosius [4]) non refert ad primum tempus, sed videtur sententiam nimium arctare. *Stola*, inquit, *amictus est sapientiae, quo nuda corporis Apostoli tegunt, eo quod se unusquisque convolvat. Et ideo stolas accipiunt, ut corporis infirmitatem sapientiae spiritualis virtute convestiant. De sapientia enim dictum est* [5])*: Lavabit in vino stolam suam.* Nimis, inquam, videtur arctare sententiam, dum et ad solos Apostolos, et ad solam sapientiam refert, cum ipsa diversitas rerum, stola, calcei, annulus ostendat magnam diversorum donorum Dei copiam significari, ad quam post poenitentiam peccator admittitur.

Parabolae non sunt nimis presse tractandae.

Tutissimum est, quod saepe moneo, non nimis presse tractandas esse parabolas: frangi saepe tractando: solereque hic accidere, quod proverbio dici solet, ut *qui nimium emungit, sanguinem eliciat.* Ergo contenti simus per stolam primam meliorem quemdam statum intelligere, quam in quo peccator etiam ante peccatum erat. Hoc enim unum, ut saepe diximus, probare volebat Christus, *majus gaudium esse in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia.* Hoc ipsum majus gaudium, et majorem quemdam honorem, felicioremque statum, quam praecedentem, stola solet in sacris literis declarare. *Erunt*, inquit, *tibi compedes ejus in protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriae, decor enim vitae est in illa* [6]), et: *in*

---

[1]) Lib. 2. qu. Evang. cap. 33. [2]) In Epist. ad Damas. [3]) In comm. [4]) In Lucam. [5]) Gen. 49, 11. [6]) Eccles. 6, 30. 31.

medio Ecclesia aperiet os ejus, et adimplebit illum spiritus sapientiae et intellectus, et stolam gloriae vestiet illum [1]), et: *datae sunt illis singulae stolae albae et dictum est illis, ut requiescerent adhuc tempus modicum* [2]).

Neque de hoc ipso, quod modo diximus, nimis est subtiliter disputandum, quomodo homo post peccatum in meliorem, quam in quo ante peccatum erat, statum a Deo reponatur. Hoc enim tantum significatur, magis Deum gaudere peccatoris conversione, quam aliorum salute: et hoc ipso ad majorem honorem illum evehere, quod, cum in peccato esset, emerserit, et ad Deum redierit. Nam si ad eamdem, quam ante peccatum habebat, virtutem redit (quod necessario ad intelligendam parabolae conclusionem ponendum est), ob hoc ipsum majore dignus est gloria, quod surrexerit, cum cecidisset. Sicut magis militem honoramus, qui multis acceptis vulneribus vicit, quam qui integro semper corpore pugnavit.

Calceamenta in pedibus quid moraliter significent.

Calceamenta in pedes, inquit D. Aug. [3]), *praeparatio est evangelizandi ad non tangenda terrena.* Ad eumdem fere modum Hier., Ambr. et Beda: *haec sunt calceamenta, de quibus Dominus ait* [4]): *et calceavi te hyacintho, et calceamenta in pedibus ejus, necubi coluber insidiis plantas ingredientis invaderet, et super scorpiones et serpentes securius ambularet, ut praepararetur ad Evangelium pacis: jam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum: et dictum ei propheticum conveniret* [5]): *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona.*

Annulus quid moraliter.

Annulum iidem auctores *pignus spiritus sancti* esse dicunt, *propter gratiae*, inquit August., *participationem, quae digito Dei bene significatur.* Aut fidem, ut Hieronym. etiam et Beda putant. *Signaculum*, ait Hieronym., *similitudinis Christi, secundum illud, in quo et credentes signati estis spiritu repromissionis sancto* [6]). *Et ad principem Tyri*, qui conditoris similitudinem amiserat: *Tu signaculum similitudinis, et corona decoris, in deliciis paradisi natus es* [7]). *Jesaias quoque de hoc signaculo loquitur* [8]): *Tunc manifesti erunt, qui signantur. Hoc signaculum in manu datur, quando opera justitiae Scriptura significat, ut ibi* [9]): *Factum est verbum Domini in manu Aggaei prophetae dicentis ad Jerusalem, ornavit te, inquit, ornamento, et imposui tibi armillas circa manus tuas. Rursus ad eum, qui indutus est podere, alius locus signaculi demonstratur* [10]): *Pertransi per mediam Jerusalem, et da signaculum in frontibus virorum gementium, et dolentium in omnibus iniquitatibus, quae fiunt in medio eorum. Quare? ut postea possint dicere* [11]): *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.*

Quis sit vitulus saginatus.

Vitulum saginatum ipsum Christum omnes omnino auctores interpretantur. *Vitulus*,

---

[1]) Eccles. 15, 5. [2]) Apoc. 6, 11. [3]) Eodem loco. [4]) Ezech. 16, 11. [5]) Jes. 52, 7. Nah. 1, 15. Rom. 10, 12. [6]) Ephes. 1, 13. [7]) Ezech. 28, 12. [8]) Jes. 8, 16. juxta LXX. [9]) Agg. 1, 2. [10]) Ezech. 9, 4. [11]) Psalm. 4, 7.

ut ait Euth., *vocatus est, quia nunquam domitus jugo ac pondere peccati: saginatus autem tanquam virtutibus impinguatus*, et, ut inquiunt Ambros. et Beda, *quia caro ejus spirituali est opima virtute. Vitulus saginatus*, ait Hieron., *qui ad poenitentiam immolatur et salutem, ipse Salvator est, cujus quotidie carne pascimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, qua pinguedine saturati in ructum laudis ejus erumpimus dicentes*[1]*: Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi.* Volui veterum auctorum in celeberrima parabola non solum, ut soleo, indicare, sed copiose etiam exponere sententiam: quia etsi literalis, opinor, non est, tamen est utilis, et potest in concionibus popularibus pro literali tradi. Non errabit meo quidem judicio, qui intra ejus, quam supra tradidimus, interpretationis terminos se continebit, ut stola, calceamentis, annulo, vitulo saginato hoc unum significetur, quod parabolae conclusionem esse diximus, *majus gaudium* esse *in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia.* Hoc simplex, sed certum est; caetera ingeniosa quidem, sed incerta.

24. *Quia hic filius meus mortuus erat, et revixit.* Ne servi mirentur tantum propter unum seminudum adolescentem parari convivium, rationem reddit, et eum, quem nudum, squallidumque videbant, coram ipsis filium appellat suum. Mortuum fuisse dicit, non quidem vere: sed aut opinione sua, quia cum per multos annos longe abfuisset, nihilque de eo fuisset auditum, pro mortuo habebatur, sicut Joseph, quem pater a feris devoratum esse credebat[2], aut quia perierat, quod perinde erat, ac si fuisset mortuus, ut secundum membrum prioris explicatio sit, *mortuus,* inquit, *erat, et revixit, perierat, et inventus est.* Hoc est, *majus gaudium erit super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia,* ut et D. Hieronymus adnotavit. **Mortuus cur dicatur.**

25. *Erat autem filius ejus senior in agro.* Quid filius hic senior significet, initio parabolae declaravimus. Hoc nunc observandum, quod eum, dum alter frater cum patre et amicis epulabatur, in agro fuisse dicat, id est, laborasse, ut futurae invidiae et querimoniae tacite redderet causam. Quod reliquum est parabolae, etsi multis amplificatur verbis, simul tamen ac breviter explicandum est.

An possint justi peccatoribus invidentes hic designari.

Si Augustini et aliorum veterum interpretum sententiam sequeremur, qui filium hunc seniorem populum Judaicum esse putaverunt, non difficile intelligeremus, quomodo minori fratri, id est, populo Gentilium invidisset, quod ampliorem in eum gratiam Deus effudisset. Cum autem dixerimus supra, per majorem filium non Judaicum populum, sed omnes homines justos intelligi oportere, quaestio ex nostra sententia nobis nascitur, quomodo

---

[1]) Psalm. 44. [2]) Gen. 37, 33. et 44, 28.

possunt, qui justi sunt, poenitentibus peccatoribus invidere? Hanc ego quaestionem quaestione altera facile solvo, quomodo operarii illi, qui hora prima in vineam domini venerant, et pondus diei et aestus portaverant, non solum illis, qui undecima venerant hora, inviderunt, sed contra ipsum etiam patrem familias, id est, contra Deum murmuraverunt, quod eos sibi mercede pares fecisset [1])? Nam illi non solum justi: verum etiam beati erant, cum in coelo jam essent, mercedemque reciperent. Responderi non potest, nisi quod nos eo loco respondimus, eam partem proprie parabolae non esse, nec esse ad rem significatam accommodandam, sed esse accessionem quamdam ad implendam narrationem adjectam, et quia ita fieri solet, ut ejusmodi homines murmurent, et quia ea ratione verisimilior narratio reddebatur, et quia, etsi non, quomodo primo aspectu videbatur, significabat justos jam quasi beatos contra Deum murmurare: tamen significabat aliquid, nempe ita Deum, si illi murmurarent, respondere posse, quemadmodum pater ille familias respondit: *Tolle quod tuum est,* et: *an non licet mihi quod volo facere* [2])? Eodem prorsus modo hoc loco, quod de indignatione et querela majoris filii dicitur, aut tanquam pars parabolae dictum non est, sed quod esset verisimile seniorem filium eo casu indignaturum fuisse, aut certe non ita est ad rem per parabolam significatam accommodandum, ut significet justos indignaturos, invisurosque poenitentibus: sed tanta Deum erga poenitentes peccatores benignitate usurum esse, ut ipsi etiam justi materiam quodammodo murmurandi habere videantur, posse tamen ipsum, cur id faciat, rationem illis reddere: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt. Epulari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit, perierat, et inventus est* [3]). Atque in hanc sententiam Theophylact. et Euthym. exponunt, quem ego proprium atque genuinum arbitror esse sensum.

Alii per filium hunc majorem non vere justos, sed Scribas et Pharisaeos, qui se justos esse putabant, significari dicunt, qui contra Dominum murmurabant, quod publicanos et peccatores ad consuetudinem suam soleret admittere. Eorum enim invidia et murmuratio occasionem parabolae praebuerat. In qua sententia et Hieronymus videtur esse. Quae etsi est sane probabilis, illa tamen, quam ante posuimus, multo est probabilior. Nam quo argumento Hieronymus probat, Judaicum populum per majorem filium significari non posse, quod vere dicere non potuerit, *nunquam mandatum tuum praeterivi,* probari etiam potest, nec Scribas et Pharisaeos significari: quia non magis profecto illi, quam totus populus, id dicere potuerunt.

---

[1]) Matth. 20, 11. [2]) Vers. 14. et 15. [3]) Vers. 31. et 32.

CAPUT XVI.

DICEBAT autem et ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum: et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. 2. Et vocavit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuae: jam enim non poteris villicare. 3. Ait autem villicus intra se: quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco. 4. Scio quid faciam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas. 5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? 6. At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam: et sede cito, scribe quinquaginta. 7. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi: accipe litteras tuas, et scribe octoginta. 8. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii hujus saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. 9. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis[1]): ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula[2]). 10. Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est[3]): et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est. 11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis? 12. Et si in alieno fideles non fuistis: quod vestrum est, quis dabit vobis? 13. Nemo servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum diliget: aut uni adhaerebit, et alterum contemnet: non potestis Deo servire et mammonae[4]). 14. Audiebant autem omnia haec Pharisaei, qui erant avari[5]): et deridebant illum. 15. Et ait illis: Vos estis, qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum[6]). 16. Lex et Prophetae usque ad Joannem: ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit[7]). 17. Facilius est autem coelum et terram praeterire, quam de Lege unum apicem cadere[8]). 18. Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, moechatur: et

---

[1]) Luc. 19, 8. [2]) Matth. 6, 20. [3]) Luc. 19, 17. [4]) Matth. 6, 24. [5]) Matth. 23, 14. 25. [6]) Matth. 23, 27. [7]) Matth. 11, 12 sq. [8]) Matth. 5, 18.

qui dimissam a viro ducit, moechatur[1]). 19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso: et epulabatur quotidie splendide. 20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus, 21. cupiens saturari de micis, quae cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat: sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus. 22. Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahae[2]). Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno. 23. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinu ejus: 24. et ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. 25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. 26. Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est: ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare. 27. Et ait: rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei[3]). 28. Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. 29. Et ait illi Abraham: Habent Mosem et Prophetas, audiant illos. 30. At ille dixit: Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, poenitentiam agent. 31. Ait autem illi: Si Mosem et Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

IN CAPUT XVI.

Haec parabola quando proposita.

1. *Dicebat autem et ad discipulos suos.* Tempus, quo hanc parabolam Christus proposuerit, Evangelista non notat: sed eo ipso, quod non notat, et nihil repugnat, intelligere debemus, eodem tempore, quo superiores tres, eodemque loco proposuisse. Confirmat hanc sententiam, quod particula *autem* ita videtur sequentia praecedentibus copulare, ut continenter facta esse indicet.

Tribus igitur parabolis superioribus Christus docuit, qua diligentia in convertendis peccatoribus, qua benignitate erga con-

[1]) Matth. 5, 32. 19, 7. Marc. 10, 4—11. Luc. 16, 18. 1 Cor. 7, 10. [2]) Luc. 13, 28 sq. [3]) Matth. 16, 1—4.

versos uteretur. In hac, sumpta ex Dei benignitate occasione, docet, qua vicissim peccatores diligentia, qua industria, ut in Dei gratiam redeant, uti debeant. Propterea superiores tres parabolas ad Scribas et Pharisaeos, qui earum occasionem dederant, proprie dixit, hanc autem discipulis, id est, omnibus auditoribus suis communiter dicit. Hoc est, quod ait: *Dicebat autem et ad discipulos suos*, id est, quemadmodum ante ad Scribas et Pharisaeos dixerat, ut Hieronym.[1]) animadvertit.

Homo quidam erat dives, qui habebat villicum, οἰκονόμον, quod Graecum verbum est, nec tam villicum, quam totius domus dispensatorem significat, quem et Latine oeconomum appellamus. Quod idem Hieronymus nostram emendans versionem monuit. Quae res argumento est, novum ab eo testamentum conversum non esse, sed veterem tantum ejus versionem nonnullis locis emendatam. Idem de caeteris cognatis verbis, quae in hac parabola ponuntur, intelligendum est. Nam *οἰκονομία*, quam noster interpres *villicationem* vertit, totius domus dispensationem: et *οἰκονομεῖν*, quod reddit *villicare*, domum proprie gubernare significat. Nostro interpreti antiquis hoc loco verbis ex Pomponio sumptis uti placuit, quae Hieronym., cum in recepta jam ubique versione reperisset, declarare quam mutare maluit. Caetera parabolae verba perspicua sunt: itaque tota simul parabola explicanda est.

Quo tendat initio diximus, quod in omni parabola in primis intuendum. Tria in ea introducuntur personarum genera. Homo dives, villicus et debitores. Totidem rerum, dispensatio male administrata, debita a villico caeteris debitoribus dimidia ex parte remissa, diligentia atque industria villici a domino laudata. Quibus omnibus accedit parabolae conclusio[2]): *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.* Hominem divitem esse Deum apud omnes convenit, et docet ipsa res. Villicum esse hominem etiam constat. Nam quod Gaudentius[3]), qui hanc parabolam edisserit, diabolum esse dicit, nimis alienum esse videtur; sed an omnem hominem significet, non constat. Nam si in proprietate haereamus verbi, solos videbitur Apostolos et caeteros Ecclesiae administratores designare, qui domus Dei curam et dispensationem habent, quod proprie est *οἰκονόμον εἶναι, oeconomum esse.* Quo sensu Theophylactus Antiochenus, septimus post principem Apostolorum Petrum ejus urbis Episcopus, ut Hieronym. refert, nunc vero lib. 3. Alleg. id testimonium legimus, et Hieron. ipse videntur interpretari. Tertull. vero[4]) villicum populum Judaicum, debitores Gentiles esse putat. Alii omnes homines divites, ut Ambros.[5]), Chrysost. apud D. Thom., August.[6]), Beda, Theoph., Euthymius. Multa hanc interpretationem juvant, primum quod

Quis sit homo iste dives: quis villicus.

---

[1]) Quaest. 6. ad Algas. [2]) Vers. 9. [3]) In lib. ad Germinium. [4]) In lib. de fuga in persecutione. [5]) In comm. [6]) Lib. 2. qu. Evang. qu. 34.

de solis bonis temporalibus agi videatur, sive parabolae personas, sive res, sive conclusionem consideremus. *Facite*, inquit, *vobis amicos de mammona iniquitatis*, quasi cum solis divitibus, et quidem non cum omnibus, sed cum iis modo, qui male partas habent divitias, loqui videatur. Itaque omnes illi, quos ante citavi auctores, ex hoc loco collegerunt, homines divites non esse divitiarum suarum dominos, sed dispensatores, quod villici appellentur. Omnia esse Dei, quae illis in pauperes dispensanda tradiderit. *Si esuriero*, inquit, *non dicam tibi, meus enim est orbis terrae, et plenitudo ejus* [1]). *Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum* [2]).

Per villicum omnes peccatores intelliguntur.

Vera mihi haec opinio videtur, nam proprie quidem de divitibus agit; sed ad omnes etiam peccatores parabolam spectare arbitror. Nam etsi de solis divitibus concludere videtur: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis*, tamen longius prospexit, et in una specie totum peccatorum genus intelligi voluit docereque, debere omnes, qui peccatis quasi debitis tenentur obstricti, omni diligentia, omni arte uti, ut ab illis liberentur.

Quid nomine villicationis intelligendum.

Hinc intelligitur, quid nomine villicationis intelligendum; non solum Ecclesiastici muneris administratio, ut primae auctores sententiae volunt: nec sola temporalium dispensatio bonorum, ut secundae: sed universe Christiani hominis officium. Nec inquirendum, quomodo ab eo officio infidelis villicus removeatur. Nam qui infideliter Christiani fungitur officio, non continuo desinit esse Christianus. Nec enim id ad rem parabolae subjectam accommodandum est. Quod in hac proprie parabola faciendum non esse, etiam Augustinus, Beda et Theophylactus, qui in aliis parabolis omnium rerum solent significationes quaerere, monuerunt. Ergo quod homo dives villico suo dicit [3]): *Jam non poteris villicare*, aut nihil significat, tantumque dictum est, quia credibile erat hominem divitem in simili causa id fuisse dicturum, aut idem est: *Non poteris villicare*, ac si diceret: punieris, male administrati officii poenas dabis: sed dixit: *Non poteris villicare*, quia ea in primis poena infideles bonorum domini administratores puniri solent, et quia non poterat homo dives, nec solet aliter punire: nec enim villicus mancipium est, ut vapulare, ut occidi possit, sed liberum caput, quod non potest a domino suo nisi officii et honoris, quem ab eo acceperat, privatione puniri.

Ad Christianum parabola applicatur.

Hoc modo ad peccatorem applicari potest, quia propter male administratum officium, id est, propter Legem Dei male servatam, non semper ab officio removetur, non semper excluditur ab Ecclesia, non semper Ecclesiastica privatur dignitate, non semper divitiis, quas infideliter administravit, exuitur: sed semper tamen punitur. Accusatur ergo villicus, id est, Christianus

---

1) Psalm. 49, 12. 2) Aggaei 2, 9. 3) Vers. 2.

a daemonibus coram Deo male servatae legis, non, ut ait Euthymius, in judicio: tunc enim nullum reliquum erit tempus, nullus locus industriae, faciendique nobis *amicos de mammona iniquitatis:* sed in hac vita, ut Joannes docet: *Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte*[1]). Significaturque sententia, quae contra nos simul atque peccavimus accusante diabolo a Deo judice pronuntiatur: *Jam non poteris villicare,* jam in servorum meorum numero non eris, jam gratiae meae non nutrieris pane.

Quod autem villicus intra se dicit: *Quid faciam?* conditionem nobis hominis a Deo deserti repraesentat. Quid enim faciat, qui a Domino derelinquitur? *Levavi,* inquit, *oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi*[2]). *Auxilium meum a Domino, qui fecit coelum et terram. Aspiciemus in terram, et ecce tenebrae tribulationis, et lux obtenebrata est in caligine ejus*[3]). Prima haec est peccatoris deliberatio salutem quaerentis, similis illi: *In se autem reversus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. Surgam, et ibo ad patrem meum*[4]).

5. *Convocatis itaque singulis debitoribus.* Difficile dictu est, qui isti sint debitores Dei, quibus peccator partem debiti remittit, ut se, *cum defecerit,* id est, cum a domino suo ejectus, cum condemnatus fuerit, *recipiant in aeterna tabernacula.* Nam si parabolae conclusionem consideremus, debitores isti pauperes esse videbuntur: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis,* quos enim amicos nos facere jubet, nisi pauperes? Atque ita quidem Ambrosius, Hieronymus et Theophylactus intelligunt. Sed obstat, quod pauperes non debitores, id est, peccatores, sed amici potius Dei esse videantur, propterea enim nos in aeterna tabernacula recipiunt, non sua utique sicut illi, qui villicum recepere, sed Dei. **Qui sint domini debitores.**

Deinde quis est, qui centum cados olei, quis qui centum coros tritici debet? aut quomodo potest hoc ad pauperes accommodari? Theophilus Antiochenus lib. 3. Alleg., et apud Hieronymum qu. 6. ad Alg., in comment., hos duos debitores duos populos esse dicit, Gentilem, qui centum cados olei, Judaicum vero, qui centum coros tritici debebat. Propterea Gentili quinquaginta cados relictos ex centum, quod Jubilaei et poenitentiae numerus esset, quia maxime Gentiles indigebant: Judaico vero ex centum coris tritici octoginta factos esse, quod eo numero Domini resurrectio significetur, quam admonebatur, ut crederet. **Quis sit, qui centum cados olei, quis, qui centum coros tritici debeat.**

Hoc fortasse unum eorum videri potest, quae Augustinus et Beda monuerunt ad rem parabolae subjectam aptanda non esse, et quidem illi non aptant. Sed mihi vel in primis id videtur ad parabolam pertinere, cum in ipsa conclusione ponatur: *Facite,* inquit, *vobis amicos de mammona iniquitatis.* Cum enim amicos **An hi debitores ad parabolam pertineant.**

---

[1]) Apoc. 12, 10. [2]) Psalm. 120, 1. 2. [3]) Jes. 5, 30. [4]) Cap. 15, 17.

nobis de mammona iniquitatis facere jubeamur, non dubium, quin debitores illi, quos sibi villicus amicos fecit, amicos significent, quos nos de mammona iniquitatis facere jubemur. Itaque non caret operae pretio quaerere, quinam illi sint. Sed illud fortasse nonnullos fallit, quod omnibus in rebus hos illis similes esse putant oportere. Quare dum perfectam quaerunt similitudinem, nullam inveniunt. Sive igitur solos pauperes, ut primi illi auctores, per debitores, sive quosvis alios, quos nobis possimus meritis obligare intelligamus, non in eo similes eos esse oportet, quod eidem domino, cui nos, debitores sint, sed in eo, quod homines sint opportuni, ut de ipsis possimus bene mereri, eosque amicos nobis reddere.

Quinam sint debitores.

Ejusmodi villico debitores fuerunt; nullum enim genus hominum fingi potuit, de quo ille facilius bene mereri posset, quam ejusdem domini debitores, quibus nihil fieri poterat gratius, quam ut aut toto, aut parte debiti relevarentur, et in quibus ille sine ullo suo sumptu, sola industria et auctoritate sua poterat debita minuere: nobis vero pauperes sunt. In quos enim melius possumus misericordiam, quam in maxime miserabiles homines exercere? Caeterum et in parabola, et in re per parabolam significata species pro genere posita est. Nam et per duos illos debitores omnes alii homines similes intelliguntur, quos sibi poterat villicus bene merendo devincire: et per pauperes, quos jubebat nobis de mammona iniquitatis amicos facere, omnes homines quantumvis divites, quos possumus ullo charitatis officio demereri. Cur autem duos tantum nominaverit debitores, et cur alter oleum, alter frumentum dicatur debuisse, cur uterque mensuras centum, cur alteri quinquaginta, alteri viginti tantum mensurae remissae sint, id ego non arbitror ullum habere mysterium, operamque mihi perdere videntur, qui eam in subtiliore earum rerum pervestigatione ponunt, ut prudenter Euthymius admonuit.

Cur duo debitores nominati sint.

Duos mihi debitores videtur Christus nominasse, quia probare volebat diversos nobis amicos parandos esse, et non poterat amicorum multitudo minus, quam duobus significari. Adde quod, quamvis brevitatis causa duos tantum nominaverit, tamen idem villicum cum aliis, quos tacet, fecisse indicat. Itaque nihil aliud habet numerus ille mysterii. Quod autem alterum oleum, alterum triticum debuisse dicit, non alia causa factum arbitror, quam quod de villico agebatur, qui villas et agros domini locaverat agricolis: solent agricolae oleum maxime, in quibus regionibus provenit, ut in Palaestina, et triticum debere. Potuit in vino exemplum proponere, fecissetque, si plures duobus nominare voluisset, ut: *A fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt*[1]).

Cur centum debitores hi debere dicantur.

Quod vero centum utrumque mensuras dicit debuisse, ideo numerum illum expressit, quia maxime notus et usitatus est, narrationemque reddebat maxime probabilem. In majore numero

---

[1]) Psalm. 4, 8.

minus fuisset fidei, in minore minus gratiae. At cur eumdem in utroque debitore numerum posuit? ut magis appareret, quantum cuique eorum ex eadem summa remissum fuisset, quantum accepisset quisque beneficii, quod in diversa debiti summa minus utique apparuisset. Alteri quinquaginta, id est dimidiam, alteri vero viginti, id est, quintam debiti partem remissam fuisse ait, ut doceret, non eodem merito omnes sibi obligasse, eademque ratione debere nos non uno, sed diversis modis, homines promereri.

Corus et cadus, quae mensurae essent.

Quid cadus, quid corus esset, haud scio, an quisquam ignorare possit, tot jam de mensuris scriptis libris. Breviter dicam כד cadus, Hebraeis vas ad omnia liquida portanda habile dicebatur [1]). Eadem mensura erat, ut ex Thalmudicis traditionibus discimus, eodem plane modo, quo amphora Graecis et vas portabile et mensura dicebatur. Corum Hebr. כור mensuram liquidorum fuisse constat [2]), fuisse autem eamdem mensuram atque חמר, Rabbini tradunt, et R. David Kimchi [3]). Continebat autem Corus aut Chomer sata triginta, quos noster interpres modios solet vertere [4]). Itaque Corus habebat decem Ephi. Habebat enim Ephi sata tria, ut apud Matth. [5]) declaravimus. Legat, qui volet plura apud Josephum [6]), et apud Josephum alterum Ben Gorion [7]).

Quid sit cautio, quid littera.

Quod ait villicus [8]): *Accipe cautionem tuam, et accipe literas tuas*, idem est: nam literas ipsas prius cautionem appellavit interpres, varietate, ut aliquando adsolet, delectatus, cum idem Graece vocabulum esset *τὸ γράμμα*, scriptum. Vocavit autem literas instrumentum, quo ante se debitor domino ad solvendos centum cados olei aut centum coros tritici obligaverat, quod apud se tanquam oeconomus et omnium facultatum domini sui administrator villicus habebat, quodque prolatum debitori dedit, jussitque, ut deleto majore numero minorem scriberet. Quod autem dicit: *Cito*, hominis mihi fraudulenti et male agentis esse videtur, timentis, ne in scelere deprehendatur, ne quis dum adulterantur litterae superveniat.

An Christi vel domini haec verba sint.

8. *Et laudavit dominus villicum iniquitatis.* Qui haec verba Evangelistae, non Christi esse dicunt, Christum ipsum Dominum de more appellantis, dicentisque villicum non a Domino quidem suo, sed a Christo Domino laudatum, sensum parabolae mihi videntur enervare. Hoc enim ipsum concludere Christus volebat, quasi a minori ad majus argumentando. Si ille villicus ab illo ipso domino suo, cui fecerat injuriam, laudatus est, quod rem suam ingeniose prudenterque egisset, ut se debitis liberaret; fore, ut multo magis laudentur a Deo ii, qui non ejus injuria, sed potius voluntate pauperes sibi amicos facerent, ut Euthymius interpretatur. Nec quisquam opinor bonus auctor aliter intellexit. At

---

[1]) Jud. 7, 16. 3 Reg. 17, 12. 14. 16. et 18, 34. [2]) 3 Reg. 4, 22. et 5, 11. [3]) 2 Paral. 17, 4. Jes. 5, 10. [4]) Lev. 27, 16. Jes. 5, 10. [5]) Cap. 13, 33. [6]) Lib. 8. Ant. cap. 2. et lib 25. cap. 12. [7]) Lib. 1. [8]) Vers. 6. et 7.

quomodo dominus villicum, a quo fraudatus fuerat, laudare potuit? Non laudavit factum, sed prudentiam et industriam, qua, ut poenam effugeret, usus fuerat, *quia prudenter*, inquit, *fecisset*. Villicum autem iniquitatis Hebraeo vocat idiomate, id est, iniquum; data fortasse opera, quia dicturus erat postea: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.*

Qui sint filii hujus saeculi et filii lucis.

Quia filii hujus saeculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Filios hujus saeculi, qui huic mundo, filios autem lucis, qui Deo serviunt, appellari dubium non est, ratioque non obscura: qui secundum hoc saeculum vivit, in tenebris, qui secundum Deum, in luce ambulat. Plena Scriptura est exemplorum, quale est illud: *Populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam* [1], et: *Illuminare his, qui in tenebris et umbra mortis sedent* [2], et: *Lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt* [3], et: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris* [4], et: *Ambulate dum lucem habetis, ut non tenebrae vos comprehendant* [5], et: *Aperire oculos eorum, ut convertantur de tenebris ad lucem, et de potestate satanae ad Deum* [6], et: *Quae societas lucis ad tenebras* [7]? et: *Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino* [8]. Sexcenta sunt alia. Itaque si antithesim inter filios hujus saeculi, et filios lucis consideremus, intelligemus, saeculum hoc loco tenebras appellari. Quare D. Paulus diabolum, quem Christus principem mundi hujus vocare solet [9], principem tenebrarum vocat, quasi mundus et tenebrae idem sint [10].

Quid sit in generatione sua.

Filios autem saeculi et filios lucis per Hebraismum dixit; illos quidem, qui saeculo, hos vero, qui luci, id est, Deo adeo moribus similes sunt, ut illi ex saeculo, hi ex Deo nati esse videantur. Solent enim Hebraei, quod alicui rei simile est, filium ejus appellare, quia filii parentibus plerumque sunt similes, quale est illud: *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis* [11], et illud: *Ut filii lucis ambulate* [12], et: *Omnes vos filii lucis estis* [13]. Quod sequitur *in generatione sua*, alius est Hebraismus, בדורם, quod Latine in genere suo dicunt. Hoc est, prudentiores sunt profani homines in malum, quam justi et sancti in bonum. Est enim ad malum proclive humanum ingenium, ideoque magis in malo proficit, quam in bono. Adjecta haec verba sunt quasi correctionis et restrictionis loco. Nam ne quis existimare posset, villici illius prudentiam absolute a domino laudatam, aut filios hujus saeculi filiis lucis absolute praelatos esse, addidit, non quidem vere ac reipsa, sed in malum prudentiores esse. Hoc est, ut opinor, *εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν, in generationem suam.* D. Basilius [14]) generationem suam praesentem vitam interpretatur, et Cyprianus [15]) et Origenes apud D. Thomam.

---

[1]) Jes. 9, 2. Matth. 4, 16. [2]) Luc. 1, 79. [3]) Joan. 1, 5. [4]) Joan. 8, 12. [5]) Cap. 12, 35. [6]) Act. 26, 18. [7]) 2 Cor. 6, 14. [8]) Eph. 5, 8. [9]) Joan. 12, 31. et 14, 30. [10]) Eph. 6, 12. [11]) Joan. 12, 36. [12]) Eph. 5, 8. [13]) 1 Thess. 5, 5. [14]) In Psalm. 48. [15]) In Epist. ad Jubajanum.

Nemo interpretum quaerit, cujus haec sint verba, hominisne illius divitis, an Christi, an Evangelistae, quod tamen ad intelligendam hujus loci sententiam maxime pertinet. Mihi Christi videntur esse, opinionem hominis illius divitis, qui villicum iniquitatis laudaverat, approbantis: quasi diceret, et merito quidem illius prudentiam laudavit: nam quod ad prudentiam quidem attinet, filii hujus saeculi filiis lucis plurimum praestant. Eodem plane modo, quo serpens omnium animalium, quae in paradiso fuerunt, fuisse dicitur sapientissimus [1]). In hanc enim sententiam D. Augustinus [2]), et Basilius [3]) et Origenes [4]) hunc locum inducunt. Ac Origenes quidem recte ad haereticos refert, qui in conflandis, tuendisque erroribus suis mire ingeniosi, mire prudentes sunt. Hoc enimvero est, quod minime est in hac parabola ad rem significatam accommodandum.

Nec enim Christus docere voluit, peccatores, qui filii hujus saeculi sunt, prudentiores diligentioresque filiis lucis esse in quaerenda salute, sed esse debere: movendumque illis omnem lapidem esse, ut sese peccatis liberent. Nec fraudandum esse Deum, aut furta facienda, ut habeant, unde pauperes sibi amicos faciant, sicut villicus ille fecit, sed in hoc solum parabola proponitur, ut intelligamus homini peccatori, et qui a Deo condemnari periclitatur, omnem diligentiam, omnem prudentiam, omnem artem licitam tantum adhibendam esse, ut a peccato exeat et condemnationem fugiat. Argumentum enim est a minore ad majus, et non a similitudine, sed a proportione sumptum. Si villicus ille malis artibus, ut minimam et temporalem poenam fugeret, usus est, quanto magis peccator, ut maximam et aeternam poenam fugiat, omnibus bonis artibus uti debet? Et si ille a domino suo, quem defraudaverat, laudatus est: quanto magis peccator, qui non Dominum fraudando, sed illum potius in suis alendo pauperibus, prudens ac diligens fuerit, ab eo laudabitur? Id omnes auctores adnotaverunt, meliusque ex parabolae conclusione intelligitur. Scopus et finis parabolae.

9. *Et ego vobis dico, facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Imitamini illum, qui ex alieno liberalis fuit: itaque amicos sibi paravit. Mammon aut mammona, Chaldaica vox, divitias significat. Quo etiam significatu vocem fuisse punicam auctor est Augustinus [5]).

Itaque mammona iniquitatis Christus vocat inique paratas divitias, quas non jubet quidem, ut inique et per fraudem, ut ille fecit, acquiramus, sed ut ex inique acquisitis amicos nobis ex pauperibus conciliemus, qui nos, cum defecerimus, in aeterna recipiant tabernacula. Nec vult nos ex solis male partis, sed etiam ex justis legitimisque divitiis id facere: quid enim, si quis

[1]) Gen. 3, 1. [2]) Lib. 2. de Gen. ad literam cap. 2. [3]) In Psalm. 48. [4]) Hom. 8. in Jesaiam. [5]) Lib. 2. de serm. Dom. in monte cap. 22. et serm. 35. de verb. Dom. secundum Lucam.

ingentes habeat opes, aut bonis artibus honestisque laboribus a se paratas, aut sibi a parentibus haereditate relictas, qualis ille fortasse dives erat, de quo altera paulo infra parabola proponitur, qui purpura induebatur et bysso, an non debebit ex illis amicos sibi facere? Quis dubitet? Sed dixit Christus, quod dubium erat; tacuit, quod dubium non erat, et quodammodo a minore ad majus argumentatus est: si ex rebus alienis exemplo villici amicos nobis facere debemus, quanto magis ex nostris? Ponebat etiam tanquam certum, divitias eorum, quibuscum loquebatur, inique partas fuisse, propterea de solo mammona iniquitatis mentionem facit, et ut ex illo amicos sibi concilient, admonet.

Ergo quod dicit: *de mammona iniquitatis*, perinde est, ac si dixisset: etiam *de mammona iniquitatis*, id est, non solum ex juste, sed etiam ex injuste partis divitiis. Eadem mihi videtur esse sententia, cum illa [1]): *Verumtamen, quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.* Nam et illic de rebus per dolum et rapinam acquisitis loquebatur, quibus Pharisaeos plenos esse dixerat, et iisdem divitiis, quibus sibi damnationem adsciverant, salutem quaerendam esse docebat. Non quod justis divitiis quaerenda non sit, sed quod injustis etiam quaerenda. Sic Theophylactum, Augustinum [2]) et Irenaeum [3]) secutus *mammona iniquitatis* interpretor.

Aliae interpretationes.

Nisi quis malit [4]) interpretari, quod fugax et fallax est. Hoc enim sensu illic iniquum appellat mammona. Aliam idem D. August. [5]) et Beda [6]) interpretationem afferunt: ut omnes divitiae, quamvis justis rationibus acquisitae, divitiae, aut *mammona iniquitatis* appellentur, quia sola eas iniquitas, id est, homines iniqui divitias esse putant: justos enim non istas terrenas, sed illas coelestes atque spirituales divitias appellare. Aliam Euthym. et idem August. [7]), omnes divitias mammonam iniquitatis esse, *quia aut de iniquitate*, ut ait August., *acquisita est, aut quia ea ipsa iniquitas est, quod tu habes, alter non habet, tu abundas, et alter eget.* Aliam Hieronym. [8]) *Omnes*, inquit, *divitiae de iniquitate descendunt, et nisi alter perdiderit, alter non potest invenire. Unde illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima, dives aut iniquus, aut iniqui haeres.* Aliam Tertullianus [9]) et Ambrosius [10]), quod divitiae iniquum hominem faciant. Sed haec omnia minus proprie dicta videntur, etsi suo quodam sensu vera sunt.

Quid sit: cum defeceritis.

Ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Quid sit, *cum defeceritis*, et qui sint amici isti, et quomodo sint nos *in aeterna tabernacula* recepturi, tres sunt propriae hujus loci quaestiones. Deficere ergo quidam interpretati sunt mori, ut Theophylactus et Euthym. Sed isto modo omnes et boni et mali, et justi et injusti deficient, quia omnes sunt omnino morituri:

---

[1]) Cap. 11, 41. [2]) Serm. 35. de verb. Dom. [3]) Lib. 4. cap. 49. [4]) Ex vers. 11. [5]) Eodem loco. [6]) In comm. [7]) In comm. in Psalm. 48. [8]) Qu. 1. ad Hedibiam. [9]) Lib. 4. contra Marc. [10]) In comm.

cum satis appareat ex villici comparatione non omnes, sed qui villicationis officio male functi fuerint, esse defecturos. Alii putant esse, condemnari in divino judicio. Sed quomodo eos, qui condemnati in illo judicio fuerint, amici liberabunt; cum virgines illas [1]), quae oleum in vasis suis non habebant, aliae virgines utique amicae non liberaverint? Ergo, ut supra indicavi, deficere est aliis bonis operibus destitui, et a Deo, sed in hac tantum vita condemnari removerique a villicatione, ut ille dixit, id est, privari divina gratia, excludi a divino consortio, fugari a Deo, ut apud Irenaeum vertitur [2]). Quod cum nobis accidit, optimum remedium est eleemosyna, ut in gratiam cum Deo redeamus. Eodem enim modo, ut ante dixi, haec sententia intelligenda est, quo illa superior [3]): *Quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.*

Pauperes esse amicos, qui nos in aeterna tabernacula recepturi sunt, ex iis, quae superius dicta sunt, manifestum est, et omnes auctores inter se consentiunt. Ambros. unum excipio, cujus est singularis sententia, sanctos esse Angelos, meritoque ab omnibus repudiata. Nec enim Angelis, sed pauperibus de mammona iniquitatis eleemosynam damus. Tertullian. [4]) Gentiles intelligere videtur, a quibus essent Judaei in tabernacula recipiendi, sed non satis affirmat. **Qui sint amici isti nos recepturi.**

An autem omnes omnino pauperes, quibus eleemosynam dedimus, sint nos in aeterna tabernacula recepturi, non immerito quaeri potest. Quid enim si pauperes illi, quibus eleemosynam dedimus, ipsi damnentur? Quomodo nos in aeterna tabernacula recipient? nisi nos in infernum, quod absurdum est, propter datas ipsis eleemosynas dicamus recepturos. Propter hanc, opinor, rationem D. August. [5]) solos videtur sanctos intelligere. Quis ergo nos recipiet, cum illi, quibus eleemosynam dedimus, damnati fuerint? Non sunt tam subtiliter ista quaerenda: sed quia quaestionem movimus, dissolvamus. Loquitur Christus de iis, qui divitias habent, quasi omnes injusti, loquitur de pauperibus, quasi omnes justi sint. Non quod illi injusti omnes, hi omnes justi sint, sed quod plerumque illi injusti, hi justi esse soleant. Propterea dicit nos ab illis in aeterna tabernacula recipiendos, quasi illi in iisdem futuri sint tabernaculis. Quod si aliqui non fuerint, recipient tamen nos, quia propter illos recipiemur. Coelum vocari tabernaculum, ne dubium quidem est, non eo sensu, quo D. Paulus [6]) tabernaculum appellavit. Nam Paulus coelum tabernaculum, id est adytum, sacrarium, sanctum sanctorum, quale in templo olim erat, vocat, hic tabernaculum quasi domicilium appellatum est, ut res significata parabolae responderet, in qua dictum fuerat: *ut recipiant me in domos suas.* **Qui pauperes divites in aeterna tabernacula recipient.**

---

[1]) Matth. 25, 9. 12. [2]) Lib. 4. cap. 49. [3]) Cap. 11, 41. [4]) In lib. de fuga in persecutione. [5]) Serm. de verb. Dom. 35. [6]) Heb. 9, 12.

Quomodo nos pauperes sint recepturi in coelum.

Quo autem modo nos pauperes in ea sint tabernacula recepturi, omnes quaerunt. Nec enim penes ipsos potestas futura videtur admittendi nos in coelum, vel inde excludendi: *gratiam enim et gloriam dabit Dominus* [1]). Praesertim cum Christus ipse dicat, *sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo* [2]). Minime dubium, quin propria auctoritate in aeterna tabernacula recipere Dei proprium sit. Itaque reliquum est, ut pauperes nos ideo in aeterna tabernacula recipere dicantur, quia propter illis factas eleemosynas recipimur, ut non tam ipsi, quam merita erga eos nostra sint, quae nos proprie recipiunt, ut Chrysostomus [3]) et Gaudentius [4]), et Basilius [5]) et Anastasius [6]) interpretantur.

Illud etiam observant, propterea non dixisse Christum, ut recipiant vos in sua tabernacula, sicut villicus dixerat, ut *recipiant me in domos suas*, sed *in aeterna*, ut indicaret, non ipsos proprie, sed bona opera nostra esse, quae nos recipiant, aut, ut alii volunt, quia suis a Deo precibus impetrant, ut *in aeterna tabernacula* recipiamur. Utrumque ego significari arbitror, nos et propter nostra in eos merita, et propter ipsorum preces recipiendos. Cum enim dixit, *ut recipiant vos*, indicat procul dubio eos in iisdem, ut ait Euthymius, tabernaculis esse, et aliquid pro nobis agere, saltem loqui, saltem orare. Nam recipere nos in cubiculum Regis dicitur, non ipse solum rex, cujus ea auctoritas est: sed quisquis nobis aut precibus, aut aliquo alio modo obtinet ingressum.

De sanctorum suffragiis et meritis operum.

Quare duo ex hoc loco, et merita nostra et Sanctorum pro nobis suffragia adversus novos haereticos aperte colliguntur. Quo autem modo nos sint eo recepturi, ubi ipsi fortasse non erunt, supra docuimus. Tertulliani [7]) interpretationem, quia et singularis et difficilis est, ejus ponam verbis, non ut sequatur, sed ut sciat lector. *Facite autem vobis amicos de mammona, quomodo intelligendum sit, parabola praemissa te doceat. Ad populum Judaicum dictum, qui commissam sibi rationem Domini cum male administrasset, deberet de mammonae hominibus, qui nos eramus, amicos sibi potius prospicere, quam inimicos, et relevare nos a debitis peccatorum, quibus Deo detinebamur, si nobis id Dominica ratione conferrent; ut cum coepisset ab his deficere gratia, ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula aeterna.*

10. *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est.* Tres sententiae, quae tribus hisce ponuntur versibus, quorsum a Christo adjectae fuerint, etsi non invenio, qui explicet, res est tamen cum primis dictu necessaria, ut sensus intelligatur.

Removeri a villicatione spirituali quid sit.

Puto ego voluisse Christum parabolam hoc loco ad suos discipulos accommodare, docereque, quomodo essent a villicatione

---

[1]) Psalm. 83, 12. [2]) Matth. 20, 23. [3]) In comm. in Psalm. 48. et hom. in epist. ad Hebr. [4]) In lib. ad Germinium. [5]) In Ascet. [6]) In quaest. [7]) In lib. de fuga in persecutione.

removendi, si concessas sibi a Deo facultates recte non dispensarent. Removeri a villicatione spirituali, est non dari illis dona spiritualia aut jam data tolli. Non dari autem vel tolli merito iis, qui minora bona temporalia non satis fideliter administrassent. Huc omnia tendunt. Nunc sententiae ipsae excutiendae sunt, videndumque, quomodo verae sint. Prima sententia est: *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est.* Si dixisset, qui in maximo fidelis est, in minimo fidelis est: aut qui in minimo infidelis est, in magno infidelis erit, nullam haberet sententia difficultatem. Videretur enim argumentum esse a minori ad majus, id est, ab eo, quod minus videtur inesse, ad id, quod magis. Cum autem dicat: *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est,* admirabilis et praeter communem sensum videtur esse sententia. Cum enim proverbium esse videatur debeantque proverbia ex iis rebus sumi, quae aut semper, aut plerumque fieri solent, hoc ex eo sumptum videtur, quod aut nunquam aut raro fit. Quis enim fur non potius furatur, si inveniat magna, quam parva? Itaque solet magnitudo ipsa rei probissimos et fidelissimos quosque fures facere. Si quis pretiosissimum in aliena domo unionem inveniat, quo uno possit fieri ex misero locupletissimus, si nemo videat facilius utique furabitur, quam si vas argenteum minimi pretii reperisset.

Sententia haec paradoxum quoddam videtur.

Credo in eo proverbio tantum spectatam fuisse hominum opinionem, qui, etsi est difficilius res magnas facere, quam parvas, tamen ex parvis de magnis solent facere conjecturam. Cum aliquem vidimus parva furta facere, conjicere solemus fore, ut etiam magna faciat, et e contrario, cum vidimus parva furta non facere, quae pro peccatis non habentur, non pomum, non obolum negligenter habitum rapere, indicium nobis est magnae in rebus magnis fidei. Hoc est: *Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est.* Minima vocat bona temporalia, majora spiritualia; argumentatur, si bona temporalia, quae minora sunt, bene pauperibus impertiendo administraverint, probabile esse fore, ut spiritualia bene administrent, ideoque illis eorum administratio committatur, aut quibus jam commissa est, non eripiatur. Loquitur de gratia Dei, caeterisque divinis donis, tanquam de ingenti aliquo thesauro, cujus custodia et administratio, cui datur, homini committitur, cui non datur, eripitur tanquam indigno. In hunc sensum omnes veteres, novique interpretes exponunt, sed eos versu sequenti, ubi eadem, sed obscurior sententia est, nominabo.

Quomodo fidelis sit in majore, qui in minimo.

11. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis?* Manifestum est verum iniquo opponi mammonae, cum iniquo aequum potius et justum opponi debere videretur. Caeterum iniquum vocavit falsum, quia homines deludit ac fallit. Cui recte opponitur verum. Vocantur autem falsae divitiae temporales, quia facile pereunt, spemque eorum frustrantur, qui in ipsis confidebant. Verum autem mammona vocat, veras divitias spirituales, quia perpetuo manent, nosque in ae-

Iniquum dicitur mammona falsum, quod homines deludat.

terna illa inducunt tabernacula. Itaque similis haec sententia illi est [1]): *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in coelo, ubi nec aerugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Ad hunc modum omnes, quos legerim, veteres auctores exponunt, Irenaeus [2]), Cyprian. [3]), Theophilus Antiochenus [4]), Marcus ille Asceta [5]), Cassianus [6]), Gaudentius [7]), ubi hanc parabolam edisserit, Beda, Theophyl., Euthym. Simili D. Paulus [8]) argumentatione usus est: *Si quis domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit?*

12. *Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis credet vobis?* Haec tertia sententia est, si verba tantum spectes, longe quam prima admirabilior. Quo enim modo sequitur, non esse futurum in rebus suis fidelem, qui in alienis fidelis non fuerit? Quis sibi ipsi fidelis non est? Caeterum, ut auctores illi, quos superiore versu nominavimus, et D. August. [9]) interpretantur, alienum vocat, quod temporale, nostrum, quod spirituale est, quia illas divitias, cum morimur, hic relinquimus, has nobiscum in coelum ferimus. *Ne timueris*, inquit, *cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus, quia cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus* [10]), *et dives cum dormierit, nihil secum auferet, aperiet oculos suos, et nihil inveniet* [11]). Hac ratione bene constat argumentatio: si in alienis, id est, in rebus temporalibus, fideles dispensatores non sumus, neque in nostris futuros esse; quia difficilius utique est spiritualia, quam temporalia bona bene prudenterque dispensare. Quo ergo modo Deus spiritualium bonorum administrationem nobis credet, quod est nos villicos suos facere aut factos a villicatione non removere, si bona temporalia, quae nobis commiserat, imprudenter infideliterque administravimus?

Alienum est, quod temporale, nostrum, quod spirituale.

13. *Nemo servus potest duobus dominis servire.* Haec sententia apud Matthaeum [12]) declarata est. Sed ut apparet, Matthaeus alieno, Lucas suo loco posuit: cum enim Christus de mammona, id est, de divitiis agere coepisset; credibile est eodem loco hanc de eodem mammona addidisse sententiam: *Nemo servus potest duobus dominis servire*, et: *non potestis Deo servire et mammonae.*

14. *Audiebant autem omnia haec Pharisaei, qui erant avari, et deridebant eum.* Ideo dicit audisse Pharisaeos tanquam rem miram, quia [13]) dixerat: *Dicebat autem ad discipulos suos;* cum ergo omnia superiora discipulis suis dixisset Christus, non poterat scire lector audivisse Pharisaeos, nisi id Evangelista decla-

---

1) Matth. 6, 19. 20. 2) Lib. 2. cap. 64. 3) In lib. de opere et eleemos. 4) Lib. 3. Alleg. 5) In dis. cum causidico saeculari. 6) Col. 3, 10. 7) In resp. ad Germin. 8) 1 Tim. 3, 5. 9) Lib. 2. qq. Evang. cap. 35. 10) Psalm. 48, 17. 18. 11) Job. 27, 19. 12) Cap. 6, 24. 13) Vers. 1.

rasset. Ergo etsi Christus ad solos discipulos suos orationem converterat, adstabant tamen Pharisaei et subauscultabant, quid illis diceret, eo fortassis avidius, quo magis videbant eum ab ipsis avertere sermonem, et quasi secretum aliquid dicturum ad suos se convertere. Is sensus magis Graece, quam Latine expressus est, *ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ φαρισαῖοι, φιλάργυροι ὑπάρχοντες, audiebant autem haec omnia et Pharisaei*, id est, non solum discipuli, quibuscum loquebatur, sed etiam Pharisaei, quibuscum non loquebatur.

Illi igitur, quia et Pharisaei, homines iniquo adversus Christum animo, et avari erant, Christum deridebant. Ubi mali verbi Dei auditoris exprimitur imago. Nihil est, quod magis auditoris fructum impediat, quam si aut offenso in concionatorem animo sit, aut contrario iis, quae dicuntur, affectu sit occupatus. Surdis canitur, cum aut avaris liberalitas, aut ambitiosis humilitas, aut impudicis castitas commendatur. Utrumque in Pharisaeis erat impedimentum. Atque haec fortasse causa fuit, quamobrem ab illis ad solos discipulos suos orationem transtulit, quod videret eos idoneos auditores non futuros eorum, quae dicturus erat, *et nolebat ante porcos projicere margaritas.* Et tamen conculcaverunt eas pedibus suis, et conversi contra Christum ipsum dirumpebant eum, id est, deridebant et proscindebant convitiis. *Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei*[1]), et non potest intelligere, quia spiritualiter examinantur.

Imago mali Dei verbi auditoris.

15. *Et ait illis: vos estis, qui justificatis vos coram hominibus, Deus autem novit corda vestra.* Apta ad Pharisaeos responsio, cum enim justi videri vellent, ex eo quod quae erant spiritus Dei percipere non poterant, aperte ipsorum hypocrisis apparebat. Quamlibet magnam speciem sanctitatis prae se ferrent, intus tamen corruptos eorum esse animos, qui verbum Dei capere aut continere non possent. Justitiam coram hominibus, hoc est, externam, opponit internae cordis nequitiae. Triplex enim hic antithesis latet, una, qua justitia nequitiae: altera, qua externum interno, tertia, qua Deus hominibus opponitur. Nam cum dicit: *Deus autem novit corda vestra*, insinuatio est, qua plus dicitur, quam significatur, nempe corda ipsorum iniquitatis plena esse. Ea figura uti solemus vulgo, cum indicare aliquid occultum et tam magnum volumus, ut aut explicare nequeamus aut timeamus, ne fidem superet. Novit Deus, quantum ego ex obitu ejus, cui inimicus putor esse, dolorem ceperim. Loquitur ergo Christus tanquam homo, qui Pharisaeorum animos ignoraret, nolletque aperte de illis judicare, sed Deo judicium relinquere. *Deus,* inquit, *novit corda vestra,* quod cum facit, plus indicat, quam si clarissimis dixisset verbis: corda autem vestra omnis nequitiae et iniquitatis plenissima sunt, et loquitur moderatius, fugitque eorum invidiam.

---

[1]) 1 Cor. 2, 14.

Justificare, quid sit hoc loco contra Lutheran. et Calvin.

Justificare hoc loco significat justum se ostendere ac declarare, qui non sit. Quo loco abuti Lutherani et Calviniani haeretici solent, ut probent justificationem nostram nihil esse aliud, quam justitiae Christi imputationem, qua justi habeamur ac declaremur, cum vere justi non simus. Nec vident caeci hunc ipsum locum, quem magno sibi praesidio esse putant, adversari maxime. Nec enim hic justificari est aut Christi, aut alterius cujuspiam justitiam ei, qui justificatur, imputari. Itaque si ex hoc loco justificationis regula sumenda est, nunquam justificari erit imputatione justitiae haberi justum.

Justificatio alia, qua nos justos arbitramur, alia, qua a Deo justi fimus.

Deinde non animadverterunt homines in bonum tardi, eo ipso, quod Christus dicit: *Vos estis, qui justificatis vos coram hominibus*, indicare aliam esse justificationem, quo non ipsi nos, sed nos Deus justificet, et justificet non coram hominibus, sed coram se, id est, non sola opinione, non sola imputatione, reputationeve, sed vere atque reipsa. Hoc enim Hebraica phrasis significat, לִפְנֵי אֱלֹהִים, *coram Deo*, praesertim cum alteri opponitur phrasi, *coram hominibus*. Ea igitur justificatio, cum huic, de qua hic Christus agit, opponatur, et haec sola constet opinione: non utique opinione sola, hoc est, imputatione justitiae, sed re ipsa et veritate constabit, efficiemurque per eam vere apud Deum justi. Ergo quamvis justificandi verbum significet, ut August. interpretatur, vere ex impio aut injusto justum facere, quemadmodum vox ipsa sonat: tamen duo verba, quae illi hoc loco copulantur, efficiunt, ut non veram, sed opinatam justitiam significet: *Vos*, et: *coram hominibus*. Quorum duorum verborum vim quisquis ad eum modum, quem paulo ante diximus, non intelligit, hujus loci sententiam intelligere non potest.

Justificatio nostra vera est, non imputativa.

Quod si haec argumenta hic non haberemus, tamen ex aliis locis perspicuum esset, diversam esse justificationem nostram, nosque cum justificamur, vere proprieque ex injustis fieri justos. Quid enim est, quod ait D. Paulus[1]): *Et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi et in spiritu Dei nostri,* nisi ante quidem fornicarii, idolis servientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, avari, ebriosi, maledici, rapaces fuistis (de his enim locutus fuerat); modo non estis, quia justificati, id est, justi facti estis? Quid est, quod dicit[2]): *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum*, nisi cum jam non peccatores, sed justi simus, pacato adversus Deum et tranquillo simus animo? Sed haec quaestio copiosius a nobis et loco magis proprio[3]) disputabitur.

Quid sit altum.

Quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Altum dixit, quod admirabile est et magno in pretio, quia solemus, quae magni facimus, quaeque admiramur, laudibus in coe-

---

1) 1 Cor. 6, 11. 2) Rom. 5, 1. 3) Rom. 4, 3. 4.

lum ferre. Dubium vero, cujus rei ratio reddatur. Nonnulli non eorum, quae dicta sunt, sed eorum, quae intelliguntur, reddi putant. Intelligitur: corda autem vestra plena sunt iniquitate, hujus, inquiunt, rei redditur causa, quia *quod altum est hominibus, abominatio est apud Deum.* Ego potius credo causam reddi diversitatis divini humanique judicii, non quod aliquando, quod homines bonum judicant, non etiam vere apud Deum bonum sit, sed quod frequenter contra accidat, ut quod homines admirantur, id Deus omnino reprobet atque condemnet. Hoc est: *abominatio est apud Deum.* Significat enim id nomen non qualecumque malum, sed tam magnum, tam absurdum, tam horrendum, ut statim visum vel auditum non solum improbemus, sed horreamus etiam ac detestemur. Itaque quemadmodum cum dicit: *quod hominibus altum est,* significat summum hominum opinione bonum, ita cum dicit: *abominatio est apud Deum,* summum Dei judicio significat malum. Sententia saepe in divinis literis celebrata. *Numquid oculi carnei tibi sunt, aut sicut videt homo, et tu videbis*[1]*?* Et: *Ne respicias vultum ejus, neque altitudinem staturae ejus, quoniam abjeci eum, nec juxta intuitum hominis ego judico. Homo enim videt ea, quae parent; Dominus autem intuetur cor*[2], et: *Nunc vos Pharisaei, quod deforis est calicis et catini mundatis, quod autem intus est vestrum, plenum est rapina et iniquitate*, supra[3]. Omnia, quae sequuntur[4], exposita a nobis sunt apud Matthaeum.

Num haec historia an parabola sit.

19. *Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide.* Prima hic quaestio est illa vulgaris, num haec historia, an parabola sit. Theophyl. quidem non solum parabolam esse putat, sed adeo certus asseverat, ut qui historiam esse dicunt *ἀνοήτους, insipientes* appellet. Justinus quoque[5] et Theophilus Antiochenus[6], et Eucherius[7] et Chrysostomus[8], ubique parabolam vocant. Alius praeterea nemo, quod sciam, quin omnes alii auctores historiam esse dicunt. Irenaeus[9], Tertullianus[10], Clemens ut videtur[11], Chrysostomus etiam[12], Ambrosius[13], Euthymius[14], quorum sententia his fere argumentis probabilis efficitur.

Parabolam non esse auctor probat.

Primum quod, ut adnotavit Origenes[15] et Chrysostomus[16], in parabolis nomina personarum, quae introducuntur, exprimi non soleant. Quo argumento Origenes aliique auctores adversus quorumdam Judaeorum opinionem probaverunt, librum Job veram historiam, non parabolam esse, ad informationem morum fictam. Deinde quod nullam Christum parabolam ex rebus, quae post

[1]) Job 10, 4. [2]) 1 Reg. 16, 7. [3]) Cap. 11, 39. Matth. 23, 25. [4]) Usque ad vers. 19. [5]) Quaest. 60. [6]) Lib. 4. Alleg. [7]) In qq. in Lucam. [8]) Quart. de Lazaro hom. [9]) Lib. 2. cap. 62. [10]) In lib. de anim. cap. de substant. animae. [11]) Lib. 2. Paedag. [12]) Hom. 6. in 2. epist. ad Cor. Hom. de B. Job, et in hom. de eo, quod scriptum est in Psalm. 25, 11. Redime me et miserere mei. [13]) In comm. [14]) Hoc loco. [15]) In cap. 1. Job. [16]) In hom. de Lazaro et divite.

hanc vitam fiunt, sumpsisse videamus, quod, cum omnis parabola ad docendum, quod minus alioqui intelligeremus, afferatur, ex iis rebus sumi debeat, quae nobis ante oculos obversantur, quales profecto illae non sunt, quae in altera geruntur vita. Vide alia hujus rei argumenta in fine hujus versus et infra[1]). Exemplum igitur hoc est rei vere gestae, quod solus Christus, qui ut Deus non solum quidquid in hac, sed etiam quidquid in altera vita gerebatur, recte sciebat, narrare potuit. Itaque voluit ostendere ejus historiae narratione, se Deum esse et penes se esse fidem.

Non est parabola, nec historia, sed mixtum ex utroque.

Vera haec omnia sunt, sed credo ego, nec solam historiam, nec solam parabolam esse, sed mixtum quiddam ex utraque, qualis apud Poëtas Tragicomoedia esse dicitur, atque haec ipsa est Justini sententia. Nam quod dives ille et Lazarus fuerit, quodque ille in inferno sepultus, hic ab Angelis in sinum Abrahae portatus fuerit, historia est. Quod autem dives ille cum Abraham locutus fuerit, eumque rogaverit, ut Lazarum ad se mitteret, qui gutta aquae linguam suam refrigeraret, parabola est historiae adjuncta, quemadmodum eo loco probaturi sumus, nec enim qui in inferno sunt, sanctos rogare solent.

At quorsum sive parabolam, sive exemplum proposuit, praesertim cum paulo ante non jam de divitiis, sed de adulterio et matrimonio disputasset? Quidam ad superiorem disputationem referunt, qua dictum est[2]): *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula,* et: *non potestis Deo servire et mammonae*[3]), ut Chrysostomus[4]), et bene apteque haec historia cum illa parabola cohaeret; estque vero simile Christum post illam addidisse, ut quod parabola docuerat, confirmaret historia. Sed non facile mihi persuaserim ea, quae tribus proximis versibus dicta sunt, hoc loco a Christo pronuntiata, sed eo potius, quo Matthaeus recitavit, caeterum Lucam non habita ratione temporum in unum, ut sese scribenti offerebant, locum contulisse. Docet ergo exemplo, quod ante similitudine tantum quadam et parabola docuerat, multo meliorem pauperum, quam divitum conditionem esse, neminique suas in altera vita divitias profuturas, nisi quatenus eas hic cum pauperibus communicaverit. Ideo tam splendidum describit divitem, tam miserabilem pauperem, ut majorem persuadendi vim habeat exemplum, cum is, qui maxime dives fuerat, coactus in altera vita sit ab eo, qui maxime fuerat pauper, vel guttam unam aquae mendicare. *Induebatur*, inquit, *purpura et bysso*, *et epulabatur quotidie splendide.* Eodem modo Salomon[5]) divitem et gnavam matremfamilias describit: *Stragulatam vestem fecit sibi, byssus et purpura indumentum ejus.*

---

[1]) Vers. 20. [2]) Vers. 9. [3]) Vers. 13. [4]) In homil. de divite et Lazaro. [5]) Prov. 31, 32.

Purpuram proprium Regum fuisse vestitum aut virorum principum, quibus illi, ut eo uti possent, magno beneficio concessissent, nemo nescit, et ex Daniele [1]) et primo Machabaeorum [2]) perspicuum est. Itaque si tam facile conjecturis vellem credere, quam credere nonnulli solent, Regem potius aliquem, ac fortassis Herodem aut certe Regulum, quales multi tunc erant, fuisse dicerem et ex habitu probarem, quam quod Euthymius ex Hebraeorum traditionibus aut potius fabulis dicit, fuisse divitem quemdam sub id tempus, cui Nineusi nomen esset. Minuunt fidem opinionis mali auctores Hebraei.

Non abs re quidam quaerunt, quid causae fuerit, cur pauperem Christus nominaverit, divitem non nominaverit; cum divitum nota vulgo et celebrata, pauperum ignobilia et obscura nomina esse soleant. Chrysost. [3]) et Gregor. et Beda hanc reddunt causam, *quod Deus humiles novit atque approbat, et superbos ignorat. Unde et quibusdam de miraculorum virtute superbientibus, in fine dicturus est* [4]), *nescio vos, unde sitis, discedite a me omnes operarii iniquitatis. Et contra Mosi dicitur* [5]): *teipsum novi ex nomine tuo. Ait ergo de di ite: Homo quidam, ait de paupere: egenus nomine Lazarus. Ac si aperte dicat: Pauperem humilem scio, superbum divitem nescio: illum cognitum per approbationem habeo, hunc per judicium reprobationis ignoro.* Apte quidem ad mores, nescio an ad sensum. Verius fortasse dici poterat prudentiae atque moderationis fuisse Christi, ut pauperem, quem laudabat, nominaret, divitem, quem vituperabat, non nominaret, ne et illi injuriam facere et sibi invidiam conflare videretur. **Cur pauperem, non divitem nominaverit Christus.**

Itaque ex hoc ipso, unde probari videtur posse non historiam hanc, sed parabolam esse, quod non nominet personam divitis, maxime historiam esse confirmatur. Si enim parabola fuisset, et in parabolis personarum nomina licuisset exprimere, non minus utique divitem, quam pauperem nominasset, nullam in ficta narratione cuiquam facturus injuriam, nullam invidiam subiturus. Caeterum, quia veras, non fictas personas introducebat, habenda ratio fuit honoris ejus, qui damnatus dicebatur. Quisquis dives ille fuerit, Judaeum certe ex infra scriptis [6]) fuisse constat. **Historia non parabola esse ostenditur.**

20. *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus ulceribus plenus.* Sicut summam divitis in hac vita felicitatem descripserat, ita summam nunc pauperis miseriam describit. Quod ejus nomen exprimit, ideo facit, ut majorem historiae fidem conciliet.

Constans omnium auctorum opinio est, alium hunc fuisse Lazarum, quam illum, qui Marthae et Mariae frater fuit, quemque Christus mortuum exsuscitavit [7]). Ea totius Ecclesiae sen- **Lazarus hic diversus a fratre Marthae.**

---

[1]) Cap. 5, 7. 16. 29. [2]) Cap. 10, 20. et 11, 58. et 14, 43. 44. [3]) Homil. de divite et Lazaro. [4]) Sup. cap. 7, 27. Matth. 7, 23. et 25, 12. [5]) Exod. 33, 17. [6]) Vers. 24. et 31. [7]) Joan. 11, 1. 43. et 12, 1. 2. 9. 10. 17.

tentia est, quae duos facit Lazaros, et utrique cultum exhibet ac dedicat templa, quod alterum est argumentum ad probandum, quod supra dicebamus, historiam hanc esse, non parabolam. Nec enim Ecclesia personae, quae nunquam fuisset, cultum exhiberet.

Miseria hujus pauperis quanta.

Non solum pauperem, sed quod miserabilius est, mendicum fuisse dicit et ulcerosum, et ad januam divitis jacuisse; quae omnia emphasim singularem habent. Nam quod mendicum et ulcerosum fuisse ait, indicat adeo fuisse miserabilem, ut vel crudelissimi cujusque animum ad commiserationem commovere posset. Quod autem ad januam divitis jacuisse, ostendit divitem ejus miserabilem conditionem ignorare non potuisse, cum quotidie sive egrediens domo, sive domum regrediens, in illum recurreret: et ejus nuditatem, maciem, ulceraque conspicere cogeretur, nec tamen motum erga illum fuisse commiseratione, cupivisse enim pauperem de micis, quae de ejus mensa cadebant, saturari, neminemque illi dedisse. Nam etsi haec ultima verba, *et nemo illi dabat*, in nullis Graecis, et non in omnibus Latinis codicibus leguntur, tamen sive legantur, sive non, manifestum est, neminem illi dedisse, cum ad januam jaceret expectans, ut sibi aliquid vel ex micis porrigeretur, ut D. Augustinus [1]) argumentatur. Magni auctores mysterium in hoc Lazari nomine observaverunt, et adjutum a Deo interpretati sunt. Legat, qui volet Chrysostomum [2]) et Augustinum [3]) et Gregorium [4]), sed judicium adhibeat, caveatque, ne nimis libere ludat in re minime necessaria.

21. *Cupiens saturari de micis, quae cadebant de mensa divitis.* Cupiens, vel ejusdem esse apud divitem conditionis, cujus canes ejus erant. *Nam et catelli,* inquit mulier illa Chananaea [5]), *edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum.* Exprimit his verbis extremam paupertatem, famem atque miseriam, quemadmodum supra [6]) extremam adolescentis illius famem expressit. *Et cupiebat,* inquit, *implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant et nemo illi dabat.*

Sed et canes veniebant et lingebant ulcera ejus. Indicat semimortuum ad januam divitis jacuisse. Nec enim ad hominem vivum et vigentem accessissent non invitati canes, ut ejus lingerent vulnera. Indicat etiam tam purulenta fuisse ulcera, ut canes ad illum tanquam ad projectum cadaver accurrerent, ut saniem vel sanguinem elingerent. Nec enim significat Christus, quod vulgaris quaedam fert opinio, canes, quasi divinitus impulsos beneficii causa ad lingenda Lazari vulnera accessisse, ut ea lingua curarent, quae vim dicitur medicam habere, itaque dolorem illi allevarent: sed suo potius commodo, ut Lazari sanguine, pureve saturarentur. Non enim id Christus agebat, ut doceret, quid La-

---

[1]) Homil. 7. [2]) Homil. de divit. et Lazaro. [3]) Psalm. 69. [4]) Lib. 25. Mor. cap. 18. [5]) Matth. 15, 27. Marc. 7, 28. [6]) Cap. 15, 16.

zarus levamenti, sed quid miseriae, dolorisque habuisset, tamque ipsum inopem ac miserum, divitem vero contra tam crudelem fuisse, ut, cum ipse de micis, quae de mensa cadebant divitis, quibusque ejus canes satiabantur, edere non posset, ejus quodammodo sanguine canes divitis saturarentur. Itaque paucis admodum verbis et miseriam Lazari et divitis avaritiam atque crudelitatem exaggerat.

22. *Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahae.* Phrasis illa: *et factum est*, ex Hebraico idiomate ויהי descendens, casum significare solet. Sed nescio, an hoc loco majorem quandam habeat significationem, ut non casu aut natura, sed miseria illa, quam ante descripserat, factum indicetur, ut Lazarus moreretur. Quod ipsum ad exaggerandam miserabilem ejus conditionem maxime pertinebat. Aliquod est argumentum, quod cum de divite loquitur, non dicit: et factum est, ut dives moreretur, sed *mortuus est autem et dives.*

Quod autem ait, portatum fuisse ab Angelis, bonorum angelorum significat ministerium. *Omnes*, inquit, *Angeli administratorii spiritus sunt in ministerium missi propter eos, qui haereditatem capiunt salutis* [1]).

Confirmatur ex hoc loco Theologorum opinio, animas justorum a corporibus egressas a bonis Angelis in coelum: injustorum vero a malis in infernum deportari. Nam tanquam rem non omnibus communem, sed solis Sanctis propriam Christus narrat, quod Angeli animam Lazari portaverint, indicans animas damnatorum aut non ab Angelis, aut non a bonis portari solere. Etsi Hieronymus [2]) et Ambrosius [3]), et bonorum et malorum animas a bonis angelis, illas in coelum, has in infernum duci videntur existimare. Illud magis receptum est atque probabile. Catholica opinio de angelorum ministerio confirmatur.

Verum, quod nonnulli Theologi ex hoc loco colligunt, animas corporibus exutas moveri non posse loco, quod ab angelis quasi mortuum et ignavum onus dicantur deportari, nimis argutum est. Nec enim portandi verbum eam hic habet vim, ut significet onus humeris gestare, sed pro ducere positum est, ut in illo loco: *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* [4]). Non enim significat David Angelos manibus suis portaturos Christum, sed ita ducturos, quocumque incederet, itaque protecturos, ut non magis ad lapidem posset offendere, quam si manibus gestaretur. Eodem prorsus modo hoc loco significatur, justorum animas ab Angelis tuto in coelum duci, ne eas daemones invadant. Quare non magis ex hoc loco animas, quam ex illo Psalmo Christum moveri non posse probari potest. Animae post mortem non gestantur ab Angelis, sed ducuntur.

De sinu Abrahae, quid et ubi esset, magna quaestio. Non fuisse sinum ipsum corporis Abrahae, nemo, ut opinor, dubitat, et Augustinus [5]) manifestum esse putat. Certum igitur est, lo- Sinus Abrahae quid fuerit.

---

[1]) Hebr. 2, 14. [2]) In 7. cap. Dan. [3]) Lib. 7. Epist. Epist. 21. [4]) Psalm. 90, 12. [5]) Lib. de anima ad Vincent. cap. 14.

cum aliquem fuisse quietis, in quo Abraham et caeteri justi versarentur, dum *acciperent*, ut ait D. Paulus, *repromissionem*, *Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur* [1]), ut idem August. eodem loco ait [2]). An corporeus locus fuerit, dubitare idem solet Augustinus, Gregorius vero Nyssenus [3]) non dubius negat fuisse corporeum. Sed utrumque ex hoc loco haud obscure colligitur. Cum enim sinum Abrahae inferno, ubi dives ille cruciabatur, qui certe corporeus locus erat, Christus opponat, dubium esse non potest, quin sinus etiam Abrahae corporeus locus fuerit, sed requietis. Non enim opponuntur [4]), nisi quae sub genere eodem contraria sunt.

Ubi fuerit sinus Abrahae.

Ubi fuerit, subtusve, an supra terram, affirmare nusquam ausus est Augustinus, homo in sustinendo judicio mirae prudentiae. Nam quo minus sub terra esse diceret, obstare putabat, quod Abraham dixerit [5]): *inter nos et vos chaos magnum firmatum est*, quasi si sub terra uterque locus fuisset, et ille ubi Abraham, et ille ubi dives erat, tantum inter eos chaos esse non potuisset. Hoc argumentum post, cum ea explicabimus verba, diluemus. Ambrosius [6]) et Beda [7]) in coelo videntur collocare, sed credo eos de nostro loqui tempore, quo tempore cum in coelum Abraham translatus sit et ibi sinum Abrahae, ubi Abraham ipse est, esse oporteat, in coelo posuisse. Quod confirmare videtur Christus, cum dixit: *Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno coelorum* [8]).

Paradisum terrestrem quidam putant.

Legi, qui sinum Abrahae illum ipsum paradisum, in quo Adamus fuit ante peccatum, fuisse dicerent, in eamque sententiam propensus est Augustinus. Quod minime omnium credibile est. Illum enim paradisum supra terram fuisse, Scriptura testatur: sinum vero Abrahae super terram fuisse, quis credat? cum jam tum paradisus ille non esset, quem Deus plantasse dicitur, inventuris eum, si esset, sive casu, sive quaesitum industria. Probabilissimum, quod posteriorum Theologorum obtinuit opinio, fuisse sub terra distinctum quidem ab omnibus aliis poenarum locis, qualis infernus et Purgatorium erant, cum quietis locus esset et suppliciis opponatur. Eam sententiam Julianus Toletanus Episcopus et ipse sequitur [9]), et Augustini esse putat. An ab eo loco distinctus fuerit, in quo nunc infantes sine baptismo de vita decedentes recipi creduntur, Theologi dubitant, nec est quicquam de re dubia temere pronuntiandum. Si quis ista requirit, magni Tostati Paradoxa legat.

Cur locus ille quietis sinus dictus sit.

Illud hujus proprium est loci, ut doceamus, quamobrem locus ille quietis, ubicumque tandem fuerit, sinus Abrahae dictus sit. Nam ita vulgo vocatum fuisse, quamvis hoc unum Scripturae

---

[1]) Hebr. 11, 39. 40. [2]) Et in epist. ad Dard. 57. ad Evod. 99. [3]) In disput. de anim. et resur. [4]) Arist. in Categoriis cap. de Oppositis. [5]) Vers. 26. [6]) In orat. de obitu Valent. [7]) In comment. hujus loci. [8]) Matth. 8, 11. [9]) Lib. 2. Prognostic. cap. 4.

testimonium sit, ex hoc tamen uno satis est manifestum. Sic enim Christus locutus est, tanquam de re vulgo eo nota nomine et usitata. Duplex quaestio: cur sinus, et cur Abrahae potius, quam alterius dictus fuerit? Theophylactus a sinibus maris, id est, apricis locis, in quos se navigantes solent recipere, sinum Abrahae dictum putat, quod in eum locum Sancti reciperentur. Augustinus vero[1]), quod locus secretus esset.

Auctoris sententia cur dicatur sinus.

Credo ego a discumbentibus sumptam fuisse metaphoram, quorum hic erat ordo, ut cui proximus quisque esset, in ejus recumberet sinum. Quemadmodum Joannes in coena illa novissima in sinum Christi recubuisse dicitur[2]). Quia ergo, quod in sinu est, conjunctissimum et carissimum nobis est, et qui amat, tunc maximam capit voluptatem, cum in sinum ejus, quem amat, recumbit, ut idem indicavit Joannes, qui cum dixisset: *Erat unus ex discipulis ejus recumbens in sinu Jesu*, quasi explicandi causa addidit, *quem diligebat Jesus*, factum est, ut sinus locus maximae voluptatis et personae amatae conjunctissimus vocaretur. Sic Filius in sinu Patris esse dicitur[3]).

Lazarus fuit in loco Abrahae proximo.

Itaque aliqua mihi suspicio est, non totum illum locum, ubi cum Abrahamo justi quiescebant: sed in eo loco illum situm, qui Abrahamo proximus erat, sinum Abrahae vocatum esse, ut sensus major sit, quam putatur vulgo, Lazarum non solum in locum requietis ab Angelis portatum fuisse: sed in ipso sinu Abrahae, id est, in loco illi proximo, quia et meritis proximus erat, collocatum. Quemadmodum cum apud Matthaeum[4]) dicit: *Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno coelorum*, non solum significat multos gentiles, de quibus loquebatur, locum aliquem in regno coelorum, sed etiam primas sedes habituros: sessuros enim juxta Abraham, Isaac et Jacob, qui tanquam patres quasi primo loco sedentes introducuntur. Id enim agebat, ut multorum Gentilium gloriam maxime exaggeraret. Sicut id hoc loco agit, ut Lazari merita et praemium: divitis culpam et supplicium exaggeret. Quemadmodum ergo, cum divitem in inferno sepultum fuisse dicit; indicat, ut postea docebimus, eum in profundissimum inferni locum fuisse detrusum, majora ibi, quam caeteros damnatos supplicia subiturum: sic, cum Lazarum in sinum Abrahae dicit esse portatum, non solum significat in locum quietis, sed in locum Abrahae proximum fuisse delatum, ubi majore quam plerique alii, qui in eodem erant loco, voluptate frueretur. Simile in Apostolis exemplum est; quamvis enim omnes cum Christo in coena recumberent, omnes ejus consortio, praesentiaque et ejusdem honore mensae fruerentur, tamen majore fruebatur Joannes, qui in sinu Domini recumbebat. Hoc, inquam, valde mihi probabile videtur: sed quia meum est inventum, malo timidus in asserendo esse, quam temerarius.

---

[1]) Serm. de temp. 110. [2]) Joan. 13, 23. [3]) Joan. 1, 18. [4]) Cap. 8, 11.

Cur Abrahae sinus dictus fit.

Alterius quaestionis, quare Abrahae potius, quam alterius cujuspiam sinus dictus fuerit, praesertim Adami, qui et in terrestri illo paradiso, et in hoc, de quo nunc agimus, primus utique fuit aut certe secundus, diversae sunt sententiae. Theophylactus [1]) et Chrysostomus [2]) hanc afferunt causam, quod Abraham hospitalitatis virtute excelluerit, *Angelis* etiam, ut ait D. Paulus [3]), *hospitio receptis* [4]). Lazarum ergo in sinum ejus tanquam hospitem receptum dici; a quo enim nisi ab Abraham hospitio recipi potuisset, qui Angelos etiam recipiebat? Melius sentiunt, qui causam esse putant, quod *Abraham pater fuerit omnium credentium* [5]); itaque omnes Sanctos in sinum ejus, tanquam filios in domum patris fuisse receptos. Adamum etiam ipsum et Abelem et quicunque Abrahamum aetate praecesserunt, quia illi ipsi, nisi imitatione futuri Abrahami credidissent, ejusque quodammodo similitudine fidei fuissent filii, salvi non fuissent. Sic Augustinus [6]) et Cyrillus [7]).

Placet etiam, quod Tostatus ait, habitam esse rationem promissionum, quae Abrahamo potissimum factae sunt, *ut in semine ejus omnes gentes benedicerentur* [8]). Quia enim omnibus in illo promissum est, omnibus ad ejus similitudinem solvitur, et in ejus, ut ita dicam, domo. Eadem prorsus ratione, quia illi, qui ex Oriente et Occidente veniunt, non cum Adamo, sed cum Abrahamo, Isaac et Jacob recumbere dicuntur [9]), quia tribus illis potissimum Patriarchis promissiones factae sunt.

Mors divitis et Lazari quam diversae.

Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno. Haud dubium, quin Christus non casu, sed certo consilio aliter de divite, quam de Lazaro loquatur. De Lazaro dixit: *Factum est, ut moreretur*, id est, fame denique ad januam divitis jacens mortuus est. De divite autem non dicit: Factum est, ut moreretur, quia non fame, sed nimia potius fortasse satietate mortuus est, sed dixit: *Mortuus est autem et dives,* quasi dicat, cum dives esset, cui nihil ad sanitatem, utique tuendam, deesse videretur, tamen mortuus est, sicut et Lazarus. De Lazaro non dixerat fuisse sepultum, quia pauper cum esset, insepultus fortasse relictus est: quia aliud habebat, quod de illo diceret honorificentius, ab Angelis in sinum Abrahae fuisse portatum. De divite dicit fuisse sepultum, qui nihil post mortem praeter sepulturam honorificum habuit, sed sepultum in inferno, id est, in infimam inferni partem, ubi graviora supplicia sunt, fuisse demersum, ut Basilius apud D. Thomam, aut quisquis auctor fuit, interpretatur.

Quid est divitem in inferno sepultum.

Propterea non satis habuit dicere: *Mortuus est et dives, et portatus est a daemonibus in infernum*, sicut de Lazaro dixerat: *Et portatus est ab Angelis in sinum Abrahae*, sed dixit, in inferno fuisse sepultum, id est tanquam inutile cadaver in ima in-

[1]) In comment. [2]) Hom. 3. de Lazaro. [3]) Hebr. 13, 2. [4]) Gen. 18, 3. [5]) Rom. 4, 17. 18. [6]) Lib. 4. de orig. anim. cap. 5. [7]) Lib. 1. in Joan. cap. 52. [8]) Gen. 12, 3. et 18, 18. et 22. 18. [9]) Matth. 8, 11.

ferni parte fuisse defossum. Itaque imam partem inferni, quae per sepulturam significatur, sinui Abrahae opponit. Sinus enim significat locum Arahamo proximum, in quo plurimum erat voluptatis: ima inferni pars locum ultimum inferorum, ubi plurimum poenae. Potest, et hic et superiore versu, ubi de Lazaro agit, synecdoche videri, qua pars pro toto accipiatur. Nam nec corpus Lazari in sinum Abrahae portatum, nec corpus divitis in inferno sepultum est, et tamen ita loquitur, quasi in sinu Abrahae totus delatus Lazarus: et in inferno totus dives sepultus sit.

Haec sunt parabolice dicta.

Sed mihi haec non tam synecdoche, quam parabola videtur esse. Nam etsi Lazarus et dives ille vere fuerunt, eaque historia est: tamen quod de illis tanquam de habentibus, altero in sinu Abrahae, altero in inferno, corpora sua, loquitur, parabola est ad exprimendum alterius praemium, alterius supplicium, historiae superaddita. Etenim quamvis nec Lazarus in sinu Abrahae, nec dives in inferno haberet corpus, tamen quia uterque post resurrectionem habiturus erat, ita de illis per anticipationem loquitur, quasi jam haberent, ut integra et animae et corporis alterius praemia, alterius supplicia declararet. Quod ad intelligenda, quae sequuntur, in primis observandum est.

Errores ex hoc loco exorti.

23. *Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinu ejus.* Mirum, quantum negotii oculi isti divitis, et lingua illa, et digitus Lazari, de quibus infra [1]) agitur, omnibus auctoribus fecerint. Usque eo prorsus, ut multos in errorem compulerint: Gregorium quidem Nyssenum, ut non solum membra ista corporis, sed locum etiam ipsum inferni, et sinum Abrahae spiritualiter tantum intelligenda putaret: Tertullianum vero [2]), ut animam corpoream esse diceret: parumque abfuit, quin idem argumentum in similem errorem compelleret Augustinum. Multis enim locis ita eo utitur, ut in eam sententiam moveri videatur: sed ut erat prudens, se ipsum continuit, ne quid temere definiret: multos et ex antiquis illis et ex recentioribus, ut existimarent, ignem inferni non esse corporeum.

An ignis inferni sit corporeus.

Cum enim eodem modo de membris divitis et Lazari, atque de flamma illa, qua dives urebatur, agatur: si nec illi oculi, nec ille digitus, nec illa lingua vera atque corporea erant, non dubium, nec flammam veram fuisse atque corpoream. Quod et Divum Augustinum si non in errorem, in dubitationem tamen adduxit, et ita quidem adduxit, ut nec auderet ipse definire, et nos praejudicio quodam suo deterreret, ne quid certo definiremus. Sic enim [3]) scriptum reliquit: *Melius est dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore poenarum, et illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferi, ille*

---

[1]) Vers. seq. [2]) In lib. de anim. cap. 2. [3]) Lib. 8. de Gen. ad litt. cap. 5.

sinus Abrahae, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a mansuete quaerentibus, a contentiose autem certantibus nunquam invenitur. Alio autem loco [1]) ignem quidem, quo post resurrectionem crucianda sunt corpora, corporeum futurum dicit: illum autem incorporeum fuisse, quo illius divitis anima cruciabatur. *Dicerem,* inquit, *sic arsuros sine ullo suo corpore spiritus, sicut ardebat apud inferos ille dives, quando dicebat, crucior in hac flamma* [2]), *nisi convenienter responderi cernerem talem fuisse illam flammam, quales oculi, quos levavit, et Lazarum vidit: qualis lingua, cui humorem exiguum desideravit infundi: qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulavit, ubi tamen erant sine corporibus animae. Sic ergo incorporalis et illa flamma, qua exarsit: et illa guttula, quam poposcit: qualia etiam sunt visa dormientium, sive in ecstasi cernentium res incorporales, habentes tamen similitudinem corporum.*

Ignis inferni vere est corporeus et idem, qui animas et qui corpora cruciabat.

Posteriores Theologi animadvertentes poenas illas inferni fere semper in sacris literis ignem appellari, recte judicarunt metaphoram non esse posse, quae tam perpetua esset: itaque verum atque corporeum esse ignem. Nec sententiam probarunt Augustini, qui alium, quo ante resurrectionem animae, alium, quo post resurrectionem corpora cruciantur, existimavit esse ignem. Nec enim dubium, quin idem, quo animae nostrae, et quo Angeli crucientur, ignis sit. Atqui ille, quo Angeli nunc, et ille, quo corpora damnatorum post resurrectionem crucianda sunt, idem est. *Ite,* inquit, *in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus* [3]).

Deo membra et animae cur tribuantur.

Vulgaris opinio est, auctoremque, ut opinor, gravem habens Augustinum, locutum Christum de membris animarum Lazari ac divitis, quemadmodum de membris Dei Scriptura loquitur; non quod aut Deus, aut anima membra habeat, sed quia nos quasi habentem fingere solemus; aut quia per membra corporea et Dei et animarum proprietates quaedam declarantur: per oculos vis cognoscendi, per manus ac digitos vis agendi, per linguam vis gustandi, et omnino sentiendi atque loquendi. Hugo vero Eterianus [4]) existimat animas, quamvis corporea non habeant membra, simulacra tamen habere quaedam suorum corporum, quemadmodum speculum earum rerum, quae illis objiciuntur, ideoque membra illis Christum tribuisse. Nonnulli Prophetarum more rem futuram, quasi jam praeterita esset, narrari putant, quo ejus magis certitudo declaretur. Quia ergo post resurrectionem futurum est, ut animae una cum corporibus aut praemio aut supplicio afficiantur, id dici, quasi jam fiat. Nec absurde dicunt, si explicare sententiam suam scirent. Alii accommodate ad nostram intelligentiam, non ad veritatem Christum locutum putant: futurum enim fuisse, ut non intelligeremus, quomodo sine

---

[1]) Lib. 21. de Civit. cap. 10. [2]) Vers. 24. [3]) Matth. 25, 41. [4]) Lib. de regr. anim. ab inferis cap. 12.

oculis videre, sine lingua loqui, sine corpore cruciari flamma dives ille potuisset.

Observandum est hanc partim historiam, partim parabolam esse.

Si quod supra diximus, verum est, hanc partim historiam, partim parabolam esse, nihil hic erit difficultatis. Quod enim oculos dives ille levaverit, quod cum Abrahamo locutus fuerit, quod guttam aquae, qua linguam suam refrigeraret, postulaverit, parabola est, sumpta non ex iis, quae modo fiunt, sed ex iis, quae post resurrectionem futura sunt, et ad nostrum captum accommodata. Finxit ergo Christus membra, quae non erant, sicut parabolam ipsam super historiam finxit. Qua ratione et altera major atque ab auctoribus minus animadversa explicatur quaestio, quomodo dives, ut concedamus linguam, oculosque habuisse, cum damnatus esset, rogavit Abrahamum et ejus imploravit opem. Nec enim Sanctos damnati rogant. Sane ita est, sed ea pars non ad historiam, sed ad parabolam pertinet. Nec putandum est, aut nunc eos, qui in inferno sunt, ab iis, qui sunt in coelo, aquam petere, aut post ultimam resurrectionem petituros, quemadmodum Julius Firmicus auctor cum primis gravis [1]) videtur existimare.

Damnati Sanctos non rogant.

Objici contra hanc sententiam posse video, oportere parabolas, ut saepe docuimus, ex rebus accipi usitatis: quare sive historia est, sive parabola, illud idem sequi, damnatos auxilium a Sanctis implorare. Nam si historia quidem est, jam factum id est: si parabola, solet fieri, cum a re usitata èt nota sumi debeat. Revocandum in mentem lectori est, quod a nobis alicubi dictum memini [2]), aliquando partem aliquam parabolae non sumi ex re, quae fieri soleat, sed quae vero tantum similis videatur. Cum enim parabola ad docendum adhibeatur, nihil refert sive a re, quae fieri solet: sive a re, quae fieri potuisse videatur, hoc est, verosimili sumatur: parem enim ad persuadendum habet vim. Non solet fieri [3]), ut dominus vineae aequalem illis, qui unam tantum horam, atque illis, qui totum in ejus vinea diem laboraverunt, mercedem solvat: sed erat vero simile, ut si aequaliter breviore licet tempore laborassent, aequalem solveret, et erat id ad sensum parabolae in primis necessarium, ideo dictum. Idem factum hoc loco: non solent quidem damnati, nec fortasse possunt a Sanctis opem quaerere, sed erat vero simile, et nostris consentaneum affectibus, ut si quis in media cruciaretur flamma, aquam peteret, et a patre potissimum suo, si forte vel procul conspexisset, peteret. Nam nec illi damnati, qui per stultas virgines designantur, finito jam judicio et in coelum cum sanctis suis recepto Christo, ad coelum venient, januam pulsabunt dicentque [4]), *Domine, Domine, aperi nobis*, sed erat vero simile id facturos esse, qui a convivio nuptiali exclusi fuissent.

---

[1]) In lib. de errorib. profan. relig. [2]) In cap. 20. Matth. vers. 12. 14. 15. [3]) Matth. 20, 12. 14. 15. [4]) Matth. 25, 11.

Diversis tormentis cruciatus est dives.

Quod quidam, in quibus Chrysostomus [1]), verbum illud: *Cum esset in tormentis*, ita exponunt, quasi non unum, sed diversa tormentorum genera significentur, quibus miser ille dives cruciaretur, probabile videtur. Quod autem dicit *longe*, idem est, atque quod dicit postea [2]): *et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est:* itaque illic explicabimus, num loci distantia, an status immutabilis firmitas significetur. Hic tantum notandum apte id appositum fuisse, ut miseria divitis illius exprimeretur, etiam ab iis, qui longissime abessent, opem petentis. Usitatum enim est, ut qui in eodem gravissimo periculo versatur, huc illucque circumspiciat, et quemcumque, quamvis longe prospexerit, ejus inclamet auxilium. Dictum igitur est, quia morale et usitatum erat, remque faciebat magis vero similem, et felicitatem Abrahae, divitis vero illius extremam miseriam exaggerabat: Abrahamum supremo, divitem infimo fuisse loco, hoc enim est longe vidisse. Solet quaeri, num damnati beatos videant, et quod videant, ex hoc loco probari. Sive videant, sive non, qua in re Theologorum puto sequendam esse sententiam, ex hoc loco probari non potest, si, ut diximus, parabola est.

Miseria divitis maxima exprimitur.

24. *Et ipse clamans dixit.* Non dixit, non clamavit vere, sed erat vero simile hominem eo loco, eo statu constitutum, clamaturum petiturumque. Memento enim parabolam. Dixit autem clamasse: quia dixerat longe Abrahamum vidisse, et non poterat cum tam longe posito loqui, nisi clamando, ut magis probabilis esset oratio. Aut, ut ait Chrysostomus [3]), ut poenae magnitudinem declararet. *Magna*, inquit, *poena magnam vocem reddebat.*

Cur ad Abrahamum orationem direxerit.

Pater Abraham miserere mei. Multi quaerunt, cur non ad Lazarum, sed ad Abrahamum orationem direxerit? Chrysostomus [4]), Euthymius et Theophylactus existimant veritum divitem illum, ne Lazarus injuriarum, quas a se accepisset, adhuc memor esset, aut credidisse Abrahamum ignorare, quam iniquus in hac vita fuisset in Lazarum, ideoque facilius ad misericordiam flecti posse. Jam diximus, neque cum Abrahamo, neque cum Lazaro locutum fuisse, sed fictum esse in modum parabolae sermonem. Cur ergo Christus potius cum Abrahamo, quam cum Lazaro loquentem induxit? ut oratio esset probabilior. Multis enim de causis erat verisimilius, cum Abrahamo, quam cum Lazaro locutum fuisse. Primum, quod Abrahamus communis omnium pater esset [5]), et debuit a patre potius, quam ab alio quovis opem petere. Propterea in exordio ipso orationis suae patrem vocat, ut sibi benevolum reddat et paternae commiserationis moneat. Deinde quod in eo loco Abraham quodammodo dominabatur et aliis imperabat, cum omnium pater esset, et sinus non alterius, sed ipsius nomine vocaretur: itaque quasi domi suae paterfamilias erat, cujus officium est caeteris imperare.

---

[1]) Hom. de Lazaro. [2]) Vers. 26. [3]) Hom. 1. de Lazaro. [4]) Hom. 3. de Lazaro. [5]) Joan. 8, 37. 39.

Pater Abraham. Cur patrem vocet, modo diximus. Abrahamum autem suo appellat nomine, ut ostendat se et de facie et de nomine eum cognoscere, filiumque ejus, non alienum, non Gentilem esse, eoque magis subvenire sibi debere. Solent aliquando pauperes, ut misericordiam eliciant, nomine praetereuntes compellare. Singula igitur verba ad movendam commiserationem apta sunt, et quod patrem et quod Abraham vocat: et quod dicit *miserere*, et quod addit *mei*, quasi miseriam illi suam ante oculos ponens, et flammarum, quibus cruciabatur, globos ostentans. Vox pauperis mendicantis est. Sic enim projecti in publicas vias pauperes clamare, sic ulcera, si quae habent, ostentare solent. Itaque voluit Christus, data ut videtur opera, divitem illum persona Lazari pauperis inducere: ut ostenderet, utriusque vices alteram in alterius fuisse commutatas. Lazarus in hac vita mendicabat: in altera dives mendicat. Dives in hac laetabatur: Lazarus in altera laetabatur.

Cur non rogat Abrahamum, ut veniat, et cur rogat potius mitti Lazarum, quam alium.

Mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam. Cur non rogat, ut ipse veniat, et sibi tanquam pater opem ferat? Quia orationis decorum et probabilitas non patiebatur. Erat enim Abraham quasi princeps hujus loci, et non solemus viros rogare principes, ut hoc, vel illud faciant, sed ut per aliquem fieri jubeant. At cur non rogat alium potius, quam Lazarum mitti, cum nemo minus ad opem ipsi ferendam idoneus videtur, quam cui ipse egenti, postulantique minime opem ferre voluisset? Id sensus parabolae requirebat: volebat enim docere Christus, mutatas fuisse vices divitis et Lazari. Id ut doceret, oportebat dicere divitem in altera vita Lazari auxilio indiguisse, illudque postulasse: quemadmodum dum in hac erat vita, Lazarus auxilio divitis indiguerat, illud saepe postulaverat: neutrum vero obtinuisse: Lazarum crudelitate divitis: divitem, quia sero postulavit. Quod ait: *ut intingat extremum digiti sui in aquam*, jam monuimus quaerendum non esse, quomodo Lazari anima digitum haberet, cum parabola sit, partim ex re vere gesta, partim ex verisimilibus futurisque composita.

Cur non rogat ut omnino a cruciatu liber sit.

Illud potius quaerendum, quod ad enucleandum sensum hujus loci magis pertinet, quamobrem hoc genus petat auxilii, cur non, ut se inde ubi erat omnino liberet, cur non, ut poenas relevet? Sciebat se inde liberari omnino non posse, ideoque non petit. At non minus sciebat guttam sibi aquae exhiberi non posse? Verum quidem utrumque est: sed volebat simul Christus ostendere cruciatus illos finiri non posse, et tamen divitem illum in eo fuisse statu, ut ope indiguerit Lazari, et si fieri posset, ut damnatis aliquid exhiberetur auxilii, auxilium eum a Lazaro, cui auxilium ipse negaverat, petiturum fuisse.

Cur ergo petit aquam potius, quam aliud quippiam levamentum? Quia erat verisimile hominem, in mediis positum flammis, si quid aliud, aquam petiturum: contraria enim contrariis curantur. Simul etiam fortasse voluit Christus indicare, quanto

magis dives ille auxilio Lazari tunc indigeret, quam ejus in hac vita auxilio Lazarus indiguisset. Lazarus numquam a divite aquam, sed panem petierat: dives nunc a Lazaro vel aquam petit, et vel unam quidem petit guttulam, quantum extremo digito haerere posset. Hanc enim *extremum digiti*, hanc vim *gutta aquae*, quam dives petit, habet, ut doceat Christus divitem, quia Lazaro micas de mensa cadentes, rem minimam petenti dare noluerat, guttam aquae rem multo minorem a Lazaro petentem obtinere non potuisse. Celebris Augustini[1]) et Gregorii[2]) et Caesarii[3]) quaedam sententia est, *petiit guttam, qui negaverat micam.*

Ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Cum totus ureretur, quare linguae soli, aut illi potius, quam alii cuipiam membro refrigerationem petit? Soli quidem linguae, quia ad sensum parabolae pertinebat, ut, quemadmodum modo diximus, rem minimam postularet; itaque non toti corpori, sed uni eique minimae parti refrigerationem petit, linguae autem potius, quam alii membro, et quia ipsa *modicum membrum est*[4]), et quia in ea potissimum sentitur sitis, quae solet eos, qui cruciantur praesertim igni, maxime torquere. Et ut antithesis divitis et Lazari conveniret: hic cibum stomacho petierat, ille nunc potum petit, quod vel linguam tantum intingat. Cyprianus[5]), Augustinus[6]), Gregorius[7]) et Beda[8]), et Chrysostomus[9]) alicubi aliam reddunt causam, quod linguae procacitate peccasset. Unde intelligimus, illam, quae vulgo circumfertur, opinionem, non ex incerto tantum vulgo, sed e certis magnisque auctoribus natam esse, iis quemque membris maxime sensurum esse supplicia, quibus maxime peccaverit. Quod dicit, *quia crucior in hac flamma*, rationem reddit, cur aquam petat; non ignorabat ignem illum extingui aqua non posse, qui a Christo inextinguibilis[10]) appellatur: nec, si extingui posset, aquam tamen sibi dari posse, sed exprimitur hominis summum ardorem sitimque patientis affectus.

Quare linguae refrigerationem petierit.

Colligit ex hoc loco Gregorius[11]), animas damnatorum non videndo solum igne, sed etiam experiendo torqueri, quod etsi est contra quorumdam opinionem, est probabilius et magis a Theologis receptum. Notavit eodem loco Gregorius, et Chrysostomus alibi, divitem illum non dici aliena rapuisse, sed non communicasse cum pauperibus sua, ideoque punitum esse: quid ergo passuros, qui et sua non dederint, et aliena rapuerint?

Abraham cur filium divitem appellaverit.

25. *Et dixit illi Abraham: fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala.* Graece: Ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, *quia recepisti tu bona tua, in vita tua.* Observant Chrysostomus et Theophylactus hu-

---

[1]) Serm. 227. de temp. [2]) Lib. 18. Mor. cap. 18. [3]) Hom. de hac re. [4]) Jac. 3, 5. [5]) In Epist. ad Cornel. lib. 1. epist. 3. [6]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 38. [7]) 3. Part. Past. cap. 20. [8]) In hunc locum. [9]) Hom. 1. de Lazaro. [10]) Marc. 9, 43. 44. 45. 46. 48. [11]) Lib. 4. Dial. cap. 29.

manitatem Abrahae erga divitem illum, qui, si filius fuisset ejus, cum illo fuisset; filium tamen appellantis. *Juvit*, inquit Theophylactus, *illum, qua una ratione potuit, ut blande eum alloqueretur*. Magis placet, quod Euthymius ait, non humanitatis causa, sed quia pater omnium Judaeorum erat [1]), filium appellasse, nam et divitem illum fuisse Judaeum. Caeterum cum hoc colloquium non historia, ut supra docuimus, sed parabola sit, non ratio quaerenda, cur Abraham divitem filium appellaverit, sed cur Christus ita Abrahamum appellantem induxerit. Ratio est facilis: vocaverat dives patrem Abrahamum, ut illum ad commiserationem commoveret, postulabat decorum et probabilitas orationis, ut contra Abrahamus illum filium vocaret. Quod non tantum honorofice, sed etiam irrisorie potest dictum intelligi. Solemus enim eos, qui nos adulatorie patres vocant, contra irrisorie filios appellare.

Colloquium istud non historia est, sed parabola.

Quod enim Chrysostomus, Beda et Euthymius observarunt, non dixisse ἔλαβες *accepisti*, sed ἀπέλαβες *recepisti*, quod recipere sit ea, quae nobis debentur, accipere, esseque hoc verbo significatum aliquam in eo divite fuisse virtutem, cujus gratia tot in hac vita temporalia bona accepisset: non satis firmum existimo. Vim ergo non in eo verbo, sed pronomine *tua*, quod est in Graecis exemplaribus, esse arbitror, quod perinde est, ac si dicat, ea, quae tu sola bona esse putabas, quibus solis inhiabas, jam in hac vita recepisti, quidnam aliena petis bona, id est, quae Lazarus bona, tu eum irridens mala putabas? ut Chrysostomus [2]) et Gregorius [3]) interpretantur. Quem sensum acute vidit Augustinus [4]). *Cum*, inquit, *ei dicitur: Recepisti bona in vita tua, illud tangitur, quia felicitatem dilexit saeculi, nec aliam vitam praeter istam, in qua superbus tumebat, amavit. Lazarum vero mala dicit recepisse, quia intellexit hujus vitae mortalitatem, labores, dolores et aerumnas poenam esse peccati.* Ergo eodem modo diviti dicitur: *Recepisti bona tua in vita tua*, quo de illis, qui humanae laudis captatione omnia faciebant, dictum est: *Receperunt mercedem suam* [5]), quia non aliam erant, quam illam humanae laudis, quam quaerebant, mercedem habituri.

Aliud hoc loco mihi videtur indicari, et tamquam certum et constitutum poni, quod et Chrysostomus [6]) adnotavit, omnes homines et bona et mala habituros esse: qui in hac vita bona habuerint, in altera mala, qui in hac mala, in altera bona habituros; aequum hoc esse et natura quodammodo comparatum, ut aequaliter inter homines bona malaque dividantur. Non quod ita semper fiat, sed quod re communi hominum sensu aestimata ita fieri debere videatur. Quemadmodum ille apud Platonem [7]) di-

Omnes homines et bona et mala habituri sunt.

---

[1]) Joan. 8, 37. 39. [2]) Hom. 1. de Lazaro. [3]) Hom. 40. in Evang. [4]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 38. [5]) Matth. 6, 2. 5. 16. [6]) Hom. 4. de Lazaro. [7]) Plato in Phaedone.

cebat Socrates, dolorem et voluptatem duas esse res ita natura conjunctas, ut necessario altera post alteram consequatur. Atque hanc vim habet: ***Recepisti bona tua in vita tua, et Lazarus similiter mala***, id est, recepisti bona, quae tibi non quidem virtutis causa, sed naturali quodam jure, vel in hac vita, vel in altera debebantur. Noli bis esse felix, *tolle quod tuum est, et vade* [1]).

Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. Id est, aequum est, ut hic nunc laetetur, tu torquearis. Mutatae enim amborum vices sunt. Potuit Christus Abrahamum praecise respondentem inducere, non posse fieri, quod petebat: sed voluit auditores ita docere, ut intelligerent, non modo fieri non posse, ut bonorum et malorum conditio mutetur, sed justum etiam esse, ut ita fiat. Itaque non tam Abrahamus, quam ex persona Abrahae Christus ipse respondit.

26. ***Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est.*** Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ***et praeter haec omnia.*** Praeterquam quod, ut dixi, aequum est, ut Lazarus pro malis bona, tu pro bonis mala recipias: accidit, quod rem a me petis, quam ut maxime vellem facere non possum. Nam ***inter nos et vos chaos magnum firmatum est***, Graece χάσμα, hiatus: atque eodem fortasse modo etiam Latine legendum est, sed errore pro chasma chaos coeptum scribi.

Quid hiatus ille esset.

Quis autem hiatus ille esset, quaeri solet. Plerique non loci intervallum, sed conditionis immutabilem firmitatem significari putant. Ita Ambrosius [2]) et Augustinus [3]), Chrysostomus, Beda, Theophylactus et Euthymius [4]). Probabilis opinio: nam siquidem de loci distantia ageretur, nullus tam procul locus est, ex quo non posset anima, praesertim quae spiritus est, ad locum, ubi dives erat, permeare. Quamquam mihi quidem loci etiam distantia videtur designari. Nam etsi Abraham aut Christus potius persona Abrahae solam conditionis firmitatem declarare voluit, tamen dubium non est, quin metaphora a loci distantia dicta sit, et magni hiatus nomine non distantia solum magna, sed etiam impermeabilis significetur. Quemadmodum si ab uno loco in alium vastus terrae hiatus esset, transiliri utique non posset.

Sinus Abrahae, etiamsi sub terra sit, remotus a loco damnatorum est.

Itaque liquido mihi ex hoc loco colligi videtur, sinum Abrahae, etiamsi sub terra sit, longe tamen remotum a damnatorum loco fuisse. Quin valde suspicor summum hic coelum designari, inter quod et infimum damnatorum locum, ubi dives erat, magnus utique erat hiatus, totum scilicet spatium aëris, quod quasi hiatus quidam, vacuum et impermeabile videtur esse. Non quod Abraham in coelo esset, sed quod ita loqui fingatur, quasi esset in coelo, quemadmodum supra diximus, ita Christum de Lazaro et divite locutum, ut si corpora haberent: quia quamvis non haberent tunc, erant post resurrectionem habituri.

---

[1]) Matth. 20, 14. [2]) Hoc loco. [3]) Lib. 2. qu. Evang. cap. 38.
[4]) In comm.

Quod dicit *ἐστήρικται firmatum est*, metaphora videtur esse ab arcibus sumpta, quae lato profundoque circa fosso firmatae sunt. Itaque hiatus firmatus improprie et per enallagen dictum est pro: locus hiatu firmatus. Quod vero ait: *Ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint*, quamvis absoluta videatur, hypothetica locutio est. Nemo enim vult a coelo, aut a sinu Abrahae in infernum descendere, sed significat fore, ut etiam si vellent, minime possent, etsi ne velle quidem possunt. **Quid sit firmatum est.**

27. 28. *Et ait: rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres: ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Primum hic quaerendum, num haec pars historiae, an parabolae sit. Qui auctores superiorem narrationem de divite et Lazaro historiam esse putaverunt, et hanc partem faciunt historiae. Nam eam opinionem, quam nos supra probabiliorem judicavimus, nemo, quod sciam, praeter Justinum secutus est, Gregorius quidem certe [1]) historiam etiam hanc esse putat. Caeterum non mihi videntur ita haec esse conjuncta, ut necessario sequatur, si illa superior historia est, hanc historiam esse oportere. Nam, ut ante docuimus, potest una pars narrationis ejus historia esse, altera parabola. Itaque potuit dives ille vere esse, sed non vere quinque habere fratres, sed fingi habuisse, ut eorum persona doceremur non esse nobis expectandum, ut mortui ad nos veniant, ut nos ad poenitentiam adhortentur, cum et Scripturas et vivos doctores, qui id quotidie faciunt, habeamus. Ac ego quidem ita sentio, hoc, quod de quinque dicitur fratribus, non historiam, sed parabolam esse, et, nisi fallor, Augustinum [2]) et Chrysostomum [3]) auctores habeo, qui hanc partem, ut paulo post dicturi sumus, non tamquam rem vere gestam, sed tamquam parabolam exponunt. **An haec pars sit historiae vel parabolae.**

Potest autem fictio parabolae vel in rebus simul atque personis, vel in rebus tantum, non in personis esse. Fieri enim potest, ut quamvis vere dives ille fuerit, tamen nec fratres habuerit, nec ad eos rogaverit Lazarum mitti. Et potest fieri, ut fratres quidem habuerit, caeterum non vere Abrahamum rogaverit, ut ad eos Lazarum mitteret. Hoc secundum certum esse arbitror. Nam, ut diximus, totum istud divitis cum Abrahamo colloquium ad modum parabolae fictum est. De primo dubitari potest, an vere fratres habuerit. Id quidem incertum, sed probabilius, non habuisse, quemadmodum videntur Augustinus et Chrysostomus existimare, praeter caeteros illos auctores, quos initio hujus narrationis multos nominavimus, qui totam omnino rem fictam putaverunt. Nam numerus ille tam justus fratrum quinque, et quod de sororibus nihil dicat, rem indicat esse compositam.

---

[1]) Hom. in Evang. 40. [2]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 38. [3]) In Hom. de divite.

Increduli est optare, ut aliquis ab inferis redeat.

Cur ergo id Christus finxit? ut rem admodum necessariam doceret, expectandum non esse, ut aliquis ab inferis redeat, qui nobis vera esse confirmet, quae de praemiis et suppliciis alterius vitae dicuntur: quod homines impii et increduli optare solent, et quia probabilis oratio erat, fore ut, si dives ille fratres habuisset, moneri eos curaret, ne et ipsi in eumdem venirent locum.

Cur quinque dicatur fratres habuisse.

Cur ergo quinque? Chrysostomus [1]) propter quinque corporis sensus, quorum causa peccaverat; Augustinus vero [2]) propter quinque Mosis libros id factum putat. Si quinque fuerint fratres, vel ad quinque sensus, vel ad quinque libros legis eum numerum accommodare nihil obstat: sed non ea de causa numerum positum arbitror. Itaque numerum quidem certum pro incerto positum esse arbitror: sed eum potius positum esse, quam alium, ut fratrum magna multitudo significaretur. Solet enim numerus ille, sicut septem et decem, multitudinem declarare, quale est illud: *In die illa erunt quinque civitates in terra Aegypti, loquentes lingua terrae Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum* [3]); id est, multae. Voluit ergo dives eo ipso numero Abrahamo persuadere, ut Lazarum ad fratres suos mitteret. Facilius enim persuasisset, ut ad multos mitteret, quam ad paucos, majorem enim rationem, majorem curam multorum, quam paucorum habendam esse, majoris esse damni multos, quam paucos perire fratres.

Quo animo dives haec dixerit.

De animo, quo dives ille hoc ab Abrahamo petiverit, disputari solet, nec enim solent damnati viventium curam gerere, eorumque salutem procurare. Si, quam supra secuti sumus, sententia vera est, hanc partem non ad historiam, sed ad parabolam pertinere, nulla relinquitur quaestio.

Non est a mortuis expectanda doctrina.

Nec quaerendum, quo animo dives hoc petierit, qui vere non petiit: sed quo animo Christum id eum petiisse finxerit. Id paulo supra declaravimus: ut auditores doceret, non esse expectandum, ut a mortuis doceamur, cum Mosem et prophetas habeamus. Sed non debet ignorare lector, quid graves de ea re auctores dixerint. Chrysostomus [4]), Ambrosius et Theophylactus [5]), bono animo id fecisse videntur interpretari, quasi *vexatio illi intellectum dedisset* [6]), velletque cavere fratribus, qui sibi non cavisset, cum tempus erat: et vere non dubium est, quin Christus tanquam bono animo eum rogantem inducat, quemadmodum paulo ante pro se ipso bono utique animo rogaverat. Quare, quod Gregorius et Beda dicunt, vulgoque receptum est, non suorum fratrum, sed sua id fecisse causa, ne si fratres damnarentur, cruciatus sibi majores accrescerent ex eorum poenis, quos suo ipse exemplo in eum locum deduxisset: aut quod aliquod sibi levamentum doloris futurum esset, si quamvis ipse

---

[1]) In Hom. illa de divite. [2]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 38. [3]) Jes. 19, 18. [4]) Hom. 4. de Lazaro. [5]) In Comm. [6]) Jes. 28, 19.

damnatus esset, fratres tamen ipsius salvi essent, ut alii volunt: non ita huic loco congruit.

Sunt qui quaerant, cur Lazarum potius, quam alium quempiam mitti roget. Eadem opinor ratione, qua ad se ipsum non alium, quam Lazarum mitti rogaverat, aut eum potius Christus rogasse finxerat, ut ostenderet divitem, cujus in hac vita auxilio indiguerat Lazarus, in altera vita Lazari auxilio eguisse. Addit tamen Chrysostomus [1]) et Theophylactus [2]), ideo rogasse, ut Lazarus mitteretur: quia notus fratribus fuerat, ut in eo perspicerent, quanto melioris in altera vita conditionis pauper, quam dives esset, majoremque homini noto haberent fidem. Hoc est, quod ait, *ut testetur illis*, id est, ut tamquam oculatus eorum, quae hic geruntur, testis, eos doceat, ut caveant, *ne* forte *et ipsi veniant in hunc locum tormentorum*. Cur Lazarum potissimum mitti petierit dives.

Hujus loci occasione disputare quidam solent, num animae mortuorum aliquando viventibus appareant. Ac Chrysostomus quidem [3]), Tertull. [4]), Athanasius, aut quisquis auctor est qq. ad Antiochum [5]), et Isidorus [6]) et Theophylactus [7]), prorsus negant umquam id fieri, et cur fieri non conveniat, multas rationes afferunt. Primum, id vivis utile non esse, quia, si vivis non credunt, ne mortuis quidem credent, ut Abraham diviti respondet. Deinde, quod etiamsi oculis ipsis damnatorum supplicia homines cernerent, nihilo se magis a peccatis abstinerent, quotidie, inquit Chrysostomus, fures et alios reos ad supplicia duci vident, et iisdem se, propter quae illi puniuntur, peccatis involvunt. Praeterea quod si id fieret, progressu temporis in contemptum res veniret, et non magis mortui nos, quam vivi commoverent, ut eodem loco Chrysostomus inquit. Denique quod ea res multorum errorum causa esse posset, dum daemon fingens se alicujus mortui animam esse, homines ludificaret, et quidquid vellet illis persuaderet, ut Athanasius et Chrysostomus et Tertullianus argumentantur. *Nam et cum sciamus*, inquit Chrysostomus, *mortuorum animas non redire, tamen saepe daemon per quietem et somnium, qua una ratione potest, animarum defunctorum personam sumit: quid facturum fuisse putas, si animas redire sciret?* Num animae mortuorum viventibus appareant.

Non existimo tamen ponendam Deo legem esse quominus cum velit, et quas velit animas, ad vivos mittat, idque aliquando fieri ego mihi persuadeo: quod Augustinus [8]) ait non nisi impudenter negari posse. Nam Mosis quidem et Eliae animae in Transfiguratione Domini non illi solum, sed tribus etiam discipulis apparuere, ut apud Mathaeum [9]) probavimus, et quod tunc ad testandam gloriam et passionem Christi factum est, Animae de locis sibi deputatis ad nos Deo volente redire possunt.

---

[1]) Hom. 4. de Lazaro. [2]) In Comm. [3]) In Hom. ultima de Lazaro, aliisque nonnullis locis. [4]) In lib. de anima. [5]) Quaest. 11. et 13. [6]) Lib. 8. Etymol. cap. 9. [7]) In 8. Matth. [8]) Lib. de cura pro mortuis gerenda. Cap. 15. 16. [9]) Cap. 17, 4.

credendum aliis etiam de causis fieri solere, quae multae justae et graves possunt occurrere. Idemque colligi ex hoc loco videtur posse. Non enim respondet Abraham non posse, aut non solere ad hanc vitam redire mortuos, quemadmodum ante respondebat: *et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint*, sed respondet: *Habent Mosem et prophetas.* Caeterum non quoties, qui apparet, se hujus vel illius animam esse dicit, leviter credendum est, sed etiam atque etiam exploranda res, plerumque enim daemonem esse arbitror, qui se animam esse mentitur.

29. *Et ait illi Abraham: habent Mosem et prophetas, audiant illos.* Per Mosem et prophetas non dubium, quin totum vetus Testamentum intelligat, ut Matthaeus [1]) et Lucas [2]) et Joannes [3]). Vult ergo vivos scripturarum testimonio contentos esse, nec a mortuis, quid in altera geratur vita, audire velle. *Numquid*, inquit, *non populus a Domino suo requiret visionem? Pro vivis a mortuis? ad legem magis et ad testimonium* [4]).

Haereticí abutentes hoc loco refelluntur.

Abutuntur tamen haeretici hoc loco, dum ex eo probare volunt, nihil, nisi quod sacris litteris consignatum sit, esse credendum. Nam ista quidem ratione ea, quae Apostoli postea dixerunt, quae in veteri Testamento non sunt, credenda non essent. Restringenda igitur sententia est ad id, de quo agitur. Agebatur de alterius vitae statu, de quo satis vivos per Mosem et prophetas edoceri posse Abraham respondet. Unde eorum etiam opinio aperte refutatur, qui existimant in veteri Testamento nullam de vita aeterna mentionem fieri, cum homines, ut de toto futurae vitae statu doceantur, ad legem et prophetas mittantur ab Abrahamo, aut a Christo potius, qui Abrahami sumpta persona loquitur. Potestque haec ipsa sententia in haereticos ipsos, qui hoc abutuntur loco, aptissime accommodari. Negant illi ullum purgatorium in altera vita esse; finguntque se credituros, si quis inde rediens affirmaret. Quibus responderi potest: Habetis Mosem et prophetas, habetis Scripturae testimonia, si illi non creditis, nec si quis ex mortuis resurrexerit, credetis.

In veteri testamento de vita aeterna fit mentio.

Purgatorium esse, probatur ex Scripturis.

Scripturae non a quovis legendae sunt.

Alium etiam lector scopulum vitare debet, ne Chrysostomum legens existimet, debere sua quemque lingua nullo adhibito praeceptore Scripturam legere. Nec enim jubet Christus fratres illos divitis ipsos per se legere prophetas. Quod si fecissent, tantum fortasse abfuisset, ut ex illis non bene intellectis discerent parata esse post hanc vitam bonis praemia, malis supplicia: ut periculum fuisset, ne illud apud Salomonem legentes, quod illi ipsi fratres fortasse putabant, *eumdem hominum interitum esse atque jumentorum, similiter nasci, similiter mori* [5]), existimarent animas hominum esse mortales, qui error omnium fons

Animas esse mortales fons omnium errorum est.

---

[1]) Cap. 5, 17. et 7, 12. et 11, 13. [2]) Hoc ipso cap. v. 16. et inf. cap. 24, 27. [3]) Cap. 1, 45. [4]) Jes. 8, 19. 20. [5]) Eccl. 3, 19.

errorum est. Mittit ergo ad Scripturas fratres illos divitis Christus, non ut per se, sed ut per eos, quorum id erat officium, legerent atque intelligerent. Quemadmodum alio loco dicit: *Super cathedram Mosis sederunt Scribae et Pharisaei: omnia ergo quaecumque vobis dixerint, servate et facite, secundum autem opera eorum nolite facere* [1]). Satis certum hujus rei aetas nostra documentum dedit, qua dum sua quisque lingua, sua quisque judicio Scripturam lectitat, tot fere errores, quot homines, de rebus ad salutem maxime necessariis nati sunt. Experiuntur apud se hoc malum haeretici ipsi, qui severitatem in nobis nimiam accusantes istam suis licentiam concesserunt, apud quos nemo satis est ingeniosus, qui novam non faciat sectam.

30. *Ait illi: Non pater Abraham.* Defecta oratio, intelligendum enim: Non satis est, quod Mosem et Prophetas habeant. Aut, non credent Mosi et Prophetis, Lazaro autem, aut alteri cuipiam a mortuis redeunti credent, ut colligitur ex sequenti Abrahae responsione [2]): *Si Mosem et prophetas non audiunt, nec si quis ex mortuis resurrexerit credent.*

Homines, qui non credunt Scripturis, non credent mortuis suscitatis.

Loquitur dives ex communi impiorum hominum opinione, qui cum propter Scripturarum testimonia non credant, quae de praemiis atque suppliciis alterius vitae narrantur, dicere solent facile credituros se, si quem videant inde redeuntem, qui ea se sic habere confirmet. Ac fortasse dives ille ex se ipso de suis fratribus, ut Chrysostomus et Theophylactus existimant, conjecturam faciebat, quod ipse, dum in vivis ageret, eadem diceret. Abraham autem respondet, quod res est, eos, qui Scripturis non credunt, nec mortuis, si resurgant, credituros. Quia enim incredulitate et elatione animi Scripturas rident, aut ad libidinem quisque suam interpretantur: ea, si quis illic mortuus excitaretur, aut phantasma esse dicerent, ut novi dicunt haeretici, aut illi certe non crederent. Experientia sub illud ipsum tempus hoc docuit. Exsuscitaverat Christus Lazarum, quem credendum est multa de altera vita consentanea iis, quae Christus docebat, commemorasse. Tantum abest ut Scribae et Pharisaei, qui Christo non credebant, illi crediderint, ut occidere etiam voluerint [3]), ut Chrysostomus et Euthymius observarunt. Docuit etiam in Christo, ut Gregorius et Beda notant, qui cum paulo post occisus a Scribis et Pharisaeis, propter quos ista dicebat, resurrexisset: nihilo magis post resurrectionem, quam ante, illi crediderunt.

Lazaro resuscitato non crediderunt Pharisaei.

CAPUT XVII.

Et ait ad discipulos suos [4]): Impossibile est, ut non veniant scandala: vae autem illi, per quem veniunt. 2. Uti-

[1]) Matth. 23, 23. [2]) Vers. 31. [3]) Joan. 12, 10. [4]) Vers. 1. 2. Matth. 18, 6. sq.

lius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projiciatur in mare, quam ut scandalizet unum de pusillis istis. 3. Attendite vobis: Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum: et si poenitentiam egerit, dimitte illi [1]). 4. Etsi septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens: poenitet me, dimitte illi [2]). 5. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. 6. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem, sicut granum sinapis [3]), dicetis huic arbori moro: Eradicare, et transplantare in mare: et obediet vobis. 7. Quis autem vestrum habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi, recumbe: 8. et non dicat ei: Para quod coenem, et praecinge te, et ministra mihi donec manducem et bibam, et post haec tu manducabis et bibes [4])? 9. Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit, quae ei imperaverat? 10. Non puto. Sic et vos cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus [5]). 11. Et factum est, dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam et Galilaeam. 12. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt a longe [6]): 13. et levaverunt vocem, dicentes: Jesu praeceptor, miserere nostri. 14. Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus [7]). Et factum est, dum irent, mundati sunt. 15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans Deum, 16. et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens: et hic erat Samaritanus. 17. Respondens autem Jesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt? 18. Non est inventus, qui rediret et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19. Et ait illi: Surge, vade; quia fides tua te salvum fecit [8]). 20. Interrogatus autem a Pharisaeis: Quando venit regnum Dei? respondens eis dixit: Non venit regnum Dei cum observatione [9]): 21. neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est [10]). 22. Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii ho-

---

[1]) Matth. 18, 15. sq. [2]) Matth. 18, 21. [3]) Matth. 13, 31. 17, 20. [4]) Joan. 13, 16. [5]) Matth. 25, 37. 44. [6]) 3 Mos. 13. 46. [7]) Matth. 8, 4. [8]) Matth. 9, 22. [9]) Joan. 18, 36. 37. [10]) Joan. 1, 26.

minis, et non videbitis. 23. Et dicent vobis: Ecce hic, et ecce illic. Nolite ire, neque sectemini [1]): 24. nam sicut fulgur coruscans de sub coelo in ea, quae sub coelo sunt, fulget: ita erit Filius hominis in die sua. 25. Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac. 26. Et sicut factum est in diebus Noë [2]), ita erit et in diebus Filii hominis. 27. Edebant, et bibebant: uxores ducebant, et dabantur ad nuptias, usque in diem, qua intravit Noë in arcam: et venit diluvium, et perdidit omnes. 28. Similiter sicut factum est in diebus Lot: Edebant et bibebant: emebant et vendebant: plantabant et aedificabant: 29. qua die autem exiit Lot a Sodomis, pluit ignem et sulphur de coelo, et omnes perdidit [3]): 30. secundum haec erit, qua die Filius hominis revelabitur. 31. In illa hora [4]) qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa, et qui in agro, similiter non redeat retro. 32. Memores estote uxoris Lot [5]). 33. Quicumque quaesierit animam suam salvam facere, perdet illam: et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam [6]). 34. Dico vobis: in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, et alter relinquetur [7]): 35. duae erunt molentes in unum: una assumetur, et altera relinquetur: duo in agro: unus assumetur, et alter relinquetur. 36. Respondentes dicunt illi: Ubi Domine? 37. Qui dixit illis: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae.

IN CAPUT XVII.

Connexio praecedentium cum his, quae jam dicuntur, qualis sit.

1. *Et ait ad discipulos suos.* Valde multi laborant interpretes, ut ista, quae sequuntur, cum superiore capite conjungant. Theophylactus hoc modo jungit, egisse Christum superiore capite de Pharisaeorum avaritia, qui Christum paupertatem divitiis praeferentem irridebant, et ejus discipulos scandalizabant, propterea nunc de poenis eorum agere, qui alios offendunt. Alii capite praecedenti egisse contra avaros, qui proximos non juvant, nunc de iis agere, qui proximos offendunt, qui major quidam contra praeceptum diligendi proximi gradus est. Supervacua mihi

---

1) Matth. 24, 23—27. 2) Vers. 26—29. Matth. 24, 37—39. 2 Tim. 3, 3—5. 3) 1 Mos. 19, 15 sq. 4) Matth. 24, 16. sq. 5) 1 Mos. 19, 26. 6) Matth. 10, 30. 7) Matth. 24, 40. sq.

omnis ista videtur diligentia; satis enim per se perspicuum est, multa in hunc locum Lucam sine ulla connexione conjecisse. Cum ergo ea, quae in hoc ipso capite dixit, inter se non haereant, quaerendum non est, quomodo totum caput cum toto superiore capite cohaereat. Videmus etiam haec eadem, quae initio hujus capitis a Luca ponuntur, a Matthaeo etiam[1]) posita fuisse, et cum ea, quae praecesserat, narratione apte conjuncta.

Apud Matthaeum haec bene cohaerent, non apud Lucam.

Cum enim Christus interrogatus a discipulis suis esset, advocans puerum, et in medio constituens docere coepit, qui illius pueri similis non efficeretur, eum salvum esse non posse; tanti apud Patrem suum parvos pueros esse, ut qui eos susciperet, seipsum suscipere censeretur; qui autem unum aliquem, vel minimum ex illis offendisset, ei satius futurum, ut suspensa ad collum mola asinaria in mare projiceretur, quam ut poenas subiret, quas eam ob noxam subiturus esset. Addidit tanquam epiphonema, quod hoc loco scribit Lucas: *Vae mundo a scandalis, necesse est enim, ut veniant scandala; vae autem homini illi, per quem scandalum venit.* Cum ergo apud Matthaeum verba bene haereant, hic non haereant, cui dubium esse potest illic suo, hic alieno loco esse? Itaque miror eos, qui Evangelistarum Concordias conscripserunt, hic posuisse. Caeterum quod attinet ad sensum, omnia apud Matthaeum explicavimus.

Haec qua ratione cum superioribus sint nectenda.

7. *Quis autem vestrum habens servum.* Neque haec, quae sequuntur, ullam cum proxime quidem praecedentibus conjunctionem habent; nec apparet, ubi reponenda sint, si quis totam, quo ordine gesta est, Evangelicam historiam velit tenere, cum a solo narrentur Luca. Suspicio tamen mihi nonnulla est, tunc haec a Christo dicta fuisse, cum accersito puero et in medio constituto de humilitate, ut paulo ante diximus, disputavit: cum illa enim disputatione, qua de humilitate agebatur, bene conveniebat, ut Christus discipulos suos doceret, adeo humiliter de se sentire, ut, cum fecissent omnia, quae praecepta ipsis essent, servos se inutiles esse reputarent. Nam quod Augustinus[2]) et Theophylectus, et Euthymius tradunt, cum de fide Christus egisset, quae homines in superbiam efferre poterat, sermonem continuo de humilitate subjecisse, coactum videtur.

Calvini in Harmonia perversa expositio refutatur.

Habens servum. Haereticorum interpres, quo magis errorem suum confirmaret, nihil nos posse apud Deum promereri, adnotavit hoc loco servum, non mercenarium, sed mancipium intelligendum, quod quantum sit, domini sui sit; ejusmodi enim hominem, cum omnia, quae facere potest, debeat, nihil posse facere ultra, quod debeat. Quam adnotationem nec ulla ille ratione probat, et nos possumus ex hoc ipso loco refutare. Cum enim dicit, dominum nullam servo suo gratiam habiturum, quia nihil fecisset ultra, quam debebat, indicat profecto de eo agi servo, qui aliquid, plusquam debeat, agere potuisset, quod si

---

[1]) Cap. 18, 7. [2]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 39.

fecisset, gratiam illi dominus fuisset habiturus. Praeterquam quod vulgari Scripturarum more servorum nomine non mancipia modo, sed etiam mercenarii intelliguntur.

Arantem, aut pascentem. Graece pascendi verbum nullum habet accusativum, nec Cyprianus legit[1]), aliqui Latini codices legunt: *Pascentem boves;* alii *oves*, sensu eodem. Quorsum hoc dixerit Christus, quod ad sensum parabolae nihil pertinere videbatur, quaerendum in primis est. Beda, qui hanc parabolam ad doctores Ecclesiae restringit, propterea dixisse indicat *arantem et pascentem*, ut doceret, non oportere satis habere doctores; si populum doctrina paverint et Ecclesiae agrum araverint, debere etiam Domino ministrare, debere illi sacrificia et preces offerre. Possemus non sine magna probabilitate dicere, quod *arantem aut pascentem* Christus servum induxerit, partem non esse parabolae, sed complementum verisimile narrationis, quod soleant plerumque servi aut in agris arandis, aut in gregibus pascendis occupari. Sed credo tamen alia id causa dictum esse. Volebat Christus commune hominum curare malum, qui simul, ut aliquid fecerunt boni, simul atque ararunt, aut gregem paverunt, sedere quodammodo cum ipso Deo ad mensam volunt, quasi valde sibi Deum obligaverint, quasi nihil illis praeterea faciendum supersit. Propterea ergo servum induxit, qui postquam ex agro diurnoque labore rediisset, non permittitur ad mensam statim accumbere, sed jubetur prius domino ministrare.

Quare illud tantum meo quidem judicio significatur, non debere nos prius a Deo gratiam, id est, mercedem petere, quod est ad ejus mensam recumbere, quam omnes officii nostri partes, id est, legem omnem expleverimus: non debere qualibet praeceptorum observatione esse contentos, sed omnia omnino ad perfectum observare, quae praecepta sunt, paratosque esse ad faciendum, si quid nobis praeterea praeceptum fuerit, si postquam toto die laboraverimus, ita ut satis fecisse nobis officio nostro videamur, dicatur nobis[2]): *para quod coenem, et praecinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam.* Caeterum quid sit arare, aut pascere, id non arbitror sigillatim esse quaerendum: nihil enim aliud aratione pastioneque significatur, quam usitatus servorum labor, et quidquid nobis videtur esse faciendum, ut officio nostro abunde functi esse videamur, cum aliquid nobis adhuc faciendum supersit.

10. *Sic et vos, cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Conclusio parabolae, sed longe parabola ipsa difficilior, praesertim haereticis ad suos errores sensum depravantibus. Ex conclusione enim, quid parabola sibi vellet, et quo tenderet, intelligendum erat, et ecce de conclusione haeretici nobis litem intendunt.

---

[1]) Lib. 5. ad Quirin. cap. 51. [2]) Vers. 8.

Calvinianorum error primus de operibus supererogationis discutitur.

Tria Calviniani his verbis significari dicunt. Primum non posse nos plus facere, quam praeceptum est, nullum opus, ut vocant Theologi, supererogationis, quia quidquid facimus, aut facere possumus, multis nominibus debemus Deo, quemadmodum servus ille nihil fecit, nec facere potuit, nisi quod debuit. Incredibilis caecitas non videntium ex hoc loco id colligi non posse, contrarium vero posse. Nam ubi quaeso aut dicit, aut indicat Christus, nihil nos plus facere posse, quam debeamus? Quia servus ille non fecit? At si non fecit, facere profecto potuit. Nam si non potuisset, non utique dixisset, dominum illi gratiam non habuisse, quia nihil fecisset, nisi quod facere debebat; indicans gratiam illi, si plus fecisset, habiturum, quod non indicasset, nisi plus facere potuisset. Itaque ex parabola non colligitur, quod haeretici volunt, contrarium vero colligitur ex conclusione. Non enim concludit Christus, sic vos non potestis facere, plusquam praeceptum est vobis, quod concludendum erat, si, quod isti boni interpretes Scripturarum volunt, dicere voluisset: sed concludit: *Sic et vos, cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus;* quod cum dicit, indicat haud dubie posse nos plus facere aliquando, quam nobis praeceptum sit, quod si fecerimus, servi utiles erimus.

Servus plus facere potuit quam fecit.

Quomodo Deo nos ipsos debeamus.

Objiciunt rationem, nos, quanti sumus, Dei esse, sicut mancipium domini sui est, quidquid est; nihil ergo facere posse, quod Deo, etiam si nullum praeceptum esset, non aliis nominibus debeamus, propterea servum, ut supra diximus, non mercenarium, sed mancipium interpretantur. Et quidem veteres reperiuntur auctores, qui hoc idem, sed alio opinor sensu, dicere videantur, Chrysostom.[1] et Ambros.[2] *Sicut,* inquit, *tu non solum non dicis servo tuo: Recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, et gratias ei non agis, ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis, aut laboris, quia dum vivimus, debemus semper operari. Ergo agnosce te esse servum plurimis obsequiis defoeneratum. Non te praeferas, quia filius Dei diceris, agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura. Nec te jactes, si bene servisti, quod facere debuisti. Obsequitur Sol, obtemperat Luna, serviunt Angeli.*

Deus non exigit a nobis quidquid illi debemus.

Haec ut intelligantur, adhibenda distinctio, quam et Euthymius animadvertit. Alia Deo debemus, quia ab eo nobis data; alia, quia praecepta. Nec enim tam severe voluit Deus agere nobiscum, ut quidquid illi jure debebamus, exigeret; si spectes, quid ab eo acceperimus, omnia illi debemus, *quia nihil non accepimus*[3]: si spectemus, quid nobis praeceperit, non debemus omnia: multa infirmitati nostrae concessit, decem tantum praecepta nobis dedit. Potuit jure suo a nobis exigere, ut omnes virginitatem servaremus, potuit, ut omnia, quae haberemus, distribueremus in pau-

[1]) Homil. 54. ad populum Antiochen. [2]) In comm. ad hunc locum.
[3]) 1 Cor. 4, 7.

peres; nam et haec omnia ipse nobis dederat, et poterat reposcere jure suo, sed noluit, quia *ipse cognovit figmentum nostrum* [1]), ut saepe solet Chrysostomus dicere. Cum ergo facimus aliquid boni, quod praeceptum nobis non est, plus quidem facimus, quam praecepti jure debemus, non plus quam, si Deus summo nobiscum jure agere voluisset, deberemus. Nam et a mancipiis suis solent aliquando domini, non quidquid jure possunt, exigere, sed quod mediocri studio atque labore facere possunt, tantum ut sibi quotidie lucri afferant, aut tantum ut in vinea sua laborent, si quid praeterea facere possint, sibi faciant.

Quomodo praeter ea, quae debemus, aliqua agere possimus.

At urgent haeretici, Deum a nobis, quidquid jure suo exigere potuit, re ipsa exegisse. Quid enim fecisse reliqui, qui a nobis exegit, *ut se ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus diligeremus* [2])? qui enim minus quam potest, facit, eum non totis utique viribus amare. Respondeo illud non speciale, sed generale praeceptum esse, nec enim in decalogo continetur, quare accommodate ad praecepta decalogi, quae proprie praecepta sunt, intelligendum. Totis igitur viribus Deum diligimus, quando totis viribus in decem praeceptorum observationem incumbimus. Ex tota anima diligimus, quando parati sumus vitam potius effundere, quam praeceptum Dei ullum violare, etiam si alia bona, quae praecepta non sunt, quaeque facere possemus, facere nolimus.

Objectio haereticorum diluitur de praeceptis, quae vires nostras superant.

Atque hac eadem ratione secundus eorum error, quem ex hoc loco confirmare solent, refutatur. Dicunt nos ne id quidem, quod praeceptum nobis est, posse perficere, nec enim posse ex totis viribus Deum diligere, quod nobis utique praeceptum est. Ridiculus error et ipse sese refellens. Quid enim est, totis viribus Deum diligere, nisi quantum possumus diligere; ut illis omnia, quae volunt, disputandi causa concedamus? At cui dubium esse potest, posse nos diligere, quantum possumus? Si enim non possumus, quomodo possumus? Et si possumus, quomodo non possumus? Praeterquam quod, ut modo declaravimus, diligere Deum totis viribus, non est diligere, quantum omnino possumus, sed quantum possumus efficere, ne ejus transgrediendis praeceptis eum offendamus.

Secundus error Calvinistarum. Deum diligere totis viribus qua ratione possimus.

Tertius error est, qui majore videtur ex hujus parabolae conclusione probabilitate colligi, nullam nobis deberi mercedem, etiamsi praecepta omnia ad perfectum observaverimus. *Nunquid*, inquit, *gratiam habebit servo illi, quia fecit, quae ei imperaverat?* et: *cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus* [3]). Et vero magnum hic locus omnibus auctoribus negotium facessit. Doceamus prius ex eo non colligi, quod haeretici colligere conantur. Primum quidem in parabola non dicitur: Numquid mercedem

Tertius error Calvini, nullam nobis deberi mercedem.

---

[1]) Psalm. 102, 14. [2]) Matth. 22, 37. Luc. 10, 27. Deut. 6, 5. [3]) Vers. 9. 10.

Gratia est magis quam merces, et non debetur jure justitiae.

dabit illi? Sed *numquid gratiam habebit servo illi?* gratia, quae minus, quam merces videtur esse, multo plus, quam merces est, nempe corollarium mercedis, quod propter gnaviter a servo navatam operam supra pactum conventum superadditur, quae ideo gratia, non merces appellatur, quia non ex pacto et jure, sed ex domini liberalitate, moralique, ut vulgo dicitur, honestate debetur, debetur tamen. Nam quaero, an dominus ille, qui in parabola proponitur, servo, qui in agro primum toto laboraverat die, dum coenanti sibi noctu ministravit, nullam pro labore mercedem solvit? Quis neget? Negat Calvinus, sed aliter probare non potuit, quam fingens servum illum mancipium fuisse pecunia emptum, non hominem mercede conductum. Quod ille figmentum ne conjectura quidam ulla probare potest; et nos ex perpetua Scripturae consuetudine servos mercenarios appellantis, et ex verbis ipsis hujus loci, refutamus. Cum enim dicit: *Numquid gratiam habebit servo illi?* indicat de eo se loqui servo, cui dominus gratiam habere soleat, non solet autem mancipio, sed mercenario gratiam habere, praesertim si, ut ego quidem puto, *χάριν ἔχειν*, *gratiam habere*, hoc in loco est, praeter constitutam mercedem aliquid dare.

Nam etsi gratiam habere tam Graece, quam Latine ad solum animum referri solet, sicut gratiam referre, et Graece: *χάριν ἀναφέρειν*, aut *ἀποδοῦναι*, ad remunerationem; tamen arbitror hoc loco esse tapinosin, qua uti vulgo solemus, plus quam dicimus insinuantes. *Hoc si feceris, gratiam habebo*, indicans hoc dico me non habiturum modo, sed etiam relaturum gratiam. Cum ergo Christus in parabola non significet, dominum illum, de quo loquebatur, mercedem servo suo non soluturum, sed non habiturum gratiam, id est, nihil praeter mercedem daturum esse, nec, cum dicit in conclusione: *Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis*, significat nullam nos propter praeceptorum observationem mercedem habituros, sed nihil habituros praeter mercedem eam, quae observantibus praecepta constituta atque promissa est. Nam praeceptorum quidem observationi certam in coelo mercedem respondere universa Scriptura docet, supra [1]), et apud Matthaeum [2]) et apud Marcum [3]); item Paulum [4]), Joannem etiam [5]).

Quid ergo est: *Dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus?* Sunt, qui non tam vere, quam humilitatis causa dictum interpretari videantur, quasi id tantum Christus agat, ut doceat nos non efferri animo, cum omnia, quae praecepta nobis sunt, servaverimus, fecisse enim tantum, quod debebamus, quin humiliter de nobis sentire oportere, existimareque, aut nihil nos fecisse, aut nulla dignos esse mercede, cum nihil, nisi quod debebamus facere, fecerimus. In hanc sententiam hoc testimonio

---

[1]) Cap. 6, 23. 35. [2]) Matth. 5, 12. et 10, 41. 42. [3]) Marc. 9, 41. [4]) 1 Cor. 3, 8. 14. [5]) 2 Epist. Joan. 8. Apoc. 11, 18. et 22, 12.

saepe utuntur veteres auctores, Origenes [1]), Cyprianus [2]), Chrysostomus [3]), Hieronymus [4]), Bernardus [5]), Theophylactus [6]) et Cyrillus apud D. Thomam. Alii, ut Beda et Lyranus [7]), servos nos, etiam cum omnia fecerimus, inutiles existimare debere, quia nihil Deo utilitatis attulimus, *qui bonorum nostrorum non indiget* [8]). Caeterum non id, opinor, agebatur, ut probaretur nihil nos utilitatis Deo afferre posse; sed nihil nobis praeter constitutam debito ministerio deberi mercedem. Nam servus quidem ille, qui in parabola proponitur, aliquid domino suo utilitatis attulit. Et si nos nullam Deo utilitatem afferre possumus, non impotentia nostra, qui aliquid certe facimus, sed Dei nulla re indigentis natura fit. Neque concludit Christus: *Dicite, servi inutiles sumus,* quia nihil Deo utilitatis attulimus, sed quia, *quod debuimus facere fecimus,* quod aliud esse dubium non est.

Aliam etiam idem Beda interpretationem affert, *servi inutiles sumus*, quia etsi aliquid mercedis meriti sumus, minus tamen meruimus, quam nobis dabitur, si labor noster mercesque aequa lance pensentur, quia *non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis* [9]). Neque hic videtur esse sensus. Nam non propterea dominus ille servo suo gratiam non habuit, quia minus, quam promissa requirebat merces, sed quia non magis laboraverat. Et nos non jubemur dicere, cum omnia fecimus, quae nobis praecepta sunt, *servi inutiles sumus,* quia minus meruimus, quam nobis datur, sed quia, *quod debuimus facere, fecimus.*

Quid sit servi inutiles sumus. Auctoris sententia.

Quo ergo sensu hoc loco servi inutiles appellentur, ex proposita parabola intelligendum est. Quod enim in parabola est, servo illi nullam a domino deberi gratiam, hoc proculdubio in parabolae conclusione est servum inutilem esse, cum eadem sententia, aliis tantum verbis, hoc pro illo ponatur. Gratia autem in parabola non significat mercedem ex pacto pro exhibito labore ac ministerio servo promissam debitamque, sed mercedis cumulum atque corollarium, quo servi, qui plus quam debebant, laboraverunt, donari solent, quemadmodum illic explicavimus. Idem ergo est, servos inutiles esse, cum fecerimus omnia, quae praecepta sunt nobis, non quidem nihil praeceptorum observatione meruisse; sed nihil meruisse praeter mercedem, quae praeceptorum observationi respondet. Vult igitur Christus non gloriari nos, cum praecepta servavimus, quia etsi mercedem nostram meriti sumus, tamen nihil singulare, nihil egregium et eximium fecimus, nihil, quod non quilibet servus facere debuerit. Nec tam est laudabile, quod id fecerimus, quam vituperabile esset, si non fecissemus. Non solent laude gloriaque videri digna, nisi

---

1) Hom. 12. in Josue. 2) Lib. 5. Epist. 6. et lib. 3. ad Quir. cap. 51. 3) In serm. de poen. et conf. 4) In epist. ad Ctesiph. cont. Pelag. 5) Serm. 4. in Psalm 90. et epist. 142. 6) In comm. 7) Hoc loco. 8) Psalm. 15, 2. 9) Rom. 8, 18.

quae egregia et singularia sunt. Quemadmodum supra[1]) dixit Christus: *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quae vobis est gratia?* Utique diligentes se diligere virtus aliqua est, dignaque mercede, sed quia communis, non singularis virtus est, digna non est gloria. *Nam et peccatores diligentes se diligunt*, ut ibi subjungitur.

Eodem sensu dicebat D. Paulus[2]): *Nam etsi evangelizavero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit. Quae est ergo merces mea? ut Evangelium praedicans sine sumptu ponam Evangelium.* Dicit se, si evangelizet, neque gloriam, neque mercedem habere, non quod mercedem pro evangelizandi munere non habeat, cum alio loco de eodem loquens dicat, *unusquisque secundum suum laborem propriam mercedem accipiet*[3]), sed quod nullam singularem gloriam mercedemque mereatur, cum necessitas illi incumbat. Quae ergo ejus gloria, quae singularis et propria merces erat? *ut Evangelium praedicans sine sumptu poneret Evangelium;* cumque posset ex Evangelio vivere, ut omnes Apostoli faciebant, ea tamen potestate non uteretur. Cujus interpretationis Bernardum auctorem invenio, qui, nisi fallor, ita hunc locum in tractatu de praecepto et dispensatione videtur intellexisse.

Quae hinc colligantur iis contraria, quae docent haeretici.

Unde multa iis contraria, quae hinc haeretici falso colligunt, vere colliguntur. Primum posse nos non solum, quae praecepta sunt, omnia, sed plus etiam, quam nobis praeceptum est facere, quod opus supererogationis appellatur. Quod et D. Paulus affirmat se fecisse eamque gloriam suam vocat; et nos omnes posse facere Christus hic non obscure indicat. Cum enim dixit: *Cum feceritis, quae praecepta sunt vobis, dicite servi inutiles sumus*, ostendit nos posse plus etiam, quam praeceptum est, facere, et servos utiles esse, sicut potuit servus ille plus facere, quam fecit, plusque quam debuit. Quod si fecisset, gratiam illi dominus habuisset.

Ad Evangelica consilia nos Christus exhortatur.

Deinde, exhortandos esse homines ad observanda Evangelica consilia; nam ad ea nos Christus hic exhortatur. Sic enim dicit: *Cum feceritis, quae praecepta sunt vobis, dicite: servi inutiles sumus*, tanquam diceret: Nolite sola praeceptorum observatione esse contenti, pergite porro, et consilia etiam mea servate. Sicut adolescenti illi dixit[4]): *Si vis perfectus esse, vade, vende universa quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me.* Denique, quemadmodum praeceptorum observationi merces justa respondet, ita observationi consiliorum cumulatam quamdam mercedem, id est, *mensuram bonam, et confectam, et coagitatam, et supereffluentem* respondere, quae gratia hic, a D. autem Paulo *gloria*[5]) *et merces* appellatur.

Quando haec historia acciderit.

11. *Et factum est, dum iret in Jerusalem.* Incertum quando hoc acciderit, saepe enim Christum a Galilaea in Jerusalem, et contra measse remeasseque, supra docuimus[6]). Nec Lucas hi-

---

[1]) Cap. 6, 32. [2]) 1 Cor. 9, 16. 18. [3]) 1 Cor. 3, 8. [4]) Matth. 19, 21. [5]) 1 Cor. 9, 16. [6]) Cap. 9, 52.

storiam suo narravit loco, cum inter eam, et quae praecesserunt, nullum vinculum appareat, etsi conatur Ambrosius reperire. Historia facilis est, et si quid explicatione indiget, id a nobis similibus locis apud Matthaeum[1]) explicatum est. Quamquam Epiphanii sententiam, qui hanc historiam eamdem esse putat, atque eam, quam illic Matthaeus narrat, ex memoriae lapsu natam arbitror, cum hic decem, illic unus tantum leprosus fuerit, et de illo Lucas supra[2]) scripserit. Nescio an Irenaeus in eodem fuerit errore. Nam recitans[3]), quae solus Evangelistarum Lucas tradidisset, mentionem nullam fecit hujus historiae. Quod dicit Evangelista, transiisse Christum *per mediam Samariam et Galilaeam*, jam docuimus[4]), rectam viam a Galilaea in Jerusalem esse per Samariam, itaque voluit Evangelista declarare, unde, quo et qua Christus iisset, ut credibilius esset, quod paulo post erat significaturus, ex decem leprosis novem Judaeos, unum Samaritanum fuisse.

12. *Et cum ingrederetur quoddam castellum.* Cum prope castellum esset jam ingressurus. Non enim intra, sed extra oppidum leprosi illi occurrerunt, quia intra habitare non poterant, ut Theophylactus adnotavit, lege prohibente[5]). **Quomodo decem leprosi occurrerint.**

Occurrerunt ei decem viri leprosi. Credibile est, non casu, sed studio sanitatis ab eo petendae occurrisse, cum adventantis famam audissent. In denario numero aliud ego mysterium non observo, quam quod et Christus faciendo, docendoque, et Evangelista factum narrando significari voluerit multos vocatos, paucos electos esse, multos a Deo accipere beneficia, paucos admodum esse gratos. Denarius enim numerus magnam multitudinem, unitas magnam significat paucitatem. *Mutavit*, inquit ille, *mercedem meam decem vicibus*[6]), et: *quomodo persequebatur unus mille, et duo fugarent decem millia*[7]).

Qui steterunt a longe. Non licebat leprosis versari cum sanis, quia lex prohibebat, ut Theophylactus et Euthymius observaverunt. Potest hoc moralem etiam habere significationem. Stat longe peccator, cum ad Deum venit, non judicans se dignum esse, ut propius accedat. Quemadmodum publicanus ille fecisse dicitur[8]), qui *a longe*, inquit, *stans nolebat nec oculos ad coelum levare.* Sanatur tamen, modo magna voce clamet. Placet haec humilitas Deo.

13. *Et levaverunt vocem dicentes: Jesu praeceptor miserere nostri.* Quod vocem levaverunt, non solum fecerunt, quia aberant longe, sed etiam quia affectus, ut opinor, clamare cogebat. Clamaverunt autem una omnes voce, unamque omnium causam effecerunt. Nec enim pro se quisque loquens dixit: Miserere mei; sed cuncti pro cunctis: *Miserere nostri.* Quod est vero simile ex industria fecisse, quo magis et numero, et communi causa, quasi **Cur vocem levaverint.**

---

[1]) Cap. 8, 1. 2. 3. 4. [2]) Cap. 5, 12. [3]) Lib. 3. cap. 14. [4]) Cap. 9, 51. [5]) Num. 5, 2. [6]) Gen. 31, 7. [7]) Deut. 32, 30. [8]) Cap. 8, 13.

conjunctis viribus, factaque velut conspiratione quadam Christum ad misericordiam commoverent.

Cur leprosi Judaei et Samaritani simul coierint.

Atque eadem fortasse factum est causa, ut cum novem Judaei, unus Samaritanus esset, inter quas gentes consuetudo nulla erat [1]), in unam tamen societatem coiissent. Non solum conciliante eos atque cogente communi morbo, ut Theophylactus et Euthymius observarunt, sed studio etiam conjungente; ut quasi facta manu Christum expugnarent. Potest leprosorum exemplum documento nobis esse, ut cum impetrare aliquid a Deo magni volumus, non contenti privatis orationibus publicas etiam adhibeamus, et quasi instructa acie armatis affectibus preces offeramus Deo. *Haec vis,* inquit Tertullianus, *Deo grata est.* Notavit hoc in simili causa Chrysostomus [2]).

Cur Christus eos non sanaverit, priusquam ad sacerdotes mitteret.

14. *Quos ut vidit Jesus, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Mirum quamobrem Christus non eos ante curaverit, quam ad sacerdotes mitteret, ut fecit apud Matthaeum [3]) et supra [4]). Credibile, voluisse Christum eorum experiri fidem, quae si magna non fuisset, facile in missis nondum sanatis ad sacerdotes vacillare potuit. Quod enim illis remedium exhibebat, quod ipsi ignorarent, quoque non jam ante, ut est probabile, usi fuissent? Itaque poterant apud se haesitantes de Christi virtute dicere, quod Naaman illum Syrum dixisse legimus [5]): *Putabam, quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Dei sui, et tangeret manu sua locum leprae, et curaret me. Numquid non meliores sunt Abana et Pharphar fluvii Damasci omnibus aquis Israël?* Non dubitarunt tamen, nec ista apud se murmuraverunt, propterea sanati sunt, ut Christus [6]) Samaritano dicit: *Fides tua te salvum fecit.* Cur autem ad sacerdotes miserit, apud Matthaeum [7]) disputavimus. Quamquam illic quidem leprosum unum jam curatum, hic decem antequam curarentur ad sacerdotes misit. Illum, ut sacerdotis summi ministerio constaret, eum vere esse curatum; et ut sacrificium a lege praescriptum [8]) in gratiarum actionem offerret, occasionemque objecto lucro sacerdotibus eriperet, quod miraculo factum fuerat, calumniandi: hos, et ut eorum, quemadmodum diximus, exploraret fidem, et ut sacerdotum testimonio constaret veram esse, qua infecti erant, lepram, verumque miraculum appareret.

Pluralis numerus pro singulari positus.

Quod autem illum ad sacerdotem, hos ad sacerdotes mittat, non difficilis est quaestio. Pluralis numerus pro singulari ponitur. Quemadmodum Jacobus jubet, cum aliquis aegrotat, vocare *Presbyteros Ecclesiae* [9]), satis enim est vocare unum. Aut cum nos aegro remedium a nobis petenti dicere solemus, *ito ad medicos,* non enim ad multos, sed ad unum multorum mittimus. Cur ergo, antequam ad sacerdotem venirent, sanati sunt? ut intelligerent

---

[1]) Joan. 4, 9. [2]) Orat. 4. de incompreh. Dei natura. [3]) Cap. 8, 3. [4]) Cap. 5, 13. [5]) 4 Reg. 5, 11. 12. [6]) Vers. 19. [7]) Cap. 8. [8]) Lev. 14, 2. [9]) Jac. 5, 14.

se non a sacerdote, sed a Christo, qui ipsos ad sacerdotem miserat, fuisse sanatos. Propterea et Evangelistae curae fuit, explicare quando et quomodo curati fuissent, ut et nos idem intelligeremus.

Et factum est, dum irent, mundati sunt. Factum est Christi providentia atque virtute. Nec enim ea phrasi casus semper significatur, ut aliis similibus locis adnotavimus. Potest tamen hic significari rem praeter leprosorum opinionem accidisse, qui non putabant fore, ut antequam ad sacerdotem, ad quem missi fuerant, pervenirent, curarentur.

Christum Deum leprosus vocat.

15. *Unus autem ex illis, ut vidit, quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum.* Agnoscens se a Christo licet absente curatum, nam illum haud dubie hoc loco Deum vocat, cum dicitur, *magnificans Deum.* Quem enim vocabat Deum, aut quem glorificabat, nisi eum, a quo se curatum sentiebat, et ad quem, gratias agendi causa, revertebatur? Cur hic redierit, alii non redierint ad Christum, statim animo lectoris occurrit. Hunc, ut gratias Christo ageret, rediisse perspicuum est. Unde colligi solet, alios ingratos fuisse beneficio, ideoque non rediisse, quod videtur confirmare Christus, illos tanquam ingratos reprehendens [1]. *Non est,* inquit, *inventus, qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.* Sed hoc ipsum mirum et pene incredibile, tam ingratos esse tanto et tam recenti beneficio potuisse. Suspicari licet, cum Judaei essent, aut existimasse a sacerdotibus, ad quos adibant, fuisse curatos; aut, quod vero similius est, curatos quidem a Christo, oportuisse tamen ad sacerdotes ire, et quia missi a Christo erant, et quia jubebat lex, ut sacerdos de curata lepra judicaret, nec poterat quisquam, qui leprosus umquam fuisset, cum hominibus versari et in civitatibus admitti, nisi prius sacerdotis sententia mundus judicatus esset. Quod alter, quia Samaritanus erat, non existimavit sibi esse necessarium, non alium, quam Christum summum sacerdotem agnoscens. Hoc etsi aliqua ex parte culpam eluit illorum novem, omnino non purgat. Prius enim ad Christum receptae sanitatis auctorem redire, quam ad sacerdotem judicem ire debuerunt. Atque hoc est, quod in illis Christus reprehendit.

16. *Et cecidit in faciem ante pedes ejus.* Antequam a lepra curatus esset, procul insistens clamaverat, ne execrando morbo Christum et qui cum illo erant contaminaret; postquam vero sanatus est, ad pedes usque Christi accessit, ut Theophylactus et Euthymius animadverterunt.

Et hic erat Samaritanus. Quia dicturus erat Evangelista [2], dixisse Christum, non nisi unum, eumque alienigenam fuisse repertum, qui reverteretur et gloriam Deo daret, admonuit fuisse Samaritanum.

---

[1]) Vers. 18. [2]) Vers. 18.

17. *Respondens autem Jesus.* Loqui aggressus, ut saepe notavimus, aut respondens, id est, haec verba, quae sequuntur, ad ea, quae Samaritanus dixerat, subjungens.

Nonne decem mundati sunt; et novem ubi sunt? Quasi dubitans per interrogationem loquitur emphasis causa: Novem ubi sunt? quomodo non redierunt?

Dare gloriam Deo, quid sit.

18. *Non est inventus.* In tanto numero, *qui rediret et daret gloriam Deo.* Plus opinor hoc loco est dare gloriam Deo, quam si dixisset, qui gratias Deo ageret. Significat enim non quocumque modo recognoscere acceptum a Deo beneficium, sed a Christo tanquam Deo acceptum, aut certe per Christum, cujus divinitatem, potentiam, majestatemque quisquis confitebatur, gloriam Deo dare dicebatur. Hoc enim phrasis significat [1]).

Nisi hic alienigena. Auget culpam eorum novem, qui non redierunt, ex conditione personarum. Illi enim, qui, cum Judaei essent, maxime erga Deum grati esse debuerunt, ut ipso suo nomine monebantur, maxime fuerunt ingrati: quique Christum, qui ad ipsos proprie missus fuerat, in primis liberatorem suum agnoscere ac accipere debebant, minime agnovisse viderentur. Anteponit illis Samaritanum, quam illi gentem tanquam peccatricem execrabantur. Docet re ipsa verum esse, quod dixerat Ezechiel [2]): *Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit, sed vicisti eas sceleribus tuis, et justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.*

An alii non etiam fide sanati sint.

19. *Et ait illi: Surge et vade, quia fides tua te salvum fecit.* Quid ergo? nonne etiam caeteros fides salvos fecerat? Puto equidem; nec enim sine fide curati fuissent, praesertim cum ea potissimum, ut diximus, causa non prius eos Christus sanare voluerit, quam ad sacerdotes mitteret, ut eorum magis fidem exploraret. Sunt qui putant, hunc Samaritanum corpore simul et animo, illos vero Judaeos novem solo corpore curatos; idque his verbis Christum indicare, cum Samaritano dicit [3]): *Fides tua te salvum fecit,* quasi alios sanasset quidem a lepra, salvos tamen non fecisset. Probabilis interpretatio, si constaret novem illos Judaeos simul etiam corpore et anima curatos non fuisse. Sed id meo quidem judicio non constat, quin probabilius mihi videtur animo etiam fuisse curatos, et quia Christi consuetudo fuit, ut neminem curaret corpore, quin etiam curaret animo, nisi quae magna id causa postularet, quemadmodum videmus Pontificis curasse servum [4]), non solum non credentem, sed etiam persequentem, ut damnum, quod illi discipulus intulerat, resarciret. Et quia certum est, novem etiam illos fide a lepra mundatos fuisse, quae quamvis non sola justificet, tamen quia in illis, qui primum in Christum credebant, non solebat sola esse, aut semper, aut plerumque justificabat.

---

[1]) Jos. 7, 19. 1 Reg. 6, 5. [2]) Cap. 16, 51. [3]) Vers. 19. [4]) Joan. 18, 10.

Si ergo justificationis etiam beneficium acceperant, quomodo ad Christum non redierunt? Quid miramur propter curationem animi, quam non videbant, non rediisse, qui propter corporis curationem, quam videbant, experiebanturque, non rediere? Quod si ita se animo, ut corpore sanatos vidissent, tamen non minus ob animi, quam ob corporis sanitatem ingrati esse potuissent. Nec eos constat, quod ad Christum non redierint, mortaliter peccavisse, cum potuerint ejus beneficia animo recognoscere: et si peccaverunt, nihil vetat eos justificatos fuisse prius, deinde ob ingratitudinem peccavisse. Ipsa saepe justitia materia nobis peccandi est. Adeo in malum proclives sumus, ut non solum malis, sed bonis etiam rebus impellamur.

Leprosi qui non redierunt, etiam animo sanati sunt.

Justitia nobis materia peccandi est.

Quid ergo est, quod Christus soli Samaritano dicit: *Fides tua te salvum fecit?* Dixit, quod res erat. Affirmat eum sanatum fide, alios eadem fide sanatos non negat. Idem aliis dixisset, si cum illis locutus fuisset. Voluit Samaritanum illum in fide confirmatum dimittere; docet fide tantum fuisse beneficium consecutum, ut eam diligentius conservaret. Quo autem modo intelligendum sit: *Fides tua te salvum fecit*, quod aliis etiam pluribus locis de aliis dictum est, apud Matthaeum [1]) disseruimus. Sensum literalem hujus historiae, quod nobis ubique propositum est facere, exposuimus. Qui mysterium quaeret, Augustinum legat [2]) et Gregorium [3]), Bedam et Theophylactum [4]), et Bernardum [5]).

Cur hoc de solo Samaritano dixerit.

20. *Interrogatus autem a Pharisais, quando venit regnum Dei.* Id est, quando venire oporteret. Hanc enim vim habet praesens illud tempus, ut apud Matthaeum [6]): *Magister vester non solvit didrachma?* id est, nonne debet solvere? et alibi [7]): *Elias quidem venit*, id est, venire debet. Quando hoc acciderit, incertum. Quidam cum supra dictis [8]) conjungunt, quasi sola illa decem leprosorum historia interjecta fuerit, caetera consequentia sint. Non video, cur Evangelista, qui illam leprosorum interposuit historiam, non etiam hanc interponere potuit. Et vero probabilius mihi quidem videtur, alibi hoc accidisse, cum forte de regno Dei, ut saepe solebat, Christus disseruisset. Verisimile enim est, inde Pharisaeos quaestionis occasionem arripuisse, quando regnum Dei venturum esset. Toto vero hoc capite nulla de Pharisaeis mentio facta est, nec fortasse aderant, cum parabolam illam hominis servum habentis arantem Christus tractavit, quae, ut ex initio capitis et ex ipsa parabolae sententia perspicuum est, solis fuit proposita discipulis.

Quando hoc acciderit.

Quo animo hoc Pharisaei interrogaverint, non satis constat. Sed est magis consentaneum ipsorum moribus, ut irridendi, quam ut discendi causa credamus interrogasse. Quasi Christum deriderent, quod cum frequenter regnum Dei appropinquare diceret,

Quo animo Pharisaei Christum interrogarint.

---

[1]) Cap. 9, 2. [2]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 40. [3]) Lib. 5. Mor. cap. 11. [4]) In comm. [5]) In serm. contra pessimum vitium ingratitudinis. [6]) Cap. 17, 24. [7]) Matth. 17, 11. [8]) Vers. 10.

nusquam tamen ullum ejus indicium appareret. Quemadmodum eorum patres Jeremiam saepe dicentem: *Onus Domini*, per irrisionem, cum illi occurrebant, solebant interrogare: *Quod est onus Domini*[1]*?* Et apud Jesaiam[2]): *Festinet, et veniat opus ejus, ut videamus, et appropiet, et veniat consilium sancti Israël, et sciemus illud.* Sic Cyrillus a D. Thoma citatus, Theophylactus et Euthymius[3]) existimant. Alii, quod putarent regnum Dei, id est, Messiam, quem restituturum sibi regnum credebant, magno cum apparatu venturum esse, rogarentque, quando id futurum esset, cum tempus jam praeteriisse videretur, sive Danielis prophetiam de quatuor ante futuris monarchiis[4]), sive alteram de septuaginta duabus hebdomadibus[5]) considerarent. Alii, quod haec Christus paulo post in Jerusalem iturus dixerit, et existimarent, fore, ut simul atque Jerosolymam veniret, regnum, de quo tam saepe loquebatur, iniret. Nam et Apostolos in eadem opinione fuisse constat[6]). Ita Beda sentit.

Quid hic regnum Dei vocetur.

Dubium quid in hac quaestione regnum Dei vocent. Nam alii vitam beatam, tempusque illud post resurrectionem futurum intelligunt. Id enim non cum observatione venturum esse, id est, ita ut antequam veniat, observandis signis sciri possit, quando venturum sit. Alii Christum ipsum, ut idem sit interrogare, quando regnum Dei, et quando Messias venturus sit. Atque hoc esse, quod dicitur[7]): *regnum Dei intra vos est*, id est, Messias, quem expectatis, in medio vestrum est. Illud prius probabilius. Nam cum Christum irridere vellent, scirentque illum se Messiam profiteri, non est credibile, eumdem interrogasse, quando Messias venturus esset: praesertim cum ita loquerentur, quasi simularent se ea credere, quae Christus de futuro Dei regno praedicaret, ideoque interrogare, quando venturum esset, quod venturum esse non dubitarent, atque ita Beda videtur intellexisse.

Quid sit regnum Dei non venire cum observatione.

Non venit regnum Dei cum observatione. Ita ut observari, certoque sciri possit, quando venturum sit. Quemadmodum terreni reges multis prius missis nuntiis, magnoque comitatu, venire solent, ut ignorari non possit, ubi sint, aut quando sint urbem regiam inituri, ut Euthymius interpretatur. Quo ergo modo Christus ipse infra[8]) signa adventus sui tradit, ex quibus observari possit, quando futurus sit? Non tradit illa tanquam signa, quibus adventum suum cognoscamus, longe antequam veniat, sed tanquam miracula, quibus ejus jam praesens adventus declaretur. Signa enim miracula vocavit. *Deus*, inquit, *manifeste veniet, Deus noster, et non silebit, ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida*[9]). Hic autem significat, non posse ex coelestibus aut aliis naturalibus signis observari, quando ipsius adventus futurus sit, quemadmodum observari solet, quando futura sit pluvia, longe antequam veniat. *Faciem*, inquit, *coeli*

---

1) Jer. 23, 33. 2) Cap. 5, 19. 3) In comm. 4) Cap. 7, 17. 5) Cap. 5, 24. 6) Matth. 20, 21. 7) Vers. 21. 8) Cap. 21, 25. 9) Psalm. 49, 3.

dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis[1]*?* quamquam alius ejus loci potest esse sensus.

Quid ergo ad Pharisaeorum quaestionem ista responsio? Videbantur illi tanquam astrologi solis corporis sensibus in coelum et in res caeteras corporeas intenti, quales esse solent, qui venturum aliquem expectant, huc illuc circumspicientes, ut viderent, num suus ille Messias, qualem expectabant, uspiam appareret. Eo sensu rogaverant, quando regnum Dei venturum esset? eodem Christus respondet, non esse venturum cum observatione, id est, ut ita, antequam veniat, observari proximus ejus possit adventus. Quod perinde est, ac si brevius clariusque dixisset, regnum Dei non corporeum, non temporale, sed spirituale esse: non corporis, sed animi oculis esse quaerendum. Atque huc pertinet, quod statim addit: Ad quid ista sit Christi responsio.

21. *Nec dicent: ecce hic, aut ecce illic; regnum enim Dei intra vos est.* Videntur haec repugnare iis, quae paulo post dicit[2]: *et dicent vobis, ecce hic, et ecce illic; nolite ire, neque sectemini.* Sed nihil repugnant: nam hic loquitur de regno Dei, quod spirituale est, nec digito demonstrari potest; illic de Christo, quem alii hic, alii illic esse dicturi erant. Et hic de primo, illic de secundo Christi loquitur adventu. Regnum Dei non temporale, sed spirituale futurum.

Paulo difficilius, quid sit, *regnum Dei intra vos est.* Illud certum, Christum jam non de futuro, sed de praesenti regno loqui, quod ii etiam concedunt, qui paulo ante de futuro locutum esse dicunt. Quia enim praesens futuri initium est, et velut inchoatio et arrhabo quidam, a futuro ad praesens transiisse, quasi significare voluerit, si vellent futurum illud in coelo regnum invenire, illud tenerent, quod intra ipsos quodammodo est. Quemadmodum apud Matthaeum[3]) cum discipuli interrogassent, quomodo Pharisaei dicerent, antequam regnum Dei veniret, venturum esse Eliam, respondit Christus: *Elias jam venit, et fecerunt in eo quaecumque voluerunt,* et[4]: *si vultis,* inquit, *credere, ipse est Elias,* cum de Joanne Baptista loqueretur. Non quod Elias esset, sed quod Eliae personam gereret: cum discipuli de vero Elia interrogassent, ipse de Joanne respondit. Ita prorsus hoc loco, quia regnum Dei, quod jam venerat, ejus quod venturum erat imago et inchoatio quaedam erat, interrogatus Christus de futuro, de praesenti respondet: *regnum Dei intra vos est.* Quid sit regnum Dei intra vos est.

At quid est, regnum Dei intra vos est? Cyrillus apud D. Thomam et Theophylactus hoc loco idem esse putant, quod in potestate nostra esse. Intra illos enim regnum Dei fuisse, quia poterant, si vellent, Christum recipere. Quemadmodum[5] Deus dicit: *Mandatum hoc, quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in coelo situm, ut possis dicere,*

---

[1]) Matth. 16, 3. [2]) Vers. 23. [3]) Cap. 17, 12. [4]) Cap. 11, 14. [5]) Deut. 30, 11. 12. 13. 14.

quis nostrum valet ad coelum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus, atque opere compleamus? Neque trans mare positum, ut causeris et dicas, quis nostrum poterit transfretare mare, et illud ad nos usque deferre, ut possimus audire et facere, quod praeceptum est? Sed juxta est sermo valde in ore tuo et in corde tuo, ut facias illum. Quod D. Paulus[1]) de Evangelio, id est, de regno Dei interpretatur. *Hoc est*, inquit, *verbum Dei, quod praedicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris.*

Variae hujus loci expositiones.

Magis mihi placet haec interpretatio, quam illa Bedae, qui regnum Dei intra nos esse exponit, id est, Christum ipsum per fidem in cordibus nostris regnantem; aut illa Euthymii, *regnum Dei intra vos est*, id est, ego in medio vestrum sum. Aut illa Cassiani[2]), *regnum Dei intra nos esse, dum ejus habemus cognitionem.* Aut illa Gregorii Nysseni[3]), qui regnum Dei intra nos esse dicit, quia Dei imaginem, ad quam facti sumus, intra nos habemus. Aut illa Eucherii[4]), regnum Dei intra nos esse, quando per virtutem ac meritum Deus in nobis regnat. Aut illa Gregorii Nazianzeni, quam refert D. Thomas, intra nos esse regnum Dei per laetitiam et gustum quemdam illius, quem animo sentimus, et quia, ut ait D. Paulus[5]), *ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.* Nam isto quidem modo necesse esset dicere, quod malus quidem auctor coacte dicit, haec verba non Pharisaeis, sed discipulis suis ad eos repente conversum Christum dixisse. Quod, ut dixi, violentum est, nec enim cum Apostolis, sed cum Pharisaeis loquebatur, ad quos, si fieri potest, accommodanda sunt verba. Praeterquam quod statim sequitur: *Et ait ad discipulos suos,* quod non dixisset Evangelista, si praecedentia etiam verba discipulis dicta fuissent.

Calvinus in Harm.

Quid sit unus dies Christi.

22. *Venient dies, quando desideretis videre unum diem filii hominis, et non videbitis.* Nullo modo Bedae et Lyrani aliorumque interpretationem probare possum, qui diem unum Christi diem judicii intelligunt: nam diem quidem illum omnes videbunt, et pauci admodum videre cupiunt, ut taceam, quod alii monuerunt, Graece esse μίαν ἡμερῶν, unam dierum, cum dies judicii una tantum futura sit. Multo melius Cyrillus apud D. Thomam, et Theophylactus atque Euthymius[6]), de iis Christum loqui diebus, quibus cum discipulis in hoc mundo versatus est, quasi dicat, nunquam eos tale tempus habituros, multas enim ipsis instare persecutiones, in quibus cum versabuntur, ejus temporis, quo cum Christo versati fuerint, recordaturi sint, et vel unum ejus temporis diem desideraturi.

---

[1]) Ad Rom. 10, 8. 9. [2]) Collat. 1. cap. 13. [3]) In lib. de beatitudinibus, et in lib. de virg. cap. 12. [4]) In quaest. in Lucam. [5]) Rom. 8, 16. [6]) In Comm.

Hoc tantum ab illis dissentio, quod non existimem ideo hoc Christum dixisse, ut discipulorum patientiam, sed ut fidem praemuniret. Id enim agebat, ut doceret discipulos uti foro, fruique ea, quam habebant, salutis occasione. Hoc bene cum praecedentibus convenit, cum enim Pharisaei de futuro regno Dei Christum interrogassent, respondit regnum Dei intra ipsos esse; id est, in manibus eos regnum Dei habere, si recipere velint, et, quam habebant, praesentiae suae occasione uti: conversus vero ad discipulos dicit, *ut tenerent, quod habebant*[1]), *ut ambularent, dum habebant lucem*[2]), *venturum tempus, cum ab illis sponsus auferretur*[3]), magnoque, si possent, emerent diem unum ex multis, quos tunc haberent, quibus Christum quoties vellent videre et colloqui cum eo possent et doceri ab eo, fideque confirmari; nec tamen habituros. Magnam enim de Christo quaestionem futuram esse, aliis hunc, aliis illum esse dicentibus. Quae sequuntur usque ad finem capitis, apud Matthaeum et Marcum explicata sunt[4]).

Christus quid his verbis doceat.

CAPUT XVIII.

Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, et non deficere[5]), 2. dicens: Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur. 3. Vidua autem quaedam erat in civitate illa, et veniebat ad eum, dicens: Vindica me de adversario meo. 4. Et nolebat per multum tempus. Post haec autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor: 5. tamen quia molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me[6]). 6. Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicit: 7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis[7])? 8. Dico vobis quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra? 9. Dixit autem et ad quosdam, qui in se confidebant tanquam justi, et aspernabantur caeteros, parabolam istam. 10. Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent: unus Pharisaeus, et alter Publicanus. 11. Pharisaeus stans, haec apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quia non sum

---

[1]) Apoc. 3, 12. [2]) Joan. 2, 35. [3]) Matth. 9, 15. [4]) In locis ad marg. citatis. [5]) Rom. 12, 12. Ephes. 6, 18. 1 Thess. 5, 17. [6]) Luc. 11, 8. [7]) Luc. 21, 28. 2 Thess. 1, 6. 7. Apoc. 7, 3. sq.

sicut caeteri hominum: raptores, injusti, adulteri: velut etiam hic publicanus[1]. 12. Jejuno bis in sabbato: decimas do omnium, quae possideo[2]. 13. Et publicanus a longe stans nolebat nec oculos ad coelum levare: sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori[3]. 14. Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo, quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur[4]. 15. Afferebant autem ad illum et infantes[5], ut eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos. 16. Jesus autem convocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos: talium est enim regnum Dei. 17. Amen dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud. 18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens[6]: Magister bone, quid faciens vitam aeternam possidebo? 19. Dixit autem ei Jesus: Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus. 20. Mandata nosti: Non moechaberis: Non furtum facies: Non falsum testimonium dices: Honora patrem tuum, et matrem[7]. 21. Qui ait: Haec omnia custodivi a juventute mea. 22. Quo audito Jesus ait ei: Adhuc unum tibi deest: omnia quaecumque habes, vende, et da pauperibus[8], et habebis thesaurum in coelo[9]: et veni, sequere me. 23. His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valde. 24. Videns autem Jesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt! 25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei[10]. 26. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest salvus fieri? 27. Ait illis: Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. 28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia[11], et secuti sumus te. 29. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo est, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, 30. et non recipiat multo plura in hoc tempore, et in saeculo venturo vitam aeternam[12]. 31. Assumpsit autem Jesus duodecim,

---

[1]) Matth. 5, 20. [2]) Luc. 11, 42. [3]) Psalm. 50,19. [4]) Jac. 4, 6. [5]) Vers. 15—17. Matth. 19, 13—15. Marc. 10, 13—16. [6]) Vers. 18—30. Marc. 10, 17—31. Matth. 19, 16—30. [7]) 2 Mos. 20, 12. sq. [8]) Luc. 12, 33. [9]) Luc. 16, 9. [10]) Marc. 10, 24. 25. [11]) Luc. 5, 11. [12]) Matth. 19, 28.

et ait illis[1]: Ecce ascendimus Jerosolymam, et consummabuntur omnia, quae scripta sunt per prophetas de Filio hominis. 32. Tradetur enim Gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur. 33. Et postquam flagellaverint, occident eum, et tertia die resurget[2]. 34. Et ipsi nihil horum intellexerunt, et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant, quae dicebantur[3]. 35. Factum est autem, cum appropinquaret Jericho[4], caecus quidam sedebat secus viam, mendicans. 36. Et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat, quid hoc esset. 37. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret. 38. Et clamabat, dicens: Jesu fili David[5] miserere mei. 39. Et qui praeibant, increpabant eum, ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat: Fili David miserere mei. 40. Stans autem Jesus jussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum, 41. dicens: Quid tibi faciam? At ille dixit: Domine ut videam. 42. Et Jesus dixit illi: Respice, fides tua te salvum fecit[6]. 43. Et confestim vidit, et sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

IN CAPUT XVIII.

Quomodo haec parabola cum superioribus cohaereat.

1. *Dicebat autem parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare.* Id est, ut doceret oportere semper orare. Propositam eodem loco, eodemque tempore parabolam, quo ea, quae extremo superiore capite narrata sunt, acciderunt, non ideo solum credendum est, quod proxime sit posita, sed etiam quod sententia sententiae bene cohaereat. Locutus enim fuerat Christus de futuris persecutionibus, deque repentino adventu ad judicium suo: docet nunc vigilandum, orandumque esse, ne imparati opprimamur, ut a Deo ab omnibus impendentibus malis liberemur. Nihil esse, quod a Deo assidua et importuna quodam modo oratio impetrare non possit. Idem simili parabola supra docuerat[7] ejus, qui cum ad amicum media nocte venisset, ut tres ab eo mutuo peteret panes, propter importunas preces obtinuit.

Et non deficere. Gr. *καὶ μὴ ἐκκακεῖν, et non fatigari*, id est, non cessare ab oratione propter fatigationem, aut impetrandi desperationem. Quod D. Paulus[8] clarius dicit: *Sine intermis-*

---

[1]) Vers. 31—34. Matth. 20, 17—19. Marc. 10, 32—34. [2]) Matth. 16, 21. [3]) Luc. 9, 45. [4]) Vers. 35—43. Matth. 20, 29—34. Marc. 10, 46—52. [5]) Matth. 9, 37. [6]) Matth. 9, 22. [7]) Cap. 11, 5. [8]) 1 Thess. 5, 17.

sione orate. Quae sententia, quomodo intelligenda esset, multi graves auctores magno studio quaesiverunt. Vulgares sunt interpretationes duae, quas affert Beda. Altera, semper orandum, non quod semper in oratione occupati esse possimus, sed quod semper aut orare, aut aliquid boni agere debeamus. Bene orare, qui bene agit. Altera, semper orare eum, et numquam deficere, qui horis canonicis juxta ritum Ecclesiasticae traditionis, psalmodiis, precibusque consuetis Dominum laudare et rogare non desistit. Hoc esse, quod dicebat David [1]): *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Quas interpretationes duas et Strabus et Euthymius secuti sunt. Paulo propius Lyranus ad sensum accesserat, sed non est assecutus. Adverbium *semper* non continuationem temporis, sed orationis instantiam congruis horis, ut Strabus et Beda dixerant, significare. Simplicissimus et clarissimus sensus est, non quidem dies ac noctes sine ulla intermissione, quod omnino fieri non potest, non statutis horis, etsi id Ecclesia pie, sancteque facit, orandum esse, nam id quidem homines Ecclesiastici facere debent, alii necessario non debent: sed cum aliquid a Deo petimus, non debere, si consecuti non fuerimus, desperare, animum abjicere, hoc est, deficere: sed instare, pulsare, iterumque idem petere, donec saltem propter improbitatem obtineamus. Atque hoc ipsum est, quod D. Paulus dicit [2]): *sine intermissione.* Non enim significat, numquam nos omnino debere ab oratione desistere, quod fieri nullo modo potest. Nam ut edentes, bibentesque orare possimus, quod non nisi valde perfecti faciunt, certe dormientes minime possumus, et est necessarium sanctissimo cuique aliquando dormire. Sed significat non debere nos orationem desperabundos omittere, si quod petimus, saepe orantes consecuti non simus.

Cur in persona judicis haec parabola posita sit.

2. *Judex quidam erat in quadam civitate.* In judice potius, quam in alia persona parabolam, ut opinor, posuit, quo argumentum, quod in ea latet, majorem vim haberet. Latet autem argumentum a minori ad majus, aut dissimili, ut ait Augustinus [3]). Si homo ille iniquus, nec homines metuens, tamen mulieri propter assiduas ejus preces concessit, quod petebat, quanto magis Deus nobis concedet, si assidue illum oraverimus? Quemadmodum alio loco dixit: *Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de coelo dabit spiritum bonum petentibus se* [4])*?* Hoc ut concluderet, nulla aptior potuit esse persona, quam judicis, cujus officium ipsum requirit, ut severus et precibus inflexibilis sit. *Non consideres,* inquit, *personam pauperis, nec honores vultum potentis, juste judica proximo tuo* [5]). Si ergo homo, et natura sua crudelis, et

[1]) Ps. 33, 2. [2]) 1 Thess. 5, 17. [3]) Serm. 36. de verbis Dom. secundum Lucam et lib. 2. qq. Evang. cap. 45. [4]) Cap. 11, 13. [5]) Lev. 19, 15.

officio inexorabilis, et moribus impius simul et impudens, qui nec Deum, nec homines reveretur, tamen flexus est precibus; quanto magis flectetur Deus natura clemens, officio pater, moribus benignissimus?

Hac eadem de causa adjecit Christus: *Qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur*, ut argumentum majorem vim haberet, sumptum ex homine, qui nec Dei, nec hominum metu flecti ad miserationem posset. Sunt enim, qui quod Dei metu non faciunt, hominum respectu faciant, sive quod eos timeant, sive quod eis placere velint, et cum pii non sint, videri pii desiderent. Perditissimus est, qui nec videri quidem bonus cupit. Magnum malum hypocrisis est, sed hoc tamen habet boni, quod bene adhuc de virtute, quam simulat, sentire videatur. Multique contra hypocritas clamant, quos praestaret hypocritas esse.

3. *Vidua autem quaedam erat in civitate illa.* Viduam proposuit, quia hujusmodi persona omnium injuriis exposita esse solet, et quia etsi bonum atque benignum judicem magis, impium tamen, crudelem et impudentem, qualem illum descripserat, minus movere poterat. Nam si Deum timuisset, viduam potius quam aliam minus miserabilem personam audivisset: si homines, saltem ut pius et benignus videretur judex, viduae suscepisset patrocinium. Cum nec Deum, nec homines reveretur, nullam personam minus, quam pauperem viduam, a qua nihil sperandum, nihil timendum erat, juvare poterat. Et tamen tandem propter assiduas preces juvit. Vidua cur proposita.

Et veniebat ad eum dicens. Veniebat quotidie, aut certe frequentissime, idque per longum tempus, ut postea [1]) declaratur, estque in primis ad sententiam parabolae necessarium, ut probetur semper nobis, id est, donec quod petimus impetremus, orandum esse, numquam desperatione desistendum. Quod autem vidua petit: *Vindica me de adversario meo*, perinde est, ac si dicat: Tuere me ab injuria, quam adversarius mihi fecit. Non enim vindictam, sed justitiam petebat. Sed ipsa aliquando justitia, vindicta est, quae quia non privata, sed publica fit auctoritate, caret culpa. Nec volebat docere Christus, debere nos a Deo inimicorum nostrorum petere vindictam: sed propterea vindictae et adversarii exemplum proposuit, quia de persecutionibus agebat, quas discipuli passuri erant, docebatque fore, ut si assiduis Deum urgerent precibus, eos tandem, sumpta de persecutoribus vindicta, liberaret. Loquitur etiam accommodate ad humanos mores. Solent enim homines ab aliis laesi quaerere vindictam. Quemadmodum et animae sanctorum martyrum introducuntur, vindictam petentes suorum persecutorum [2]): *Usquoque Domine sanctus et verus non judicas, et non vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant in terra?* Non quod animae

---

[1]) Vers. 4. [2]) Apoc. 6, 10.

sanctorum vindictam petant, sed quod petere homines soleant. Eodemque modo intelligi potest, sicubi alias legimus, viros sanctos vindictam a Deo postulare.

5. *Tamen quia molesta est mihi haec vidua, vindicabo illam.* Non est hoc ita intelligendum, quasi Deus nobis aliquando, ne illi molesti simus, petita concedat. Nam nec molestia ulla affici potest, et nihil illi gratius est, quam ut nos ipsi orando molesti esse videamur. Sed significat Christus, quod judex ille fecit, ut molestiam evitaret, id multo magis, ut misericordiam exerceat, facturum esse Deum.

Ne in novissimo veniens sugillet me. Sic quidam hoc interpretantur, ne mihi pergat esse molesta, ne tandem me obtundat, et quasi verberibus flagellatum lividum reddat, viduae enim verba verbera illi, quia molesta erant, visa fuisse. Hoc esse *ὑπωπιάζειν*, quod verbum Graece est. Atque ita quidem Augustinus [1]) et Beda videntur intellexisse. Sed obstat plane, quod dicit, *in novissimo*, cur enim timeret, ne sibi potius in novissimo tempore, quam toto tempore, quo perseverasset, molesta esset? Euthymius, quod Graece est *εἰς τέλος*, non interpretatur *in novissimo*, sed in finem, id est, semper, quo sensu quidam multos Psalmos *εἰς τέλος*, in finem, inscribi putant. Quod paulo quidem magis videtur convenire, ut sensus sit, ne perpetuo veniens perturbet me, id enim verbum etiam significat.

Suspicor ego ad multarum gentium consuetudinem alludi, qua judices non perpetui, sed ad certum tempus constitui solent, qui ab officio remoti accusari solent, si quid cui fecerint injuriae, et a novo judice, si crimen probatum fuerit, condemnari. Hoc mihi videtur judex ille, quamvis nec Deum timeret, nec homines revereretur, timuisse, ne forte in novissimo, *εἰς τέλος*, id est, cum perfunctus esset officio, a vidua illa coram successore suo accusaretur, quod rogatus ab ea saepe, ut ipsi jus redderet, non reddidisset. Atque hoc est Latine sugillare, id est accusare, reprehendere, quo verbo Livius [2]) uti solet, Graece *ὑπωπιάζειν*, *affligere, perturbare*, quasi dicat, ne postquam magistratu abiero, negotium mihi facessat. Videtur alludere judex ad praesentem molestiam, quam illi quotidie mulier exhibebat, quasi dicat, quia mihi nunc molesta est, et ne, postquam magistratu perfunctus fuero, multo mihi magis molesta sit, si me male administrati officii, neglectaeque reipublicae accusaverit, vindicabo illam. Levis illa objectio est, quomodo hoc timebat, qui nec timebat Deum, nec homines reverebatur? Non propter Deum ac homines, sed propter se timebat, ne accusatus condemnaretur. Hoc enim impiorum hominum ingenium est, ut cum divina omnia, humanaque contemnant, sibi tamen maxime timeant.

Explicatio parabolae.

Quid judex, quid vidua, quid adversarius significet, opus non est disputare. Judex Deus est, non quidem similitudine,

[1]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 45. [2]) Lib. 1. belli Maced. et alibi.

sed dissimilitudine potius eum referens, ut supra ex Augustino et Beda declaravimus. Vidua nos sumus, et quisquis persecutionem injuste patitur. Adversarius homines iniqui, qui justos divexant. Haec simplicia sunt et ad sensum literalem pertinent, alios sensus allegoricos si quis quaerit, legat Augustinum [1]), Theophilum Antiochenum [2]), Anastasium [3]).

6. *Ait autem dominus: Audite, quid judex iniquitatis dicit.* Adjecit Dominus post parabolam conclusionem per epiphonema, quo majorem ab auditoribus attentionem, animadversionemque postularet. *Audite*, id est, attendite, considerate, *quid judex iniquitatis dicat.* Hebraismus, pro judex iniquus, aut, cum iniquus esset. Et discite ex judice illo iniquo atque crudeli, quid benignus judex Deus, si illum assidue oraveritis, facturus sit.

7. *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte?* Per interrogationem legendum est, quae majorem habet emphasim, quam si simpliciter dixisset, Deum etiam vindictam facturum esse. Opponit autem exaggerando Deum judici iniquitatis, electos viduae, clamorem precibus, dies ac noctes diebus singulis, quibus vidua illa ad judicem adibat. Judex iniquus fecit vindictam viduae, quam non noverat, quam propter molestiam, quam sibi exhibebat, etiam oderat, et Deus vindictam non faciet de electis suis, id est, filiis, quos elegit, quos genuit, quos amat? Ille fecit propter assiduas preces; Deus non faciet propter perpetuum dies noctesque clamorem, quo non qualescumque, sed vehementissimae, ardentissimae et ex maximo dolore affectuque profectae preces significantur? *Quid*, inquit, *clamas ad me* [4]), et alter [5]): *clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.*

Egregia exaggeratio.

Et patientiam habebit in illis? Similiter per interrogationem legendum est: et Deus patietur electos suos perpetuo ab iniquis hominibus affligi? quasi dicat, minime. Sic Sapiens [6]): *Et Dominus non elongabit se, sed judicabit justos et faciet judicium, et fortissimus non habebit in illis patientiam.* Noster interpres legit *καὶ μακροθυμεῖ, et patiens est*, seu *longanimis*, ut et Chrysostomus [7]). Multo meliore sensu, quam nunc legitur *μακροθυμῶν, patiens*, quod Theophylactus et Euthymius exponunt, quamvis diu patiens fuerit, penitus contraria sententia.

8. *Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum.* Electorum suorum, id est illorum injuriam ab injustis hominibus acceptam cito vindicabit. Opponit cito, id est, breve tempus multo tempori, post quod dixerat, judicem illum viduae injuriam vindicasse [8]), tanquam dicat: Ille quidem iniquus judex longo post tempore vindicavit ab injuria viduam, Deus autem non tam diu

Deus qualis judex adversus impios.

---

[1]) Serm. 36. de verbis Dom. secundum Luc. et Lib. 2. qq. Evang. cap. 45. [2]) Lib. 3. Alleg. [3]) Quaest. 70. [4]) Exod. 14, 15. [5]) Psalm. 33, 18. [6]) Eccles. 35, 22. [7]) Lib. 3. de orat. [8]) Vers. 4.

expectabit, *sed desiderium pauperum exaudivit Dominus, praeparationem cordis eorum audivit auris tua*[1]). *Erit*, inquit, *antequam clament, ego exaudiam, adhuc illis loquentibus ego audiam*[2]).

Verumtamen filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra? Non apparet quorsum haec Christus dicat. Placet mihi, si bene intelligatur, quod Augustinus[3]) et Beda[4]) dicere videntur. Cum Christus dixisset fore, ut cito Deus electos suos liberaret, reddere nunc causam, quamobrem saepe non liberet, quia nimirum non ea fide, qua debent, Deum orant. Itaque cum venerit ad judicium filius hominis, quo potissimum tempore electos suos liberaturus est, vix quos liberet, inveniet, quia vix fidem inveniet. Excusat ergo Deum, homines accusat. Per Deum non stare, quominus, qui ipsum orant, liberentur: per homines stare, qui non quanta decent, orant fide. Fides enim est, quae orationem animat et efficacem reddit, fides, quae quod petitur impetrat. *Si quis*, inquit, *vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei. Postulet autem in fide, nihil haesitans, qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur*[5]). Hoc est, Christus iis, quibus sanitatem, quam petebant, concessit, solet dicere: *Fides tua te salvum fecit*, supra[6]) et infra[7]), et apud Matthaeum[8]) et Marcum[9]).

Fidei vis in oratione.

9. 10. *Dixit autem et ad quosdam, qui in se confidebant tamquam justi.* Hanc etiam parabolam Augustinus[10]) et Beda[11]), et auctor Graecus, quem D. Thomas citare solet, ita cum superioribus jungunt, ut cum de oratione Christus egisset, docuissetque defectu fidei homines, quod orantes a Deo petunt, non impetrare, infidelitatis radicem superbiam ostendere voluerit, quae plerumque orationis efficacitatem impedit. *Fides*, inquit Aug., *non est superborum, sed humilium.* Duos ergo orantes homines inducit, superbum alterum, alterum humilem, illum damnatum, hunc justificatum. Illum Pharisaeum, hunc publicanum fuisse dicit, quod Pharisaei superbe de se sentirent, justosque se esse existimarent (nam illos, qui in se tamquam justi confidebant, quibusque parabolam posuit, Pharisaeos fuisse credendum est), publicani autem publici peccatores habebantur, ut observavit Euthymius. Debet enim parabola, ut saepe docuimus, quamvis ficta narratio sit, vero similis esse. Quamquam incertum est, sitne ista parabola, an historia. Tamen si parabola est, quod ego probabilius esse arbitror, et omnes auctores dicere videntur, est ficta similiter vero. Quod dicit ascendisse in templum, nemo ignorat templum Jerosolymitanum in edito fuisse loco. Quod autem ait, *ut orarent*, propterea dicit, quod de oratione ageret, et qualis esse deberet, docere vellet: et quia

Parabola Pharisaei et publicani ad quid spectet.

---

[1]) Psalm. 10, 17. [2]) Jes. 65, 14. [3]) Serm. 36. de verbis Dom. secundum Luc. [4]) Hoc loco. [5]) Jacob. 1, 5. 6. [6]) Cap. 7, 50. et 8, 48. et 17, 19. [7]) Vers. 42. hoc ipso capite. [8]) Cap. 9, 22. [9]) Cap. 5, 34. et 10, 52. [10]) Serm. 36. de verb. Dom. secundum Luc. [11]) In Comm.

ea aut sola, aut praecipua hominibus causa erat in templum ascendendi.

11. *Pharisaeus stans.* Miror bonos etiam quosdam interpretes existimare Pharisaeum illum recto oravisse corpore, ipso habitu superbiam declarante. Nec enim credibile est, quod quidam putant, Judaeos stantes orare solitos, cum nihil in ea re a Christianis mutatum sciamus esse, et certum sit semper Christianos flexis genibus orasse, ut videre est his in locis [1]), quin et Judaeos ipsos ita semper orasse legimus [2]). Itaque omnes fere, qui a Christo aliquid postulabant, genua ante ipsum flectebant, quod est προσκυνεῖν *adorare*, et γουνπετεῖν *incurvare se ad genua* [3]); et Christus ipse, Judaico utique ritu, flexis genibus oravit Patrem [4]). Ergo stare solam aliquando praesentiam, ut saepe diximus, aliquando quietem, aliquando audaciam et animi constantiam et erectionem, aliquando exordium et inchoationem significat, Hebraica praesertim phrasi; *stent*, inquit, *et salvent te augures coeli, qui contemplabantur sidera, et supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi* [5]), id est, ostendant se, consistant in acie eoram me interriti. *Si non Moses electus ejus stetisset in confractione in conspectu ejus* [6]); id est, nisi interrito se animo Deo opposuisset. Et ibidem [7]): *Stetit Phinees, et placavit, et cessavit quassatio.* Hanc vim hoc etiam loco habet. Nisi quod duobus proximis exemplis audaciam ex caritate, hic ex superbia profectam significat.

Judaei an stantes orarent.

Stetisse enim in templo Pharisaeus ille dicitur, quasi superbe et arroganter de propria justitia cum Deo disserens, quasi Deum non timens, quasi ad certamen et judicium quodammodo provocans. Contrariam vim habet paulo infra [8]), cum publicanus a longe stetisse dicitur. Illic enim timidam quamdam quietem indicat, qua se publicanus continebat, nec audebat propius arcam Dei accedere, aut se commovere, et *nec oculos ad coelum levare.*

Haec apud se orabat. Nihil minus quam oratio videtur esse, quae sequitur, quo ergo modo Christus orasse eum dicit? Duplex responsio, aut orationis nomine etiam divinas laudes, et gratiarum actiones intelligi, quemadmodum et David, cum suos canebat Psalmos, orare dicebatur, et nunc Ecclesiam, cum eos recitat, orare dicimus: aut Evangelistam noluisse dicere vere eum oravisse, sed loco orationis, qua uti eum oportebat, suas commemorasse laudes. Quemadmodum si remiges in maxima tempestate Deum sanctosque omnes nefandis vocibus blasphemantes, orare Deum dicas, quia quo loco, quo tempore orare eos maxime oportebat, pro oratione blasphemias in Deum jactant.

Pharisaeus quomodo orasse dicatur.

[1]) Act. 7, 60. et 9, 40. et 22, 36. et 21, 5. [2]) 3 Reg. 8, 54. 2 Paral. 6, 12. Dan. 6, 10. Mich. 6, 6. [3]) Matth. 17, 14. Marc. 1, 40. Luc. 5, 8. [4]) Luc. 22, 41. [5]) Jes. 47, 13. [6]) Psalm. 105, 23. [7]) Vers. 30. [8]) Vers. 13.

Variae in Pharisaeo superbiae species.

Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut caeteri hominum. Non dubium, quin Christus superbiam in his verbis magnam esse indicet, sed quæ in re ea consistat, incertum. Nec enim gratiam Deo agere superbia videtur esse, nec suas etiam, modo non tibi, sed Deo tribuas, agnoscere virtutes, praesertim si ob eas a Deo acceptas gratias illi agas, quod Pharisaeus ille faciebat. Omnia tamen, quae Pharisaeus dicit, superbiam spirant. Nam ut fingamus eum, quas in se praedicavit virtutes habuisse, magnae fuit superbiae, caeteros sine discrimine homines tamquam peccatores sibi tamquam justo postponere. Quae una est species superbiae ex quatuor, quas hic Beda et Gregorius [1]) commemorant, et tanto quidem aliis pejor, quanto et stultior sibi et aliis injuriosior est, singularem se putare et caeteris praestare omnibus. *Diceret saltem*, inquit Augustinus [2]), *sicut multi homines. Quid est caeteri homines, nisi omnes praeter ipsum? Ego*, inquit, *justus sum*, *caeteri peccatores.* Secunda species superbiae fuit, quod solas virtutes suas commemoraverit; de vitiis, quibus utique non carebat, nullam mentionem fecerit, tamquam si aeger non quid morbi, sed quid sanitatis habeat, medico exponat. Hoc superbiae genus Gregorius [3]) in illo notavit. Tertia est, quod eas fortasse virtutes jactaverit, quas non habebat, quemadmodum ejusmodi fatuis hominibus solet accidere, qui dum neglectis, aut dissimulatis vitiis, solas in se virtutes considerant, eas sibi, etiam quas re ipsa non habent, habere videantur. Quarta, quod Deo simulate gratias egisse credendum sit: ita enim loquitur, ita tota sibi oratione placet, ut minime obscurum sit, cum sibi eas virtutes attribuisset, quasi sua illa diligentia esset consecutus, nec Deo gratias egisse, ut gratias illi ageret, sed ut se laudaret. Sibi ergo, non Deo gratias agebat. Hoc aliud superbiae artificium est, saepe, ut nos laudemus, gratias Deo agimus. Deum laudo, quod numquam hoc, numquam illud fecerim, quod semper hoc, semper illud fecerim. Quinta fuit, quod tanto studio aliorum vitia et virtutes suas enumeraverit.

Non est tam ingeniosa et subtilis humilitas: nec aliorum vitia, nec virtutes suas videt. *Raptores*, inquit, *injusti*, *adulteri.* Quam disertus aliorum accusator, quam facundus laudator sui! Maxima quaeque peccata nominavit, quibus caeteros omnes homines, praeter se, oneratos esse dicit. Hoc enim nomina illa significant, *raptores, injusti, adulteri*, non eos, qui semel aut iterum rapuerint, justitiam violaverint, adulterium patraverint, sed qui id solent facere quam frequentissime. *Velut etiam hic publicanus.* De proximo, ut virtutes suas probet, sumit exemplum, ne forte Deus ita esse neget. Ostendit digito publicanum, publicum peccatorem, et quantum inter se et illum intersit, Deum jubet animadvertere. *Ego solus sum*, inquit Augustinus [4]), *iste de*

[1]) Lib. 23. in Job. cap. 7. [2]) Serm. 36. de verb. Dom. secundum Lucam. [3]) Hom. 7. in Ezech. [4]) Serm. 36. de verbis Dom. secundum Lucam.

caeteris est. Non sum, inquit, *talis, qualis iste, per justitias meas, quibus iniquus non sum. Quid rogaverit Deum, quaere in verbis ejus, et nihil invenies. Ascendit orare, noluit Deum rogare, sed se laudare. Parum est, non Deum rogare, sed se laudare, insuper et roganti insultare.*

12. *Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium, quae possideo.* Memoravit prius vitia, quae non habebat, memorat nunc virtutes, quas habet, ait Theophyl., quia primum est discedere a malo, secundum facere bonum. Recenset autem virtutes duas, eas, quae a Pharisaeis maximo in pretio habebantur, quibusque se caeteris hominibus antecellere gloriabantur, jejunium et decimarum solutionem, ut apparet ex Matthaeo [1]). Nam ex illis locis et frequenter jejunasse, et mentam, et cyminum, resque alias minutissimas decimasse constat, quod caeteri homines facere non solebant. Quibus autem diebus jejunaverint, incertum. Nam quod Theophylactus tradit secundo et quinto hebdomadis die jejunare solitos, non alio argumento, quam sua auctoritate probat, quae hac in re haud scio quantum ponderis habere debeat.

13. *Et publicanus a longe stans.* Particulam καὶ pro adversativa positam puto, ex Hebraeorum idiomate, quibus et conjunctiva et adversativa est: Publicanus autem a longe stans. Quam vim hoc loco standi verbum habeat, docuimus [2]). A longe autem stetisse publicanus dicitur, quasi non ausus fuerit in templum ingredi, aut certe versus arcam accedere: sed aut in ipso templi vestibulo, aut in prima atrii populi parte constiterit, indignum se tam religioso judicans loco. Exprimit peccatoris humilitatem, nullum in se meritum agnoscentis.

Cur oculos ad coelum non sustulerit.

Nolebat nec oculos ad coelum levare. Nolebat, positum videtur pro non audebat. Melius enim convenit, et haud dubium, quin ideo noluerit, quia non audebat. Quod ait *nec oculos*, indicat multo minus ausum fuisse majora facere. Quid autem majus ausum non fuisse insinuet, incertum. Qui putant caeteras corporis partes intelligi, praesertim manus, quas solemus in coelum orantes levare, quasi dicat, non solum erecto corpore esse non audebat, quo habitu Pharisaeum orasse putant, aut manus in coelum tollere, sed ne levare quidem oculos, non satis opinionem mihi suam probant. Potius ad jactantiam illam Pharisaei, quam paulo ante descripserat, referendum hoc esse arbitror, tanquam dicat, non solum nihil de se laudabile, ut Pharisaeus fecerat, praedicabat, sed ne oculos quidem, quos pudor ille ac reverentia divinae majestatis in terram defixerat, audebat tollere. Coelum puto hic Deum appellari, Hebraeorum more, ut supra [3]): *Pater peccavi in coelum, et coram te.* Qui enim in templo orabant, non in coelum, sed in arcam, ubi Deum sibi repraesentabant, oculos attollebant. Quod ipsum publicanus ille facere non audebat.

---

[1]) Cap. 9, 14. et 23, 23. [2]) Vers. 11. [3]) Cap. 15, 13. 21.

Percutere pectus quid significet.

Sed percutiebat pectus suum. Quasi conscientiam suam sua manu verberans, et poenas de ea sponte sua sumens. Docuit natura ipsa poenitentes id facere. Itaque et inter Judaeos primum, deinde inter Christianos id fuit usitatum, ut apparet infra [1]). Adeoque assueti Christiani erant, cum confitebantur peccata sua, pectori tundendo, ut simul atque verbum ipsum *Confiteor* audirent, pectora manu pulsarent. Adscribam locum Augustini singularem [2]). *Sanctum*, inquit, *Evangelium cum legeretur, audivimus exultasse Dominum Jesum in spiritu, et dixisse* [3]): *Confiteor tibi Pater Domine coeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Huc usque interim verba Domini, si digne, si diligenter, si quod primum est, pie consideremus, invenimus primitus non semper, cum in Scripturis legimus confessionem, debere nos intelligere vocem peccatoris. Maxime autem hoc dicendum fuit, et hinc admonenda caritas vestra, quia mox, ut hoc verbum sonuit lectoris, secutus est etiam sonus tunsionis pectoris vestri, audito scilicet, quod Dominus ait: Confiteor tibi Pater. In hoc ipso, quod sonuit Confiteor, pectora vestra tutudistis. Tundere autem pectus quid est, nisi arguere, quod latet in pectore, et evidenti pulsu occultum castigare peccatum? Quare hoc fecistis, nisi quia audistis, Confiteor tibi Pater? Confiteor audistis: qui confitetur, non attendistis.*

Oratio Publicani laudatur.

Dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Paucis utitur peccator verbis: altero se peccatorem confitetur, altero veniam petit. Hoc est, quod alibi Christus docet: *Cum oratis, nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt, putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur* [4]). Satis apud Deum loquitur, satisque apud eum diserte causam suam agit, qui se humiliter peccatorem agnoscit.

14. *Amen dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo.* Id est, venerat in templum injustior, rediit domum justior Pharisaeo. Hic verus est sensus. Itaque non significatur quidem hoc loco, aut publicanum vere justificatum fuisse, aut vere damnatum Pharisaeum, quamquam ita Euthymius intelligit: quasi sensus sit, *descendit hic justificatus ab illo*, id est, hic justificatus, non ille: sed significatur justiorem a Deo, quam Pharisaeum fuisse judicatum. Nota enim est phrasis Hebraica: *Justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es* [5]), id est, justiores, quam te esse declarasti, quamvis nec tu, nec illae sitis justae. Hic, inquam, est sensus, etsi credendum est, et vere justificatum publicanum, et vere damnatum fuisse Pharisaeum, si historia non parabola fuit: quia nec potuit non justificari humilitas tanta, nec tanta superbia non damnari. Potest autem, quod dicit *ab illo*, duobus modis intelligi, aut ita, ut praepositio *ab* personam agentem declaret, aut

---

[1]) Cap. 23, 48. [2]) Ex Serm. 8. de verbis Dom. secundum Matth. [3]) Matth. 11, 25. [4]) Matth. 6, 7. [5]) Ezech. 16, 51.

ita, ut solam significet comparationem, ut apud Hebraeos, מִן. Priori modo si intelligatur, sensus erit, Pharisaeum illum adeo se cum Deo elate, arroganterque gessisse, ut publicanum, quamvis publicum peccatorem justificaverit, id est, justiorem se esse declaraverit, cum se tam modeste et modice gesserit. Si posteriori, publicanum non quidem a Pharisaeo, sed a Deo prae Pharisaeo fuisse justificatum; sententia utroque modo eadem est, phrasis tantum diversa. Quae sequuntur usque ad finem capitis, apud Matthaeum et Marcum in locis ad marginem indicatis explicavimus.

CAPUT XIX.

Et ingressus perambulabat Jericho. 2. Et ecce vir nomine Zachaeus: et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives: 3. et quaerebat videre Jesum, quis esset, et non poterat prae turba, quia statura pusillus erat. 4. Et praecurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum: quia inde erat transiturus. 5. Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, et dixit ad eum: Zachaee festinans descende: quia hodie in domo tua oportet me manere [1]). 6. Et festinans descendit, et excepit illum gaudens. 7. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset [2]). 8. Stans autem Zachaeus, dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum [3]). 9. Ait Jesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est: eo quod et ipse filius sit Abrahae [4]). 10. Venit enim filius hominis quaerere, et salvum facere quod perierat [5]). 11. Haec illis audientibus [6]) adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Jerusalem: et quia existimarent, quod confestim regnum Dei manifestaretur. 12. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum [7]), et reverti. 13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, et ait ad illos: Negotiamini, dum venio. 14. Cives autem ejus oderant eum: et miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. 15. Et factum est, ut rediret accepto

---

[1]) Matth. 11, 25. Apoc. 3, 20. [2]) Matth. 9, 11. [3]) Luc. 16, 9. [4]) Gal. 3, 7. [5]) Matth. 18, 11. [6]) Vers. 11—27. Matth. 25, 14—30. Marc. 13, 34—36. [7]) Marc. 16, 19.

regno: et jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset. 16. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit. 17. Et ait illi: Euge bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates [1]). 18. Et alter venit, dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas. 19. Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates. 20. Et alter venit dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario: 21. timui enim te, quia homo austerus es: tollis, quod non posuisti, et metis, quod non seminasti. 22. Dicit ei: De ore tuo te judico serve nequam: sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, et metens quod non seminavi: 23. et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam? 24. Et astantibus dixit: auferte ab illo mnam, et date illi, qui decem mnas habet. 25. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. 26. Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, et abundabit: ab eo autem, qui non habet, et quod habet auferetur ab eo [2]). 27. Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc: et interficite ante me. 28. Et his dictis praecedebat ascendens Jerosolymam. 29. Et factum est [3]), cum appropinquasset ad Bethphage, et Bethaniam [4]) ad montem, qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos, 30. dicens: Ite in castellum, quod contra vos est; in quod introeuntes, invenietis pullum asinae alligatum, cui nemo umquam hominum sedit; solvite illum, et adducite. 31. Et si quis vos interrogaverit: Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat. 32. Abierunt autem qui missi erant, et invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. 33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos: Quid solvitis pullum? 34. At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet. 35. Et duxerunt illum ad Jesum. Et jactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum. 36. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via. 37. Et cum appropinquaret jam ad descensum montis oliveti, coeperunt omnes turbae discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna, super omnibus,

[1]) Luc. 16, 10. [2]) Matth. 13, 12. [3]) Vers. 29—44. Matth. 21, 1—11. Marc. 11, 1—10. Joan. 12, 12—15. [4]) Joan. 12, 1.

quas viderant virtutibus, 38. dicentes: Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, pax in coelo, et gloria in excelsis [1]). 39. Et quidam Pharisaeorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. 40. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. 41. Et ut appropinquavit, videns civitatem [2]) flevit super illam dicens: 42. Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quae ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. 43. Quia venient dies in te: et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te: et coangustabunt te undique: 44. et ad terram prosternent te et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem: eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae [3]). 45. Et ingressus in templum [4]), coepit ejicere vendentes in illo et ementes, 46. dicens illis: Scriptum est: Quia domus mea domus orationis est [5]). Vos autem fecistis illam speluncam latronum. 47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, et Scribae, et Principes plebis quaerebant illum perdere [6]): 48. et non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum [7]).

IN CAPUT XIX.

1. *Et ingressus.* In urbem scilicet ipsam Jericho, ad quam appropinquasse dixerat [8]). Tendebat enim Christus, cum hoc accidit, Jerosolymam, ut pateretur, quemadmodum constat ex Marco [9]). De urbe autem Jericho, quae scitu necessaria esse judicavimus, apud Matthaeum diximus [10]). Erat enim in via a Jordane Jerosolymam euntibus.

Perambulabat Jericho. Lustrabat urbem, animas nimirum perditas quaerens, ut solent medici aegrorum obire domos. Nec operam perdidit, Zachaeum enim aegrotum invenit, sanum reliquit. Ex hoc loco perspicuum est, non servasse Lucam in hac praesertim historia ordinem temporum. Nam miraculum illud curati caeci, quod superiori capite narravit [11]), factum fuit, postquam ab Jericho fuisset egressus, ut ex Matthaeo [12]) et ex Marco [13]) manifestum est, nunc vero redit ad commemorandum id, Quid est perambulare.

---

[1]) Luc. 2. 14. [2]) Joan. 11, 35. [3]) Luc. 21, 6. 22. sq. [4]) Vers. 45—48. Matth. 21, 12—15. Marc. 11, 15—18. [5]) Jes. 56, 7. Jerem. 7, 11. [6]) Joan. 11, 53. Matth. 12, 14. [7]) Luc. 20, 19. 21, 38. [8]) Cap. super. vers. 35. [9]) Cap. 10, 32. [10]) Capit. 20, 29. [11]) Vers. 35. [12]) Cap. 20, 29. [13]) Cap. 10, 46.

quod in ipsa acciderat urbe; cur id fecerit, apud Matthaeum exposuimus.

2. *Et ecce vir.* Quasi dicat: quaerebat, quos sanaret, et ecce illi aegrotus occurrit.

Nomine Zachaeus, et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives. Tribus rebus hominem Evangelista describit, nomine, officio, divitiis: partim, ut plus fidei esset historiae, partim ut doceret etiam homines divites, nec publicanos modo, sed principes etiam publicanorum in Christum credidisse, ab eoque fuisse salvatos. Tum etiam ut indicaret, quamobrem Christus postea dixisset[1]): *Venit enim filius hominis quaerere et salvum facere, quod perierat.* Maxime enim publicani periisse credebantur. Et est simile vero Scribas et Pharisaeos suo more murmurasse, quod ad publicanum et hominem publice habitum peccatorem Christus divertisset, ut apud Mathaeum[2]).

Quod dicit: *et ipse dives*, videtur Hebraismus esse, *καὶ οὗτος ἦν πλούσιος*, qui Latine resolveretur: Princeps publicanorum, isque dives, aut: qui et dives erat. Auget enim orationem. Omnes publicani divites esse solebant, ille inter publicanos ipsos ditissimus erat, proptereaque eorum princeps. Nam inter eos, qui solas quaerunt divitias, qui iis maxime abundant, principes sunt. Hoc eo etiam pertinet, ut intelligatur, quantae ejus fuerint eleemosynae, cum inter locupletes locupletissimus esset, et dimidiam bonorum suorum partem pauperibus erogaret[3]).

3. *Et quaerebat videre Jesum, quis esset.* Quis esset eorum, quos in conferta et confusa videbat turba. *Quaerebat* dixit pro volebat, aut conabatur, Graeco idiomate, *ἐζήτει ἰδεῖν, quaerebat videre.* Conabatur autem videre commotus fama sanctitatis et miraculorum ejus, quae longe lateque pervagabatur.

Et non poterat prae turba, quia statura pusillus erat. Sensus est facilis, potestque facile ad mores trahi. Omnes homines ad Christum Zachaei sunt, parvi sunt, videre eum prae turba non possunt, quia *nemo potest venire ad eum, nisi Pater ejus traxerit illum*[4]), nisi fide in arborem sycomorum ascendat, nisi in crucem credat, *Judaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam*[5]). Turba utique hujus mundi impedit nos, quominus Christum dignoscamus, relinquenda, calcanda nobis ad majorem virtutem ascendentibus turba est, de alto Christus videndus. *Nemo potest*, inquit Ambrosius, *Jesum videre constitutus in terra*[6]). Sed haec a nostro instituto aliena sunt, et meliora apud Augustinum[7]) et apud Gregorium[8]), et apud Ambrosium et Bedam[9]) et apud Theophilum Antiochenum[10]) facile lector inveniet.

---

[1]) Vers. 10. [2]) Cap. 9, 11. 12. et 11, 19. [3]) Vers. 8. [4]) Joan. 6, 44. [5]) 1 Cor. 2, 23. [6]) In comm. in Lucam. [7]) Serm. 8. de verbis Apost. et serm. 110. de tempore. [8]) Lib. 27. Moral. cap. 26. [9]) In hujus loci comm. [10]) Lib. Alleg. 3.

4. *Et praecurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum.* Currens ante eum, qua transiturus erat, ut antequam accederet, spatium haberet in arborem, quam in via esse sciebat, ascendendi.

Sycomorus, aut sycomorum, quae arbor sit, non magni operae pretii est scire velle. Plinius [1]) Aegyptiam ficum vocat, hisque describit verbis: *Ante omnia ficus ob id Aegyptia cognominata, arbor moro similis, folio, magnitudine, aspectu. Pomum fert non ramis, sed caudice ipso: idque ipsum ficus est praedulcis, sine granis interioribus, perquam foecundo proventu, scalpendo tantum ferreis unguibus, aliter non maturescit.* Esse autem eamdem arborem sycomorum et ficum Aegyptiam non solum ex Dioscoride [2]), magno in re tali auctore, sed etiam ex Augustino [3]) perspicuum est, qui et sycomorum quasi fatuam ficum dictam esse docet, et in Africa quidem raram, in Judaea admodum fuisse frequentem.

Quia inde erat transiturus. Gr. ὅτι ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι, *quia illac erat transiturus.*

5. *Zachaee festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Magnum beneficium*, inquit Augustinus [4]), *ille arbitrabatur Christum videre. Qui magnum et ineffabile beneficium putabat transeuntem videre, subito meruit in domo habere. Infunditur gratia, operatur fides per dilectionem, suscipitur Christus in domum, qui jam habitabat in corde.*

Aperte mihi ex hoc loco confirmari videtur, quod Theologi docent, *facienti, quod in se est, Deum gratiam non denegare*, posseque hominem sese aliquo modo ad gratiam disponere. Nec enim dubium est, quin propterea Christus Zachaeum vocaverit, quia et cor ejus perspectum habebat, et quia viderat, quam singulari usus fuisset diligentia, ut vel se videret. Accepit plus quam sperabat, qui, quod potuit, fecit. Si sequentes se Christus juvat, quanto magis juvabit praecurrentes? Quod festinare jubet, ad magnitudinem pertinet beneficii. *Bis dat, qui cito dat* [5]); ter, qui beneficium non petenti, non speranti offert; quater, qui eum exhortatur, quasi ejus agens causam, ut diligens sit in accipiendo. Videtur etiam alludere voluisse Christus ad festinationem illam, qua Zachaeus praecurrens in arborem ascenderat. Tanquam si dicat, quemadmodum festinasti, ut ascenderes, festina, ut descendas et me recipias. Hoc est, prout te ad gratiam meam disposuisti, ita etiam recipies.

6. *Et festinans descendit, et excepit illum gaudens.* Fecit quod Christus jusserat, eodemque modo, quo jusserat. Jussus enim erat, ut festinanter descenderet, festinanterque descendit. **Vocationi divinae cito respondendum.**

Hoc nimirum est divinae respondere gratiae, confestim vocantem sequi, *non moras nectere, non villam, non juga boum*

[1]) Lib. 13. cap. 7. [2]) Lib. 2. cap. 182. [3]) Serm. 8. de verb. Apost. [4]) Serm. 8. de verb. Apost. [5]) Sen. in lib. de benef.

empta, non uxorem ductam excusare, non ad renunciandum iis, qui domi sunt, non ad sepeliendum patrem velle reverti. Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei. Festinet, qui vocatur, caveat, ne terribilem vocem audiat [1]): *Vocavi, et renuistis, extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis, ego quoque in interitu vestro ridebo.* Recte hoc Theophylactus advertit. Qui allegoricos quaerit auctores, legat eos, quos supra [2]) indicavimus.

7. *Et cum viderent omnes, murmurabant dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset.* Putant Cyprianus [3]) et Tertullianus [4]), et Chrysostomus [5]), Beda, idemque videtur Ambrosius existimasse, Zachaeum hominem fuisse Gentilem, ideoque Judaeos murmurasse, quod ad illum divertisset, quod Judaeis non liceret in domos ingredi Gentilium, multo minus cibum cum illis sumere. Nam et cum Petro Judaeos disceptasse legimus, quod *ad viros praeputium habentes introisset, et cum illis mensam communicasset* [6]), et quidem etsi nova videtur opinio, probabilis tamen est. Nam et publicanorum officium etsi Judaei etiam, ut Matthaeus, exercebant, magis tamen proprium Gentilium videbatur. Odiosum enim apud Judaeos erat tributum Imperatoris ab ipsis exigere. Et solebant Judaei Gentiles omnes peccatores appellare, et nomine peccatorum Gentiles intelligere, ut cum Christus dicit, se *in manus peccatorum* esse tradendum [7]). Animadvertimus etiam Zachaeum, cum bona opera, quae faciebat recensebat, nihil legale recensuisse, non decimas, non jejunia, quemadmodum ille fecerat Pharisaeus [8]), sed restitutionem rerum male partarum et eleemosynas in pauperes, quas Centurio etiam ille Cornelius faciebat, homo Gentilis [9]), et quod Christus dicit [10]): *Hodie salus domui huic facta est, eo quod et ipse filius sit Abrahae*, quod impedire hanc sententiam videtur, maxime juvat. Si enim fuisset ex genere Abraham, sicut Judaei omnes, non dixisset, *eo quod et ipse.* Quid est *et ipse?* nisi etiam ipse, quamvis carne filius Abrahae non sit, spiritu est. *Non enim omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitae, neque qui semen sunt Abrahae, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, ii filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine*, ait Paulus [11]). Probabilem tamen opinionem esse dico, non certam. Nam publicani omnes, quamvis Judaei essent, pro publicis peccatoribus habebantur, et cum in domum Matthaei adhuc publicani, Judaei tamen, divertisset, similiter Pharisaei murmurabant, supra [12]).

Zachaeus an fuerit Gentilis.

---

[1]) Prov. 1, 24. 25. 26. [2]) Vers. 2. [3]) Lib. 2. Epist. 3. et in lib. de opere et eleemosynis. [4]) Lib. 4. contra Marc. [5]) In hom. de Zachaeo. [6]) Act. 11, 2. 3. [7]) Matth. 26, 45. Marc. 14, 41. Luc. 24, 7. [8]) Cap. 18, 12. [9]) Act. 10, 2. 4. [10]) Vers. 9. [11]) Rom. 9, 6. 7. 8. [12]) Cap. 5, 30. Matth. 9, 11.

Qui murmuraverint. Calvinus in Harm.

Qui fuerint illi, qui hoc loco dicuntur murmurasse, incertum est. Nam quod Evangelista omnes murmurasse dicit, nemo dubitat per synecdochen intelligendum, qua omnes murmurasse dicuntur, quia magna pars murmuravit. Haereticorum interpres semper Christi discipulis iniquus, ipsos etiam murmurasse fortasse putat. Sed id procul omni dubio esse debet, qui murmurarunt, non fuisse discipulos, cum meliora de Christo cogitarent et usu jam didicissent, quo ille consilio ad peccatores divertere soleret. Fuerunt igitur ejus loci cives, et, ut credibile est, praesertim Pharisaei, qui pro magno habebant scelere, cum peccatoribus consuetudinem habere, dicentes [1]): *Longe recede a me, noli me tangere, quoniam mundus sum*, idque frequenter objiciebant Christo supra [2]).

8. *Stans autem Zachaeus.* Quid sit stare, supra [3]) docuimus. Hic alium habet usum, nempe aggredi loqui, erumpere ad loquendum de repente, ut ibi [4]): *Quae stetit, et ait*, id est, quae exorsa est ita loqui. Nam quod quidam reverentiae causa stetisse dicunt, ut cum Christo non sedens, sed rectus loqueretur, probabile non puto.

Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus, et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Quod dicit *ecce*, attentionem Christi exigit, et ostentationem quamdam benefactorum videtur prae se ferre, si de re praeterita, vel certam promptamque voluntatem id faciendi, si de futura interpretentur. De quo paulo post dicturi sumus. Caeterum quae esse videtur ostentatio, non est, sed explicatio vitae praeteritae coram magistro, ut judicaret, ecquid sibi de ea vitae ratione mutandum esset. Quod dicit, *do* et *reddo*, aliqui ita interpretantur, quasi antequam ad ipsum Christus venisset, solitus fuisset dimidiam bonorum suorum partem pauperibus dare, et, si quid quem defraudasset, quadruplum reddere. In qua certe sententia Cyprianus est [5]). Alii contra praesentia pro futuris posita, sensumque esse: *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus*, id est, paratus sum in posterum dare, ecce offero, *et si quid aliquem defraudavi*, paratus sum quadruplum reddere. Quasi id ante facere non soleret, in posterum autem facere constituerit. Multos haec sententia et graves habet auctores, Irenaeum [6]), Tertullianum [7]), Chrysostomum [8]), Ambrosium, Bedam, Theophylactum et Euthymium [9]), Fulgentium [10]). Hoc probabilius, et quia plures auctores dicunt, et quia Christus videtur significare, cum dicit [11]): *Hodie salus domui huic facta est*, quasi non ante Zachaeus fuisset justificatus, fuisset autem, si ea opera, propter quae tunc justificatus est, ante fecisset.

---

[1]) Jes. 65, 5. Jes. 52, 11. et apud August. hom. 23. homiliar. 50. [2]) Cap. 5, 30. et 7, 39. [3]) Sup. cap. vers. 11. [4]) Cap. 10, 40. [5]) Lib. 2. Ep. 3. et lib. de opere et eleemos. [6]) Lib. 4. cap. 26. [7]) Lib. 4. contra Marc. [8]) In hom. de Zachaeo. [9]) In comm. [10]) In Epist. ad Gallam. [11]) Vers. 9.

Sunt qui putent Zachaeum omnibus relictis bonis secutum Christum, ejusque factum esse discipulum, quod minime obscure Fulgentius scribit, obscurius indicant Chrysostomus et Augustinus. Cur ergo non omnia omnino bona sua pauperibus dedit? Respondent Augustinus et Chrysostomus, propterea dimidiam bonorum suorum retinuisse partem, ut haberet, unde per fraudem ablata restitueret. *Ideo mihi dimidium retineo*, inquit Augustinus, ex ejus persona loquens, *non quod habeam, sed unde reddam.*

Cur quadruplum reddiderit Zachaeus.

Quare quadruplum reddiderit, quaerunt aliqui. Ac quidam putant, lege fecisse, quae quadruplum reddere juberet [1]), ut Beda, Theophylactus et Euthymius. Magis credo ex abundante fecisse charitate. Nam cum satis certum non haberet, quantum cuique abstulisset, voluit, ne aliquid forte alienum retinens erraret, quadruplo plus reddere, quam sibi debere videbatur. Quod omnes profecto foeneratores facere deberent. Etenim, ut superius docuimus, probabilius est, Zachaeum fuisse Gentilem, qui lege non tenebatur, et lex non ex omnibus rebus, sed ex solis ovibus, si furto sublatae fuissent, quadruplum reddere jubebat [2]), ex aliis plus, ut ex bobus quintuplum, ex aliis minus, et Zachaeus ille, cum publicanus esset, non boves aut oves, sed pecuniam utique furabatur.

9. *Ait Jesus ad eum: quia hodie salus huic domui facta est.* Docet Christus, quam ob causam murmurantibus omnibus ad peccatorem divertisset. *Hodie*, inquit Augustinus [3]), *salus huic domui facta est. Ecce quare intravi, salus hodie facta est. Utique si Salvator non intrasset, salus in illa domo facta non esset. Quid ergo miraris aegrote? voca et tu Jesum, noli tibi sanus videri. Cum spe aegrotat, qui medicum suscipit, desperate aegrotat, qui per insaniam medicum caedit. Qualis ergo ejus insania, qui medicum occidit? Quanta vero bonitas, et potentia medici, qui sanguine suo insano interfectori suo medicamentum fecit? Nec enim ille, qui venerat quaerere, et salvare, quod perierat, pendens sine causa dicebat* [4]): *Pater ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. Insani sunt, medicus sum, saeviunt, patienter fero, cum occiderint, tunc sanabo.* Haec Augustinus adversus eos, qui murmuraverant, quod ad Zachaeum Christus divertisset. Non dicit Christus: Hodie salus tibi facta est, sed: *Hodie salus domui huic facta est*, sive ut beneficium amplificaret, significaretque non Zachaeum modo, sed universam ejus familiam omnino salvatam fuisse, sicut de Cornelio illo dicitur [5]), religiosum fuisse ac timentem Deum *cum omni domo sua*: et purpuraria illa [6]) *cum omni domo sua baptizata fuisse dicitur*, itemque custos ille carceris [7]) et Crispus Archisynagogus [8]); sic Euthymius intelligit.

---

[1]) Exod. 22, 1. 2 Reg. 12, 16. [2]) Exod. 22, 1. [3]) Serm. 8. de verb. Apost. [4]) Inf. cap. 23, 34. [5]) Act. 10, 2. [6]) Act. 16, 15. [7]) Eod. cap. vers. 33. [8]) Act. 18, 8.

Domus Zachaei quomodo tota salvata sit.

Sive ut indicaret domum illam Zachaei ante illam quidem diem occlusam fuisse saluti, vitiis et fraudibus apertam, illa primum die saluti aditum patefecisse, cum ingredienti sibi patefecit, secum enim, id est, cum salvatore salutem ingressam. Quod ut significaret, non dixit, salus Zachaeo, sed *salus domui huic facta est*, quamvis per domum solum Zachaeum, ut Theophylactus putat, intelligat. Nam cum ejus rei causam reddit, non dicit, eo quod ipsi filii sunt Abrahae, sed *eo quod et ipse filius sit Abrahae*, quasi Zachaeum ipsum domum appellaverit. Nam quod quidam dicunt Graece relativum *αὐτὸς ipse*, non ad Zachaeum, sed ad *οἶκον domum* esse referendum, quae Graece masculino dicitur genere, durius est, quam quod ipsi durissimum putant, ut cum Zachaeo ipsi loqueretur, per tertiam personam dicat, *eo quod et ipse filius sit Abrahae.* Praesertim si verum est, quod iidem auctores recte sane tradunt, illud quod Evangelista dixit, *ait Jesus ad eum*, perinde intelligi posse, ac si diceret, ait Jesus de illo, ut: *ad Israel autem dictum est* [1]), id est, de Israël, et: *Multi dicunt animae meae* [2]), id est, de anima mea. Praeterquam quod Christus cum Zachaeo de Zachaeo loqui potuit. Fingamus ergo cum Zachaeo loquentem dixisse: Hodie Zachaeo salus facta est, *eo quod et ipse filius sit Abrahae*, quid fuisset absurdi? cum ita nos vulgo frequenter loqui soleamus. Atqui idem est, quod dicit: *Hodie salus domui huic facta est*, atque si diceret: Hodie Zachaeo salus facta est, si posterior Theophylacti interpretatio vera est, quae certe videtur probabilior.

Eo quod et ipse filius sit Abrahae. An Zachaeus ex Abrahami genere Judaeus fuerit, supra [3]) disseruimus. Ergo si Judaeus erat, haec verba duobus modis interpretari possumus. Aut ut sensus sit, ideo Zachaeum salvum fuisse, quia filius erat Abrahae, non quod omnes, qui genere filii erant Abrahae, salvi essent, sed quod jus quoddam ad salutem habere viderentur, cum propter illos potissimum Christus venisset [4]). Quasi dicat, quamvis Zachaeus hactenus peccator fuerit, tamen mirandum non est, consecutum hodie fuisse salutem, nam et ipse filius erat Abrahae, quemadmodum caeteri, qui illum peccatorem, se justos esse putant. Videtur enim ad eos, qui murmuraverant, alludere. Atque hanc vim particula illa *et* habere potest, *eo quod et ipse.* Aut ut filium Abrahae non genere (quamvis genere etiam filius esset), sed fidei, charitatisque imitatione Christus appellet. Filios enim Abrahae dicere solebat, qui opera imitabantur Abrahami. *Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite* [5]), sicut filios Diaboli, qui Diabolum imitantur; *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere* [6]). Quasi dicat: Hodie Zachaeo salus facta est, quia et ipse credendo, bonaque sua pauperibus distribuendo Abrahamum imitatus est, quemadmodum

[1]) Rom. 10, 21. [2]) Psalm. 3, 3. [3]) Vers. 7. [4]) Matth. 10, 6. et 15, 24. [5]) Joan. 8, 39. [6]) Joan. 8, 44.

et caeteri, qui in me crediderunt, quamvis hactenus peccator fuerit: eamque habebit vim particula *et*, quam emphaticam esse manifestum est.

Sin veterum auctorum sequamur opinionem, qui Zachaeum magno consensu Gentilem fuisse putaverunt, congruenter interpretabimur, *eo quod et ipse filius sit Abrahae*, id est, quamvis genere non sit, tamen fide est, quemadmodum qui ex eo originem trahunt. Atque in hunc sensum omnes antiqui auctores, quos supra [1]) citavimus, interpretantur, et emphasis conjunctionis *et* magis apparet. Cum enim Judaei murmurassent, quod ad hominem peccatorem, id est, Gentilem, qui filius non esset Abrahae, divertisset, respondet etiam ipsum filium esse Abrahae, ideoque salutem consecutum. Quae sequuntur [2]), apud Matthaeum exposuimus.

41. *Et ut appropinquavit urbi Jerosolymae.* Cum Christus magna cum gloria, personantibus undique faustis acclamationibus, Jerosolymam iniret, aspectu urbis excidium, quod illi impendebat, animo providens in magna civitatis laetitia solus flevit, et flevit is, qui maxime omnium laetari debere videbatur, cum omnis illa publica propter se laetitia excitaretur. Fecit opportune, magnoque consilio, ut majorem earum rerum, quas futuras praedicebat, fidem faceret. Si enim dixisset flevissetque ante, cum ipsum Jerosolymitani cives persequebantur, aut post, cum ab illis comprehensus esset, videri posset, non tam vere dixisse, quam iracunde atque comminatorie. Praedicit civitati extremam calamitatem tum, cum maximo ab ea honore afficeretur, ut omnes intelligerent, non irato, sed libero praedixisse animo, et nec se latere, quid ipse propter eam civitatem, quid ea civitas propter ipsum passura esset.

Ostendit et se futura scire, et inimicos suos amare, ut ait Euthymius. Atque iisdem de causis, quibus id Christus fecit, Evangelistam narrasse arbitror, ut id nunc omnes intelligeremus, quod tunc Christus a Judaeis voluit intelligi. Quod ait, *super illam*, Hebraismus est עליך, *super illam*, id est, *propter eam*.

Cur imperfecta sit oratio.

42. *Quia si cognovisses et tu.* Orationem imperfectam esse constat, qualis flentium, aut alio quo aestuantium affectu esse solet. Eaque res sententiam hujus loci difficilem reddit, quod, cum constet ad explendum sensum orationis aliquid intelligendum, quid intelligendum sit, non satis constet.

Tria autem videntur intelligi debere, persona agens, cum qua comparatio fiat, et patiens, quae impleat verbum illud *cognovisses*, et aliquid, quod dictioni *si* respondeat, ne maneat suspensa sententia. Nam cum dicit *et tu*, aliquam tacite personam indicat, quae cognoscat, quod ipsam significat ignorare, cujusque exemplo scire ipsam velit, quod ignorabat. Et verbum illud *cognovisses*, aliquem accusandi casum postulat, qui in tota

---

[1]) Vers. 7. [2]) Usque ad vers. 41.

oratione non apparet. Et dictio *si* exigit aliquod verbum, ubi quodammodo quiescat.

Sunt qui nullam agentem personam putent intelligendam, existimantes particulam illam *si* non conditionalem, sed optativam esse. Quasi dicat: O utinam cognovisses et tu. Tolerabilis quidem interpretatio videri potest, sed partim novitate, partim duritia et insolentia sententiae auctoritatem perdit. Nam etsi Hebraei *si* pro *utinam* aliquando dicunt, et Septuaginta interpretes *εἰ si* pro לו Hebraico, *utinam*, aliquando verterunt [1]), scioque Lucianum elegantem auctorem Graecum nonnunquam ita locutum, tamen inusitata inter Apostolos et Evangelistas phrasis est. Denique hac nobis exeundum esset, si meliorem non inveniremus exitum. Nunc autem cum alius liberior exitus pateat, quis nos per istas exire cogit angustias? Alii turbam, quae Christo acclamabat, intelligi volunt, ut sensus sit: Si cognovisses et tu, sicut ista cognoscit turba. At neque turba id, de quo Christus loquebatur, ut paulo post apparebit, cognoscebat, et si cognovisset, tamen ea intelligenda non esset, quia illa ipsa Jerosolymitana civitas erat, cujus futurum praedicebat exitium. Ego non dubito, quin Christi persona intelligenda sit: *Si cognovisses et tu*, subintellige, sicut et ego cognosco, quemadmodum intelligunt Gregorius [2]) et Beda.

Si cognovisses, quid? Id multo est difficilius. Cyrillus et Theodoretus [3]), Augustinus [4]), Theophylactus et Euthymius [5]), verbum *cognovisses* referunt ad ea, quae proxime sequuntur: *Quae ad pacem tibi*, id est, si cognovisses occasionem, quae tibi nunc offertur, pacem securitatemque obtinendi, dum praesentem habes Salvatorem tuum, subintelligunt, non negligeres, aut aliquid ejusmodi, nec aliter, meo quidem judicio, Graeca lectio, quam nunc habemus, potest intelligi.

Sed si literam unam ex conjectura mutare licet, sententia erit multo facilior et magis apta. Ubi Graece est: *τὰ πρὸς εἰρήνην σου*, *quae sunt ad pacem tuam*, legendum suspicor, *τῇ πρὸς εἰρήνην*, *quae ad pacem tuam est*, una tantum littera mutata, quae mutatio illud efficiet, ut relativum *quae* ad diem referatur, quod si fiat, sensus est planus: *Si cognovisses et tu, quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo* etc. Si, inquam, haec tu mala tibi impendentia cognovisses, quae quidem modo minime cognoscis, sed *abscondita sunt ab oculis tuis*, si inquam, cognovisses etiam *in hac die tua*, *quae ad pacem tuam* (sub. est), id est, qua tanta pace, tanta securitate frueris, fleres utique, sicut et ego fleo, non laetarere, sicut modo laetaris. Haec sententia consequens, et ab omnibus difficultatibus expedita est. Nam cum superiore aliorum interpretatione videntur multa pugnare, quae cum hac mirifice conveniunt.

Explicatur totius hujus loci difficultas.

---

[1]) Jos. 7, 7. Job. 6, 2. et 16, 4. [2]) Hom. 39. in Evang. [3]) In comm. in cap. 29. Jes. [4]) Epist. 79. et 80. [5]) Hoc loco.

Primum quidem, quod quemadmodum illa particula *et* plane Christi in se comparationem continet, *si cognovisses et tu*, sicut et ego, ita dictio illa *si* omnino postulare videatur, ut intelligatur: faceres, quod ego facio, fleres, sicut ego fleo. Si autem hoc intelligendum est, non potest esse sensus: Si cognovisses ea, quae ad pacem tuam pertinent. Quo enim modo haec duo cohaerebunt, si cognovisses pacem tuam, fleres? non enim fleret, sed laetaretur, si pacem suam cognovisset. Deinde quod illa verba: *et quidem in hac die tua*, manifestum est, emphatica esse. Perit autem omnis emphasis, si verbum *cognovisses* ad pacem refertur, elucet, si ad imminentia referatur mala; belle enim convenit: si cognovisses, quae tibi imminent mala, et quidem hoc ipso tempore, quo tot frueris bonis, a lacrymis temperare non posses. Denique quod verba, quae sequuntur, *quia venient dies in te*, nullo modo cum ea interpretatione cohaerere possint. Nam eorum sententiam, qui causam a Christo, cur fleat, reddi putant, ne refellendam quidem arbitror. Sensus ergo est ille, quem indicavimus.

Nostra editio sensui Auctoris accommodatur.

Illud tantum huic sententiae videtur repugnare, quod noster interpres priorem illum sensum expressisse videatur: sed haud difficile potest nostra etiam versio ad hanc interpretationem accommodari. Nam relativum *quae* non solum pluralis, sed etiam singularis numeri esse potest et ad diem referri, quemadmodum nos referendum esse putamus, si pro *τὰ πρὸς*, Graece legamus *τῇ πρὸς*, sicut noster fortasse legit interpres. Imo vero versio nostra magis huic interpretationi favet; non enim legit *τῇ πρὸς εἰρήνην σου*, quae ad pacem tuam, sed *τῇ πρὸς εἰρήνην σοι*, *quae ad pacem tibi*, quod melius cum nostra interpretatione convenit. Quo ergo modo illa haerebunt verba: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis?* Vix quidem, si, quemadmodum superiores illi auctores faciunt, ad superiora referantur: si tamen ad sequentia, ut ego refero, aptissime haerent. *Si cognovisses et tu*, et quidem hoc ipso tempore, quo tanta pace secura es, quae tibi imminent mala, etiamsi nunc ab oculis tuis abscondita sint, fleres, utique mecum. Mollior etiamnum erit oratio, si, quod Graece est *ἐκρύβη*, *occultum est*, singulari numero vertamus: Nunc autem absconditum est ab oculis tuis, quodque si cognovisses, fleres, *quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo*, et quae sequuntur.

Futurum urbis excidium describit Christus.

Describit Christus futurum urbis excidium, quod sub Tito et Vespasiano accidit. Quare et se Deum esse declaravit, qui futura sciret, et Jerosolymitanos cives monet, ut ad Deum conversi impendentem calamitatem effugiant, quasi dicat, quod olim per Jeremiam Deus dixerat [1]): *tu autem fornicata es cum amatoribus tuis*, *tamen revertere*, et [2]): *si reverteris Israel*, *ad me convertere, et si abstuleris offendicula tua a facie mea, non com-*

[1]) Cap. 3, 1. [2]) Cap. 4, 5.

moveberis. Eodem pene modo ante tot annos Jesaias Jerosolymae ruinam praedixerat[1]), quem ad locum allusisse videtur Christus, iisdem enim fere usus est verbis: *Vae Ariel, Ariel civitas, quam expugnavit David, additus est annus ad annum, solemnitates evolutae sunt, et circumvallabo Ariel, et erit tristis, et moerens, et erit mihi quasi Ariel. Et circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo, et jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidionem tuam. Humiliaberis, de terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum.* Cyrillus quidem certe, Eusebius et Theodoretus eo putant hoc loco respexisse Christum.

Eo quod non cognoveris tempus visitationis. Causam reddit Christus, quamobrem Jerosolyma esset evertenda, quod nimirum *tempus visitationis suae* cognoscere noluisset, id est, opportunam salutis suae occasionem amplecti. Tempus primi adventus sui *tempus visitationis* appellat, quia *visitavit nos oriens ex alto*, ut dixit Zacharias supra[2]), et quia veniens *visitavit et fecit redemptionem plebis suae.* Hoc est *tempus acceptabile et dies salutis,* ut D. Paulus interpretatur[3]). **Jerosolymitanae eversionis causa.**

Docuimus[4]) visitandi verbum et in bonum et in malum poni; hoc loco non dubium, quin in bonum positum sit. Perinde ergo est, atque si diceret: *Hoc erit judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem*[5]). Mirum D. Augustinum superiora illa verba[6]), cum hunc locum citat[7]), semper cum istis copulare: *Si cognovisses et tu tempus visitationis tuae*, at confusione memoriae factum puto. Vide reliqua, quae sequuntur, in Matthaei commentariis.

CAPUT XX.

Et factum est in una dierum[8]), docente illo populum in templo et evangelizante, convenerunt principes sacerdotum et Scribae cum Senioribus, 2. et ajunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate haec facis? aut: Quis est, qui dedit tibi hanc potestatem? 3. Respondens autem Jesus, dixit ad illos: Interrogabo vos et ego unum verbum. Respondete mihi: 4. Baptismus Joannis de coelo erat, an ex hominibus? 5. At illi cogitabant intra se dicentes: Quia si dixerimus, de coelo, dicet: Quare ergo non credidistis illi? 6. Si autem dixerimus: Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: certi sunt enim, Joannem prophetam esse[9]). 7. Et responderunt, se nescire, unde esset. 8. Et Jesus

---

[1]) Cap. 29, 1. 2. 3. 4. [2]) Cap. 1, 68. 78. [3]) 2 Cor. 6, 2. [4]) Cap. 1, 68. [5]) Joan. 3, 19. [6]) Vers. 42. [7]) Epist. 79. et 80. [8]) Vers. 1—8. Matth. 21, 23—32. Marc. 11, 27—33. [9]) Matth. 14, 5.

ait illis: Neque ego dico vobis, in qua potestate haec facio. 9. Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc [1]): Homo plantavit vineam, et locavit eam colonis: et ipse peregre fuit multis temporibus. 10. Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineae darent illi. Qui caesum dimiserunt eum inanem. 11. Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hunc quoque caedentes, et afficientes contumelia, dimiserunt inanem. 12. Et addidit tertium mittere: qui et illum vulnerantes ejecerunt. 13. Dixit autem Dominus vineae: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan, cum hunc viderint, verebuntur. 14. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes: Hic est haeres, occidamus illum, ut nostra fiat haereditas. 15. Et ejectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineae? 16. Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Absit. 17. Ille autem aspiciens eos ait: Quid est ergo hoc, quod scriptum est: Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli [2])? 18. Omnis, qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum [3]). 19. Et quaerebant principes sacerdotum et Scribae mittere in illum manus in illa hora: et timuerunt populum [4]), cognoverunt enim, quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc. 20. Et observantes [5]) miserunt insidiatores, qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, ut traderent eum principatui, et potestati praesidis [6]). 21. Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, scimus quia recte dicis, et doces: et non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces: 22. licet nobis tributum dare Caesari, an non? 23. Considerans autem dolum illorum [7]), dixit ad eos: Quid me tentatis? 24. Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem et inscriptionem? Respondentes dixerunt ei: Caesaris. 25. Et ait illis: Reddite ergo quae sunt Caesaris, Caesari [8]): et quae sunt Dei, Deo. 26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe: et mirati in responso ejus, tacuerunt. 27. Accesserunt autem quidam Sadducaeorum, qui

---

[1]) Vers. 9—19. Matth. 21, 33—46. Marc. 12, 1—12. [2]) Psalm. 117, 22. [3]) Luc. 2, 34. [4]) Luc. 19, 48. Marc. 11, 18. [5]) Vers. 20—40. Matth. 22, 15—33. Marc. 12, 13—27. [6]) Luc. 11, 54. [7]) Matth. 9, 4. [8]) Luc. 23, 2.

negant esse resurrectionem [1]), et interrogaverunt eum, 28. dicentes: Magister, Moses scripsit nobis: Si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, et hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, et suscitet semen fratri suo [2]): 29. septem ergo fratres erant: et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis. 30. Et sequens accepit illam, et ipse mortuus est sine filio: 31. et tertius accepit illam. Similiter et omnes septem, et non reliquerunt semen, et mortui sunt. 32. Novissime omnium mortua est et mulier. 33. In resurrectione ergo, cujus eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem. 34. Et ait illis Jesus: Filii hujus saeculi nubunt, et traduntur ad nuptias: 35. illi vero, qui digni habebuntur saeculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores: 36. neque enim ultra mori poterunt: aequales enim Angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis. 37. Quia vero resurgent mortui, et Moses ostendit secus rubum [3]), sicut dicit Dominum, Deum Abraham, et Deum Isaac, et Deum Jacob. 38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei. 39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magister bene dixisti. 40. Et amplius non audebant eum quidquam interrogare. 41. Dixit autem ad illos [4]): Quomodo dicunt Christum filium esse David [5])? 42. et ipse David dicit in libro Psalmorum [6]): Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis: 43. donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? 44. David ergo Dominum illum vocat; et quomodo filius ejus est? 45. Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis [7]): 46. Attendite a Scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in conviviis: 47. qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem [8]). Hi accipient damnationem majorem.

IN CAPUT XX.

1. *Et factum est una dierum.* Ex illis quatuor, quibus post ingressum illum celebrem in urbem Jerosolymam, usque ad diem,

---

[1]) Act. 23, 8. [2]) 5 Mos. 25, 5. [3]) 2 Mos. 3, 6. [4]) Vers. 41—44. Matth. 22, 41—45. Marc. 12, 35—37. [5]) Joan. 7, 42. [6]) Psalm. 109, 1. [7]) Vers. 45—47. Marc. 12, 38—40. Matth. 23, 1 sq. [8]) 11, 42. 43.

quo est comprehensus, in templo docuit, cum noctu in Bethaniam rediret, ut apud Matthaeum[1]) copiose docuimus. Apud quem[2]) totum hoc caput explicatum est.

CAPUT XXI.

Respiciens autem[3]) vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, divites. 2. Vidit autem et quamdam viduam pauperculam mittentem aera minuta duo. 3. Et dixit: vere dico vobis, quia vidua haec pauper plus quam omnes misit. 4. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei; haec autem ex eo, quod deest illi, omnem victum suum, quem habuit, misit[4]). 5. Et quibusdam dicentibus de templo, quod bonis lapidibus[5]) et donis ornatum esset, dixit: 6. Haec, quae videtis, venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. 7. Interrogarunt autem illum, dicentes: Praeceptor, quando haec erunt, et quod signum, cum fieri incipient? 8. Qui dixit: Videte ne seducamini; multi enim venient in nomine meo, dicentes[6]) quia ego sum: et tempus appropinquavit: nolite ergo ire post eos. 9. Cum autem audieritis praelia, et seditiones, nolite terreri: oportet primum haec fieri, sed nondum statim finis. 10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum. 11. Et terrae motus magni erunt per loca, et pestilentiae, et fames, terroresque de coelo, et signa magna erunt. 12. Sed ante haec omnia injicient vobis manus suas, et persequentur, tradentes in synagogas, et custodias, trahentes ad reges et praesides propter nomen meum[7]). 13. Continget autem vobis in testimonium. 14. Ponite ergo in cordibus vestris non praemeditari quemadmodum respondeatis: 15. ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri[8]). 16. Trademini autem a parentibus, et fratribus, et cognatis, et amicis, et morte afficient ex vobis: 17. et eritis odio omnibus propter nomen meum: 18. et capillus de capite vestro non peribit[9]). 19. In

---

[1]) Cap. 21, 17. et 26, 2. [2]) Cap. 21. 22. et 23. [3]) Vers. 1—4. Marc. 12, 41—44. [4]) 2 Cor. 8, 12. [5]) Vers. 5—36. Matth. 24, 1—36. Marc. 13, 1—37. [6]) Act. 5, 36. sq. 2 Thess. 2, 9. sq. [7]) Matth. 10, 17. sq. [8]) Act. 6, 10. [9]) Luc. 12, 7.

patientia vestra possidebitis animas vestras [1]. 20. Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus: 21. tunc qui in Judaea sunt, fugiant ad montes: et qui in medio ejus, discedant: et qui in regionibus, non intrent in eam. 22. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia, quae scripta sunt. 23. Vae autem praegnantibus, et nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic. 24. Et cadent in ore gladii: et captivi ducentur in omnes Gentes et Jerusalem calcabitur a Gentibus: donec impleantur tempora nationum [2]. 25. Et erunt signa in sole, et luna, et stellis [3], et in terris pressura Gentium prae confusione sonitus maris, et fluctuum: 26. arescentibus hominibus prae timore et expectatione, quae supervenient universo orbi: nam virtutes coelorum movebuntur: 27. et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate [4]. 28. His autem fieri incipientibus, respicite, et levate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra [5]. 29. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam, et omnes arbores: 30. cum producunt jam ex se fructum, scitis quoniam prope est aestas. 31. Ita et vos cum videritis haec fieri, scitote, quoniam prope est regnum Dei. 32. Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant [6]. 33. Coelum et terra transibunt: verba autem mea non transibunt. 34. Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitae, et superveniat in vos repentina dies illa [7]: 35. tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae [8]. 36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, que futura sunt, et stare ante Filium hominis. 37. Erat autem diebus docens in templo [9]: noctibus vero exiens, morabatur in monte, qui vocatur Oliveti [10]. 38. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum [11].

---

[1]) Apoc. 3, 10. [2]) Rom. 11, 25. [3]) Matth. 24, 29 sq. [4]) Matth. 26, 64. [5]) Luc. 18, 8. [6]) Luc. 9, 27. [7]) 1 Thess. 5, 6. [8]) 1 Thess. 5, 3 sq. [9]) Vers. 37. 38. 22, 2. Matth. 16, 1—5. Marc. 14, 1. 2. [10]) Luc. 22, 39. [11]) Luc. 19, 48.

IN CAPUT XXI.

1. *Respiciens autem vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium divites.* Marcus [1]) adversus gazophylacium sedisse scribit et eos, qui munera jactabant, considerasse. Illic tota haec a nobis historia explicata est, totum vero reliquum caput apud Matthaeum 24.

CAPUT XXII.

Appropinquabat autem dies festus azymorum [2]), qui dicitur Pascha: 2. et quaerebant principes sacerdotum et Scribae, quomodo Jesum interficerent: timebant vero plebem [3]). 3. Intravit autem Satanas in Judam [4]), qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim. 4. Et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum, et magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. 5. Et gavisi sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare [5]). 6. Et spopondit. Et quaerebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis. 7. Venit autem dies azymorum [6]), in qua necesse erat occidi Pascha. 8. Et misit Petrum et Joannem, dicens: euntes parate nobis pascha, ut manducemus. 9. At illi dixerunt: Ubi vis paremus? 10. Et dixit ad eos: ecce, introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquae portans: sequimini eum in domum, in quam intrat, 11. et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem? 12. Et ipse ostendet vobis coenaculum magnum, stratum, et ibi parate. 13. Euntes autem invenerunt, sicut dixit illis, et paraverunt pascha. 14. Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim Apostoli cum eo; 15. et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. 16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. 17. Et accepto calice gratias egit, et dixit: Accipite, et dividite inter vos. 18. Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat [7]). 19. Et accepto pane [8]) gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis

---

[1]) Cap. 12, 41. [2]) 2 Mos. 12. [3]) Luc. 19, 48. [4]) Vers. 3—6. Matth. 26, 14—16. Marc. 14, 10. 11. Joan. 13, 2. 27. [5]) Matth. 27, 3. sq. [6]) Vers. 7—23. Matth. 26, 17—29. Marc. 14, 12—25. [7]) Vers. 30. Luc. 14, 15. [8]) 1 Cor. 11, 23 sq.

datur [1]): hoc facite in meam commemorationem. 20. Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: hic est calix novum testamentum [2]) in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. 21. Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa [3]). 22. Et quidem filius hominis, secundum quod definitum est, vadit [4]): verumtamen vae homini illi, per quem tradetur. 23. Et ipsi coeperunt quaerere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. 24. Facta est autem et contentio inter eos [5]), quis eorum videretur esse major. 25. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum: et qui potestatem habent super eos benefici vocantur. 26. Vos autem non sic [6]): sed qui major est in vobis, fiat sicut minor: et qui praecessor est, sicut ministrator [7]). 27. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat: 28. vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis [8]). 29. Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, 30. ut edatis, et bibatis super mensam meam in regno meo: et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israël [9]). 31. Ait autem Dominus [10]): Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos [11]), ut cribraret sicut triticum [12]). 32. Ego autem rogavi pro te [13]), ut non deficiat fides tua: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. 33. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum, et in carcerem et in mortem ire. 34. At ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis: 35. Quando misi vos sine sacculo, et pera, et calceamentis [14]), numquid aliquid defuit vobis? 36. At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter et peram: et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium [15]). 37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc, quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est [16]). Etenim ea, quae sunt de me, finem habent. 38. At illi dixerunt: Do-

---

[1]) Matth. 20, 28. [2]) 2 Mos. 24, 8. [3]) Joan. 13. 21. 26. [4]) Luc. 24, 26. sq. [5]) Matth. 18, 1. sq. 20, 11. 21—25. [6]) Joan. 18, 36. 1 Petr. 5, 3. [7]) Matth. 20, 28. Joan. 13, 14. Phil. 2, 7. [8]) Matth. 10, 22. [9]) Matth. 19, 28. [10]) Vers. 31—34. Matth. 26, 30—35. [11]) 2 Cor. 2, 11. [12]) Am. 9, 9. [13]) Joan. 17, 11. 15. 1 Petr. 1, 5. [14]) Luc. 9, 3. [15]) Joan. 16, 2. 32. [16]) Jes. 53, 12.

mine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis: Satis est. 39. Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem olivarum [1]). Secuti sunt autem illum et discipuli. 40. Et cum pervenisset ad locum [2]), dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. 41. Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis: et positis genibus orabat, 42. dicens: Pater si vis, transfer calicem istum a me [3]); verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat. 43. Apparuit autem illi Angelus de coelo, confortans eum. Et factus in agonia, prolixius orabat. 44. Et factus est sudor ejus, sicut guttae sanguinis decurrentis in terram. 45. Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes prae tristitia. 46. Et ait illis: Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentationem. 47. Adhuc eo loquente [4]) ecce turba: et qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos: et appropinquavit Jesu, ut oscularetur eum. 48. Jesus autem dixit illi: Juda, osculo filium hominis tradis? 49. Videntes autem hi, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio? 50. Et percussit unus ex illis servum principis Sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram. 51. Respondens autem Jesus, ait: Sinite usque huc. Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum. 52. Dixit autem Jesus ad eos, qui venerant ad se, principes sacerdotum, et magistratus templi, et seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus? 53. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo [5]), non extendistis manus in me: sed haec est hora vestra, et potestas tenebrarum [6]). 54. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum [7]): Petrus vero sequebatur a longe. 55. Accenso autem igne in medio atrii, et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. 56. Quem cum vidisset ancilla quaedam sedentem ad lumen [8]), et eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. 57. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum. 58. Et post pusillum, alius videns eum, dixit: Et tu de illis es? Petrus vero ait: O homo,

---

[1]) Luc. 21, 37. Matth. 26, 30. Marc. 14, 26. [2]) Vers. 40—46. Matth. 26, 36—46. Marc. 14, 32—42. [3]) Matth. 20, 22. [4]) Vers. 47—53. Matth. 26, 47—56. Marc. 14, 43—52. Joan. 18, 2—11. [5]) Luc. 21, 38. [6]) Joan. 7, 30. 8, 20. [7]) Vers. 54. sq. Matth. 26, 57. sq. Marc. 14, 53. sq. Joan. 18, 12—14. 24. [8]) Vers. 56—62. Matth. 26, 69—75. Marc. 14, 66—72. Joan. 18, 15—18. 25—27.

non sum. 59. Et intervallo facto quasi horae unius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere et hic cum illo erat: nam et Galilaeus est. 60. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantavit gallus. 61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat: Quia prius quam gallus cantet, ter me negabis [1]. 62. Et egressus foras Petrus flevit amare. 63. Et viri, qui tenebant illum, illudebant ei, caedentes. 64. Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus: et interrogabant eum, dicentes: Prophetiza, quis est, qui te percussit? 65. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. 66. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis et principes Sacerdotum et Scribae [2], et duxerunt illum in Concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. 67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi: 68. si autem et interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. 69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei [3]. 70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum. 71. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.

IN CAPUT XXII.

1. *Appropinquabat autem dies festus azymorum.* Post duos dies futurus, ut declaravit Matthaeus [4]), apud quem omnia, quae scribit Lucas [5]), exposita a nobis sunt.

28. *Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Haec Lucas suo loco praetermissa, hic recordans commemorat. Nam ex Matthaeo [6]) manifestum est totam superiorem historiam de discipulorum contentione, quis eorum major esset, antequam Jerosolymam ingrederentur, accidisse, cum in via essent, et mater filiorum Zebedaei ad Christum accessisset, petiissetque, ut alterum filiorum suorum ad dexteram, alterum ad sinistram suam in regno suo collocaret. Ea enim occasione et obmurmuratio adversus filios Zebedaei, et contentio inter reliquos Apostolos orta est, quis eorum in regno coelorum major futurus esset. Quos Christus est ad humilitatem adhortatus [7]): quae exhortatio apud Matthaeum a nobis explicata est. Contentio discipulorum, quando acciderit.

---

[1]) Conf. vers. 34. [2]) Matth. 27, 1. Marc. 15, 1. [3]) Matth. 26, 64. [4]) Cap. 26, 2. [5]) Usque ad vers. 28. [6]) Cap. 20, 20. [7]) A vers. 25.

Quae Lucas addidit.

Addit solus Lucas: *Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Quae verba an tunc dixerit Christus, cum superiora humilitatis documenta discipulis tradidit, non satis compertum est. Videntur enim haec illis, quae Matthaeus[1]) dicit, adeo esse similia, ut eodem loco dicta videri possint. *Vos*, inquit, *qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede majestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel.* Sed multo est probabilius diversam esse sententiam, illamque occasione illius concionis: *Omnis, qui reliquerit patrem, aut matrem, aut uxorem, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet*[2]), et Petri dicentis: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis*[3])? hanc autem propter discipulorum contentionem fuisse pronunciatam.

Apostoli in regno coelorum futuri sunt pares.

Cum ergo, quo quisque in futuro regno Christi futurus esset loco, discipuli contenderent: ut contentionem tolleret, omnes indicavit quodammodo futuros pares: omnes enim ad mensam suam sessuros esse, omnes eundem esuros panem, omnes idem vinum bibituros, omnes futuros judices, et suo quemque sessuros throno. Nec id favore, ut putabant, sed meritis, sed patientia, sed perseverantia in rebus secum duris consecuturos. Non quia optatis, inquit, non quia petitis, sed quia *permansistis mecum in tentationibus meis.* Tentationes autem vocat, quas ad illud usque tempus persecutiones a Judaeis passus fuerat. Id enim cum eos deterrere posset et a Christo abducere, tamen duraverunt. Vocavit autem tentationes, quia per eas eum Pater quodammodo tentabat. Hoc enim est, quod ait D. Paulus, *per omnia tentatum* fuisse[4]). Non tam ut Patri, quemadmodum opinor, quam ut hominibus ejus appareret virtus atque constantia, quae Patri satis nota erat. Sciebat Christus, cum hoc illis diceret, omnes se in maxima tentatione, id est instante morte paulo post deserturos esse: tamen praeteritam constantiam laudat: futuram inconstantiam postea illis praedicit. De qua nullam hic mentionem facit, quia id tantum agebat, ut illis viam ad regnum coelorum ostenderet, quam si tenerent, eo pervenirent.

29. *Et ego dispono vobis.* Pronomen *ego* et conjunctio *et* singularem habent emphasim, quae in antithesi Christi et discipulorum posita est. Vos hoc pro me fecistis, ut mecum in tentationibus meis permaneretis, ego hoc vicissim pro vobis facio, ut disponam *vobis regnum.* Significatur praemium merito respondens, sed tanto majus merito praemium, quanto Christi persona discipulorum major erat, quia *non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis*[5]), et: *id, quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur*[6]). Justitia quidem inter meritum et praemium

Justitia inter Deum et homines qualis sit.

[1]) Cap. 19, 28. [2]) Vers. 29. [3]) Vers. 27. [4]) Hebr. 4, 15. [5]) Rom. 8, 18. [6]) 2 Cor. 4, 17.

ex antithesi significatur. Do, quia dedistis: facio, quia fecistis, sed justitia, qualiter inter Deum et homines esse potest. Parvos parva, magnos magna decent. Nec possunt homines magna facere, nec decet Deum praestare parva.

Quod ait dispono, διατίθεμαι, proprie significat, testamento relinquere aut legare. *Dispone*, inquit, *domui tuae, quia morieris tu, et non vives* [1]), id est fac testamentum tuum: etsi aliud illic Graece verbum est. Loquitur ergo Christus tanquam paulo post moriturus, et testamentum suum faciens, legatque discipulis suis, quod se in rebus adversis non desseruissent, regnum coelorum. Sunt qui vim conjunctionis *et*, et pronominis *ego*, ad sequentia putent referendam, ut sit sensus: Sicut Pater meus disposuit mihi regnum, sic et ego vobis dispono. Sed illud magis placet.

Sicut disposuit mihi Pater. Dubium, qua in re inter Christum et Patrem particula illa *sicut* comparationem significet, qua in re tota hujus loci intelligentia consistit. Beda et alii plerique interpretes *in tentationibus*, de quibus paulo ante dictum fuerat, comparationem fieri putant. Quasi dicat, sicut Pater hac conditione regnum mihi promisit, ut ad eum per varias tentationes pervenirem: *propter quod*, inquit, *et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen* [2]), ita ego, quia in tentationibus meis mecum permansistis, idem vobis regnum dispono.

Qua in re inter Christum et Patrem sit comparatio.

Probabile quidem hoc est, sed illud magis probo, ut comparatio auctoritatis, aut regni similitudo designetur. Auctoritatis quidem sic: qua auctoritate Pater mihi regnum dedit, eadem ego vobis illud promitto. Sicut cum dicit: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* [3]), id est, qua ego auctoritate a Patre missus sum, ea ego vos mitto. Regni vero similitudo, ut sensus sit, quale regnum mihi Pater dedit, tale vobis ego promitto, *ut edatis, et bibatis super mensam meam*, ut statim explicat. Loquitur Christus ut homo, alluditque ad illud: *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* [4]), et: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum ejus* [5]). Itaque inepte ex hoc loco Ariani inaequalitatem Patris et Filii colligebant, ut auctor est Idacius Clarus [6]).

30. *Ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Laborum sociis honoris quoque et quietis societatem promittit. *Sicut socii*, D. Paulus, *passionum estis, sic eritis et consolationis* [7]), et: *sustinebimus, et conregnabimus* [8]).

Solet Scriptura accommodate ad humanum sensum inexplicabilem illam vitae aeternae voluptatem cibo et potu, satietate ebrietateque declarare. *Satiabor*, inquit, *cum apparuerit gloria tua* [9]), et: *Torrente voluptatis tuae potabis eos* [10]), et: *Beatus qui*

Vita aeterna cibi potusque voluptate designatur.

1) Jes. 38, 1. 2) Ad Phil. 2, 9. 3) Joan. 20, 21. 4) Psalm. 109, 1. 5) Psalm. 2, 6. 6) Lib. 4. cont. Varimadum. 7) 2 Cor. 1, 7. 8) 2 Tim. 2, 12. 9) Psalm. 16, 15. 10) Psalm. 35, 9.

manducabit panem in regno Dei supra[1]), et: *Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei*[2]), et: *multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno coelorum*[3]). Solent nimirum homines summam in cibo et potu voluptatem collocare. Quod dicit: *super mensam meam,* praerogativam quamdam discipulorum videtur indicare, quasi non omnes, qui in regno coelorum futuri sunt, super mensam Christi esuri bibiturique sint, sed hoc futurum est discipulorum, aliorumque similium proprium privilegium. Quemadmodum non omnes, qui in domo regia sunt, in ipsa Regis mensa cibum sumunt, sed pauci quidam majores principes, quibus id Rex honoris causa concedit. Argumento est, quod statim sequitur, *et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel.* Hoc enim non commune omnibus, sed ipsis proprium Apostolis futurum significatur. Recte hoc Theophylactus observavit, etsi Beda alia sentit.

Quomodo hoc Petro dictum fuerit.

31. *Ait autem Dominus Simoni.* Hoc alii Evangelistae non narrant, cum Petri responsionem narrent alia factam occasione, quod Christus dixisset: *Omnes vos scandalum patiemini in me ista nocte*[4]). Sed est verisimile, quemadmodum illic disputavimus, primum Christum ad Petrum, tanquam ad caeterorum Apostolorum principem, conversum dixisse, quod scribit Lucas: *Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum,* deinde adjecisse, quod Matthaeus ait: *Omnes* enim *vos scandalum patiemini in me in ista nocte*, etsi D. Augustinus[5]) haec omnia, quae Lucas narrat, prius Christum dixisse putat, antequam ad hortum orandi causa egrederetur: deinde jam egressum ea, quae Matthaeus.

Ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum. Expetivit, quod Graece ἐξῃτήσατο est, proprie significat *exposcere,* aut *deposcere*, quemadmodum gladiator, aut hostis aliquem a Rege, vel duce deposcit, ut singulare cum eo certamen ineat[6]), quod Goliam illum Philistaeum fecisse legimus. Quo verbo indicat Christus nullam Satanam vexandi homines habere potestatem, nisi eam prius a Deo petat. Cujus rei notum in Job habemus exemplum[7]). Observarunt hanc ipsam vim hujus verbi Tertullianus[8]) et Beda[9]). Solent veteres auctores vertere: *Ecce Satanas postulavit vos,* quod verbum non intelligo cur noster interpres non retinuerit, cum magis significans et minus ambiguum esse videatur. Nam expetere, appetitionem potius et desiderium, quam postulationem significat facultatis, quam Christus, ut diximus, indicavit. Sic vertunt Tertullianus[10]) et Cyprianus[11]) (quam-

---

[1]) Cap. 14, 15. [2]) Matth. 26, 29. [3]) Matth. 8, 11. [4]) Matth. 26, 31. [5]) Lib. 3. de cons. Evang. cap. 3. [6]) 1 Reg. 17, 8. [7]) Cap. 1, 12. et cap. 2, 6. [8]) In lib. de fuga in persecutione. [9]) In comm. [10]) Lib. de fuga. [11]) Lib. 4. epist. 4.

quam idem[1]) vertit *expetivit*) et Prosper[2]), Ambrosius vero reddit *expostulavit*[3]), et Leo[4]).

Quod sequitur, *ut cribraret vos sicut triticum*, non dubium metaphoram esse, et a vanno sumptam, qua triticum jactari, agitari, purgarique solet. Illud etiam certum vexationem agitationemque significari. Itaque Cyprianus[5]) vertit: *ut vexet vos.* Sed an id tantum significetur, de eo quidem potest dubitari. Nam omnes recentiores interpretes eo contenti sensu, non quaerunt alium. Plus tamen mihi videtur significari, fore ut ea ratione Apostoli velut triticum vanno agitatum, tentati purgentur. Non quod eo animo Satanas eorum tentaret fidem, sed quod eam ob causam Deus tentari eos pateretur, quemadmodum in Job legimus accidisse, quem diabolus eadem poena tantum vexare, Deus purgare, probareque voluit. Hoc modo Ambrosius[6]) et Tertullianus, atque Prosper in locis ante citatis hunc locum intellexerunt. Et magis plena similitudo est, nam triticum non, nisi ut purgetur, cribrari solet.

Christus non solam vexationem, sed purgationem etiam intellexit.

Itaque verosimile non est, solam Christum agitationem, vexationemque significare voluisse: potius enim triturae areae, quam cribrationis metaphora fuisset usus, eo sensu saepe in Scripturis usurpata, ut[7]): *Interfecerat enim eos Rex Syriae, et redegerat quasi pulverem, in tritura areae*, et Propheta[8]): *Cecidit, cecidit Babylon, et omnia sculptilia Deorum ejus contrita sunt in terram, tritura mea et filia areae meae*, et rursum[9]): *Triturabitur Moab sub eo, sicut triturantur paleae in plaustro*, et alibi[10]): *Non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, neque ungulis suis comminuet eum.* Et idem[11]): *Ego posui te quasi plaustrum triturans, novum, habens rostra serrantia, triturabis montes, et comminues, et colles quasi pulverem pones,* et Amos[12]): *Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverit in plaustris ferreis Galaad.*

Cur soli Petro hoc dictum sit.

Solet quaeri, cur Christus soli hoc dixit Petro, cum non de illo solo, sed de omnibus loqueretur. Nec enim dixit, *expetivit te*, sed *expetivit vos.* Qui causam fuisse putant, quod sciret Christus solum negaturum Petrum, quasi ubi morbum esse sciebat, ibi medicamentum adhibuerit, ut aliquid dicant, parum tamen dicunt. Nec enim, ut paulo post dicturi sumus, de eo tantum loquebatur tempore, quo patiente se Petrus negavit: sed multo maxime de eo, quo se in coelum recepto, multa saeviente contra eos diabolo discipuli passuri erant. De quo alias praedixerat: *Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, et ad Praesides, et ad Reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus*[13]). Petro ergo dicit, quia aliorum Apostolorum caput

---

[1]) In lib. de oratione Dominica. [2]) In epist. de lib. arbit. ad Ruffinum, et in lib. cont. Collatorem, et lib. 1. de vocat. gentium. cap. 9. [3]) In Psalm. 43. [4]) Serm. 2. de natali Apostol. Petri et Pauli. [5]) Lib. 4. epist. 4. [6]) In Psalm. 43. [7]) 4 Reg. 13, 7. [8]) Jes. 21, 29. 30. [9]) Cap. 25, 10. [10]) Cap. 28, 28. [11]) Cap. 41, 15. [12]) Cap. 1, 3. [13]) Matth. 10, 17.

erat, et quod illi dicebat, omnibus dicebat, ut Leo[1]) gravis est auctor. Theoph. et Euthymius aliam quoque non improbabilem rationem afferunt: quod Petrus omnium Apostolorum fortissimus esset, possetque prae caeteris gloriari, nisi infirmitatis suae et imminentis periculi esset admonitus, *et solet*, inquit Euthymius, *fortissimos quosque diabolus eligere, quos oppugnet.*

32. *Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Ostenderat periculum, ostendit remedium. Docuerat unde timere, docet, unde sperare debeat: se eumdem, qui diabolo postulanti potestatem pugnandi concessit, effecturum, ut expugnare non possit. *Ego orabo pro te, ut non deficiat fides tua,* protegam eam maxime partem tui. quam diabolus maxime petet. Ille fidem caput, ut ait Chrysostomus[2]), Christiani hominis, et te caeterorum caput petet: ego te maxime fidemque tuam protegam.

Haec causa fuit, quamobrem solius fidei mentionem fecerit, cum credibile sit, hostem humani generis non fidem tantum, sed caeteras etiam omnes Apostolorum tentasse virtutes. Non dubium, quin ad futuram Petri negationem Christus alludat, sed ut paulo antea dicebamus, longius etiam respexit, non solum ad eas tentationes, quas Petrus, caeterique omnes Apostoli ipsi per se viventes: sed ad eas etiam, quas eorum sucessores, id est Ecclesia, umquam subituri essent. Sic enim dicit: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*: quomodo alio dixit loco: *Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*[3]). Et est per se credibile tamdiu Christum orare, ne fides Petri deficiat, quamdiu eam diabolus tentat. Tentat autem semper, semperque tentabit, donec militabit Ecclesia: semper ergo Christus orabit. Quodque dicit Petro, ejus quoque successoribus totique Ecclesiae dictum putandum est; tamque certi debemus esse successorum Petri, totiusque Ecclesiae fidem non defuturam, quam certi sumus ejus, cum tentatus est, fidem non defecisse.

Christus non pro solo Petro, sed pro ejus successoribus rogavit.

Itaque recte ex hoc loco antiqui, gravesque auctores collegerunt, Ecclesiae Romanae et successorum in ea Petri fidem fore perpetuam. Omnis enim Ecclesiae fides asserebatur in Petro, qui Ecclesiae caput futurus erat. *Commune erat omnibus Apostolis periculum,* inquit Leo[4]), *de tentatione formidinis, et divinae protectionis auxilio pariter indigebant, quoniam diabolus omnes exagitare, omnes cupiebat elidere: et tamen specialis a Domino Petri cura suscipitur, et pro Petri fide proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit. In Petro ergo omnium fortitudo munitur, et divinae gratiae ita ordinatur auxilium, ut firmitas, quae per Christum Petro tribuitur, per Petrum Apostolis conferatur. Nam et post resurrectionem suam Dominus B. Petro Apostolo, post regni claves,*

Ecclesiae Romanae et successorum Petri fides perpetua.

1) Serm. 2. de nat. Apost. Petri et Pauli. 2) Hom. 34. in Matth. in illud, estote prudentes. 3) Matth. 28, 20. 4) Serm. 2. de nat. Apost. Petri et Pauli.

ad trinam aeterni amoris professionem mystica insinuatione ter dixit[1]*: Pasce oves meas. Quod et nunc procul dubio facit, et mandatum Domini pius pastor exequitur, confirmans nos exhortationibus suis, et pro nobis orare non cessans, ut nulla tentatione superemur. Si autem hanc pietatis suae curam omni populo Dei, sicut credendum est, ubique protendit, quanto magis alumnis suis opem suam dignatur impendere, apud quos in sacro dormitionis toro eadem, qua praesedit, carne requiescit?*

Petri fides in negatione non defecit.

Quo ergo modo Petrus negavit, si pro eo Christus orans, ne ejus fides deficeret, *exauditus est pro sua reverentia*[2]*?* Facilis responsio. Negare se nosse Christum, non fuit ejus fidem deficere, sed tentari. Et non dixerat se oraturum Christus, ut non tentaretur, sed ut non deficeret fides ejus. Quin idcirco tentari permisit, ne deficeret. Fortior enim ex tentatione surrexit. *Vide,* inquit Ambr.[3], *quid dicit, et intellige. Ventilatur Petrus, ut Christum negare cogatur. Incidit in tentationes, quaedam locutus est, quasi palearum plena: sed locutus est verbo, ut fundatior esset affectu. Denique flevit, et paleas suas lavit: et illis tentationibus meruit, ut pro se Christus interveniret. Quanto majus est patrocinium, quam perturbationis illius tentamentum? Et ideo plus quam passus est, acquisivit. Acquisivit enim Christum patrocinantem. Cogitur autem et adversarius sanctos Domini ad sua damna tentare. Dum enim tentat, meliores reddit, ut qui tentatur, possit alios instituere, qui sibi ipsi invalidus videbatur. Denique Petrus Ecclesiae praeponitur, postquam tentatus a diabolo est.* Falsa ergo eorum opinio est, qui fidem putant Petrum negando perdidisse. Ore negavit, animo retinuit, ut docentem Ambrosium audivimus: sed de ea re copiosius apud Matthaeum[4] disputavimus. Idemque de ejus successoribus, si quis aliquando visus est in fide vacillare, existimandum est: cum omnium eorum fides eadem Christi promissione nixa consistat.

Successores Petri omnes confirmare in fide possunt.

Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Hinc demum manifestum est, nec de illo solum tempore, quo negavit Petrus, nec de ipso solum Petro: sed de omnibus ejus successoribus loqui Christum. Nec enim tempore Passionis caeteros Apostolos Petrus confirmavit, et confirmandi alios necessitas perpetua futura erat. Itaque in persona Petri, omnes Petri successores jubet fratres in fide firmare. Quomodo firmare possunt, si errare ipsi possunt? Propterea enim Christus pro fide oravit Petri, ne deficeret, ut alios confirmare posset, intelligens alios confirmare non posse, si ejus fides defecisset. Id etiam significat illud *aliquando,* id est, si quando opus erit, si quis aliquando in fide nutabit. Quod omne futurum respicit tempus. Quamquam ad verbum *conversus* referri potest, ut sensus sit, et tu cum aliquando conversus fueris, fratres tuos confirma.

---

[1]) Joan. 21, 15. 16. 17. [2]) Hebr. 5, 7. [3]) In Psalm. 43. [4]) Cap. 26, 70.

At quid est *conversus?* Mihi Hebraismus videtur esse; quo repetitio significatur, ut apud Latinos his dictionibus, *rursus* aut *iterum*, ut: *Deus tu conversus vivificabis nos*[1]), id est, tu qui nos occidisti, iterum vivificabis. Similiter hoc loco: *Tu conversus confirma fratres tuos*, id est, sicut ego te confirmavi, tu iterum fratres tuos confirma. Ac vix aliter Hebraismus explicari potest: quemadmodum Beda etiam interpretatur. Quamquam Ambrosii[2]), Theoph. et Euthym. interpretatio mihi non displicet, qui conversum exponunt a peccato, quo Christum negavit, acta poenitentia; quasi aliis de suo vulnere fecerit medicinam. Duo sequentes versus apud Matthaeum sunt explicati.

Quid sibi vult Christus haec praecipiens.

35. *Quando misi vos sine baculo, et pera, et calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis?* Mirum quorsum hoc nunc Christus interroget. Si enim eos nunc similiter sine baculo et pera vellet mittere, apta haec videretur interrogatio, ut doceret eos, quemadmodum tunc nec baculum, nec peram secum ferentibus nihil defuisset, ita nihil nunc eodem modo euntibus defuturum. At videtur agere contrarium, ut doceat non solum baculo nunc et pera, sed etiam gladio opus esse. Chrysost.[3]), Beda, Theoph. et Euthym. diversam tantum discipulorum conditionem notari putant. Principio quidem Christum illis tamquam pueris prohibuisse, ne quid secum in via portarent, sed toti a se tanquam a patre penderent: nunc tanquam viris praecipere moriturum patrem, viri ut sint, sibique necessaria provideant. Duriusculum hoc est. Illud enim praeceptum primum, quod Christus discipulis ad praedicandum missis dedit, in omne dedit tempus, ut Evangelii praedicator de Evangelio vivere contentus, omni rerum necessariarum sollicitudine liber esset. Magis mihi placet, quod iidem auctores indicant, maximeque Theophylact. et Beda, tum etiam Basilius[4]), non personarum, sed temporis diversam conditionem significare voluisse. Tempus illud, quo eos ad praedicandum miserat, adeo pacatum et favorabile fuisse, ut nihil illis, quamvis nihil secum ferentibus, defuerit, faventibus omnibus, quod ipsius discipuli essent, et necessaria omnia sponte suppeditantibus. Nunc, instante passione sua, diversum esse tempus, adeo sibi omnes futuros infensos, ut non solum nemo illis propter se favere audeat et res subministrare necessarias, ut omnes potius persecuturi eos sint et ad mortem quaesituri, ita ut non modo baculo ac pera, sed etiam gladio opus illis esse videatur. Hoc est quod dicit:

36. *Sed nunc, qui habet sacculum, tollat similiter et peram, et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.* Quae verba quomodo illis, quae apud Matthaeum[5]) et supra apud hunc eundem Evangelistam[6]) sunt, contraria non sint, ubi discipuli baculum et peram, caeteraque omnia humana adjumenta

---

[1]) Psalm. 84, 7. [2]) In Psalm. 43. [3]) In Hom. in haec verba D. Pauli Rom. 16, 3. Salutate Priscam et Aquilam. [4]) In regul. brevior. interrog. 251. [5]) Cap. 10, 8. [6]) Cap. 9, 3.

secum tollere probibentur, apud Matth. disputavimus. Basilius eo loco, quem paulo ante notavimus, et Theoph. putant illic Christum dixisse, quid discipuli facere deberent: hic quid facturi essent, praedixisse. Itaque etsi verbis exprimitur imperandi, *tollat*, et *vendat*, et *emat*, non esse tamen praeceptum, sed praedictionem. Morem, inquit Basilius, Scripturae esse, ut prophetias imperandi modo pronuntiet: *Fiant filii ejus orphani*, et: *diabolus stet a dextris ejus*[1]). Addit nonnullos codices hoc loco non imperativa, sed futura legere: *Tollet, vendet, emet.* Adnotatio quidem utilis et vera est, sed in hunc locum meo quidem judicio parum convenit. Quis enim discipulorum postea, ut gladium emeret, tunicam vendidit? Chrysostomus, Beda et Euthymius, ut modo dicebamus, non praeceptum, sed permissum existimant significari, quasi Christus, mutata conditione temporis, permittat discipulis suis defendendi causa uti gladio. Quemadmodum et Ambrosius[2]) videtur interpretari. *O Domine*, inquit, *cur emere me jubes gladium, qui ferire me prohibes? Cur haberi praecipis, quem vetas promi? Nisi forte, ut sit parata defensio, non ultio necessaria: et videar potuisse vindicari, sed noluisse.* Similiter fere Beda[3]). *Gladium,* inquit, *jubet sumere, vel non habiturum emere, ut sciant legentes non facultatem resistendi deesse discipulis, sed magistro amorem potius inesse patiendi.*

Verus sensus est, quem apud Matthaeum declaravimus: nec jubere Christum, nec permittere, ut discipuli sacculum, aut peram ferant, multoque minus, ut emant gladium, quo ante empto Petrum in ipso vitae discrimine etiam defendendi sui causa uti prohibuit, sed tantum significare ejusmodi venisse tempus, quo tempore, si humanis sibi praesidiis utendum esset, nullum non esset maxime necessarium, cum de sua, omniumque discipulorum ageretur vita. Itaque per sacculum, peram et gladium, solam conditionem significat temporis. Hoc indicat versu sequenti, cum dicit: (Verus sensus hujus loci.)

37. *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc, quod scriptum est, oportet impleri in me: et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quae sunt de me, finem habent.* Rationem enim reddit, quamobrem gladio, omnibusque humanis adjumentis opus esset, si res humano gerenda esset more. Nam praeter caetera prophetarum vaticinia, quae jam in se impleta fuissent, illud adhuc, quod omnium caput esset, implendum superesse, ut ignominiosa morte afficeretur, quod est, cum iniquis reputari. Quibus verbis non solum mortem suam indicat instare; sed etiam conditionem illam temporis, quam per sacculum, peram et gladium declaraverat, non ex hominum aut viribus, aut consilio, sed ex divina voluntate atque providentia fuisse profectam, ut prophetarum de ipso implerentur vaticinia. (Christus mortem suam ignominiosam praedicit.)

---

[1]) Psalm. 108, 6. 9. [2]) In Luc. [3]) In Comm.

Quod autem ait: *Etenim ea, quae sunt de me, finem habent*, duplicem sensum habere potest. Aut *finem habent*, id est, jam finem consecuta sunt, jam sunt impleta, jam ad effectum perducta, vel parum certe abest, quin omnino impleantur, cum hoc solum mihi supersit, ut moriar, quemadmodum Euthymius interpretatur. Aut: *finem habent*, id est, habere oportet, impleri necesse est, nihil enim eorum, quae de me a prophetis scripta sunt, irritum esse potest. Qui sensus mihi magis placet. Reddere enim videtur rationem Christus, quare illud unum, quod reliquum esse videbatur, Jesaiae de se vaticinium, implendum etiam esset: quia omnia impleri necesse erat.

Quales gladios Apostoli habuerunt.

38. *At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic.* Constat Apostolos, quid Christus significare voluisset, non intellexisse. Quo minus mirandum nobis est et aequiore animo ferendum, si ne nos quidem intelligamus. Quod duo inter Apostolos homines inermes atque imbelles reperti sint gladii, post abdicatas maxime res omnes, mirum videri potest. Sed existimandum non est, militares fuisse gladios, aut iis Apostolos propter pugnam, si quae forte occurrisset, usuros fuisse: sed rusticos ad secandas res necessarias gladios secum gestare, quales lanii et homines rustici habere solent. Atque ejusmodi gladio Petrus Malchi auriculam abscidit.

Boni tamen auctores ad mysterium id trahunt. D. quidem Ambrosius sic: *Lex referire non vetat, et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, sat est dicit. Quasi licuerit usque ad Evangelium, ut sit in lege aequitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio. Multis hoc iniquum videtur: sed non iniquus Dominus, qui cum se posset ulcisci, maluit immolari. Est enim gladius spiritualis, ut vendas patrimonium, emas verbum, quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, ut exuas corpus et immolatae carnis exuviis ematur tibi sacri corona martyrii.* Aliter etiam Beda. *Duo*, inquit, *gladii sufficiunt ad testimonium sponte passi Salvatoris, unus qui et Apostolis audaciam pro Domino certandi, et evulsa ictu ejus auricula Domino etiam morituro pietatem, virtutemque doceret inesse medicandi: alter, qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum, quod potuere, pro ejus defensione facere permissos.* Manifestum est, neutrum literalem esse sensum.

Alii recentiores interpretes duos ex hoc loco gladios Ecclesiam habere colligunt, alterum spiritualem, temporalem alterum: quos ut habeat, ex hoc certe loco non habet, ubi de aliis, ut explicavimus, agitur gladiis. Putat Ambrosius eum, qui Christo dixit: *Ecce duo gladii hic*, Petrum fuisse, qui unus pro omnibus responderit. Quod etsi Evangelista quidem non dicit, neque colligi ex hoc loco potest: ideo tamen probabile, quia est officio, animo et moribus Petri consentaneum. Illum enim gladios obtulisse credendum est, qui dux Apostolici erat exercitus, qui paulo ante dixerat: *Tecum paratus sum, et in carcerem et in mortem*

ire[1]). Et paulo post solus, ut Christum defenderet, gladium exemit[2]).

Quod Christus respondit: *Satis est*, non confirmat discipulorum opinionem existimantium, gladiis gerendam rem esse: sed, ut ait Theophylactus, ironice respondet. Aut, ut idem Theophylactus et Euthymius putant, cum dicit: *Satis est*, indicat opus non esse gladiis, non quod necessitas temporis non postularet: sed quod ipse nollet gladiis se defendere. Si enim gladiis agenda res esset, non modo duo, sed nec centum quidem adversus armatam militum cohortem satis fuissent. Satis ergo duos gladios esse dicit, quia ne illi quidem erant necessarii.

Cur Christus Apostolis sua dicta non explicaverit.

Cur Christum sensum eorum, quae de emendo dixerat gladio, Apostolis non intelligentibus non explanaverit, nostrum non est divinare, cum nihil Evangelista significet. Credendum divino eum fecisse consilio. At propterea fortasse id declarare noluit, ut Apostoli rem non intelligentes, gladios secum ferrent et Petrus auriculam servi Pontificis amputaret, locumque miraculo faceret, quo doceret Christus potuisse defendere se, si voluisset, qui discipulum volentem se gladio defendere reprehendisset, et quem percussisset hostem benigne sanavisset, ut ex Beda supra recitavimus.

Divinitatem suam Christus ostendit.

Toto denique hoc loco divinitatem suam, ut Theophylactus observavit, Christus ostendit, dum praedicit Apostolis, instare tempus passionis suae, quam eo ipso indicat voluntariam sibi esse, non necessariam. Propterea enim simul dicit, et gladiis opus esse, et gladiis opus non esse, cum dicit satis esse duos: ut altera re mortem suam instare indicet; altera, voluntariam sibi esse doceat. Quae usque ad finem capitis sequuntur, tractata sunt a nobis apud Matthaeum[3]).

CAPUT XXIII.

Et surgens omnis multitudo eorum[4]), duxerunt illum ad Pilatum. 2. Coeperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram[5]), et prohibentem tributa dare Caesari[6]), et dicentem se Christum regem esse. 3. Pilatus autem interrogavit eum: Tu es Rex Judaeorum? At ille respondens ait: Tu dicis. 4. Ait autem Pilatus ad Principes sacerdotum et turbas: Nihil invenio causae in hoc homine. 5. At illi invalescebant, dicentes: Commovet populum docens per universam Judaeam incipiens a Galilaea usque huc. 6. Pilatus autem audiens Galilaeam,

---

[1]) Vers. 33. [2]) Vers. 50. [3]) Cap. 26. et 27. [4]) Vers. 1—25. Matth. 27, 11—31. Marc. 15, 2—20. Joan. 18, 33—19, 1—16. [5]) Luc. 19, 48. Matth. 17, 25. sq. [6]) Luc. 20, 25.

interrogavit, si homo Galilaeus esset[1])? 7. Et ut cognovit, quod de Herodis potestate esset; remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus. 8. Herodes autem viso Jesu, gavisus est valde, erat enim cupiens ex multo tempore videre eum: eo quod audierat multa de eo[2]): et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. 9. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. 10. Stabant autem principes sacerdotum, et Scribae constanter accusantes eum. 11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo: et illusit indutum veste alba, et remisit ad Pilatum. 12. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipso die: nam antea inimici erant ad invicem. 13. Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus, et plebe, 14. dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi avertentem populum, et ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inveni in homine isto ex his, in quibus eum accusatis. 15. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum, et ecce nihil dignum morte actum est ei. 16. Emendatum ergo illum dimittam. 17. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, unum. 18. Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam, 19. qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate, et homicidium, missus in carcerem. 20. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum. 21. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. 22. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo: corripiam ergo illum, et dimittam. 23. At illi instabant, vocibus magnis postulantes ut crucifigeretur: et invalescebant voces eorum. 24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum. 25. Dimisit autem illis eum, qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: Jesum vero tradidit voluntati eorum. 26. Et cum ducerent eum[3]), apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa: et imposuerunt illi crucem portare post Jesum. 27. Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum, quae plangebant, et lamentabantur eum. 28. Conversus autem ad illas Jesus, dixit: filiae

[1]) Luc. 3, 1. [2]) Luc. 9, 9. [3]) Vers. 26—56. Matth. 27, 32—61. Marc. 15, 21—27. Joan. 19, 17—42.

Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros; 29. quoniam ecce venient dies[1]), in quibus dicent: Beatae steriles, et ventres, qui non genuerunt, et ubera, quae non lactaverunt. 30. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos, et collibus: Operite nos. 31. Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet[2])? 32. Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur. 33. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariae, ibi crucifixerunt eum: et latrones, unum a dextris, et alterum a sinistris. 34. Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis[3]): non enim sciunt quid faciunt[4]). Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes. 35. Et stabat populus spectans, et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus. 36. Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei, 37. et dicentes: Si tu es Rex Judaeorum, salvum te fac. 38. Erat autem et superscriptio scripta super eum literis Graecis, et Latinis, et Hebraicis: Hic est Rex Judaeorum. 39. Unus autem de his, qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac temetipsum et nos. 40. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. 41. Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit. 42. Et dicebat ad Jesum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. 43. Et dixit illi Jesus: Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso. 44. Erat autem fere hora sexta, et tenebrae factae sunt in universam terram usque in horam nonam. 45. Et obscuratus est sol: et velum templi scissum est medium[5]). 46. Et clamans voce magna Jesus ait: Pater in manus tuas commendo spiritum meum[6]). Et haec dicens, expiravit. 47. Videns autem Centurio, quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo justus erat. 48. Et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. 49. Stabant autem omnes noti ejus a longe: et mulieres, quae

---

[1]) Luc. 19, 43. sq. 21, 23. [2]) 1 Petr. 4, 17. [3]) Matth. 5, 44. sq. 1 Petr. 2, 32. sq. [4]) Act. 3, 17. [5]) 2 Mos. 26, 31—33. Hebr. 9, 3. [6]) Psalm. 30, 6.

secutae eum erant a Galilaea haec videntes. 50. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio, vir bonus et justus: 51. hic non consenserat consilio et actibus eorum, ab Arimathaea civitate Judaeae, qui expectabat et ipse regnum Dei; 52. hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu, 53. et depositum involvit sindone, et posuit eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. 54. Et dies erat parasceves, et sabbatum illucescebat. 55. Subsecutae autem mulieres, quae cum eo venerant de Galilaea [1]), viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus. 56. Et revertentes paraverunt aromata et unguenta: et sabbato quidem siluerunt, secundum mandatum [2]).

IN CAPUT XXIII.

1. *Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.* Ipso die Paschae mane, simul atque factus est dies, ut dixit superiore capite [3]). Transtulerant autem Judaei diem festum Paschae, qui in eo anno inciderat in pridie sabbati, in sabbatum ipsum, ut probavimus apud Matthaeum [4]). Propterea putarunt sibi licere Christum ad Pilatum ducere, et eum apud judicem accusare. Totum vero hoc caput apud Matthaeum [5]) explicavimus.

CAPUT XXIV.

Una autem sabbati [6]), valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quae paraverant, aromata: 2. et invenerunt lapidem revolutum a monumento. 3. Et ingressae non invenerunt corpus Domini Jesu. 4. Et factum est, dum mente consternatae essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti [7]). 5. Cum timerent autem, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quaeritis viventem cum mortuis? 6. non est hic, sed surrexit: recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilaea esset [8]), 7. dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertia resurgere. 8. Et recordatae sunt verborum ejus [9]). 9. Et regressae a monumento nunciaverunt haec omnia illis un-

1) Luc. 8, 2. sq. 2) 2 Mos. 20, 10. 3) Vers. 66. 4) Cap. 26. 5) Cap. 27. 6) Vers. 1—12. Matth. 28, 1—15. Marc. 16, 1—14. Joan. 20, 1—18. 7) Act. 1, 10. 8) Luc. 9, 22. 9) Joan. 2, 22.

decim, et caeteris omnibus. 10. Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et caeterae, quae cum eis erant[1]), quae dicebant ad Apostolos haec. 11. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista: et non crediderunt illis. 12. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans, quod factum fuerat. 13. Et ecce duo ex illis ibant ipsa die[2]) in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emmaus. 14. Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus, quae acciderant. 15. Et factum est, dum fabularentur, et secum quaererent: et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis: 16. oculi autem illorum tenebantur, ne eum agnoscerent[3]). 17. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes? 18. Et respondens unus, cui nomen Cleophas[4]), dixit ei: Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti, quae facta sunt in illa his diebus? 19. Quibus ille dixit: Quae? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta[5]), potens in opere[6]) et sermone[7]) coram Deo et omni populo. 20. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum; 21. nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël[8]), et nunc super haec omnia, tertia dies est hodie, quod haec facta sunt. 22. Sed et mulieres quaedam ex nostris terruerunt nos, quae ante lucem fuerunt ad monumentum[9]), 23. et non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. 24. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum[10]), et ita invenerunt, sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt. 25. Et ipse dixit ad eos: O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus, quae locuti sunt prophetae[11]). 26. Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? 27. Et incipiens a Mose et omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant[12]). 28. Et appropinquaverunt castello, quo ibant: et ipse se

---

[1]) Luc. 8, 2. sq. [2]) Marc. 16, 12. [3]) Joan. 20, 14. 21, 4. [4]) Joan. 19, 25. [5]) Luc. 7, 16. Matth. 21, 11. [6]) Joan. 7, 31. 15, 24. [7]) Matth. 7, 28. sq. [8]) Matth. 20, 21. Act. 1, 6. [9]) Vers. 1—9. [10]) Vers. 12. Joan. 20, 4. sq. [11]) Matth. 26, 54. [12]) Vers. 44—46.

finxit longius ire. 29. Et coëgerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. Et intravit cum illis. 30. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit, et porrigebat illis[1]. 31. Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum: et ipse evanuit ex oculis eorum. 32. Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas? 33. Et surgentes, eadem hora regressi sunt in Jerusalem: et invenerunt congregatos undecim, et eos, qui cum illis erant, 34. dicentes: Quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. 35. Et ipsi narrabant quae gesta erant in via: et quomodo cognoverunt eum in fractione panis[2]. 36. Dum autem haec loquuntur[3], stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. 37. Conturbati vero et conterriti, existimabant se spiritum videre[4]. 38. Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? 39. Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum: palpate, et videte: quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. 40. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes[5]. 41. Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus prae gaudio, dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur? 42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis. 43. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias, dedit eis. 44. Et dixit ad eos[6]: Haec sunt verba, quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Mosis, et Prophetis, et Psalmis de me. 45. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas: 46. et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die: 47. et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma[7]. 48. Vos autem testes estis horum[8]. 49. Et ego mitto promissum Patris mei in vos[9]. Vos autem sedete in civitate[10], quoadusque induamini virtute ex alto. 50. Eduxit autem eos foras in Bethaniam:

---

[1]) Vers. 35. Luc. 22, 19. [2]) Vers. 30. [3]) Marc. 16, 10. [4]) Matth. 14, 26. [5]) Joan. 20, 20. 27. [6]) Vers. 25. [7]) Vers. 49. Act. 1, 4. 8. [8]) 1 Joan. 1, 1. [9]) Joan. 14, 16. [10]) Act. 1, 4. 2, 1. sq. 33.

et elevatis manibus suis benedixit eis. 51. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in coelum [1]). 52. Et ipsi adorantes regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno: 53. et erant semper in templo [2]), laudantes et benedicentes Deum. Amen.

IN CAPUT XXIV.

1. *Una autem sabbati.* Prima die sabbati, id est, hebdomadis, quae diei nostro Dominico respondebat. Omnia sunt apud Matth. [3]) explicata [4]).

13. *Et ecce duo ex illis.* Prima hoc loco occurrit quaestio, quinam duo isti discipuli fuerint: altera, ex quorum discipulorum fuerint numero. Prima autem quaestio multiplex est; primum enim quaeri potest, an isti duo discipuli, de quibus Lucas scribit, illi iidem sint, de quibus Marcus [5]). Deinde quis fuerit ille Cleophas, quem Evangelista [6]) alterum eorum fuisse dicit. Tertio loco quis alter fuerit, qui ab Evangelista non nominatur. — Quinam illi duo discipuli fuerunt.

Prima pars quaestionis ne in dubium quidem venisset, nisi Euthymius caetera bonus auctor [7]) absurdam eorum vocasset opinionem, qui eosdem hos, atque illos esse putarent. Cujus opinio magis omnibus bonis auctoribus absurda visa est, et quod est nova, et insolens, et quod tenuissimis conjecturis nixa. Quod enim argumentatur, illis, de quibus scribit Marcus renunciantibus, se Christum vidisse, Apostolos non credidisse [8]), his vero, de quibus Lucas, non credidisse modo, verum inventos ab illis inter se colloquentes, affirmantesque, surrexisse Dominum, et a Simone visum fuisse, infra [9]), itaque illos ante, hos postquam Simon Dominum vidisset, undecim discipulis annuntiasse sibi Dominum apparuisse, leve est. Nam ut apud Matthaeum [10]) docuimus, in illo numero undecim discipulorum, cum Petrus narrasset a se Dominum visum esse, alios credidisse, alios dubitasse verosimile est, ut non omnes homines eodem ingenio sunt, et ad credendum aeque propenso. Uterque igitur Evangelista syllepsi aut synecdoche usus est, quia quod unus, aut pauci ex aliqua congregatione faciunt, tota congregatio dicitur facere. Marcus dixit, Apostolos his duobus discipulis non credidisse, quia aliqui non crediderant, Lucas dicit, inventos ab illis Apostolos affirmantes surrexisse Dominum, et a Simone visum fuisse, quia aliqui id affirmabant. Quod quamvis contrarium esse videatur, non magis contrarium est, quam si unus Evangelista dixisset latrones, qui cum Christo crucifixi erant credidisse, quia unus credidit, ut ait — Eosdem esse discipulos, de quibus Marcus, cum his ostenditur.

---

[1]) Marc. 16, 19. Act. 1, 9. [2]) Act. 1, 14. 2, 46. 5, 42. [3]) Cap. 28. [4]) Usque ad vers. 13. [5]) Cap. 16, 12. [6]) Vers. 18. [7]) In comm. in Marc. 16. [8]) Marc. 16, 13. [9]) Vers. 33. et 34. [10]) Cap. 28.

Lucas [1]), alter, non solum non credidisse, sed etiam blasphemasse, ut Matthaeus [2]) dixit, quia unus eorum blasphemavit.

Quis ille Cleophas fuerit.

Secunda pars quaestionis erat, quis ille fuerit Cleophas, quem Lucas alterum ex illis duobus discipulis fuisse tradit. Auctores invenio, qui Josephi sponsi Mariae fratrem fuisse dicant: sed auctores non maximae apud me fidei. Facilius Hieronymo crediderim, qui castelli Emmauntis, quo tunc ibat, civem fuisse indicat [3]). In ejus enim domo Christum ea nocte exceptum, in fractione panis ab illis cognitum dicit, ejusque domum in Ecclesiam dedicasse. Rem facit probabilem, quod credibile sit, eum in domum suam tristem se recepisse, quod de Christo, quid actum post mortem esset, ignoraret, cum mulieres affirmassent, se eum in sepulchro non reperisse; quodque Christum ad hospitium invitant [4]): *Mane nobiscum, quoniam advesperascit*, aliquod est indicium eos domi fuisse suae. Sed utrum Cleophae, an alterius, qui cum eo erat, discipuli fuerit (nam et illius esse potuit) incertum: nisi quod Hieronymi auctoritas facit, ut potius Cleophae, quam alterius domum fuisse credere debeamus. Dorotheus [5]) Simonem cognominatum, et Christi consobrinum fuisse tradit, sed, ut alibi monui, suspecta mihi est ejus auctoris fides.

Quis Cleophae comes fuerit.

Magis dubia est pars tertia quaestionis, quis Cleophae comes fuerit, qui ab Evangelista non nominatur. Ambrosius [6]) Amaonem vocat ex ipso, opinor, quo ibant pago. Itaque civem ejus fuisse oppidi videtur existimare, sicut Hieronymus Cleopham. Origenes [7]) Simeonem appellat, Epiphanius [8]) Nathanaëlem fuisse dicit: Gregorius [9]), Simeon Metaphrastes [10]), itemque Dorotheus [11]), Theophylactus [12]) et Nicephorus [13]) Lucam ipsum, qui scribit, fuisse dicunt; non alia conjectura, quantum ex Gregorio quidem colligere nobis licet, nisi quia non nominavit, nominaturum enim fuisse, si fuisset alius, suo vero nomini modestiae causa perpercisse; eum sacris scriptoribus esse morem, ut se, cum aliquid de se narrant, nominare nolint, sed tanquam de aliis de se loquantur, saepe id Joannem facere [14]).

Si auctorum numero aestimandae sententiae essent, haec nimirum vinceret. Sed quemadmodum diximus [15]), ex ipso Luca non obscure colligitur, nunquam eum vidisse Christum, praeterquam quod graves id auctores affirmant, quos eo loco citavimus. Inter caeteras opiniones difficile judicium. Si antiquitate res dubia finitur, Origenes vincet; si judicio, diligentia et gravitate testium, Epiphanius vir eruditus et minime levis ad credendum ingenii. Ambrosius non sua tantum, sed aliorum etiam auctoritate movere potest; nec enim mihi facile persuasero, dixisse eum, quod apud

[1]) Cap. 23, 42. [2]) Cap. 27, 44. [3]) In Epitaph. Paulae ad Eustochium. [4]) Vers. 29. [5]) In ejus vita. [6]) Lib. 7. in Luc. cap. de vigil. et neglig. servorum et lib. 10. cap. ultim. [7]) Initio comment. in Joan. [8]) Haeres. 23. [9]) In praefat. in lib. Job cap. 2. [10]) In vita Luc. [11]) In vita Cleophae. [12]) Hoc loco. [13]) Lib. 1. cap. 34. [14]) Cap. 13, 23. et 18, 15. et 20, 2. et 21, 24. [15]) Init. comm. in Lucam.

alios non legisset auctores, si bene hominis ego ingenium perspectum habeo.

Secunda quaestio adeo fortasse facilis a nonnullis judicabitur, ut ne quaestio quidem esse videatur. Neminem enim legi, aut audivi, qui non pro certo haberet, hos duos ex numero fuisse septuaginta duorum discipulorum: cum ab Evangelista discipuli vocentur, et ex duodecim non fuisse constet, quorum unus Judas jam se laqueo praefocaverat, undecim vero reliqui ab his duobus dicuntur inventi unum in locum congregati. Ab ea ego opinione dissentire nolo. Tantum dico non esse tam certam, quam ab omnibus judicari video. Nec enim Christus solos septuaginta duos praeter duodecim Apostolos, sed alios etiam innumerabiles discipulos habuit, ex quorum numero hi duo esse potuerunt. Nam et Joseph ille ab Arimathaea discipulus erat Christi [1]), constat tamen nec ex Apostolorum, nec ex septuaginta duorum discipulorum numero fuisse, cum *occultus*, ut ait Joannes, fuerit *propter metum Judaeorum.* Nec enim occultus fuisset, si ex septuaginta duorum discipulorum fuisset numero, qui adeo non erant occulti, ut publice eum praedicassent, supra [2]).

Ex quorum discipulorum numero fuerint hi duo.

Quod dicit, *Ecce*, rem discipulis casu indicat accidisse, ut quo momento temporis ipsi eo irent, Christus quoque, quem peregrinum putabant, eodem iter intendens, nec opinantibus adhaereret, etsi Christo non casus, sed providentia fuit. Itaque loquitur Evangelista in persona quodammodo discipulorum, qui eum casum esse fortuitum putaverunt.

Ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emmaus. Ipsam diem vocat, qua resurrexerat, qua mulieres ad sepulchrum ierant, nec ejus in eo corpus invenerant, regressaeque discipulis indicaverant, quae acciderant omnia, quae supra narraverat. Quod castellum, hoc est, *κώμην, pagum*, non solum nominat, sed situm etiam et distantiam ab Jerosolyma describit, facit historice, ut rei, quam narrat, fidem confirmet. Agebat enim de Christi resurrectione, quae totius Evangelii, quod scribebat, summa erat, eratque modis omnibus corroboranda. Eum pagum Hieronym. [3]) describit, suoque tempore Nicopolim appellatum dicit. Stadium octavam partem fuisse milliaris nemo nescit, et non modo, qui literas tractant humaniores docent, sed Beda hoc loco etiam admonuit. Itaque sexaginta stadia erant septem milliaria et semis, leucae, ut Galli vocant, circiter tres.

Ipsa dies est dies resurrectionis.

14. *Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus, quae acciderant.* De morte Christi, de mulierum ad sepulchrum itione, et quomodo corpus non invenissent. Loquebantur autem quaerentes exitum rei, quid illa omnia, quae acciderant, sibi vellent, num resurrexisset Christus, cum eum in sepulchro nec mulieres,

De quibus hi discipuli loquebantur.

---

[1]) Joan. 19, 38. [2]) Cap. 10, 1. [3]) In epitaph. Paul. ad Eustoch.

nec Petrus reperissent, nescientes, quam in partem id interpretarentur. *Loquebantur*, inquit Augustinus [1]), *de iis, quae acciderant in Jerusalem, de iniquitate Judaeorum, de morte Christi, ambulabant fabulantes, et quasi mortuum dolentes, resurrexisse nescientes.* Disputandi causa incredulitas erat; facile enim credentibus fuit, quaestionem solvere, Christum, sicut ante mortem suam praedixerat, resurrexisse. Sed mirum, quam acuti ad non credendum disputatores simus.

15. *Et factum est.* Accidit, casus enim significatur, non quidem Christo, qui id consilio, providentiaque faciebat, ut dubitantes de sua resurrectione discipulos confirmaret; sed discipulis, qui nihil minus cogitabant, quam ut sibi Christus appareret. Vide quae diximus de particula *ecce* supra [2]).

Dum fabularentur et secum quaererent. Graece ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, *cum inter se colloquerentur atque conquirerent*, id est, disputarent, qua ratione fieri posset, ut Christus in sepulchro non fuisset inventus. Hoc est συζητεῖν, quod noster interpres solet reddere *conquirere*, ut his in locis [3]).

Et ipse Jesus. De quo loquebantur. Hanc vim habet conjunctio *et*, et pronomen *ipse*, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐγγίσας, *et ipse Jesus appropinquans*, quod Latino proverbio dici solet: *Lupus est in fabula.*

Appropinquans ibat cum illis. Indicant haec verba, nihil vidisse, nihil sensisse, nihil cogitasse discipulos, donec Christum secum in via ambulantem viderunt. Non accessisse Christum paulatim, discipulos citatiore consecutum gradu, sed subito unoque momento, quasi cum illis pariter ambulantem apparuisse. Dicit autem appropinquasse, quia ita apparuit, quasi pone eos secutus, consecutus esset; pone enim apparuisse credendum est, ut non Christus, aut spiritus, qui sese illis ostendisset, sed peregrinus quispiam, qui eodem tenderet, videretur. Morale est, quod scribit Beda [4]): *Loquentes de se dominus appropinquans comitabatur, ut et fidem suae resurrectionis eorum mentibus incendat, et occultae suae praesentia majestatis semper se, quod promisit, impleturum designet. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi* (ait) *sum in medio eorum* [5]). Si loquentibus de se Dominus non satis adhuc credentibus adest; quanto magis aderit iis, qui de ipso non dubitantes, sed credentes; non ut disceptent, sed ut laudent, colloquentur?

Cur discipuli Christum non agnoverint.

16. *Oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent.* Vulgaris hic quaestio est, quam duobus locis diversa sententia tractat Aug. [6]), qua ratione factum sit, ut Christum discipuli non agnoscerent: utrum quia ipsorum oculi impediti divinitus tenebantur, ut indicat Lucas, an quia adeo mutata illis apparuit corporis

---

[1]) Serm. 144. de tempore. [2]) Vers. 13. [3]) Marc. 1, 27. et 8, 11. et 9, 10. 14. 16. et 12, 28. Act. 15, 7. [4]) Hoc loco. [5]) Matth. 18, 20. [6]) Epist. 59. ad Paulin. q. 8. et lib. 3. de cons. Evang. cap. 25.

effigie, ut, etiamsi liberis essent oculis, cognoscere non possent, ut significat Marcus [1]), dicens *in alia effigie* ostensum esse discipulis.

Calviniani refutantur errorem de Eucharistia stabilientes.

Calviniani haeretici sine cunctatione respondent discipulorum oculos, non Christi corpus fuisse mutatum. Quod si non alia de causa dicerent, quam quia id Evangelista videtur significare, non essent magnopere reprehendendi. Nunc autem, cum id propterea dicant, ut suam de Eucharistia haeresim tueantur, non posse Christi corpus in eo esse Sacramento, cum non tangatur, non videatur, tamque proprium corporis humani sit tangi atque videri, ut quod non tangitur ac videtur, praesens cum sit, ne corpus quidem sit; intolerabilis est error. Nam ut rationem ratione refutemus, tam proprium et naturale oculis sanis atque valentibus est, corpus praesens videre, quam videri corpori. Itaque si potuit Christus oculos impedire, ne viderent; potuit et corpus impedire, ne videretur; aut ut visum aliam prae se ferens formam non cognosceretur. Nam cum per mediam Jerosolymorum urbem transit, ut ad Apostolos in unam congregatos domum ingrederetur [2]), a nemine utique per urbem aut visus aut agnitus est, cum credibile non sit, nullo Evangelista dicente, omnium impeditos fuisse oculos. Et cum Magdalenae hortulani visus est forma [3]), non utique in mulieris oculis, sed in Christi corpore mutatio facta est: tantumque abest, ut hoc loco ipsorum de Eucharistia error confirmari possit, ut maxime refellatur. Illud enim ipsum factum, quod narrat Evangelista, Eucharistiae erat exemplum.

Exemplum Eucharistiae in hoc ipso facto emi net.

Nam ut illic discipulis, ita hic, alia forma, quam qua revera est, nobis apparet. Et ut illic non credentibus discipulis ita re ipsa praesens aderat, ut longe abesse, quia non cognoscebatur, putaretur: credentibus autem, *in fractione panis* et revera et opinione fuit praesens; ita nunc in eo Sacramento, quamvis praesens re vera sit, tamen Calvinistis non credentibus absens, nobis credentibus ac venerantibus praesens est. Magisque in ipsis, quam in discipulis eorum opinio vera est, propterea ipsos Christum in Eucharistia praesentem non recognoscere, quia fidei ipsorum oculi tenentur, aut quia nullam, ut dicam melius, habent fidem. *Ambulabat cum illis*, inquit August. [4]) quasi contra Calvinistas scribens, *suscipitur hospitio, panem frangit, et cognoscitur. Et nos non dicamus, quia Christum non cognovimus; novimus, si credimus; habemus, si credimus. Agnovit fidelis, qui autem Catechumenus est, ignorat.* Nempe, non licebat Catechumenis Eucharistiam aut recipere aut videre. Algerus quoque disputans contra istorum magistrum Berengarium [5]), ad Eucharistiae Sacramentum recte hunc locum accommodavit. *Sicut*, inquit, *in Emmaus peregrinis in fide peregrinus apparuit*,

---

[1]) Cap. 16 12. [2]) Joan. 20, 19. [3]) Joan. 20, 15. [4]) Serm. 144. de tempore. [5]) Lib. 2. cap. 5.

sic nobis peregrinis in mundi exilio peregrina et extranea sub specie apparet in sacramento; ut quia quod in nobis exterius apparet mortale est, mortalitatis cibus ipse exterius videatur: cum tamen per ipsum, qui immortalitatis est alimonia, intus vere et invisibiliter mors aeterna sanetur. Ergo hoc fixum maneat, sive propterea Christum discipuli non cognoverint, quod eorum oculi fuerint impediti, sive quod Christi in dissimilem formam mutatum corpus fuerit, tamen vere Christum corpus suum ejus salva natura mutare potuisse, et non mutato corpore efficere, ut a liberis etiam et non mutatis oculis, aut non videretur, aut non cognosceretur. Quae omnia novi haeretici negant.

An discipulorum oculi, vel Christi corpus mutatum fuerit.

Quo posito fundamento de ipsa nunc quaestione disputemus, utrum oculi discipulorum, an corpus Christi, ne ab illis agnosceretur, mutatum fuerit. August. [1]), Beda et Theophylactus [2]), et Algerus, quem paulo supra citavimus, in Christi corpore mutationem factam putant. Quod Marcus plane dicere videtur. Nam quamvis, quod dicit, *in alia* discipulis *effigie* apparuisse, intelligi possit, non re quidem vera, sed sola videntium opinione aliam illis effigiem objecisse, quemadmodum interpretati quidam sunt: tamen minime dubium est, quin alter sensus magis Evangelistae verbis consentaneus sit, si nihil impedire probaverimus. Et eodem modo, quod Lucas dicit, interpretari nobis licebit: *Oculi eorum tenebantur*, non quod re vera tenerentur, sed quod non magis Christum agnoscerent, quam si tenerentur. Quemadmodum cum paulo post aperti illis oculi fuisse dicuntur, non utique vere apertos fuisse significatur, sed ita Christum tunc recognovisse, ut ante clausi, tunc aperti fuisse viderentur. Alio tamen loco idem Aug. [3]) oculis discipulorum videtur tribuere mutationem, quod id Lucas significare videatur. Quamvis minus aperte hoc Aug. hoc loco, quam illud illo dicat; dicit tamen aperte Hieronymus [4]).

Utrumque accidit, et mutata corporis forma est, et discipulorum oculi detenti.

Non video, cur, cum unus Evangelista hoc, alter illud dicat, et alii auctores hoc, alii illud affirment, non utrumque factum dicamus, et mutata corporis forma Christum apparuisse, et impeditos simul fuisse discipulorum oculos, ne ea forma Christum agnoscerent. Nec enim adeo fuisse mutatam, ut a non impeditis oculis cognosci non posset. Sed, ut ait August., quemadmodum in transfiguratione mutata est, ita tamen mutata, ut effigies et lineamenta eadem, color diversus appareret. Et sicut unius ejusdemque hominis alia pueri, alia juvenis, alia viri, alia senis forma est. Nam praeterquam quod ejusdem corporis Christi aliam hoc modo post resurrectionem glorificati, quam ante patibilis atque mortalis formam fuisse necesse est, quemadmodum et nostrorum corporum aliam post resurrectionem for-

---

[1]) Epist. 59. [2]) Hoc loco. [3]) Lib. 3. de cons. Evang. cap. 25. [4]) In Epist. ad Pam. adv. errores Joan. Jeros.

mam fore testatur D. Paulus [1]), videmus etiam Christum, quoties se post resurrectionem ostendit, diversa quam ante erat ostendisse forma. Nam Magdalena hortulanum putavit [2]), et discipuli spiritum esse infra [3]), cum illic non dicatur, aut Magdalenae, aut discipulorum oculos fuisse tentos.

Quid ergo attinebat, dicet aliquis, cum unum satis esset, duo facere miracula? Respondeo unum fuisse, non duo, quod discipulorum oculi tenerentur. Nam quod aliam Christus post resurrectionem haberet formam, non miraculo, sed naturali glorificati corporis qualitate factum est.

Cur discipulorum oculos tenuerit Christus.

Alia hinc oritur quaestio, cur Christus discipulorum tenuerit oculos, ne ab ipsis cognosceretur. Quam enim ob rem ipsis sese ostendebat, si cognosci nolebat? Quamobrem si volebat, eorum tenebat oculos? Multae ejus rei probabiles rationes afferri possunt. Noluit ab illis initio cognosci, ut eorum exploraret fidem, quam etsi, quia Deus erat, habebat cognitam, experiri tamen volebat humano more. *Qui sunt*, inquit, *hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes* [4]*)?* Noluit, nisi a credentibus agnosci, quia semper verum est illud: *Nisi credideritis, non intelligetis* [5]). Tenuit eorum oculos, dum de ipsius resurrectione dubitabant, dum fabulabantur, dum quaerebant, dum de fide disputabant: aperuit, cum explicatis a se Scripturarum testimoniis crediderunt. Voluit eos specie docere peregrini, quo plus credentes haberent meriti: quid enim fecissent magni, si viso, cognitoque Christo ne docenti quidem, sed se tantum ostendenti credidissent? *Oportebat*, ait Augustinus [6]), *ut melius cor instrueretur. Cognitio differtur, quaerit ab eis, quid inter se loquerentur, ut quod ipse sciebat, illi faterentur.* Voluit Scripturarum cognitione eorum ad credendum animos praeparare. Si enim antequam Scripturis doceret, oportuisse Christum mori et a mortuis resurgere, repente se illis objecisset, etiam si formam agnovissent, ipsum tamen esse fortasse non credidissent, quod et nonnullis paulo post ex undecim discipulis legimus accidisse [7]), qui eum, cum vidissent, spiritum esse putaverunt.

Possunt haec facile ad mores nostros accommodari. Nam ut se tunc Christus cum duobus illis discipulis gessit, ita se nunc nobiscum solet gerere. Saepe se paulatim per tacitas et obscuras inspirationes in animos nostros insinuat; ita prorsus, ut loquentem nobiscum non agnoscamus. Emollit tamen nos magis ac magis, et nobiscum tacitus loquens nostros sensim animos inflammat. Cognoscimus, cum Scripturas audimus, cum panem frangimus. Cognoscimus, cum Ecclesiam, cum conciones sacras, cum sacramenta frequentamus; cum eum, quem peregrinum putabamus, corporis animique nostri hospitio recipimus.

---

1) 1 Cor. 15, 41. 42. 2) Joan. 20, 15. 3) Vers. 37. 4) Vers. 17. 5) Jes. 7, 9. 6) Serm. 144. 7) Luc. 24, 37.

Christi interrogatio, quid innuat.

17. *Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem, et estis tristes?* Indicat se antequam illos omnino consequeretur, ipsorum inaudisse sermones, sed quid sibi vellent, non satis intellexisse, ut fieri solet, cum paulo longius loquentes audimus, ut verba quidem hauriamus, sensum vero non intelligamus. Sciebat nimirum Christus, quid loquerentur, sed propterea rogat, ut se peregrinum simulet; et ut ansam arripiat de sua loquendi eosque docendi resurrectione. Propterea addit: *et estis tristes*, ut ulcus tangat, ut ostendat se aliquod habere eorum, quae loquerentur, indicium, ut significet, se consolari eos velle, quo facilius, liberiusque, qua de re loquerentur, declarent.

18. *Et respondens unus, cui nomen erat Cleophas.* Alter eorum. Quod nominat, facit historice, quo plus fidei nominata persona conciliet historiae. Quis iste fuerit Cleophas, quis alter, quem Evangelista non nominat, disputavimus supra [1]).

Potest quaeri, cur non etiam alterum nominaverit? Gregorius et caeteri, qui alterum Lucam fuisse putant, facile respondent, modestiae causa fecisse, ne gloriari videretur sibi Dominum apparuisse. Caeterum nobis, qui eam supra opinionem refutavimus, alia solutio quaerenda est. Respondere possumus, non nominasse, quia commodum non fuit. Nam supra quidem [2]), ubi nominare potuit, ne Cleopham quidem, quem modo nominat, nominavit, quia non judicavit esse necessarium. Hic vero, cur non nominaverit, in promptu est ratio, non de illo, sed de altero, quem nominavit, loquebatur.

Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti, quae facta sunt in illa his diebus? Duplicem haec verba sensum habere posse omnes vident. Alter est, ut non reprehensio, sed excusatio potius sit, quasi dicant, mirum non esse, si ille solus rem gestam ignoret omnibus notam, cum solus sit peregrinus, qui ea, quae in republica gerantur, scire non debeat. Quem sensum Beda et Theophyl. et plerique omnes interpretes secuti sunt. Alter est, ut sit reprehensio; quasi dicant, nemo est in Jerusalem, ac ne peregrinus quidem, qui haec ignoret, praeter unum te. Quem verum ego sensum esse arbitror. Nam etsi potest verbum παροικεῖν Hebraico, ut quidam volunt, more idem significare, quod *habitatorem esse*, tamen cum proprie significet hospitem et peregrinum esse, non est, quod ab ejus proprietate discedamus. Praesertim cum sensus magis sit emphaticus. Nec enim dubium est, quin voluerit Cleophas hominis, quem peregrinum putabat, ignorantiam simul exaggerare atque reprehendere. Itaque nec falsa, nec vulgaris opinio est Christum duobus illis discipulis peregrini specie apparuisse. Nam et id verba proprie significant, et Aug. [3]) et Beda atque Theophyl. [4]) graves auctores tradunt, et ex infra dicendis [5]) colligi videtur posse, et ratio ipsa postulavit, ut peregrini appareret

[1]) Vers. 13. [2]) Vers. 15. [3]) Serm. 144. [4]) In Comm. [5]) Vers. 20.

forma, ut cum ipso duo illi discipuli sermones communicarent. Nam si Judaeum esse putavissent, non fuissent ausi coram illo ita de Christo loqui.

19. *Quibus ille dixit: Quae?* Simulat etiamnum se rem gestam ignorare, et quasi ignorantiam confessus, indicat se doceri velle, libenterque auditurum esse, quo magis ad narrandum invitet.

Et dixerunt. Unus tantum loquebatur Cleophas, sed quia pro se et pro altero loquebatur, plurali numero dixit Evangelista *dixerunt.* Etsi fieri potest, ut initio solus Cleophas, post vero ambo locuti fuerint. *De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone coram Deo et omni populo.* Repetendum est ex superiore versu verbum: *Quae facta sunt in illa his diebus de Jesu Nazareno*, id est, circa Jesum Nazarenum. Aut illud [1]): *qui sunt hi sermones?* quod magis convenit. Magnis quidem, sed humanis, non divinis elogiis de Christo loquuntur, nihil enim supra virum prophetam fuisse dicunt: sive quod nondum de illo majora credidissent, sive, quod est probabilius, quia noluerunt majora de illo homini peregrino fortasse non credituro declarare, quo enim modo homo peregrinus, qui ne, an Christus quidem umquam fuisset, scire videbatur, quem crucifixum audiebat, et, ut promiserat, nondum resurrexisse, Deum esse credidisset? Virum tamen prophetam vocant, et potentem *opere et sermone*, id est, miraculis atque doctrina: *coram Deo et omni populo*, hoc est, Dei hominumque judicio ac testimonio, quo miserabilior ejus historia et mirabilior videatur, virum talem ac tantum tam indigne a summis sacerdotibus et principibus Judaeorum, qui eum maxime honorare debuissent, fuisse crucifixum. Hanc verba singula vim habent.

20. *Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes et principes nostri.* Intelligendum est idem verbum, quod superiore versu, sermones nostri erant *de Jesu Nazareno, et quomodo eum tradiderunt.*

Quomodo a summis sacerdotibus traditum dicant, cum summus sacerdos non nisi unus fuerit, ex iis, quae diximus apud Matthaeum [2]), lector intelliget. Quod autem dicunt, *et principes nostri*, principes appellantes suos, indicant existimare se eum, quocum loquuntur esse peregrinum, quasi non illius, sed ipsorum principes fuerint, qui Christum tradiderunt. Nam etsi non ignoro posse sensum esse principes nostrorum trium, tamen illud verba magis prae se ferunt. Principes vocant ראשי אבות, *familiarum principes*, qui praecipuam inter Judaeos auctoritatem habebant. Tradidisse dicunt *in damnationem mortis* et crucifixisse, quia Pilato damnandum morte crucifigendumque tradiderunt, quamvis ipsi non crucifixerint, ut supra [3]) et apud Matthaeum [4]).

Cur dicant, summi sacerdotes et Principes.

[1]) Ex Vers. 17. [2]) Cap. 2, 4. [3]) Cap. 9, 44. et 18, 32. et 23, 1. et 24, 7. [4]) Cap. 17, 22. et 20, 19. et 26, 2. 45. et 27, 2.

21. *Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel.* Quasi dicant, jam non speramus, cum illum videamus fuisse crucifixum, tertiumque jam esse diem, quo se resurrecturum dixerat.

Error discipulorum duplex.

Duplici in errore versabantur, et quod Christum non a peccatis, sed a Romanorum tyrannide Israëlem liberaturum putabant, ut Theophyl. adnotavit, et quod existimabant crucem cum redemptione pugnare, cum unica esset via redemptionis. Hinc apparet, in ipsis etiam discipulis verum fuisse, quod ait D. Paulus [1]: *Crucem Judaeis scandalum, gentibus stultitiam esse.* Non satis fuerat, Christum illis tam saepe mortem suam, resurrectionemque praedixisse, ne cum eveniret, fide nutarent, ipsa ejus confirmati praedictione. Locos superiore versu notavimus.

Et nunc super haec omnia tertia dies est hodie, quod haec facta sunt. Quo magis loquuntur, eo magis infidelitatem ostendunt.

Quid enim est *super haec omnia*, nisi praeterquam quod fieri non videtur posse, ut mortuus resurgat, accedit, quod tertia jam post mortem est dies, et non resurrexit, ut nulla reliqua spes esse videatur fore, ut resurgat? Si enim resurrecturus esset, jam resurrexisset, cum se tertia die dixisset resurrecturum. Mirum quam subtiliter incredulitas contra fidem disputare soleat. Primum, tertia dies venerat, sed non abierat. Deinde, qui sciebant nondum resurrexisse? Constat tamen ex iis, quae sequuntur, exiguum aliquid spei adhuc illos, cum haec dicebant, retinuisse.

22. 23. *Sed et mulieres quaedam ex nostris terruerunt nos.* Mulieres ex suis vocant, quae Christum, quemadmodum ipsi, sequebantur, non, ut Euthymius ait, nostrae, quasi ipsorum fuerint uxores. Quamquam nostram etiam ille interpretationem probat.

Quid sit terrere.

Quid autem est: *Terruerunt nos*, cum non terrore, sed singulari gaudio eos perfundere tam laeto nuntio debuissent? Graece est ἐξέστησαν ἡμᾶς, quod proprie est: *attonitos nos et dubios animi reddiderunt*, feceruntque, ut ancipites inter infidelitatem et fidem, inter metum et spem vacillaremus. Nam una quidem ex parte vix hominem tam ignominiosa extinctum morte resurgere potuisse credimus, tertio praesertim post die. Ex altera vero parte spem nobis aliquam resurrectionis ejus mulieres quaedam ex nostris injecerunt, quae cum sepulcrum inviserint, affirmant se non reperisse corpus, quin vidisse Angelos, qui illum testentur resurrexisse. Hoc etiam Theophylactus observavit, melius quam Euthymius, qui interpretatur, attonitos nos

[1] 1 Cor. 1, 23.

reddiderunt incredibilia narrantes. De mulieribus et Angelis apud Matthaeum [1]) disseruimus.

24. *Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum et invenerunt, sicut mulieres dixerunt.* Petrus et Joannes [2]). Confirmatio est testimonii mulierum, ut mirum sit eos non credidisse, cum suam ipsi, et mulierum et duorum discipulorum et Angelorum testimonio incredulitatem arguerent. Nec sine causa Christus *exprobravit incredulitatem eorum, et duritiam cordis, quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt*, apud Marcum [3]).

Cur stulti et tardi vocentur discipuli.

25. *O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus, quae locuti sunt prophetae.* Id est, omnia, quae locuti sunt. Constructio Hebraica, ut: *Noli aemulari in malignantibus* [4]), id est, malignantes. Aut in omnibus, id est, non obstantibus (ut ita loquar) omnibus, quae Prophetae locuti sunt. Stultos et tardos vocat, qui tot non crederent testimoniis, quique ideo non crederent, ne stulti et tardi viderentur. Haec enim summa haereticorum sapientia est, non facile credere, nec melius refelli possunt, quam si qua ratione prudentes non credendo sibi videntur, ea stultos eos et tardos appellemus. Ac magnae quidem stultitiae et tarditatis ingenii est, suo magis ingenio credere, quam Deo. Nondum se Christus illis cognoscendum ostendit, ut non tanquam suam, sed tanquam alienam causam agens magis persuadeat, et ut pudeat homines Judaeos ac discipulos Christi, de Christo non credere, quod hominem, ut apparebat, alienigenam et peregrinum non solum credere viderent, sed docere etiam ac praedicare. Nec reprehendit eos, quod Christo ipsi, sed quod prophetis de Christo locutis non crederent. Quia de Christo ipso dubitabant, an vera dixisset, et non erat argumenti loco sumendum, quod in quaestione versabatur. Etsi Tertullianus [5]) non legit *in omnibus, quae locuti sunt prophetae*, sed: *quae locutus est vobis*, quasi de ipso loquatur Christo.

Christus probat se esse verum Messiam.

26. *Nonne haec oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* Qua illi ratione dubitabant, eadem ipsorum Christus dubitationem curat. Illi non credebant resurrecturum, aut verum esse Christum, qui tam ignominiosa ab iis, quos liberaturus esset, sublatus esset morte: Christus ea ipsa ratione credere eos docet oportere. Nec enim ea Judaeorum vi ac potestate: sed sua sponte, divino consilio et ut Prophetarum impleret vaticinia, passum fuisse Christum. Quare eo ipso, quod eo mortis genere a Judaeis sublatus fuisset, credendum, verum fuisse Christum: cum prophetae ita moriturum fuisse Christum praedixissent. Quod ergo dicit oportuisse, ita intelligendum, oportuisse, non absolute, sed posita prophetarum praedictione.

---

[1]) Cap. 28. [2]) Joan. 20, 3. [3]) Cap. 16, 14. [4]) Psalm. 36, 1. [5]) Lib. 4. adv. Marc. extr.

Christum in gloriam suum intrare oportuit.

Quod addit, *et ita intrare in gloriam suam*, ideo dicit, ut spem illis erigat futuri regni, de quo jam desperasse videbantur. Dixerant enim [1]), *nos autem sperabamus*, *quia ipse esset redempturus Israël.* Redimere enim Israël erat regnare: et gloria regnum, regiamque significat majestatem.

27. *Et incipiens a Mose et omnibus prophetis.* Totum vetus testamentum Hebraeorum more prophetas vocat, quorum omnium de Christo vaticinia percurrisse et explanasse eum dicit Evangelista. Unde colligimus totam scripturam sacram, etiamsi id nos minime plerumque animadvertamus, loqui Christum: ut eum in illa, etiam ubi minime videtur esse, quaerere discamus. Ubique est, sed alibi apparet, alibi latet. Nos saepe non invenimus, quia aut non quaerimus, aut quia Judaeorum more in extimis Scripturae verbis, non in intimis sensibus ac latebris quaerimus.

Interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant. Delibans ex singulis Scripturae libris ea, quae de Christo erant, illis explicabat, ut viderent omnia in eum, de quo dubitabant, convenire. Quae testimonia ea fuerint, utinam Evangelista declarasset: multum nobis inde eruditionis accessisset. Nec enim dubito Christum non ea solum testimonia, quae nos de ipso loqui animadvertimus, sed multa etiam praeterea, quae nos lateant, protulisse. Quod alibi eum fecisse legimus. Quis eum putasset ex Adami et Evae formatione conjugii indissolubilem nexum probaturum? Atqui probavit apud Matthaeum [2]). Quis probaturum resurrectionem ex illo Exodi testimonio [3]): *Ego sum Deus Abraham*, *Deus Isaac*, *et Deus Jacob?* Atqui probavit apud Matthaeum [4]) et supra [5]). Nec ea ipsa, quae a nobis animadversa et notata sunt, opus est hoc loco recitare. Ad Cyprianum in libris ad Quirinum, ad Eusebium in libris de demonstratione, ad librum Prosperi de praedictionibus, lectorem mittimus.

An castellum ad quod diverterunt fuerit Emaus.

28. *Et appropinquaverunt castello, quo ibant: et ipse finxit se longius ire.* Sunt qui castellum hoc, quo dicuntur appropinquasse, non Emauntem, quo ibant, ut dictum est [6]), sed aliud quodpiam propius Jerosolymam fuisse putent: quod, ut dicitur infra [7]), eadem hora surgentes regressi fuerint in Jerusalem, cum nox utique jam esset, et Emaus sexaginta stadiis, ut supra [8]) dixit Evangelista, a Jerosolyma distaret, quod iter non videatur pedibus tam brevi tempore confici posse. Sed ii uno Evangelistae verbo facile refelluntur. Dixerat enim [9]) eos iisse in castellum nomine Emaus: hic autem dicit appropinquasse *castello, quo ibant;* quo ibant nisi Emaus? Difficilius, quod sequitur: *Et ipse finxit se longius ire.*

---

[1]) Vers. 21. [2]) Cap. 19, 5. [3]) Exod. 3, 6. [4]) Cap. 22, 32. [5]) Cap. 20, 37. [6]) Vers. 13. [7]) Vers. 33. [8]) Vers. 13. [9]) Vers. 13.

Duplex quaestio, cur finxerit, et quomodo fingere licuerit. Gregorius [1]) et Beda [2]) videntur existimare ideo finxisse se longius ire, quia adhuc a discipulis peregrinus esse putabatur, quasi digni non essent, ut cum ipsis sub eodem maneret tecto, qui illum tam longo colloquio non agnovissent. At quae eorum erat culpa, si et ipse formam mutaverat et eorum oculi tenebantur, ne eum, si maxime vellent, possent agnoscere? Aliam etiam rationem afferunt, quod peregrinus adhuc in eorum esset fide, id est, quod nondum ipsum resurrexisse crederent. Sed id meo quidem judicio probari non potest, cum Evangelista, antequam Christus illis Scripturas interpretaretur, dubios fuisse indicet: post Scripturarum autem explicationem dubitasse non indicet: et ipsi affirment cor suum inflammatum in via fuisse, cum eis Christus Scripturas aperierat, quod sine fide fieri non potuit. Et si non affirmassent, tamen res incerta in meliorem esset partem interpretanda. Credo ego, qua ratione prius mutata forma, occupatisque discipulorum oculis cognosci noluerat, eadem nunc longius se ire finxisse, ut se Christum esse dissimularet, quia nondum tempus venerat, quo se illis decreverat aperire. Tentandi docendique adhuc erant. Cur finxerit Christus se longius ire.

Secunda quaestio est difficilior, quomodo Christo fingere licuerit, cum fictio omnis, sive verbis sive factis fiat, mendacium esse videatur, praesertim cum ad injiciendam audienti aut videnti falsam fit opinionem, quod hoc loco fecisse videtur Christus. Quare enim se longius ire finxit, nisi ut duo illi discipuli putarent, ipsum vere esse peregrinum, cujus speciem prae se ferebat: ideoque longius progredi voluisse, nondum confecto, quod susceperat, itinere? Tantum hoc apud quosdam argumentum valuit, ut Christum vere putarint esse mentitum, liceretque nobis aliquando ejus exemplo mentiri. In quo errore Priscillianistas fuisse scribit Augustinus hoc victos loco [3]). Fuit et Cassianus [4]) auctor Catholicus et bonus: sed nullum tam pulchrum est corpus, ut naevo careat. Quomodo Christo fingere licuerit.

Christum mentitum non esse certum esse debet: quomodo ejus fictio mendacium non fuerit, facilius est credere, quam explicare. Nam in duabus rationibus, quas affert D. Augustinus, fateor ingenium meum non acquiescere. Utraque in hac una re versatur, mendacium non esse, cum non ad fallendum, sed ad aliquid majus significandum aliquid fingimus: quemadmodum parabolae, etsi fictae narrationes sunt, mendacia non sunt. Christum ergo ideo mentitum non fuisse, quia fictione illa sua non fallere discipulos, sed docere, et majus quiddam illis significare voluit, sic autem scribit [5]): *Quid ergo significat, quod se ire longius Dominus finxit? Quid putamus, nisi quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem pervenire posse homines intimavit, ut* Christum non esse mentitum certum est.

---

[1]) Homil. in Evang. 23. [2]) In Comm. [3]) Lib. contra mend. ad Consent. cap. 13. [4]) Col. 17. cap. 27. et seq. [5]) Lib. 2. qq. Evang. cap. 51.

cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes coelos, tamen ita cum eis sit, qui haec exhibent servis ejus, ut cum dicere coeperint[1]*: Domine quando te vidimus hospitem, et adduximus? tanquam eum scilicet, qui longe abscesserat, respondeat ille: quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Alio vero loco[2] sic: *Quisquis autem vult intelligere, illud fingendo quid praefiguravit, attendat quid agendo perfecerit: longius namque postea profectus super omnes coelos, non tamen deseruit discipulos suos.* Vide lector, quid sibi D. Augustinus velit, ideo Christum non esse mentitum, quia non discipulos fallere, sed aliquid illis majus significare voluit: aut se in coelum ascendere: aut eos, qui hospitales sunt, ituros longius, id est, in coelum secum perventuros esse.

Quid in Aug. auctor desideret. In quo illud desidero, ut probaret, noluisse Christum discipulos fallere, quod ad purgandum mendacium in primis videtur esse necessarium. Nam quisquis fingendo alium fallere conatur, etiamsi aliquid praeterea significare velit, haud dubie mentitur. Alioqui nullum esset omnino mendacium, quod ista ratione defendi non posset. Christus autem videtur omnibus rebus, et mutata corporis sui forma, et impeditis discipulorum oculis, et simulatione longioris profectionis eos fallere voluisse: ut alium, quam erat, esse putarent. Praeterquam quod suam Christum longiorem in coelum profectionem significare voluisse, nec probatur, nec ad id, quod tunc Christus agebat, videbatur attinere.

Malim Gregorium[3] et Bedam[4] sequi: qui si bene intelligantur, rem, ut dicitur, acu videntur attigisse. Noluit Christus discipulos fallere, sed docere eos falli eoque eos errore liberare. Putabant discipuli nondum Christum resurrexisse: errabant: apparet illis ea forma Christus, ut non ipse, sed alius quispiam peregrinus esse videatur, eademque ratione fingit se tamquam peregrinum ire longius, non ut edoceat se non esse Christum, quod mendacium utique fuisset, sed ut doceat errare eos, qui putaverunt Christum esse non posse. Quemadmodum ergo non mentitur verbis is, qui sciens ac prudens non ex sua tamen, sed ex ejus, quocum loquitur, opinione dicit falsum: ita Christus factis non ex sua, sed ex discipulorum opinione falsum fingens, mentitus non est.

Exemplum in sacris literis habemus illustrissimum[5], cum Achab Rex Israël adjuncto sibi Josaphat Rege Juda bellum contra Assyrios ad expugnandum Ramoth Galaad movere vellet, omnesque falsi prophetae prosperam illi expeditionem pollicerentur, accersitum ad se Michaeam rogat: **Michaeas quomodo non sit falsum loculus.** *Michaea ire debemus in Ramoth Galaad ad praeliandum, an cessare? Cui ille respondit: Ascende et vade prospere, et tradet eam Dominus in manus*

---

[1]) Matth. 25, 38, 40. [2]) Lib. contra mend. cap. 13. [3]) Hom. 23. in Evang. [4]) In Comment. [5]) 3 Reg. 22, 15.

Regis. Cum sciret fore, ut moreretur, loquens scilicet non ex sua, sed ex Regis et falsorum prophetarum, a quibus deceptus fuerat, opinione: non ut hominem falleret, sed ut per irrisionem eum falli doceret. Quis dicat fuisse mentitum? Eadem ergo ratione mentitus non est Christus. Solemus aegro dicere, qui aquam rubeo colore tinctam, quam illi damus, vinum esse putat: Accipe vinum. Non mentimur, non fallimur, sed falli aegrotum significamus. Qua vero re Christus se longius ire finxerit, quod quidam quaerunt, difficile non est dictu. Credibile aliquot passus progressum longius, quasi ultra processurum.

29. *Et coëgerunt illum.* Populariter loquitur: precibus enim et verbis, non manibus coëgerunt, ut statim declarat. *Quoniam advesperascit et inclinata est jam dies.* Gregorius [1]) et Beda hic, *ex quo*, inquiunt, *exemplo colligitur, quia peregrini ad hospitium non solum invitandi sunt, sed etiam trahendi.* Moralia qui quaerit, Augustinum legat [2]). Diximus supra [3]) probabile esse, quod Hieronymus docet, Cleopham, aut ejus comitem, aut fortasse ambos, propriam in eo oppido habuisse domum, eoque magis Christum tanquam ad domum suam invitasse. Quod ipsum Augustinus, Gregorius, Beda, cum discipulorum hospitalitatem laudant, videntur approbare. Quae enim hospitalitas erat, si domi suae non recipiebant?

30. *Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit. et porrigebat illis.* Vulgata quaestio, an Christus, cum panem accepit, benedixit ac fregit, Eucharistiae confecerit sacramentum, an simplicem tantum porrexerit discipulis panem? Ego quidem certe non dubito, mirorque dubitare aliquos, quin hic locus de Eucharistia sit intelligendus. Magnumque mihi argumentum est, quod vehementer haeretici negant, quos utinam Catholici quidam et non mali auctores magis caute legissent, et majore studio ab eorum sensu verbisque abstinuissent. Adducor tota actionis forma, quam nescio sane quis Christianus Eucharistiae esse non agnoscat. Qua enim forma nisi hac Evangelista usus fuisset, si Eucharistiam describere voluisset? Cum in Actis Apostolorum [4]) fractionem panis ab Apostolis factam legimus, nemo aliud, quam Eucharistiam intelligit. Legimus hoc loco non fractionem modo panis: sed legimus factam a Christo, qui ejus fuerat auctor. Legimus consecutum, ut statim probabimus, ex ea miraculum et Eucharistiam non agnoscemus? Deinde ut concedamus consuevisse Christum, quoties cibum sumebat, aliqua uti benedictione, tamen ut apud Matthaeum [5]) docuimus, id Evangelistae nusquam declararunt, nisi cum Eucharistiam confecit, aut aliquod circa panem miraculum edidit. Hic autem Lucas eadem prorsus diligentia, et panis in manus sumptionem, et benedictionem, et fractionem,

An de Eucharistia sit intelligendus hic locus.

Probatur non posse aliter intelligi.

---

[1]) Homil. in Evang. 23. [2]) Serm. 140. et 144. de tempore et libr. 2. qq. Evang. cap. 51. [3]) Vers. 13. [4]) Cap. 2, 42. [5]) Cap. 26, 26.

et distributionem declaravit, qua supra [1]), cum de ipsa Eucharistiae institutione loqueretur, declaraverat. Praeterea, cum communem benedicebat cibum, non in fine, non in medio nimirum prandii, sed initio, antequam quisquam quidquam gustaret, benedicebat. At hic non initio, sed in fine, ut indicat Evangelista, benedixit. Hoc enim est: *καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι, et factum est cum recubuisset*, id est coenasset. Sicut cum Eucharistiam instituit, non initio, sed in fine coenae panem benedixit, ut apud Matthaeum [2]) probavimus. Et si id Evangelista non indicasset, tamen ita factum fuisse credendum esset.

Christus cum discipulis coenavit.

Verisimile enim est Christum tunc, ne phantasma esse videretur, communem cum duobus discipulis sumpsisse coenam. Non sumpsit, postquam panem fregit, quia in ipsa panis fractione cognitus est, et statim ut cognitus est, a discipulorum oculis evanuit, ut Evangelista testatur, ante igitur coenam sumpserat. Quare ea benedictio communis cibi esse non potuit. Accedit miraculum, quod *in fractione panis* ab illis, qui tot eum ante sermonibus non cognoverant, cognitus est. Quod alia ratione, quam Eucharistiae virtute factum esse non potest.

Respondetur haereticorum objectioni. Christus proprium benedicendi cibi ritum non habuit.

Nam quod haeretici dicunt, Christum proprium quemdam benedicendi cibum habuisse modum, ex quo facile a discipulis cognosci potuerit, nec ipsi probant, et nos multis argumentis refutare possumus. Primum quomodo credibile est, Christum proprium benedicendi cibi ritum habuisse: cum etiam tum, cum Eucharistiam rem omnino novam instituit, quantum fieri potuit, ad communem se Judaeorum ritum accommodaverit, ut et nos apud Matthaeum probavimus, et haeretici ipsi docere solent? Nam quod paterfamilias panem sumeret, quod benediceret, quod frangeret, quod inter convivas divideret, Judaeorum fuisse ceremoniam Thalmudici auctores tradunt. Praeterea, si proprium habuisset ritum, nec dissimulassent Evangelistae, neque taciti tulissent Pharisaei, qui in rebus minoribus, quod Judaeorum ritu ante prandium non lavaret manus, eum accusabant [3]). Denique, ut habuerit, tamen alia profecto habebat sibi magis propria, unde cognosci posset, et tamen non fuerat cognitus. Magis propria illi vox erat, magis propria lineamenta oris, magis propria doctrina: magis propria explicandarum Scripturarum ratio, tamen ex iis eum discipuli non noverant.

Christus quomodo in fractione panis sit cognitus.

Quod autem apud quosdam, qui non mali habentur, auctores lego, propterea Christum *in fractione panis* cognitum fuisse, quod panem ita divisisset, non quasi fregisset manibus, sed quasi cultro scidisset, tam simile apparet esse figmenti, ut ridendum magis, quam refellendum videatur. Mirorque acutos homines, qui, ne parum ingeniosi viderentur, de Eucharistia hic agi, quam aperte Evangelista describit, non crediderunt, id non solum credidisse, sed etiam finxisse, quod nec Evangelista,

---

[1]) Cap. 22, 19. [2]) Cap. 26, 26. [3]) Matth. 15, 2. Luc. 11, 37.

ut apparet, cogitavit, et speciem habet fabulae: nec intellexisse, quod vix quisquam non intelligit, cum Christus *in fractione panis* cognitus fuisse dicitur, fractionem panis, non ipsam actionem frangendi, sed totum illum actum conficiendi, administrandique Eucharistiam appellari, quemadmodum cum Apostoli *in oratione, et communicatione fractionis panis, et orationibus perseverantes* fuisse dicuntur [1]). Ergo manifestum est, Christum in porrigendo discipulis corpore suo cognitum fuisse. Quod cum nec casu, nec ex frangendi panis ceremonia fieri potuerit, sequitur factum esse miraculo.

Quod enim et Evangelista, et ipsi postea discipuli tanta narrant diligentia, se Christum *in fractione panis* cognovisse, indicant profecto non casu, sed ex vi fractionis aliqua cognovisse. Vis autem illa ceremonia esse non poterat, quia numquam ante Eucharistiam Christum viderant porrigentem, cum in illa ultima coena soli duodecim cum illo Apostoli dicantur recubuisse, et duo isti discipuli ex duodecim Apostolorum numero non fuerint; ut ex infra dicendis [2]) perspicuum est. Reliquum igitur est, ut mirabili atque divina corporis Christi virtute Christum ipsum agnoverint. Nam et Evangelista, et ipsi postea discipuli tanquam miraculum narrant, et multi veteres, gravesque auctores ita senserunt.

Quomodo miraculum fuerit illos Christum ita cognovisse.

Profecto Hieronymus [3]) cum dicit Christum *domum Cleophae in Ecclesiam dedicasse:* nihil aliud significat, quam in ea tunc domo Eucharistiae celebrasse sacramentum, quod ubicumque fit, ibi Ecclesia est. Nec aliter sentit Augustinus [4]). *Oculis*, inquit, *eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est, usque ad fractionem panis, certi mysterii causa, ut ejus in eo alia ostenderetur effigies, et sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent, sicut Luca narrante monstratur. Pro merito quippe mentis eorum adhuc ignorantis, quod oportebat Christum mori, et resurgere, simile aliquid eorum oculi passi sunt: non veritate fallente, sed ipsis veritatem percipere non valentibus, et alium, quam res est, opinantibus: ne quisquam se Christum agnovisse putet, si ejus corporis particeps non est, id est, Ecclesiae, cujus unitatem in sacramento panis commendat Apostolus, dicens* [5]): *Unus panis, unum corpus multi sumus, ut cum eis benedictum panem porrigeret, aperirentur oculi eorum, et agnoscerent eum.* Augustinum Beda, Bedam Strabus secutus est, ejus verba in suos transferens commentarios. In eadem sententia Chrysostomus est, aut quisquis est auctor [6]) et Theophylactus [7]).

31. *Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum.* Non assentior iis, qui hoc non de oculis corporis, sed mentis putant intelligendum, quamvis in eam sententiam Chrysostomum D.

---

[1]) Act. 2, 42. [2]) Vers. 33. [3]) In Epitaph. Paulae ad Eustoch. [4]) Libr. 3. de cons. Evang. cap. 25. [5]) 1 Cor. 10, 17. [6]) Homil. 9. ex variis Matth. locis. [7]) In Com.

Quomodo sit intelligendum aperti sunt oculi eorum.

Thomas citet. Non enim metaphora est, sed aliud genus metonymiae, quo ab effectu clausi, cum non vident, aperti, cum vident, oculi dicuntur. Quod non de mentis, sed de corporis oculis dici solet. Et paulo ante quod dixit[1]): *Oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent,* non dubium quin de oculis corporis dictum sit. Perit enim vis omnis orationis et gratia, si de oculis mentis intelligatur, cum dicere Evangelista voluerit, non magis Christum eos agnovisse, quam si plane fuissent caeci. Atqui manifestum est, de iisdem hic agi oculis. Quos enim illic clausos significaverat, hic apertos fuisse dicit. Quomodo aperti sunt? quomodo ante clausi fuerant. Clausi ante fuerant, non quia clausi erant, sed quia non cognoscebant, quem videbant, Christum, quasi non viderent: quasi clausi essent. Aperti ergo dicuntur: quia viderunt et cognoverunt. Quemadmodum primorum post peccatum parentum aperti fuisse oculi dicuntur[2]), et Agar[3]), non quod ante clausos habuissent: sed quod vidissent cognovissentque, quod ante aut non videbant, aut non cognoscebant, ut Origenes[4]) et D. Augustinus[5]) docent.

Christus se fecit invisibilem.

Et ipse evanuit ab oculis eorum. Graece, *καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν*, *et ipse invisibilis*, aut *inconspicuus factus est ab illis:* id est, reddidit se illis invisibilem. Mirum, quam inepti sint haereticorum interpretes. Ne cogantur concedere, posse Christum in sancto Eucharistiae sacramento esse, quamvis oculis non videatur, negant posse corpus suum invisibile facere, naturam corporis esse dicentes, ut videatur, minusque potestatis Christo, quam daemonibus et strigibus tribuunt, quos dubium non est, quae volunt corpora reddere invisibilia. Quid ergo est *ἄφαντος ἐγένετο*, nisi *invisibilis factus est?* Concedunt, sed dicunt invisibilem factum fuisse, quia se ab illis subtraxit, non quia corpus suum invisibile reddidit. Itaque boni isti interpretes *ἄφαντος ἐγένετο* vertunt: *subduxit se.* Quod non ideo dixi, ut refellerem, nec enim necesse est rem refellere tam absurdam, sed ut ii, qui se solos putant sapere, ab iis, qui aliquid sapiunt, rideantur. Quasi vero verba Evangelistae defuerint, ut eum diceret abiisse. Cum ergo non dicit: *Discessit ab iis*, sed *ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν*, *invisibilis factus est ab illis*, quis, sanae modo sit mentis, dubitare potest miraculum voluisse Evangelistam significare, quo se Christus subito illis invisibilem fecit, sicut se ante ambulantibus in via visibilem fecerat? Hanc enim vim habere diximus, quod[6]) dictum est: *Et factum est, cum fabularentur, et secum quaererent, et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis.* Nec quisquam aliter Auctor non haereticus intellexit.

Cur Christus non sit diutius cum eis commoratus.

At cur subito invisibilem se fecit? cur non paulo diutius cum illis est commoratus, magis utique eos, ac magis longiore

---

[1]) Vers. 16. [2]) Gen. 3, 7. [3]) Gen. 21, 19. [4]) Hom. in Num. 17. [5]) Libr. 11. de Gen. ad litt. cap. 32. et lib. 1. de nuptiis et concup. cap. 5. [6]) Vers. 15.

mora confirmaturus? Fecerat quod volebat, cognitus erat, qua una causa illis apparuerat. Confirmaverat resurrectionem primum Scripturarum testimoniis: deinde ipso conspectu sui: quid longiore opus erat tempore? Adde, quod hac ipsa ratione magis sunt discipuli confirmati. Eo enim ipso, quod viderunt eum de improviso non amplius apparuisse, intellexerunt alium non potuisse esse, quam Christum. Si diutius cum ipsis mansisset, attrectare, interrogare, explorare voluissent, ut sunt curiosi homines increduli. Praeterea non tale jam, ut inquit Theophylactus, habebat corpus, ut diu cum hominibus versari oporteret. Et volebat eadem nocte, ut ait Euthymius, redire Jerosolymam, et sese undecim illic Apostolis ostendere, et ut idem duo illi discipuli facerent.

Ardebant discipuli Christo loquente.

32. *Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?* Intelligunt discipuli cognito Christo, quod ante non intelligebant, unde ardor ille, quem in via loquente Christo experti fuerant, natus esset. Ardebant nimirum et rationem ignorabant, prope solem erant, quem non cognoscebant. Sunt qui hoc, tanquam tarditatem suam tacite reprehendentes, eos dixisse putent, quod cum Christum in via ex ipso, quem sentiebant, ardore animi cognoscere potuissent, tamen non cognovissent. Potius credo confirmationem esse cogniti Christi, tanquam dicant: Vere Christus est: nam non alia potuit esse causa, cur in via eo loquente tantopere animus noster inflammaretur. Sic solemus res, quas jam fide aut certa experientia credimus, probabilibus rationibus comprobare. Potest et admiratio esse, quod causam ardoris, quam prius non intellexerant, intellexissent.

Christus singularem movendi animos vim habuit.

Apparet ex hoc loco, praeter vim verbi Dei, quod exponebat, quae incredibilis per se est: et praeter eam dicendi in eo gratiam [1]), quam auditores alicubi miratos legimus, quam verbis suis ille adjungebat, singularem quamdam Christum, quia Deus erat, virtutem movendi, ut vellet, animos habuisse. Hoc enim est, quod illi discipuli tribuunt, quod cum alio homine commune esse non potuit. Saepe nos eventus docet, Christum fuisse, qui in animis nostris loquebatur, sed nos ideo non cognovisse, quia nondum aperti erant oculi nostri. Aperiuntur, dum ejus percipimus corpus, dum oram vestimenti ejus tangimus [2]). Nam eadem illa caro Christi, quae tactu olim suo caecis visum dabat [3]), nunc a nobis sumitur, eo quodammodo potentior, quo gloriosior. Si oculi nobis aliquando non aperiuntur, non ideo fit, quod illi vis, sed quod nobis fides ardens desit.

33. *Et surgentes eadem hora.* Eodem momento temporis. Nam ne horae quidem unius moram interposuisse credendum est. Sed est Hebraismus, quo brevissimum omnium tempus

[1]) Joan. 7, 42. [2]) Matth. 9, 20. Marc. 5, 28. [3]) Luc. 8, 44. Joan. 9, 6. 11.

significatur בשעה הזה, quod Latini dicunt *eodem temporis momento.* Livius [1]) aliquando, *momento horae.*

Cur discipuli tam cito Jerosolymam redierunt.

Quamobrem tanta celeritate discipuli Jerosolymam redierint, facilis conjectura. Non potuerunt, minus etiam debuerunt, visi Christi gaudium continere, volueruntque quam primum cum caeteris discipulis communicare, quos Jerosolymae congregatos esse sciebant. Non ignorabant, quam solliciti illi de Christo essent, utrum resurrexisset.

Docentur concionatores non desides esse, non sibi scientiam Scripturarum reservare. Sed videant, an viderint Christum, an cor ipsorum ardens fuerit in via: ne pro Christo ingenii sui phantasmata, ne pro veris falsa, ne pro certis incerta populo praedicent.

Apostoli cum quibus fuerint congregati.

34. *Et invenerunt congregatos undecim, et eos, qui cum illis erant.* Id est, caeteros discipulos, qui cum Apostolis tunc Jerosolymis morabantur. Non enim est sensus eos, qui cum Apostolis erant in illa congregatione, cum ipsis congregatos fuisse, quae esset inepta sententia: sed eos, qui cum illis Jerosolymis erant, cum ipsis fuisse in eadem domo congregatos. Erant enim alii discipuli huc illuc dispersi, ut credibile est, qui Jerosolymae non erant: sicut et illi duo, de quibus agitur, Jerosolyma tristes discesserant, et voluit Evangelista significare omnes, et Apostolos et discipulos, qui Jerosolymae erant, fuisse tunc, cum duo illi discipuli venerunt, in eadem domo congregatos, de Christi resurrectione varia, et mulierum et Petri testimonia inter se conferentes, ut doceret, plurimos ejus apparitionis Christi eodem tempore fuisse testes.

Christi resurrectio multorum testimonio corroboratur.

Potest hoc et ad id, quod sequitur, verbum referri: *Invenerunt et undecim, qui congregati erant, et eos, qui erant cum ipsis dicentes, vere surrexisse Dominum, et Simoni apparuisse.* Quasi dicat Evangelista, nihil duos illos discipulos Apostolis et iis, qui cum ipsis erant, nuntiasse novi: nam et ipsos jam ante scivisse resurrexisse Dominum, et de ea ipsa re loquentes inventos, aut facile fuisse persuadere, quae ipsi vidissent, cum Apostolos etiam et caeteros discipulos invenerint similes Christi narrantes apparitiones, ut ex testimoniorum convenientia resurrectionis Christi veritas probaretur.

35. *Et ipsi narrabant, quae gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis.* Ipsi duo discipuli, qui supervenerant, caeterorum de Christi resurrectione testimoniis suum quoque adjungebant, narrantes, quid sibi euntibus Emauntem accidisset, quomodo se ipsis Christus comitem adjunxisset viae, quomodo reprehendisset, quod eum resurrexisse non satis crederent, quomodo Scripturas illis de morte ac resurrectione sua explicasset: quomodo ad extremum in fractione panis eum cognovissent.

---

[1]) De bello Maced.

36. ***Dum autem haec loquuntur, stetit Jesus in medio eorum.*** Improvisus, subitus, clausis ingressus foribus ut ait Joannes [1]), ita ut prius in medio discipulorum constiterit, quam aut illum sentirent, aut vestigium ullum, qua ingressus esset, viderent, non apertas fores, non strepitum ingredientis, non umbram saltem appropinquantis. Hanc vim habet verbum illud, *stetit.* Quod haeretici nostri non intelligentes, clausis foribus ingressum fuisse negant, quem errorem apud Joannem [2]) loco magis idoneo refutabimus. Quod Marcus dicit *recumbentibus undecim* Christum apparuisse, non est de hac intelligendum apparitione, sed de ea, quae, ut Joannes ait [3]), *post dies octo* facta est, quemadmodum probavimus apud Marcum [4]).

Christus ad Apostolos clausis januis ingressus est.

Et dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Apparet ad subitum Christi in medio consistentis conspectum discipulos timuisse, quasi spiritum viderent aliquem, qui non apertis foribus, non ullo pedum strepitu esset ingressus, quod cum Christus animadvertit, et consueta salutatione, et verbis se esse declarans, timorem eximit.

Christus Apostolis timorem eximit.

Usitata Judaeorum salutatio, cum aliquem non timere, sed bono esse animo jubebant: *Pax tecum* [5]). Eodem modo Angeli ad monumentum mulieribus visi territis timorem pepulere [6]): *Nolite timere vos, scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quaeritis: non est hic, surrexit enim, sicut dixit.*

37. *Conturbati vero et conterriti existimabant se spiritum videre.* Indicat Evangelista, si ordinem verborum consideremus, timorem in causa fuisse, ut discipuli Christum non agnoverint, sed spiritum esse putaverint. Impedit enim cognitionem timor, et spiritus, phantasmata, monstra, aliaque sibi solet fingere terriculamenta. Si vero rationem sequamur, probabilius est propterea timuisse, quia se spiritum videre existimabant. Quod Christus confirmat, cum manus, pedesque suos contrectandos offerens, probat se spiritum non esse, quasi timoris radicem evellens. Cur putaverint discipuli spiritum se videre, in promptu conjectura est, quia, ut ait Joannes, *januis clausis* ingressum videbant, quod non nisi spiritum putant facere potuisse.

Apostoli cur viso Christo conterriti fuerint.

38. *Et dixit eis: Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra?* Ostendit se esse Christum, qui eorum cogitationes videat, quas ne spiritus quidem videre possit. Quod dicit, *cogitationes ascendunt*, descriptio est hominis anxii, dubitantisque, et varias animo volventis cogitationes. Nam quod August. ait [7]), allegoricum est: *Cogitationes istae terrenae sunt, si enim coelestes essent, descenderent in cor: non ascenderent.* Una ex parte spiritum putabant, qui clausis ingressus januis de improviso in medio constitisset: altera ex parte dubitabant, num esset Christus, quem et ipse se esse affirmabat, et alii aliis

Christus se discipulis demonstravit.

---

1) Cap. 20, 19. 2) Cap. 20, 19. 3) Cap. 20, 26. 4) Cap. 16, 14. 5) Jud. 6, 23. 6) Matth. 28, 5. 7) Serm. 145.

narrabant se vidisse. Haec enim adjecit Christus, cum vidisset non satis fuisse ad pellendum ab animis discipulorum metum, quod eos benigne salutasset, quod se Christum esse dixisset, quasi nimium timorem et incredulitatem eorum reprehendat.

Christus post mortem vulnera in cruce impressa gestavit.

39. *Videte manus meas et pedes meos.* Constat ex hoc loco veram vulgarem illam esse sententiam, Christum etiam post resurrectionem vulnera, quae ante mortem acceperat, habuisse. Nec enim alia potuit esse causa, quamobrem manus potius ac pedes, quam reliquum corpus palpandum ostenderet, nisi quia illis duabus partibus clavis confixus fuerat, ut Euthymius[1]) et Beda[2]), et Cyrillus apud D. Thomam et Maxentius[3]), et Leo[4]) et D. Augustinus[5]) tradunt: idque ex Joanne perspicuum est[6]), ubi jubet Christus Thomam manum in latus suum mittere. Itaque quod scribit Augustinus[7]), Christum post resurrectionem non vulnera, sed vulnerum cicatrices habuisse, non sic intelligendum est, quasi veras plagas habuisse neget, sed quasi ita habuisse dicat, ut cavitates potius manuum ac pedum, quam vera essent vulnera, cum non ulcerosa, non sanguinolenta, sed sana essent, nisi quod ipsa, quae facta fuerant foramina remanebant.

Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet. Palpandum simul atque videndum se praebet Christus, palpandum corpus, videnda vulnera, ex altero se non esse spiritum, ex altero eum esse probat, qui tribus ante diebus clavis ad crucem affixus fuisset.

Angeli et animae nostrae sunt plane corporis expertes.

Apparet ex hoc loco, angelos et animos nostros nullum prorsus habere corpus. Utrosque enim nomine spiritus comprehendit. Quin Theophylactus existimat, discipulos non angelum, sed animam aliquam, quae ex altera vita rediisset, putasse se videre, quem Lucas spiritum appellaverit. Cum enim dicit, *spiritus carnem et ossa non habet*, non tantum significat carnem et ossa, sed corpus omnino non habere, quod ipse palpandum offerebat. Nam per speciem genus intelligit. Perinde enim est, ac sic dicat: palpate et videte me spiritum non esse, nam spiritus, cum corpus non habeat, palpari non potest.

Christus se corpus habere qualiter ostendat.

Argumentabitur fortasse subtilis aliquis Dialecticus, non bene probasse Christum, verum se habere corpus. Nam poterat tactus simul et visus discipulorum falli, sicut oculos suos putabant falli, cum sibi corpus humanum videre viderentur, quod verum non esset corpus, sed aliquod sumptum a spiritu phantasma. Et sicut Abraham, Lot, Tobiam et alios multos non solum videntes, sed tangentes etiam angelos, pedesque illis lavantes, et cum ipsis cibum, potumque capientes, deceptos legimus. Noluit tam argutus esse Christus, populariter et convenienter naturae locutus est. Natura vero ita est comparatum, ut minus tactus, quam

---

[1]) Hoc loco. [2]) In Comm. [3]) Dial. 2. [4]) Serm. 1. de Ascens. Dom. [5]) Tract. 121. in Joann. et Serm. de tempore 180. [6]) Cap. 20, 27. [7]) Epist. 49. q. 1.

visus in dijudicando corpore fallatur. Nam et cum aliquid videre nobis videmur, quod an verum sit corpus dubitamus, manum adjicimus, ut tactu quasi certiore teste rem exploremus.

Haeretici olim quomodo hoc loco abuterentur.

Nihil tutum est haeresi, nullus tam perspicuus locus, quo non abutatur. Ex hoc ipso loco, ubi nihil aliud agit Christus, quam ut probet se non spiritum, sed verum esse hominem, corpus verum habentem, Marcion non verum habuisse corpus, sed spiritum fuisse colligebat. Interpretatur enim, ut Tertull. ait [1]): *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*, id est, sicut me non habentem videtis, quasi negatio ἀπὸ κοινοῦ sit in secundo etiam verbo intelligenda. In qua interpretatione tanta acquiescebat securitate, ut cum alios Scripturae locos, quos adversari sibi videbat, spongia inducere soleret, hunc intactum relinqueret. *Marcion*, inquit Tertull., *quaedam contraria sibi illa credo industria eradere de Evangelio suo noluit, ut ex iis, quae eradere potuit, nec erasit, illa, quae erasit, aut negetur erasisse, aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis, quae non minus aliter interpretando, quam delendo subvertit. Vult itaque sic dictum, quasi: spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spiritum referatur, sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut et spiritus. Et quae ratio tortuositatis istius, cum simpliciter pronunciare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem? Cur autem inspectui eorum manus et pedes suos offert, quae membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adjicit: et scitote, quia ego sum, quem scilicet corporeum retro noverant?* Simile quiddam Greg. [2]) de Eutyche scribit, quem hoc abutentem loco, eodem loco convicit. *Mira*, inquit, *est res valde quam astruis, ut inde nobis dubietas surgat, unde discipulorum corda a dubietate sanata sunt. Quid enim deterius dici potest, quam ut hoc nobis de ejus vera carne dubium fiat, per quod discipuli ejus ad fidem ab omni sunt dubietate separati? Si enim non hoc habuisse adstruitur, quod ostendit: unde fides discipulis ejus confirmata est, inde nostra destruitur.* Tractat hunc locum eleganter admodum et scite Leo [3]).

An discipuli corpus Christi palpaverint.

Evangelista Christum manus ac pedes suos discipulis palpandos obtulisse dicit, sed an re vera palpaverint, non dicit; itaque relinquitur quaestioni locus. Quaestionem apud interpretes non invenio, nedum solutionem, sed credo ego vere palpasse. Et quia ita Evangelista rem narrat, ut id tanquam certum praeterire videatur, ratus fore neminem, qui sibi persuaderet quemquam, praesertim Christi discipulum, praesertim anxium et dubitantem, oblatas ad tangendum manus pedesque non tetigisse. Ac merito quidem ratus: facit enim ex se quisque de aliis conjecturam, quid fecisset, si eo fuisset loco, idque discipulos fecisse credat. Et

---

[1]) Lib. advers. illum 4. [2]) Lib. Mor. 14. cap. 29. [3]) Serm. 1. de Ascens. et ep. 72. et 79.

quia apud Joannem [1]), cum dicit: *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum,* non dicitur, an Thomas manum in latus miserit, sed tamen, ut illic probaturi sumus, merito creditur, et videtur eadem etiam horum discipulorum esse ratio. Ac fortasse, quod postea narrantibus discipulis sibi Dominum apparuisse, Thomas dixit: *Nisi mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam* [2]), propterea dixit, quia illi discipuli affirmaverant, se Christi vulnera manibus tetigisse.

Quid, quod illud, quod ait Joannes [3]): *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae*, non immerito multi antiqui et graves auctores ad hunc locum alludere putaverunt, quasi Joannes significet se ac caeteros Apostolos omnes Christi post resurrectionem vulnera contrectasse. ut refert Didymus Alexandrinus [4]). Leo quidem certe ita scribit [5]), pares in hoc Thomam et caeteros Apostolos faciens. Et ex versu sequenti magnopere confirmatur. *Et cum hoc*, inquit, *dixisset, ostendit eis manus et pedes.* Non solum ergo ad videndum, contrectandumque discipulos invitavit, sed manus etiam, pedesque porrexit, quos ostensos verosimile non est, discipulos curiosos cognoscendi Christi non tetigisse. Adde quod si non tetigissent, ideo non tetigissent, quod sine tactu sola inspectione contenti credidissent, at non crediderunt, ut statim dicitur. Contra tamen Hieronymus sentit [6]), discipulos ausos non fuisse tangere, putantes spiritum esse, ideoque cibum Christum petivisse.

41. *Adhuc autem eis non credentibus, et mirantibus prae gaudio.* Ita scribit Evangelista discipulos non credidisse, ut culpam extenuare videatur, indicans non tam obstinata contra veritatem incredulitate, quam desiderio veritatis veritatem non credidisse. Saepe quod maxime optamus, minime credimus. Sic Jacob cum audisset Joseph suum vivere, *quasi de gravi somno evigilans*, filiis affirmantibus credere non poterat [7]). Sic Petrus a carcere praeter opinionem per angelum liberatus, *nesciebat, quia verum erat, quod fiebat per angelum*, sed *existimabat se visum videre* [8]). Sic interpretantur Hebraei, quod scribit David [9]): *In convertendo Dominus captivitatem Sion facti sumus sicut consolati*, כחלמים *sicut dormientes, sicut somniantes*, id est, non credebamus, somniare nos potius putabamus, quam verum esse, quod tam diu ac tantopere optaveramus, Dominum a captivitate populum suum liberasse.

Apostoli credebant, et non credebant.

Quia ergo credebant Apostoli, non credebant. Quia credebant Christum, quem videbant esse, gaudebant: unde enim gaudebant, nisi quia credebant? et quia gaudebant, non credebant.

---

1) Cap. 20, 27. 2) Joan. 20, 25. 3) 1 Ep. cap. 1, 1. 4) In ejus loci Joan. comm. 5) Epist. 97. cap. 3. 6) In Epist. adv. errores Joan. Jerosolym. 7) Genes. 45, 26. 8) Act. 12, 9. 9) Psalm. 125, 1.

Et quia fieri non videtur posse, ut credentes non credant, possumus interpretari non credidisse, non quia non crediderunt, sed quia magis ac magis credere voluerunt. Similes etiam erant sitibundis, qui cum quantum satis est, biberint, satis se bibisse non putant, adhuc sitire sibi videntur, adhuc volunt bibere. Sic Apostoli, cum veram haberent fidem, argumentis tamen fidei satiari non poterant: viderant, inspexerant, contrectaverant, adhuc sitiunt, adhuc plura desiderant. Hoc illud nimirum est: *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum* [1]), et: *sitivit in te anima mea* [2]). Hoc est: *Qui bibunt me, adhuc sitient* [3]). Certe si non credere proprie sumatur: non de omnibus, qui tunc illic erant, intelligendum est. Nam illi, qui, cum Christus supervenit, narrabant caeteris se Dominum vidisse, id est, Petrus et si quis erat alius, utique credebant.

Dixit, habetis hic aliquid, quod manducetur? Non ignorabat Christus utrum haberent, sed loquitur, ut solet, caeterorum hominum more. *Aliquid quod manducetur*, vocat, aliquid ad manducandum aptum, in quo experimentum illis praebere posset sui.

Sustinenda, fraenandaque hoc loco est humana curiositas, si forte argutule garrire volet, fallaci Christum argumento usum esse. Nec enim satis edendo probasse, verum se habere corpus, cum Angeli quoque non veris assumptis corporibus ederint [4]). Primum quidem Angeli edere quidem videbantur, re autem vera non edebant: sicut vera etiam videbantur habere corpora, quae vera non erant, Christus autem vere, proprieque edit. Nam ut ait Augustinus [5]), *quod manducavit, potestatis fuit, non egestatis.* Quod ipsum omnibus post resurrectionem corporibus commune fore dicit [6]). Quod et Euthymius [7]) et Graecus auctor D. Thomae et Beda observaverunt.

At istud, dicet aliquis, Apostolis constare non poterat, utrum vere Christus ederet, an simulate: quare non magis illis Christus probat se verum habere corpus, quam Angeli illi, qui assumptis ederent corporibus, probaverunt. Jam diximus supra, Christum non agere cum hominibus argutis, quibus non nisi quod subtile est, quamlibet falsum, quamlibet absurdum, probari potest. Hac ipsa ratione se hominem esse probat, quod humano cum hominibus argumentatur more. Quibus indiciis, quibus experimentis humanum corpus probari potest, nisi colore, figura, progressu, sermone, tactu, esu, potuque? His omnibus Christus suum probavit corpus. Qui his non contentus certiora quaerit, quaerat in aliis etiam hominibus, quaerat in seipso, quae cum invenire non poterit, nec se, nec alium quemquam hominem verum corpus habere credat.

---

[1]) Psalm. 41, 3. [2]) Psalm. 62, 2. [3]) Eccl. 24, 29. [4]) Gen. 18, 8. et 19, 3. Tob. 12, 19. [5]) Serm. 147. de temp. [6]) Lib. 13. de civit. cap. 22. [7]) In comm.

42. *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis.* Quod ad manum paratum fuit. Nec aliud arbitror quaerendum esse mysterium. Et si quid est, hoc certe est, quod non una sola specie cibi, sed omnibus, quae inter Apostolos reperiri potuerunt, corporis sui veritatem Christus probare voluit. Quare favum comedit Dominus? rogabat Joannes Jerosolymitanus male cum Origene de corporum resurrectione sentiens. Respondet Hieronymus [1]): *ut resurrectionem probaret, non ut tuis faucibus mella permitteret.* Qui allegoricum amat sensum, Gregorium [2]), Bedam et Theophylactum legat, et Gregorium Nyssenum apud D. Thomam.

Cur Christus reliquias Apostolis dederit.

43. *Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.* Quare ipse manducaverit, satis constat: quare reliquias discipulis dederit, statim quisquis legit, dubitat. Itaque miror eam quaestionem ab interpretibus esse praeteritam. Puto, voluit Christus, ut discipuli vere possent dicere, quod post ejus resurrectionem praedicantes dixerunt [3]): *Hunc Deus suscitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo: sed testibus praeordinatis a Deo, nobis, qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis.* Voluit etiam fortasse, ut ex reliquiis, quas illis dabat, cognoscerent se vere aliquid edisse, non simulate. Voluit praeterea illis ostendere, se non quemlibet esse hominem, sed Christum, qui cum illis ante mortem edere ac bibere solebat: ideoque more suo cibum cum illis communicare voluit, et timorem illis hac ratione tollere, ostendens se cum illis tamquam cum notis et amicis agere, quibuscum ederet ac biberet.

44. *Et dixit ad eos: Haec sunt verba: quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum.* Quae verba demonstret, paulo post exponit: *Quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Mosis et Prophetis, et Psalmis de me.* Id est, nunc re ipsa experimini, vera esse, quae vobis ex Prophetis omnibus praedicebam [4]), fore, ut traderer *in manus peccatorum, ut morerer, ut tertia die resurgerem.* Quod tunc me docente non satis credebatis, nunc experientia saltem docente credite.

Quid sit cum adhuc essem vobiscum.

At quid sit: *cum adhuc essem vobiscum*, aliquanto est difficilius. Sic enim loquitur, quasi tunc, cum ista dicebat, cum illis non esset. Erat sane cum ipsis, atque id ipsum agebat, ut se cum illis esse probaret, sed quia non usitato hominum modo, quemadmodum ante, cum ipsis erat, non ita, ut cum illis semper versaretur, semper cibum sumeret, semper eos videret et semper ab eis videretur, indicat se cum illis non esse. Quod recte Gregorius [5]) et Beda [6]) observarunt. *Non enim cum ipsis non erat*, inquit Greg., *quibus praesens corporaliter apparebat*,

---

[1]) In Epist. adv. ejus errores. [2]) Hom. 24. in Evang. [3]) Act. 10, 40. 41. [4]) Matth. 20, 18. Marc. 10, 1. Luc. 18, 31. [5]) Hom. in Evang. 24. [6]) In Comm.

sed tamen id se esse cum ipsis denegat, a quorum mortali corpore carnis immortalitate distabat, et Beda: *Cum adhuc essem vobiscum, id est, cum adhuc essem in carne mortali, in qua estis vos. Et cum illis quidem postea quam resurrexit fuit quadraginta diebus, ut legitur* [1]), *exhibitione corporalis praesentiae, sed non cum illis fuit consortio infirmitatis humanae.*

Quod eo magis observare Catholicus lector debet, quod ad graviorem sacramenti Eucharistiae causam, tot hodie adversariis agitatam, maxime pertinet. Objiciunt nobis haeretici Christum vere in Eucharistia esse non posse, cum in coelum ascenderit, unde se ante diem judicii dixerit non rediturum, et in hanc sententiam multa minime necessaria Scripturae accumulant testimonia. Quae, ut fingamus vera esse, nihil probant. Esto enim, dixerit Christus usque ad diem judicii nobiscum se futurum non esse, quo nihil clarius dici potuit: quid probabitur, nisi Christum nunc non eo modo esse nobiscum, quo tunc erat; visibiliter, familiariter, ut cum eo colloqueremur, ederemus, biberemus? Quid? quod dixit [2]): *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi?* quod etsi alium, ut illic diximus, habet sensum, tamen probabilius pro nostra, quam illa, quae haeretici afferunt, pro ipsorum sententia afferri potest.

Objectio haereticorum contra Eucharistiam diluitur.

Quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Mosis, et Prophetis, et Psalmis de me. Aliquando totum testamentum vetus in legem et Prophetas distinguit, Psalmos etiam comprehendens nomine prophetarum, ut: *In iis duobus mandatis universa lex pendet et prophetae*, et: *haec est enim lex et prophetae*, et: *non veni solvere legem aut prophetas* [3]). Aliquando Psalmos a Prophetis distinguit, ut hoc loco, Hebraeorum consuetudinem secutus, quorum nota in tres classes omnium librorum divisio est, in תורה, *legem*, נביאים, *prophetas*, כתבים, *hagiographos*, in quibus Job, Salomonis opera, libri Paralipomenon, Daniel, Esdras, Esther, Psalmi, ut Hieronymus [4]) tradit.

Quando haec Christus discipulis dixerit, cum adhuc cum illis esset, non dicit, et est credibile, saepe eum Prophetarum de se explicasse vaticinia, quamvis Evangelistae non omnia narraverint. Saepe mortem ac resurrectionem suam discipulis ante nuntiaverat [5]), quibus etiam locis probabile est, testimonia de ea re prophetarum protulisse, quo magis discipulorum animos confirmaret admirantium, et quid sibi verbis illis vellet, ut ait Evangelista, non intelligentium. Id ergo nunc in memoriam illis revocat, ut facilius experientiae credant, cum iis, quae ante illis exposuerat, prophetarum testimoniis convenienti. Sic olim Deus per Jesaiam in re simili populum alloquebatur [6]): *Quae audisti, vide omnia.*

Quando haec Christus Apostolis dixerit.

---

1) Actor. 1, 3. 2) Matth. 28, 20. 3) Matth. 5, 17. et 7, 12. et 22, 40. 4) In prologo galeato. 5) Matth. 17, 22. 23. et 20, 28. Marc. 8, 31. et 9, 31. Luc. 9, 22. 44. 6) Cap. 48, 6.

Placet, quod a nonnullis observatum est, Christum haec verba non primo resurrectionis die, cum primum undecim congregatis discipulis apparuit, sed ultimo illo, quo ab illis in coelum discessit, dixisse. Nam et Evangelista et hic et in Actis [1]) cum his verbis ejus Ascensionem copulat [2]): *Vos autem sedete hic, quoadusque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam, et elevatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis et ferebatur in coelum.* Quanquam hoc, ut in Actis declarabimus, probabile, non necessarium argumentum est.

45. *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Nimirum ante disserente etiam eo non intellexerant, supra [3]): *At illi ignorabant verbum istud, et erat velatum ante eos, ut non sentirent illud, et timebant eum interrogare de hoc verbo.* Recte Scripturas eventus ipse interpretatur; ac tunc etiam Christo interprete opus nobis est, qui doceat, qua ratione eventus cum praedictione conveniat. Ac ne id quidem satis; opus praeterea est, ut oculos nobis mentis aperiat. Hic enim est sensus, τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς. *Tunc aperuit eorum mentem, ut possent Scripturas intelligere. Praebuit se videndum oculis*, inquit Beda, *praebuit manibus contrectandum. Parum est, lege, commemorat Scripturas, et hoc parum est, aperuit sensum, ut quod legis, intelligas.* Nostri tamen Calvinistae nihil in Scripturis difficultatis inveniunt, omnia intelligunt, omnia luce clariora esse dicunt, cum nec Christus illis profecto loquatur, nec satis sanam mentem habeant. Sed illi scilicet pedibus Scripturam intelligunt, illud enim semper in ore habent [4]): *Lucerna pedibus meis verbum tuum.*

Ubi mors et resurrectio Christi sint praedicta.

46. *Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die.* Christum passurum fuisse tam multa prophetarum erant testimonia, ut longum etiam sit commemorare. Totus Psalmus vigesimus primus, et caput Jesaiae quinquagesimum tertium et Daniel [5]) de ea re loquuntur. De resurrectione, ubinam praedicta fuerit, minus apparet. Sed et de ea illustre testimonium illud est, quod Petrus [6]) et Paulus [7]) citant [8]): *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Et figura Jonae [9]), quae instar fuit prophetiae, aut plus etiam quodammodo, quam prophetia, quia non verbis rem indicabat, sed demonstrabat factis, ut exponit Christus [10]). Alia qui volet, apud Cyprianum [11]), apud Eusebium [12]) et apud Prosperum [13]) multa facile reperiet.

Mortis Christi fructus.

47. *Et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes.* Ostendit, quis sit mortis et resur-

---

[1]) Cap. 1, 9. [2]) Infr. v. 49. 50. 51. [3]) Cap. 9, 45. [4]) Psalm. 118, 105. [5]) Cap. 9, 26. [6]) Act. 2. 31. [7]) Act. 13, 35. [8]) Ex Psalm. 15, 10. [9]) Cap. 2, 1. [10]) Matth. 12, 40. [11]) In lib. adv. Judaeos. [12]) In libris de demonstrat. [13]) In libro de praediction.

rectionis suae fructus, ut homines in illum credentes et anteactae vitae poenitentiam agentes peccatorum remissionem consequerentur. Nec enim frustra mortuus est Christus, sed fuit *exaltatus a terra*, id est, in crucem actus, *ut omnia ad se traheret* [1]). Hoc etiam ipsum ideo Christus dicere videtur, ut magis ac magis discipulorum fidem confirmet. Nam etsi Scripturarum id testimoniis ante probaverat, et objecta praesentia corporis sui reipsa docuerat; tamen ideo incredibilis videri res poterat, quia non necessaria. Docet ergo necessarium etiam fuisse, et quidem publice ad omnium salutem hominum, qui, nisi ipse moreretur, vivere non poterant.

Ubi reperiatur in Scripturis prædicanda poenitentia.

At ubi hoc a prophetis praedictum fuerat, praedicandam in nomine Christi in remissionem peccatorum poenitentiam? Fortasse hoc non est ad Scripturas, de quibus [2]) mentionem fecerat, referendum, quasi hoc etiam scriptum fuisse dicat. Nec enim necesse est, singula, quae oportuisse dicit fieri, scripta esse. Sed si hoc Christus inter ea, quae scripta erant, numerare voluit, fecit merito. Omnia enim testimonia, quibus Christus homines a peccato, a captivitate, ab hostibus liberaturus dicitur, et in meliorem quemdam statum traducturus, ita intelliguntur. Nec enim invitos homines, et in peccatis semper suis voluntate haerentes, sed peccata sua cognoscentes atque detestantes liberaturus promittebatur [3]). De praedicatione Evangelii, cujus poenitentia et remissio peccatorum duae, ut saepe diximus, partes sunt, extat Jesaiae testimonium [4]), et alia, quae apud Cyprianum, Eusebium et Prosperum, quos modo citabamus, videre lector poterit. Porro de poenitentia et remissione peccatorum, et quid inter Joannis et Apostolorum praedicationem interfuerit, diximus apud Matthaeum [5]) et Marcum [6]), et supra [7]).

Incipientibus ab Jerosolyma. Graece, *ἀρξάμενον* incipientem. Quod recte conveniret, si ante scriptum fuisset praedicare, ut esset sensus, oportebat me praedicare poenitentiam in remissionem peccatorum incipientem ab Jerosolyma. Sed cum dixerit *κηρυχθῆναι* praedicari, non convenit accusativus agentis personae, nisi dicamus Atticum esse et absolute positum pro incipiente, ut nonnulli volunt. Nostrum interpretem non dubito legisse *ἀρχόντων*, *incipientibus ab Jerosolyma.* Ubi Hebraismus etiam latet, quo in participio aut verbo praecedente verbale nomen intelligitur, *incipientibus* praedicatoribus *ab Jerosolyma*, id est, sumpto ab Jerosolymis initio praedicandi. Quae lectio multo melior est.

Ubi autem scriptum sit, initium Evangelicae praedicationis ab Jerosolyma sumi oportere (nam et hoc ad illud verbum, quod [8])

---

[1]) Joan. 12, 32. [2]) Vers. 45. et 46. [3]) Gen. 3, 15. Deut. 18, 15. 18. Psalm. 2, 2. Toto Psalm. 109. Jes. 7, 14. 15. et 9, 6. et 11, 1. et deinceps. [4]) Cap. 40, 9, et 42, 1. et 45, 1. et 49, 1. 6. [5]) Cap. 3, 2. 6. [6]) Cap. 1, 4. [7]) Cap. 1, 77. [8]) Vers. 46.

praecessit, *et sic scriptum est*, esse referendum non est dubium) non ignorat, quisquis aliquid in sacris literis operae posuit. *Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum* [1]), nemo dubitat eum habere sensum. Hoc etiam est: *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem* [2]), et: *Ecce enim ego mitto in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum; qui crediderit, non festinet* [3]), et: *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem* [4]), et: *Surge illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur, et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui* [5]).

Cur ab Jerusalem initium praedicationis Evangelii sumptum fuerit.

Cur voluerit ab urbe Jerosolymitana Evangelicae praedicationis initium sumere, facile est ex simili quaestione conjecturam ducere. Cur prius a Judaeis exordiri Evangelium voluerit, ita prorsus, ut nec ipse umquam gentibus praedicaverit, sed ad solas *oves, quae perierant, domus Israel* se venisse dixerit [6]), et discipulos, cum ad praedicandum primum misit, *in viam gentium abire* prohibuerit [7]), ejus rei causam duobus illis locis explicavimus, promissiones venturi Salvatoris non gentibus, sed Judaeis in Abraham, Isaac et Jacob, et Davide factas fuisse, quare voluisse Christum suam primum fidem liberare, et Judaeis prius Evangelium praedicare, quibus id ex promisso quodammodo debebat, quam gentibus, quibus nullo modo debebat. Simili ergo causa voluit post resurrectionem suam ab Jerosolyma primum inter omnes Judaeorum civitates exordium sumi Evangelii praedicandi; quia tanquam Rex promissus veniebat atque successor David ejus regnum restauraturus, id est, ex temporali et instabili spirituale et perpetuum facturus.

Prophetae Christi regnum praedicentes.

Ego, inquit, *constitutus sum Rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum ejus* [8]), et: *de fructu ventris tui ponam super sedem tuam* [9]), et: *multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et in justitia amodo et usque in sempiternum* [10]), et rursum: *praeparabitur in misericordia solium, et sedebit super illud in veritate, in tabernaculo David judicans, et quaerens judicium* [11]). Et: *suscitabo David germen justum, et regnabit Rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra* [12]), et iterum: *Et erit in die illa, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo suo, et vincula ejus disrumpam, et non dominabuntur ejus amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, et David Regi*

---

1) Psalm. 109, 2. 2) Jes. 2, 3. 3) Jes. 28, 16. 4) Jes. 40, 9. 5) Jes. 60, 1. 2. 3. 6) Matth. 15, 24. 7) Matth. 10, 5. 8) Psalm. 2, 6. 9) Psalm. 131, 11. 10) Jes. 9, 7. 11) Jes. 16, 5. 12) Jer. 23, 5.

suo, quem suscitabo eis [1]). Longum est recitare omnia; indicabo in margine loca [2]). Id etiam Angelus ille affirmavit, qui ejus Mariae generationis attulit nuntium, supra [3]): *Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.* Regiam autem Davidis fuisse Jerosolymae Sionem illam omnibus sacris literis celebratam, nemo nescit. Debuit ergo Christus in eo loco regni possessionem capere, ubi Davidici regni sedes erat.

At cur simul atque baptizatus est, non inde auspicatus est Evangelium? quia nondum regni sui capiebat possessionem, quam proprie non nisi post resurrectionem cepit, confecto jam bello et hoste devicto. Nam per mortem quidem ab eo debellatum est, per resurrectionem triumphatum. Ante mortem milites, id est, Apostolos et discipulos conscribebat, quod primo loco faciendum erat; quos quia meliores in Galilaea, quam in Judaea sciebat se inventurum esse, in Galilaea potius, quam in Judaea coepit praedicare. Conscripto milite bellum gerebat, et quasi populabundus agros huc illuc praedicando ductabat exercitum, et levioribus saepe cum Pharisaeis et sacerdotibus dimicabat pugnis, justum vero praelium, quo totis cum hoste pugnavit viribus, in quod summam conjecit rerum, in sola cruce commisit. Ille destinatus ei ad pugnandum erat campus.

48. *Vos autem testes estis horum.* Facit Apostolos, id est, testes resurrectionis suae. Haec enim est Apostoli definitio, testem esse resurrectionis Christi, ut colligitur ex Petro [4]). *Oportet*, inquit, *ex iis viris, qui nobiscum sunt congregati, in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens a baptismate Joannis usque in diem, qua assumptus est a nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis.* Et ex D. Paulo [5]): *non sum liber, non sum Apostolus? nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi?* Non ignoro Apostoli nomen missum, legatumque significare, ideoque duodecim illos a Christo Apostolos appellatos supra [6]), ut diximus apud Matthaeum [7]). Verum hic non doceo, quod nomen significet, sed quod praecipuum Apostoli sit officium, quod nemo melius, quam duo illi Apostolorum maximi, declarare potuit. Jam monui Christum haec verba non prima illa resurrectionis die, sed illa ultima, qua ab Apostolis in coelum discessit, ut est credibile, dixisse, et quia hujus loci et libri Actorum [8]) contextus significat: et quia est per se ipsum verisimile, haec Christum abeuntem novissima Apostolis dixisse verba, in quibus officii ipsorum summa versabatur, quo altius haererent in eorum animis. Sic solemus amicis longe proficiscentibus postrema verba dicere, quorum maxime eos volumus recordari. Idem Christus Apostolis dicit Act. 1, 8., aut potius idem Lucas ibi ab eo dictum narrat.

---

[1]) Jer. 30, 8. 9. [2]) Jer. 33, 15. Ezech. 34, 23. 34. et 37, 19. Osee 3, 5. Amos 9, 11. [3]) Cap. 1, 32.-33. [4]) Act. 1, 21. 22. [5]) 1 Cor. 9, 1. [6]) Cap. 6, 13. [7]) Cap. 10, 2. [8]) Cap. 1, 8.

Nec enim assentior iis, qui eandem putant esse sententiam diversis a Christo temporibus pronunciatam, ideoque diversis etiam eam locis Evangelistam recitasse. Una eademque est semel, ut opinor, dicta. Nam jam monuimus, haec omnia, quae usque ad finem capitis scribit Lucas, a statim ascensuro in coelum Christo dicta fuisse. Hoc interest, quod cum bis eadem Evangelista narraverit, copiosius narravit ibi, ubi id agebat, ut exponeret, quomodo Christus in coelum, omnibus confectis rebus, ascendisset, et ubi novam exordiebatur historiam. Brevius hic, ubi evangelicam concludebat, quae usque ad novissimam Christi pertinebat apparitionem. Itaque Ascensionem ejus, quae ultra erat, non tam descripsit, quam indicavit. Quemadmodum Geographi faciunt, qui cum regionem aliquam accurate describunt, non describunt etiam omnes, quae circa vicinae sunt, sed proximas tantum earum oras appingunt.

49. *Et ecce ego mitto promissum Patris mei in vos.* Opponit sese Apostolis. Dixerat: *Vos autem testes mihi eritis in Jerusalem, et in omni Judaea, et Samaria, et usque ad ultimum terrae*, ut scribit Lucas [1]). Illis verbis ista respondent, quasi dicat: Vos facietis, quod vestrum; ego quod meum est: *Vos eritis mihi testes*, ego vobis Spiritum sanctum mittam, qui vos ad ferendum de me testimonium corroberet. Praesens ponitur pro futuro majore gratia, quam si futurum ipsum poneretur; ut Elias venit, id est, *venturus est*, ut noster vertit interpres [2]). Ac fortasse etiam hic per futurum reddidit, quod praesens Graece dictum erat, intuitus sensum, non verba. Multi enim Latini codices legunt, *mittam*.

Spiritum sanctum cur promissum Patris vocet.

Promissum Patris vocat Spiritum sanctum, sive quia a Patre suo per prophetas saepe promissus fuerat, ut Theophyl. et Euthymius existimant, ut ab Jesaia [3]), Ezechiele [4]) et Joële [5]), qui in Actis [6]) in eam citatur sententiam, sivè, ut ego arbitror, quia Patris Spiritus erat, et a se promissus, ut apud Joannem [7]). Nam etiamsi per prophetas Spiritus sanctus promissus fuerat, tamen qui maxime per illos promittebatur, et in quem omnes eorum spectabant prophetiae, Christus erat. Itaque si ad prophetarum vaticinia respiciendum esset, promissus Patris potius Christus, quam Spiritus sanctus diceretur. Dato autem jam Christo et adventum alterius Paracleti promittente, quem se a Patre impetraturum dixerat, Spiritus sanctus promissus Patris dicitur; aut quia Patris, quamvis non a Patre, sed a Filio promissus; aut quia promissus impetrandus a Patre.

Cur Christus Jerosolymis Apostolos expectare voluerit.

Vos autem sedete in civitate. Jerosolymae, ut explicatur Act. 1, 4., *sedete*, dixit, pro manete, Hebraeorum idiomate ישב. Quamobrem voluerit eos Jerosolymae manere, donec Spiritus in eos sanctus mitteretur, non est difficilis conjectura. Milites erant

---

[1]) Act. 1, 8. [2]) Matth. 17, 11. [3]) Cap. 44, 3. [4]) Cap. 36, 24. 25. 26. [5]) Cap. 2, 28. [6]) Cap. 2, 17. [7]) Cap. 14, 16. et 15, 26. et 16, 17.

Christo regnum expugnaturi: Spiritus sanctus instar erat armorum, quia robur illis dabat. Noluit ergo milites suos inermes in aciem prodire, ut recte Chrysostomus apud D. Thomam dicit. Hinc intelligitur, cur proximis verbis Spiritum sanctum *virtutem ex alto* appellarit, quia nimirum de illa tanquam de armis, in quibus virtus, roburque consistit, loquebatur. Eadem causa *induendi* usus est verbo. Armis enim induimur.

Quoadusque induamini virtute ex alto. Cur indui virtute dixerit, modo declaravimus. Significat autem induere apud Hebraeos, quorum Christus aut lingua, aut idiomate utebatur, rem sibi aliquam conjunctissimam et inseparabilem habere, quia vestis, qua induimur, conjunctissime nobis adhaeret, et nunquam nisi dum dormimus, a nobis separatur, sed quocumque tendentes usque nos sequitur. Hinc illae natae phrases: *Induit maledictionem sicut vestimentum* [1]. *Induantur, qui detrahunt mihi, pudore: et operiantur sicut diploide confusione sua* [2], et: *Inimicos ejus induam confusione* [3], et: *Sacerdotes tui induantur justitiam* [4].

Ex alto, dixit, ut indicaret non humanis, sed divinis eos armis pugnaturos. *Tibi militat aether*, inquit ille [5]. *Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere omnes adversarii vestri*, supra [6]. *Et non estis vos, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* [7].

Haec arma sunt Dei, quibus ipse quoque pugnaturus induitur. *Indutus*, inquit, *est Dominus fortitudinem et praecinxit se* [8]. His Prophetas olim suos armaverat. *Tu ergo accinge lumbos tuos, et surge, et loquere ad eos omnia, quae ego praecipio tibi. Ne formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum. Ego quippe dedi te hodie in civitatem munitum, et in columnam ferream, et in murum aereum super omnem terram, regibus Juda, principibus et sacerdotibus ejus, et populo terrae. Et bellabunt adversus te, et non praevalebunt, quia ego tecum sum, dicit Dominus, ut liberem te* [9], et: *ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, frontem tuam duriorem frontibus eorum. Ut adamantem, ut silicem dedi faciem tuam, ne timeas eos, neque metuas a facie eorum* [10]. Arma Dei.

50. *Eduxit autem eos foras in Bethaniam.* Bethaniam fuisse Jerosolymae vicinam in monte sitam Oliveti, apud Marcum [11] et alias saepe diximus. Distabat autem ab urbe Jerosolyma, ut ait Lucas [12], *iter sabbati*, id est, quantum itineris die festo sabbati, salva religione conficere licebat, quos alii mille, alii bis mille passus fuisse putant. Eo Christus in coelum ascensurus discipulos eduxit, et quia intra Jerosolymitanam urbem conspici nolebat, ne novam excitaret turbam, et quia locus ille vicinus erat,

---

[1]) Psalm. 108, 18. [2]) Psalm. 108, 29. [3]) Psalm. 131, 18. [4]) Ibid. vers. 9. [5]) Claudian. 6. Paneg. [6]) Cap. 21, 15. [7]) Matth. 10, 20. [8]) Psalm. 92, 1. [9]) Jerem. 1, 17. 18. 19. et 15, 20. [10]) Ezech. 3, 8. 9. [11]) Marc. 11, 1. [12]) Act. 1, 12.

et sibi ante saepe frequentatus, hospitium enim ibi habebat, ut apud Matthaeum [1]) docuimus, et quia mons erat editus, et quasi gradus ad ascendendum in coelum. Nam etsi potuit eadem ille facilitate quocumque ex loco discipulis suspicientibus ascendere, tamen fecit humano more, ut quantum terra gradiendo et cum discipulis loquendo ascendere poterat, ascenderet, nec miraculo, quamdiu servire natura poterat, uteretur.

Et elevatis manibus suis benedixit eis. Bene precatus est illis. Fecit ut pater, qui moriens, aut longe non rediturus abiens, filiis benedicit. Sic Isaac moriens, sic Jacob filiis dicitur benedixisse [2]). Quod autem levavit manus, orantis signum fuit: et benedictionem, quam discipulis dabat, a Patre postulantis. Solebant orantes Judaei in coelum manus tollere, ut Mosem interim, dum populus contra Amalecitas pugnabat, fecisse legimus [3]). Quod et omnes, opinor, fecerunt gentes duce natura, quae Dei sedem, et veluti publicum templum, coelum esse docet. Καὶ *ὑπέρτατα δώματα ναίειν, habitatque in sedibus altis*, ut poëta ille dixit [4]). *Et duplices tendens ad sidera palmas*, ut alius Latinus [5]) ait, et nos doctore facimus D. Paulo, qui nos omni loco *puras manus levare* monet [6]).

51. *Et factum est, dum benediceret eis.* Postquam benedixisset. Nam etsi Graece est *ἐν τῷ εὐλογεῖν, cum benediceret*, tamen pro praeterito positum arbitror *εὐλογήσασθαι*, cum benedixisset. Et quia vero simile non est, prius ascendere coepisse, quam benedictionem absolvisset, et quia id indicat Marcus [7]), cum dicit: *Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in coelum.*

Recessit ab eis et ferebatur in coelum. Non significat subduxisse se Christum alium in locum procul a discipulis, ut inde in coelum ascenderet, sed ascendendo ab illis secessise; et ut idem Lucas ait [8]): *Cum haec dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum.* Quod autem dixit: *et ferebatur in coelum*, significat, non statim ab Apostolorum conspectu sublatum fuisse, sed paulatim ascendisse, Apostolis eum, quia pedibus non poterant, oculis prosequentibus, quoad *nubes*, ut ait in Actis Lucas, *suscepit eum ab oculis eorum.*

52. *Et ipsi adorantes regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno.* Καὶ *αὐτοὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν, et ipsi cum adorassent eum.* Non legimus, nisi hoc loco, Christum a discipulis suis adoratum. Nam etsi Deum esse credebant, tamen quia solum in eo videbant hominem, tanquam cum homine versabantur. Nunc demum adorant, cum in coelum ferri vident, coacti re ipsa confiteri Deum, quem ante sola fide confitebantur. Extorquet ab illis nunc adorationem rei evidentia.

---

[1]) Cap. 26, 2. [2]) Gen. 27, 4. et 48, 9. et 49, 1. 2. [3]) Exod. 17, 11. [4]) Hesiod. in operibus. [5]) Virg. 1. Aeneid. [6]) 1 Tim. 2, 8. [7]) Cap. 16, 19. [8]) Act. 1, 9.

Usui nobis hic locus adversus novos haereticos esse potest, ridentes simplicitatem nostram, quod Eucharistiam adoremus. Apostolos nempe, cum eam acceperunt, non adorasse. Quid mirum Eucharistiam non adorasse, qui ne extra Eucharistiam quidem Christum ipsum adorabant? Nos Apostolos imitamur: nunc adoramus, cum jam Christus in coelum ascendit, certum habentes testimonium divinitatis ejus, qui ubicumque velit, esse possit, et in Eucharistia, ubi se esse dixit, vere sit et ubicumque sit adorandus. Itaque tantum abest, ut propterea non adoremus, quia in coelo est, ut haeretici faciunt, ut ideo potius adoremus, quia in coelo est, ut Apostoli fecerunt.

Quod ait Lucas, Apostolos in Jerusalem regressos fuisse, ideo dicit, ut ostendat fecisse eos, quod ipsis a Christo praeceptum fuerat [1]), *ab Jerosolymis ne discederent* [2]). Cum magno autem gaudio revertuntur, quia ascensu in coelum Christi fidem spemque omnem suam confirmari viderant.

53. *Et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum.* Apostoli in templo cur steterint. Quod Christum in coelum recepisset, cum quo se aliquando, ut ille sibi promiserat, sperabant regnaturos, quo cum ingressus esset Christus, aditum jam sibi patefactum putabant, quod et Beda hic animadvertit. Quod autem semper in templo fuisse dicit, non sic intelligendum, quasi nunquam exirent a templo, sed sic, ut significetur non aliis occupatos fuisse rebus per totos illos decem dies, quam oratione. Nam idem Lucas [3]) ad domum, ubi Petrus et Joannes habitabant, rediisse dicit, in ea se cum aliis discipulis continuisse. Notarunt quidam, in quibus Beda, Lucam a templo et sacerdotio exorsum Evangelium [4]) in templum quoque desiisse. Non arbitror esse mysterium; sed si quis arbitretur, non reprehendo. Mihi quidem jucundum est, quovis tandem loco Evangelium cum Luca finire, cui me hoc ipsum, quod finivi, secundum Deum debere sentio; nec enim dubito, quin ille me, quemadmodum ego illum quotidie precabar, precibus juverit.

---

[1]) Vers. 49. [2]) Act. 1, 4. [3]) Act. 1, 13. [4]) Cap. 1, 5.

SANCTUM

JESU CHRISTI

EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

CAPUT PRIMUM.

In principio [1]) erat Verbum [2]), et Verbum erat apud Deum [3]),
et Deus erat Verbum [4]). 2. Hoc erat in principio apud
Deum [5]). 3. Omnia per ipsum facta sunt: et sine ipso fac-
tum est nihil, quod factum est [6]). 4. In ipso vita erat [7]),
et vita erat lux hominum [8]), 5. et lux in tenebris lucet, et
tenebrae eam non comprehenderunt [9]). 6. Fuit homo mis-
sus a Deo, cui nomen erat Joannes. 7. Hic venit in testi-
monium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes
crederent per illum: 8. non erat ille lux, sed ut testimo-
nium perhiberet de lumine [10]). 9. Erat lux vera, quae illu-
minat omnem hominem venientem in hunc mundum [11]); 10.
in mundo erat, et mundus per ipsum factus est [12]), et mun-
dus eum non cognovit. 11. In propria venit, et sui eum
non receperunt [13]): 12. quotquot autem receperunt eum,
dedit eis potestatem filios Dei fieri [14]), his qui credunt in
nomine ejus: 13. qui non ex sanguinibus, neque ex volun-
tate carnis, neque ex voluntate viri [15]), sed ex Deo nati

---

[1]) 1 Mos. 1, 1. [2]) Vers. 14. [3]) Joan. 17, 5. 24. [4]) 1 Joan. 5, 20. [5]) Joan. 3. 13. [6]) Vers. 10. Col. 1, 16 sq. Hebr. 1, 2. 1 Cor. 8, 6. [7]) Joan. 5, 26. [8]) Vers. 9. Joan. 8, 12. [9]) Vers. 10. 11. Joan. 3, 19. 12, 37 sq. [10]) Vers. 19 sq. [11]) Vers. 4. [12]) Vers. 3. [13]) Vers. 5. Joan. 7, 16 sq. Matth. 13, 57. [14]) Rom. 8, 15 sq. [15]) Matth. 3, 9.

sunt [1]. 14. Et Verbum caro factum est [2], et habitavit in
nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam [3] quasi unigeniti [4]
a Patre plenum gratiae, et veritatis. 15. Joannes testimo-
nium perhibet de ipso, et clamat dicens: Hic erat, quem
dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia
prior me erat [5]. 16. Et de plenitudine ejus [6] nos omnes
accepimus, et gratiam pro gratia [7]: 17. quia lex per Mo-
sem data est: gratia et veritas per Jesum Christum facta
est [8]. 18. Deum nemo vidit unquam [9]: unigenitus Fi-
lius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit [10]. 19. Et hoc
est testimonium Joannis, quando miserunt Judaei ab Jero-
solymis sacerdotes et Levitas ad eum, ut interrogarent eum:
Tu quis es [11]? 20. Et confessus est, et non negavit: et
confessus est: Quia non sum ego Christus. 21. Et inter-
rogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu [12]? Et dixit:
Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non [13]. 22.
Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his, qui
miserunt nos? quid dicis de te ipso? 23. Ait: Ego vox
clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias
propheta [14]. 24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis.
25. Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo
baptizas, si tu non est Christus, neque Elias, neque Pro-
pheta? 26. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo
in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis.
27. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus
est: cujus ego non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam
calceamenti [15]. 28. Haec in Bethania facta sunt trans Jor-
danem, ubi erat Joannes baptizans. 29. Altera die vidit
Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei [16],
ecce qui tollit peccata mundi [17]. 30. Hic est, de quo
dixi [18]: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia
prior me erat: 31. et ego nesciebam eum, sed ut mani-
festetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans.
32. Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi

---

1) Ephes. 1, 19 sq. 1 Petr. 1, 23. 2) Luc. 2, 7. 3) Joan. 2, 11. 11, 40. 4) Matth. 3, 17. 5) Vers. 19 sq. 30. cap. 8, 58. Matth 3, 11. 6) Col. 2, 9. 7) Ephes. 1, 3. 8) Gal. 3, 13. 14. 9) Matth. 11, 27. Joan. 6, 46. 1 Joan. 4, 12. 10) Joan. 14. 11. 11) Joan. 3, 28. Luc. 3, 15. 16. 12) Malach, 4, 5. 13) Matth. 16, 14. 14) Jes. 40, 3. Matth. 3, 3. Marc. 9, 11. 15) Vers. 15. 16) 1 Petr. 1, 18 sq. Apoc. 6, 16. 17) 1 Joan. 3, 5. 18) Vers. 15.

Spiritum descendentem quasi columbam de coelo, et mansit super eum [1]. 33. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum: hic est, qui baptizat in Spiritu sancto [2]. 34. Et ego vidi: et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. 35. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. 36. Et respiciens Jesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei [3]. 37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem: et secuti sunt Jesum. 38. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quaeritis? dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum Magister), ubi habitas? 39. Dicit eis: Venite, et videte. Venerunt et viderunt, ubi maneret, et apud eum manserunt die illo: hora autem erat quasi decima. 40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum [4]. 41. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus). 42. Et adduxit eum ad Jesum. Intuitus autem eum Jesus, dixit: Tu es Simon filius Jona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus [5]. 43. In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum. Et dixit ei Jesus: Sequere me. 44. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreae et Petri. 45. Invenit Philippus Nathanaël, et dicit ei: Quem scripsit Moses in lege [6] et Prophetae [7], invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth. 46. Et dixit ei Nathanaël: A Nazareth potest aliquid boni esse [8]? Dicit ei Philippus: veni et vide. 47. Vidit Jesus Nathanaël venientem ad se, et dicit de eo: Ecce vere Israëlita, in quo dolus non est. 48. Dicit ei Nathanaël: Unde me nosti? Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. 49. Respondit ei Nathanaël, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israël [9]. 50. Respondit Jesus, et dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis: majus his videbis. 51. Et dixit ei: Amen, amen dico vobis: videbitis coelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis [10].

---

1) Matth. 3, 16. 2) Matth. 3, 11. 3) Vers. 29. 4) Matth. 4, 18. 5) Matth. 16, 18. 6) 5 Mos. 18, 15 sq. 7) Luc. 24, 27. 8) Joan. 7, 41. 9) Joan. 6, 69. Matth. 16, 16. 10) Matth. 3, 16. 4, 11. 1 Mos. 28, 11 sq.

IN CAPUT I.

1. Quid sit Evangelium, et quo a Joanne consilio, quo tempore, quibus de rebus scriptum fuerit, in praefatione ad quatuor communiter Evangelistas dictum a nobis est. Quid autem sit Evangelium secundum Joannem, aut secundum alium quempiam Evangelistam, in Matthaei titulo docuimus. Nunc de persona Joannis praeter ea, quae in communi diximus praefatione, nonnulla dicenda. Nam cum omnem, quem interpretandum, legendumve susceperis auctorem, cognitum habere convenit; tum in primis Joannem, in quo nihil est, quod cognitum non possit et auctoris scripta magnopere commendare, et omnem in iis explicandis legendisque impensum laborem reddere leviorem. Non indigent quidem Apostolorum et Evangelistarum scripta ulla ex ipsorum persona sumpta commendatione, cum per eos omnes idem Spiritus sanctus locutus fuerit; tamen animadvertimus ex proprio etiam ingenio cujusque, ex genere, ex educatione, ex studiis aliquid non majoris fidei, sed majoris in dicendo gratiae, et non plus sanitatis, sed plus coloris, et plus ad movendum lectorem roboris accedere. Servit enim gratiae natura, et sanctorum lingua, quae Spiritus sancti tanquam *scribae velociter scribentis calamus*[1]) est, etsi omnem ab eodem spiritu motum habet, tamen et ipsa aliquid facit, plurimique refert, quali utatur calamo optimus etiam quisque scribendi magister.

2. Admirabiles omnes in scribendo prophetae sunt, et parem meriti fidem: sed eminet in Jesaia sublime quiddam, ingeniosum, vehemens, urbanum, quod majore voluptate, admirationeque lectorem teneat. Non fecero aliis Evangelistis injuriam, tot praesertim secutus auctores, quot caeteris illum ante me compararunt, si eamdem Joanni laudem attribuero. Docuimus in praefatione, quanto omnium veterum auctorum consensu aquilae illi effigies nomenque datum fuerit, quod longe quam caeteri altior volare videretur. Non juvat, nec vacat dicta repetere; cum tam multa dicenda habeamus.

Joannis igitur genus ex ipsis Evangelistis notum est. Zebedaeum patrem habuit[2]). Itaque aliis auctoribus opus non est, cum Evangelistas ipsos habeamus. Illum autem eumdem Joannem Zebedaei filium eum fuisse, qui hoc scripsit Evangelium, ipse testatur infra[3]) et aliis locis nonnullis indicat[4]). Quibus locis dubium non est, quin de se loquatur, nec alia de causa nomen suum silentio suppresserit, quam ne de se ipse honorifice loqui videretur, ut ex Chrysostomo[5]), ex Augustino[6]), ex Gregorio[7]), ex Beda[8]) alibi[9]) docuimus. Et si ipse se Joannes S. Joannis genus.

---

[1]) Psalm. 44, 2. [2]) Matth. 4, 21. et 10, 3. et 20, 20. et 26, 37. et 27, 56. Marc. 1, 19. 20. et 3, 17. et 10, 35. Luc. 5, 10. [3]) Cap. 21, 24. [4]) Cap. 18, 15. et 19, 26. 27. et c. 20, 2. 3. 4. 8. et 21, 7. [5]) Hom. 82. in Joan. [6]) Lib. 17. cont. Faust. c. 4. [7]) In praef. in lib. Job. c. 2. [8]) 2 Cor. 12. [9]) Inf. cap. 21, 24. et alibi.

auctorem hujus fuisse Evangelii non declarasset, non magis de ejus, quam de aliorum Evangeliorum auctoribus liceret dubitare, perpetua Ecclesiae traditione id attestante, quae non minorem, quam Evangelista ipse auctoritatem habet.

3. Quare veteres illi haeretici, qui non a Joanne, sed a Cerintho, contra quem scripsisse Joannem antiqui omnes, ut in praefatione diximus, auctores tradunt, scriptum dicebant fuisse, ut Epiphanius[1]) et Philastrius[2]), et Augustinus[3]) referunt, non magis refellendi sunt, quam qui in meridie lucere solem, ignem calidum, nivem frigidam esse negant. Tam certa quaedam sunt ut probari, tam absurda quaedam, ut refutari non debeant. Itaque merito eos Graeci, quia auctor erat incertus, ἀνοήτους id est, *mentis inopes* appellarunt, ut Epiphanius ait, qui eos primus dixit ἀλόγους, sine verbo, et Augustinus, qui post Alogianos, quod negarent Verbum.

Negantem Faustum Evangelium, quod Matthaeo inscribitur, esse Matthaei, quod se in ipso opere non nominaverit, ex Joannis Evangelio D. Augustinus confutavit, quod cum Joannis esse constet, tamen de se in eo tanquam de alio loqui soleat[4]). Non debet nos ad alia properantes quaelibet haereticorum insania remorari, praesertim tam multis jam ab Epiphanio argumentis, quasi catenis vincta.

4. Hoc unum obiter indicemus, ut lector intelligat adeo obcaecari a Deo solere haereticorum ingenium, ut quia quae certa atque perspicua sunt, credere nolunt, quae absurdissima sunt, credant. Quia *enim non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt,* ut de ejusmodi hominibus dixit D. Paulus[5]). *Palpant,* ut ait Jesaias, *sicut caeci parietem, et quasi absque oculis attrectant. Impingunt meridie, quasi in tenebris*[6]). Quid fingi magis contrarium Cerintho poterat, quam hoc Evangelium? Negat Cerinthus Christum ante Mariam fuisse; primum hujus Evangelii verbum est, idemque non toto modo capite, sed universo etiam confirmatur Evangelio, qui in principio erat, principium habere non potuisse.

Mater Joannis quae fuerit. 5. Mater ejus quaenam fuerit, nullus satis aperte dixit Evangelista. Nam quia pater filiis, filii matre, ut apparet, nobiliores vulgo erant, filios ex patre, matrem ex filiis plerumque describunt, illos Zebedaei filios, hanc filiorum Zebedaei matrem appellantes[7]). Itaque relictus est dubitationi locus, nec omnes consentiunt auctores. Verius tamen, quod boni scriptores universi dicunt, matrem fuisse Salomen: idque non ex uno quidem aliquo, sed ex duorum Evangelistarum Matthaei et Marci collatione perspicuum esse potest. Scribit Matthaeus[8]) fuisse procul a cruce Mariam

---

[1]) Haeres. 51. et 54. [2]) Lib. adv. haer. cap. 60. [3]) Lib. de haer. cap. 30. [4]) Lib. 17. c. 4. [5]) Rom. 1, 28. [6]) Cap. 59, 10. [7]) Matth. 4, 21. et 10, 3. et 20, 20. et 26, 37. et 27, 56. Marc. 1, 19. 20. et 3, 17. et 10, 35. Luc. 5, 10. Joan. 21, 2. [8]) Cap. 27, 56.

Magdalenam, Mariam Jacobi et Joseph matrem, et matrem filiorum Zebedaei. Eamdem historiam recitans Marcus [1]), quam Matthaeus tertio loco matrem filiorum Zebedaei dixerat, Salomen appellat.

6. Fratrem fuisse Jacobi ejus, cui Majoris cognomentum fuit, quique ab Herode Galilaeae Tetrarcha, quem Lucas Regem vocat, occisus primus omnium Apostolorum dicitur [2]), nemo nescit, et ex iis locis omnibus, quos modo indicavimus, manifestum est. Piscatoriam cum patre ac fratre fecisse artem Matth. [3]) et Marcus [4]) auctores sunt. Communem cum Petro et Andrea, et ipsis piscatoribus, Bethsaidam patriam habuit, oppidum in Galilaea ad stagnum Genesareth, quod mare Tiberiadis vocabatur piscatoribus opportunum, ut ex iisdem Matthaei et Marci duobus locis intelligitur, et Chrysost. [5]), Leontius, Theophylactus et Euthymius affirmant.

Quomodo a Christo vocatus fuerit, apud Matthaeum eodem illo loco disseruimus. Juvenem admodum vocatum fuisse et vulgo creditur, et gravissimi quique auctores tradunt, et perducta usque ad Trajanum, et usque ad sexagesimum octavum post Christi passionem annum aetas arguit. Tantum enim vixisse temporis Hieronymus [6]) tradit. A Christo quomodo vocatus fuerit.

7. Revocatum a nuptiis, et quidem illis, quae in Cana Galilaeae ipso auctore [7]) celebratae sunt, etsi vulgaris tantum opinio videtur esse, non vulgares tamen auctores habet, Bedam in praefatione ad ejus Evangelium et eum quisquis fuit, qui in tractatus Augustini in Joannem prologum scripsit, Rupertum scriptorem doctissimum aetatis suae [8]), qui et communem fere omnium opinionem esse dicit. Obscuriores vero multos, quos nominare non soleo. Immerito quidam Hieronymum ejus quoque sententiae auctorem faciunt. Nihil enim affirmat ejusmodi, tantum scribit [9]), maritum simul et virginem fuisse. Quibus verbis ab desponsis quidem et inchoatis nuptiis revocatum fuisse indicat, ab illis vero in Cana Galilaeae non indicat, nec mihi fieri videtur potuisse, et quia Joannes Cananaeus non erat, et quia cum nuptiae illae in Cana Galilaeae celebratae sunt, jam a Christo vocatus fuerat, et cum eodem non tanquam sponsus, sed tamquam discipulus illis interfuit. Vocatus enim ad eas Jesus et discipuli ejus, ut ipse idem scribit [10]). Fuerat autem ille una cum Jacobo fratre inter primos Apostolos initio vocatus, ut ex Matthaeo [11]) et Marco [12]) minime obscure colligitur.

8. Singulariter Christo carum fuisse, et multa docent exempla, et ipse saepe testatur. Quod in coena illa novissima in sinu Domini solus recubuerit, quod solus a Petro rogatus fuerit, ut ex Joannes a Christo singulariter dilectus.

[1]) Cap. 15, 40. [2]) Act. 12, 2. [3]) Cap. 4, 21. [4]) Cap. 1, 19. [5]) Hom. 1. [6]) In ejus vita, et in Comm. in Dan. c. 9. et lib. contra Jovin. 1. [7]) Cap. 2, 1. [8]) L. 2. in Joan. [9]) Lib. 1. adv. Jovin. [10]) Cap. 2, 2. [11]) Cap. 4, 21. [12]) Cap. 1, 19. 20.

Christo sciret, quisnam proditor ille esset, quem ambigue designaverat, quod soli moriens commendavit matrem, eximiam cum Christo ejus familiaritatem indicant. Quod autem ipse se frequenter discipulum eum vocat, quem Dominus diligebat [1]), quo majore facit modestia, eo magis ostendit singularem in se amorem ejus omnibus fuisse notum. Verosimile, quod Hieronymus, et omnes boni auctores existimant, inde singularem illum in eum Christi amorem natum, quod incorruptae semper virginitatis fuerit. Nam et eum virginem fuisse, praeterquam quod Tertullianus [2]) et Hieronymus [3]), et omnes auctores tradunt, argumento ejus aetas est, quae non potuit non admodum esse tenera, cum eum Christus ad se vocavit, cum tot post vocationem suam annos vixerit. Et valde id consentaneum est moribus Christi unice puritatem amantis. Cur filius tonitrui vocatus fuerit, apud Marcum [4]) disputavimus.

Joannes virgo fuit.

9. Post reditum in coelum Christi, cum provincias orbis terrarum ad disseminandum Evangelium Apostoli sortirentur, Asiam illi evenisse scribit Eusebius [5]), et Irenaeus [6]) et Hieronymus, atque Dorotheus [7]) indicant, et argumentum est scripta ab eo ad septem Asiae Ecclesias, quasi ejus curam gerente, Apocalypsis. Episcopum proprie fuisse Ephesi, iidem aliique omnes auctores scribunt. Inde se in Pathmon insulam propter Evangelii praedicationem relegatum ipse testis est [8]). De tempore nonnulla discordia. Eusebius [9]) et Hieronymus [10]) sub finem imperii Domitiani, id est, anno ejus decimo quarto, id factum dicunt, initio vero imperii Trajani revocatum. Contra Dorotheus a Trajano relegatum scribit. Illud probabilius, quia et plures et meliores auctores habet, et quia benignius Trajanum, quam Domitianum cum Christianis egisse in omnibus legimus historiis. Evangelium hoc post caeteros Evangelistas, Apocalypsim et Epistolas scripsit tres. De Evangelio in praefatione diximus, de aliis scriptis, cum ad ea explicanda, Deo juvante, perveniemus, dicturi sumus. Mortuus, necne fuerit, magna et vulgo jactata quaestio, sed de ea loco magis idoneo [11]), qui ei quaestioni occasionem dedit, disputabimus, ut inde nata est, ibi finiatur. Sexaginta octo annos post passionem Domini vixisse paulo supra ex Hieronymo docebamus.

Asia ei provincia obtigit.

An mortuus fuerit.

10. Quot autem vitae annos egerit compertum non est, neque prudentes auctores ausi sunt dicere: quia non est certum, qua, cum a Christo vocatus est, aetate fuerit, tantum juvenem, ut modo dicebamus, fuisse constat ex conjectura aetatis reliquae. Nec admodum probo, quod quidam ad certum calculum omnes ejus vitae annos numerare audent. Multo

Quot annos vixerit.

---

[1]) Cap. 19, 26. et 20, 2. et 21, 7. 20. [2]) In Lib. de monog. [3]) L. 1. contra Jovin. [4]) Cap. 3, 17. [5]) Lib. 3. hist. eccles. cap. 1. [6]) Lib. 3. c. 3. [7]) In ejus vita. [8]) Apoc. 1, 9. [9]) Lib. 3. hist. Eccl. c. 18. [10]) In ejus vita. [11]) Cap. 21, 23.

minus eruditiores, qui centum viginti aetatis annos illi tribunt. In quibus et Dorotheus est.

11. Miraculis doctrinam suam, sicut reliquos Apostolos confirmasse, ut nemo esset auctor, credere tamen deberemus, nec enim verosimile ea potestate, quam omnibus Christus Apostolis dederat, solum usum non fuisse Joannem, cum tanto praesertim longiore tempore Evangelium praedicavit, ut non potuerit non multo plures faciendorum miraculorum habere occasiones. Illustre et scitum est, quod Tertullianus[1]), et ex Tertulliano Hieronymus[2]) aliique scriptores narrant, et consignata Romae antiquitatis monimenta testantur, imperante Domitiano, cum in vas ferventis olei plenum esset injectus, innocuum exiisse. Alia etiam alii auctores referunt, quae nos alio festinantes praeterimus. Haec breviter attigimus, ut appareat, qualis quantusque Evangelista fuerit, quem aggredimur, et ne eum, quocum loquimur, et cujus interpretes sumus, ignoremus. Ejus miracula.

1. *In principio erat verbum.* Alte et a prima origine sumptum exordium, quod, cur praeter caeterorum Evangelistarum morem, qui aut ab humana Christi generatione, ut Matth. et Lucas, aut a baptismo et praedicatione, ut Marcus, exorsi sunt, Joannes fecerit, hanc multi auctores rationem reddunt: quod Matthaeus et Lucas Christi tanquam redemptoris historiam, Marcus tanquam doctoris scribere voluerint, itaque illos ab humana generatione, unde redemptoris: hunc a Baptismo, unde doctoris officium auspicatus est, initium historiae sumpsisse. Joannem contra Ebionem et Cerinthum, qui divinitatem Christo detrahentes ante Mariam negabant extitisse, scripsisse suum Evangelium, cui non potuerit magis accommodatum ad id, quod agebat, dare principium, rem, ut dicitur, acu initio tetigisse, et primo adversarios verbo jugulasse. Hujus auctores sententiae multos in communi praefatione nominavimus: Irenaeum[3]), Epiphanium[4]), Hieronymum[5]), Chrysostomum[6]), Cyrillum[7]) et Bedam[8]).

Alii non necessitate ortae jam haeresis, sed divinatione, aut metu aliquando oriturae, qualis postea Pauli fuit Samosateni, ut haberent Catholici, quo eam, cum nasceretur, refutarent. Ita Chrysostom.[9]) et Theophylact.[10]). Alii, quod addere voluerit, quae cum scitu necessaria essent, praetermissa ab aliis Evangelistis aliud agentibus viderentur. Ex quibus erat divinitas Christi ab aliis non satis explicata, ut Eusebius ait[11]), Basilius[12]), Nicephorus[13]). Aliam etiam Irenaeus hujus exordii rationem reddit. *Significans*, inquit, *quoniam per Verbum, per quod Deus perfecit conditionem, in hoc et salutem his, qui in conditione sunt, praestitit hominibus: sic inchoavit in ea, quae est secundum Evange-*

---

[1]) In lib. de praescr. [2]) L. 1. contra Jovin. [3]) Lib. 3. c. 11. [4]) Haeres. 51. [5]) In Joan. vita. [6]) Hom. 2. in Joan. [7]) In prol. comm. [8]) Hoc loco. [9]) Hom. in Joan. 3. [10]) In praefat. ad Joan. [11]) Lib. 3. hist. Eccl. c. 24. [12]) Lib. 2. cont. Eunom. [13]) Lib. 2. c. 45.

lium doctrina, in principio erat verbum. Aliam rursus[1]): *quoniam*, inquit, *de primo rerum ortu verba facit, recte a principio, hoc est, a Deo et sermone doctrinam suam instituit.*

Addo, ut nulla de Christi divinitate, aut nata jam, aut aliquando nascitura haeresis fuisset, tamen non potuisse Joannem aptius historiae, quam scribebat, exordium reperire, si vel profanus fuisset scriptor. Aggrediebatur historiam Christi conscribere, qui Deus simul et homo erat, oportebat prius divinae, deinde humanae naturae originem principio declarare. Hoc enim ratio postulat historiae, ut ejus, de quo scribitur, genus et origo primo exponatur loco. Id Joannes fecit. Quod a profanis etiam auctoribus non probatum atque laudatum modo, sed ad imitationem etiam usurpatum legimus. Scribit Eusebius[2]) et Cyrillus[3]), Amelium, Platonicum Philosophum, et Heraclitum dixisse, recte barbarum illum (Joannem, qui Judaeus erat, barbarum appellantes) affirmasse in principio apud Deum fuisse verbum, ipsumque Deum. Idemque Chrysostomus[4]) et Basilius[5]) indicarunt. Affirmat etiam August. aliquot locis[6]), legisse se hoc Joannis exordium in Platonicorum Philosophorum libris. Transferam huc ejus verba[7]). *Quod initium*, inquit, *sancti Evangelii, cui nomen est secundum Joannem, quidam Platonicus, sicut a sancto sene Simpliciano, qui postea Mediolanensi Ecclesiae praesedit Episcopus, solebamus audire, aureis literis conscribendum, et per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat.*

Tanti hoc Evangelii principium Christiani faciebant, ut nimia pene religione venerarentur. Nam solitos multos suspensum de collo ferre, Concilium Antiochenum, Hieronymus[8]) et Chrysostomus[9]) indicant, et tamquam anilem superstitionem reprehendunt, mulierculas enim id maxime fecisse ajunt. Quamquam non video, cur id factum non possimus in meliorem partem interpretari: non tamquam amuletum ex superstitione gestasse, sed praecipue tamquam symbolum fidei, ut se Catholicos, non Arianos esse profiterentur. Quemadmodum si quae vulgo Rosaria vocant, quibus precari sacram Virginem solemus, loco torquis ad collum geras, ut ostendas te non haereticum, sed Catholicum esse: quod multi nunc Galli, Angli et Belgae laudabiliter et religiose faciunt. Versabatur enim olim in his primis Evangelii Joannis verbis omnis fere inter Catholicos et Arianos controversia: quasi arcem hoc loco Catholicis constituentibus ejus fidei, quam habebant, Trinitatis. Quo tempore eam consuetudinem natam suspicor: quemadmodum illam apud nos eadem opinor causa, ut peractis sacris hoc Joannis Evangelium tamquam symbolum alterum fidei recitetur. Ad verba, ut veniamus, singula non singulas, sed plures, gravesque difficultates habent.

---

1) L. 1. contra Valent. c. 1. 2) L. 11. de Ev. praep. c. 10. 3) L. adv. Jul. 8. 4) Hom. 2. in Joan. 5) In hom. in haec verba. 6) L. 8. Conf. c. 2. et alibi. 7) Ex lib. 10. de civit. c. 29. 8) In Comm. in c. Matth. 23. 9) Hom. 73. in Matth.

In dictione *Verbum*, ab ea enim incipiendum, quia quamvis positu ultima sit, sensu tamen est prima, cum oratio ad hunc modum sit revolvenda: *Verbum erat in principio*, in ea ergo dictione quatuor quaestiones latent. Prima est, quid verbi nomine intelligatur. Secunda, cur ita filius vocetur. Tertia, meliusne *verbum*, an *sermo* Latine dicatur, quod Graece λόγος dicitur. Quarta, cur Joannes hoc loco *Verbum* potius, quam filium appellaverit. Prima quidem facilis est. Nam adeo est perspicuum, Filium Dei hoc loco nomine Verbi intelligi debere, ut ne Ariani quidem, quamvis in torquendis Scripturis audaces, negaverint. Videbant enim toto capite Joannem eamdem personam verbum et filium atque unigenitum appellare; videbant eumdem Joannem aliis in locis[1]) de Christo loquentem eodem usum nomine. Itaque de hoc nulla illis cum Catholicis quaestio erat.

Quid Verbi nomine intelligatur.

Magis mirum, fuisse inter Catholicos, qui non solum Filium, sed etiam Spiritum sanctum Verbum appellaverint. In quibus Basilius[2]), ea ratione, quod sicut Filius Patris, ita Filii Spiritus sanctus interpres sit, quod nomine Verbi significatur. Citat in hanc sententiam illud[3]): *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*: et illud[4]): *Portans omnia verbo virtutis suae*, quasi Divus Paulus verbum virtutis Filii Spiritum sanctum appellaverit, quia sicut Pater per Filium, ita Filius per Spiritum sanctum voluntatem, mentemque suam hominibus declaraverat. *Ille*, inquit, *vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero vobis*[5]). Sicut e contrario[6]) se ipsum Filius Paracletum appellavit, quia, etsi id nomen Spiritus sancti proprium est, tamen quia et ipse consolator est noster, quod paracleti nomine declaratur, sibi etiam attribuit.

Ausus est dicere vir modestissimus D. Thomas Basilium improprie locutum fuisse. Enimvero si proprie loquamur, solus Filius verbum est. Nec D. Paulus Spiritum sanctum, verbum appellat. Cum enim dicit[7]): *Portans omnia verbo virtutis suae*, verbum non Spiritum sanctum, sed praeceptum significat, ut D. Thomas interpretatur, tanquam dicat, Filium jussu suo omnia sustinere, omnia gubernare. Aut τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ, id est, definitione sua omnia complecti, ut apud Victorinum[8]) et apud alios nonnullos antiquos auctores memini legere. Aut *verbo virtutis suae*, id est, verbo suo potenti, seipso, qui potens Patris verbum est, omnia portare, ut alii exponunt, mihique magis placet. Et cum dicit[9]), *gladium spiritus, quod est verbum Dei*, non loquitur de Spiritu sancto, sed Hebraica phrasi *verbum*, id est doctrinam Dei, *gladium spiritus*, id est, non carnalem, aut ferreum, qualis ille est, quo inter homines bella geruntur, sed spiritualem vocat: sicut alio loco

---

[1]) 1. Ep. cap. 1, 1. et 5, 7. et in Apocal. cap. 19, 13. [2]) Lib. 5. adv. Eunom. c. 11. [3]) Ad Eph. 6, 17. [4]) Heb. 1, 3. [5]) Joan. 14. vers. 26. [6]) Eodem loco vers. 16. [7]) Ad Hebr. 1, 3. [8]) In lib. adversus Arium. [9]) Ad Eph. 6, 17.

dicit: *Arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo* [1]).

Cur Filius verbum vocetur, prima causa.

Longe difficilior secunda quaestio est, et majore varietate sententiarum implicata. Auxit sententiarum numerum Graecum nomen λόγος, quo usus est Joannes, quod cum et rationem, et definitionem, et sermonem aut verbum significet, in causa fuit, ut dum diversam quisque significationem sequitur, diversa sentiret. Primam significationem secuti videntur ii, qui Filium Dei idcirco *verbum* vocatum dixerunt fuisse, quod ἀπαθῶς, *sine ulla passione*, sine ulla corruptione a Patre procedat, sicut ratio ex animo, aut notitia ex ratione procedit, ut Gregor. Nazianz. [2]), Basilius [3]), Ambros. [4]), Chrysost. [5]), Aretas [6]), Theophylact. et Euthymius [7]). Alii eamdem secuti aliam tamen rationem reddiderunt, quod, quemadmodum nobis ratio, ita Patri Filius intimus esset, quam etiam Gregorius Nazianzenus et Basilius afferunt. Alii rationem, id est, λόγον dictum, quod nos rationi obsequentes faciat, auferens a nobis, quidquid rationi contrarium est, ut Origenes [8]).

Secunda causa.

Alii secundam, ideo λόγον appellatum Filium, quod quasi definitio Patris esset, ejus penitus naturam exprimens, hoc enim esse, quod dixit D. Paulus [9]): *Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus.* Quam rationem inter alias affert etiam Gregorius Nazianzenus et Elias Cretensis [10]), et Euthym. Alii eamdem quidem alia via secuti significationem, λόγον vocatum putaverunt, quod quasi omnium rerum definitio esset, ut paulo ante ex Victorino dicebamus: idem Nazianzenus et Elias tradunt.

Tertia causa. Duplex Dei Verbum, mentis et oris.

Alii tertiam, sed ratione etiam diversa. Quidam enim λόγον quasi verbum dictum esse, sed verbum quidem mentis, aut cordis, non oris. Nam ut nos duplex habemus verbum, aliud mentis internum, quod aliud non est, quam animi notitia, rem, quam intelligimus, nobis repraesentans, aliud oris externum, quo internum illud declaramus: ita quoque Deum duplex verbum habere, aliud mentis, qui Filius est, quem seipsum intelligendo generavit, aliud oris quodammodo, quo nobis mentem suam, voluntatemque declarat: quale erat illud, quod per prophetas olim pronuntiabat, quale hoc etiam est, quod sacris nunc literis consignatum habemus. Cum autem *Verbum caro factum est* [11]), ex utroque verbo unum factum esse, et illud, quod sola conceptum erat mente, velut pronunciatum fuisse ore, ut audiretur et videretur a nobis. Hoc enim nos, dum loquimur, agimus, ut verbum, quod animo conceptum habebamus, foras ad audientium aures proferamus. Hoc ipsum id verbo Dei factum est, quod alio loco idem Joannes significavit [12]): *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae, an-*

---

[1]) 2 Cor. 10, 4. [2]) Orat. 4. de Theol. [3]) In hom. in haec, quae explicamus, Joannis verba. [4]) Lib. 1. de fide cap. 2. [5]) Hom. 2. in Joan. [6]) In cap. 19. Apoc. [7]) In hujus loci Comm. [8]) Lib. 1. in Joann. [9]) Ad Heb. 1, 3. [10]) Eod. loco. [11]) Inf. vers. 14. [12]) 1 Ep. cap. 1, 1. 2.

nuntiamus vobis. Non enim cum esset in initio, sed cum *verbum caro factum est*, id est, pronuntiatum esset, auditum et visum est. Simile quid ait D. Paulus [1]): *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, hoc est, in verbo, quasi dicat, prius alieno loquebatur ore, nunc ore suo, verboque suo locutus est.

Hac igitur ratione magna pars veterum, et recentiores fere omnes auctores putant Filium vocatum fuisse *Verbum*, quod notitia Patris sit, Dionysius Romanus apud Athanasium [2]), et Athanasius ipse [3]), et Eusebius [4]), et Hilarius [5]), et Augustinus [6]), et idem, aut quisquis alius est auctor [7]), et Fulgentius [8]), et Cyrillus [9]), et Ruffinus [10]), Damascenus [11]), Anselmus [12]), Rupertus [13]). Quae postea opinio magno in scholam Theologorum consensu recepta est, tantumque auctoritatis obtinuit, ut nemo jam ab ea possit sine temeritatis nota discedere.

Nihil tamen obstat, quo minus aliae quoque verae esse possint. Fieri enim potest, ut verbum Dei non una tantum, sed pluribus rationibus dicatur verbum. Alii ergo verbum dictum putant, quia per illud Deus omnia fieri jussit [14]): *Dixit enim et facta sunt,* dixit autem verbo, et verbum praeceptum significat: *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quae faciunt verbum ejus* [15]). Placuit etiam hoc August. [16]) et Isidoro [17]), et mihi non displicet, modo ita intelligatur, ut dicamus semper fuisse verbum, quia semper aptum fuit, ut per illud Pater loqueretur et quae vellet fieri juberet. Alii verbum vocatum dicunt, quod nobis interpres sit paternae voluntatis atque sententiae, quemadmodum verbum vocale nostrum mentis voluntatisque nostrae interpres est. Ita Origenes [18]), Clemens Alexandrinus [19]) et Epiphanius [20]), et Chrysostomus [21]), et Basilius [22]), et Gregor. Naz. [23]), Theoph. et Euthym. [24]). Hae quidem veterum auctorum sententiae sunt, quae omnes magnam ex suis auctoribus probabilitatem habent. Itaque Hieron. in epistola ad Paulinum omnes videtur approbare: λόγος, inquit, *Graece multa significat. Nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa uniuscujusque rei, per quam sunt singula, quae subsistunt, quae universa recte intelligimus in Christo.* Sed tres mihi postremae probabilissimae videntur, harum vero trium prima praesertim et ultima, illa auctoritatibus, ista simul auctoritatibus atque rationibus.

Aliae quoque rationes.

---

[1]) Ad Heb. 1, 1. [2]) In epist. de sententia ipsius. [3]) In libr. de definit. [4]) Lib. 7. de Praep. cap. 4. et libr. 5. de Dem. cap. 5. [5]) Lib. 2. de Trinit. [6]) Tract. 1. et 14. in Joan. et lib. 15. de Trinit. cap. 10. 11. 12. et 27. [7]) In libr. de cogn. verae vitae cap. 14. [8]) Lib. 3. ad Monim. et lib. 2. ad Thrasim. [9]) Lib. 1. Thes. cap. 7. et lib. 4. cap. 3. et lib. 6. cap. 1. et lib. 10. cap. 4. et lib. 13. cap. 3. et lib. 2. de Trinit. [10]) In exposit. Symb. [11]) Lib. 1. de fide cap. 6. [12]) In Monolog. cap. 29. 30. 31. 32. [13]) In Comm. in hunc locum. [14]) Psalm. 148, 5. [15]) Eod. Psalm. 8. [16]) Serm. 190. [17]) Lib. 7. Originum cap. de Filio. [18]) Lib. 1. in Joan. [19]) In orat. adhortator. ad Gentes, et in Paedag. 12. [20]) Haeres. 73. [21]) Homil. 2. in Joan. [22]) Homil. in haec verba. [23]) Orat. 4. de Theol. [24]) Hoc loco.

Animadverto enim Chaldaicum paraphrasten, quoties de Deo nobiscum loquente, nobis auxiliante, aut nobiscum denique versante sermo est, Hebraicum nomen יהוה, quod Dei proprium est, reddere מימרא, *verbum*, intelligentem nimirum agi de Filio, qui verbum appellatur, et cujus proprium est, loqui nobiscum. Cujus rei tam multa apud illum exempla sunt, ut notare pigeat. Doctus si Chaldaicam paraphrasim legat, in ea passim incurret, indoctus nobis credat. Hinc ergo colligitur Filium Dei idcirco inter Judaeos *Verbum* appellatum, quod persona Dei nobiscum loqueretur. Nam eum, qui cum Patriarchis olim specie Angeli saepe loquebatur, fuisse Filium Dei, qui Ecclesiam semper gubernavit, probabilis et antiqua opinio fuit, Tertulliani praesertim et Hilarii multis locis repetita, et Syrmiensis contra Arianos synodi decreto comprobata, quod apud Hilarium [1]) est. Paraphrasten vero Chaldaeum ex Hebraeorum consuetudine locutum fuisse, vero simile profecto est.

Quin D. Paulus eo etiam videtur alludere. Dixerat Deus [2]): *Juxta est sermo valde in ore tuo, et in corde tuo.* Dicit D. Paulus [3]): *Hoc est verbum fidei, quod praedicamus, id est, Christus:* et Origenes [4]) interpretatur, *quia si credideris in corde tuo, quod Deus suscitavit Dominum Jesum a mortuis, salvus eris.* Certe cum David dicit [5]): *Constitue Domine legislatorem super eos*, Christum intellegit eumque מורה. doctorem vocat, quem noster interpres *legislatorem* vertit. Perinde autem est, Filium Dei doctorem atque verbum appellare.

Videtur etiam Joannes [6]) rationem explicare, quamobrem Christus verbum appelletur. *Unigenitus*, inquit, *qui est in sinu Patris, ipse enarravit*, et [7]): *Quod*, inquit, *audivimus de verbo vitae*, quasi ideo verbum dicatur, quia auditur, quod proprium est verbi, et [8]): *Tres sunt, qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus.* Cur enim eo loco *Verbum* potius, quam Filium appellavit, cum nomen praecedens Patris postulare videretur, ut potius vocaret Filium, nisi quia de illo tamquam de teste loquebatur, qui nobiscum loquendo testimonium perhibuisset?

Cur similiter in Apocalypsi [9]) Christum dixit vocari *Verbum*, nisi quia de illo tanquam de duce, tanquam de rectore agebat Ecclesiae, qui per omnia pervadens, leges daret et divina Patris praecepta traderet, hoc est, verbum esset. Propterea vidit eum equo insidentem albo, quo simul celeritas, simul puritas verbi Dei omnia penetrantis significaretur, propterea vocavit [10]) *fidelem et veracem*, quum tot alia, quibus eum appellaret, haberet nomina, quia nihil interpretis, nihil doctoris aeque proprium esse debet, atque ut fidelis et verax sit. Propterea dixit [11]): *testimonium ejus est spiritus prophetiae*, quia de illo agebat tanquam teste,

---

[1]) In lib. de synodis. [2]) Deut. 30, 14. [3]) Rom. 10, 8. 9. [4]) Lib. in Joan. 1. [5]) Psalm. 9, 21. [6]) Vers. 18. [7]) 1 Ep. cap. 1, 1. [8]) Cap. 5, 7. [9]) Cap. 19, 13. [10]) Vers. 11. [11]) Vers. 10.

qui omnibus Patris consilia testimonio suo declarasset confirmassetque. Denique nusquam verbum Joannes appellat, qui solus inter Apostolos et Evangelistas hoc usus est nomine, nisi cum de eo agebat, ut de interprete divinae voluntatis. Ideo et hoc loco, ut postea docebimus, vocavit verbum, quia paulo post [1]) dicturus fuerat, carnem factum fuisse, et in nobis habitasse, id est, nobiscum versatum, nobiscum collocutum.

Idem ex aliis Scripturae locis colligo. A Sapiente enim [2]) Angelus ille, qui missus fuerat ad occidenda Aegypti primogenita, *sermo* Dei appellatur, quia mandata Dei ad homines deferebat, eaque exequebatur; ergo eadem ratione filius vocatur *Verbum*, sed Angelus officio, Filius natura, sicut aliis locis [3]) idem Filius Angelus appellatur. Illud modo huic sententiae videtur obstare, quod si hac ratione *verbum* diceretur, non ante *verbum* fuisset, quam *caro factum* habitasset in nobis, certe non antequam homines essent, quibus Patris interpretaretur voluntatem.

Quo ergo modo *in principio erat Verbum?* Facilis responsio. *Verbum* ex omni aeternitate erat, quia natura sua interpres erat, cum sapientia esset Patris, quae perspecta haberet omnia ejus arcana, etiam si homines non essent, quibus ea posset declarare. Nam vera etiam lingua est, quae, quia auditores non habet, tacet. Aliae rationes, quas novi quidam scriptores excogitarunt, mihi amanti vetera minus placent. Legi apud quemdam filium vocari *Verbum*, id est, realitatem, veritatem, quod est, quia Hebraice דבר, verbum, rem omnem significat. Legi apud alium, sed haereticum, id est, malum prorsus auctorem, vocatum fuisse verbum, quasi promissum, quia promissum etiam דבר יהוה, id est, verbum Domini appellatur, allusisseque Joannem ad divinas illas de mittendo Christo per prophetas toties factas promissiones. Ea quoque ratione Chaldaeum מימרא, verbum appellasse. Perderet, si ullam haberet, haec sententia probabilitatem auctore malo. Praeter id, quod ista ratione *in principio non erat Verbum*, quia promissum non erat. Quod etsi subtiliter solvi potest, vere non potest, et cum aliis locis ejusdem Joannis, ubi filium *verbum* appellat, bene non convenit, quia congrua in omnibus ratio reddi non potest, quare *verbum* potius illic, quam alibi appellaverit.

Quomodo ab omni aeternitate verbum fuerit.

Th. Beza in Joann.

Tertiam quaestionem, quia de solo est nomine, vix operae pretium esset explicare, nisi nimia quidam de ea re contentione disputassent. Vertit forte quidam nostra memoria pro verbo, sermonem. Secuti sunt novitatem omnes haeretici, apud quos, cum omnes interpretes sint, nemo aliter, quam sermonem transtulit, magnum apud me argumentum erroris. Darem aliquam veniam, si secuti fuissent antiquitatem, in qua, ut statim indicabimus, multi ita verterunt. Sed indignor haereticorum ingenium diverticula sectantium, nec alia ratione vocantium sermonem, quam quia nos verbum appellamus, et novitatem quaerentium in antiquitate.

Meliusne Verbum, an sermo Latine vertatur.

---

[1]) Vers. 13. [2]) Cap. 18, 15. [3]) Jes. 9, 6. Malach. 3, 1.

Nam etsi id antiquum aliquando fuit, tamen quia jam fuerat obsoletum, jam est novum.

Scimus multos veteres et graves auctores saepe filium Dei sermonem appellare, Tertullianum [1]) et Cyprianum [2]), Hilarium [3]), Lactantium [4]), Ambros. [5]), Hieronym. [6]), Augustinum [7]), Prudentium [8]), qui sic ait:

Ades Pater supreme,
Patrisque sermo Christe;

Remigium [9]), Anselmum [10]). Quin aliquos Vocem appellasse video, ut Lactantium [11]) et Claudianum, Gentilem quidem Poëtam, sed Christianum simulantem edito de Christo servatore carmine:

Christe potens rerum redeuntis conditor aevi,
Vox summi sensusque Dei, quem fudit ab alta
Mente Pater.

Scimus et de Scripturis sacris nonnullos proferri locos, ubi noster etiam interpres sermonem verterit, ut [12]): *Omnipotens sermo tuus exiliens de coelo a regalibus sedibus durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit,* et Paulus [13]): *Vivus est sermo Dei, et efficax.* Sunt qui ex Cypriano et ex aliis vetustis auctoribus colligant, veterem Latinam versionem, quae ante istam, quam nunc habemus, in Ecclesia legebatur, in multis aliis locis, quibus agatur de filio, non verbum, sed sermonem habuisse, ut Ps. 32, 6., ubi Cyprianus legit: *Sermone Domini coeli firmati sunt.* Et [14]): *Eructavit cor meum verbum bonum.* Et [15]): *Misit sermonem suum et sanavit eos.* Et [16]): *Sermonem abbreviatum faciet Deus super terram.* Fallax conjectura, nam Cyprianus non solebat versionem ullam citare, quae vix illa ejus aetate apud Latinos communis erat, sed ipse quoties scripturam citabat, de Graeco vertebat. Indicio est, quod nemo alius ejusdem aut circiter saeculi eodem modo, quo ille, citet, passim dicit, in Evangelio κατὰ Matthaeum, et κατὰ Marcum, quod vix memini alium quempiam Latinum auctorem facere. Reliquos vero locos duos, ubi noster interpres sermonem reddidit, haud dubito non esse de Filio intelligendos. Nam in illo Sapientiae [17]) de Angelo illo agebatur, quem Deus miserat, ad occidenda Aegypti primogenita; quem nemo dixerit fuisse Christum. Nam, ut verum sit, quod supra diximus, multis antiquis auctoribus placuisse, solitum etiam ante incarnationem suam aliquando mitti Christum, tamen certe ad exercendum officium carnificis non mittebatur, quod vix alii exercent Angeli, quam mali. Hoc enim est: *Immissiones per Angelos malos* [18]). Hoc beati

---

[1]) In libr. de Trin. trib. locis, et in lib. adv. Prax. et lib. adv. Hermogenem. [2]) Lib. 2. contra Jud. cap. 3. et 6. [3]) Lib. 2. de Trin. [4]) Lib. 4. cap. 8. et 9. [5]) Lib. de fide contra Arian. cap. 2. et lib. 1. hexaëmer. cap. 9. et lib. 2. cap. 2. [6]) In Com. in cap. Jes. 11. et in cap. 1. Ep. ad Ephes. [7]) Tract. in Joan. 54. et 108. [8]) Hymn. 6. cathemerinῶn. [9]) In cap. 4. Ep. ad Hebr. [10]) In haec verba Joan. [11]) Lib. 4. cap. 9. [12]) Sap. 18, 15. [13]) Ad Hebr. 4, 12. [14]) Psalm. 44, 1. [15]) Psalm. 106, 20. [16]) Jes. 10, 22. 23. [17]) Cap. 18, 15. [18]) Psalm. 77, 49.

Job docet exemplum. Nec Ecclesia in publicis precibus ea verba de Christo interpretatur, sed ad Christum accommodat. Quod longe aliud esse, nullumque inde ad colligendum literalem sensum argumentum sumi posse, multis exemplis saepe docuimus.

Illud etiam Pauli [1]) multo magis est manifestum de Christo non intelligi, sed de verbo Dei Evangelico, quod praedicatur, quod non mortuum sicut caetera, sed vivum atque efficax est. Nec ignoro Cyprianum et Athanasium, aliosque nonnullos auctores graves, de Christo eos locos interpretari. Sed alii etiam non mali auctores aliter intelligunt. Tota ergo quaestio ab Scriptura ad veteres auctores revocatur, quos diximus pro verbo sermonem appellasse. Verum id quidem est, sed iidem illi multo frequentius *verbum*, alii numquam sermonem vocant, certum argumentum magis nomen verbi, quam sermonis probatum fuisse: magisque a nobis probari oportere, et eorum et nostri interpretis venerabilis auctoritas et ratio persuadet. Nam sive Filius λόγος appelletur, quia notitia Patris est, non solemus mentis conceptum, sermonem, sed verbum appellare, sive quia interpres est Patris, ejus ad nos mandata deferens, et interpretem et mandatum nemo non verbum potius quam sermonem dixerit. Et si ejus naturam et utriusque nominis, sermonis et verbi proprietatem spectes, reperies, sermonem, orationem totam multis constantem verbis, verbum dictionem unam ac simplicem significare: Christum vero non multis verbis rebusve, sed una, simplicique natura sua, quidquid est in Patre, declarare, quia est [2]) *splendor gloriae et figura substantiae ejus.* Itaque melius verbum, quam sermonem dici.

Cur Joannes verbum potius quam filium appellaverit.

Quarta superest quaestio, quam Basilius [3]), Leontius [4]), Chrysostomus [5]), Theophylactus et Euthym. attigerunt, cur hoc loco Joannes *Verbum* potius, quam Filium appellaverit? Unam illi omnes rationem reddunt, ne si vocasset Filium, aliquid forte carnale aut patibile lector cogitaret, quod postea accidit Arianis non valentibus filium intelligere sine foemina, et carnalem decisionem, qualis in humana generatione fieri solet, cogitantibus. *Si filius est*, inquiebant, *necesse est*, *ut et foemina sit*, *et colloquium sermonis*, *et conjunctio conjugalis verbi*, *et blandimentum*, *et postremum ad generandum naturalis machinula.* Sic enim filii Dei, salvatorisque sui generationem irridebant, ut refert Hilarius [6]) et Cyrillus Alexandrinus [7]). Idonea ratio, si Christus haec tantum duo verbi et filii nomina habuisset, at habebat multa, quae nullam compositionem, nullam corruptionem significabant, sapientia, lux, splendor, et innumera pene alia, quae Origenes [8]) et Basilius [9]) notant.

---

1) Ad Hebr. 4, 12. 2) Ad Hebr. 1, 3. 3) Homil. in haec verba. 4) In comm. 5) Homil. 2. 6) In lib. contra Const. 7) Lib. 1. Thes. cap. 2. 8) Lib. 1. in Joan. 9) In hom. in hunc locum.

Alias ergo duas rationes fuisse arbitror, quod id nomen magis esset notum et gratum, et quod magis accommodatum ad id, quod paulo post Evangelista dicturus erat. Nullum nomen Filii Dei inter Hebraeos tam usitatum fuisse, quam Verbum, ex Chaldaeo paraphraste cognoscimus, qui, ut supra docuimus, ubicumque nomen Dei pro Filio accipi putat, מימרא *verbum* vertit, haud dubie, quia ita vulgo inter Judaeos vocabatur. Id cognoscimus ex Philone auctore Judaeo, qui nunquam filium, saepe λόγον *Verbum* appellat [1]). Cognoscimus ex primis illis philosophis Mercurio Trismegisto et Platone, ut probant Eusebius [2]) et Cyrillus [3]), etsi Hieronymus errore fortasse memoriae id negat [4]). *Hoc* (inquit de verbo loquens) *doctus Plato nescivit, Demosthenes eloquens ignoravit. Perdam, inquit, sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobabo* [5]). Quos Philosophos non dubium ab antiquis Hebraeis et hausisse sententiam, et vocabulum accepisse. Voluit ergo Joannes accommodate ad usum loqui: voluit intelligi. Videbat etiam futurum id lectori gratius, cum enim filius ideo *Verbum* diceretur, quod ad nos auxilii, doctrinaeque causa, quemadmodum diximus, mitti soleret, jucundum Judaeis erat, ejus in se nominis memoriam renovari, quo tantum Dei beneficium contineretur. Itaque ut Marcus gratum lecturis sumpsit exordium a nomine Evangelii, quo faustus significatur nuntius: *Initium Evangelii Jesu Christi filii Dei*, ita Joannes a nomine *Verbi*, quod Filium Dei significat Evangelium, id est, bonum semper nobis nuntium afferentem. Erat quoque id ad ea, quae dicturus erat, accommodatum. Volebat paulo post dicere: *omnia per ipsum facta esse*, non poterat eum, per quem omnia facta sunt, aptius quam *Verbum* appellare, quia omnes sciebant Deum verbo suo omnia fecisse. *Verbo Domini coeli firmati sunt* [6]), et: *dixit, et facta sunt: mandavit, et creata sunt* [7]).

Cur absolute verbum vocatus sit Christus.

Non abs re etiam quaerit Theodorus Mopsuestiensis in Graeca citatus Catena, quid causae fuerit, quamobrem non vocaverit Evangelista verbum Dei, sed absolute *Verbum*. Non male respondet solere Scripturam verbum Dei praeceptum appellare, et illud verbum, quod ad prophetas saepe factum esse dicitur. Ne quis igitur putaret Filium Dei ejusmodi esse verbum, non verbum Dei, sed *verbum* simpliciter vocavisse. Nascitur nobis nova ex veteri quaestione quaestio.

Cur alibi quam his in locis, verbum non nominetur.

Animadverto, ut attigi supra, neminem Evangelistam aut Apostolum praeter Joannem filium Dei *verbum* appellasse: et Joannem quidem ipsum non passim, sed quinque solum locis, hoc exordio, et post [8]) cum dicit: *verbum caro factum est*, et

---

1) In lib. quod deterius melior. insidietur, et in lib. de Opificio mundi. 2) Lib. 7. de Praep. cap. 5. et lib. 11. cap. 10. 3) Lib. 8. cont. Julian. 4) In Epist. ad Paulin. 5) Jes. 29, 14. Abd. 1, 8. 1 Cor. 1, 19. 6) Ps. 32, 6. 7) Ps. 148, 5. 8) Vers. 14.

prima epistola[1]), et Apocalypsi[2]). Animadverto posteaquam dixit, *verbum caro factum est*, nusquam praeterea toto, quam magnum est Evangelium, verbum nominasse. Quid causae fuit? Nec enim factum temere. Vocatur filius *verbum*, non quia homo, sed quia Deus est, et Deus quidem Filius, cujus officium est, quasi legatum esse Patris, pro eo mitti, pro eo loqui, pro eo Ecclesiam rempublicam suam gubernare. Solus Joannes de Christi divinitate egit, suscepto consilio, ideo solus vocat *verbum*, et vocat solum, antequam carnem factum fuisse dicat, ut verbum a carne, id est, Deum ab homine distinguat. Novam fecimus conjecturam in nova quaestione, meliorem fortasse dies inveniet. Adnotarunt Chrysostomus[3]) et Theophylactus, Evangelistam non simpliciter *λόγον verbum*, sed cum articulo emphatico *τὸν λόγον verbum illud* dixisse, ut ostenderet se non de quovis, sed de illo substantiali atque divino verbo loqui.

Sequitur verbum *erat*, quod in hac prima sententia secundum locum tenet. Graves auctores observarunt, Chrysostomus[4]), Basilius[5]), Cyrillus[6]), Severus Antiochenus[7]), Beda, Alcuinus et Theophylactus[8]), non dixisse Evangelistam: in principio *fuit*, sed: *In principio erat*, quod verbum *fuit* significet rem praeteriisse et esse desiisse: verbum vero *erat*, perennitatem atque firmitatem. Id quidem hoc in loco verum est. Non enim voluit Evangelista significare verbum fuisse in principio, et jam non esse: sed fuisse semper, semperque esse, et semper futurum. Sed perpetua non est observatio. Saepe enim illud imperfectum *ἦν*, quo hoc loco Joannes est usus, pro praeterito sumitur, quod et Latine aliquando fieri apud Marcum Tullium et Livium observavi. Et vero noster interpres non videtur temporum discrimen habuisse. Nam idem tempus *ἦν*, quod hic vertit *erat*, 1 Joan. 1, 1. vertit *fuit*. Mallem, utroque loco transtulisset, *erat:* quia praeterquam quod ita Graece est, magis convenit Filio Dei, ut de eo erat, quam fuit, dicatur. Nam fuit, potest significare esse coepisse, ut si dicas: In principio fuit coelum et terra, non significas fuisse ante principium, sed statim in principio conditionis rerum esse coepisse. Filius autem Dei non coepit esse, semper fuit, semper erat. Deinde verbum *fuit* potest significare rem, quae fuisse dicitur, esse desiisse. Vulgatum est illud[9]): *Fuimus Troës.* Id non significat verbum *erat*. Denique verbum erat inclusam habet particulam jam, quam non habet verbum fuit. Perinde enim est: *In principio erat verbum*, ac si diceret: In principio jam erat verbum, non habuit principium, non coepit esse, quia cum omnia, quae principium habuere, esse coeperunt, jam ipsum erat. Ducit nos verbum *erat*, ut Basilius ait, usque ad aeternitatem.

Excutitur Verbum erat.

1) Cap. 1, 1. et cap. 5, 7. 2) Cap. 19, 13. 3) Homil. 3. 4) Homil. 3. 5) In haec verba. 6) Lib. 1. in Joan. cap. 1. 7) In Graec. Catena. 8) In comm. ad hunc locum. 9) Virgil. 2. Aeneid.

Scio confundi nonnumquam discrimen temporum, et praeteritum non tam temporis differentiam, quam actionis perpetuitatem significare, ut in illo loco [1]): *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio.* Non enim indicat aut coepisse, aut desiisse possidere, sed semper possedisse, semper possidere, semper possessurum esse. Et in illo [2]): *ex utero ante Luciferum genui te*, ut nostram et Septuaginta sequamur editionem. Nec enim significat aut coepisse, aut desiisse gignere, sed semper genuisse, semper gignere. Haec scio, sed Joannes quidem certe differentiam temporum accurate servavit. De Joanne dixit [3]): *Fuit homo missus a Deo*, de Christo dixit [4]): *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Nec dixit Christus [5]): *Antequam Abraham fieret*, ego fui, sed *ego sum*, potuit dicere eram, sensu eodem. Non dicit [6]): Eram mortuus, sed *fui mortuus, et ecce sum vivens.* Similiterque infra [7]), quod non casu profecto, sed industria atque consilio factum apparet. Alia quoque vis hujus temporis est, quam Elias Cretensis [8]) animadvertit, ut *ὑποστατικὸν*, id est, substantivum sit, nec significet esse hoc vel illud, sed omnino esse, quod proprium est Dei, qui idcirco ab Hebraeis יהוה nomine ineffabili, a Graecis *ὁ ὢν* [9]) dicitur, qui solus vere est.

Recte igitur Concilium Nicaenum Arianos dicentes fuisse aliquando tempus, quando Filius Dei non erat, ex hoc loco damnavit. Sciteque Ambrosius [10]) argumentatur: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum. Erat, inquit, apud Deum. Erat, erat, erat, erat, ecce quater erat, ubi impius invenit, quod non erat?* Sed de hac re plura paulo infra dicturi sumus.

Tertium nunc hujus loci tractemus verbum: *In principio.* Clemens Alexandrinus [11]), Origenes [12]), Cyrillus [13]), Gregorius Nyssenus [14]), Augustinus [15]), Theophilus Antiochenus [16]), Idacius [17]) et Beda interpretantur, *in principio*, id est, in Patre. Patrem enim principium appellari, quemadmodum exponit Cyrillus illud [18]): *Tecum principium in die virtutis tuae*, id est, tecum Pater aderit. Meruit huic sententiae auctorum reverentia probabilitatem. Alii principium pro aeternitate acceperunt, quae omnium rerum etiam cogitationum nostrarum principium est, cum careat ipsa principio, Gregorius Nazianzenus [19]), Ambrosius [20]), Basilius [21]), Chrysostomus [22]), Nonnus poëta, et, ut citat auctor Graecae in Joan-

---

[1]) Prov. 8, 22. [2]) Ps. 109, 3. [3]) Vers. 6 [4]) Vers. 9. [5]) Cap. 8, 58. [6]) Apoc. 1, 18. [7]) Cap. 2, 8. [8]) In comm. in orat. de Theolog. 4. Greg. Naz. [9]) Exod. 3, 14. Apoc. 1, 8. [10]) Lib. 1. de fide ad Grat. cap. 5. [11]) In orat. adhort. ad gentes. [12]) Tract. 1. in Joan. [13]) Lib. 1. in Joan. cap. 1. [14]) In orat. ad Simplicium. [15]) Lib. 6. de Trin. cap. 2. [16]) Lib. 4. Alleg. [17]) Lib. 3. cont. Varimadum. [18]) Ps. 109, 3. [19]) Orat. 2. de Filio. [20]) Lib. de Incarn. Dom. Sacram. cap. 3. [21]) Homil. in hunc locum. [22]) Hom. 2. in Joan.

nem Catenae, Severus Antiochenus [1]), et Leontius [2]), Theophylactus et Euthymius. Sententia quidem vera, nam in ipsa nimirum aeternitate Verbum erat, sed hujus loci quaerimus interpretationem. Et vix nomen principii pro aeternitate positum invenias, quae potius ἀτέρμων, ut Nonnus Poëta vocat, id est, *sine principio*, *sine termino*, quam ἀρχὴ, id est, *principium* dici potest. Et si id Evangelista dicere voluisset, clarius uno dixisset verbo: λόγος ἦν ἀΐδιος, *Verbum erat sempiternum*, nec enim credendum, rem adeo ad salutem necessariam scribentem, et Ebionitarum atque Cerinthianorum, ut diximus, haeresim refellentem, obscuritatem affectasse. Alii Deum intelligunt nomine principii, ut idem sit: *In principio erat Verbum*, ac si diceret: In Deo erat Verbum, sicut statim dicit: *Et Verbum erat apud Deum.* Sic Athanasius [3]), quem sensum etiam Origenes probat [4]).

Principium pro mundi initio sumitur.

Simplicissimus quisque sensus mihi maxime placet. Hujusmodi est, ut nomen principii mundi significet originem, et quae vere principium rerum fuit, et ita in sacris literis vocari solet. Significat ergo Joannes *in principio*, cum omnia facta sunt, jam fuisse Verbum, ideo factum non fuisse. In quam sententiam exponunt Hilarius [5]) et Augustinus [6]), quod Beda etiam probat. Est haec interpretatio et ad hominum intelligentiam, et ad id, quod Joannes agebat, et ad Scripturae consuetudinem magis accommodata. Nam et lector nihil facilius nomine principii, quam quod omnes principium temporis vocant, poterat intelligere, et Joannes paulo post de rerum principio dicturus erat [7]): *Omnia per ipsum facta sunt*, et vero admodum simile est, de eodem utroque loco agi principio, quasi dicat, Verbum in principio jam erat, nam ipsum omnibus rebus principium dedit, aut quod eodem redit, Verbum Dei factum non est, hoc est, *in principio erat*, quia *omnia per ipsum facta sunt*, hoc est, principium acceperunt. Et solet Scriptura sacra per principium, aut initium intelligere primam conditionem rerum, ut [8]): *in principio creavit Deus coelum et terram.* Quem ad locum videtur Joannes per antithesim quamdam allusisse, quasi diceret: In illo principio rerum omnium, quo Deus creavit coelum et terram, verbum creatum non est, quia jam erat. Ut simile veteris ac novi Testamenti esset exordium, et ab illa generali creatione rerum, in qua haeretici eum involvebant, Filius Dei omnium creator exciperetur, quemadmodum Chrysost., Augustinus, Severus Antiochenus, Leontius et Theophylact. indicant.

Eodem modo Filius ipse apud Salomonem loquitur [9]), quo credibile etiam est respexisse Joannem, magnum, ut ex Apo-

---

[1]) Orat. 26. [2]) In Comment. [3]) In orat. contra Arian. quod Verbum ex Deo sit Deus. [4]) Lib. 1. in Joan. [5]) Lib. 2. de Trinit. [6]) Tract. in Joan. 1. et in qq. mixtim ex veteri novoque Test. q. 122. [7]) Vers. 3. [8]) Gen. 1, 1. [9]) Prov. 8, 22.

calypsi perspicitur, propheticorum verborum imitatorem: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.* De principio enim temporis loqui ex sequentibus manifestum est [1]): *Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram, necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes gravi mole constiterant. Ante omnes colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terrae.* Quod ergo Sapientia ipsa dixit, *in initio*, Joannes dixit, *in principio*, et quod Sapientia, *possedit me*, id est, genuit, ut [2]): *Possedi hominem per Deum*, Joannes, *erat.* Unde colligitur, idem esse, *in principio*, et ante principium. Parum enim erat in principio fuisse, si ante non fuisset. Nam et coelum et terra in principio erant, sed ante principium non erant, quia in ipso principio creata sunt. Id in loco illo Salomonis, quod hic simpliciter dicitur, explicatur: *Antequam quicquam faceret a principio.*

Arianorum objectiones diluuntur.

Hinc Arianorum una diluitur objectio, non posse ex hoc loco colligi Filium Dei aeternum fuisse, quandoquidem nihil majus a Joanne de illo, quam a Mose de coelo et terra dictum videatur, ut Chrysostomus et Theophylactus referunt, quibus aliter illi respondent. Aliter Mosem dicere in principio, aliter Joannem, Mosem dixisse coelum et terram, non quidem absolute fuisse, sed creata fuisse, quod autem creatum est, aeternum esse non potuisse. Joannem contra non dixisse, verbum in principio factum fuisse, sed simpliciter fuisse: et per illud potius omnia fuisse facta. Qua etiam ratione ad aliam eorum objectionem responderi potest. Objiciebant, ut iidem auctores tradunt, etiam de diabolo dictum esse [3]): *ille homicida erat ab initio*, non enim dicitur absolute fuisse, sed fuisse homicidam. Hoc est, quod supra dicebamus, Verbum illud *erat* esse *ὑποστατικὸν*, *substantivum*, quia non duarum inter se conjunctionem rerum, sed rei unius substantiam significat. Praeterea non dicitur in initio, sed *ab initio* homicida fuisse, quod quis non videt, quantum intersit? In initio non erat homicida, quia nondum erat, sed *ab initio* fuit, quia statim ut esse coepit, et homicida esse coepit hominem persequens.

Verbum fuit in principio, sed non creatum.

Esto, dicet aliquis, idem sit *in principio*, et ante principium, tamen non videtur ex hoc loco probari posse, verbum fuisse sempiternum, si nomen principii non aeternitatis, sed temporis initium declaret. Nam et Angelos multi graves auctores ante initium temporis fuisse crediderunt, tamen non idcirco aeternos fuisse crediderunt. Intelligat quisquis hoc objicit, Scripturae mo-rem esse, ut cum aliquid aeternum esse significat, *in principio* aut *ante principium*, *ante coelum et terram* fuisse dicat. Illustre exemplum illud est, quod modo tractabamus [4]): *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, non enim tantum significat

Aeternitas quomodo in Scriptura significetur.

---

[1]) Vers. 24. 25. 26. 27. [2]) Gen. 4, 1. [3]) Joan. 8, 44. [4]) Prov. 8, 22.

antiquiorem se esse mundo, quod parum erat, sed fuisse sempiternam. Caeterum quia non solet humanum ingenium supra principium temporis ascendere, accommodate ad homines loquens, quod aeternum esse docet, initio, aut ante coelum et terram fuisse dicit. Quia quidquid factum est, aut in illo principio, aut postea factum est, itaque quod in principio, aut ante principium erat, factum esse non potest: quod autem est, et factum non est, aeternum est. Simile illud est, quod ait Christus [1]: *Clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate, quam habui, priusquam mundus esset apud te.* Ea enim circumlocutione non antiquitatem solum, sed aeternitatem declaravit.

Quin aliquando minore intervallo aeternitatem suam significavit [2]: *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Non enim docere tantum voluit, se antiquiorem esse, quam Abraham, sed nullum prorsus initium habuisse. Quia si habuisset, habuisset utique ut homo, si ut homo, longe post Abraham, cum nondum annos natus esset quadraginta. Quare idem erat dicere, se fuisse ante Abrahamum, et numquam esse coepisse. Quod clarius divinitatis Christi argumentum desiderari poterat, quam quod Joannes dixisset, *in principio* fuisse Verbum, id est, principium non habuisse? non acquiescebant tamen in his verbis Ariani superbi et iniqui homines ingenii, quales omnes haeretici, maximeque Calviniani sunt. Multa praeterea, quae modo diximus, comminiscebantur, ut hunc locum devitarent.

Primum, aliud Verbum, aliud Filium esse dicebant. Verbum quidem semper fuisse, Filium non semper, ut auctor est Athanasius [3]. Facile hoc a Catholicis refutabatur. Nam de eo, de quo dixerat, *in principio erat verbum*, dicit statim [4]: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, et [5]: *verbum caro factum est, et habitavit in nobis*, eum autem, per quem omnia facta sunt, quique factus est caro, Filium Dei fuisse, statim declarat: *et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.* Et D. Paulus [6] per Filium saecula et universa, quaeque in coelo, quaeque in terris sunt, condita esse dicit. Et quod Joannes hic vocat *Verbum*, paulo post [7] lucem appellat illuminantem *omnem hominem venientem in hunc mundum.* Hanc autem lucem esse Filium Dei declarat inferius [8]. Simile quiddam Eunomius dicebat, ut scribit Cyrillus [9], a quo et ejus argumenta recitantur et refelluntur.

Alii quidam Ariani respondebant, Verbum Dei semper apud Deum fuisse, non tamen actu, sed potestate: quemadmodum in nobis, antequam loquamur, potestate quidem verbum est, quia loqui possumus, actu non est, quia non loquimur, tunc actu formatur verbum, cum actu loquimur. Verbum enim Dei

---

[1]) Joan. 17, 5. [2]) Inf. 8, 58. [3]) In orat. quod Deus de Deo sit Verbum. [4]) Vers. 3. [5]) Vers. 14. [6]) Hebr. 1, 2. Ad Coloss. 1, 16. [7]) Vers. 9. [8]) Cap. 3, 19. [9]) Lib. 1. in Joan. cap. 4.

nihil aliud fuisse, quam divinae mentis cogitationem, quam, cum facere mundum voluit, formavit in verbum, dicens *fiat*, et factum est, ut Auctor est Athanasius [1]). At isto sane modo potuisset Joannes dicere, res omnes in principio fuisse, quia potestate in Deo erant. Cum ergo de solo Verbo hoc dicat, de aliis rebus non dicat, aliter verbum in principio fuisse, quam res alias, necesse est. Deinde, si sola potestate verbum fuisset in Deo, exposuisset utique Joannes, quando esse coepisset, sicut de caeteris rebus dixit: *Omnia per ipsum facta sunt*, et de verbi ipsius incarnatione: *Verbum caro factum est.*

Non admodum absimile est, quod dicebant alii, ut idem refert Athanasius [2]), Deum paulo antequam mundum crearet, creasse Filium, ut per eum omnia perficeret, quae designaverat, et respectu quidem hominum, qui verbis utuntur, vocasse verbum, respectu sapientum, sapientiam. Quod satis jam explicandis verbis Evangelistae refutavimus: enimvero idem esse, in principio et ex omni aeternitate erat verbum. Alii desperatione responsi Verbum omnino tollebant, ἄλογοι Alogi, id est, sine verbo ab Epiphanio [3]), et Alogiani ab Augustino [4]) vocati, nam et ii Arianorum genus erant, de quibus in titulo Evangeli diximus. Stat ergo arx inexpugnabilis sententia D. Joannis, qua omnis Arianorum haeresis alliditur.

Cur probationes non adhibuerit Joannes.

Illud mirum videri potest, non adhibuisse eum sequentiae suae probationes, praesertim scribentem adversus haereticos, qui aeternitatem negabant Verbi. Sed nimirum Evangelista, non disputator Joannes erat, et non est officium Evangelistae probare, quae dicit, sed historice narrare. Praeterquam quod non admittebat materia probationem, quis enim antequam homines, antequam Angeli fierent, testis esse poterat aeternitatis Filii, nisi Filius ipse, qui revelavit Joanni? Vult ergo sibi Joannes tanquam discipulo Filii credi. Hoc enim est, quod in extremo dicit Evangelio [5]): *Hic est discipulus ille*, *qui testimonium perhibet de his*, *et scripsit haec*, *et scimus*, *quia verum est testimonium ejus.* Hoc est, quod admonet initio epist. primae: *Quod fuit ab initio, quod vidimus oculis nostris*, *quod perspeximus*, *et manus nostrae contrectaverunt de Verbo vitae*, *annuntiamus vobis.* Hoc teste stat fides nostra, hoc quisquis contentus non est, Christianus esse non potest. Alia contra illum quaerenda sunt arma, rationibus de omni alia religione dejiciendus, ut, cum nullam aliam veram esse perspexerit, nostram, quam ratio certe docet esse verisimilem, veram esse credat. *Declinabit ad dexteram*, inquit Propheta, *et esuriet*, *comedet ad sinistram*, *et non saturabitur* [6]).

Cur Verbum apud Deum dicatur fuisse.

Et Verbum erat apud Deum. Quorsum hoc Joannes adjungat, statim lectoris animus dubitat. Hilarius [7]) et Chrysostomus [8])

---

[1]) Epist. de sent. Dion. Alex. [2]) Orat. 1. cont. Arian. [3]) Haer. 54. et 55. [4]) Lib. de haer. cap. 30. [5]) Cap. 21, 24. [6]) Jes. 9, 20. [7]) Lib. 2. de Trin. [8]) Homil. 2.

hanc, cur id adjecerit, rationem innuunt, ne quis audiens in principio fuisse Verbum, ingenitum, id est, absque omni principio etiam generationis putaret; *apud Deum* enim, id est, apud Patrem fuisse, ac velut in domo Patris, antequam quodammodo emanciparetur, et in hunc mundum tanquam ad bellum veniret. Leontius et Euthymius, ne in loco aliquo circumscriptum fuisse putaretur. Basilius [1]) mihi videtur veram attigisse causam, secutum Joannem lectoris cogitationem, qui cum audisset Verbum *in principio* fuisse, dubitare poterat, ubi esse poterat, cum nihil dum esset, ubi esse posse videretur, addit fuisse ubi Deus erat, hoc est, *apud Deum.* Sensum quaeramus, quid est *erat apud Deum.* In duobus verbis sententia versatur, pro quo Dei nomen accipiatur, et quam vim habeat praepositio πρὸς *apud.* Origenes [2]), quem ut caute legat, lectorem moneo, Chrysostomus [3]), Basilius [4]), Athanasius [5]), Hilarius [6]), Beda, Theophylactus, Euthymius, et fere omnes excepto Augustino, *apud Deum* interpretantur apud Patrem, isque certus mihi videtur esse sensus, nec enim apud se ipsum fuisse significare voluit, et ut postea docebimus, idem est *apud Deum*, quod *in sinu Patris* [7]). Solus Augustinus [8]) existimat nomen Dei hoc loco communiter pro tribus personis accipi. Objicienti autem ipsi sibi, quomodo *apud Deum* esse dicatur, cum ipse sit idem ille Deus, respondet eadem ratione dici, qua dicitur animus apud hominem esse, cum una sit ipse pars hominis. Sed animus pars hominis est, ideo recte apud hominem esse dicitur: Verbum autem non pars Dei, sed ipse totus est Deus. Itaque si nomen Dei non pro Patris persona, sed pro Deo communiter sumeretur, non ita *Verbum apud Deum* diceretur fuisse, quomodo animus apud hominem, sed sicut animus apud animum, aut sicut homo apud hominem esse dicitur, si quis ita loqueretur. Quae quia inusitata locutio est, multo est probabilius, ut *apud Deum*, id est, apud Patrem, dicatur fuisse.

Cur non dixerit et Verbum erat apud Patrem.

Cur ergo non dixit: Et Verbum erat apud Patrem, quod fuisset clarius? Primum quia non dixerat: In principio erat Filius, sed: *In principio erat Verbum*, ob eam causam, quam illic explicavimus. Si Filium nominasset, consentaneum fuisset, ut diceret: et Filius erat apud Patrem, quod ea duo nomina sua relatione bene haereant. Cum autem *Verbum* appellasset, magis fuit consentaneum, ut *apud Deum*, quam ut apud Patrem fuisse diceret, quia magis usitate verbum Dei, quam verbum Patris dicitur. Aliam quoque rationem habuisse arbitror. Dicturus statim erat: *Et Deus erat verbum*, sumpto initio ab ultimo verbo praecedentis membri, quod in tota hac oratione eum fecisse animadvertimus. *In principio erat verbum, et Verbum erat apud Deum,*

[1]) In Homil. in hunc locum. [2]) Lib. 2. in Joan. [3]) Homil. 2. [4]) In haec verba. [5]) In oratione quod Deus de Deo sit verbum. [6]) Lib. 2. de Trin. [7]) Inf. v. 18. [8]) Lib. 6. de Trinit. cap. 2.

et Deus erat Verbum. Quod cur fecerit, postea docebimus. Haec orationi gratia periisset, si dixisset: et Verbum erat apud Patrem, nec enim a Patre poterat alterum membrum incipere: et Pater erat Verbum, quia Verbum non est Pater.

Praepositionem *apud* Irenaeus [1]), Athanasius [2]) et Augustinus [3]) et Fulgentius [4]) et Victorinus [5]), idem esse dicunt, quod in Deo. Confundi enim eas duas praepositiones, quod Fulgentius multis de Scriptura probat exemplis. Unum sufficit. Quemadmodum hic Joannes dicit: *et Verbum erat apud Deum*, ita Christus dicit: *ego in Patre, et Pater in me est* [6]). Contra Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus aliud esse *apud*, aliud *in:* nam *in* accidentium, *apud* substantiae atque personae magis esse proprium. Dicimus colorem esse in homine, non apud hominem, dicimus hominem esse apud amicum, non in amico suo. Itaque recte ex hoc loco ii auctores, quos modo nominavimus, itemque Severus Antiochenus et Leontius, imo et Theodorus Mopsuestenus [7]), licet suspectus in hac re auctor, contra Sabellianos collegerunt, Filium a Patre distingui persona. Qui enim apud alium esse dicitur, distincta persona est.

Abusi hoc loco Ariani contra Catholicos.

Sed hoc ipso argumento Ariani abutebantur, ut probarent Filium non ejusdem cum Patre esse naturae. Quod praepositio *apud* non solum rem natura distinctam, sed omnino etiam extrinsecus adjunctam significare videatur, quemadmodum apud me dicitur esse vestis, in me animus, quia vestis externa, animus internus est. Ideo non dixisse Joannem, verbum erat in Deo, sed *apud Deum.* Itaque cum Arianus quidam aliquando in Africa cum Catholico de his verbis Joannis disputaret, arrepto de capite Catholici pileo, et manu tenens interrogabat: Hic byrrus (sic enim appellabat) estne in me, an apud me? Respondente altero, apud te, subjecit: Sic verbum erat apud Deum, quia Deo non consubstantiale, sed externum erat. Historiam scribit Fulgentius [8]). Id multis, ut diximus, exemplis Fulgentius refellit. Nam qui nunc dicitur *apud Deum* fuisse, paulo post dicitur *in sinu Patris esse* [9]), et esse in Patre [10]), ut alia innumera taceamus. Utrique auctores aliqua ex parte verum mihi dicere videntur, et qui idem esse *in* et *apud*, et qui non idem esse putant. Nam hactenus quidem idem sunt, ut cum de Deo loquamur, ubicumque dicimus *apud*, dicere possumus *in*, ut Filius est apud Patrem, et in Patre, sed non ubicumque dicamus *in*, dicamus *apud*, nam Patrem in Filio esse dicimus [11]), apud Filium non dicimus.

Videndum ergo, quam vim hoc loco habeat praepositio *apud*, et cur Joannes potius *apud Deum*, quam in Deo Verbum fuisse dixit. Causam aliquam Hilarius et Chrysostomus insinuarunt.

---

[1]) Lib. 3. cap. 8. [2]) In Or. quod Deus de Deo sit Verbum. [3]) Lib. 6. de Trin. cap. 2. [4]) Lib. 3. ad Monim. [5]) Lib. 2. cont. Arium. [6]) Cap. 14, 10. 11. [7]) In Graeca Catena. [8]) Initio lib. 3. contra Monimum. [9]) Vers. 18. [10]) Cap. 14, 10. 11. [11]) Joan. 14, 11.

Quod *apud* eum significare videatur, qui quodammodo honorabilior sit, cum enim pater et filii in eadem habitant domo, recte dicas filios apud patrem, non recte patrem apud filios habitare. Hac ratione non dixit Joannes Verbum fuisse in Deo, sed *apud Deum*, quia praepositio *in* eam vim non habebat, quam volebat exprimere, Verbum apud Patrem, tanquam apud auctorem suum fuisse, ut loquitur Hilarius, quamvis nunc ab eo verbo prudenter abstineamus. Melius dicemus, significare Evangelistam voluisse, Verbum fuisse *apud Deum*, tanquam apud Patrem, tanquam apud eum, a quo originem duceret, tanquam in domo paterna, non defuisse illi, ubi esset, qui esset apud patrem, ubi enim commodius filius, quam apud patrem suum esse possit? Alii intimam conjunctionem cum patre per praepositionem *apud* declarari putant, idem enim esse Verbum fuisse *apud Deum*, et fuisse *in sinu Patris*, ut dicit infra[1]), quemadmodum Theophylactus interpretatur. *In sinu* autem *Patris* esse non dubium, quin summam cum Patre conjunctionem declaret. Valde enim nobis conjunctum est, quod in sinu, quod in pectore est. Similis est alia ejusdem Theophylacti explicatio, ut idem sit *apud Deum*, et cum Deo, quemadmodum illi dicunt[2]): *sorores ejus nobiscum sunt.* Graece πρὸς ἡμᾶς, id est, apud nos. Acuta etiam est et germana, ut mihi videtur, interpretatio Greg.[3]), idem esse, Verbum fuisse *apud Deum*, et fuisse invisibile, fuisse quodammodo absconditum. Sic enim intelligi apud Job: *Ad me dictum est verbum absconditum*[4]). Quasi dicat, etsi non videbatur, etsi non apparebat, erat tamen, apparuit, cum *venit plenitudo temporum*[5]), cum *Verbum caro factum est*[6]). Aut, erat quidem, sed non apparebat, ut haec inter se duo loca respondeant. Qui sensus mirifice mihi placet. Nam quod Joannes hoc loco dicit: *Verbum erat apud Deum* et postea[7]): *unigenitus filius, qui est in sinu Patris*, dicit brevius[8]): *Annuntiavimus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem, et apparuit nobis.*

Ambrosius[9]) et Gregorius Nyssenus[10]) et Rupertus[11]) aliam videntur expositionem insinuare, quam ego etiam antequam auctorem haberem ullum maxime probabam, ut aequalitas Verbi et Patris significetur. Voluit enim Evangelista declarare, ubi fuisset infinitis saeculis Verbum, quod semper fuisse dixerat, dicit fuisse πρὸς τὸν Θεὸν, *apud Deum*, id est, juxta Deum, sedisse ad dexteram Dei, quod est Deo aequalem esse. Hunc verum esse sensum ex Scriptura colligo, quae, cum docet Christum post resurrectionem suam in coelum ascendisse, minime dubium est, quin significare velit, eo, unde venerat, ubi prius erat re-

---

[1]) Vers. 18. [2]) Marc. 6, 3. [3]) Lib. 5. Mor. cap. 19. [4]) Cap. 4, 12. [5]) Ad Gal. 4, 4. [6]) Inf. vers. 4. [7]) Vers. 18. [8]) 1 Ep. cap. 1, 2. [9]) In lib. de Incar. Dom. sacr. cap. 3. [10]) In lib. de fide ad Simpl. [11]) In com. ad hunc locum.

diisse. Dicit autem sedisse *ad dexteram Dei*, id est Patris [1]). Prius ergo erat ad dexteram, et cum Joannes his verbis dicere voluerit, ubi erat, utique dicere voluit ad dexteram Patris fuisse. Ita prorsus Cyrillus Jerosolymitanus exponit [2]). Quod quidam dicunt *πρὸς* relationem significare, sensumque esse, Verbum fuisse *πρὸς τὸν ϑεὸν* ad Deum, id est, relationem ad Patrem habuisse, miror, cuiquam homini prudenti in mentem venire potuisse. Nec velim assuescere lectorem istis subtilitatibus, quas raro admittit Scripturae gravitas, et qui consectantur, in pueriles saepe errores incurrunt. Quaerit Leontius, cur prius dixerit verbum fuisse *apud Deum*, quam esse Deum. Respondet, ut indicaret nihil aliud fuisse, quam illum ipsum Deum, apud quem erat.

Ariani hunc locum olim perperam distinguebant.

Et Deus erat Verbum. Lectio primum, deinde verborum constructio constituenda, quibus constabilitis, perspicuus erit sensus. Notum est, quod scribit Augustinus [3]), quosdam nimirum Arianos ita solitos legere, ut haec verba *Deus erat*, cum praecedentibus jungerent, clausa puncto sententia, sic: *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat.* Deinde adjicerent consequentibus: *Verbum hoc erat apud Deum.* Quod refutatione non indiget. Quorsum enim dixisset, *et Deus erat*, de quo nemo dubitat? Praesertim cum jam dixisset, *et Verbum erat apud Deum.* Quo enim modo apud Deum esse poterat, si Deus non erat? Denique ex ipsa partitione membrorum constat hoc unum membrum esse debere, *et Deus erat Verbum*, sicut *in principio erat verbum*, unum: *et Verbum erat apud Deum*, alterum membrum est. Idque ipsum indicat artificium, quo apparet Evangelistam uti voluisse, ut semper, quod in praecedenti membro ultimum verbum fuerat, in sequenti primum esset. Verborum autem constructio ita ordinanda est, ut *Verbum* sit subjectum, *Deus* attributum, transpositis verbis: *Verbum erat Deus*, quemadmodum Hilarius [4]) et Basilius [5]) interpretantur, postulatque ipsa per se sententia. Non enim de Deo, sed de Verbo, an ante mundum fuisset, ubi fuisset, quid fuisset, agebatur. Cur ergo non dixit: Verbum erat Deus, quod fuisset clarius? Solent Hebraei ea figura delectari, qua finis praecedentis membri initium sequentis est. *In principio creavit Deus coelum et terram, terra autem erat inanis et vacua* [6]). Et infra [7]): *In ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Idem Joannes voluit hoc loco, quod non fecisset, si dixisset: Verbum erat Deus. Quod attinet ad sensum, nullum discrimen est. Nam sive dicas, Verbum erat Deus, sive *Deus erat Verbum*, necessario sequitur, Filium Dei, qui *Verbum* appellatur, vere Deum esse, estque illustrissima

---

[1]) Marc. 16, 19. Act. 2, 34. et 5, 31. et 7, 55. Rom. 8, 34. Ephes. 1, 20. Coloss. 3, 1. Hebr. 1, 3. et 8, 1. et 10, 12. et 12, 2. et 1 Petr. 3, 22. [2]) 11. Catech. [3]) Lib. 3. de doct. Christ. cap. 2. [4]) Lib. 7. de Trinitate. [5]) Hom. in haec verba. [6]) Gen. 1, 1. [7]) Vers. 4.

sententia, quae nullis corrumpi cavillis, nullis obscurari possit tenebris.

Alia objectio Arianorum.

Nixi tamen Ariani sunt tribus modis obscurare. Primum depravata lectione, quemadmodum modo dicebamus. Deinde nomen Dei Graece articulum emphaticum non habere, quemadmodum habet in membro praecedenti, cum pro Patre ponitur, itaque Patrem quidem verum esse Deum, qui adjuncto articulo dicatur ὁ ϑεός; Filium non vere, qui sine articulo ϑεός, quasi minor quidam Deus appelletur, auctor Chrysost.[1]) atque Theophylact. Arianis nimium hoc loco favet Origen., attentum lectorem volo. Eam objectionem facile Chrysost. diluit, etiam Patrem aliquando sine articulo ϑεόν, *Deum* appellari[2]) et hoc ipso cap.[3]) et sexcentis aliis locis. Contra vero Filium τὸν ϑεόν Deum cum articulo vocari, ut ab eodem Paulo[4]). Quam autem ob rem Evangelista hoc loco articulum non addiderit, ex linguae Graecae proprietate ratio reddi potest. Non solet in praedicato, sed in subjecto articulus poni: itaque non potuit dicere *καὶ ὁ λόγος ἦν ὁ ϑεός*, *et illud Verbum erat ille Deus*, jam enim docuimus, nomen verbi esse subjectum, nomen Dei praedicatum. Ideo nomen *λόγος Verbum* habet articulum, nomen ϑεός, *Deus*, non habet.

Denique respondebant Ariani Filium vocari quidem Deum, sed eo modo, quo Moses Deus Pharaonis vocatus est[5]), et ut homines sancti Dii appellantur[6]), confirmante, ut videtur, Christo[7]). Ita refert Hilarius[8]). Recte eam responsionem refellit idem Hilarius, Mosem non absolute vocatum Deum, sed Deum Pharaonis, Verbum autem absolute dici Deum. *Numquid*, inquit, *non adjecta nominis causa est, cum dicitur, Deum Pharaonis? aut numquid Dei naturam ei intulit, et non potius in eum, qui metueret, terrorem, cum dracones magicos draco Mosis mox virga manens devorat, cum cynomiam, quam immiserat, abigit, cum grandinem potestate, qua evocaverat, avertit, cum locustas ea virtute, qua invexerat, repulit, cum in operationibus ejus Magi confitentur digitum Dei esse? Sic Moses Pharaoni Deus datus est, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur.* Deinde addit, Mosem non dici Deum esse, sed constitutum fuisse Deum Pharaonis. *Et aliud*, inquit, *est Deum dari, aliud Deum esse. Eo ipso quod dicitur: constitutus Deus, non naturalis, sed fictitius significatur Deus, Deum autem* (inquit eodem libro) *Dominum nostrum Jesum Christum his modis novimus, nomine, nativitate, natura, potestate, professione.*

Alii dixerunt non inepte, Mosem non fuisse vocatum Deum, sed Deum Pharaonis, id est opinione Pharaonis. Accedit quod illo loco non est יהוה, quod proprium est Dei, sed אלהים, quod Chaldaeus paraphrastes רב, *doctorem*, R. Abraham nun-

---

[1]) Hom. 3. in Joan. [2]) Rom. 1, 7. [3]) Vers. 6. [4]) Rom. 9, 5. [5]) Exod. 7, 1. [6]) Ps. 81, 1. 6. [7]) Joan. 10, 35. [8]) Lib. 7. de Trinit.

tium, aut legatum ad Pharaonem interpretatur. Ad locum Psalmi [1]) similiter Hilarius respondet, eo ipso quod dicitur: *Ego dixi Dii estis*, significari eos beneficio, non natura fuisse Deos. *In eo*, inquit, *indulti nominis significatio est, et ubi refertur: Ego dixi, loquentis est potius sermo, quam rei nomen.* Est etiam illic אלהים, quod non solum Deum, sed nuntios etiam significat, ut videtur explicare Christus [2]): *Si eos dixit Deos, ad quos Dei sermo factus est, quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum?* Non enim a pari, sed a minori ad majus argumentatur: si illi dicti sunt Dii, quanto magis ego Deus dici possum? Vere igitur Deus vocatur et est verbum. Sed quaerere lector potest, quorsum hoc ipsum Joannes dixerit, cum non id agere videretur, ut doceret: quid esset, sed an semper fuisset verbum. Puto rationem reddere voluisse, quare verbum apud Deum erat, quia nimirum Deus erat. Quid enim, antequam quidquam fieret a principio, apud Deum esse poterat, nisi Deus esset? Interim quasi aliud agens firmissimum fidei nostrae fundamentum posuit, Christum verum esse Deum.

2. *Hoc erat in principio apud Deum.* Hoc verbum, quod Deum esse dixi. Nam quamvis pronomen οὗτος, *hoc*, et ad *verbum* et ad *Deum* Graece referri possit, si genus et Grammaticam spectes, tamen sententia non patitur, ut alio quam ad verbum referatur. Quis enim esset sensus: Hic Deus erat apud Deum, aut quorsum id diceret Evangelista? Postulabat etiam Hebraeorum figura, qua eum usum fuisse diximus, ut ad verbum referatur, fuerat enim ultimum superioris sententiae, et debet hujus esse primum. Est et repetitio superiorum, ut apparet, et notavit etiam Leontius: supra autem non dixerat: In principio erat Deus, sed: *In principio erat Verbum*, nec: Deus erat apud Deum, sed: *Verbum erat apud Deum;* idem ergo hoc loco significatur. At quorsum ista nunc repetitio? Cyrillus [3]) voluisse ait Joannem Eunomianorum et quorumdam, ut supra docuimus, Arianorum errorem, quem animo praevidebat, refutare, dicentium aliud fuisse verbum Dei, quod in principio apud Deum erat, aliud per quod omnia facta sunt, sed satis non video, quomodo hac repetitione error ille magis refutetur, quam si adhibita non fuisset. Satis enim refutasset, si tantum dixisset: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt.* Chrysost. [4]), ne quia Verbum *apud Deum*, id est apud Patrem fuisse dixerat, aliquis putaret Patrem seniorem fuisse Filio. Theoph., ut doceret non fuisse umquam filium a patre discordem, Hilarius, ut quod dixerat, magis magisque confirmaret. Causae ego redditionem, aut potius expli-

---

[1]) Psalm. 81. [2]) Joan. 10, 35. 36. [3]) Lib. 1. in Joan. cap. 4. [4]) Homil. 3.

cationem, confirmationemque esse arbitror: dixerat enim in principio fuisse verbum, et Verbum fuisse apud Deum, reddiderat causam, quia *Deus erat verbum*, explicat nunc causam atque confirmat, propterea ergo, quod Verbum erat Deus, *erat in principio apud Deum.* Nam si Deus non fuisset, nec in principio, neque apud Deum esse potuisset. Itaque tota oratio, de qua hactenus disputavimus, ad hunc modum resolvenda est, ut minus insolens Latinis auribus sit: Antequam quidquam faceret, Verbum erat, sed nondum apparuerat, quia tantum erat in sinu Patris; erat enim unus, idemque cum Patre Deus, ideoque apud illum a principio erat.

3. *Omnia per ipsum facta sunt.* Plerique auctores putant voluisse Joannem his verbis Christi divinitatem confirmare, docendo eum omnium rerum creatorem fuisse. Leontius vero, docere voluisse Verbum e numero creaturarum non esse, illud enim in principio fuisse, has vero omnes in principio non fuisse, quin per illud ipsum Verbum principium accepisse. Confirmatur quidem divinitas Christi, et si probata ante non esset, his verbis apertissime probaretur, sed aliud mihi fuisse videtur Evangelistae consilium: scribebat historiam Christi, sequitur ordinem temporum, agit prius de illo, qua Deus, deinde, qua homo est. Et de eo quidem qua Deus, primum de ejus statu antequam mundus fieret, deinde quid in ipsa mundi egerit conditione: *Omnia per ipsum facta sunt.* Quod etiam Alcuinus adnotavit.

Christi divinitas confirmatur.

Sententia facilis est atque perspicua, *omnia per filium facta esse.* Itaque recte Chrysostom.[1]) observavit, plus uno verbo Joannem, quam Mosem pluribus dixisse. Nam Mosem, cum longa oratione rerum conditionem exposuisset, non nisi res corporeas complexum esse, nec eas quidem singulas, sed quae praecipuae erant, coelum, terram, aquas, Solem, Lunam, animalia terrestria, aquatilia, volatilia; de aliis, quae innumera sunt, de Angelis, qui corpora non habent, nullam fecisse mentionem. Joannem uno verbo omnia omnino comprehendisse: *Omnia per ipsum facta sunt. Quaecumque facta sunt in creaturis*, inquit August.[2]), *omnia omnino*, *quae fixa in coelo sunt*, *quae fulgent desuper*, *quae volitant sub coelo*, *et quae moventur in universa natura rerum*, *omnis omnino creatura. Dicam planius*, *dicam fratres*, *ut intelligatis*, *ab Angelo usque ad vermiculum.* Et alio loco ejusdem tractatus: *Exeat*, inquit, *nunc nescio quis infidelis Arianus*, *et dicat*, *quia Verbum Dei factum est. Quomodo potest fieri*, *ut Verbum Dei factum sit*, *quando Deus per Verbum fecit omnia? Si et Verbum Dei ipsum factum est*, *per quod aliud Verbum factum est? si hoc dicis, quia hoc est Verbum verbi, per quod factum est illud*, *illud ipsum dico ego unicum Filium Dei. Si autem non dicis verbum Verbi*, *concede non factum*, *per quod*

---

[1]) Hom. 4. [2]) Tract. 1. in Joan.

facta sunt omnia: non enim per se ipsum fieri potuit, per quod facta sunt omnia.

Arianorum subterfugia adversus hunc locum.

Tribus etiam modis Ariani hunc locum eludere conabantur. Primum quidem dicebant, ut superioribus verbis August. indicat, ab omnibus, quae per Verbum facta esse dicuntur, Verbum ipsum excipi, quod non per se ipsum, sed per Patrem factum fuisset. Poterant exemplis Scripturae confirmare. Nam cum Christus dicit [1]): *Non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*, utique seipsum non comprehendit, non quod non ex muliere, sed ex virgine, ut illic explicavimus, natus sit, sed quod ita loqui soleamus, ut cum aliquid universe de hominibus dicimus, et nos ipsos, et eos, quibuscum loquimur, comprehendi nolimus. Nemo me magis amat, quam ille, aut ille, utique praeter meipsum. Nam ego quidem me magis amo. Dixit coram Apostolis Christus [2]): *Non inveni tantam fidem in Israël.* Quis credat Apostolos non majorem, quam Centurionem illum fidem habuisse? At ista urbanitas hic non habet locum. Primum quia jam ante Joannes dixerat, Verbum non fuisse factum, sed sempiternum: *In principio erat Verbum*, atque adeo verum esse Deum. Deinde quia postquam dixit: *Omnia per ipsum facta sunt*, addidit: *Et sine ipso factum est nihil.* Nec hoc contentus verbo addidit aliud, *quod factum est*, quasi eam ipsam Arianorum exceptionem excludere voluerit, ac dicere, nihil omnino, nullaque excepta re factum fuisse, quod sine ipso factum fuerit.

Secundo loco dicebant omnia per Filium Dei facta esse, non tanquam per dominum, non tanquam per artificem et magistrum: sed tanquam per servum et discipulum, qui facientem imitaretur Patrem, ut auctor est Athanasius [3]) et Cyrillus [4]) et Idacius [5]). Eam responsionem Cyrillus [6]) refellit ex loco illo [7]): *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, quae verba non sunt superioris inferiori praecipientis, sed paris parem invitantis. Atque ita ea verba intelligi debere, quasi a Patre Filio dicta fuerint in consilio Syrmiensi definitum est [8]), ut refert Hilarius [9]).

Praeterea, si homo ad imaginem simul Patris ac Filii factus est, eadem Patris et Filii imago est, eadem ergo natura. Probat etiam duabus id Cyrillus rationibus. Altera est: Si Filius, inquit, artem aliquando creandi didicisset, posset et aliquando ejus oblivisci, quod absurdum profecto dictu sit. Altera, creare non esse artis, sed potestatis. Artem enim in subjecta aliqua materia necessario versari; creationem materiam non habere, quia et ipsa materia creata est. Ita eodem loco docet [10]). Denique Ariani respondebant ad hunc locum, Evangelistam non dixisse omnia a

---

[1]) Matth. 11, 11. Luc. 7, 28. [2]) Matth. 7, 10. Luc. 7, 9. [3]) Serm. 3. contra Arian. [4]) Lib. 1. in Joan. cap. 5. et Lib. 5. Thes. cap. 3. [5]) Lib. de Trin. contra Var. cap. 11. [6]) In Thes. [7]) Gen. 1, 26. [8]) Cap. 13. [9]) Lib. de Syn. [10]) Et lib. 2. cont. Jul. et lib. quo testim. colligit ad proband. Spirit. sanct. divinit.

Verbo, sed per Verbum facta esse. Hoc autem inter eas praepositiones duas *a* et *per* esse discriminis, quod *a* causam efficientem, *per* autem instrumentum significet. Itaque Filium Dei non tanquam auctorem et artificem, sed tanquam instrumentum creasse omnia: ideo colligi inde non posse esse Deum. Ita de Arianis scribit Athanasius [1]) et Basilius [2]), et Chrysostomus [3]), Theophylactus et Euthymius hoc loco. In quo errore Origines [4]) manifeste deprehenditur. Nam quasi Arianorum et Eunomianorum pater aperte dicit, et praepositionem *per* nunquam principem rei, quae fit, auctorem, sed ministrum significare, ut cum verbum Dei per prophetas factum fuisse dicitur: et Spiritum sanctum summa impietate concedit factum esse per Filium.

Sed de Spiritu sancto paulo post, nunc contra Arianos de praepositione *διὰ*, *per*, disputemus. Responderunt eis auctores, quos modo citavimus, discrimen illud inter eas praepositiones non esse perpetuum, saepe enim *per* tribui causae efficienti atque praecipuae, quod innumeris exemplis probari potest, ut [5]): *Possedi hominem per Deum*, et [6]): *Per me reges regnant*, et [7]): *Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei*, et [8]): *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri*, et [9]): *vocatus per voluntatem Dei*, et [10]): *Si filius, et haeres per Deum.* Idem hoc loco Theodorus Mopsuestiensis suspectus licet auctor, et Leontius scribunt: *τὸ διὰ οὐ διακονίας ἕνεκα κεῖται, ἀλλὰ συνεργίας, καὶ τὸ μηδὲν ἐφεξαιρεῖσθαι τῆς αὐτοῦ ποιήσεως*, id est: *Praepositio per, non ministerii causa addita est, sed cooperationis, et quod nihil ex ejus actione subtractum sit.* Quod autem hoc loco praepositio *per* non instrumentum, sed verum auctorem significet, optimus auctor est D. Paulus [11]), qui illud [12]): *Initio tu Domine terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli*, de Christo dictum affirmat, ut Deum esse probet, sicut nos ex hoc loco probamus.

Legimus aliquando apud graves auctores phrases quasdam, quae Arianorum errorem sapere videantur; in eas cum lector inciderit, potius in bonam partem interpretetur, quam condemnet auctores. Ejusmodi est, quod alicubi Clemens Alexandrinus et Tertullianus [13]), et Eusebius [14]) dicunt, Filium in rerum creatione obsecutum fuisse Patri. Quod et in Synodo Syrmiensi ita fuit prorsus definitum, ut qui id non confiteretur, execraretur anathemate, ut recitat Hilarius [15]). Quod cum dicunt, nihil aliud docere volunt, quam Patrem dixisse: Faciamus mundum, et omnes tres personas aeque fecisse. Quemadmodum in hominis

---

[1]) In lib. de communi essentia Patris et Filii et Spiritus sancti. [2]) Lib. de Spiritu sancto. Cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. [3]) Homil. in Joan. 4. [4]) In Comm. ad hunc locum. [5]) Gen. 4, 1. [6]) Prov. 8, 15. [7]) 1 Cor. 1, 1. [8]) Vers. 9. [9]) 2 Cor. 1, 1. [10]) Ad Gal. 4, 27. [11]) In epist. ad Heb. cap. 1, 10. [12]) Ps. 101, 26. [13]) In lib. adversus Prax. [14]) Lib. 1. hist. Eccl. cap. 1. [15]) In lib. de Synodis.

creatione perspicuum est, in qua Pater Filio et Spiritui sancto dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* [1]), ut illa eadem Synodus interpretatur. Dixit autem, non jubendo, sed consulendo, sed deliberando, sed invitando, ut Cyrillus [2]) hoc loco docet. Si enim jubendo dixisset, non dixisset: *Faciamus*, sed facite. Si ergo filius non jussu, sed hortatu et consilio Patris fecit mundum, non tamquam servus praecepto obsequens, sed tanquam aequalis consilio aequalis credens fecit. Consilium autem et deliberatio Patri tribuitur, non quod filius et Spiritus sanctus ejus consilii fuerint expertes, sed quod Patri veluti seni consultandi, decernendique auctoritas adscribatur. Hunc Synodi esse sensum ex eo perspicuum est, quod id non pro Arianis, sed contra Arianos definiret, ut doceret Filium vere Deum esse, qui vere creator esset. Quod si dicere voluisset Filium proprie obsecutum fuisse Patri, non probasset esse Deum, sed potius esse servum, neque Catholicorum, sed Arianorum egisset causam.

Cur potius omnia per ipsum, quam ab ipso dixerit.

Una hic quaestio reliqua est: Si praepositio *per* hoc loco non significat instrumentalem causam, cur Evangelista non potius dixit: *Omnia ab ipso*, quam *per ipsum facta sunt*, et omnes Arianorum cavillationes praecidisset? Sunt qui nullo certo consilio fecisse putent, eadem facilitate dicturum, *ab ipso*, si ea illi prius praepositio occurrisset. Non facile mihi probaverint. Alii contra adeo de industria factum existimant, ut dixerit *per ipsum*, et non ab ipso, ut nimis mihi ad Arianorum errorem inclinare videantur. Dicunt voluisse ea praepositione indicare Joannem, Patrem per Filium tanquam per Verbum suum fecisse omnia; itaque non docere filium omnia fecisse, sed esse Verbum illud, quo Pater [3]) *dixit et facta sunt*, *mandavit et creata sunt*. Nolim equidem ita loqui. Alii causam hanc afferunt, quod Verbum quasi idea sit Patris, et forma atque exemplar, quo fecerit mundum, et praepositio *per* formam aliquando significet, ut cum ignem dicimus per calorem calefacere, architectum per artem fabricare, quo sensu videtur etiam Cyrillus interpretari omnia per Filium facta esse, quia Patris sapientia est. Simplicem facilemque rationem esse arbitror, ideo dixisse *per*, quia de Verbo loquebatur, cui nomini melius *per*, quam *a* praepositio conveniebat. Si enim vocasset Filium, dixisset fortasse: Omnia ab ipso facta sunt, sed quia Verbum appellaverat, aptius dixit *per ipsum*, et nulla imminutione sententiae.

Macedoniani hoc loco in Spiritum sanctum abusi.

Nihil est satis cautum, nihil satis munitum haereticis. Hoc etiam loco Macedoniani abutebantur, ut Spiritum sanctum creaturam esse probarent, cui errori Origenem affinem fuisse, supra docuimus. Auctores sunt Epiphanius [4]) et Ambrosius [5]), et Theodoretus [6]) et Greg. Nazianz. [7]) et Elias Cretensis eodem loco.

---

[1]) Gen. 1, 26. [2]) In Joann. lib. 1. cap. 5. [3]) Psalm. 148, 5. [4]) In Ancor. [5]) Lib. 1. de spiritu sancto cap. 2. [6]) In Histor. Eccles. et in comm. in cap. 6. 1 Epist. ad Tim. [7]) In orat. de Spiritu sancto.

Idemque Cyrillus, Chrysostom. et Theophylactus indicant, argumentari enim solitos Macedonianos: Si omnia per Filium facta fuerant, et Spiritum sanctum per ipsum factum fuisse. Hic error sequentibus maxime verbis: *et sine ipso factum est nihil, quod factum est*, ut Chrysost. et Theophylact. observarunt, refutatur. Omnia enim per ipsum facta sunt, quae facta sunt. Itaque probare prius oportebat, Spiritum sanctum factum esse, quam probarent per Filium factum esse, ut Greg. Nazianz. illis respondet. Nam si quidquid omnino praeter Filium est, per ipsum factum est, et Pater per ipsum factus fuerit. Quemadmodum igitur ex hoc loco non sequitur, Patrem per Filium factum fuisse, ita Spiritum sanctum factum fuisse non sequitur.

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est. Major hic est de lectione quaestio, quam de sententia. Quo magis eos miror, qui de variis lectionibus libros integros ediderunt, tam parum diligentiae in hunc locum adhibuisse. Tres apud graves auctores lectiones invenio. Prima est, quam quotidiano sequimur usu, ut post illud *nihil* sententia puncto claudatur, deinde sequatur alia, *quod factum est, in ipso vita erat.* Quae lectio August. in primis, deinde Latinis omnibus solet tribui. Ac D. quidem Aug. non immerito, ita enim ubique legit, omnibus non satis merito, multi enim Latini, ut paulo post dicemus, aliter legunt: legit quidem cum Augustino, Beda et eo multo antiquior interpres Irenaei[1], et Tertullianus[2], et Marius Victorinus[3]) et Gaudentius[4], et ut videtur Cyprianus[5], et inter Graecos Origenes et Cyrillus[6], et Clemens Alexandr.[7]. Quam lectionem Ambros.[8], Chrysostom.[9], Epiphan.[10], Theophyl. et Euthym. haereticis tribuunt, nempe Eunomianis et Macedonianis, cum ipse eam sequatur[11].

Atque inde ego istam, quam nunc habemus lectionum varietatem natam esse arbitror, quod cum illustrissimo loco haeretici premerentur, variis, ut solent, lectionibus, variis interpretationibus corrumpere conarentur. Alii legebant ita, ut usque ad pronomen *ipso*, punctum non ponerent, hoc modo: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso.* Deinde nova inchoata sententia legebant: *Vita erat, et vita erat lux hominum:* quemadmodum Epiphan. legendum esse contendit, eodemque modo legisse videtur Hilarius[12]. Atque eam lectionem Ambrosius[13] et Aug.[14] Manichaeis tribuunt. Sed quae illis lectio maxime placuit, ea mihi maxime displicet, quem enim habebit sensum: *sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*, id est, per ipsum: sic enim necessario erat

---

[1]) Lib. 3. cap. 8. et 11. et lib. 5. cap. 18. [2]) Lib. contr. Herm. [3]) Lib. 1. et 3. adv. Arium. [4]) Tract. 8. in Exod. [5]) Lib. contr. Judaeos. [6]) In comm. hujus loci. [7]) In Paed. c. 6. et c. 9. et Lib. 6. Strom. [8]) Lib. 3. de fide cap. 3. [9]) Homil. 4. [10]) In Ancor. [11]) In Hexaëm. c. 4. et Psalm. 36. [12]) Lib. 2. de Trin. [13]) Lib. 3. de fide cap. 3. [14]) Lib. 5. de Gen. ad lit. cap. 14.

interpretandum. Quae absurda profecto *ταυτολογία* est: ecquis enim dubitare poterat, quin nihil eorum, quae per ipsum facta fuerant, sine ipso factum fuisset? Media solent esse meliora, itaque mediam maxime lectionem probo, ut post illud, *quod factum est*, sententia finiatur, deinde inchoetur nova: *In ipso vita erat.* Quemadmodum Graeci fere omnes legunt, Chrysostom., Theophyl., Nonnus poëta, Theodorus Mopsuestiensis, Leontius, Euthymius, Elias Cretensis[1]); ex Latinis Ambrosius[2]) et Hieronymus[3]), quam Ambrosius[4]) Aegyptiorum et Alexandrinorum lectionem vocat. Hanc, inquam, ego lectionem magis probo, et quia sensum meliorem et faciliorem habet, et quia aliae vix mihi videntur satis convenientem et tolerabilem habere posse.

Nam illa quidem D. Augustini, quae post hanc judice etiam Ambr. probabilissima est, aegre, ut post apparebit, interpretationem admittit. Nec eam tam multi Latini, quam videntur, secuti sunt. Non enim quia haec tantum verba citare solent: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, continuo putandum est, ibi eos punctum finitae sententiae posuisse, sed ea tantum protulisse verba, quae ad probandum id, quod agebant, satis erant, quod nos etiam saepe facere solemus. Certum indicium, quod Ambrosius, qui[5]) *sine ipso factum est nihil*, *quod factum est*, legendum esse affirmat, aliquando non nisi haec legat verba: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*[6]). Et quod magis mirum est, Hilarius, qui, ut diximus, legendum esse dicit, *sine ipso factum est nihil*, *quod factum est in ipso*, saepe[7]) non nisi haec verba citat, *omnia per ipsum facta sunt*, aliquando haec sola: *sine ipso factum est nihil.*

Nunc quaerenda sententia, ea constituta lectione facilis est. *Omnia per ipsum facta* esse, nihilque omnino esse eorum, quae facta sunt, quod *sine ipso*, id est, non per ipsum factum sit: ut Ambros.[8]) et Hieronym.[9]), et Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Theodorus Mopsuestiensis et Euthymius exponunt. Verba hic Theodori Mopsuestiensis juvat ponere, quia cum in quinta Constantinopolitana synodo tanquam male de Christi sentiens divinitate, damnatus sit, mirum quam Catholice hoc loco eadem de re scribat: *ἄνευ αὐτοῦ εἶπεν, διὰ πάντων βουληθεὶς, ὅτι οὗτος ἀεὶ συνῆν τῷ πατρὶ, ὡς ὁμοούσιος τὴν φύσιν, ὡς κοινωνὸς τῆς δημιουργίας, ὡς σύνων μὲν ἀεὶ, συνεργασάμενος δὲ τὰ πάντα*, id est, *sine ipso dixit*, *omnibus modis volens*, *hunc cum Patre simul fuisse*, *tanquam et natura consubstantialis*, *et mundani opificii consors*, *tamquam simul cum ipso coexistens*, *et universa simul operans.*

Omnes aliae interpretationes violentae sunt. Qualis illa eorum est, qui haec verba *sine ipso factum est nihil*, per affir-

[1]) In comm. in orat. Greg. Nazianz. de Spir. sanct. [2]) Lib. 3. de fide cap. 3. [3]) In comm. in Jes. c. 11 et 44. [4]) In enarr. Psalm. 36. [5]) Lib. 3. de fide cap. 3. [6]) Ut serm. 20. in Psalm. 118. [7]) Lib. eodem de Trinit. 2. [8]) Lib. 3. de fide cap. 3. [9]) In comm. in cap. 2. Mich.

mationem legenda esse putaverunt: quasi *nihil* aliquid esset, quod sine ipso factum fuisse diceretur. Quemadmodum quosdam interpretari solitos Hieron. tradit[1]), qui per *nihil* malitiam, per malitiam diabolum intelligerent, quem sine Verbo factum dicerent, non qua Angelus, sed qua diabolus esset. Nescio an Origenem notet. Nam aut simile quiddam videtur dicere[2]), aut dictum ab aliis non reprobare. Similis Manichaeorum interpretatio fuit, per *nihil* malum, tamquam aliquid esset, intelligentium; atque hinc duo illa sua principia bonorum alterum, alterum malorum esse probantium: ut Aug.[3]) indicat, et aperte dicit[4]), eorum etiam argumentum afferens atque refellens, quod *nihil* in fine sententiae poneretur. *Sensum*, inquit August., *studio contradicendi perdiderunt, nec intelligunt nihil interesse, utrum dicatur: Sine ipso factum est nihil, an sine ipso nihil factum est,* et paulo post: *Quis autem velit loqui cum hominibus, qui hoc ipsum quod dixi, nihil interest, possint dicere, ergo interest aliquid, quia ipsum nihil aliquid est? Hi autem, qui sanum habent cerebrum, rem manifestissimam vident, hoc idem intelligi quod intelligeretur, si dicerem, interest nihil. Habent autem et ipsum Dominum in fine sententiae ponentem hoc verbum, ubi ait*[5])*: Et in occulto locutus sum nihil, ergo legant, et taceant.*

Quin ipse quoque D. Augustinus per affirmationem creditur hanc sententiam exposuisse. Non quod putaverit nihil aliquid esse, sed quod ipsum *nihil*, ipsam negationem, quae per ipsum significatur, putaverit affirmari sine Verbo factum esse, itaque hunc locum intellexerit, quasi sensus sit: Sine ipso nihil, id est, peccatum factum esse, quod nihil est. Sic enim saepe[6]) interpretatur. Sunt, qui existiment non ita hunc locum intellexisse, sed tantum ex eo collegisse contra Manichaeos, qui peccatum aliquid esse dicebant, esse nihil. Operam meo quidem judicio piam, sed irritam sumunt. Nam alibi[7]) non jam contra Manichaeos, sed contra Arianos disputans, ita prorsus interpretatur. Fateor tamen aliquando etiam per negationem interpretari, ut in libro de natura boni[8]), ubi idem esse dicit, *sine ipso factum est nihil*, atque quod ante dixerat: *Omnia per ipsum facta sunt.* Quod quidam observarunt non dixisse Evangelistam *οὐδὲν*, *nihil*, sed *οὐδὲ ἕν*, *nec unum*, non satis docta mihi videtur diligentia. Idem enim est *οὐδὲν*, *nihil*, et *οὐδὲ ἕν*, *nec unum*, et ex hoc illud factum est. Itaque nullus Graecus aut Graece doctus auctor id adnotavit.

Hoc unum ad perfectam hujus loci explicationem deest, ut quaeramus, quare Joannes ista repetitione usus fuerit, si idem est, *omnia per ipsum facta sunt*, et: *sine ipso factum est nihil, quod factum est.* Cyrillum et alios auctores ad

[1]) In Cap. 2. Mich. [2]) In com. ad hunc locum. [3]) Hoc loco. [4]) Lib. de nat. boni cont. Manich. c. 25. [5]) Inf. c. 18, 20. [6]) Tract. in Joan. 1. et ep. 150. et in lib. Solil. cap. 4. et 5. [7]) Epist. 150. [8]) Cont. Man. cap. 25.

excludendum Spiritum sanctum, qui factus non est, ideoque per Verbum non fuisse factum, hoc a Joanne additum, dixisse supra meminimus. Quae satis probabilis est ratio. Sed aliam etiam possumus reddere, rem adeo fuisse gravem et necessariam, ut iterum atque iterum aliis atque aliis verbis fuerit repetenda: *δὶς καὶ τρὶς τόγε καλῶς ἔχον ἐπαναπολεῖν τῷ λόγῳ δεῖ*, id est: *Convenit atque adeo oportet, quod pulchri et honesti speciem habet, sermone bis terve circumvolvere*, ut ille apud Platonem Socrates[1]) dixit. Ac Hebraeorum esse morem, ut quod semel per affirmationem dixerint, iterum per negationem dicant, ut[2]): *Omnia, quae sunt in domo mea viderunt: non fuit res, quam non ostenderim*, et[3]): *Omne verbum quodcumque responderit mihi indicabo vobis, nec celabo vos quicquam.* Atque haec fortasse causa fuit, cur Joannes non dixit *οὐδέν*, sed *οὐδὲ ἕν*, ut modo dicebamus, quia *οὐδὲ ἕν* magis Hebraicae respondet phrasi.

Manichaeorum prava expositio.

4. *In ipso vita erat.* Varietas illa lectionum, de qua superiore versu disputavimus, varias etiam hujus loci interpretationes peperit. Qui legebant: *quod factum est in ipso vita erat*, distinctiuncula post *ipso* adhibita, non eodem modo intelligebant. Manichaei quidem exponebant, *quod factum est in ipso*, id est, per ipsum, *vita erat*, id est, vivebat, quasi aliquid esset, quod vita careret, quod factum quidem fuisset, sed non per ipsum factum esset, ut indicat August.[4]) et disertis verbis scribit Ambros.[5]). *Objiciunt*, inquit, *Manichaei, si quod in ipso factum est vita est, est ergo aliquid, quod in ipso factum non sit, et mors sit, ut duo impie inducant principia.* Hilarius vero, si bene difficilem auctorem intelligo[6]), videtur exponere, *quod factum est in ipso*: id est, Verbum ipsum, quod per se extitit, nec ab alio factum est, vita erat: vivens, non mortuus natus. Eunomiani et Macedoniani, ut supra ex Ambrosio, Gregorio Nazian., Theodoreto, Chrysostomo et aliis ostendimus, exponebant, *quod factum est in ipso*, id est, Spiritus sanctus, qui per ipsum factus est, *vita erat.* Ita ad suum quisque errorem ingeniose verba torquebat.

Eunomianorum et Macedonianorum expositio.

Qui vero legebant *quod factum est*, deinde posita virgula, *in ipso vita erat*, diversis etiam rationibus explicabant. Alii, *quod factum est, in ipso vita erat*, tanquam diceret, in eo, quod factum est, vita erat. Ita Cyrillus. Quod coactum videtur esse et ad Manichaeorum alludere sententiam, qui et omnia, quae videmus, vivere dicebant, et aliquid esse praeterea, quod non viveret, quod a verbo non esset factum. Alii, *quod factum est, in ipso vita erat*, id est, non quidem in se, sed in ipso Verbo vitam habebat, ut pronomen *ipso* non ad: *quod factum est*, sed ad *Verbum* referatur, de quo dictum fuerat: *Omnia per ipsum*

---

1) In Phileb. 2) Jes. 39, 4. 3) Jer. 42. 4. 4) Lib. 5. de Gen. ad lit. cap. 14. 5) Lib. 3. de fide cap. 3. 6) Lib. 2. de Trin.

facta sunt. Quod ita explicant, res omnes, antequam fierent, non in se, sed in Deo fuisse, sicut domus, antequam aedificetur, non in se, sed in mente artificis est: et quia quidquid in Deo est, et Deus, et vita est, ideo res omnes in Deo vitam fuisse. Sic August. interpretatur [1]), et Beda, Rupertus et alii posteriores auctores exponunt. Sed quia aliam magis lectionem approbavimus, qua novae hinc sententiae sumatur initium, *in ipso vita erat:* alius sensus ad eam accommodatus quaerendus est.

Hactenus certus est sensus, significari his verbis *in ipso*, id est in Verbo, vitam fuisse, sed quomodo vita in illo fuisse dicatur, id quaeritur. Quidam sic intelligunt, ut idem sit *in ipso vita erat*, et ipsum vita erat: *Vivus est enim sermo Deo* [2]), ut Ambros. [3]). Id quidem verum est. Nam verbum de seipso postea dicit [4]): *Ego sum via, veritas et vita:* sed quo minus credam hoc Joannem dicere voluisse, multa me movent. Primum quod id erat dictum supervacaneum, cum proximis dixisset verbis, Verbum illud fuisse Deum: cui enim dubium esse poterat vitam, id est, vivum esse, si Deus erat? Deinde quod de vita, sicut et de luce hominum loqui videatur. *Et vita*, inquit, *erat lux hominum.* Praeterea quod vix mihi persuadere possim, dicturum fuisse Joannem, *in ipso vita erat,* si tantum dicere voluisset, vitam habuisse aut fuisse vivum. Dixisset enim recte, ipsum vita erat. Quibus etiam adductus rationibus Chrysost., Cyrilli, Theophyl., Euthymii interpretationem non probo, qui hoc de omnium rerum conservatione intelligendum esse putant, quasi vitam Joannes appellet vigorem illum, quem Verbum rebus omnibus imprimit, dum eas conservat atque gubernat. *Portat* enim *omnia verbo virtutis suae* [5]), et [6]): *in ipso vivimus, et movemur, et sumus,* et [7]): *Pater,* inquit, *usque modo operatur, et ego operor.* Proprie enim de hominibus loquitur: *Et vita erat lux hominum.* Eademque ratione aliis recentioribus interpretibus non assentior, vitam naturalem, quam res animatae vivunt intelligentibus, quasi dicat Evangelista: Omnia, quae vivunt, ex verbo illo, per quod omnia facta sunt, vitam hauriunt. Quorsum enim id dixisset? Egerat, inquiunt, de primo rerum genere, quae esse sine vita habent: agit nunc de viventibus. Post de homine, qui praeter essentiam et vitam, etiam rationem habet. Probabilis conjectura, si Aristotelem interpretaremur: nunc autem Joannem Evangelistam et piscatorem interpretamur, non Aristotelico, sed divino spiritu loquentem.

Joannes hic de Verbi adventu agere incipit.

Verum ego sensum esse arbitror, ut de vita spirituali hominum loquatur Joannes. Egerat enim de Verbo ipso per se, ubi fuisset, et quid esset. Agit nunc de ejus ad nos adventu, et, ut ita dicam, profectione, deque ejus causis: cur non semper man-

---

[1]) Lib. 5. de Gen. ad lit. cap. 14. et tract. in Joan. 1. [2]) Ad Heb. 4, 12. [3]) In enarrat. Psalm. 36. [4]) Inf. cap. 14, 6. [5]) Ad Heb. 1, 3. [6]) Act. 17, 28. [7]) Infra cap. 5, 17.

sisset apud Deum, quando meliore conditione ac loco esse non posset: docet propterea venisse, ut vitam et lucem hominibus afferret, quae in illo erant solo. Postea agit de ejus ad nos perventione [1]): *Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Hoc ex adjunctis manifestum est, ut modo dicebamus: agit enim de homine solo, *et vita erat lux hominum.* Itaque significat Joannes, Filium Dei profectum quodammodo fuisse a sinu Patris, et, ut loquitur D. Paulus [2]), exinaniisse sese, ut vitam nobis afferret, quae in ipso erat. Quod ex altero ejusdem Joannis loco melius intelligemus [3]): *Annuntiamus vobis vitam, quae erat apud Patrem, et apparuit nobis.* Hoc est, quod tam saepe Christus indicat, praesertim apud Joannem, qui vitae vocabulo videtur delectatus, ideoque multa de vita nobis per Christum allata ab aliis Evangelistis praetermissa commemorasse. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam*, inf. [4]), et rursum: *Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam* [5]), et: *Qui verbum meum audit, et credit in eum, qui misit me, habet vitam aeternam*, quia *sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et filio habere vitam in semetipso* [6]), et: *non vultis venire ad me, ut vitam habeatis* [7]). Et: *ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant* [8]), et: *ego sum via, et veritas, et vita* [9]), et: *Dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam* [10]), et alia sexcenta, quae brevitatis causa praetermittimus. Hoc etiam est, quod ait D. Paulus [11]): *Cum Christus apparuerit vita vestra.* Et quod Lucas [12]) Christum vocat, *auctorem vitae.* Sed optimus sui interpres est Joannes [13]): *Vitam aeternam dedit nobis Deus, et haec vita in Filio ejus. Qui habet Filium, habet vitam.* Audis ab eodem ore aliis verbis: *In ipso vita erat?* Hanc interpretationem et Chrysostomus et Theophylactus indicarunt. Ammonius vero Presbyter, et Theodorus Mopsuestiensis etiam secuti sunt, ut in Graecorum Catena reperi, laetus meam ab eis sententiam approbari.

Cur non dixerit ipsum vita erat, sed in ipso vita erat.

Atque hinc intelligitur, quod quidam quaerunt, et nos supra obiter attigimus, cur Joannes non dixerit, ipsum vita erat, sed *in ipso vita erat?* Nempe non agebat de ipsius vita: sed de nostra, quae in ipso erat. Erat quidem verbum ipsum vita nostra, sicut alio loco Joannes indicat [14]): *Annuntiamus vobis vitam, quae erat apud Patrem, et apparuit nobis*, et D. Paulus [15]): *Quum Christus apparuerit vita vestra.* Sed quia de illa ipsa vita Joannes, non quatenus verbi, sed quatenus nostra erat, loquebatur, aptius dixit: *In ipso vita erat*, quam si dixisset, ipsum vita erat. Quorundam tamen observatio, priori loco nomen ζωῆς *vitae* articulum

---

[1]) Vers. 14. [2]) Ad Phil. 2, 7. [3]) 1 Epist. cap. 1, 2. [4]) Cap. 3, 16. [5]) Cap. 4, 14. [6]) Cap. 5, 24. 26. [7]) Vers. 40. [8]) Cap. 10, 10. [9]) Cap. 14, 6. [10]) Cap. 17, 2. [11]) Ad Col. 3, 4. [12]) Act. 3, 15. [13]) In 1 Epist. cap. 5, 11. 12. [14]) 1 Epist. 1, 2. [15]) Col. 3, 4.

non habere; posteriori autem habere, cum dicit: *Et vita erat lux hominum*, quod priore loco de nostra, posteriore de ipsius verbi vita loquatur Evangelista, vera esse non potest, cum ipsa repetitio manifeste declaret de ea ipsa vita, de qua dictum erat, *in ipso vita erat*, dici statim, *et vita erat lux hominum.* Nec video quid inter hanc et illam Arianorum observationem differat, de qua supra [1]) mentionem fecimus, cum dicitur, *et Deus erat verbum*, Verbum non vere vocari Deum, quod nomen Dei articulum non haberet, cum in membro praecedenti habuisset. Nam ut illic de eodem Deo, ita hic de eadem vita agi, ex ejusdem verbi repetitione et orationis gradatione perspicuum est.

Et vita erat lux hominum. Hoc omnes propemodum auctores de luce hominum naturali, id est, de mente atque ratione, quae, quia nobis quid agendum, quid fugiendum sit ostendit, lux aut lumen dicitur, interpretantur: Chrysostomus [2]), Cyrillus [3]), Theophylactus et Rupertus. Sed quemadmodum diximus vitam hoc loco non naturalem, qua mundo, sed spiritualem, qua Deo vivimus, intelligi oportere: ita non dubito, quin non naturalis, sed spiritualis lux intelligenda sit, qua sapimus et perspicimus [4]) *ea, quae sunt spiritus Dei.* Nam illam quidem naturalem jam acceperamus, cum *omnia per ipsum facta sunt*: hanc postea accepimus, cum *Verbum caro factum est*, *et habitavit in nobis.* Docet enim Joannes quomodo *in ipsa vita erat*, id est, qua ratione vitam nobis contulit, nempe illuminando *omnem hominem venientem in hunc mundum*, quia *vita erat lux hominum.* Hunc esse sensum et ex iis, quae sequuntur, et ex frequenti Scripturae consuetudine manifestum est. Addit [5]): *Lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Non ergo de naturali loquitur luce, quam omnes homines, sed de spirituali, quam pauci comprehenderunt. Addit [6]): *erat lux vera*, *quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; ubi dubium non est, et de eadem luce, et de spirituali agi. Scribit idem Joannes [7]): *Lux venit in mundum*, *et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem*, haud dubie de spirituali luce, sicut de spiritualibus tenebris agit. Dicit Christus [8]): *Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris; sed habebit lumen vitae*, et lucem et tenebras manifestum est spiritualiter accipi. Dicit [9]): *quamdiu sum in mundo*, *lux sum mundi*, et [10]): *Ambulate*, *dum lucem habetis:* et: *dum lucem habetis credite in lucem*, *ut filii lucis sitis.* Consentiunt prophetiae, qualis illa Jesaiae [11]): *Dedi te in lucem gentium*, *ut sis salus mea usque ad extremum terrae*, et [12]): *Populus*, *qui ambulat in tenebris*, *vidit lucem magnam*, *habitantibus in regione umbrae mortis*, *lux orta est eis:* quod de Christo ejusque praedicatione Matthaeus interpretatur [13]). Ubique

De qua luce hic agatur.

[1]) Vers. 1. [2]) Hom. 4. [3]) Cap. 5. [4]) 1 Cor. 2, 14. [5]) Vers. 5. [6]) Vers. 9. [7]) Cap. 3, 19. [8]) Cap. 8, 12. [9]) Cap. 9, 5. [10]) Cap. 12, 35. 36. [11]) Cap. 49. 6. [12]) Cap. 9, 2. [13]) Cap. 4, 16.

lux pro spirituali hominum illustratione ponitur. Ac nescio an ullum ex Scripturis sacris exemplum proferri possit, ubi lux aut lumen rationem significet naturalem. Nam illud, quod unum in eam sententiam adduci solet [1]: *Signatum super nos lumen vultus tui Domine*, longe alium habet sensum.

Tenebrae pro vitae pravitate accipiuntur.

Contra vero tenebrae, quae luci Christi opponuntur, perpetuo pro morum pravitate et vitae erroribus accipiuntur, a quibus nos Christus revocavit. Erramus enim, cum in tenebris ambulamus. *Abjiciamus*, inquit D. Paulus [2], *opera tenebrarum, et induamur arma lucis.* Et: *quae societas lucis ad tenebras* [3]*?* et: *eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino* [4]*)*, et quod simillimum huic loco est, de quo disserimus, ait Joannes [5]: *Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae: si dixerimus, quoniam societatem habemus cum illo, et in tenebris ambulamus, mentimur*, et [6]: *Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.* Neque nostra proprie interpretatio est, sed ni fallor, Augustini [7] et Bedae, et Euthymii [8]. Quare genitivum illum *hominum* passive accipio, *erat lux hominum*, id est, qua homines illuminantur.

Ex his, quae dicta sunt, multae explicari quaestiones possunt. Prima est illa, quam Augustinus et Beda indicaverunt: cur non dixerit Evangelista, vita erat lux omnium rerum, sed *erat lux hominum*. Cujus rei ratio non illa mihi videtur esse, quam iidem illi auctores reddunt, quod in solis hominibus sit ratio capax lucis: nam et in Angelis est: itaque ista quidem ratione hominum simul et Angelorum lucem appellasset: sed quod de Filii Dei ageret adventu, qui non aliarum rerum, non Angelorum, sed hominum causa venit: eaque explicaret dona, quae ipsis veniens attulisset, vitam nimirum et lucem. Altera est, quam Chrysostomus et Theophylactus excitant, quamobrem Evangelista non dixerit, vita erat lux Judaeorum, sed *lux hominum.* Facilis solutio, quam et illi adhibent, quia non Judaeorum tantum, sed omnium omnino hominum causa venerat, sicut paulo post universe dixit [9]: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Eademque ratione ad illam alteram respondere possumus, quam quidam inferunt, quare non dixerit, vita erat lux Angelorum. Nec mihi Origenis et aliorum quorundam auctorum opinio probari potest: qui putant hoc loco Angelos non excludi, sed eorum etiam lucem esse verbum: est enim vero filius Dei etiam Angelorum lux, sed id meo quidem judicio Joannes hoc loco non significavit: nec enim id agebat.

Christus non alia de causa quam hominum venit.

Duplex mihi quaestio et difficilior, et magis ad intellectum hujus loci necessaria videtur esse ab interpretibus praetermissa: altera, quorsum Joannes dixerit, *et vita erat lux hominum:* quid

---

1) Psalm. 4, 7. 2) Rom. 13, 12. 3) 2 Cor. 6, 14. 4) Eph. 5, 8. 5) 1. Epist. cap. 1, 5. 6. 6) Cap. 2, 9. 7) Tract. in Joan. 1. 8) In Com. 9) Vers. 9.

enim vitae cum luce? aut quomodo vitae et lucis verba cohaerent? Solet scriptura vitam lucem, mortem tenebras appellare, quia dum vivimus, lucem cernimus, mortui lucem non videmus, sed ut Scriptura loquitur, habitamus *in tenebris et umbra mortis*[1]). Ea metaphora, quae a corporali luce ad corporalem vitam significandam sumpta fuerat, ad spiritualem lucem ac tenebras translata est. Voluit ergo docere Joannes, qua in re vita illa consisteret, quam in Verbo esse dixerat, nempe in luce, id est, in hominum illuminatione, propterea addidit: *Et vita erat lux hominum.* Itaque si articulus Graecus additus nomini ζωῆς, *vitae*, non repugnaret, non dubitarem dicere, lucem esse subjectum, vitam praedicatum, ut esset sensus: lux hominum illuminatio erat ipsorum vita, sed verba Evangelistam transposuisse, ut gradationem illam, qua uti coeperat, retineret. Caeterum sententiae nihil interest.

Altera, quorsum hoc ipsum Joannes dicat, cum nondum dixerit: *Et verbum caro factum est.* Quo etiam consilio de beneficiis disserit, quae verbum in homines contulit, et quo modo ea homines recipere noluerint, cum de ipso per se agat verbo, antequam caro fieret et lux hominum esset? Credo ego occasione abreptum Joannem longa anticipatione usum esse. Volebat, ut supra indicavimus, causam exponere, quamobrem caro factum esset, quod in illo Pater vitam, lucemque hominum constituisset, itaque, nisi caro factum esset, nemo hominum vivere, nemo divinam illam lucem, quam nobis attulit, recipere potuisset. Hac occasione, anticipata paululum oratione docere coepit, quam protervi et ingrati erga illum, qui hanc illis lucem afferebat, homines fuissent. Pertinebat etiam haec anticipatio ad confirmandum id, quod agebat. Potuit enim aliquis objicere, non fuisse verbum natura sua vitam et lucem, quandoquidem multi post ejus adventum homines in tenebris adhuc et morte mansissent. Antevertit objectionem Evangelista, id non Verbi, sed hominum culpa factum esse, qui vitam lucemque oblatam sibi recipere noluerunt. Tamquam dicat: Etsi multi adveniente verbo non revixerunt, etsi multi illuminati non sunt, tamen *in ipso vita erat, et vita erat lux hominum.*

Cur prius haec tractet, quam de incarnatione disserat.

5. *Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Minus meo judicio difficilis hic locus esset, si nemo exposuisset. Nam per se facilem varietas interpretum difficilem reddidit. Omnis fere quaestio in duobus versatur verbis, quid lux, quid tenebrae: inde enim facile intelligetur, quomodo lux in tenebris luceat, et quomodo lucem tenebrae non comprehenderint. Quidam lucem Christum, tenebras diabolum, et ejus ministros Christi persecutores intellexerunt. Nam et Christus paulo ante lux appellatus fuerat, et passim se ipse mundi lucem vocat. Diabolum vero D. Paulus *rectorem tenebrarum*[2]). Solent etiam persecutiones, afflictionesque vocari tenebrae. *Rursus*,

Quid sit lux hoc loco et tenebrae.

---

[1]) Luc. 1, 79. [2]) Eph. 6, 12.

inquit, *post tenebras spero lucem*[1]), et: *ecce tribulatio et tenebrae*[2]). Sensum igitur esse, Christum in ipsis tenebris, inter ipsas quodammodo diaboli et hostium suorum manus, magis eluxisse, magis ejus emicuisse virtutem, nec ab illis comprehendi, id est, vinci potuisse. *Venit*, inquit, *princeps mundi hujus, et in me non habet quicquam*[3]), et[4]): *Confidite, ego vici mundum.* Quo sensu interpretantur Gregorius Nazianzenus[5]) et Elias Cretensis[6]), et Origenes[7]), Chrysostomus et Theophylactus. Alii lucem Christum, tenebras animam et naturam nostram, quae quantumcunque illuminetur, quantumvis in illa Christus luceat, tamen comprehendere non possit, sed semper ejus comparatione tenebrae maneat: sic Tatianus[8]), Origenes[9]) et Cyrillus[10]), et ut videtur, Ammonius, quemadmodum auctor Graecae Catenae citat. Alii lucem verbum ipsum, tenebras carnem. Lucem ergo, id est, divinitatem in carne luxisse, nec eam tenebras carnis comprehendere, id est, obscurare potuisse, quam interpretationem Theophylactus refert, videturque olere Origenis ingenium. Alii lucem divinitatem, tenebras res universas, in quibus luxerit, nec tamen eum comprehendere, id est, inquinare potuerint, sicut sol non coinquinatur, dum etiam in sordidis locis lucet. In quam sententiam Fulgentius[11]) hoc utitur testimonio. Alii lucem Christum, tenebras vero peccata, quae illum non potuerunt comprehendere, quia *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*[12]), ut Maximus[13]). Alii lucem Christi divinitatem, quae cum in rebus omnibus eluceret, possetque ex illis, ut ait D. Paulus[14]) et Sapiens[15]), facile cognosci, tamen eam homines, qui tenebrae erant, non cognovisse. Ita Leontius. Alii lucem doctrinam Christi, aut ejus incarnationis mysterium, quae cum natura sua in tenebris luceat, ut ait David[16]): *lucerna pedibus meis verbum tuum*, tamen tenebrae mentis nostrae omnino comprehendere non possunt, quia, ut idem David ait[17]): *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, et non potero ad eam.* Legi hanc interpretationem apud Lanfrancum in disputatione adversus Berengarium eoque sensu Leo hunc locum citat[18]), refertque et non improbat D. Thomas.

Haec omnia probabilia vel soli auctores faciunt. Illud vero non probabile, sed ridiculum profecto est, quod apud subtilem quemdam interpretem invenio, lucem res divinas, tenebras res sensibiles esse, in quibus lux quidem divina lucet, sed tenebrae eam non comprehenderunt, quia non possunt sensitivae potentiae cognitionem rerum intelligibilium attingere. Apagesis a sanctis-

---

1) Job. 17, 12. 2) Jes. 8, 22. 3) Infr. 14, 30. 4) Cap. 16, 31. 5) Orat. 4. de Theol. 6) In ejus Comm. 7) Tom. in Joan. 4. 8) In orat. contra Graecos. 9) Hom. 9. in Ezech. 10) Hoc loco. 11) Lib. 2. ad Thrasim. 12) 1 Pet. 2, 22. 13) Hom. 2. de Pascha et homil. 3. de Pent. 14) Rom. 1, 19. 20. 15) Sap. 13, 5. 16) Psalm. 118, 105. 17) Psalm. 138, 6. 18) Serm. de Pass. Dom. 18.

simis adytis Scripturarum istam subtilitatem. Interpretis honori parco, lectorem tamen admoneo, ne istis delectetur argutiis. Nihil subtilius, nihil minus dignum esse sacrarum literarum majestate, quam in iis exponendis impudenter abuti ingenii subtilitate.

Facilis sensus, quem Augustinus, Beda, Rupertus, Euthymius, Bernardus [1]) attigerunt. Lucem vocat Christum, ejusque doctrinam, de qua proximis verbis dixerat: *In ipso vita erat, et vita erat lux hominum.* Tenebras homines, qui in peccatis, id est, in tenebris erant, sicut D. Paulus ait: *Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino* [2]). Docet igitur Evangelista, quid Christus fecerit, quidque potuerit ac voluerit: et quid homines facere noluerint. Christus natura sua lux erat, bonitate vero sua omnes prorsus homines volebat illuminare: homines autem malitia sua oblatam ab eo lucem recipere noluerunt. Hoc est, *lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Hunc esse verum sensum ex sequentibus apparet. Quod enim hic dixit: *lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt*, dicit post [3]): *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt*, et [4]): *Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem.*

Verus hujus loci sensus.

Unde intelligi potest, quod facile animo lectoris occurrit, quomodo dicat, *lux in tenebris lucet.* Si enim lux in tenebris est, utique non lucet, et si lucet, utique non est in tenebris. Sic enim dictum est: *Lux in tenebris lucet*, quomodo si diceret, lux tenebras illuminat, eas dissipans atque dispellens.

Lux quomodo in tenebris luceat.

Altera quoque solvitur quaestio, quomodo si lux in tenebris luxit, *tenebrae eam non comprehenderunt?* Si enim in tenebris luxit, tenebras illuminavit: si illuminavit tenebras, tenebrae eam comprehenderunt. Quid enim est comprehendere, quemadmodum diximus, nisi illuminari, lucemque recipere? Non dicit Joannes, *lux in tenebris* luxit, sed *lucet*, id est, lucem natura sua aptam esse, ut tenebras illuminet, omnem enim lucem in tenebris lucere solere. Itaque lucem hoc loco generaliter non solum pro Christo, sed pro omni omnino luce accipi posse puto, ut hypothesis ad thesim revocetur, sensusque sit plenior ac firmior. Quasi a genere ad speciem, et a minori ad majus tacite argumentetur ac dicat: Cum lux omnis natura sua in tenebris lucere soleat, eamque tenebrae facile admittant et comprehendant, tamen homines, qui erant tenebrae, Christum, qui multo verior atque efficacior erat lux, admittere et comprehendere noluerunt.

Tenebrae lucem quomodo non comprehenderint.

6. *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.* Nemo lector attentus non statim dubitat, qua ratione Evangelista de Joanne nunc agat. Major pars auctorum putant, cum de verbi divinitate Evangelista dixisset, deque ejus adventu in carnem

Cur de Joanne hic fiat mentio.

---

[1]) Libro 5. de consid. [2]) Ephes. 5, 8. [3]) Vers. 10. et 11. [4]) Cap. 3. 19.

paulo post dicturus esset, de ejus prius praecursore Joanne agere voluisse. Sic Chrysostomus, Augustinus, Theophylactus, et ut videtur, Euthymius. Cyrillus vero tanquam testem eorum, quae dicta essent, citari Joannem putat, propterea dicit: *Hic venit in testimonium.* Si utramque rationem conjungas, erit singulis probabilior. Nam quia Joannes sex ante Christum menses natus est, et aliquanto prius quam ille baptizare atque docere coepit, antequam de Christi adventu et nativitate agat, de Joanne agit: quemadmodum Lucas, nisi quod multo copiosius, antequam de Christo dicere aggrederetur, de Joanne dixit [1]), ut Euthymius adnotavit. Et ex utriusque comparatione confirmat, quod dictum erat, in Verbo vitam et veram hominum lucem fuisse. *Non erat*, inquit, *ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera*, *quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Probat Christum solem fuisse, quia ante Joannem luciferum habuit.

Quod dicit *fuit*, omnes quos legerim interpretes ad praedicationem referunt, quasi tunc missus dicatur, cum praedicare coepit. Sed uberior mihi videtur, et veritati magis congruens fore sententia, si ad primam ejus conceptionem referatur. Missus enim a Deo Joannes est, cum primum est in utero conceptus. Propterea enim supra naturae modum parentibus a Deo datus fuit, *ut testimonium perhiberet de lumine* [2]), ut Angelus apud Lucam docet. Itaque qui hoc loco, quod Graece dicitur: *ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ*, verterit, *extitit homo quidam missus a Deo*, recte mea quidem sententia sensum expresserit. Non enim significant Graeca verba missum a Deo fuisse, sed extitisse, aut natum fuisse hominem, non casu, non naturali propagatione, ut caeteros homines, sed datum, missumque divinitus. Quemadmodum si Latine dicas, natus *est homo missus a Deo.* Si enim dicere voluisset, missum tantum fuisse a Deo, non dixisset *ἐγένετο*, sed *ἦν ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος.* Recteque Cyrillus adnotavit Evangelistam de Christo dixisse, *ἦν, erat*, *in principio erat verbum*, *et verbum erat apud Deum*, *et Deus erat verbum*: de Joanne autem dixisse *ἐγένετο extitit*, *factus est*, si Latinus pateretur sermo.

Cur Joannes vocetur mhoo. Eadem ratione hominem appellavit, quasi verbo illum, de quo locutus fuerat, opponens, qui antequam caro fieret, non homo, sed Deus erat. Missum autem a Deo fuisse dicit, quo plus ponderis haberet ejus, de quo statim dicturus erat, testimonium. Nomen expressit, et quia id ad fidem scribentis historiam pertinebat, et quia illud ipsum nomen testem commendabat, tum quod divinitus per Angelum datum esset [3]), ut Cyrillus observavit, tum quod sono ipso et significatione faustum haberetur, quia, ut apud Lucam diximus, gratiosum hominem significare creditur, ut adnotat Alcuinus.

---

[1]) Cap. 1. [2]) Cap. 1, 14. 15. 16. [3]) Luc. 1, 13.

7. *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.* Incipit personam Joannis comparatione aliorum hominum extollere, comparatione Verbi deprimere. Major aliis, quia missus erat a Deo ad praeclarissimum officium filii Dei demonstrandi, et in mundum quodammodo introducendi. Hoc est: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.* Minor Christo hoc ipso, quod propter Christum veniebat, ut illi tamquam Praeco ministraret. Hoc est: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine*, quod aliis verbis [1]) Angelus dicit: *Ipse praecedet ante eum in spiritu et virtute Eliae, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.* Joannis officium commendatur.

Quaestionem hic Chrysostomus commovet, quomodo Joannes in testimonium venerit, cum Christus dicat [2]): *Ego non ab homine testimonium accipio.* Respondet, non ideo in testimonium venisse, quod Christus, sed quod homines, ut Christo crederent, ejus indigerent testimonio. Propterea statim addidisse, ut et Theophylact. et Euthymius observat: *Ut omnes crederent per illum.* Citat Evangelista Judaeis gravissimum et gratiosissimum apud eos testem. Nam et Judaeus erat, et patre matreque nobilissimus, utroque parente ex sacerdotali genere originem habente, et sanctitate vitae erat celeberrimus, tantusque propheta habebatur, ut Messias esse crederetur [3]). Hunc illis testem adducit. Huic si non credant, cui credent? Itaque Christus etiam ex ejus alibi testimonio argumentatur [4]): *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati: ego autem non ab homine testimonium accipio.* Nempe etsi Joannes homo erat, tamen quia testis a Deo missus fuerat, ejus testimonium non humanum, sed divinum erat. Quomodo Joannes de Christo testimonium perhibuerit.

Ut omnes crederent per illum. Graece δι' αὐτοῦ ambiguum est, nam si genus tantum et Grammaticae leges spectes, et ad Joannem, et ad lumen referri potest. Itaque quidam ad lumen referunt, hac adducti ratione, quod Joannes non venerit, ut omnes, sed ut soli Judaei, quibus praedicaturus erat, per eum crederent. Nec judicium, nec rationem probo. Nam et judicium est singulare omnibus bonis auctoribus repugnantibus, et si ad lumen referretur, non diceret, *ut omnes crederent per illum,* sed ut omnes in illum crederent. Et ratio illa, quae illos movit interpretes, illud etiam efficeret, ut nec ad lumen, id est, ad Christum referretur: nam nec per Christum omnes crediderunt: nec aliis Christus, quam Judaeis praedicavit: quia non venerat [5]) *nisi ad oves, quae perierant domus Israel.* Declarat ergo Evangelista, quod proximo dixerat verbo, Joannem in testimonium venisse, docetque quid suo illo testimonio efficere voluerit: nempe ut omnes per illum, id est, illius testimonio atque praedicatione

[1]) Luc. 1, 17. [2]) Joan. 5, 34. [3]) Vers. 20. [4]) Joan. 5, 33. 34. [5]) Matth. 15, 24.

crederent in Christum. Sic Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius. At non omnes per Joannem crediderunt. Nec per Christum. Sed quemadmodum voluntas Christi erat, ut omnes omnino homines crederent, cum multi sua culpa credere noluerint: sic volebat Joannes, ut omnes suo testimonio in Christum crederent, quamvis non omnes crediderint. Nec enim dixit [1]): *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata* Judaeorum, sed *peccata mundi*, ut Theophylactus et Euthymius respondent.

Cur ergo solis Judaeis praedicavit? Eadem ratione qua Christus, quia Evangelium et Messias non gentibus, sed Judaeis promissus fuerat: per quos aliae gentes erant crediturae. *Salus* enim *ex Judaeis est* [2]). Ideoque nec Christus, nec ejus praeco Joannes extra Judaeam praedicavit, nec ex alia gente quam Judaeorum Apostolos elegit. Sed de hac re copiosius apud Matthaeum [3]) disseruimus.

8. *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* Intelligendum est ἦλθεν ὁ Ἰωάννης, *venit Joannes*, ut plena sit oratio et absoluta sententia. Quia venisse Joannem dixerat, *ut testimonium perhiberet de lumine*, qui lumen ipse fuisse videbatur, rationem dicti reddit non fuisse ipsum lucem, sed ideo venisse, *ut testimonium perhiberet de lumine.* Non solem, sed luciferum fuisse, qui solem post se oriturum testaretur: hominibus assuetis in tenebris esse, solem visum: longe majorem, longe clariorem illo solem fuisse Christum. Sciebat Evangelista magnam Judaeos de Joanne opinionem habuisse, ideoque ejus comparatione docet, quantus fuerit Christus, ad quem Joannes tenebrae erat; ut eos a Joanne transferat ad Christum. Aliam Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, cur hoc Joannes addiderit, rationem reddunt, ne, quia dixerat venisse Joannem, ut testimonium de Christo perhiberet, major Christo putaretur, quod ita plerumque fieri soleat, ut major ac fide dignior de minore plerumque testificetur. Nihil lectorem varietas interpretationis moveat: quod uno loco lux, alio lumen ponitur. Eadem Graece vox est, quam noster interpres, ut alias saepe solet, non alio puto consilio, quam ut similitudinis fastidium evitaret, nunc lumen, nunc lucem reddidit.

Illud ad rem magis pertinet, quod Cyrillus admonuit, nomen lucis, aut luminis Graece emphaticum articulum habere, *οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς*, id est, *non erat ille lumen illud.* Nam lumen quidem aliquod Joannes erat. *Erat* enim *lucerna ardens et lucens*, ipso etiam de illo Christo testante [4]), sed aliud est, lucernam, aliud solem, id est, ipsum lumen esse: aliud natura sua, aliud alterius beneficio lucere. Denique hoc inter Christum et Joannem caeterosque viros sanctos discriminis est, de quibus dicitur [5]): *Vos estis lux mundi:* quod inter solem et lunam.

---

[1]) Infr. v. 29. [2]) Inf. cap. 4, 22. [3]) Cap. 10, 4. et 15, 24. [4]) Joan. 5, 35. [5]) Matth. 5, 14.

Sol ex seipso, luna non nisi ex sole lumen habet: *de plenitudine* enim *ejus nos omnes accepimus* [1]).

Si ergo Joannes lux vera non erat, quomodo poterat veram lucem ostendere, hoc est, testimonium perhibere de lumine? quomodo poterat homines, ut veram lucem cernerent, illuminare? Rectissime [2]) respondet Augustinus oculos hominum fuisse saucios, qui autem oculis sunt sauciis, lumen solis in sole ipso oriente cernere non possunt: in monte, qui ejus radiis primus illustrari incipit, possunt. Non poenitebit lectorem verborum Augustini: *Magnum aliquid est iste Joannes, ingens meritum, magna gratia, magna celsitudo. Mirare plane, mirare, sed tanquam montem, mons autem in tenebris est, nisi luce vestiatur. Ergo tantum mirare Joannem, ut audias, quid sequatur. Non erat ille lumen, ne si eum montem putes lumen esse, naufragium in monte facias, non solatium invenias. Sed quid debes mirari? montem tanquam montem. Erige autem te ad illum, qui illuminat montem, qui ad hoc erectus est, ut prior radios excipiat, et oculis tuis sauciis nuntiet.*

Quomodo Joannes minor Christo ei testimonium perhibuit.

9. *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Explicat magis ac magis Christi et Joannis comparationem et declarat, quod superiore versu dixerat, illum non fuisse lucem illam, id est, veram, quae illuminet omnes homines: videtur vim articuli solam exponere, quod dixisset τὸ φῶς, *lux illa*, quasi dicat: Non erat ille lux illa, id est, vera lux, lux enim vera erat Christus. Oratio eleganter imperfecta est. Dicit enim *erat lux vera*, et non dicit, quis lux illa vera fuerit. Nec enim sensus est, fuisse lucem aliquam veram: sed aliquem alium praeter Joannem fuisse veram lucem, nimirum Christum. Christus enim quamvis non nominetur, intelligitur eo ipso, quod de illius et Joannis comparatione Evangelista loquebatur. Cur ergo non nominavit? quia majorem vim et gratiam habet oratio.

Lux vera Christus.

Quo sensu hoc loco lux appellatur vera a quibusdam disputari video. Aliquando, inquiunt, verum opponitur falso, ut [3]): *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Aliquando figurae, ut: *lex per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est,* infra [4]). Aliquando ei, quod non est naturale, aut per se cujusque modi, ut [5]): *ut simus in vero filio ejus:* quomodo hoc loco accipi putant. Ego quemadmodum nomen lucis non dicitur vere et proprie de Christo, sed metaphorice, ita puto veram lucem non vere, sed metaphorice dici. Lux enim vera ista est, quam oculis corporis cernimus, qualis profecto non erat Christus, nisi velimus cum Manichaeis delirare, qui solem istum corporeum Christum esse dicebant, ut D. Augustinus refert [6]). Sed dicitur lux vera metonymice, quia quod facit lux ista vera in corporibus, id verius atque perfectius ille in animis

---

[1]) In v. 16. [2]) Tract. 2. [3]) Eph. 4, 25. [4]) Vers. 17. [5]) 1 Joan. 5, 20. [6]) Tract. in Joan. 34.

facit. Magis enim et verius ille animum, quam sol corpus illuminat. Eodem prorsus modo, quo *vitis vera* dictus est [1]), non quod vere et proprie vitis sit, sed quod verius eos, qui in se credunt, quam vitis palmites nutriat atque sustentet. Et cibus verus, non quod sit vere cibus, cum non panem, sed verum corpus suum nobis cibum dederit; sed quod melius ac verius animos nostros, quam verus iste cibus, quo utimur, corpora nutriat [2]).

Quo autem modo lux illa vera illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, duplex est quaestio, altera quo lumine: altera quomodo omnes, cum de quibusdam idem Joannes dicat in tenebris adhuc esse [3]). Nonnulli hoc de naturali rationis lumine intellexerunt. Eo enim a Christo omnes illuminari, quia ejus omnes luminis participes sunt, ut Cyrillus [4]) et Junilius [5]). Quod quia minus probabile erat, haereticis placuit, non placiturum, si scivissent a tam bonis ante auctoribus dictum fuisse. Sed minime dubium est, de spirituali lumine intelligendum, de doctrina, de fide, de gratia, de vita illa, de qua dixerat, *et vita erat lux hominum*, ut Cyprianus [6]), D. Augustinus multis in locis [7]), Chrysostom., Maximus [8]), Beda, Theophylactus, Euthymius interpretantur.

Secundam quaestionem difficiliorem nobis Augustinus reddidit. Is enim contra Pelagianos de praedestinatione disputans, ut suam opinionem defenderet, non omnibus gratiam dari, non omnes illuminari, saepe ita interpretatur hunc locum, quasi sensus non sit, Christum aut re vera omnes illuminasse, aut illuminare voluisse: sed neminem, nisi per illum illuminari, aut ex omni genere hominum aliquos per illum illuminari [9]). De praedestinatione non disputo, tantum dico omnium Graecorum in hunc locum interpretationem multo magis mihi placere, illuminare omnem hominem quantum in ipso est: si qui non illuminantur, ideo non illuminari, quia recipere oblatum lumen nolunt, Chrysostomus [10]), Cyrillus, Theophylactus, Euthymius. Atque hanc arbitror fuisse causam, quamobrem non dixit, illuminavit, sed *illuminat*, non solum quia non tantum eos, qui fuerant, illuminaverat, sed eos etiam, qui tunc erant, illuminabat, eosque qui futuri erant, erat illuminaturus: sed quia saepe praesens tempus non effectum, sed naturam et vim solet significare, quemadmodum hunc ipsum locum exponit Maximus [11]), sicut paulo ante dixerat *lux in tenebris lucet*, id est, natura sua apta est, ut in tenebris luceat, quamvis lucem illam veram tenebrae non comprehenderunt.

---

[1]) Joan. 15, 1. [2]) Joan. 6, 55. [3]) 1 Ep. cap. 2, 9. 11. [4]) Libr. 1. in Joan. cap. 9. [5]) In Comm. in cap. 2. Gen. [6]) Lib. 1. cont. Jud. [7]) Hoc loco et libr. 4. de Trin. cap. 2. et alibi. [8]) Hom. 4. de Pasch. [9]) Libr. 1. de pec. merit. et rem. cap. 25. et in Ench. cap. 103. [10]) Homil. in Joan. 7. [11]) Hom. de sancto Euseb. Vercel.

Pelagianorum error confutatur.

Nec minus, sed multo etiam melius atque facilius hac interpretatione, quam illa Augustini, Pelagianorum error confutatur hinc colligentium, ut indicat idem Augustinus [1]), infantes sine peccato originali nasci. Illuminat enim Christus omnes homines, quantum in se est, sed multos ut adultos, quia nolunt: infantes, quia non baptizantur, non illuminat. Per ipsum enim baptismum illuminat, qui idcirco *φωτισμὸς illuminatio*, et a Graecis Theologis saepe, et a D. Paulo aliquando vocatur [2]). Illuminat quidem omnes, sed sicut sol iste accedentes ad se; ita infantes non nisi per baptismum ad se accedant. Prius surgendum, prius veniendum. *Surge,* inquit, *illuminare Jerusalem* [3]). Et: *surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus* [4]). Quod dicit, *venientem in hunc mundum*, notavit D. Augustinus [5]) ita Graece dictum esse, ut et accusativus ad hominem; et nominativus ad lucem referri possit, sensusque sit, lucem illam veram in hunc mundum venientem, quasi orientem solem, omnem hominem illuminare. Quem sensum Cyrillus et alii quidam secuti sunt: estque non falsus, non absurdus, sed mea sententia non proprius. Nam ut alia non esset ratio, nomen hominis proxime adhaerens jure sibi hoc participium vendicaret. Et Christus non solum in hunc mundum veniens, sed et postquam venit, et antequam veniret, erat *lux vera*, *quae* illuminabat *omnem hominem venientem in hunc mundum.* Et alii auctores omnes ita intellexerunt, ut non Christus veniens, sed Christus omnem hominem venientem in hunc mundum dicatur illuminasse, Augustinus, Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius.

Origenis error de animabus hominum.

Sed quaeri a multis solet, quare hominem in hunc mundum venientem dixerit potius, quam absolute: qui illuminat omnem hominem. Multae quaesitae et redditae a multis causae sunt. Notus error Origenis, ut colligitur ex ejus libris de principiis [6]), et testatur Epiphanius [7]), Theophilus [8]) et Methodius apud Epiphanium, et Hieronymus [9]), et Cyrillus [10]), quem ex hoc loco confirmasse creditur, ideo hoc dictum, ut significaretur animas hominum ante corpora fuisse, et propter peccata in corpora detrusas meliora pejorave pro suo quamque merito. Quod refutationis hoc tempore non indiget, et cum indigebat, satis est a Cyrillo hoc loco refutatum. Alii ideo dictum existimant *venientem in hunc mundum*, ut significaretur, qua parte hominem illuminaret: nempe non corpore, quod terrenum: sed animo, qui coelestis est, et venire quodammodo de coelo in hunc mundum videtur: non quod illic prius fuerit, ut Origenes arbitrabatur: sed quod non de terra, sed de coelo, id est, non ex parentum

---

[1]) Libro 1. de pec. merit. cap. 25. [2]) Heb. 6, 4. [3]) Jes. 60, 1. [4]) Eph. 3, 14. [5]) Libr. 1. de pec. merit. cap. 25. [6]) Libr. 1. cap. 3. et lib. 2. cap. 8. [7]) Haeres. 64. [8]) Lib. 1. Pasch. [9]) In Epist. ad Marcellin. [10]) Hoc loco.

traduce, sed ex solo Deo auctore originem trahat. Vera quidem sententia, sed subtilior, quam ut credere debeamus eo spectasse Joannem.

Res est facilis. Solent Hebraei hominem ita describere בוא עולם, *venientem mundi*, id est, in mundum, hoc est, nascentem, quod apud eorum Rabbinos est frequens, cum humanam naturam et homines universos volunt significare, et ne infantes quidem recenter natos excipere. Quod alia simili phrasi dicunt natos de muliere, quemadmodum loquitur Christus [1]). Venire enim in hunc mundum, est nasci, sicut exire, mori. *Nudus egressus sum de utero matris meae, et nudus revertar illuc* [2]). Et: *Unus ergo introitus est omnibus ad vitam, et similis exitus* [3]), et: *Sicut egressus est nudus de utero matris suae, sic revertetur* [4]), et: *Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quod nec auferre quid possumus* [5]). Hoc idioma Joannes est imitatus, ut nullum prorsus hominem exciperet. Et fortasse, ut ad solis lumen alluderet, quod ea tantum illustrat, quae intra ipsius, ut ita dicam, mundum, id est, intra ejus orbem, intra ejus sunt hemisphaerium. Ergo neminem in utero, dicet aliquis, illuminat? Facessant argutiae, venire in mundum non solum est nasci, sed etiam concipi. *Imperfectum*, inquit, *meum viderunt oculi tui* [6]). Uti potest quibuscum velit privilegio.

Verbi divinitas antequam incarnaretur praedicatur.

10. *In mundo erat.* Mirum quanto consensu veteres interpretes de verbo antequam caro fieret, hunc locum intelligant: Origenes, aut quisquis auctor est [7]), Chrysostomus [8]), Augustinus [9]), Cyrillus [10]), Theodoretus [11]), Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. Quasi de verbi divinitate loquatur Joannes, qua, antequam in mundum veniret, in mundo et ubique erat, omnia implens, omnia sustinens, omnia conservans, omnia gubernans: potuisse cognosci ab hominibus ex ipsa cognitione et contemplatione rerum: quia *coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum* [12]), et: *a magnitudine speciei et creaturae cognoscibiliter poterat creator omnium videri* [13]). *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intelligenda conspiciuntur* [14]). Rationem quoque ejus rei duplicem reddunt. Alii, ut doceret Joannes numquam stetisse per verbum, quo minus omnem semper hominem illuminaret, cum semper in mundo fuisset, semper illuxisset. Alii, ne et ipsum videretur cum mundo factum esse. Juvit eam interpretationem verbum imperfecti temporis *erat*, quo semper ante usus fuerat, cum aeternitatem significabat [15]). *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum.* Dicturum enim fuisse, in

---

1) Matth. 11, 11. 2) Job. 1, 21. 3) Sap. 7, 6. 4) Eccl. 5, 14. 5) 1 Tim. 6, 7. 6) Ps. 138, 16. 7) Homil. 2. in diversos. 8) Homil. 7. 9) Tract. 2. 10) Libro 1. in Joan. cap. 10. 11) In Com. in cap. 1. Ep. ad Hebraeos. 12) Ps. 18, 2. 13) Sap. 13, 5. 14) Rom. 1, 20. 15) Vers. 1.

mundo fuit, sicut post paulo dixit [1]): *in propria venit, et habitavit in nobis:* si de ejus in carnem adventu locutus fuisset.

Fateor, me praecipuam in hac interpretatione probabilitatem invenire, quod est omnium. Nam cum remotis auctoribus verba considero, perspicere mihi plane videor, Joannem de Verbo loqui facto jam carne, sed, ut supra diximus, per anticipationem. Quis enim non videt eodem contextu, eodem tenore, ac proinde eodem sensu, dicere: *In mundo erat*, quo statim dicit: *In propria venit?* Cum autem dicit, *in propria venit*, haud dubie de adventu in carnem loquitur: ergo et cum dicit, *in mundo erat*, loquitur de ejus in carne conversatione. Nec mihi quisquam objiciat prius dicendum fuisse, venisse in propria, deinde in mundo fuisse, si de ejus in carne vita loquebatur. Si enim istas consectari libet subtilitates, objiciam et ego, si in mundo prius erat, quomodo in propria venit? Non loquebatur subtiliter, sed theologice Divus Joannes.

Deinde cum addit, *et mundus eum non cognovit;* non dubium, quin mundi coecitatem reprehendat, quod cum potuerit, ac debuerit verbum sui auctorem agnoscere, errore obcoecatus non agnoverit. Ante incarnationem autem non video, quomodo aut debuerit, aut potuerit verbum mundus agnoscere. Nam ut Deum ex ipsa rerum conditione, ut ait D. Paulus [2]), cognoscere potuerit, certe Verbum, id est, personam Filii non potuit. Constans enim omnium Theologorum sententia est, unum quidem Deum ex rebus effectis cognosci posse, tres vero personas non posse. Multo etiam uberior, multo vehementior sententia est, ut mundi simul coecitatem, simul malignitatem arguat, quod auctorem suum, quem coram videbat oculis, et, ut ait idem Joannes [3]), *manibus contrectabat*, agnoscere noluerit. Nec intelligo, quorsum hic Joannes de Verbo ante incarnationem loqui possit, cum praecedentia omnia, ut docuimus [4]), et omnia sequentia, de illo jam carne facto intelligantur. Nam rationes illae duae, quas a nonnullis, cur id fecisset, afferri diximus, tenues sunt.

Nec enim id Joannes agebat, ut doceret, aut verbum non fuisse factum, quod satis jam superque docuerat, cum dixerat: *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum*, aut per illud non stetisse, quo minus homines illuminarentur, quod satis etiam probaverat, cum dixerat, *lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Nec verbum imperfecti temporis magis illam, quam hanc nostram opinionem juvat. Nam Graece quidem ἦν utriusque temporis et imperfecti et perfecti vim habet: et ut supra [5]) docuimus, eam differentiam temporis non observavit, cum in hoc Evangelio idem ἦν verterit *erat*, et alibi [6]) reddiderit, *fuit*, cum de eodem verbo sermo esset, Respondetur objectionibus.

[1]) Vers. 11. 14. [2]) Ad Rom. 1, 19. 20. [3]) 1 Ep. 1, 1. [4]) A vers. 4.
[5]) Vers. 1. [6]) 1 Joan. 1, 1.

et eadem esset omnino sententia. Adde, potuisse et Graece Joannem et Latine veterem interpretem, cum de Verbo jam carne facto ageretur, hac de causa imperfecto potius, quam perfecto uti tempore, ut significaret verbum non ad momentum modo temporis apparuisse, quod poterat verbum praeteritum indicare; sed diu in mundo inter homines fuisse versatum, quod declarat praeteritum imperfectum, quemadmodum si dixisset: in mundo versabatur, in mundo habitabat, *et mundus eum non cognovit*, inter manus eum mundus habebat, et recipere ac tenere noluit. Invenio etiam auctorem sententiae meae Gaudentium [1]), cujus haec verba sunt: *Etenim seducens humanum genus, ut derelicto Deo ipsum Satanam per simulacra coleret manufacta, principatum violenter tenuit, et exercuit tyrannidem in tantum, ut advenientem verum principem suum non cognosceret mundus, ipsius quippe diaboli praestigiis obcoecatus. Nam in mundo erat Christus, ut Evangelista testatur, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.* Ex quibus verbis, nisi fallor, perspicuum est ita Gaudentium hunc locum intellexisse, ut mundus reprehendatur, quod Christum ad se in carne venientem non agnoverit.

Et mundus per ipsum factus est. Hoc etiam plerique auctores idcirco additum putant, ne, quia dixerat, *in mundo erat*, tamquam creatura, parsque una mundi in mundo fuisse putaretur, Augustinus, Cyrillus, Theophylactus. Ego congruenter interpretor superiori sententiae, propterea hoc Joannem addidisse, ut doceret, quam ingratus fuisset mundus, qui, cum per Christum factus fuisset, ipsum tamen non agnovisset. Hoc enim magis ad rem pertinebat, et magis cum sequentibus convenit. Nam qua de causa hic dicit, *mundus per ipsum factus est*, dicit aliis statim verbis: *In propria venit.* Illud autem dubium non est, ideo dixisse, ut mundi ingratitudinem exaggeraret, et hoc ergo eadem dicit causa.

Cur mundus per Christum hic dicatur factus.

Observaverunt multi relativum δι' αὐτοῦ, *per ipsum*, antecedens non habere generis ejusdem, nisi ad λόγον verbum, quod praecesserat longissime [2]), referatur. Itaque eo quidam referunt. Nam ad τὸ φῶς lucem, aut lumen referri non posse, quia lux Graece neutrius, *αὐτοῦ ipsum* masculini generis est. Alii sensum Evangelistam, non genus respexisse vocum. Nam quia φῶς lucem Christum vocaverat, et Christus masculini generis est, usus fuisse relativo etiam masculino. Facilior mea sententia res est. In omnibus superioribus periodis, cum dicit: *Erat lux vera, et in mundo erat, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν,* intelligebatur λόγος, *verbum,* quod Graece masculini generis est. Cum eo igitur masculinum convenit relativum.

Duo errores redarguuntur.

Duo his verbis errores, ut ait Theophylactus, refutantur. Alter Manichaeorum, qui mundum ab alio nescio quo malo prin-

[1]) Tract. 12. in Evang. [2]) Vers. 1.

cipio factum esse dicebant: alter Arianorum, qui Filium Dei inter creaturas annumerabant, cum Joannes mundum, id est, creaturas omnes per ipsum factas fuisse testetur.

Et mundus eum non cognovit. Cum quater hoc loco Joannes mundum nominaverit, manifestum est, tribus primis locis mundum pro tota creatarum rerum universitate accipi. Hoc autem ultimo loco non sic, sed pro hominibus: qui, cum cognoscere Christum debuissent, non cognoverunt, ut Augustinus, Cyrillus, Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius adnotaverunt. Nec pro omnibus hominibus, sed pro iis tantum, qui terrena, id est, mundana sapiunt, ut Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius adnotaverunt, nam bonos quidem, et qui divina sapiebant, ipsum cognovisse, ut Abraham, qui *exultavit, ut videret diem ejus, vidit, et gavisus est* [1]). Prophetas, qui non solum cognoverunt, sed de illo etiam scripserunt [2]). Verum Chrysostomus, qui hujusmodi utitur exemplis, loquitur convenienter opinioni suae, aliorumque, ut diximus, fere omnium auctorum, qui hic de verbo, antequam caro fieret, agi putaverunt. Nos qui de jam facto carne agi credimus, aliis exemplis uti possimus.

Mundus hoc loco varie sumitur.

Non vocantur igitur mundus Apostoli, caeterique qui Christum receperunt, cognoverunt enim eum: sed vocantur mundus Pharisaei et caeteri, qui eum recipere noluerunt, quod nimis essent amore hujus saeculi occupati. Hi enim mundus dici solent infra [3]). Probabilius tamen mihi videtur, ut pro omnibus hominibus mundus accipiatur, non quod non aliqui cognoverint, sed quod major pars non cognoverit, et ex majore parte mundus dicitur eum non cognovisse. Sicut statim dicit, *sui eum non receperunt,* et tamen aliqui sui receperunt [4]): *Quotquot* enim *receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Itaque quod quidam observavit nomen Graecum *κόσμος mundus* semper hic articulum habere, ut intelligamus eodem modo ubique accipi, verum non est, et cum omnium auctorum sententia pugnat. Illud potius notandum erat, Verbum *ἔγνω novit,* aut *cognovit,* non simplicem hoc loco cognitionem, sed agnitionem cum approbatione, receptione et obedientia conjunctam significare, quemadmodum cum dicimus, venit Rex in regnum suum, et regnum ipsum non cognovit, id est, noluit agnoscere ac recipere pro Rege. Quod enim hic dicit, *et mundus eum non cognovit,* dicit paulo post, *et sui eum non receperunt.*

Pharisaei mundus vocantur.

11. *In propria venit.* Εἰς τὰ ἴδια, quasi in propriam possessionem aut in propriam domum, ut infra [5]), aut in terram suam, in populum suum, ut infra [6]). Quod multi ad populum Judaeorum referunt, qui *populus Dei peculiaris* dicebatur [7]), et

Cur Christus dicatur venire in propria.

---

[1]) Joan. 8, 56. [2]) Luc. 24, 27. [3]) Cap. 3. 19, et 8, 23. et 15, 18. 19. et 16, 8. 33. et 17, 9. 14. 16. et 1 Epist. cap. 2, 16. [4]) Inf. vers. 12. [5]) Cap. 19, 27. Act. 21, 6. [6]) Cap. 16, 32. [7]) Deut. 7, 6. et 14, 2. et 26, 18.

ad eum Christus tamquam ad propriam possessionem, ad proprium regnum venit, ut habetur locis notatis [1]). Sic Cyprianus [2]), Cyrillus, Chrysostomus, Augustinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. Alii in universum mundum, qui ipsius erat, ad omnes homines, quia omnes ipsius erant, ut Irenaeus [3]), Clemens Alexandrinus [4]) et Origenes, aut alius quis auctor [5]). Quam interpretationem illi etiam omnes auctores probant, quos modo in altera citavimus. Ego multo etiam magis, quam alteram probabilem judico. Nec enim de eo titulo Joannes agebat, quo populus Judaeorum proprius et peculiaris dicebatur, quod ab eo electus esset, quod legem et futuras Messiae promissiones accepisset, sed de eo potius, quo universus omnino mundus ejus erat, quia per ipsum erat factus. Quod enim ante dixerat: *Et mundus per ipsum factus est*, dicit nunc: *In propria venit*, indicans propterea *in propria*, id est, suum venisse mundum, quia mundus per ipsum factus fuerat. Venit nunc in mentem Irenaeum [6]), Cyprianum [7]) et Augustinum [8]) legere *in sua propria venit*, Marium vero Victorinum [9]): *in sua venit*. Quod etsi non magni admodum refert, monere volui.

Et sui eum non receperunt. καὶ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ, *proprii ipsius*, ad verbum, id est, domestici ejus. Dixerat enim *in propria*, id est, in mundum, quasi in domum suam venisse; dixit nunc a suis, id est, a suis domesticis receptum non fuisse. Hac ratione majorem vim habent verba, quam si simpliciter interpretemur *sui*, id est, Judaei *non receperunt*, quemadmodum illi auctores exponunt, quos paulo ante nominavimus. Quid sit recipere, vel non recipere Christum, declaratur [10]): *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus.* Credere ergo in eum, est eum recipere, non credere, non recipere. Apparet etiam ex proximis verbis, non esse universe intelligendum, quod dicit, *sui eum non receperunt;* aliquos enim recepisse statim dicit, sed quia non cuncti receperunt, aut major pars non recepit, generaliter dicit a suis receptum non fuisse.

Deus omnes, qui Christum recipiunt, filios Dei facit.

12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Primo loco quaerendum, quorsum hoc Joannes addiderit. Indicat Chrysostomus voluisse ex beneficio singulari, quod ii, qui eum receperunt, sunt consecuti, docere, quid ii perdiderint, qui ipsum recipere noluerunt. Aliam quoque possumus rationem reddere, voluisse causam explicare, quamobrem *in propria venisset*, nimirum, ut eos, qui se reciperent, filios Dei faceret. Quod autem dicit, *quotquot*, recte Chrysostomus [11]) et Cyrillus [12]), Beda et Theophylactus, et Euthymius expenderunt,

---

[1]) Matth. 15, 24. et 21, 37. 38. [2]) Lib. 1. adv. Jud. [3]) Lib. 3. cap. 11. [4]) Lib. 7. Strom. [5]) Homil. 2. in div. Evang. [6]) Lib. 3 .cap. 11. [7]) In lib. de orat. Dom. et lib. 1. cont. Jud. [8]) Tract. in Joan. 2. [9]) Lib. 4. cont. Arian. [10]) Seq. ver. [11]) Homil. 9. [12]) Lib. 1. cap. 13.

significare nullam gentis, nullam personarum rationem habuisse, sed omnes, qui se recepissent, sive Judaei, sive Graeci, sive Barbari, sive liberi, sive servi essent, filios Dei effecisse. *Non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi*, ait Petrus [1]), et alter: *Dicit enim Scriptura: Omnis, qui credit in eum, non confundetur. Non enim est distinctio Judaei et Graeci; nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant eum* [2]). *Non est Judaeus, neque Graecus; non est servus, neque liber; non est masculus, neque foemina* [3]). Videtur alludere ad Judaeos, qui Christum, qui illis potissimum venerat, recipere noluerunt, ut Cyrillus existimat. Illi enim ante filii Dei vocabantur. *Tu*, inquiunt, *Pater noster es, et Abraham nescivit nos* [4]).

Cum autem filii, qui eum primi recipere debuerunt, recipere noluissent, transtulit ad gentes jus adoptionis, eosque omnes sine discrimine, quicumque recipere voluerunt, in filios elegit. *Auferetur*, inquit, *a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructum ejus* [5]), et: *Vobis oportebat primum loqui Verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes* [6]). In verbis, quae sequuntur, magna esse creditur difficultas, quomodo Christus iis, qui se receperint, potestatem dedisse dicatur, ut fierent filii Dei, cum jam recipiendo ipsum filii Dei facti essent. Ipsum enim recipere, esse filium Dei fieri. Quod verba etiam paulo post sequentia confirmant: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Eos enim, quibus potestatem dedisse dicit, ut filii Dei fierent, ex Deo jam natos fuisse ait. Quid autem est aliud, filium Dei esse, nisi natum esse ex Deo?

Quomodo filii Dei fiunt, qui ex Deo nati sunt.

Cyrillus etsi quaestionem non attigit, tamen duas indicat solutiones. Alteram [7]), dedisse gentibus *potestatem filios Dei fieri*, cum crederent. Itaque ante quam crederent, hanc illis dedisse potestatem, eo ipso quod repulsum a Judaeis ad eas transtulit Evangelium. Non videtur haec interpretatio cum illis verbis convenire, *iis qui credunt in nomine ejus.* Nam illis ipsis, qui jam credebant, hanc significat datam fuisse potestatem, ut fierent filii Dei; neque cum illis aliis: *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, iis enim, qui jam per fidem ex Deo nati erant, potestatem ut filii Dei fierent, datam dicit. Alteram indicat idem [8]), et Pacianus [9]), quam et Theophylactus refert, dedisse jam credentibus potestatem, ut filii Dei fierent, cum baptizarentur. Per baptismum enim hominem regenerari. Probabilior haec est, sed adhuc illud manet, quomodo filii non erant, qui jam ex Deo nati erant? Alias duas Theophylactus tradit.

---

[1]) Act. 10, 34. [2]) Rom. 10, 11. 12. [3]) Gal. 3, 28. [4]) Jes. 63, 16. et 64. 8. [5]) Matth. 21, 43. [6]) Act. 13, 46. [7]) Cap. 13. [8]) Cap. 14. [9]) Lib. de poenitent. contra Novat.

Homo per solam fidem non fit Filius Dei.

Altera est, quam et Chrysostomi et Augustini, et Bedae et Euthymii fuisse sententiam non obscure ex eorum colligitur Commentariis: hominem non per solam fidem Dei filium fieri, nisi et charitas et opera charitatis accedant. Ergo per fidem jus tantum et potestatem hominem accipere, ut filius Dei fiat; per charitatem fieri. Verissima sententia. Eodem enim modo regeneratio, qua generatio nostra inchoatur, atque perficitur. Cum generamur, primum ex parentum semine concipimur, caro informis, rudis, inanis; necdum filii eorum, qui nos genuerunt, vocari possumus. Aliquanto post tempore accedit anima, tunc vere sumus filii, quia homines parentibus similes sumus. Idem in regeneratione fit. Semen divinum est fides; fide concipimur, sed non animamur: nondum filii proprie dici possumus, quia non vivimus, *fides enim sine operibus mortua est* [1]). Anima est charitas, cum ea ad fidem accedit, vivere incipimus et esse filii. Et quia charitatem, nisi qui fidem habet habere non potest, *dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine ejus.* Cum jam credentibus loquebatur Christus, cum dicebat: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est* [2]). Vera, inquam, et accommodata ad refellendam haeresim de justificatione nostrorum temporum haec doctrina est. Sed nondum nodus ille solvitur, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

Itaque altera Theophylacti solutio mihi magis placet, ut *filios Dei* Joannes vocet eos, qui filiorum fruuntur haereditate, qui in coelo quasi in Domo Dei sunt. Eos enim Scriptura proprie filios appellat. *Intra nos*, inquit, *gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes* [3]). Itaque perinde est, ac si dixisset: *dedit eis potestatem haeredes Dei et cohaeredes Christi*, et suos *fieri.* Quos enim Divus Paulus [4]) filios futuros dixit, eodem capite [5]) dixerat futuros haeredes. Hac ratione nihil in hoc loco manet difficultatis. Nam iis, qui jam vere erant filii Dei, quique *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati erant, potestatem*, id est, jus dedit, ut haeredes quoque illius fierent, quod est alio sensu *filios Dei fieri.* Placuerat mihi aliquando, quod apud quemdam postea interpretem legi, ἐξουσίαν hoc loco non potestatem, sed dignitatem, honoremque significare, et verbum γενέσθαι non fieri, sed esse. Nam id quoque utrumque verbum significat, ut esset sensus, iis, qui credidissent *in nomine ejus*, quique *non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt*, hunc honorem, hanc dignitatem tribuisse, ut filii Dei non postea fierent, sed etiam essent. Displicuit postea, cum magis

---

[1]) Jac. 2, 20. 26. [2]) Matth. 6, 44. [3]) Rom. 8, 23. [4]) Ad Rom. 8, 23. [5]) Vers. 15.

consideravi, cumque apud haereticum quemdam interpretem legi.

Una hic superest quaestio, cur Joannes hujus potius beneficii, ut filii Dei fierent, quam multorum aliorum meminit, quae certe contulit Christus iis, qui in se crediderunt? Ratio una ejus rei ex Cyrillo [1]) et ex Procopio colligitur, voluisse Joannem ad Judaeorum opinionem alludere, qui solos se filios Dei esse gloriabantur, quod beneficium significaverit ab illis Christum rejicientibus ablatum fuisse, et ad omnes gentes, quae eum receperunt, fuisse translatum. Altera ex Ambrosio [2]) et Augustino, Cyrillo et Beda [3]), voluisse indicare Joannem, Christum dedisse iis, qui in se crediderunt, quod maxime sibi proprium erat: ut filius esset Dei, communicasse cum illis haereditatem suam. De qua re scite Augustinus [4]) scribit: *Non timuit habere ille cohaeredes, quia haereditas ejus non fit angusta, si multi eam possederint. Illi ipsi certe illo ipso possidente fiunt haereditas ipsius, et ille vicissim fit haereditas ipsorum.*

Cur Joannes hujus beneficii meminerit.

Adnotant iidem auctores Ambrosius, Augustinus et Cyrillus, magnum ex hoc loco adversus Arianos argumentum sumi posse ad probandum Christum filium esse naturalem Dei, ac proinde verum Deum. Illi enim non dicit datum fuisse Joannes, ut filius Dei esset, sed dictum de illo est [5]): *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, dictum est [6]): *Ex utero ante luciferum genui te.* Quia ille natura, nos beneficio et adoptione filii sumus: nec, nisi ille nobis dedisset, filii esse poteramus. Dat ille quod habet, accipimus nos, quod nātura non habemus: solusque ille dare nobis potuit, ut filii essemus Dei, quia solus naturalis est filius. Habet hic locum, quod Philosophi docent [7]), quod in quoque genere per se, ac natura sua cujusque modi est, caeteris dare, ut ejusdem per participationem quamdam modi sint. Ignem natura sua maxime calidum omnia calefacere.

Mirum quam inepti novi haeretici sint. Colligit ex hoc loco eorum interpres nullas in justificatione, regenerationeque partes esse liberi arbitrii, quandoquidem datum nobis esse dicatur, ut efficiamur filii Dei. Et quo argumento Patres illi nostri adversus Arianos ad probandam Christi divinitatem utebantur; hoc illi adversus nos utuntur ad tollendam arbitrii libertatem. Quanto meliore judicio ac meliore fide ex hoc ipso loco liberum arbitrium collegissent, quemadmodum Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius collegerunt? Cum enim dicit, alios recepisse, alios non recepisse, quis utrorumque non videt libertatem, quia illi noluerunt recipere, isti voluerunt? Et cum dicit, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, quis non animadvertit liberam eorum indicari voluntatem, si perseverare velint, si non degenerare?

Calvini ineptum argumentum contra liberum arbitrium.

[1]) Hoc loco. [2]) Lib. 4. de fide cap. 4. [3]) In comm. in hunc locum. [4]) Tract. 2. [5]) Psalm. 2, 7. Heb. 1, 5. et 5, 5. [6]) Psalm. 109, 3. [7]) Arist. cap. 1. 2. Metaph. text. 4.

13. *Qui non ex sanguinibus.* Minime difficilis conjectura est, quamobrem hoc Joannes addiderit, ut ex comparatione nimirum, extenuationeque humanae generationis, divinae illius regenerationis, quam nobis Christum contulisse dixerat, dignitas appareret, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius existimant. Aut ne quis, quia filium Dei audierat, erraret, putaretque humano more carnalique generatione filios Dei homines fieri, ut ait Cyrillus. Utrumque probabile. Quod nonnulli dixerunt relativum οἵ, *qui*, ad filios referri, tanquam sit sensus, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, non qualescumque filios, sed tales, *qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nasci* solent, opus non est refutare. Non solum quia ratio ipsa Graecae Grammaticae refutat, cum τέκνα neutrius, οἵ masculini generis sit, sed etiam quia ea difficultas, cujus efficiendae causa ea interpretatio excogitata est, superiore versu a nobis est explicata. Refertur igitur ad eos, de quibus dixerat· *Quotquot autem receperunt eum.*

Per sanguines quid significetur.

Per sanguines quid significetur magis dubium. Excusat D. Augustinus interpretem, quod ut Graecum verbum exprimeret, Latinitatis rationem non habuerit. Nec enim Latine plurali numero sanguines dici, Graece autem esse ἐξ αἱμάτων *ex sanguinibus.* Cujus ipsius rei causa quaeri potest: cur potius dixerit ἐξ αἱμάτων *ex sanguinibus*, quam αἵματος *ex sanguine*, cum utroque modo Graece dicere potuerit. Augustinus et Beda respondent virilem simul atque muliebrem sanguinem significari, quibus concipiatur ac generetur homo. Alii menstrua notari putant. Non disputamus nunc, quid eo significetur nomine, sed cur Joannes plurali nomine usus sit. Hebraismum esse arbitror. Hebraei enim etiam, cum de uno tantum sanguine sermo est, αἵματα *sanguines* dicunt [1]). Non probo, quod dixerunt quidam, originale peccatum hac phrasi notari. Nam etsi verum est, nos in originali peccato nasci, tamen non id, opinor, agebat Joannes. Credo ego carnalem tantum significari generationem, et quod uno dictum erat verbo, *non ex sanguinibus*, duobus postea explicari: *Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri.* Solet enim sanguis praesertim adjuncto nomine carnis corruptionem, resque carnales, et carnales homines significare, ut: *caro et sanguis non revelavit tibi* [2]), et: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt* [3]), et: *Continuo non acquievi carni et sanguini* [4]), et: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem* [5]).

Nihil ergo aliud est, *non ex sanguinibus*, quam non humano more, non ex viro, non ex foemina, sed ex Deo. Opponit enim sanguines Deo, *non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt.* Quod perinde est, ac si Deo hominem opponeret, dicens qui non ex

---

1) Exod. 22, 2. 3. 4 Reg. 9, 7. 2) Matth. 16, 17. 3) 1 Cor. 15, 50. 4) Ad Gal. 1, 16. 5) Ephes. 6, 12.

homine, *sed ex Deo nati sunt*, quemadmodum Sulpitius Severus videtur intellexisse [1]). Itaque quaestio illa, quam Theophylactus commovet, quid de Isaac, de Samuele, de Joanne Baptista dicendum sit, *qui non ex sanguinibus*, *neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri*, *sed ex Deo nati* videntur; nihil, si ita interpretemur, habet loci. Nam etsi miraculo illi nati sunt, *ex sanguinibus* tamen, id est, ex homine nati sunt. *Solus Christus*, ut ait Tertulianus [2]), *excipitur*. *Qua caro*, inquit, *non ex sanguine*, *nec ex carnis et viri voluntate*, *quia ex Dei voluntate Verbum caro factum est*. Quin Christus ipse, qua homo est, quamvis sine viro, quamvis sine peccato, quamvis sine ulla sui, matrisve corruptione natus ex sanguinibus, hoc sensu, id est, ex homine natus est, propterea enim *filius hominis* passim appellatur. Illi autem filii Dei, de quibus hic Joannes loquitur, ne isto quidem modo *ex sanguinibus* nati sunt, quia non corpore, sed animo renascuntur, ubi neque carne, neque sanguine, id est, neque viro, neque foemina opus est. Interest scire, cur Evangelista aperte non dixerit, qui non ex homine, sed *ex Deo nati sunt*. In promptu conjectura est. Opponebat hnmanam divinamque inter se generationem, ut appareret, quantopere humanae divina praestaret, ideo descriptione carnis et sanguinis humanam extenuat. Non minus difficile quod sequitur.

Neque ex voluntate carnis, *neque ex voluntate viri*. Illud certum, Graecum nomen ϑέλημα, *voluntas*, praeter linguae consuetudinem, pro carnali poni concupiscentia Hebraeorum imitatione, qui חֵפֶץ, *voluntatem* omnem appetitum vocant. Exempla sunt multa [3]). De aliis verbis omnis est quaestio. Recepta vulgo est Augustini sententia, quam et Theophylact. secutus est, nomine carnis hoc loco foeminam intelligi, sicut illo loco [4]): *Hoc nunc os de ossibus meis*, *et caro de carne mea*. Fecit probabilem interpretationem, quod statim sequitur, *neque ex voluntate viri*, quasi sensus sit, neque ex voluntate foeminae, nec viri. Sed mihi duriuscula videtur interpretatio. Nec enim exemplum ex sacris literis occurrit, ubi caro pro foemina ponatur. Nam illud quidem, quod ex Genesi profertur: *Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea*, non magis probat foeminam carnem, quam os appellari. Os autem in Scripturis foeminam significare, nemo, credo, doctus dixerit. Sunt qui voluntatem carnis inferiorem, voluntatem viri superiorem appetitum vocari putent, quod subtile est.

Voluntas pro carnali concupiscentia.

Valde mihi placet Euthymii sententia, ultimum membrum duorum praecedentium explicationem esse. Quod enim dixerat, *non ex sanguinibus*, *neque ex voluntate carnis*, id est, non ex carne et sanguine, explicat dicens, *neque ex voluntate viri*. Vir

Vir hoc loco carnem et sanguinem significat.

---

[1]) Lib. 2. hist. sacrae. [2]) Lib. de carn. Christi. [3]) Jes. 58, 3. 13. ad Ephes. 2, 3. [4]) Gen. 2, 23.

enim nihil aliud, quam caro et sanguis est, quae duo nomina, ut supra monuimus, ubi copulantur, mortalem et fragilem hominis conditionem solent declarare. Itaque per virum hoc loco Evangelista etiam foeminam intelligit, quae et ipsa caro et sanguis est. Alterum enim parentem pro utroque posuit. Sed virum potius, quam foeminam, et quia praecipuus auctor est humanae generationis, et quia Deo opponebat, et aptior erat inter virum et Deum, quam inter foeminam et Deum oppositio. Ex Deo enim non tanquam ex foemina et ex matre, sed tanquam ex viro, et ex patre nascimur; et quia magis hac ratione vilitas humanae generationis exaggerabatur. Si enim vir, qui praecipuus humanae generationis auctor est, caro et sanguis est, quid erit foemina?

Sed ex Deo nati sunt. Quid sit ex Deo nasci, ex oppositione colligitur: non nasci ex carne et sanguine, id est, non carnaliter, sed spiritualiter, non corpore, sed animo. Nasci autem animo, est *renovari spiritu mentis*, ut ait D. Paulus [1]), et uno verbo justificari. Itaque quibus rationibus et quibus rebus justificamur, iisdem regeneramur, iisdem nascimur Deo. Non fide quidem sola, ut isti delirant, quae nos, ut diximus, aut nullo proprie modo, aut non nisi mortuos [2]), aut potius nondum vivos, nondum formatos, et animatos Dei filios facit, sed fide simul et charitate, quae Christiani hominis anima est. Quod etsi plerumque baptismo fit, ut cum Nicodemo disserit Christus [3]), ideoque baptismus *lavacrum regenerationis* nominatur [4]), tamen et ante baptismum aquae per baptismum, quem vocant voti, et post baptismum per poenitentiam fieri solet.

Quomodo de Verbo incarnato jam disserat.

14. *Et Verbum caro factum est.* Statim subit attenti lectoris animum dubitatio, quorsum hoc demum nunc Joannes dicat, loco, ut videtur, minime opportuno. Jam enim diu de Verbo agebat, tanquam de facto carne, jam in mundum venisse dixerat, jam iis, qui se receperant, potestatem dedisse, ut Filii Dei fierent. Chrysostomus [5]) et Theophylactus causam superioris sententiae reddi putant. Dixisse datam iis, qui ipsum recepissent, potestatem, ut filii Dei fierent, reddere nunc causam, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Nam si ille filius hominis factus non esset; nos Filii Dei non potuissemus fieri. Augustinus vero et Euthymius ad tollendam lectori admirationem, admiratione quadam majore dictum hoc esse. Dixerat enim homines, qui Christum recepissent, filios Dei factos fuisse, quod admirabile et pene incredibile lectori videri poterat, dicit nunc, quod multo videatur admirabilius, Deum filium hominis factum esse, ut illud jam lector, quod ante mirabatur, mirari desinat. Persto in ea, quam supra [6]) exposuimus opinione, haec verba principio capitis respondere; reliqua, quae [7]) usque ad hunc locum dicta sunt, per anticipationem et veluti per parenthesim quandam unius verbi

[1]) Ephes. 4, 23. 2 Cor. 4, 16. ad Col. 3, 10. [2]) Jac. 2, 17. 20. 26. [3]) Joan. 3, 3. [4]) Ad Tit. 3, 5. [5]) Hom. 10. [6]) Vers. 4. [7]) A vers. 4.

vita occasione dicta esse. Cum enim dixisset in Verbo illo, quod ante omne principium apud Deum erat, a Deo constitutam fuisse hominum vitam, voluit rationem explicare, quomodo Verbum *vita* hominum esset, quidque illis contulisset, quod ad hunc usque locum fecit. Tollamus ergo cogitatione animi, quae per eam occasionem interposita sunt, fingamusque Evangelistam hoc modo dixisse: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, et Verbum caro factum est*, videbimus, optime orationem cohaerere.

Sensum quaeramus, qui, si Joannes dixisset Verbum homo factum est, facilis esset; difficilem et in varios errores ancipitem fecit nomen carnis. Hinc enim ansam alii arripuerunt existimandi Filium Dei non animam, sed solam humanam sumpsisse carnem, cui Verbum loco animae fuerit. Hic unus Arianorum error fuit, ut scribit Athanasius [1]), et Gregorius Nazianzenus [2]), et Augustinus [3]), et Cyrillus [4]) et Philastrius [5]). Ex quo apparet, non omnes quidem Arianos, sed quosdam tantum eorum in hoc errore fuisse. Multas enim fuisse Arianorum sectas, sicut nunc sunt Sacramentariorum et Lutheranorum, alibi docuimus. Notior error Apollinaris nomine, quia hunc ille in primis defensabat, ut Socrates [6]) et D. Augustinus [7]), et Gregorius Nazianzenus [8]) et Epiphanius [9]), et Paulinus [10]) et Theodoretus [11]) auctores sunt. Alii, ut dicerent: Verbum ita factum carnem, ut in carnem conversum fuerit, unde *Tropitae*, id est, *conversores* appellati, ut tradit Philastrius, quos Socrates Apollinaristarum etiam genus facit. Alii, ut ex verbo et carne unam quamdam tertiam naturam factam dicerent, qui proprie Eutychis error fuit, in Chalcedonensi Concilio profligatus.

Nec magnae est operae istos omnes errores ex sacris literis refutare, quae infinitis pene locis Christum verum Deum, ac verum hominem esse docent, ac proinde verum corpus, veram animam habuisse. Quod facilius est, quam ut testimoniis probare debeamus, quae nusquam lectori non occurrent. Nec ignorat quisquam tam frequentem in Scripturis sanctis Hebraeorum phrasim, qui per synecdochem בשר, carnem, totum hominem appellant, praesertim cum humiliter ac modice de illo loqui volunt. Nota exempla: *spiritus universae carnis hominis* [12]). *Videbit omnis caro salutare Dei* [13]). *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi caro* [14]). *Ad te omnis caro veniet* [15]). *Qui dat escam*

---

[1]) In dialog. de Trin. contra Arian. [2]) In Ep. ad Cledon. [3]) In lib. ad Quodvult-Deum cap. 49. et in lib. cont. serm. Arian. cap. 5. [4]) Lib. 1. Thes. cap. 5. [5]) In Arian. sectis. [6]) In Eccles. hist. lib. 1. cap. 36. [7]) Lib. 83. qq. quaest. 80. [8]) Eo loco, quem modo citavi. [9]) Haer. 77. [10]) In epistola, quae apud eumdem extat Epiph. [11]) In Eraniste. [12]) Job. 12, 10. [13]) Jes. 40, 5. Luc. 3, 6. [14]) Psalm. 117, 6. Heb. 13, 6. [15]) Psalm. 64, 3.

omni carni[1]). Et: *benedicat omnis caro nomini sancto ejus*[2]). *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro*[3]). Sicut aliquando e contrario נפש, animam, vocat ex altera parte: *Omnes animae domus Jacob, quae ingressae sunt in Aegyptum, fuerunt septuaginta*[4]). *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*[5]). *In qua pauci, id est, octo animae salvae factae sunt*[6]). Itaque idem est, *Verbum caro factum est*, ac si dixisset, Verbum homo factum est.

Cur dictum sit Verbum caro factum est.

Nec temere quaeri solet, quamobrem Joannes potius dixerit *Verbum caro*, quam Verbum homo *factum est*, quia credendum non est eum sine causa fecisse. Multae causae a multis auctoribus afferuntur. Alii dicunt ad futuras haereses animo prospexisse, ne quis putaret, non veram, sed simulatam Christum carnem habuisse, quod non multo post Marcionistae, Valentiniani et Manichaei docuerunt. Hoc enim loco eos, qui contra eos scripserunt, refutarunt, Irenaeus[7]), Tertullianus[8]), Chrysostomus[9]), qui hanc rationem reddidit. Alii, ut singularem Dei erga homines benevolentiam declararet, qui propter ipsos caro, id est, res omnium fere vilissima factus fuerit, ut Theophylactus ait. Alii, ut Cyrillus: ut significaret humanam carnem, quae per peccatum mortalis facta fuerat, per conjunctionem Verbi, id est, naturalis et immortalis vitae, immortalitatem esse consecutam. Veram ego rationem esse arbitror, quod hominem Verbo opponere voluerit, id est infimum summo. Propterea Filium Dei, qui homo factus est, non Filium, sed Verbum appellavit, quod summam declarat potentiam. Tribuitur enim potentia Verbo Dei, quia omnia, quae vult, verbo fecit. *Omnipotens*, inquit, *sermo tuus exiliens de coelo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit*[10]). Et: *portans omnia verbo virtutis suae*[11]). Ideo hominem e contrario non hominem, sed carnem vocavit, quod verbum summam abjectionem, summam significat infirmitatem, ut appareat quantus Deus, quantillus sit factus homo.

Cur non dictum sit, Verbum carnem assumpsit.

Quaerunt etiam nonnulli, quando nomine carnis uti Joanni placuit, quare non potius dixerit, Verbum carnem assumpsit, quam *Verbum caro factum est.* Melius mihi videntur quaestionem suscitare, quam solvere. Quod enim dicunt voluisse futurum Nestorii errorem refutare, qui duas in Christo personas posuit, nulla satis meo judicio probabili conjectura docent. Hanc igitur ego causam fuisse ejus rei arbitror, quod his verbis Joannes multo melius, quod volebat expresserit, quam si dixisset: et Verbum carnem assumpsit. Id enim agebat, ut doceret, quo se Verbum Dei, illud sempiternum Deoque aequale nostra causa

---

1) Psalm. 135, 15. 2) Psalm. 144, 21. 3) Rom. 3, 20. 4) Gen. 46, 27. 5) Rom. 13, 1. 6) 1 Petr. 3, 20. 7) Lib. 3. cap. 11. et 18. 8) In lib. de carne Christ. 9) Hom. in hunc locum. 10) Sap. 18, 15. 11) Hebr. 1, 3.

demisisset, quod multo melius explicavit dicens, *et Verbum caro factum est,* quam si dixisset, et Verbum carnem assumpsit. Quae verba magis declarassent, ad quam dignitatem evecta fuisset caro, quam ad quam vilitatem abjectum fuisset Verbum.

Summa mysterii Incarnationis Christi.

Non alienum hujus loci est, ut quando hic de Christi incarnatione agitur, propter minus doctos lectores summam mysterii breviter exponamus. Deus, id est, Filius, non Pater, non Spiritus sanctus, factus est homo, ita prorsus, ut verus manserit Deus, et verus post incarnationem fuerit homo, verum corpus, veram animam habens, naturasque veras duas, divinam et humanam; ac proinde duas voluntates, alteram divinam, alteram humanam; personam tantum unam, eamque divinam, ideo non duos filios Dei, sed unum tantum esse, quemadmodum contra Nestorium in Concilio Ephesino, et contra Eutychem in Chalcedonensi probatum ac definitum est.

Idiomatum communicatio unde procedat.

Propter unitatem autem personae fit illa, quam *κοινωνίαν ἰδιωμάτων* Graeci, *communicationem idiomatum* Latini Theologi vocant: ut Deus natus ex muliere, passus, crucifixus, mortuus dicatur [1], et homo vere diceret, *antequam Abraham fieret, ego sum* [2]. Quibus ex locis ex idiomatum communicatione recte probamus unam in Christo personam, duas esse naturas, quia si duae personae essent, numquam idiomata communicarentur. Sic enim natura comparatum est, ut numquam, quod proprium unius naturae est, alteri tribuatur, nisi communem utraque personam habeat. Sicut non dicimus in accidentibus dulce album esse, nisi cum utraque natura dulcis et albi idem omnino subjectum habet, ut accidit in lacte.

Calviniani, quibus ista sophismata videntur, et Conciliorum decreta deliramenta sunt, tentent alia ratione ex scripturis probare, quod nobiscum de hoc mysterio credere se dicunt: quod cum facere non potuerint, et traditiones nostras, et subtiliorem Theologiam ista e latebris eruentem irridere desinant. Non male hoc loco Euthymius philosophatur, tribus modis unum fieri aliud, aut ita, ut in illud transmutetur, quemadmodum cibus fit sanguis, lac caseus: aut ita, ut aliquod tantum illi accidens accedat, ut aes fit statua: aut ita, ut accedat illi aliqua substantia, sed in illam non transmutetur, sicut miles accedentibus armis fit armatus. Verbum igitur non duobus illis prioribus modis, sed hoc tantum tertio factum fuisse carnem, dum naturam nostram quasi arma induit, ut cum diabolo pugnaret.

Verbi incarnati cum verbo nostro expressa collatio.

Scita quoque est Verbi Dei incarnati cum verbo nostro voce expresso comparatio, qua utitur Augustinus [3]. *Verbum*, inquit, *quod foris sonat, signum est verbi, quod intus latet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud, quod profertur carnis ore,*

---

[1]) 1 Cor. 2, 2. Apoc. 1, 18. et 2, 8. Act. 20, 28. [2]) Joan. 8, 58.
[3]) Lib. 5. de Trin. cap. 11.

vox verbi est: verbumque et ipsum dicitur propter illud, a quo, ut foris appareret, assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox quodammodo corporis fit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum, sicut Verbum Dei caro factum est, assumendo eam, in qua et ipsum manifestatur sensibus hominum. In eo etiam, quod Augutinus non indicat, exemplum est simile, quod sicut in verbo nostro duae naturae sunt, corporalis altera, id est, sonus, altera spiritualis, id est, significatio, suppositum autem sive subjectum unum, sic incarnato Verbo Dei duae naturae, divina et humana sunt, persona vero una. Longiorem hujus loci explanationem si quis requirat, Theodoretum legat [1]), ubi omnium veterum auctorum de his verbis sententias inveniet.

Et habitavit in nobis. Putant Chrysostomus [2]) et Cyrillus [3]), et Theophylactus et Euthymius, ideo hoc Joannem addidisse, ne quis existimaret, Verbum in carnem fuisse conversum: sed duas indicare in Christo integras, divinam atque humanam mansisse naturas: sicut ante dicens: *Verbum caro factum est,* unam tantum significaverat esse personam. Probabile, sed potius credo gradum ad id, quod dicturus erat, facere voluisse. Dixit enim habitasse in nobis, quia volebat dicere se vidisse, testemque ejus rei oculatum esse. Athanasius [4]) causam reddi putat, cur *Verbum caro factum sit:* propterea enim carnem factum fuisse, ut in nobis posset habitare. De sensu nonnulla etiam est quaestio. Dixit Graece *καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*, quod ad verbum verteris, *et in tabernaculo in nobis habitavit.* Quod quidam sic acceperunt, quasi humana natura, quae, quia nobis omnibus communis est, nostra dicitur, ejus tabernaculum, in quo habitaverit, esse significetur, quemadmodum Theodoretus [5]), Hilarius [6]), Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus interpretantur. Sic enim D. Paulum dicere, in ipso *omnem plenitudinem divinitatis corporaliter inhabitare* [7]), sic corpus nostrum vocare tabernaculum [8]), et Petrum [9]). Alii simpliciter exponunt, *in nobis*, id est, inter nos habitasse, sicut dixit Baruch [10]): *Post haec in terris visus, et cum hominibus conversatus est*, Augustinus [11]).

Quid sit in nobis habitare.

Nec tantam hoc loco vim verbum *ἐσκήνωσεν* habere mihi videtur, quantam illi: nec tam nullam, quam isti auctores existimant. Nec enim crediderim sine causa Joannem eo usum verbo, cum facilius et magis usitate dicere potuisset: *καὶ ᾤκησεν ἐν ἡμῖν*, si tantum dicere voluisset, inter homines habitasse. Credo ergo, quod ante me nonnullum observasse video, voluisse Joannem verbo a tabernaculo deducto significare, Verbum Dei non tanquam indigenam in patria sua: sed tanquam hospitem et peregrinum in aliena apud nos ad tempus tantum habitasse. Solent enim, qui in patria sunt, in domibus; qui autem peregri-

[1]) In Dial. Impatibili. [2]) Hom. 10. [3]) Cap. 16. [4]) Orat. 3. cont. Arian. [5]) In Impat. [6]) Lib. 11. de Trinit. [7]) Ad Col. 2, 9. [8]) 2 Cor. 5, 4. [9]) 2 Epist. cap. 1, 13. 14. [10]) Cap. 3, 38. [11]) Tract. 2.

nantur, in tabernaculis habitare, quemadmodum Filii Israël quamdiu sunt per desertum peregrinati. Nam et corpus nostrum propterea in Scripturis aliquando, ut modo diximus, tabernaculum appellatur, ut significetur, quia *non habemus hic civitatem permanentem, sed futuram inquirimus*, ut D. Paulus loquitur [1]).

Et vidimus gloriam ejus, gloriam, quasi unigeniti a Patre. ἐθεασάμεθα spectavimus, contemplati sumus, quasi in aperto, quasi in theatro, *palam vidimus gloriam ejus*, quemadmodum pluribus explicavit verbis [2]): *Quod fuit ab initio, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae contrectaverunt de Verbo vitae, annuntiamus vobis. Gloriam ejus* vocat signa divinitatis, quae multis in eo rebus apparebant. Quasi dicat non ita Verbum factum fuisse carnem, ut ejus penitus majestas obscuraretur, multis se indiciis adeo ostendisse, ut oculis ipsis videri posset. Vero simile est, quod quidam existimant, ad Christi Transfigurationem [3]) alludere, cujus testis Joannes fuerat, et ubi suam illi potissimum gloriam intuendam aperuerat. Nam et Petrus, qui alter ejus spectator ac testis fuerat, eodem allusit, ut suum, quemadmodum Joannes, testimonium commendaret [4]): *Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam voce delapsa ad eum hujuscemodi a magnifica gloria* [5]): *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de coelo allatam: cum essemus cum ipso in monte sancto.* Satius quidem fuerit generaliter ad miracula, ad praedictiones, ad cognitionem cogitationum, ad doctrinam atque res omnes extendere, quibus suam quoquo modo divinitatem declaravit, quemadmodum Chrysostomus et Euthymius existimant.

Quorsum vero hoc Joannes adjunxerit, multi quaerunt. Chrysostom., August., Beda, Theophylact. putant finem his verbis declarari, quamobrem *Verbum caro factum* esset, scilicet, ut ejus gloriam perspicere possemus, adumbratam quodammodo humanitate, quam ipsam per se intueri non poteramus. *Gloriam ejus*, inquit August. [6]), *nemo posset videre nisi carnis humilitate sanaretur. Unde non poteramus videre? Intendat ergo charitas vestra, et videte, quod dico. Irruerat homini quasi pulvis in oculos, irruerat terra, sauciaverat oculum, videre non poterat lucem. Oculus iste sauciatus inungitur, terra sauciatus erat, et terra illuc mittitur, ut sanetur. Omnia enim collyria et medicamenta nihil sunt nisi de terra. De pulvere caecatus es, de pulvere sanaris. Ergo caro te caecaverat; caro te sanat. Carnalis enim anima facta erat, consentiendo affectibus carnalibus, inde fuerat oculus mentis caecatus. Verbum caro factum est. Medicus iste tibi fecit collyrium. Et quoniam sic venit, ut de carne vitia carnis extingueret: et de morte occideret mortem, ideo fa-*

Quorsum hoc Joannes adjunxerit.

---

[1]) Ad Heb. 13, 4. [2]) 1 Epist. cap. 1. vers. 1. [3]) Matth. 17, 1. Marc. 9, 2. Luc. 9, 28. [4]) 1 Ep. cap. 1, 17. 18. [5]) Matth. 17, 5. [6]) Tract. 2.

ctum est in te, ut quoniam Verbum caro factum est, tu possis dicere: Et vidimus gloriam ejus. Libenter Augustini quamvis multa verba recitavi, quia si non propriam interpretationem, utilem certe habent, elegantemque sententiam. Caeterum quod ad quaestionem attinet, probabilius esse existimo, quod principio indicavimus, voluisse Joannem testimonii sui fidem commendare, qui incarnati Verbi majestatem oculis perspexisset. Hac enim de causa simili sententia alibi [1]) usum fuisse videmus.

Gloriam quasi unigeniti a Patre. Repetitio est ad explicandam gloriae magnitudinem adhibita, quasi dicat: Vidimus, inquam, gloriam ejus, quasi gloriam unigeniti. Primum, tenendum hoc loco est, quod Augustinus [2]) et Ambrosius [3]), et Chrysostomus [4]), Gregorius [5]), Theophylactus et Euthymius [6]) monuerunt, particulas istas *quasi*, *tanquam*, *sicut*, quibus una fere Graeca respondet ὡς, aut ὥσπερ non semper similitudinem, sed aliquando veritatem significare. Ejus rei infinita in Scripturis exempla sunt, quae facile quisque reperiet. Et vulgo, ut Chrysostomus et Theophylactus ajunt, ita de Rege solemus loqui: Incedit quasi Rex, id est, ut Regem decet, ita ut ex ipso incessu facile appareat ipsum esse Regem. Et cum de aliquo dicimus: *Fecit sicut vir bonus, non significamus*, inquit Augustinus, *eum virum bonum non esse, sed ita fecisse, ut appareat virum esse bonum.* Sic ergo accipitur hoc loco, ut vera solius unigeniti gloria significetur, sensusque sit, *vidimus gloriam ejus* talem ac tantam, ut non nisi unigeniti Filii Dei esse posset, ut facile ex ea intelligi posset eum esse unigenitum.

Quae interpretatio multo profecto melior et magis Catholica est, quam illa subtilium quorumdam interpretum, qui similitudinem tantum significari putant, quasi sensus sit: Non vidimus quidem gloriam ipsam veram unigeniti, quae in hac vita videri non potest., sed quasi gloriam unigeniti, id est, similitudinem quamdam ejus, qualis illa fuit, quam in Transfiguratione nobis ostendit. Liceat etiam nobis adversus argutos arguti esse. Recte, si dixisset: Vidimus gloriam ejus, quasi gloriam unigeniti. At non dicit, quasi gloriam unigeniti, sed: *gloriam quasi unigeniti.*

Cur Joannes dixerit gloriam quasi unigeniti.

Melius in ea quaestione ponetur opera, cur Joannes hoc ipsum dixerit. Respondent Chrysostom., Theophylactus, Euthymius, idemque Cyrillus indicat, voluisse hoc verbo docere, quid inter ejus et sanctorum hominum gloriam interesset. Nam et gloriam Mosis visam, cum ex colloquio cum Deo ejus facies cornuta facta est, ita ut ejus aspectum homines sustinere non possent [7]). Et Eliae, cum curru igneo evectus in coelum est [8]). Sed eorum gloriam non quasi unigeniti apparuisse, participatam enim fuisse, ut Cyrillus ait; Verbi autem gloriam unigeniti, id

---

[1]) 1 Epist. cap. 1, 1. [2]) In Psalm. 125. [3]) Epist. 47. et serm. 18. in Psalm. 118. [4]) Hoc loco. [5]) Lib. 18. Mor. cap. 4. [6]) In comm. [7]) Exod. 34, 29. 30. 2 Cor. 3, 7. [8]) 4 Reg. 2, 12.

est, naturalem. Rem quidem hi auctores recte tetigerunt, sed non penitus explicarunt. Cur enim non dicebat gloriam quasi filii, quo verbo non minus, quod illi dicunt, declarasset, ejus gloriam non participatam, sed naturalem fuisse, sed dixit *gloriam quasi unigeniti?* Unus mihi videtur Basilius hunc penitus locum enucleasse [1]), propterea nomine unigeniti usum fuisse Joannem, ut indicaret tantam ejus, quantam Patris fuisse gloriam. Cum enim aliquis pater multos habet filios, non omnem suam gloriam, non omnem substantiam omnesque facultates uni dare, sed inter omnes dividere: cum autem unum tantum habet, quod est unigenitum esse, quidquid omnino habet, illi tradere, nihil sibi reservare, aequalem sibi eum facere omnibus in rebus. Hoc est: *Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt* [2]). Loquitur autem Joannes, ut opinor de Verbo, etiam quatenus homo erat: nam etiam ut homo unigenitus erat Dei, et omnem ejus gerebat gloriam. Quid enim non erat, qui Deus erat? quid non habebat, qui inhabitantem in se, et in eadem persona conjunctam habebat divinitatem?

Christus ut homo omnem gloriam Patris habuit.

At quid est quod addit, *a Patre*? Cum duobus praecedentibus nominibus hic ablativus jungi potest, vel cum gloria, vel cum unigenito: cum gloria quidem, ut sit sensus: *vidimus gloriam ejus quasi unigeniti a Patre* datam: quemadmodum Cyrillus et Theophylactus jungere videntur, estque et vera, et congrua loco sententia. Nam eodem modo loquitur Petrus [3]): *Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam voce delapsa ad eum hujuscemodi: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Hoc tantum habet incommodi, quod duriuscula trajectio sit, et minus plena sententia. Oportebit enim, ut ad solam Christi transfigurationem referatur, quam supra diximus patere longius. Itaque magis placet, ut cum nomine unigeniti, quod proxime adhaeret, copuletur, sensusque sit: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre,* id est Patris, aut ejus, qui unus a Patre genitus sit: ut Origenes [4]), Beda et Euthymius intelligunt. Neque necessarium esse arbitror, quod plerique putant, ut aliquid subintelligatur, quod congruam efficiat orationem: aut participium *ὄντος qui sit,* ut quidam volunt, *quasi unigeniti*, qui a Patre sit, ut infra [5]): *Ego scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit:* aut *ἐξελθόντος exeuntis,* id est, *procedentis, quasi unigeniti,* qui a Patre exierit, ut [6]): *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis et credidistis, quia ego a Deo exivi; exivi a Patre, et veni in mundum,* et [7]): *Et cognoverunt vere, quia a te exivi, et crediderunt, quia tu me misisti.* Hoc, inquam, aut aliquid aliud subintelligere necessarium esse non arbitror. Nam etsi non participium, sed nomen est, ut

---

[1]) Hom. de fide. [2]) Joan. 16, 15. [3]) 2 Epist. cap. 1, 17. [4]) Tract. 2. in Matth. [5]) Cap. 7, 29. [6]) Cap. 16, 27. 28. [7]) Cap. 17, 8.

quidam argumentantur, tamen vim participii passivi habet, quemadmodum si Latine unigenam dicas. Nec enim minus dicere licebit, unigena a Patre est, quamvis unigena non participium, sed nomen sit, quam: ille est ab illo alienus, id est, alienatus. Et est meo quidem judicio aptior, efficaciorque sententia. Atque ita D. Augustinus videtur interpretari [1]).

Plenum gratiae et veritatis. Similis hic quaestio est, quomodo verba jungenda. Sed alia prius expedienda est, quomodo Graece legendum. Nam omnes fere nunc codices in nominativo legunt πλήρης *plenus.* Quam lectionem quidam sic exponunt, ut nominativus *plenus* ad sequentia, id est, ad Joannem referatur: sensusque sit, plenus gratiae et veritatis Joannes testimonium perhibet de ipso. Quod miror equidem illis in mentem venire potuisse. Quam multa vero philosophantur, ut Joannem probent recte plenum gratiae et veritatis dici posse? Non dissimulo, odio mihi esse istam in tractandis divinis literis tam argutam, tam curiosam, tam audacem subtilitatem: vellemque eumdem animum induere lectorem meum.

Nihil enim periculosius, quam indulgere intemperanter ingenio. Nonne satis erat Catholicis hominibus nostrum interpretem vertisse aliter? omnes veteres auctores aliter exponere? Considerassent, quod statim [2]) sequebatur: *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Illum enim haud dubie plenum gratiae et veritatis appellaverat, de cujus plenitudine dicit nos omnes accepisse. Non dicit de Joannis, sed de Christo nos accepisse plenitudine: de qua ipse etiam se Joannes accepisse confitetur. Considerassent, quod dicitur [3]): *Lex per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Illum enimvero plenum gratiae et veritatis dixerat, per quem gratiam et veritatem factam fuisse dicit. Quisnam ille fuit? Christus, an Joannes? Observassent, quod quilibet, vel mediocriter doctus observare potuit, nonnullos quidem homines sanctos, Beatam Virginem, Joannem Baptistam, Stephanum gratia plenos appellari: plenum vero veritatis hominem purum neminem. Magis enim propria Christo veritas, quam gratia est. Nam gratiam quidem cum hominibus saepe communicat: veritatem, id est, legis ac promissionum impletionem numquam. Solus ipse legis ac promissionum finis est.

Veritas Christo magis propria, quam gratia.

Reliquum igitur est, si ita legamus, ut nominativus πλήρης *plenum*, referatur ad λόγον *verbum*, hoc sensu: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, plenum gratiae et veritatis*, et reliqua, quae medio spatio interjecta sunt verba, parenthesi legantur. Quo sensu et nostrum vertisse interpretem manifestum est: quia enim neutro genere *Verbum* dixerat, neutro etiam genere in nominandi casu dixit, *plenum gratiae*; et Origenes [4]), et

---

[1]) Lib. cont. epist. Man. cap. 37. [2]) Vers. 16. [3]) Vers. 17. [4]) Tract. 2. in Matth.

quisquis auctor fuit [1]), et Gregorius Nyssenus [2]), Augustinus [3]), Beda et Euthymius interpretantur.

Alii malunt paucos quosdam secuti codices in quarto casu legere πλήρη *plenum*, quorum alii ad Verbum, alii ad gloriam referunt, utrique ad verbum ἐθεασάμεθα *vidimus*, repetentes verbum vidimus, scilicet Verbum plenum gratiae et veritatis, ut illi, aut vidimus gloriam ejus plenam gratiae et veritatis, ut Cyrillus et Theophylactus, quemadmodum nonnulli existimant, interpretantur. Prima illa interpretatio Origenis et Gregorii Nysseni vera est: nec meliorem arbitror esse quaerendam.

Reliquum est, ut exponamus, quid sit esse *plenum gratiae et veritatis*. Id auctor ille [4]) multis disserit verbis. Non dubito, quin gratiam Joannes intelligat, de qua versiculo decimo septimo dicit: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia*. Illa ergo omni gratia, quam omnes unquam homines acceperunt, ille plenus erat. Acceperunt gratiam redemptionis, gratiam, quam vocant gratum facientem, varia Spiritus sancti dona, quae gratiae gratis datae appellantur. Omnes et aliae, quas nemini fortasse dedit, in eo fuerunt, et fuerunt cumulate, redundanter, affluenter tanquam in fonte, tanquam in capite, unde in rivulos, unde in membra derivantur. Quid sit per haec verba intelligendum.

Hinc intelligitur, quid discriminis inter illum, et Beatam Virginem ejus Matrem, Joannem Baptistam et Stephanum fuerit, quos etiam Scriptura testatur plenos fuisse gratiae, vel Spiritus sancti [5]). Primum quod major, id est, infinita in Christo fuerit gratia, in aliis finita. Illi enim *non ad mensuram dedit Deus spiritum* [6]), nobis autem *secundum mensuram donationis Christi* [7]). Deinde quod in Christo per se et veluti nativa, in aliis participatione tantum plena fuerit gratia. Plenum luminis esse dicimus, quod clarissimum est: sed aliter Solem, aliter quod a Sole multo collustratur lumine, plenum luminis appellamus. Plenum aqua mare, plena ex mari flumina, vide quantum intersit. Haec nos ruditer, dum Scripturam doctis, indoctisque communiter interpretamur. Tractantur in scholis a Theologis subtilius, unde huc afferre doctus, ubi discere indoctus lector debet.

Veritatem quidam ad duas Christi naturas referunt, quod nihil falsum, nihil simulatum, nihil fictum haberet, sed vere esset, quod apparet, verus Deus, verus homo, ut Beda interpretatur. Alii ad doctrinam, ut Euthymius, quod vera docuerit. Verus sensus est, quem explicat Origenes, aut qui alius est auctor [8]), et Theophylactus hoc loco, ut veritatem Joannes opponat figuris et promissionibus veteris legis, quas omnes Christus implevit. Itaque impletio ipsa, aut id, quo implebantur veteres Quid sit veritatis plenum.

---

[1]) Hom. 2. ad diversos. [2]) Hom. 13. in Cantic. [3]) Lib. 13. de Trin. cap. 19. [4]) Hom. 2. ad divers. [5]) Luc. 1, 15. 28. Act. 6, 8. [6]) Joan. 3, 34. [7]) Ephes. 4, 7. [8]) Hom. 2. ad divers.

promissiones atque figurae, veritas appellatur: ut colligitur ex vers. 17. *Lex*, inquit, *per Mosem data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est.* Manifeste enim legi veritatem, id est impletionem opponit. Hoc est, quod ait D. Paulus[1]): *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum.* Hoc est, quod iterum ait[2]): *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo Est, et Non. Dei enim filius Jesus Christus, qai in vobis praedicatus est per me, et Sylvanum, et Timotheum, non fuit Est et Non: sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est: ideo per ipsum Amen Deo.* Intelligitur opinor ex his locis, quid sit plenum veritatis. Venit Filius Dei in hunc mundum quasi pecunia onustus: Galli dicerent, *ayant de quoy payer*, ut quidquid pro peccatis nostris, quidquid pro figuris et promissionibus veteris Testamenti debebatur, exsolveret, hoc est, venisse *plenum veritatis. Ecce,* inquit, *Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo*[3]).

15. *Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens.* Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε. *Testatur de illo et clamavit*, id est Joannes hujus rei testimonium praebet, qui clara voce interrogatus, respondit illum esse Christum, de cujus plenitudine omnes essent accepturi. Vero simile est, nostrum interpretem utrumque verbum praesenti tempore legisse μαρτυρεῖ et κράζει, *testimonium perhibet et clamat;* estque oratio magis emphatica. Quorsum hoc Joannis testimonium nunc proferat Evangelista, prima hoc loco quaestio est. Sunt qui putent haec verba illis superioribus[4]) respondere: *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine:* quare explicare nunc velle, quodnam illud fuerit, de quo dixerat, testimonium. Sic apud D. Thomam Alcuinus. Sed hiatus ipse tantum spatii tenens satis indicat, non bene tam dissita inter se verba cohaerere. Praeterquam quod, ut eo diximus loco, quod hic dixit: *Hic venit in testimonium*, non ideo dixit, ut de Joannis ageret testimonio, sed ut discrimen inter Christum et Joannem ostenderet. Hoc autem loco satis apparet, suscepto consilio de Joannis testimonio disputare. Alia igitur hoc facit causa, quam Chrysostomus et Euthymius indicarunt.

Cur hic Joannis testimonium proferatur.

Voluit, quod ipsemet dixerat Evangelista, Verbum carnem factum fuisse et inter nos gratiae ac veritatis plenum habitasse, Joannis Baptistae testimonio confirmare, testis apud Judaeos omni, ut vocant, exceptione majoris, Judaei, sacerdotis filii, prophetae, tam denique sancti, ut Christus ipse crederetur, et contra seipsum pro Christo testificantis. Unicuique enim nedum viro bono

---

[1]) Ad Rom. 15, 8. [2]) 2 Cor. 1, 18. 19. 20. [3]) Jes. 40, 10. et 62, 11.
[4]) Vers. 7.

contra se testanti credendum est. Et Joannes, cum Christus esse putaretur, et an is esset, fuisset interrogatus, *confessus*, inquit, *est, et non negavit, confessus est, quia non sum Christus*, infra [1]). Huc opinor, pertinet, quod clamandi verbo usus est, partim ut significet, Joannem non obscure, non ambigue, non timide: sed palam, aperte, publice et quam clarissima potuit voce testatum esse, non se, sed Christum verum esse Messiam: partim ut ad Jesaiae testimonium alluderet [2]): *vox clamantis in deserto.* Ut verbo ipso doceret Joannem fuisse eum, quem Jesaias vaticinatus esset ante Deum venturum fuisse. Quare credendum illi esse, vel propter Jesaiae testimonium, quando alia non esset causa.

At enim quomodo hoc Joannis testimonio, quod ipse dixerat, Evangelista confirmat? Quid enim hoc ad illud: *In principio erat verbum*, et: *Verbum caro factum est?* Multum omnino. Eo enim ipso, quod Joannes testatus est Christum esse Messiam, qui venturus erat, declaravit esse Deum, et Verbum illud, quod *erat in principio apud Deum*, talem enim prophetae futurum praedixerant. Et eo ipso, quod dixit se vocem illam esse in deserto clamantis, qui ante Deum ad nos venientem venturus erat, docuit Christum esse Deum. Idemque docet, cum dicit [3]): *Post me venturus est, qui ante me factus est, quia prior me erat*, plus enim, quam dicit, insinuat: nempe se hominem tantum mortalem esse, Christum esse Deum.

Hic erat quem dixi. Quando haec verba Joannes Baptista dixerit, ex aliis ejus dictis [4]) satis constat, nempe cum digito venientem Christum ostenderet, dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Sed narravit hoc loco Evangelista per anticipationem. Verba autem, quae sequuntur: *Qui post me venturus est, ante me factus est*, dixerat ante cum ipse putaretur esse Christus, et an re vera esset interrogaretur, ut Joannes infra declarat [5]), et Matthaeus [6]) et Marcus [7]), et Lucas [8]).

Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Ἐρχόμενος *qui venit*, aut, *qui veniet post me*, ante me factus, est enim ἐρχόμενος praesentis temporis participium: sed positum pro futuro, ut noster convertit interpres, quia cum haec Joannes dicebat, nondum Christus ad ipsum venerat, ut apparet ex Matth. [9]), Marco [10]), Luca [11]), et solet praesens pro futuro poni, maximeque in hoc ipso verbo, ut [12]): *Elias quidem* prius venit, id est, *venturus est*, ut noster etiam vertit interpres. Loquitur enim hic non de adventu Christi per nativitatem in mundum, quasi post Joannem venisse dicatur, quia sex post illum mensibus natus est, ut graves etiam interpretantur auctores, Epiphanius [13]), Gregor. [14]), Ambros. [15]), Beda et Theophyl. Non

---

[1]) Vers. 20. [2]) Cap. 40, 1. 3. [3]) Infr. vers. 15. 27. 30. [4]) Vers. 29. hujus capitis. [5]) Vers. 23. 26. et 27. [6]) Cap. 3, 3. [7]) Cap. 1, 3. [8]) Cap. 3, 4. [9]) Cap. 3, 11. [10]) Cap. 1, 7. [11]) Cap. 3, 16. [12]) Matth. 17, 11. [13]) Haer. 69. [14]) Homil. 7. in Evang. [15]) Libr. 3. de fide cap. 5.

enim dixisset ἐρχόμενος, qui veniet, sed: ὁ ἐλθών, *qui jam venit.* Jam enim Christus natus erat, cum Joannes haec diceret: et tamen loquitur de futuro, sed loquitur de Christi praedicatione ostensioneque. Tunc enim venisse dicitur, cum se mundo per praedicationem ostendit: quemadmodum recte Chrysostomus [1]) et Euthymius exponunt. Quasi dicat, ego illum praedicando praecedo, non quod illo major, sed eo ipso, quod illo minor sim. Propterea enim priusquam ille veni, id est, prior coepi praedicare, ut tamquam ejus minister viam illi praepararem, quia *vox clamantis in deserto* eram, ille Christus, ille liberator, quem voce ea praedicabam: quia ille Dominus, ego Angelus ante faciem ejus missus [2]).

Melior etiam hic sensus est, quam ille Cyrilli [3]), qui interpretatur post me venit, aut venturus est, id est, in minore apud homines habetur honore. Sicut dicit, *ante me factus est*, id est, mihi praelatus, majore, quam ego habitus honore. Quasi dicat, etsi nunc mihi hominum opinione postponitur, paulo post cum sese magis patefecerit, anteponetur. Non enim dixisset ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, *qui post me venit*, aut *venturus est*: sed ὁ ὀπίσω μου γενόμενος, *qui post me factus*, id est, qui mihi postponitur, sicut dixit ἔμπροσθέν μου γέγονεν, *ante me factus est*, id est, mihi praelatus. Alludit ergo Joannes ad consuetudinem servorum, qui non solent dominos suos praeire, sed subsequi, ut recte idem Cyrill. animadvertit. Tanquam si dicat: Etiamsi ego praeter consuetudinem servorum praecedo, ille sequitur: nolite existimare me dominum, illum servum esse. Contra enim se res habet, ego servus sum, ille dominus: sed praecessi illum, quemadmodum solet etiam aliquando servus dominum praecedere non honoris, sed ministerii causa, ut viam explanet, ut paret hospitium.

Quod quidam observarunt, participium ὁ ἐρχόμενος, *qui venturus est*, proprium epitheton esse Messiae, qui venturus simpliciter, et quasi proprio nomine vocaretur, ut [4]): *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* ut verum sit, tamen non est ad hunc locum accommodatum. Periret enim antithesis inter ἐρχόμενος, *qui venturus est*, et: ἔμπροσθέν μου γέγονεν *ante me factus est*, in qua tota vis atque sententia consistit. Praeterquam quod Christus venturus dicebatur, quia de coelo in terras per humanam generationem venturus erat, et paulo ante probavimus hoc loco non de humana generatione, quae jam facta erat, sed de praedicatione agi.

Contra Arianos de verbo factus disputatio.

Difficilius quod sequitur, *ante me factus est.* Ariani verbum γέγονεν *factus est*, arripiebant, ut creaturam esse Dei filium comprobarent, quemadmodum similibus locis abutebantur, ut discimus ex Athanasio [5]), ex Hilario [6]), ex Ambrosio [7]), ex Epi-

---

[1]) Homil. 12. [2]) Malach. 3, 1. [3]) Cap. 19. [4]) Matth. 11, 2. [5]) Orat. 2. adv. Arian. [6]) Lib. 2. de Trin. [7]) Lib. 3. de fide cap. 5.

phanio [1]), ex Theophylacto et Ruperto [2]). Sunt, ut refert Chrysostom., qui hoc ad divinitatem referant, quasi dicat, *ante me factus est*, id est, ante me erat, aut ante me fuit; hoc enim potest etiam verbum *γέγονεν* significare. Ante me autem erat, quia Deus erat, quia *in principio erat verbum*, ut interpretatur Epiphanius. Origenes vero, *ante me factus est*, videtur exponere, mihi ante notus erat, etiamsi sese aliis nondum ostendisset. Ego enim et omnes, qui umquam fuerunt prophetae, *de plenitudine ejus accepimus*. Verus sensus est, quem Chrysostomus hic, August. [3]), Ambrosius [4]), Gregorius [5]), Beda, Theophylactus, Euthymius et Rupertus tradiderunt, plus honoris et dignitatis, quam ego, consecutus est, mihi est antepositus. Idem enim est: *Ante me factus est*, atque quod apud Matth. [6]) dicit: *Fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare*. Et ut multi notaverunt, non dixit *πρό μου prius me*, sed *ἔμπροσθέν μου, coram me*, praepositio autem *ἔμπροσθεν* nusquam in sacris literis reperitur tempus significare. Praeterquam quod minime apta redderetur causa, cur ante ipsum factus esset, quod prior illo esset. Nam si priorem esse, significat tempus, tautologia est, ante me fuit, quia ante me erat: si significat meritum et dignitatem, inepta ratio est, ante me fuit, quia prior dignitate et merito me erat. Poterat quippe posterior esse tempore, et dignitate prior. Sicut *erunt novissimi primi, et primi novissimi* [7]).

Ineptior, si dicamus, quod Ariani dicebant, verbum *γέγονεν* creationem significare. Quae enim ratio esset, ut Chrysostomus, Ambrosius, Theophylactus argumentantur: Ante me creatus est, quia prior me. Si enim ante factus erat, ante utique erat. Ille igitur, quem explicavimus, verus est sensus. At hunc ipsum sensum non eodem modo omnes intelligunt. Sed alii ad futurum referunt, quasi praeteritum pro futuro prophetarum more positum sit. Agi enim de futura Christi apud homines gloria, post ipsius per praedicationem et miracula declarationem, ut Chrysostom. et Cyrillus, quasi dicat, ille crescet, ego minuar, ut infra [8]). Alii ad declarationem in adoratione Magorum jam factam, quod nimis videtur esse subtile. Credo ego ad divinam praedestinationem, ordinationemque referendum; tanquam dicat, *ante me factus est*, id est, praedestinatus, designatus, constitutus est a Deo in majore dignitatis gradu, ut Rex, ut Redemptor sit, cum ego Redemptoris tantum minister sim.

Hinc intelligitur, quod neminem observare memini, cur non clarius, simplicius et brevius dixerit, major me, aut dignior me erat? quia voluit nimirum significare, Christum non usurpasse dignitatem illam, sed a Deo in ea fuisse constitutum, ut dis-

---

[1]) Haeres. 69. [2]) In hunc locum. [3]) Tract. 3. [4]) Lib. 3. de fide cap. 5. [5]) Hom. 7. in Evang. [6]) Cap. 3, 11. [7]) Matth. 19, 30. et 20, 16. [8]) Cap. 3, 30.

serit D. Paulus [1]), et ut ait Petrus [2]): *constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum*, et D. Paulus [3]), *quem constituit haeredem universorum.* Loquebatur enim Joannes de Christo non solum quatenus Deus, sed etiam quatenus homo erat, ut recte adnotavit Ambrosius.

Quid est prior me erat.

Quia prior me erat. Hoc etiam multi de tempore interpretantur, quasi sensus sit, propterea honore et officio mihi praelatus est, *quia prior me erat*, quia major natu erat, non si humanam, sed divinam spectes generationem, quia *in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, et solet majoribus natu plus honoris deferri. Ad hunc modum Epiphanius [4]), August. [5]), Chrysost. [6]), Greg. [7]), Beda, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. Quod quia omnes dicunt non temere rejecerim: sed judicet lector, num et hic sensus magnopere congruat, ut hoc etiam non de tempore, quod minus ad rem pertinere videbatur, sed de naturae praestantia intelligatur. Quasi dicat: propterea mihi praelatus est, quia re ipsa ac natura sua multo praestantior, multo major, multo melior me erat. Mihi quidem placet, etsi auctorem non invenio, nisi malum. Confirmatur enim sequentibus verbis: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Melius quippe haeret, ut de plenitudine ejus se accepisse dicat, quia major, quia plenior gratia erat, quam quia tempore prior. Si tamen Baptistae sunt verba, de qua re statim disputabimus.

Num haec verba sint Evangelistae vel Baptistae.

16. *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* Primum hic disputatur, cujus haec sint verba, Joannisne Baptistae, an Evangelistae. Multi auctores Baptistae esse putant, Origenes, Athanasius [8]), Augustinus, Chrysostomus [9]), Theophylactus et Rupertus. Neque video, quid magnopere repugnet. Nam quod quidam afferunt, quae sequuntur Evangelistae certe verba esse [10]): *Deum nemo vidit umquam*, minimum habet ponderis. Cur enim illa ipsa verba Baptistae esse non possint? Et ut Evangelistae sint: cur haec Baptistae non sint? Quid enim obstat, quo minus Evangelista ab illis verbis: *Deum nemo vidit umquam*, orationis suae filum resumpserit? Aliquanto tamen mihi videtur probabilius, ut Evangelistae sint. Non ob eam quidem causam, quam alii afferunt, sed quia sententia erit plenior. Nam si Baptistae sint, non videntur intelligi posse, nisi de Joanne, caeterisque prophetis, qui Joannem praecesserant, et de Verbo ante incarnationem: cum multo majorem in omnes homines gratiam incarnatum jam Verbum effuderit. Et apparet, quam latissime patere sententiam. Accedit, quod statim sequitur: *Lex per Mosem data est: gratia et veritas per Jesum Christum facta est:* quibus verbis apparet, de sola gratia novi Testamenti esse

[1]) Ad Hebr. 5, 4. [2]) Act. 10, 42. [3]) Ad Hebr. 1, 2. [4]) Adv. Ariomanitas. [5]) Tract. 3. [6]) Homil. 12. [7]) Homil. 7. in Evang. [8]) In lib. de incarn. Verb. [9]) Initio homil. 13. [10]) Vers. 18.

sermonem. Cum ergo Evangelista dixisset: *habitavit in nobis*, *plenum gratiae et veritatis*, pergit nunc de eadem agere plenitudine, docetque nos omnes de illa accepisse, ut Chrysostomus postea dicit, probabiliorem hanc opinionem judicans, et Gregorius [1]), et Beda, Euthymius, et Zacharias Chrysopolitanus [2]).

De sensu non minor quaestio. Nam qui Joannis Baptistae verba esse putant, fere existimant hunc esse sensum: Ego et omnes alii prophetae, qui ante me fuerunt, si quid gratiae, si quid prophetici habuimus spiritus, ab eo accepimus, qui Spiritu sancto et gratia plenus erat. Sic Origenes, Theophyl. et Rupertus. Sed jam docuimus haec verba esse Evangelistae etc., et ut Baptistae sint, non possunt, mea quidem sententia, eam interpretationem pati, quia de verbo jam incarnato loquitur, quod dixerat Evangelista, *plenum gratiae et veritatis* in nobis habitasse, et debet Baptistae testimonium, quod ad id confirmandum adducitur, de eodem intelligi, et illud *omnes*, potius praesentes Judaeos, quibuscum Joannes loquebatur, quam jam mortuos prophetas ostendere credendum est. Qui Evangelistae verba esse dicunt, *omnes* exponunt Evangelistam dicere se, et caeteros Apostolos, omnesque Christianos, quidquid umquam habuerint gratiae, ab eo accepisse.

Illud recte a quibusdam observatum, phrasin illam: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*, multiplicem emphasim habere. Primum quidem indicare neminem praeter Christum ullam nisi acceptam et participatam gratiam habuisse. Deinde neminem eam ipsam ab alio accepisse, quam a Christo. Praeterea neminem tantum accepisse gratiae; quantum Christus habebat: non enim dixisse plenitudinem, sed *de plenitudine ejus nos omnes accepimus*. Denique significari plenitudinem illam Christi omnibus sine discrimine hominibus expositam fuisse, ut quicumque vellent, de illa acciperent: apertum fuisse omnibus inexhaustum illum fontem, ut quicumque vellent haurirent [3]). *Omnes*, inquit, *sitientes venite ad aquas*. Cur ergo non dixit: De plenitudine ejus omnes accipiunt, ut omnes etiam futuras comprehenderet aetates, sententiaque fuisset uberior, sicut dixerat [4]): *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Si Baptistae verba sunt, non difficilis est ratio, quia tantum gratiae habere videbatur, ut Christus esse putaretur, dixit multo plus habuisse Christum, a quo ipse et omnes accepissent. Si Evangelistae, minus quidem clara, sed tamen similis est ratio. Loquebatur enim tamquam Apostolus, tamquam Evangelista: et loquebatur cum iis, qui Apostolum eum credebant esse; ejusque gratiam et Spiritum admirabantur. Confitetur se cum omnibus aliis, quidquid haberet, de Christi accepisse plenitudine. Quemadmodum si vir doctus, cujus omnes eruditionem admirentur, ut alium multo se doctiorem esse si-

---

[1]) Lib. 4. comm. in lib. 1. Reg. cap. 9. [2]) In comm. [3]) Jes. 55, 1. [4]) Vers. 9.

gnificet, se illus discipulum esse fateatur, ab eo, quidquid seiat, didicisse.

Gratia pro gratia quid sit.

Et gratiam pro gratia. Locus et per se, et sententiarum varietate difficilis. Primum, quam vim habet conjunctio illa *et;* quod a nemine explicatum memini. Videtur enim indicare cum dicit, *et gratiam pro gratia*, praeter gratiam aliquid aliud ab eo accepisse. Si haec particula non legatur, nullus quaestioni locus est. Et quidem Beda indicat in plerisque codicibus non legi. Sed quia omnia nunc Graeca Latinaque legunt exemplaria, ut etiam D. August. monet, explicanda vis ejus est. Cogor propriis uti conjecturis in propria quaestione. Triplicem vim videtur habere posse: unam, ut sit ἐξηγητικὴ, *explicativa*, ut saepe alias, quasi dicat, *de plenitudine ejus nos omnes accepimus*, scilicet, *gratiam pro gratia.* Alteram, ut sit emphatica, significetque nos a Christo non solum doctrinam, non solum legem Evangelicam, sicut olim Judaeos a Mose legem veterem: sed etiam quod amplius est, gratiam accepisse. Atque hunc sensum confirmat, quod statim sequitur, *quia lex per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Tertiam, ut sit adversativa, quasi dicat: omnes accepimus, sed gratiam pro gratia, ut paulo post sumus explicaturi.

Interpretationes variae.

Omnis inter interpretes quaestio est, quid sibi velint haec verba, *gratiam pro gratia.* De quorumdam interpretatione, qui exponunt, *gratiam pro gratia*, id est gratis, aut gratiam non pro natura, sed pro gratia, et ut illi dicunt, sub ratione gratiae, nihil dico gravius, quam esse subtilem. Alii pro gratia Christi, quae plena et immensa erat, gratiam non immensam, sed ad mensuram accepimus. Quemadmodum Zacharias Chrysopolitanus et nonnulli recentiores interpretes intelligunt. Leontius [1]) inauditam adhibet interpretationem, gratiam vocari flatum illum, quem Christus inspiraverat in Adam, cum illum ex terra formasset [2]). Pro ea igitur gratia, id est, pro eo flatu meliorem in Apostolos flatum gratiamque insufflando inspirassse, infra [3]). Alii gratiam hujus vitae per fidem et charitatem pro gloria alterius, quae, quia ex gratia proficiscitur, etiam vocatur gratia. Sic August. [4]), Bernardus [5]) et Beda [6]). Alii gratiam, id est, legem Evangelicam, quae quia gratiam nobis attulit, gratia vocari solet, pro lege veteri, quae suo quodam modo, quia homines juvabat, gratia dicebatur. Sic Chrysostomus, Cyrillus, Nonnus Poëta, Leontius, Theophyl., Euthym., Rupertus. Et quidem si in ulla veterum auctorum interpretatione standum est, in hac ultima sententia standum est. Valde enim videtur proximis verbis confirmari: *Quia lex per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.*

---

[1]) In comm. ad hunc locum. [2]) Genes. 2, 7. [3]) Cap. 20, 22. [4]) Hoc loco et lib. de correp. et gratia cap. 13. et lib. de gratia et lib. arb. cap. 8. et tract. 3. et 13. in Joan. [5]) Serm. 5. de assumpt. [6]) In comm.

Illud me valde alioqui amantem antiquitatis, quo minus sequar, remoratur, quod veterem legem vocari gratiam nusquam invenio, gratiae vero opponi frequenter lego apud D. Paulum [1]), et hoc ipso loco, qui in hanc sententiam citatur, manifestum est gratiae legem opponi: *Lex per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est*, quo ergo modo eodem loco gratia lex vocari potuit? Quod si aliis locis gratia vocaretur, tamen hic sententia ipsa postulabat, ut gratiae opponeretur, id enim agebat Joannes, ut veterem legem extenuaret, novam commendaret. Non extenuasset profecto legem veterem, sed nimis honorifico ornasset titulo, si gratiam appellasset. Placuit mihi longo tempore, quod nescio unde incerto auctore didici, *gratiam pro gratia*, id est, omnem gratiam, aut cumulatam gratiam. Quo sensu non dubito intelligendum illud [2]): *Pellem pro pelle, et cuncta quae habet, homo dabit pro anima sua*, id est, omnem pellem, omnes facultates suas, ut statim exponitur, quae tunc in pellibus et pecudibus sitae erant. Quemadmodum si Latine dicas: Accepimus gratiam aliam super aliam, id est, cumulatam, ut quam frequentissime loqui solet Livius. Existimabam enim Joannem Hebraismum imitari voluisse, quasi dixisset חן אל חן, *gratiam pro gratia*, aut *super gratiam*, procul dubio cumulatam gratiam significasset. Et exemplum non absimile in sacris literis inveniebam, quale hoc est: et percutiam בית החורף אל בית הקיץ domum hiemis supra domum aestatis [3]), seu *domum hyemalem supra domum aestivam*, id est, omnem domum. Coepit mihi postea displicere, et quia animadverti, si id Evangelista dicere voluisset, non fuisse dictum χάριν ἀντὶ χάριτος, et quia meliorem mihi visus sum invenisse, in qua animus meus penitus conquievit.

Credo igitur hunc esse sensum: *Accepimus gratiam pro gratia*, id est, non omnes eandem, sed diversi diversam. Et si eam, quam unus accipit, non semper accipit alius, tamen loco ejus accepit aliam. *Divisiones enim gratiarum sunt, idem autem spiritus: et alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alii autem sermo scientiae secundum eumdem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alii gratia sanitatum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum* [4]). Hoc est, *gratiam pro gratia*. Et [5]): *Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quae data est nobis, differentes, sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina, qui praeest in sollicitudine, qui miseretur*

Auctoris expositio.

---

[1]) Rom. 6, 14. 15. [2]) Job. 2, 4. [3]) Amos. 3, 15. [4]) 1 Cor. 12, 4. 8. 9, 10. [5]) Ad Rom. 12, 3. 4. 5. 6. 7.

in hilaritate: et alibi[1]): *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Hoc, inquam, est *gratiam pro gratia.* Itaque haec verba duobus praecedentibus verbis respondent; verbo *plenitudinis*, et verbo *omnes.* Quia enim dixerat nos de plenitudine ejus accepisse, indicans partitionem quamdam ejus plenitudinis inter homines, quae per praepositionem illam *de* significatur, id est, non ipsam nos plenitudinem accepisse: sed ex illa alios unam rem, alios aliam, alios plus, alios minus, addidit quasi id explicans, *gratiam pro gratia*, id est, alius unam, alius pro illa aliam accepit. Similiter quia dixerat omnes accepisse: ne aut idem, aut aequaliter accepisse putarentur, adjunxit, *gratiam pro gratia*, id est, non quidem eamdem omnes, non omnes aequalem, sed alius unam, alius pro illa non semper illam, non semper aequalem, sed aliam, aut majorem, aut minorem secundum mensuram donationis Christi. Quare conjunctio illa *et*, ut ante attigimus, idem significare potest, quod quamvis, *καὶ* pro *καίπερ*, aut idem quod *sed:* quod est apud Hebraeos usitatissimum, ut sit sensus consequens et sponte fluens, *de plenitudine ejus nos omnes accepimus*, quamvis non eamdem gratiam. Aut, *omnes accepimus*, sed diversam gratiam: *alius quidem sic, alius vero sic*, ut postea dixit D. Paulus[2]).

Quorsum haec addantur.

17. *Quia lex per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Haec etiam verba putat Origenes esse Baptistae usque ad illa, *ipse enarravit nobis.* Probabilius, quod alii omnes dicunt, Evangelistae esse, praesertim si superiora, ut diximus, illius sunt: ejusdem enim auctoris esse manifestum est. Quorsum autem hoc addat, nonnulli quaerunt. Sunt qui putent Evangelistam, sicut prius cum Joanne Baptista, ita nunc cum Mose Christum comparare, ut ejus supra omnes homines praestantiam ostendat, ut Cyrillus ait. Comparat quidem, sed aliud opinor agendo: nec enim id ipsum agit, ut comparet. Qui superiorum verborum sensum esse dicunt, accepisse nos gratiam pro gratia, id est, legem novam pro veteri, haec verba tamquam eorum explicationem addita esse putant, ut unus pro omnibus Theophylactus declarat.

Si nostra in eum locum interpretatio vera est, causa hic redditur, quamobrem dixerit Evangelista: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia:* poterat enim aliquis dicere: Quid ergo, num antea gratia non erat? Respondet nondum fuisse allatam, nondum ejus fontem patefactum. Nam lex quidem data erat, gratia non erat. Dimovet Joannes homines a lege, in qua valde Judaei confidebant, et ad Christum auctorem gratiae traducit. Magna in singulis verbis vis est, quae per quatuor antitheses explicatur. Prima est inter gratiam et legem, quasi inter animam et corpus. Lex quasi mortuum corpus erat, *litera*, inquit, *occidit*[3]), pondus fere inutile, quod onerabat, non

---

[1]) Ad Eph. 4, 7. [2]) 1 ad Cor. 7, 7. [3]) 2 Cor. 3, 6.

roborabat, jubebat, non juvabat, quod tam saepe dicere solet August.[1]). *Lex propter transgressiones posita est*[2]), et: *per legem cognitio peccati*[3]), non remissio, quin potius *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam, sine lege enim peccatum mortuum erat*[4]), et: *Lex subintravit, ut abundaret delictum, ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia*[5]). Gratia vero anima legis est, quae vigorem illi, ut servari queat, imprimit. *Spiritus autem vivificat*[6]), et: *Lex*, inquit, *spiritus vitae in Christo Jesu liberavit me a lege peccati. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum*[7]). Quod in prima hominis formatione Deus fecerat, hoc in secunda ejus reformatione fecit. Primum dedit Adamo corpus inanime, deinde animam adjecit: et hominibus reformandis prius dedit legem, deinde tradidit gratiam. *Non prius quod spirituale est, sed quod animale*[8]).

Secunda antithesis est inter veritatem et eamdem legem. Cum enim in lege duae potissimum fuissent partes, praecepta decalogi, et ceremoniae atque figurae rerum futurarum: praeceptis gratiam, ceremoniis atque figuris veritatem opponit, ut Chrysost.[9]), Cyrill., Leo[10]), Beda et Theophyl. exponunt. *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum*[11]), et: *nihil ad perfectum adduxit lex*[12]). Tertia est inter Christum et Mosem, quasi inter dominum et servum, inter legislatorem et praeconem legis. Praeconis est, legem proclamare, promulgareque, legislatoris dispensare, quod est, ut inquit Augustinus[13]), solvere a reatu legis, id est, gratiam facere, ut Latini etiam eodem sensu loquuntur auctores. Praetulit, ut notat Cyrillus[14]), Evangelista Christum duobus praestantissimis et perfectissimis viris, Joanni et Mosi, ut appareret verum esse, quod David dixerat[15]): *Quis in nubibus aequabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei?*

Quarta est inter facere et dare, Mosem non dixit fecisse, sed dedisse legem, indicans non eum auctorem, non legislatorem, sed ministrum legislatoris fuisse: de Christo autem non solum dixit dedisse, sed etiam fecisse gratiam, quia Moses acceptam ab alio, id est, a Deo, legem iis, quibus tradere jubebatur, tradidit, Christus gratiam non accepit, sed fecit, quia ipse fons erat gratiae, ut Chrysostomus et Theophyl. animadvertunt. Ca-

---

[1]) Lib. 83. qq. q. 66. Lib. de grat. et lib. arbitr. cap. 17. et epist. 95. ad Innocentium. [2]) Ad Gal. 3, 19. [3]) Ad Rom. 3, 20. [4]) Rom. 7, 7. 8. [5]) Rom. 5, 20. [6]) 2 Cor. 3, 6. [7]) Rom. 8, 2. 3. 4. [8]) 1 Cor. 15, 46. [9]) Homil. 13. [10]) In serm. de Transfig. [11]) Hebr. 10, 1. [12]) Hebr. 7, 19. [13]) Tract. 3. [14]) Lib. 1. cap. 22. [15]) Psalm. 88, 7.

dent commode in hunc locum Augustini verba[1]): *Per servum lex data est, reos fecit; per Imperatorem indulgentia data est, reos liberavit. Lex per Mosem data est, non sibi aliquid amplius servus assignet, quam quod per illum factum est. Electus ad magnum ministerium tamquam fidelis in domo, sed tamen servus, agere secundum legem potest, solvere a reatu legis non potest. Lex ergo per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.*

18. *Deum nemo vidit umquam.* Quorsum haec? August. et Beda respondent, *ne forte aliquis dicat, et gratia et veritas non est facta per Mosem, qui Deum vidit? subjecit, Deum nemo vidit umquam.* Quae responsio ideo non satis videtur apta, quod ratio, cur gratia et veritas per Mosem facta non sit, non est, quod Deum ille non viderit. Nam ut maxime vidisset, non potuisset tamen gratiam et veritatem facere. Chrysostomus et Theophylactus videntur hoc ad solum nomen veritatis referre, quasi ratio his verbis reddatur, quare non Moses, sed Christus veritatem nobis attulerit, quia nimirum Moses Deum non viderat: itaque non poterat veritatem nobis diserte explicateque enarrare: Christus, qui solus viderat, poterat. Non videntur sibi constare. Nam paulo ante veritatem, non ut falsitati, sed ut figuris et ceremoniis opponitur, accipiebant, nunc pro veritate doctrinae accipere videntur. Idem Chrysostomus et Euthym. existimant rationem reddi cur gratia et veritas melior esset, quam lex, atque perfectior, quia scilicet lex per Mosem data fuerat, qui Deum non viderat; gratia et veritas per Christum, qui Deum viderat. Quod non intelligo, qui cohaereat. Nam neque dixerat Joannes gratiam et veritatem perfectiorem esse lege, sed tamquam rem omnino certam posuerat, itaque probanda non erat. Et si dixisset, hac ratione probari non potuit. Non enim propterea gratia et veritas perfectior est lege, quia ab eo datae sunt, qui Deum viderat, sed suapte natura. Alioqui si Moses Deum vidisset, lex, quae per seipsum data est, tam perfecta, quam gratia et veritas esset, quod nemo profecto concedet. Aptius mihi videtur D. Thomas respondere, exponere nunc Joannem, qua ratione ipse et caeteri Apostoli de plenitudine Christi gratiam accepissent, ipso scilicet docente, qui in sinu Patris erat. Aptissime vero omnium, qui haec non ad proxima, sed ad omnia, quae supra de Verbo dicta fuerant, referunt. Quasi dicat Evangelista ea, quae de Verbo dixi, non ex alio, quam ex ipso didici Verbo. Quis enim alius tam distincte atque perspicue potuit enarrare, cum nemo Deum viderit praeter ipsum? Existimo etiam ad testimonium Joannis potissimum alludi, cui Christi testimonium his verbis praeferatur. Tamquam si dicat, magnum quidem fuit, quod recitavi, quodque modo sum recitaturus Joannis testimonium, at multo magis ipsius

---

[1]) Tract. in Joan. 3.

unigeniti Filii Dei, qui semper est in sinu Patris, omniaque nobis enarravit.

Quid est Deum nemo vidit umquam.

De sententia nunc verborum agendum. Quid est, *Deum nemo vidit umquam?* Chrysost., Theophyl. et Euthym. non probo sententiam, qui verbo illo *nemo*, non homines solum, sed omnes omnino creaturas comprehendi putant, et visionem non qualemcumque, sed perfectam divinae essentiae comprehensionem intelligunt, quasi sensus sit, nullam creaturam comprehendere posse Deum, etiamsi videre possit. Non dubium, quin de solis loquatur hominibus: quorsum enim de aliis rebus loqueretur? Nec de hominibus quidem omnibus, sed de iis, qui adhuc mortalem agunt vitam. Nam beatos illos, qui jam a nobis in coelum emigrarunt, clare, aperteque illum videre multis locis Scriptura docet [1]). Nec loquitur de comprehensione divinae essentiae, cum hanc vitam futurae tacite opponat, ubi beati, quamvis Deum quidem non comprehendant, tamen vident.

An in hac vita nullus Deum viderit.

Quo autem modo hoc ipsum verum sit, neminem in hac vita vidisse Deum, cum multi eum in sacris literis vidisse memorentur, Moses [2]), Jacob [3]), Jesaias [4]), Ezechiel [5]), Daniel [6]), omnes quaerunt interpretes. Quidam intellexerunt hoc de visu corporeo, neminem in hac vita oculis corporeis videre Deum, ut Maxentius [7]), meminitque ejus opinionis August. [8]), nec ab ea magnopere videtur abhorrere. Quae interpretatio nec ad hunc locum satis videtur apta, cum de hac, ut diximus, agatur vita, et tacite intelligatur, in altera beatos videre Deum, quem non utique corporis, sed mentis oculis vident, et locum Numerorum, Genesis et Jesaiae non bene explicat, ubi haud dubie Jacob, Moses et Jesaias, quod in Deo viderunt, quicquid tandem illud fuit, corporeis viderunt oculis. Alii neminem vidisse, id est, comprehendisse, ut paulo ante ex Chrysostomo, Theophylacto et Euthymio dicebamus. Quo eodem sensu intelligendi sunt, cum dicunt non solum homines beatos, sed ne ipsos quidem Angelos divinam essentiam videre posse. Quod non hoc solum loco Chrysostomus, sed etiam scribit alibi [9]), et Theodoretus [10]) et Basilius [11]), ubi docet Mosem vidisse divinam essentiam ad eum modum, quo vident Angeli: cum alibi [12]) doceat, nullum hominem vidisse essentiam Dei, quod non potest intelligi, nisi de comprehensione, cum Moses, sicut Angeli, eam viderit. At isto modo ne beati quidem vident, cum manifestum sit agi, ut diximus, de hac vita, nam in altera *videbimus eum sicuti est* [13]), et cum dicitur [14]): *non videbit me homo, et vivet*, non obscure significatur post mortem videre posse. Visio autem hujus vitae non

---

[1]) Joan. 17, 3. 1 Joan. 3, 2. 1 Cor. 13, 12. [2]) Num. 12, 8. [3]) Gen. 32, 30. [4]) Cap. 6, 1. [5]) Cap. 1, 1. et 10, 1. [6]) Cap. 7, 9. [7]) Dialog. 2. [8]) Epist. 112. ad Paulin. [9]) Homil. 3. de incomp. Dei natura. [10]) In Eranist. [11]) Homil. 1. Hexaëmer. [12]) Homil. 21. de potent. seu principatu. [13]) 1 Joan. 3, 2. [14]) Exod. 33, 20.

opponitur visioni alterius, tamquam visio non comprehendens comprehendenti, sed tamquam aenigmatica perspicuae, hoc est, tamquam non visio visioni, ut docet D. Paulus [1]).

Reliqua est ea interpretatio, quae plures habet auctores, et est per se probabilior, neminem in hac vita vidisse Deum, id est clare et aperte conspexisse divinam essentiam, sicuti Beati in coelo conspiciunt. Hoc enim magis ad rem attinebat, cum de ea visione ageretur, qua, qui Deum vidisset, aliis, quod vidisset, revelare posset, ea autem non sit visio corporis, sed mentis, non comprehensio, sed clara perspicuaque cognitio. Certe Mosem, Jacob, Jesaiam, qui Deum vidisse perhibentur, non vidisse divinam ipsam essentiam antiquissimi quique auctores tradunt. Dionysius [2]), Irenaeus [3]), Clemens Alexandrinus [4]), Tertullianus [5]), Gregorius Nyssenus [6]), Gregorius Nazianzenus [7]), Victorinus [8]), Hilarius [9]), Cyrillus [10]), Ambrosius [11]), D. Augustinus [12]), Caesarius, Andreas Cretensis in Graeca Catena, qui ad hunc modum hunc locum interpretantur: cum quibus cum Chrysostomus [13]) et Basilius, et Theodoretus [14]) et Theophylactus, atque Euthymius in locis, quos paulo supra designavimus, in hoc conveniant, quod neminem umquam ipsam divinam essentiam, sicuti est, videre putent: constat hanc, in qua omnes consentiunt, interpretationem omnium esse certissimam.

Ita alia solvitur quaestio, quam Caesarius proponit: Quomodo Deum nemo vidit umquam, cum Apostoli Christum viderint, qui Deus certe erat: praesertim cum idem dicat Joannes [15]), se Verbum, quod ab initio erat, oculis suis perspexisse. Nempe non divinam, sed humanam in eo naturam perspexerat: neque Deum umquam esse credidissent, nisi hoc ipsum illis *unigenitus*, *qui est in sinu Patris*, enarrasset. Id ipsum ex literis sacris perspicuum est. Moses omnium apertissime Deum vidisse dicitur [16]). Si ergo ille Dei essentiam non vidit, nemo umquam vidit, atqui illum non vidisse Scriptura docet: si enim viderat, quomodo post illa tam familiaria cum Deo colloquia dicebat: *ostende mihi faciem tuam?* et: *ostende mihi gloriam tuam* [17])? quomodo Deus illi videre cupienti respondebat, *videbis posteriora mea*, *faciem autem meam videre non poteris* [18])? et ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius argumentantur: si Patres illi Deum vidissent, omnes eodem modo, eadem forma vidissent: Deus enim idem semper est: at alius in nube, alius in throno, alius in lucta vidit.

Ariani hoc loco olim abusi.

Intelligimus ex Idacio Claro [19]), hoc etiam loco Arianos abuti

---

[1]) 1 Cor. 13, 12. [2]) In lib. de coelesti hier. cap. 4. [3]) Lib. 4. cap. 37. [4]) Lib. 5. Strom. [5]) In lib. contra Praxeam. [6]) In vita Mosis. [7]) Orat. 2. de Theolog. [8]) In lib. 3. contra Arium. [9]) Lib. 4. de Trinit. [10]) Hoc loco. [11]) Lib. de fide contra Arian. cap. 8. et serm. 8. in Psalm. 118. et lib. 1. in Luc. cap. de apparit. Angeli. [12]) In qq. novi Testam. q. 71. [13]) Homil. in Joan. 14. et homil. 3. de incompr. Dei natura. [14]) Qu. 68. in Exod. [15]) 1 Epist. 1, 1. [16]) Num. 12, 8. [17]) Exod. 33, 13. 18. [18]) Exod. 33, 23. [19]) In lib. contra Arian. cap. 18. et 20.

solitos: probabant enim Christum non esse Deum, quia *Deum nemo vidit umquam*, Christum autem multi viderunt. Hunc enim praeter multos alios, Arianorum errorem fuisse, ut dicerent solum Patrem invisibilem esse, Filium vero visibilem, constat ex Chrysostomo et Augustino in hunc locum. Quod argumentum paulo ante diluimus. Itemque non esse Deum, quia non viderat Deum, Deum enim nemo vidit umquam. Hoc etiam ex hoc eodem loco refutatur, *unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Quomodo enarravit, si non vidit? et apud Matthaeum [1]): *nemo* dicitur Patrem nosse *nisi filius, et cui voluerit filius revelare.* Denique ex D. Paulo in Christo dicuntur *omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi* [2]).

Abutebantur et Eunomiani aut Macedoniani, qui Spiritum sanctum Deum esse negabant, confirmabantque ex his verbis, *Deum nemo vidit umquam*, quasi Spiritus etiam sanctus excluderetur, ut indicat Ambros. [3]). Quibus his ille verbis respondet: *Quomodo Deum non videt, qui scrutatur etiam alta Dei* [4])*? Quomodo Deum non videt, qui cognovit, quae Dei sunt? Quomodo Deum non videt, qui ex Deo est? Ergo cum ita positum sit, quia Deum nemo vidit umquam, vidit autem Spiritus, utique exceptus est Spiritus. Super omnia igitur est, qui est exceptus ex omnibus.*

Unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis. Tria hic explicanda sunt verba, in quibus hujus loci sententia consistit, *unigenitus, in sinu Patris*, et *enarravit nobis.* Proponitur in Graeca Romana Catena quaestio nomine Chrysostomi [5]), cur prius posuerit nomen unigeniti, deinde filii? Respondet, nomen filii omnibus filiis commune esse, nomen vero unigeniti proprium: ne quis prius nomen filii legens communem intelligeret filium. Melius Hilarius respondet [6]), hoc nomine adoptionem excludi, naturam asseri. Magis rem continet, quod observavit Euthymius, idemque ex Gregorio Nazianzeno et Elia Cretensi alibi notavimus, nam hoc quidem, quod Chrysostomus adnotat, subtile videri potest: Christum non eodem modo, quo caeteros homines, unigenitum dici. Nam caeteros quidem, quod soli ex parentibus nati sint, unigenitos dici: Christum non solum quia solus ex Patre, sed etiam quia singulari et ineffabili modo natus est, unigenitum appellari. Illud in eamdem sententiam in Catena Chrysostomus admonuit, nomini unigeniti articulum esse additum, ut significaretur unigenitus ille non similis caeteris.

Magis etiam ad rem pertinet, uti quaeramus, quare Evangelista hoc ipso nomine usus sit. Poterat enim simpliciter vocare filium, sicut aliis innumeris locis vocat. Consilio id factum credo, quia dicturus erat ipsum enarrasse, unigenitum appellavit, ut

Cur hoc nomine Evangelista sit usus.

---

[1]) Cap. 11, 27. [2]) Ad Col. 2, 3. [3]) Lib. 1. de Spiritu sancto. cap. 1. [4]) 1 Cor. 2, 10. 11. [5]) Ex orat. 4. de incompreh. Dei natura. [6]) Lib. 6. de Trinit.

nomine ipso declararet, bene eum, quae ad Deum pertinerent, enarrare potuisse, cum non filius tantum, sed filius unigenitus esset Dei, qui omnem Patris scientiam hausisset. Solent enim parentes, qui plures habent liberos, non solum facultates, sed etiam secreta, etiam amorem suum inter ipsos partiri, nec omnia secreta sua omnibus credere; qui unicum autem habent filium, unice quoque diligunt, omnia sua bona, omnia consilia cum illo communicant, ut supra [1]) ex Cyrillo Alexandrino adnotabamus.

Eo etiam spectat, quod eum in sinu Patris esse dicit, quod supervacaneum hoc loco videri posset, nisi hanc haberet emphasim, ut significaret Christum, et quia Filius, et quia unigenitus Dei est, et quia in ejus semper sinu requiescit, quasi ex ejus pectore thesauros sapientiae et scientiae depromere, omnia Dei nosse consilia, itaque enarrare hominibus solum potuisse. Hoc enim est esse *in sinu Patris*, esse illi conjunctissimum, esse intimum, esse ejus in secreto consilio, et, ut uno dicam verbo, esse *ὁμοούσιον consubstantialem Patri*, quemadmodum eodem loco Chrysostomus [2]), Cyrillus [3]), Augustinus [4]), et Marius Victorinus [5]) et Beda, Theophylactus et Euthym. interpretantur. Nam quia quae in sinu nobis sunt, conjunctissima nobis sunt, summa conjunctio per sinum significatur. *Reposita*, inquit, *est haec spes mea in sinu meo* [6]). *Et in sinu illius dormiens* [7]). Idem ergo est esse *in sinu Patris*, et esse *apud Patrem*, ut dixit supra [8]), aut quod dicit [9]): *Pater in me est*, *et ego in Patre.*

Unde facile Arianorum cavillus refutatur, qui pressi hoc loco dicebant, sinum non naturae conjunctionem, sed amorem significare, quin externa esse, quae in sinu nobis sunt. Nam et Lazarum in sinu fuisse Abrahae [10]), et Joannem in coenantis Christi sinum recubuisse [11]), ut Cyrillus hoc loco indicat. Nec enim amor, sed summa naturae conjunctio ad sensum hujus loci pertinebat, ubi non de reconciliatione, quae amore fit; sed de secretorum consiliorum conscientia et communicatione agebatur. Non est abs re, quod Elias Cretensis [12]) animadvertit, non dixisse Evangelistam, qui fuit, aut qui erat, sed *ὁ ὤν*, *qui est*, ut significaret, numquam filium, etiam cum in hunc venisset mundum, a sinu Patris discessisse. Etiam tum cum divina consilia hominibus enarrabat, ea in sinu vidisse Patris.

Christus quid naerrarit.

Quod autem dicit: *Enarravit nobis*, dubium quid intelligat enarrasse. Sunt qui ad id referant, quod proxime praecessit: *Deum nemo vidit umquam*, quasi dicat, solus Filius, qui Deum vidit, eum hominibus declaravit, ipse docuit Patrem suum esse, quod ante nemo, nisi admodum obscure noverat, ut Chrysost. [13]) et Victorinus [14]), et Beda [15]). Alii referunt ad ea omnia, quae supra

---

[1]) Vers. 14. [2]) Et Homil. in hunc locum. 14. [3]) Lib. 1. cap. 22. [4]) Tract. 3. [5]) Lib. 1. adv. Arium. [6]) Job. 19, 27. [7]) 2 Reg. 12, 3. [8]) Vers. 1. [9]) Cap. 10, 38. [10]) Luc. 16, 23. [11]) Joan. 13, 13. [12]) In comm. in Gregor. Naz. orat. 1. de Filio. [13]) Homil. 14. [14]) Lib. 1. adv. Arium. [15]) In comm.

de verbo, de divinitate, divinisque consiliis dicta sunt. Quod idcirco mihi magis placet, quod sententia sit uberior et magis loco haerens, ut initio hujus versus a nobis probatum est. Usus autem est Evangelista proprio admodum verbo, ut Chrysostomus admonuit, ἐξηγήσατο, *explicavit,* quod est res obscuras et quasi in tenebris latentes in lucem proferre, et penitus explanare. Hoc enim est, quod ait D. Paulus[1]): *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, id est, clarius et apertius per oculatum testem, non per somnia, non per visiones, non per aenigmata, sicut ante per Prophetas loquebatur. Quid autem est *nobis?* Quidam nimis anguste exponunt, nobis Apostolis, qui nunc ea vobis tradimus. Numquam velim Scripturae sententiam arctari. Pateat, quam potest latissime, nec illi ullos nisi bene compertos figamus terminos. Itaque *nobis* pro omnibus generaliter hominibus accipio, quibus, quantum in se fuit, Christus divina consilia, quae ad salutem quidem eorum pertinebant, patefecit.

19. *Et hoc est testimonium Joannis.* Putant Cyrillus et Theophylactus, propterea hoc nunc Joannis testimonium adjungi, quod supra[2]) dixisset: *Joannes testimonium perhibet de ipso*, quasi nunc testimonium illud exponat, cujus illic mentionem fecerat, quin Cyrill. ad superius dicta[3]) proprie refert, ut probet Evangelista Joannem non fuisse lucem, sed testimonium de luce perhibuisse. Ego aliud testimonium esse arbitror, quo Evangelista confirmet, quod paulo ante ipse dixerat, Filium nobis, qui solus Deum vidisset, hominibus enarrasse. Nam et Joannem Baptistam, qui divinarum rerum scientia plenus esse credebatur, ejus fuisse discipulum, eumque tanquam unicum omnium magistrum agnovisse. Nec fuerit absurdum, altius tendere sententiam, ut ad omnia superiora, quae de verbi Dei excellentia dicta fuerant, referatur, idemque quod ipse dixerat Evangelista, Baptistae testimonio confirmet.

Quando miserunt Judaei ab Jerosolymis sacerdotes et Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Quo plus auctoritatis et fidei testimonium suum habeat, testem appellat Joannem omni exceptione majorem, propter eas personae circumstantias, quas supra[4]) exposuimus, sed formam etiam redditi in legitimo quodammodo judicio testimonii describit. Testatum enim esse de Christo non sponte, non sese ingerendo, quod testem solet reddere suspectum, sed interrogatum: et interrogatum non a quovis, sed ab iis, qui et scientiam per se ipsi et auctoritatem summam haberent, et insuper ejus rei gratia a Republica legati fuissent.

Quaeri solet, quid Judaeis causae fuerit, quamobrem ad Joannem legatos miserint. Chrysostom. quidem et Euthymius existimant invidia id Christi fecisse, cupientes, ut Joannes potius, Cur Judaei legatos miserint ad Joannem.

[1]) Heb. 1, 1. [2]) Vers. 15. [3]) Vers. 8. [4]) Vers. 7.

quam ille pro Christo haberetur. Melius opinor Augustinus sentit, non odio Christi, qui cum nondum inclaruisset, nondum sibi conflaverat invidiam, sed praeclara fama et opinione Joannis, ut id facerent, excitatos. Etsi valde probabile est, aliqua etiam non in Christum, sed in Joannem invidia motos fuisse, iniquo tantum ejus claritudinem animo ferentes, ut ex modo, quo illum interrogaverunt colligi videtur posse, quemadmodum Lucas indicat[1]): *Existimante autem populo et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Joannes dicens omnibus: ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.* Unde ea de Joanne suspicio nasci potuerit, disseruimus apud Lucam, et hoc loco citatus in Graeca Catena Chrysostomus disserit. Videbant hominis sanctitatem, videbant exactum, ut Christus veniret, tempus, ablatum sceptrum de tribu Juda[2]), quod, donec veniret, qui mittendus erat, auferri non poterat[3]), Danielis expletas hebdomadas.

Cur autem Sacerdotes et Levitas potius, quam alios ad Joannem legatos miserint, facile per se quisque conjecturam faciet, et multi indicarunt auctores, Origenes, Chrysostomus[4]), Theophylactus, Euthymius, Apollinarius in Graeca Catena, et Ammonius Presbyter. Quaestio de religione erat atque adeo de capite religionis Christo. Quos poterant aptiores ad eam rem tractandam legare, quam qui praeerant religionibus procurandis sacerdotes, et Levitas homines peritos Scripturarum et legis? Aliam Origenes rationem affert, quod sacerdotes et Levitae cognati essent Joannis, qui et ipse ex genere sacerdotum erat, et oportebat mittere homines illi ob necessitudinem aliquam gratos.

Quid inter Sacerdotes et Levitas intersit.

Quid inter Sacerdotes et Levitas intersit nemo nescit. Omnes ex eadem erant tribu, sed sacerdotes ex familia Aaron, Levitae ex aliis familiis: et sacerdotes alio initiabantur ritu, majoreque ceremonia, Levitae minori: et sacerdotes sacrificiis peragendis, Levitae inferioribus templis ministeriis erant destinati[5]). Sic ergo sacerdotibus quasi primariis sacrorum ministris in hac legatione Levitae adjuncti sunt, quemadmodum solent primariis legatis alii aliquanto inferiores adjungi, homines docti, prudentes et graves, qui eos consilio juvare possint: eodem pertinet, quod non aliunde quam Jerosolyma mittuntur, ubi erat omnis religionis, omnis sapientiae, omnis auctoritatis domicilium, ut Theophylactus et Euthymius monuerunt. Itaque sive legatos ipsos, sive eos, a quibus mittuntur, a tota nimirum Judaeorum synagoga, sive locum, unde mittuntur, sive personam Joannis, ad quam mittuntur, sive negotium, cujus causa mittuntur, consideres, omnia efficiunt gra-

---

[1]) Cap. 3, 15. 16. [2]) Gen. 49, 10. [3]) Dan. 9, 25. 26. [4]) Homil. 15. [5]) Exod. 28. et 29.

vissimam legationem, eoque gravius Joannis de Christo testimonium. Quae causa fuit, ut ea tam accurate Evangelista narraret.

Et interrogaverunt eum: Tu quis es? Oratio recta Hebraeorum more, qui hoc narrationis genere delectantur. Ac fortasse non dederant Judaei sacerdotibus et Levitis in mandatis, ut his praecise verbis Joannem interrogarent, sed potius, utrum ipse esset Christus, quod maxime avebant scire. Caeterum quia his legati verbis Joannem fortassis interrogarunt, dicit Evangelista missos fuisse eos, ut interrogarent: *Tu quis es?* Cur autem non statim rogaverint, an esset Christus, quod caput erat legationis, sed generaliter: *Tu quis es?* astu quodam Chrysostomus[1]) et Theophylactus fecisse putant, insinuasse enim se paulatim et sensim generalibus, et quasi alio tendentibus interrogationibus, ne ea de causa venisse viderentur, ut scirent, num ipse esset Christus. Quamquam probabilius mihi videtur esse, quod et alii magis probaverunt, primam interrogationem fuisse, an ipse esset Christus. Hoc enim ex prima quoque Joannis responsione colligitur, qui statim confessus est se Christum non esse. Sed quia verisimile est, jussos fuisse legatos primum interrogare, num esset Christus, et si se Christum esse negaret, rogare rursus quis ergo esset; Evangelista unam legationis partem maxime generalem pro tota legatione posuit.

20. *Et confessus est, et non negavit.* Hebraismus est. Solent enim Hebraei, quod per affirmationem dixerant, per negationem repetere, qua figura maxime Joannes delectatur. Sic dixit[2]): *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Sic[3]): *Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae.* Alia ex Jeremia exempla posuimus[4]). Itaque quod quidam mysterium aliquod in hac repetitione esse putant, ut *confessus est* referatur ad id, quod statim declarat se non esse Christum; et non negavit, ad Joannem ipsum, quasi dicat, *confessus est* se non esse Christum, qui non erat, *et non negavit* se eum esse, qui erat, id est vocem in deserto clamantem, vereor, ut satis solidum sit. Quamquam illud quidem ego non negaverim, magnam in hac repetitione vim esse. Significatur enim Joannem palam, incunctanter, diserte, et sine ulla ambiguitate, quod res erat, confessum esse, ita ut omnem prorsus ab animis auditorum suspicionem removeret, ipsum esse Christum. Significatur etiam fortasse, illum non semel contentum negavisse se esse Christum, idem aliis atque aliis verbis iterum atque iterum negavisse. Voluit enim Evangelista Joannis diligentiam in removenda tam praeclara a se opinione repetitione declarare. Quod autem sequitur: *et confessus est, quia non sum ego Christus,* explicationem tantum confessionis esse arbitror. Dixerat enim Joannem confessum fuisse: quid autem confessus fuisset, non dixerat, id modo explicat.

---

[1]) In Graecorum Catena. [2]) Vers. 3. [3]) 1. Ep. c. 1, 5. [4]) Vers. 3.

21. *Et interrogaverunt eum, quid ergo?* Accepto primo praeter opinionem responso, et spe dejecti calumniandi, quod se pro Christo ferret, alia quaerunt ad calumniandum diverticula. Sperant se aliunde ansam posse capere criminationis; si saltem se Eliam, si saltem Prophetam esse confiteatur. Pertentant ejus animum specie objecta gloriae. Quod dicit Evangelista interrogasse: *Quid ergo?* non ita accipiendum, quasi hoc ipsum et his ipsis verbis interrogaverint. Jam diximus superiore versu Hebraeos hujusmodi directis narrationibus delectari. Sed sensus est, eos dubios, quid ergo esse posset, si Christus non erat, rursum interrogasse, num esset Elias.

Elias es tu? Cur potius interrogant, an Elias sit, quam alius aliquis antiquus propheta, eadem ratio fuit, atque illa, quam apud Matthaeum[1]) explicavimus, cur nonnulli Christum Eliam esse putaverunt. Nempe dixerat Malachias[2]), ante magnum Domini adventum Eliam venturum esse, de qua re apud Matthaeum[3]) disputavimus. Sic Chrysostomus, Origenes, Cyrillus, Augustinus, Theophylactus, Euthymius et Apollinarius in Catena Graeca respondent. Conveniebat personae similitudo, uterque, et Elias et Joannes, in solitudine remota a coetibus hominum versatus: uterque tenuissimo usus victu: uterque villoso habitu: uterque ad poenitentiam homines hortatus: uterque pari libertate in vitia hominum invectus. Quae omnia pluribus apud Matthaeum disseruimus[4]). At vero quomodo credebant Eliam esse posse, qui tot ante saeculis fuerat? Facilis responsio, sciebant non esse mortuum, sed igneo sublatum curru[5]). Et ut mortuum esse crederent, sciebant Deum, qui se eum ante suum adventum missurum promiserat, suscitare eum posse.

Error Pythagoraeorum de animabus. Itaque verisimile non est, quod interpretes quidam dicunt, hanc de Joanne opinionem ex eo errore natam, qui vulgo inter Judaeos versabatur, animas hominum ex uno in aliud migrare corpus, auctore Pythagora. Nam, ut ita nonnulli inter eos haeretici senserint, hoc loco opus non erat eo uti errore, cum mortuus non esset Elias.

Joannes quomodo Elias, vel non. *Et dixit non sum.* Vulgaris quaestio, quomodo se Joannes Eliam esse negat, cum eum Christus Eliam fuisse dixerit[6]). Ex Luca[7]) facile solvitur. *Ipse*, inquit, Angelus, *praecedet ante illum in spiritu et virtute Eliae*, Christus ergo dixit eum Eliam esse, quia spiritu, quia virtute, quia officio Elias erat: Joannes vero Eliam se esse negat, quia re ipsa non erat Elias. Sic Augustinus hoc loco[8]), et Gregorius[9]). At cur saltem hoc ipsum non confitebatur, quod de ipso postea Christus affirmavit, se spiritu et officio Eliam esse? Fecit modeste, ut Origenes monuit: erat enim id ipsum admodum honorificum, quamvis Elias

---

[1]) Cap. 16, 14. [2]) Cap. 4, 5. [3]) Cap. 11, 4. [4]) Cap. 11, 4. [5]) 4. Reg. 2, 11. [6]) Matth. 11, 4. et 17, 12. [7]) Cap. 1, 17. [8]) Tract. 4. [9]) Homil. 7. in Evang.

non esset, tamen Eliae personam gerere: quare ipsum negare decuit se Eliam esse: Christum affirmare. Et ille negavit, et ille affirmavit salva veritate, sensu diverso: datumque nobis ab utroque est praeclarum documentum, a Joanne modestiae, a Christo charitatis. Nam et modestia est, quatenus patiatur interpretationibus adjuta veritas, omnem a te laudem removere, et charitatis, quatenus eadem ferat, laudare alios.

Propheta es tu? non sum. Disputant interpretes, quo sensu interrogatus Joannes fuerit, an propheta esset. Chrysostomus [1]), Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et Apollinarius in Graeca Catena existimant interrogatum fuisse, non an quilibet propheta esset, sed an ille expectatus, quem Deus misurum promiserat [2]): *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Ideo Graece additum articulum, ut Origenes, Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus adnotarunt. Nec enim eos ignorasse ipsum esse prophetam, sed scire voluisse, an ille promissus et expectatus esset, in eo, ut Cyrillus et Chrysostomus inquiunt, errantes, quod promissum illum prophetam a Christo distinguerent, cum non alius, quam Christus ipse eo loco promitteretur, et jam responderat Joannes se Christum non esse. Alii putant interrogasse, an esset propheta non quilibet, sed aliquis ex priscis illis, qualem Christum quidam esse putabant, sive Eliam, sive Jeremiam, sive alium ex prophetis [3]). Multo mihi videtur probabilius, ut generalis sit interrogatio, an propheta sit, id est, an a Deo missus, ut prophetae fungatur officio, an propheticum spiritum et auctoritatem habeat: quemadmodum Augustinus [4]), Gregorius [5]) et Rupertus interpretantur.

Quo ergo modo negat se prophetam esse, praesertim cum Christus eum non prophetam modo, sed maximum etiam omnium prophetarum esse dixerit [6]), et ipsius pater plenus Spiritu sancto dixerit: *Et tu puer propheta Altissimi vocaberis* [7])*?* Qui aut de certo aliquo propheta, aut generalius de uno quovis ex numero priscorum sacerdotes interrogasse dicunt, facile respondent, vere se Joannem prophetam esse negavisse, eodem nimirum, quo rogatus erat sensu. Nobis vero, qui an generaliter propheta, aut antiquus, aut novus esset, interrogatum fuisse diximus, adhuc haeret quaestio. Et Augustinus quidem et Gregorius ejus auctores sententiae ita respondent, quasi Joannes ideo se prophetam esse negaverit, quia plusquam propheta erat, quemadmodum de illo dixit Christus [8]): *Sed quid existis videre? prophetam? etiam dico vobis, et plus quam prophetam.* Erat quidem Joannes plusquam propheta, ut testatur Christus, sed nemo mihi facile persuaseserit, eo sensu Joannem se prophetam esse negavisse. Satis enim apparet, eum sese deprimere et extenuare voluisse, et illa

---

[1]) Hom. 15. [2]) Deut. 18, 15. [3]) Matth. 16, 4. [4]) Tract. 4. [5]) Hom. 7, [6]) Luc. 7, 8. [7]) Luc. 1, 76. [8]) Matth. 11, 9.

quidem ratione non utique extenuasset, sed tam singulari se laudasset elogio, quam illum Christus laudavit, cum plusquam prophetam esse dixit.

Rupertus mihi videtur optime omnium nodum solvere, Joannem virtute quidem et gratia prophetam fuisse, officio non fuisse. *Prophetarum* enim *officium fuit*, ut Ruperti utar verbis, *verbum Domini, antequam caro fieret, carnem assumpturum esse, verbis praesignare, factis praefigurare*, quam prophetici officii definitionem esse dicit. Joannes vero id non faciebat. Adde: Joannem nihil futuri praedixisse, nec ad id a Deo missum fuisse, quod proprie prophetarum officium est. Hoc ergo sensu negavit se prophetam esse. Ejus vero pater prophetam futurum dixerat, quia et virtute propheta erat; et aliqua officii prophetici functurus parte. Solebant prophetae a Deo mitti, et ille a Deo missus est. Solebant prophetae populum docere, reprehendere, ad poenitentiam adhortari, ad Deum convertere: quae omnia Joannes fecit cumulatissime. Quare Zacharias non dixit: *Et tu puer propheta Altissimi vocaberis*, prophetabis enim, quae futura sunt, sed: *praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.*

Joannes respondet quis esset.

23. *Ego vox clamantis in deserto.* Fatigatus a Judaeorum legatis eorum interrogationibus Joannes respondet, quis sit. Nam ante, non quis esset, sed quis non esset, declaraverat, secutus eorum interrogationes. Ita vero respondet, ut ex multis titulis, quos sibi vere poterat attribuere, eum solum tribuat, qui humillimus videbatur. Poterat se doctorem, poterat judicem, poterat praeconem, poterat praecursorem Christi appellare. Solum appellat vocem, quasi sonum, quasi aërem, rem vilissimam omnibus illis, quibus se legati ornare voluerant titulis opponens, Christi, Eliae, prophetae. Caeterum quod ad sententiam attinet, locum hunc totum apud Matthaeum [1]) explicavimus,

24. *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis.* De Pharisaeis, qui qualesve homines essent, diximus apud Matthaeum [2]). Dixerat Evangelista supra [3]), eos, qui ad Joannem a Judaeis missi fuerant, fuisse sacerdotes atque Levitas, dicit nunc fuisse Pharisaeos. Nempe nec omnes sacerdotes et Levitae Pharisaei erant; nec omnes Pharisaei Levitae aut sacerdotes. Sacerdos et Levita tribus simul et officii: Pharisaeus sectae nomen erat. Itaque ex omni tribu, ex omni officio, ex omni hominum conditione quicumque eam doctrinam, quam Pharisaei sectabantur, magis probabat, Pharisaeus erat.

Quaeritur quare Evangelista eos nunc Pharisaeos fuisse dixerit, cum ante non dixisset? Cur ante non dixerit, in promptu ratio. Agebatur illic de sola personarum dignitate. Pharisaeum autem esse, non dignitas, sed haeresis potius erat, itaque nihil attinebat declarare, eos, qui missi fuerant, fuisse Pharisaeos. Nunc autem agebatur de sola doctrina, et de doctrina, quae in

---

[1]) Cap. 3, 3. [2]) Cap. 3, 7. [3]) Vers. 19.

traditionibus versabatur, quam maxime Pharisaei profitebantur, ideo dixit fuisse Pharisaeos. Illud minime dubium, voluisse Evangelistam indicare, propterea eos interrogasse Joannem, cur baptizaret, cum neque Christus, neque Elias, neque propheta esset, quia Pharisaei erant, quasi alii, quam Pharisaei, interrogaturi non fuissent.

Sed hujus ipsius rei quaeritur causa, quare Pharisaei potius, quam alii hanc Joanni quaestionem objecerint. Origenes, Cyrillus et Beda invidiae morbum notari putant, quo maxime Pharisaei laborabant, quasi Joanni tantam gloriam, tantam baptizandi dignitatem inviderent. Quod magis proprium Pharisaeorum, quam aliorum Judaeorum esset. Itaque hoc illos non eorum, a quibus missi fuerant, sed suo privatim nomine interrogasse. Chrysostomus et Theophylactus quaestionis calliditatem indicari. Missos enim legatos illos hac potissimum de causa ad Joannem fuisse, ut intelligerent, qua auctoritate baptizaret; sed quia Pharisaei, id est, vafri homines et astuti erant, nec continuo interrogasse, qua potestate baptizaret, sed primum num esset Christus, deinde num Elias, postremo num propheta, ut objecto splendore gloriae ad confitendum aliquid de se magnum et praecellens elicerent, unde ejus accusandi occasionem arriperent; et quasi per cuniculos quosdam in ejus subirent animum. Euthymius curiositati tribuit, quasi tam curiosam, subtilemque quaestionem non alii, quam Pharisaei proponere potuerint, qui, ut sunt haeretici omnes, homines erant curiosissimi. Placet mihi, quod scribit Ammonius in Catena citatus Graeca, vero simile esse, Pharisaeos, qui traditionum pleni erant, hanc etiam inter alias habuisse traditionem, nemini ut baptizare liceret, nisi Christo, aut prophetis; ideoque dixisse Evangelistam eos fuisse Pharisaeos, ut causam tacite redderet, quamobrem eam de baptismo quaestionem objecissent. Qua ratione sequentis etiam versus sententia satis patet. Versus autem vigesimus sextus apud Matthaeum a nobis explicatus est [1]), et versus vigesimus septimus supra [2]).

Cur quaerant causam cur baptizet.

28. *Haec in Bethania facta sunt.* Nota hoc loco quaestio, num Bethania, an Bethabara legendum sit. Nam Latini quidem codices omnes Bethaniam legunt: consentiunt Syriaci, quos habemus omnes et Graeci multi, etiam Vaticanus; quam lectionem Latini etiam enarratores sequi solent, Beda, Alcuinus, Strabus, Lyranus. Si quis vero illis objiciat Bethaniam non juxta Jordanem, sed longe ab illo, et quidem in montibus sitam esse, quindecim tantum stadiis ab Jerosolymis, ut apud Marcum [3]) et aliis locis saepe docuimus: hunc autem locum, de quo loquitur Evangelista, ad ripam Jordanis fuisse, respondent duas fuisse Bethanias, alteram eam, de qua modo diximus, patriam Lazari atque sororum ejus [4]), alteram prope Jordanem,

[1]) Cap. 3, 11. [2]) In hoc ipso c. vers. 15. [3]) Marc. 1, 11. [4]) Joan. 12, 1.

de qua hic loquitur Evangelista, cujus ab altera distinguendae causa addidisse ultra Jordanem. Dicunt illi quidem, at non probant. Alii recentiores facta ex Josepho [1]) conjectura probant, eam enim esse regionem, quam Bataneam ille vocat, ponitque ultra Jordanem.

Origenes, Chrysost., Epiphan.[2]), Theoph., Euthymius, Bethabara legunt, et inter Latinos Hieronymus in locis Hebraicis. Quod doctissimus quisque magis probat. Nam in lib. Judicum[3]) urbis ad aquas Jordanis sitae nomen simile legitur Bethbera: quae eadem videtur esse, atque ea, quae paululum immutato nomine dicitur Bethabara[4]), urbs tribus Benjamin, inde, ut docti putant, dicta, quod ea populus Hebraeorum, ut Chanaan terram ingrederetur, Jordanem trajecerit. Id enim nomen ipsum significare בית עברה, *domum transitus*. Ideo Joannem juxta eum baptizasse locum, quod ad trajiciendum Jordanem locus esset aptus, et multi utrimque homines ejus causa rei eo confluerent. In hac salebra multos etiam viros singulariter doctos haerere video, quod Bethabara non ultra, sed citra Jordanem sit in terra ipsa Chanaan, inque possessione tribus Benjamin, quam dubium non sit, non tendi ultra Jordanem.

Hunc nodum nos facile solvimus, qui, ut apud Matthaeum[5]) copiose probavimus, existimamus hanc phrasim, trans Jordanem, aut ultra Jordanem, non ea significare loca, quae habitantibus in Chanaan, sed ea, quae venientibus ab Aegypto olim Hebraeis, antequam Jordanem trajicerent, ultra Jordanem erant. Ita Bethabara et in tribu Benjamin et ultra Jordanem esse poterat. Immo propterea ultra Jordanem erat, quia in ea erat tribu.

Quam autem ob rem Evangelista locum, ubi haec gesta fuerint, designaverit, diversas auctores causas reddunt. Cyrillus historica diligentia ac fide factum putat. Historici enim esse, loca, quibus res factae sunt memorabiles, adnotare atque describere, id et historiae fidem augere, et altius haerere in auditorum animis. Chrysostomus vero, Theophylactus et Euthymius, ut Baptistae in dicendo de Christo testimonio libertas intelligeretur, qui non domi, non in angulo, non in alio obscuro et solo loco: sed palam ac publice in loco celeberrimo atque frequentissimo, quo turbatim homines, hi baptismi suscipiendi, illi trajiciendi fluminis causa, concurrebant, praeclarum de Christo testimonium perhibuit. Alia etiam ab aliis pejoribus licet auctoribus causa meo judicio melior affertur. Ut indicaret Evangelista, testimonii Joannis, eorumque omnium, quae dixisset, quam plurimos fuisse testes: nec enim in solo, sed in frequentissimo hominibus loco accidisse.

Quid Joannes hic prætermiserit.

Ex aliis Evangelistis intelligimus, quid hoc loco Joannes praetermiserit, baptismum, jejunium et tentationem Christi. Dum

---

[1]) Lib. 17. Ant. cap. 10. [2]) Haer. 51. [3]) Jud. 7, 24. [4]) Joan. 18, 22. [5]) Cap. 4, 15.

totus nimirum in eo erat, ut quibuscumque posset non suspectis testimoniis Christi probaret divinitatem: et quasi dum altius ad divina contendit, humanum sublimis praetervolat. Humanum erat, a Joanne Christum sicut unum de turba aliquem baptizari: humanum jejunare, humanum a Diabolo tentari, et ab eo huc illuc circumduci: haec Joannes praetermisit. Contra ex Joanne discimus, quid ab aliis praetermissum, Judaeorum legatio, constans illud saepeque repetitum Baptistae testimonium.

29. *Altera die.* Postridie ejus diei, quo legatis Judaeorum responsum, quod supra positum est, dedit: definite enim, non infinite sumitur, τῇ ἐπαύριον, *postero die*, ut nonnulli etiam antiqui codices legunt. Id constat ex sequentibus [1]), ubi similiter dicit, *altera die*, id est, postride hujus diei, de qua nunc agit, et secunda ab ea, in qua Judaeorum legationem Joannes audiverat, ut Ammonius in Graeca Catena interpretatur: et ex alio loco [2]), ubi non jam dicit, *altera die*, sed *die tertia*, scilicet a legatione. Itaque narrat hoc loco Joannes, quae quatuor continuis diebus gesta sunt, quibus Christi divinitas declaratur. Primo die Joannem Baptistam a legatis Judaeorum interrogatum, praeclarum de Christo testimonium reddidisse. Secundo, de quo nunc agitur, aliud etiam clarius testimonium dixisse non interrogatum. Tertio, item confirmasse, explicasseque [3]). Quarto, ipsum Christum facto in Cana Galilaeae insigni miraculo, divinitatem suam declarasse [4]).

Ex quo colligitur haec omnia, quae hisce quatuor diebus facta commemorantur, multis post Christi baptismum diebus accidisse. Nam ex aliis tribus Evangelistis perspicuum est, Christum statim post baptismum in desertum secessisse, et quadraginta illic jejunium egisse diebus. Quod totum ut minimum tempus inter baptismum et hos quatuor intercessit dies. Aliquanto etiam plus. Jam enim praedicare coeperat, cum discipulos nonnullos collegisset, qui cum eo in nuptiis fuisse perhibentur [5]), quamvis Apostoli nondum vocati essent, ut apparet ex hoc capite [6]).

Quo ergo modo Joannes dixit supra [7]): *Ipse est, qui post me venturus est?* Si enim jam baptizatus erat, jam utique venerat. Respondeo nondum venisse, quia etsi baptizatus erat, nondum se tamen quis esset baptizando et miracula faciendo declaraverat. Major quaestio, quod alii Evangelistae haec verba: *Post me venturus est*, antequam Christus baptizaretur, Joannem dixisse narrent [8]). Facilis solutio, aut bis id, vel etiam saepius Joannem dixisse, primum communiter omnibus, qui ad baptismum confluebant, deinde legatis Judaeorum. Sicut: *Ecce agnus Dei*, bis eum dixisse ex hoc loco, et ex sequentibus [9]) manifestum est.

---

[1]) Vers. 35. [2]) Cap. 2, 1. [3]) Vers. 35. [4]) Cap. 2, 1. [5]) Cap. 2, 2. [6]) Vers. 39. [7]) Vers. 27. [8]) Matth. cap. 3, 11. Marc. 1, 8. Luc. 3, 16. [9]) Vers. 36.

Itaque Origenis et Optati Milevitani [1]) sententia probari non potest, qui hanc diem, de qua hic Joannes agit, diem, qua Christus baptizatus est, esse putant. Neque Chrysostomi, Euthymii et Theophylacti sententiam sequor, qui ad hunc modum interpretantur: postridie ejus diei, quo Christus rediit a deserto. Nam praeterquam quod, ut modo dicebamus, jam discipulos habebat; quos diversis diebus collegisse constat, quomodo postridie ejus diei intelligi potest, de quo nullo ante mentio facta erat?

Vidit Joannes Jesum venientem ad se. Graece *βλέπει videt*, quemadmodum nonnulli etiam Latini codices legunt estque ἐμφατικώτερον, majorem emphasim habens, quia magis expressam sententiam ante oculos ponit. Quam autem ob rem Christus nunc ad Joannem venerit, incertum. Nec enim, ut Origenes existimat, ad baptismum veniebat, cum, ut paulo ante probavimus, multis ante diebus baptizatus esset. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius hac ipsa de causa venisse putant, ut Joannes de illo testimonium hoc diceret, ne, qui eum ante baptizari viderant, quasi peccatorem baptizatum crederent. Probabilis conjectura, nulla praesertim se ostendente probabiliore.

Cur Christus ad Joannem venerit.

Et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Dictio *Ecce* hoc loco non solum δεικτικὴν, demonstrativam, sed etiam ἀναφορητικὴν, relativam quamdam vim habere mihi videtur, quasi dicat Joannes: Ego, ut vobis testatus sum, non remittebam vobis peccata, sed vos in remissionem peccatorum per Christum faciendam baptizabam. Ecce hic est, *qui tollit peccata mundi.* Hoc plus quiddam est, quam quod Chrysostomus et Theophylactus observarunt, alludere ad desiderium eorum, qui Christum videre et cognoscere cupiebant, Joannis excitati testimonio, qui saepe jam dixerat [2]): *Post me venturus est, qui fortior me est, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti, ipse vos baptizabit in spiritu sancto et igni.* Quasi dicat: Ecce eum, quem tantopere videre cupitis.

Cur agnum Christum vocaverit Joannes.

Cur autem Joannes Christum agnum potius quam alio quo nomine vocaverit, tres veteres auctores rationis reddunt. Prima est, ut ad veteres alluderet prophetias [3]): *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet.* Et [4]): *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam*, Julius Firmicus [5]), Chrysostomus, Cyrillus, Theoph., Euthymius [6]) et Elias Cretensis [7]). Secunda, ut respiceret ad vetera sacrificia, quae agnis plerumque constabant; agnus enim unus mane, alter vespere quotidie immolabatur [8]). Sic Origenes, idemque Cyrillus et Euthymius. Tertia, quod innocentia Christus et simplicitate agnum referret, ut indicat Augustinus [9]). Sic Petrus [10]): *Pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi* re-

---

1) Lib. 4. cont. Parmen. 2) Matth. 3, 11. Luc. 3, 16. 3) Jes. 53, 7. Act. 8, 32. 4) Jer. 11, 19. 5) In lib. de erroribus profan. rel. cap. 28. 6) Hoc loco. 7) In comm. in orat. 4. de Theol. Greg. Naz. 8) Exod. 29, 38. Num. 28, 1. 3. 9) Tract. in Joan. 4. 10) 1 Epist. cap. 1, 19.

demptos nos esse dicit. Proprium inter Evangelistas Joanni est, ut Christum agnum appellet [1]). Habet vocabula quaedam Joannes, quibus delectatur. Inepte vero Heracleon, ut Origenes [2]) refert, hinc colligebat Christum perfectum corpus non habuisse; non enim arietem, sed agnum appellatum, qui in grege imperfectum quiddam est.

Dei autem agnum appellavit, quia a Deo oblatus est, ut Theophylactus et Euthymius observant, sicut vocamus sacrificium Abrahami, quod Abrahamus obtulit. Aut Dei, id est divinum, propter divinitatem, quae in ipso erat. Quasi dicat Joannes: Ecce agnus non jam terrenus, qualis ille erat, qui in veteri sacrificabatur lege; sed coelestis atque divinus. Alii agnum Dei, id est, qui Deo offertur, interpretantur. Illud primum probabilissimum. Bene autem a quibusdam ex Chrysostomo [3]) notatum est, Evangelistam non dixisse, qui tollet, sed *qui tollit peccata mundi*, praesenti usum tempore, ut non actum, sed vim naturalem significaret. Sicut non dicimus, ignis calefaciet, sed ignis calefacit, ut significemus, natura quidem sua omni tempore, omni loco, omnem materiam, nisi quid obstet, calefacere. Usus autem est Joannes verbo ad eam naturalem virtutem exprimendam accommodatissimo. Non dixit, qui remittit, qui tegit, sed *qui tollit peccata mundi*, id est, qui penitus aufert, qui penitus delet, ut Theophylact. animadvertit. Etenim ista non imputatio, quam nostra memoria Lutherani et Calviniani finxere, nondum nata erat. Quod autem dicit *Peccata mundi*, aut, ut Graeci codices et multi Latini legunt: *peccatum mundi*, hanc vim habet, ut idem Theophylact., Euthymius, et ut videtur Chrysostomus, viderunt, ut hunc agnum legalibus opponat. Illi enimvero Judaici tantum populi, ac ne illius quidem vere, sed sola figura peccata tollebant, iste et vere, et totius mundi peccata tollit.

Solet Joannes populo Judaico per antithesim mundum opponere, ut supra [4]) et infra [5]). Eodem Theophylactus pertinere putat, quod non plurali, sed singulari dicit numero *peccatum mundi*, ut genus omne peccatorum, aut quidquid est in mundo peccati per eum tolli significet, non ad significandum originale peccatum, ut Beda [6]) et Strabus putant. Solent enim Hebraei, ut recte Lyranus monuit, singulari numero totam rei naturam et ingentem copiam significare. *Venit*, inquit, *musca gravissima* [7]), hoc est magna multitudo muscarum, aut omne muscarum genus, ut eodem loco [8]) declaratur.

30. *Hic est de quo dixi, post me venit vir.* Ammonius Presbyter, gravis sane auctor et eruditus, in Graeca Catena in nomine *vir* emphasim esse putat duplicem, aut, ut significetur

---

[1]) Apoc. 5, 6. 8. 12. 13. et 6, 1. 16. et 7, 9. 10. 14. 17. et 12, 11. et 13, 8. et 14, 1. 4. 10. et 15, 3. et 17, 14. et 19, 7. 9. et 21, 9. 22. 23. 27. et 22, 1. 3. 14. [2]) Tom. in Joan. 9. [3]) Hom. 17. [4]) Vers. 9. [5]) Cap. 3, 17. et 4, 42. et 6, 33. 51. et 1 Epist. cap. 2, 2. [6]) In Catena D. Thomae. [7]) Exod. 8, 24. [8]) Vers. 21.

humana Christi generatio, aut triginta annorum aetas expleta, quae proprie virilis dicitur. Potius Hebraismum esse credo, quo vir אִישׁ, pro quodam ponitur, tanquam diceret: Post me venturus est quidam alius, major me. Reliqua verba hujus versus supra sunt explicata[1]).

31. *Et ego nesciebam eum.* Totus hic locus[2]) apud Matthaeum[3]) tractatus et explanatus a nobis est; illa in primis quaestio, quomodo Joannes ante Christum potuerit ignorare. Hic illud tantum exponendum, quare hoc Joannes dicat, poterat enim tacere, quantumvis verum esset. Vera mihi videtur Origenis in Catena Graeca citati, Chrysostomi[4]), Theophylacti et Euthymii[5]) conjectura; propterea hoc Joannem adjecisse, ne quis suspicari posset cognitioni, aut familiaritati et gratiae datum esse, quod tam praeclarum de illo dedisset testimonium.

34. *Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.* Eodem hoc spectat, quod id, quod paulo ante dicebamus, ut omnem amoveat suspicionem gratiae. Nec enim sponte sua, sed jussum a Deo testimonium de illo perhibuisse. Neque fama tantum et auditione hominum motum, sed divino prorsus testimonio. *Qui misit*, inquit[6]), *me baptizare in aqua: ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.* Hoc ipsum a Deo sibi datum signum se vidisse dicit, et non humanae gratiae, sed divinae obsecutum voluntati, quod viderat, testatum esse. Non declarat quid viderit, sed ex iis, quae dixerat intelligitur, nempe Spiritum sanctum post baptismum super Christum descendentem, ut Cyrillus interpretatur.

Quaerunt autem Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, ubinam Joannes hoc de Christo testimonium perhibuerit, quod esset Filius Dei, quod se ante perhibuisse dicit. Nam supra quidem non Filium, sed agnum, sed virum appellasse. Respondent, id scriptum non esse, sed sicut alia multa et a Joanne, et ab aliis Evangelistis praetermissum. Quod ad testimonii veritatem attinet, perinde est, quod se ejusmodi testimonium Joannes, Evangelista commemorante, perhibuisse dicit, atque si ipsum, quod perhibuit, testimonium scriptum haberemus. Filium autem Dei non adoptione, sed natura Christum appellasse manifestum est. Voluit enim eo titulo non solum sibi, sed omnibus aliis prophetis, omnibus aliis hominibus eum anteponere. Quemadmodum si in regio comitatu dicas: Ecce ille est Rex (digito in media turba Regem ostendens), haud dubie indicas alios non esse Reges. Joannes autem et alii prophetae adoptione quidem filii Dei erant, ut Cyrillus argumentatur. Ergo Christus plus utique quam adoptione. Quid plus quam adoptio est, nisi natura? Eo pertinet, quod addito articulo Graeco ὁ υἱὸς, *ille filius*, dixit, ut Cyrillus adnotavit.

[1]) Vers. 6. [2]) Usque ad vers. 34. [3]) Cap. 3, 14. 15. 17. [4]) Hom. 16. [5]) In comm. [6]) Supra vers. 33.

35. *Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo.* Graece τῇ ἐπαύριον, *postero die*, ut supra [1]), id est, postridie ejus diei, quo Joannes venientem ad se Christum intuitus dixerat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, et secunda die post Judaeorum legationem. Hoc enim est tertium, ut ait Ammonius, Joannis de Christo testimonium, ex his quidem certe, quae ab hoc Evangelista scripta sunt. Quam vim hoc loco habeat verbum standi, apud neminem notatum invenio. Nam quod Alcuinus apud D. Thomam interpretatur, stetisse Joannem, Christum vero ambulasse, quia *venienti Christo cessura stetit lex*, quod et Strabus est imitatus, et hodie in ore versatur omnium, pulchra quidem est allegoria, sed allegoria, quam affirmare non possumus aut Baptistae, aut Evangelistae in mentem venisse. Similis illa Bedae, unde in glossam, quam vocant interlinearem, translata est, stetisse Joannem *in culmine perfectionis.* Quid enim de Christo ambulante dicent, an ipse nondum ad culmen perfectionis venerat, quia ambulabat? Magis accedit ad sensum, quod Lyranus ait, stetisse, id est, paratum fuisse ad exercendum officium. Communis enim haec ratio est, paratum fuisse, cum semper Joannes ad exercendum officium paratus fuerit. Et tamen apparet hoc loco, Evangelistam aliquid proprium ejus temporis significare voluisse. Melius Chrysostomus, Theophylact. et Euthymius indicant stetisse Joannem, Christum ambulasse, quia non conveniebat, ut Joannes quaereret Christum, ne suum de illo suspectum redderet testimonium. Credo ego hanc vim habere, ut significet Joannem constitisse, ut Christum quasi animo, oculisque defixus intueretur, quod ex verbi sequentis explicatione magis intelligitur.

36. *Et respiciens Jesum ambulantem.* καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι, *et conjectis in Christum ambulantem oculis*, ut Theophylactus interpretatur. Ita hinc apparet, quomodo steterit, quasi admirabundus, quasi stupore defixus. Christum vere ambulasse certum est, cum id proprie verba significent. Quo versus ambulaverit, incertum. Chrysostomus, Theophylactus et Euthym. videntur existimare ad Joannem venisse. At id Evangelista utique dixisset, sicut dixerat: *Vidit Joannes Jesum venientem ad se* [2]). Itaque verisimilius esse arbitror, aut alio quo tetendisse Christum, aut eo consilio ad Joannis conspectum quasi animi causa obambulasse, ut iterum de se Joannes testimonium perhiberet.

Ecce Agnus Dei. Verba explicata sunt supra [3]). Tantum illa modo quaestio, quae a multis proponitur expedienda: quid sit, quod Joannes tam saepe de Christo idem repetat testimonium. Ammonius Presbyter, Chrysostomus, Theophylactus et Euthym. respondent, auditorum tarditatem in causa fuisse, qui necdum satis, quod semel dixerat, intellexissent. Eodemque redit, quod

Cur de Christo Joannes idem repetat.

---

[1]) Vers. 29. [2]) Vers. 29. [3]) Vers. 29.

Cyrillus ait, optimum se esse doctorem declarasse. Boni enim doctoris esse, tamdiu eadem iterare, quoad auditores intelligant. Fieri etiam potest, et vero probabile est, ut cum hoc secundo Joannes dixit, alios esse viderit auditores, qui ante non audissent. Idque non obscure indicat Evangelista, cum tantum dicit duos ex discipulis ejus adfuisse; quos cum Joannes, ut opinor, satis vidisset esse maturos, ut Christum sequerentur, voluit eos, repetito testimonio, ad illum mittere, quemadmodum eventus declaravit.

37. *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum.* Incipit fructus apparere praedicationis Joannis. *Vides*, inquit Cyrill., *quam cito a doctrina Baptistae fructus secutus est? Vides quam magnum auditoribus emolumentum iteratio sermonis attulit? Discat igitur ex istis, cui docendi opus creditum est, non laudari silentium in pastore, neque talentum Domini infoecundae terrae taciturnitati commendandum*[1]*: sed nummulariis esse dispartiendum, ut inde cum foenore Salvator illud exigat. Testimonium Joannis*, inquit Beda[2], *fides est discipulorum.* Ac nimirum tunc fructus concionatoris apparet, cum ejus auditores non illum studio quodam curiositatis, sed Christum salutis desiderio sequuntur, cum frequentiores ad sacramenta venire incipiunt.

Putant Chrysostomus et Euthym. plures tunc cum Joanne discipulos ejus fuisse, sed hos duos tantum credidisse. Probabile vel eo ipso, quod duo tam boni auctores dicunt; sed incertum. Allegoricum quidem est, quod scribit Beda, sed apte ad locum dictum. *Sequentes*, inquit, *Jesum*, *reliquerunt Joannem, sequentes Evangelium, legem amiserunt. Sic tamen secuti sunt Evangelium, ut testimonio uterentur e lege.*

38. *Conversus autem Jesus, et vidéns eos sequentes se, dicit eis: Quid quaeritis?* Sensus per se facilis est. Caveat lector, si Chrysostomi in hunc locum[3] legerit commentarium, ne in Pelagianorum errorem incidat, a quo ille, quia nondum suo tempore natus erat, non satis longe aliquando videtur, si non sensu, verbis tamen non admodum cautis abhorrere. *Hinc*, inquit, *admonere possumus, Deum suis in nos beneficiis nostras non praevenire voluntates, sed a nobis incipiendum esse; sed cum nos prompto, paratoque animo ad suscipiendam gratiam exhibemus, tunc multas nobis offert salutis occasiones.* Quae verba nisi benigna leniantur interpretatione, cum fide Catholica pugnabunt in Concilio Tridentino[4] novo decreto declarata: initium justificationis non ex nobis solis esse, sed gratia nos semper divina, ut bene agere, aut cogitare incipiamus, praeveniri. Illa enim ipsa gratia fuit, quod duo illi discipuli Christum sequi coeperunt. Melius hinc Chrysostom. collegisset, quod omnium postea Theologorum con-

[1]) Matth. 25, 27. [2]) In hunc locum. [3]) Homil. 17. [4]) Sess. 6. cap. 5. et 6. et can. 3.

sensu probatum est, facienti, quod in se est, Deum gratiam non denegare. Sed in iis rebus, quae ad salutem nostram et justificationem pertinent, hoc ipsum quidquid est, quod est in nobis, sine gratia Dei facere non possumus. Nondum Christus fortasse duos illos discipulos Joannis corpore respexerat, sed animo certe et gratia respexerat: sine qua a Joanne, id est, a veteri lege, a pristinis moribus, in quibus haerebant, discedere non potuissent. Quos quia ea gratia bene, quantum in ipsis erat, usi sunt, Christus etiam corpore respexit, id est, majore gratia, majore favore prosecutus est, in suam amicitiam, familiaritatemque recipiens. Non paulo melius Cyrill. *Conversus*, inquit, *opportune ad sequentes ipsum Dominus*, *ut re ipsa verum esse discas quod canimus* [1]*): Quaesivi Dominum*, *et exaudivit me. Donec enim nec fide recta*, *nec bonis moribus Dominum quaerimus*, *post eum quodammodo comperimur; cum vero mandata ejus scientes*, *praecipuam justitiae viam scrutamur*, *statim conversus visitat*, *clamans* [2]*): convertimini ad me*, *et ego convertar ad vos.* Quod Beda et Alcuinus apud D. Thom. dicunt, morale est. *Illi*, inquiunt, *tergum ipsius sequebantur*, *ut viderent*, *et faciem Domini videre non poterant. Ideo convertit se*, *et quodammodo de sua majestate descendit*, *ut possent faciem illius contemplari.* Optime omnium Ammonius, declarasse Christum hoc facto frustra nos illum sequi, nisi ipse convertat, neque enim consequi nostris viribus posse. Illud magis ad sensum, quem quaerimus, literalem pertinet, quod Chrysostomus, Theoph., Euthym. adnotarunt: propterea Christum se ad sequentes pone discipulos Joannis convertisse, prioremque, quid quaererent, interrogasse, ut verecundantes, timentesque interrogare alloquique, animaret et ad colloquium alliceret. Quod non est a nobis Deum, sed nos a Deo praeveniri. *Praeparationem*, inquit [3]), *cordis eorum audivit auris tua*, et: *Dixi*, *confitebor adversum me injustitiam meam Domino*, *et tu remisisti impietatem peccati mei* [4]). *Eritque*, *antequam clament*, *ego exaudiam* [5]). Quod autem eos interrogat, non ignorantis, sed invitantis est, ut iidem auctores itemque Cyrillus adnotavit.

Qui dixerunt ei, *Rabbi*, *quod dicitur interpretatum Magister*, *ubi habitas?* Cum Rabbi, id est, magistrum appellant, et gratiam sibi honorifico titulo conciliant, et se ejus discipulos esse velle profitentur, ut Chrysost., Cyrill., Theophylact. et Euthym. observant. Beda [6]) *fidei argumentum esse* dicit. *Ipsa*, inquit, *appellatio responsionis*, *indicium est fidei. Quando enim dicunt*, *Rabbi*, *quod intelligitur magister*, *et sequuntur eum*, *utique magistrum sequuntur et dicunt.* Non respondent quid velint, sed tantum interrogant, ubi habitet, volentes ex otio et privatim eum de rebus maxime sacris et ad salutem pertinentibus interrogare,

---

[1]) Psalm. 33, 5. [2]) Zach. 1, 3. [3]) Psalm. 9, 18. [4]) Psalm. 31, 5. [5]) Jes. 65, 24. [6]) In eumdem locum.

ut Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius observarunt. *Non enim*, ut ait Cyrillus [1]), *ubique res grandes oportere dicere arbitrabantur.* Utile nobis exemplum, quod utinam nostro servaretur tempore, et non in foro, non in compitis, non in mensis, non in cauponis, non ubique, praeterquam in scholis, ubi id maxime fieri oportebat, de summis religionis mysteriis disputaretur, sed in Ecclesiam, id est, ad Christi omnes irent domicilium, ibi eum, aut qui ejus tenent locum modeste, submisseque interrogaturi. Aut, ut ego puto, dum domum interrogant, indicant se non quovis modo Christi discipulos, sed etiam familiares et quodammodo domesticos esse velle.

39. *Dicit eis: venite, et videte.* Apta est in hunc locum interpretatio Cyrilli [2]), itaque eam ipsius apponam verbis. *Non docuit*, inquit, *ubi habitaret, quamvis hoc ipsum ab eo peteretur, sed illico eo ire ipsos hortatur. Primum, ut doceret nullam esse in quaerendis bonis moram laudandam, cum utilitatis retardatio semper afferat detrimentum. Deinde ut ostenderet non sufficere, si quis ubi Christi domus, id est, Ecclesia fundata sit, didicerit, sed si per fidem in eam venerit, et, quae mystice in ea peraguntur, fervente animo viderit.* Hoc si Lutherani et Calvinistae facerent, haeretici non essent. Utinam ad Ecclesiam venirent, et quid agatur, quid doceatur, viderent, considerarent, probarent, et non ea de nobis fingerent monstra, quibus et ipsi primum decepti pereunt, et simplicem decipientes populum misere perdunt. Utinam saltem quaererent, ubi Christus habitaret, quae vera esset Ecclesia: nam Genevae quidem certe non habitat.

Significat Christus his verbis se domum habere, ubi habitet, quod qua ratione non pugnet cum eo, quod alibi dicit: *Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos, filius autem hominis non habet, ubi caput suum reclinet* [3]), quaeri solet. Respondent Chrysost. [4]) et Theophylactus, et Euthymius [5]), et Ammonius in Graeca Catena, habuisse quidem hospitium, propriam autem domum non habuisse. Ad allegoriam vero magis, quam ad sensum literalem pertinet, quod Beda et Alcuinus dicunt, ideo non dixisse Christum, ubi habitaret, sed illos, ut venirent ac viderent, invitasse, quia habitatio, id est, gloria Christi, videri quidem potest, verbis explicari non potest.

Venerunt, et viderunt. Obsecuti sunt divinae vocationi. Quod autem dicit Evangelista, apud eum mansisse die illo, incertum an significet, quod ejus diei reliquum erat, id est, horas duas, *hora* enim *erat quasi decima*, ut hic dicitur, an diem unum, ut vocant, naturalem, qui viginti quatuor horis constat. Utriusque interpretationis auctores invenio, sed meliores posterioris. Nam, nisi fallor, ita Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius intellexerunt, etsi id aperte non explicant. Quod autem

---

[1]) Lib. 2. cap. 8. [2]) Lib. 2. cap. 9. [3]) Matth. 8, 20. [4]) Hom. 17. [5]) In comm.

quidam prioris interpretationis auctores docent, nihil tunc duos illos discipulos a Christo didicisse, sed tantum domum notasse, ubi habitaret, ut ad eum alias discendi causa ventitarent, incredibile mihi videtur esse. Quis enim credat homines sitibundos invento non statim bibisse fonte? Et unde discere, nisi ex ipso Christo potuerunt, illum esse Messiam? quod illo die didicisse ex infra dictis [1]) manifestum est. Quin propterea suspicor Evangelistam dixisse, eos eo die apud Christum mansisse, ut indicaret, non fuisse contentos domum nosse, sed aliquem etiam doctrinae Christi gustum capere voluisse, ut Chrysostomus, Cyrillus, Theophylact. et Euthymius non obscure significant. Certe instructos a Christo doctrina fuisse plane affirmant, licet id Evangelista non dicat: praetermisisse enim eum, quod videbat facile per se quemque etiam se tacente intellecturum.

Cur ergo non dixit, manserunt apud eum nocte illa, cum per noctem potius, quam per diem manserint? Quia aliqua etiam diei pars reliqua erat et solemus potius per dies, quam per noctes tempus designare. Quod sequitur, *hora autem erat quasi decima:* nonnulli vertunt, hora enim erat quasi decima. Καὶ enim pro ὅτι positum esse, quod saepe alias fieri solet, reddique rationem, quare die illo apud Christum mansissent, nec ad Joannem praeceptorem suum revertissent, quia inclinata jam in occasum dies erat, neque satis restabat temporis, ut redire possent. Probabilius esset, si meliorem haberet auctorem. Et bene etiam constat adversativae particulae sententia, ut significare Joannes voluerit notata hora, qua ad hospitium Christi pervenerant, quantum apud eum mansissent temporis, nempe per duas, quae reliquae erant, horas ejus diei, et per totam insequentem noctem: neque rationem reddat, quare eo die ad Joannem non redierint: sed eos potius laudet, quod cum redire possent duabus adhuc reliquis horis, redire tamen noluerint, sed per reliquam ejus diei partem et noctem totam Christi consuetudine et doctrina frui.

Colligunt ex hoc loco Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus et Euthym. nullum ad discenda, quae ad salutem pertinent, tempus, aut serum aut importunum esse. Colligunt quanta in Christo ad docendum charitas, quantus in discipulis illis ad discendum ardor fuerit, quando et eo tempore, quod coenae destinatum erat, et ille docere voluerit, et illi doceri, exemplumque et a Christo doctoribus et a discipulis auditoribus relictum esse. Diem, itemque noctem in duodecim apud veteres illos horas partitum fuisse, quae crescente crescerent, decrescente decrescerent die, itaque horam decimam fuisse, quae Italis est vigesima secunda, ideo non dicimus, quia neminem credimus ignorare.

40. *Erat autem Andreas frater Simonis Petri.* Constat ex hoc loco Andream, priusquam discipulus esset Christi, discipu-

[1]) Vers. 41.

lum ac sectatorem fuisse Joannis: Petrum ejus fratrem non constat, sed probabili colligitur conjectura: verisimile enim est fratres eamdem semper doctrinam, eumdem praeceptorem secutos fuisse, sicut eumdem, posteaquam cognoverunt, Christum secuti sunt.

Cur Andreae nomen hic expressum habeatur.

Duae hic inter se nexae quaestiones, cur Andream Evangelista nominaverit, et cur alterum non nominaverit. Prima facile solvitur, necessarium fuisse Andream nominari, quia narrandum erat, quomodo Simonem fratrem suum ad Christum adduxisset, ut Theophylactus et Cyrillus in Catena Graeca citatus ait. Cur alterius nomen non expresserit, contrariis rationibus factum creditur, sive, quia necesse non erat, cum nihil de eo post fuisset agendum, ut idem Theophylactus et Cyrillus respondent, sive, ut Epiphanius [1]) et Cyrillus in eadem Catena, et Euthymius et Theophylactus tanquam multorum, et probabilem opinionem referunt, quia alter ipse Joannes erat, qui scribebat, qui solet, ut alibi saepe diximus, modestiae causa supprimere nomen suum. Vide, quae in titulo hujus Evangelii adnotavimus; sive quod aliquis alius erat minime insignis, cujus nomen notum vulgo non esset, ut iidem auctores dicunt. Nam hac eadem de causa, ut Cyrillus eodem loco monuit, septuaginta discipulorum nomina edita non fuisse [2]). Putat etiam Epiphanius esse probabile alterum illum discipulum Jacobum Zebedaei filium, et Joannis fratrem fuisse, quod ejusdem patriae, ejusdem artis, ejusdem esset contubernii. In re incerta malo credere ignotum aliquem fuisse, qui Christi postea non fuerit Apostolus, ideoque non fuisse nominatum. Nam si Apostolus fuisset, profecto eum Joannes nominasset, ut declararet, quod fuisset initium vocationis ejus. Nam ea etiam opinor de causa Andream nominavit. Colligit ex hoc loco Beda Andream minorem Petro natu fuisse, quod non Petrus illius, sed ille Petri dicatur frater. Tenuis conjectura.

41. *Invenit hic primum fratrem suum Simonem.* Plerique Graeci codices legunt, *εὑρίσκει οὗτος πρῶτος*, *invenit hic primus* fratrem suum Simonem, ut Chrysostomus, Epiphanius [3]), Euthymius etiam legunt, ut sit sensus, illum invenisse fratrem suum, illique nuntiasse se Christum vidisse, antequam alter ille discipulus, qui cum ipso ad Christum venerat, eum inveniret. Quasi voluerit Evangelista significare, Petrum non per alium, quam per Andream fratrem suum, primum de invento Christo nuntium accepisse. Sententia sane non incongrua. Sed noster interpres legit *πρῶτον* primum, eodemque modo Cyrillus et Theophylactus, Graeci etiam auctores legunt, sensusque est melior. Nam si legamus *πρῶτος* primus, necesse est, ut ponatur pro *πρότερος* prior, cum inter duos tantum illos discipulos comparatio fiat. Quod etsi nonnumquam fieri solet, tamen sine

---

[1]) Haer. 51. [2]) Luc. 10, 1. [3]) Haeres. 51.

licentia non fit. Itaque nisi constet alium sensum constare non posse, credendum non est factum hoc loco; si autem legamus πρῶτον, primum, comparatio fit inter Petrum et caeteros omnes homines, quemadmodum superlativi, ut Grammatici vocant, natura postulat, sensusque uberior et major. Declarat enim Evangelista divina factum esse providentia, ut Andreas a Christo revertens, plenus gaudii, plenus desiderii, thesaurum illum, quem in agro absconditum invenerat, cum aliis communicandi, primum omnium invenerit fratrem suum, quo neminem cariorem habebat, neminem quocum magis cuperet, quae invenerat ac viderat, communicare.

Notant hoc loco praeclarum omnes auctores exemplum, Chrysostomus, Cyrillus, Beda, Theophylactus, non defodisse in terram Andream talentum, quod acceperat, sed ad lucrum statim exposuisse, et quamvis piscator esset, statim ut Christum invenit, coepisse praedicare. Idem nobis faciendum esse.

Invenimus Messiam. Messiam Hebraeis, et Christum Graecis idem esse nemo nescit, et nos alibi docuimus. Adnotarunt autem Chrysostomus et Theophylactus, non dixisse Evangelistam simpliciter *εὑρήκαμεν μεσσίαν, invenimus Messiam*, sed *εὑρήκαμεν τὸν μεσσίαν, invenimus Messiam illum*, scilicet quem unum quaerebamus, quem optabamus, quem venturum sperabamus, ut Euthymius ait. At unde tam cito didicerat Andreas Christum esse Messiam? Respondent Chrysostomus et Theophylactus, id a Christo ipso eo die, quo apud eum manserat didicisse, etsi id Evangelista non dixit. Unde magis apparet falsum esse, quod quidam dicunt, duos illos discipulos nihil tunc a Christo didicisse, sed domum, ubi habitaret, tantummodo notasse.

Christus et Messias idem sunt.

42. *Et adduxit eum ad Jesum.* Cupientem opinor videre eum. Utrumque verisimile, et Andream invitasse Petrum fratrem suum, ut ad Christum veniret, et Petrum sese sponte obtulisse, rogasseque vicissim fratrem, ut se ad illum duceret. Notatur a Chrysostomo et Theophylacto prompta obedientia et fides Petri, qui antequam Christum videret, ad primum ejus nuntium in illum credidit. Excusatur autem credendi facilitas, quod ad primum verbum crediderit. Enimvero verisimile esse Andream tunc multa alia, quae a Christo didicisset, mysteria illi exposuisse, quibus adductus crediderit. Sed excusatione, meo judicio, opus non est. Quid enim mirum, fratrem fratri affirmanti se invenisse Messiam, facile credidisse? Majoris est hoc laudis, quam quod illi Theophylactus laudis loco tribuit, eum non statim fratris verbis credidisse, sed videre, experirique voluisse, num quae diceret, vera essent, ideoque ad Christum venisse. Magis quidem adducor, ut credam, non ideo ad Christum adductum a fratre, ut experiretur verum esse, quod illi narraverat, sed partim, ut ejus satisfaceret desiderio cupientis videre, quem tam diu expectatum, tanto quaesitum studio,

Petri fides et prompta obedientia notatur.

inventum audiebat: partim ut et apud Christum et apud fratrem Andreas gratiam iniret. Apud illum, quod novum ad eum discipulum adduceret, apud hunc, quod eum in Christi notitiam et familiaritatem insinuaret.

Intuitus autem eum Jesus. Id est, antequam cum illo colloqueretur, antequam ad se Petrus accederet, solo intuitu cognovit, et cujus esset filius, et qui vocaretur, et quod est majus, qualis quantusque futurus esset, ut ex hac anticipata praedictione suam illi indicaret divinitatem, et ad credenda majora mysteria excitaret, ut Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Theophylactus, Beda, Euthymius observarunt. Atque hanc vim habet verbum illud, *intuitus eum. Non magnum*, inquit Augustinus [1], *quia Dominus dixit, cujus filius esset iste. Quid magnum Domino? Omnia nomina sanctorum suorum sciebat, quos ante constitutionem mundi praedestinavit, et miraris, quia dixit uni homini, tu es filius illius, et tu vocaberis illud?* De mutatione nominis Petri, et quid nomen Cephae significet, et an statim, ut hoc illi Christus dixit, Cephas vocari coeperit, apud Matthaeum [2] disputavimus.

43. *In crastinum voluit exire in Galilaeam.* Die insequenti, qui tertius post illum erat, quo Judaeorum ad eum legati venerant, et illo ipso die, quo nuptiae in Cana Galilaeae factae sunt. Nam ille nuptiarum dies [3] tertius etiam post legationem illam fuisse dicitur. Ex quo constat, eodem die Christum et a Judaea in Galilaeam migrasse, et Philippum Apostolum vocasse, et ad nuptias invitatum miraculum illud fecisse primum mutatae in vinum aquae. Erat enim Judaea, ubi tunc erat, confinis Galilaeae, et Aenon locus ille celebris, ubi Joannes baptizabat, juxta Jordanem, qua in Galilaeam influebat, et Cana ubi celebratae nuptiae sunt in ipso ingressu Galilaeae.

Ergo pridie quam Andreas ad Christum venit, sive eadem nocte ad Joannem redierit, sive prima luce, Petrum mane ad Christum adduxit, eodemque die Christus in Galilaeam ingressus est. Ita dies ille, quo in Galilaeam abiit, postridie fuit ejus, quo ad eum Andreas venerat, quemadmodum non solum Epiphanius [4] et Euthymius [5], sed omnes omnino auctores putant, dum nemo contradicit et verba hoc prae se ferunt. Dicit Evangelista, iisse Christum in Galilaeam, id est, rediisse, nam inde prius, ut a Joanne baptizaretur, in Judaeam venerat [6], ut Beda et Alcuinus apud D. Thomam notant: dixit, inquam, hoc Evangelista, ut ad Philippi vocationem et ad historiam Nathanaëlis transitionem faceret, quae utraque contigerat in Galilaea. Tum etiam ad miraculum, quod paulo post [7] in Cana Galilaeae factum narrat.

---

[1]) Tract. 7. in Joan. [2]) Cap. 16. vers. 18. [3]) Cap. 2, 1. [4]) Haer. 51. [5]) Hoc loco. [6]) Matth. 3, 13. Marc. 1, 9. [7]) Cap. 2, 1.

Quod autem dicit: *Voluit*, hanc mihi videtur vim habere, ut significet Evangelista, Christum certo consilio, scientemque quid futurum esset, in Galilaeam contendisse, ut ibi se, ubi educatus et natus erat, inciperet ostendere, ibi discipulos ad se colligere, ibi docere, ibi primum edere miracula, voluisse in Galilaeam ire, ut ibi Philippum inveniret, ne casu ab eo inventus putaretur, ut bene Rupertus admonuit. Aut voluisse, cum jam solus non esset, sed duos, eosque Galilaeos, Petrum et Andream discipulos haberet, quibus ibi, quemadmodum eventus docuit, ad alliciendos alios testibus ac ministris uteretur. Constituerat enim discipulos suos ex Galilaea omnes, aut plerosque certe vocare, quo simpliciores, minusque suspecti essent. Et recte Chrysostomus observavit, neminem Christum ad se discipulum vocare voluisse, antequam aliqui sponte sua vocati ipsum sequerentur, ne si ipse primus vocasset, minus essent firmi, resque tota suspecta videretur.

Et invenit Philippum. Singularis est Euthymii sententia, non eodem die, quo Christus in Galilaeam rediit, Philippum ab eo inventum atque vocatum esse, sed Joannem conjunxisse, quae diversis temporibus acciderint. Verba quidem Evangelistae plane ostendunt eodem die, et ingressum in Galilaeam Christum, et Philippum vocatum fuisse, atque ita Epiphanius, et opinor, alii omnes auctores sentiunt. Invenisse autem Philippum dicitur, quasi ipsum quaesivisset, ut Theophylactus, Rupertus et D. Thomas observarunt. Quaerebat autem eum non corpore, sed animo, quo eum aptum ad officium Apostolatus esse sciebat. Itaque invenisse Philippum dicitur, quia incidit in eum, quem animo quaerebat. Sicut Deus de Davide dicit: *Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum* [1]).

Et dicit ei Jesus: sequere me. Noverat Christus quem vocabat, sicut et Nathanaëli dixit [2]): *priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te.* Non dicit Evangelista Philippum voci Christi obsecutum esse, sed ex eventu intelligendum reliquit. Non solum enim secutus est, sed etiam Nathanaëlem ad Christum adduxit. Itaque ex hoc ipso nascitur quaestio, quam Chrysostomus et Theophylactus attingunt, quomodo tam facile Philippus Christum, quem nunquam viderat, nunquam audierat, ad primam vocem secutus fuerit. Ad quam duobus modis illi respondent. Primum quidem credibile esse, multa prius aut a Joanne, aut a Petro et Andrea popularibus suis audivisse de Christo, propensoque jam in illum animo fuisse, itaque paulo momento impelli potuisse. Quod et Euthymius confirmat. Aut, quod ego judico probabilius, Christum una cum voce divinam quamdam in ejus animum virtutem infudisse, qua incensus continuo fuerit, ut Christum sequeretur, quemadmodum discipuli

---

[1]) Psalm. 88, 21. [2]) Vers. 48.

illi dixerunt: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via* [1])?

44. *Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae et Petri.* Sunt qui existiment, propterea Evangelistam Philippi civitatem nominasse, ut tacite causam redderet, quamobrem tam facile Christum secutus sit. Quia multa nimirum a Petro et Andrea civibus suis de Christo didicerat, ut Theophylactus ait. Aut quod facilius fuerit eum sequi, quem non ipse primus, sed alii, et quidem populares, et amici ipsius jam sequerentur, quasi in illis de Christo periculum fecerit. Humanum hoc est, et malim credere tantum Apostolum solo divino incitatum Spiritu, nullo humano respectu secutum Christum. Aliam Rupertus rationem affert, quam et Chrysostomus indicat, Bethsaidam unam ex illis fuisse civitatibus, quae maxime barbarae, maxime incredulae erant: *Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida, quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent* [2]). Ergo significare Evangelistam voluisse, quanta Petri, Andreae et Philippi fides fuerit, qui, cum ex ea essent civitate, ubi incredulitas maxime regnabat, primi omnium Christum secuti fuerint. Aliam reddunt Chrysostomus et Euthymius, voluisse Christum ex illa potissimum civitate primos Apostolos vocare, quae maxime barbara et ignobilis erat, ut contemptibilia mundi eligeret, ut fortia confunderet [3]).

Quod autem Beda in Commentariis, et Alcuinus apud Divum Thomam dicunt, multique recentiores secuti sunt, mysterium est, Bethsaidam domum venationis declarari, voluisseque Evangelistam ostendere nomen civitatis cum officio, ad quod Apostoli vocabantur, convenire, vocatos enim fuisse, ut venatores ac piscatores hominum fierent. Simplex mihi et satis idonea videtur causa, ut historice Joannes fecerit: pertinet enim ad diligentiam, ornamentum et fidem historiae, ut insignium personarum patria, caeteraeque circumstantiae describantur.

45. *Invenit Philippus Nathanaël.* Hoc ego non affirmarim, eodem prorsus die factum esse. Potuit enim aliquanto post fieri, quamvis Evangelista, quia de Philippo loqui jam coeperat, et Philippus Nathanaëlem ad Christum adduxerat, non filum temporis, sed filum cognatarum rerum secutus fuerit. Quod et ab aliis Evangelistis saepe, et ab hoc ipso supra [4]) factum animadvertimus. Atque hoc sane videtur Euthymius indicare. Probabilius tamen est, haec omnia eodem contigisse die. Nam et Andreas eodem die et Christum secutus est, et Petrum invenit, et eum ad Christum adduxit. Et est credibile, Philippum statim, ut Christum vidit, et ab eo vocatus, quis esset, cognovit, recenti gestientem gaudio, Nathanaëlem amicum suum, ut cum eo inventum thesaurum communicaret, quaesivisse. Hanc enim

---

[1]) Luc. 24, 32. [2]) Matth. 11, 21. [3]) 1 Cor. 1, 27. 28. [4]) Vers. 6.

vim verbum illud habere, *invenit*, quasi eum quaesivisset, recte Cyrillus adnotavit. Certe ita Joannes narrat historiam, quasi omnia eodem die facta fuerint, cum initio capitis secundi dicat: *Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.* Quamquam nihil absurdi est, si dicamus tertiam illam fuisse diem non a legatione Judaeorum, sed ab eo die, quo Nathanaël ad Christum a Philippo adductus fuerat; ita spatio illo duorum, triumve dierum Nathanaëlem inventum a Philippo et ad Christum adductum. Sed de ea re illic disseremus.

Utcumque se res habeat, illud apparet, Evangelistam declarare voluisse, quo modo brevi tempore alius alium traxerit ad Christum, Andreas Petrum, Christus ipse Philippum, Philippus Nathanaëlem, quamque exiguo initio quantum incrementum acceperit Evangelium. Simile enim *esse grano sinapis*[1], *quod minimum est omnibus seminibus, cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, et fit arbor, ita ut volucres coeli veniant, et habitent in ramis ejus. Ignem* Christum venisse *mittere in terram*[2], et[3]: *ecce quantulus ignis, quam magnam sylvam incendit?* Juvat etiam ad fidem patria, juvat amicitia, juvant omnes humanae necessitudines. Nec enim dubium, quin propterea Philippus tam facile Nathanaëlem ad Christum adduxerit, quia amicus ejus erat. Non est vera amicitia, quae non tendit ad Christum, suspectique mihi Catholici sunt, qui diuturnam cum haereticis et quotidianam consuetudinem habentes, amici cum amicis, viri cum uxoribus, uxores cum viris, parentes cum liberis, liberi cum parentibus, heri cum ministris, ministri cum heris, non eos ad Christum, non eos ad Ecclesiam adducunt. Quod ubicumque hodie haeresis regnat, magno fit malo. Molles multi Catholici sunt et nimis familiariter cum haereticis gerunt amicitias.

Quem scripsit Moses in lege et Prophetae, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth. Non est sensus, Mosem et Prophetas scripsisse nominatim venturum Jesum, sed venturum Messiam, aut Christum; at sensus est, invenimus Messiam, aut Prophetam illum, quem Moses et Prophetae venturum praedixerant, qui est aut vocatur Jesus. Quod Philippus Nathanaëli Mosem et Prophetas citaverit, ideo fecisse graves auctores putant, quod Nathanaël vir fuerit Hebraeorum literis eruditus. Sic Augustinus[4], Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Rupertus. Quamquam hoc quidem argumento magis probari videtur posse Philippum, quam Nathanaëlem in Scripturis, quarum testimoniis utebatur, doctum fuisse.

Caeterum solent aliquando homines imperiti literate, quatenus quidem possunt, cum doctis agere, ut se ad eorum ingenium et eruditionem accommodent. Itaque potuit Philippus, quamvis

---

[1]) Matth. 13, 31. 32. [2]) Luc. 22, 49. [3]) Jacob. 3, 5. [4]) Tractat. in Joan. 7.

indoctus esset, quia cum homine agebat docto, iis uti Scripturarum testimoniis, quae nemo quantumvis indoctus Judaeus ignorabat, Prophetas praedixisse venturum esse Messiam. Quasi rem Nathanaëli ex locis Scripturae, quos ipse ignoraret, explorandam, confirmandamque reliquerit. Quod Mosem a caeteris Prophetis distinguit, consuetudine Judaeorum facit, qui Mosem tamquam omnium prophetarum maximum separatim nominabant. Aut librorum divisionem, qua per Mosem legem, per prophetas omnes alios libros intelligebant [1]). Ad quos autem Mosis et Prophetarum locos alludat, non est difficile conjicere, et longum esset commemorare. Illustriores sunt, qui sunt in margine citati [2]). Hic etiam dicit *Invenimus*, sicut supra Andreas [3]). Quod, ut notavit Theodoretus Mopsuestiensis, quaerentium est. Loquitur autem plurali numero, cum ipse solus esset, quia non ipse solus, sed etiam Andreas, Petrus et ille alter Joannis discipulus invenerant. Quod autem Christum filium Joseph vocat, ex vulgi loquitur opinione, qua, ut ait Lucas [4]), filius Joseph esse putabatur, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius interpretantur. Aut filium Joseph vocat, non quod ab eo genitus, sed quod ab eo nutritus esset [5]).

A Nazareth autem esse dicit, aut quia nondum cognoverat eum in Bethlehem natum fuisse, aut quia si cognoverat, in Nazareth nutritus fuerat, itaque Nazaraeus, aut Nazarenus vulgo vocabatur [6]). Describit Philippus nomen, patriam et genus Christi, ut ostendat se non rem dubiam et incertam, sed bene cognitam et exploratam commemorare. Cyrillus putat vulgo inter Judaeos creditum fuisse, Messiam ex urbe Nazareth oriturum esse, eamque opinionem secutum Philippum, dixisse eum esse ex Nazareth, quo magis persuaderet, verum esse Messiam. Tantum id probabilitatis habet, quanta Cyrilli auctoritas est.

46. *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Lectio hic est primo loco constituenda. Monent Origenes in Graeca citatus Catena, D. Augustinus et Rupertus, duobus modis haec verba legi posse, aut per affirmationem, aut per interrogationem. Atque utramque illi lectionem probant. Beda vero, etsi alterius etiam lectionis meminit, tamen priorem sequitur: quasi Nathanaël non admiretur, sed potius probabile esse dicat, quod Philippus dixerat, Christum esse Nazarenum, fieri posse inquiens, nam et a Nazareth aliquid boni esse posse: alter vero subjiciat id ipsum confirmans: *Veni et vide.* Sit tantis auctoribus probabilis haec lectio, non dubito tamen, quin altera sit melior. Nam et subjecta Philippi responsio magis convenit, quasi admirantem, du-

---

[1]) Luc. 16, 29. Act. 26, 22. et 28. [2]) Gen. 49, 10. Deut. 18, 15. 18. Dan. 7, 13. et 9, 24. Jer. 23, 5. et 30, 9. et 33, 15. Jes. 7, 14. 15. Mich. 5, 2. [3]) Vers. 41. [4]) Cap. 3, 23. [5]) Ut Luc. 2, 33. 48. [6]) Matth. 2, 23. et 26, 71. Marc. 1, 24. et 10, 47. et 14, 67. et 16, 6. Luc. 4, 34. 18, 37. et 24, 19. Joan. 18, 5. 19, 19.

bitantemque ad experiendum invitet: et nullus umquam, quod sciam, Graecus auctor aliter legit.

Quid autem Nathanaëli dubitandi causae fuerit, num a Nazareth aliquid posset esse boni, dubitari potest, et nullum tamen auctorem gravem dubitare video. Omnes, exceptis iis, qui per affirmationem legunt, putant propterea dubitasse, quomodo aliquid boni, id est, Christus, a Nazareth esse posset, quia ex sacris literis sciebat ex Bethlehem futurum esse [1]): *Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda, ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.* Quemadmodum sacerdotes illi et Scribae ab Herode congregati incunctati responderunt [2]), sic Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et Theodorus Mopsuestiensis in Graecorum Catena. Etsi mihi quidem remotis auctoritatibus verba consideranti potius videtur Nathanaël propter ignobilitatem loci, quam propter Scripturarum testimonium addubitasse, num a Nazareth aliquid boni esse posset. Hoc enim verba prae se ferunt. *A Nazareth,* id est, a loco tam ignobili, tam barbaro, *potest aliquid boni esse?* Si enim illa fuisset causa dubitandi, quod Scriptura in Bethlehem nasciturum sciret, non dixisset tam generaliter: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* sed magis proprie: A Nazareth potest Christus esse? aut hoc saltem modo: A Nazareth potest tantum bonum esse? Quemadmodum illi dixerunt: *Nunquid a Galilaea venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et ex Bethlehem castello, ubi erat David* [3])? et rursus [4]): *Scrutare Scripturas et vide, quia a Galilaea Propheta non surgit.*

Quae causa fuerit dubitandi de Nazareth.

Quaerunt Chrysostomus et Theophylactus, quomodo Nathanaël tantopere a Christo laudatus fuerit, cum de eo dubitaverit, neque affirmanti Philippo crediderit. Respondent dubitationem illam non ex incredulitate, sed ex Scripturarum studio et cognitione natam fuisse. Facilius est, non peccasse propter ignobilitatem loci dubitando, quis enim non dubitasset? quis Philippo homini imperito nondum pio Apostolo cognito credidisset?

Veni, et vide. Invitat Philippus Nathanaëlem, ut ad Christum veniat, et utrum vera sint, quae illi narraverit, experiatur, arripiens ex ejus dubitatione occasionem. Quemadmodum Andreas Simonem fratrem suum ad Christum adduxerat. Imitandum exemplum; qualibet ex re occasio captanda, ut ad Christum, ut ad Ecclesiam, ad sacramenta, ad meliorem vitam homines traducamus. Sic crevit, sic floruit Evangelium.

47. *Vidit Jesus Nathanaël venientem ad se, et dicit de eo: Ecce vere Israëlita, in quo dolus non est.* Ex responso Nathanaëlis apparet Christum haec verba dixisse, cum Nathanaël tam prope accessisset, ut audire posset, etenim audivit, responditque, *unde me nosti?* Ratio etiam, ob quam hoc Christus de

[1]) Mich. 5, 2. [2]) Matth. 2, 6. [3]) Cap. 7, 41. 42. [4]) Vers. 52.

illo dicebat, hoc postulabat. Volebat enim, ut Cyrillus observat, occulta quaeque in animo gerebat indicando, suam illi divinitatem declarare. Itaque oportebat, ut antequam omnino accederet, aut secum loqui inciperet, hoc illi diceret, ne id ex ejus oratione, unde facile homines cognoscuntur, collegisse videretur: ita tamen ut Nathanaël, cui se corda hominum nosse volebat ostendere, posset audire. Caeterum Christus, cum verum Israëlitam vocat, indicat aliquos Israëlitas esse falsos. Euthymio vero non assentior, qui propterea verum Israëlitam vocatum putat, quod quae in Scripturis de Christo legerat, bene intelligebat; alios fuisse falsos, quod odio caeci non intelligerent; non enim a doctrina, sed simplicitate potius, quae raro cum doctrina conjuncta est, laudari arbitror. Vocat ergo verum Israëlitam, verum imitatorem Jacob, qui Israël cognomento dictus est. Hominem antiqua probitate, simplicitateque, qualis fuerat Jacob, quasi qui ejusmodi non essent moribus, vere filii non essent Israël. *Non enim omnes, qui ex Israël, ii sunt Israëlitae, neque qui semen sunt Abrahae, omnes filii* [1]), et: *Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite* [2]).

Timuit hoc loco Pelagianos Augustinus [3]), ne hinc argumentum sumerent, ut probarent hominem aliquem omnis expertem peccati, et, ut appellare solebant, ἀναμάρτητον reperiri. Itaque multis disputat verbis, dolo quidem, id est, fraude caruisse, peccato vero non caruisse. *Quid est*, inquit, *in quo dolus non est? forte non habebat peccatum? forte non erat aeger? forte illi medicus non erat necessarius? Absit.* Poterant objicere Pelagiani, ea phrasi Scripturam hominem omni peccato liberum describere solere, quod dolus, id est, mendacium minimum inter homines peccatum habeatur, itaque qui dolo caret, omni peccato carere putandus sit. *Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus* [4]). Vir etiam justus et innocens definitur is, *qui non egit dolum in lingua sua* [5]), et Petrus, ut doceat nullum in Christo fuisse peccatum, dicit non fuisse *in ore ejus dolum* [6]). Et exigua profecto fuisset laus, si hoc tantum in Nathanaële Christus laudasset, quod homo fraudulentus non esset. Laudat ergo universe morum simplicitatem atque candorem, non quod nullum omnino peccatum haberet, *quod qui dicit, mentitur, et veritas in eo non est* [7]), sed quod magnis illis peccatis, quae mortalia vocamus, obstrictus non esset. Ita Nathanaël nec tam parum laudatur, ut uno tantum, nec tam valde, ut omni omnino peccati genere, ut Pelagiani volebant, caruisse significetur. Magis etiam hoc mihi placet, quam quod Ammonius ait, propterea dixisse Christum, in eo dolum non esse, quod simpliciter ac sine ulla simulatione ad ipsum venisset, non simulate, non fraudulenter, ut alii Judaei venire ad eum con-

---

[1]) Rom. 9, 6. [2]) Joan. 8, 39. [3]) Tract. 7. [4]) Psalm. 31, 2. [5]) Psalm. 14, 3. [6]) 1. Epist. c. 2, 22. [7]) 1. Joan. 1, 8.

sueverant. Nimis enim hac interpretatione sententia restringitur.

Quaerit idem Augustinus[1]), qua ratione factum sit, ut cum tam illustri a Christo testimonio Nathanaël fuerit ornatus, tamen in Apostolorum numerum allectus non fuerit. Existimant recentiores quidam auctores Nathanaëlem etiam Apostolum factum, eumdemque esse illum, qui Bartholomaeus dictus est, his ducti rationibus, quod Nathanaëlis hic legamus vocationem, Bartholomaei sub eo quidem nomine non legamus, nec vero simile sit fuisse praetermissam. Quod cum Apostoli numerantur, sicut Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes, qui simul vocati sunt, ita Philippus et Bartholomaeus quasi simul etiam vocati copulentur[2]). Non fuit autem simul cum Philippo vocatus, si non idem est, qui Nathanaël. Quod alii Evangelistae, qui Bartholomaei meminerunt, Nathanaëlis nullam mentionem fecerint: contra vero Joannes, qui de Nathanaële mentionem facit, Bartholomaei nusquam meminerit. Cujus rei non videtur alia causa esse potuisse, quam quod idem erat. Nam aut alios Evangelistas numquam de Nathanaële, aut Joannem numquam de Bartholomaeo locutos fuisse credibile non esse. Quod aliquando Nathanaël a Joanne inter Apostolos connumerari videatur, ut infra[3]). Probabilis opinio, nec eam sequi dubitarem, si gravem aliquem haberet auctorem. Nam Rupertus, qui ejus a quibusdam citatur auctor, nec tantus est, ut Augustino, omnibusque antiquis auctoribus contra sentientibus sit opponendus: neque is ipse Rupertus id affirmat, quin probabilius putat Apostolum non fuisse. Respondet igitur Augustinus[4]), propterea non factum Apostolum, quia doctus erat, et constitutum erat Christo *infirma mundi eligere, ut fortia confunderet*[5]).

48. *Dicit ei Nathanaël, unde me nosti?* Videbat se Nathanaël, antequam cum Christo sermonem ullum conferret, cognitum esse. Poterat vel ex seipso, ut res erat, vel ex Philippo, aut alio ejus familiari, eam de illo conceptam opinionem habere. Vult igitur intelligere, unde id Christus noverit. Nam si ex aliis quidem, nihil magnum, nihil mirum: si ex seipso, certum esse signum divinitatis. In hanc sententiam Cyrillus disserit.

Respondit Jesus et dixit ei: priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, novi te. Vidit Christus, quo tenderet interrogatio Nathanaëlis; ut nimirum sciret, ecquis quid Christo de se dixisset, maximeque Philippus, qui se vocaverat. Et credibile, Philippum, ut Chrysostomus putat, prius, quam Nathanaëlem, quem ducebat, ad Christum accessisse. Itaque suspicari Nathanaël poterat, aliquid illi de se a Philippo dictum fuisse. Eam Christus suspicionem removet, dicens se non ex Philippo,

---

[1]) Tr. 7. in Joan. [2]) Matth. 10, 3. Marc. 3, 18. Luc. 6, 14. [3]) Cap. 21, 2. [4]) Ibid. [5]) 1 Cor. 1, 26. 27.

nec ex alio quopiam, sed ex sese ipsum cognovisse, idque probat, dum ea illi secreta patefacit, quae neque Philippus, neque alius quisquam praeter ipsum Nathanaëlem sciret, fuisse eum sub ficu, antequam eum Philippus vocaret.

Quam vim habeat cum esses sub ficu. Quod dicit: *Cum esses sub ficu*, Chrysostomus et Theophylactus sic intelligunt, quasi Philippus Nathanaëlem sub ficu repererit, inibique cum eo de Christo fuerit collocutus, idque nunc illi Christus declaret. Melius meo judicio sentit Cyrillus et Augustinus [1]), et qui alias Chrysostomum sequi solet Euthymius, non fuisse Nathanaëlem a Philippo sub ficu repertum, sed antequam eum Philippus inveniret, sub ficu fuisse solum, ubi neque Philippus, nec alius quispiam eum vidisset. Propterea enim professus est Nathanaël Christum Filium esse Dei, quia viderat se absentem in loco abdito ac solo, ubi eum nemo praeter Deum videre potuisset. Alia quaedam interpretatio, quae vulgo increbuit, et Augustinum et Bedam [2]) auctorem habet, bella quidem, sed allegorica est, ficum Adami peccatum significare. *Audite*, inquit Augustinus [3]), *fratres, mei*, *invenimus arborem fici maledictam*, *quia sola folia habuit*, *et fructum non habuit. In origine humani generis Adam et Eva, cum peccassent, de foliis ficulneis succinctoria sibi fecerunt* [4]), *folia ergo ficulnea intelliguntur peccata. Erat autem Nathanaël sub arbore fici*, *tamquam sub umbra mortis. Vidit eum Dominus*, *de quo dictum est* [5]): *qui sedebant in umbra mortis*, *lumen ortum est.* Similis est illa Gregorii [6]): *cum esses sub ficu*, *vidi te*, *id est, positum te sub umbra legis elegi*, videre enim in Scripturis aliquando idem esse quod eligere. Illud non negligendum, cur Christus dixerit, *vidi te*, potius quam: novi te. Non solum, ut opinor, ut certam et evidentem significaret cognitionem, qualis est oculorum, sed etiam ut ad secretum alluderet locum, ubi putabat Nathanaël se a nemine videri posse. Quaerere, quid Nathanaël sub ficu egerit, nescio an satis moderati sit ingenii.

Nathanael ad fidem maturus. 49. *Respondit ei Nathanaël, et ait: Rabbi tu es Filius Dei, tu es rex Israel.* Recte Ammonius Presbyter adnotavit, valde fuisse ad fidem maturum Nathanaëlem, qui ad unum tantum Christi verbum Filium eum Dei confessus fuerit. Quamquam et magnitudini miraculi, ut Cyrillus et Augustinus faciunt, tribuit, quod tam facile crediderit. Declaraverat enim illi Christus, quae unus scire poterat Deus. Comparant Augustinus [7]), Chrysostomus [8]), Theophylactus et Euthymius cum Petro Nathanaëlem, quod tantum hic in fide momento temporis, quantum ille post multos annos, post tot visa miracula profecisse videatur, diversa tamen sunt opinione. Nam Chrysostomus quidem, Theophylactus et Euthymius existimant, verbis idem, sensu

---

[1]) Serm. 40. de verb. Domini. [2]) Hoc in loco. [3]) Tract. 7. [4]) Gen. 3, 7. [5]) Jes. 9, 2. [6]) Lib. 18. Moral. cap. 20. [7]) Tract. 7. [8]) Hom. 20.

majus quiddam Petrum, quam Nathanaëlem de Christo confessum fuisse. Nam Petrus quidem, cum dixit [1]): *Tu es Christus filius Dei vivi*, filium Dei verum ac naturalem; Nathanaëlem non naturalem, sed adoptivum intellexisse. Ideo Christus Petro respondisse: *Beatus es Simon Bar-Jona;* Nathanaëli vero nihil tale respondisse. Libentius aliis assentior auctoribus, qui Nathanaëlem putant verum ac naturalem Dei Filium esse confessum, Cyrillo, Augustino et Ammonio.

Cur enim hoc illi non tribuamus? Primum ratio ipsa postulat, ut ejus confessionem in meliorem sensum interpretemur, cum pejorem habere non constet. Hic autem est melior, ut eum naturalem Dei Filium credamus intellexisse. Deinde ratio, quae confessionem ab eo illam expressit, non solum probabat Christum esse virum justum, sed etiam esse verum Filium Dei, quia ea indicaverat, quae solus scire poterat Deus. Praeterea verba ipsa natura sua hoc significant. Nam eo ipso, quod Christus simpliciter Filius Dei appellatur, verus Dei Filius esse intelligendus est, ut frequenter adversus Arianos Catholici disputabant. Accedit, quod ad nomen Filii, sicut ad nomen Regis, Graecum articulum adjungit. Quemadmodum ergo non intelligit quemlibet Regem Israël, sed illum singularem regem Messiam, ita non qualemcumque, sed illum unicum et naturalem filium intelligit. Adde, quod Nathanaël aliquid procul dubio de Christo prae caeteris etiam justis hominibus singulare confiteri voluit, alioqui nihil novi confitebatur, quis enim ignorabat Christum virum esse justum, hoc est, filium Dei adoptivum? Denique Nathanaël alludit utique ad id, quod Philippus dixerat: *Quem scripsit Moses in lege et prophetae, invenimus Jesum a Nazareth.* Confitetur ergo Nathanaël verum esse, quod Philippus dixerat, Christum esse eum, quem Prophetae venturum praedixerant. Non poterat autem homo, ut creditur doctus, ignorare eum, quem prophetae venturum praedixerant, verum Dei filium futurum esse. Denique ita illi Christus respondet, ut minime obscure significet, eum, quidquid credere de ipso oportebat, credidisse. *Quia*, inquit, *dixi tibi*, *vidi te sub ficu*, *credis*.

Christus cur Rex Israel.

Quod Regem Israël, non totius orbis terrarum vocat, ut Ammonius ait, mirum non est; erat enim proprie promissus Israëli, erat enim Israël *populus ejus*, *et funiculus haereditatis ejus* [2]). Hoc verius, quam quod Chrysostomus, Theophyl. et Euthymius scribunt, defectum fuisse fidei, quod non totius mundi, sed Israëlis Regem appellaverit.

50. *Quia dixi tibi*, *vidi te sub ficu*, *credis*, *majus his videbis.* Dubium quo sensu Christus Nathanaëli ita responderit, ut fidem ejus laudaret, aut ut tarditatem ejus ad credendum reprehenderet. Similibus enim verbis Thomam legimus reprehensum [3]):

---

[1]) Matth. 16, 16. 17. [2]) Deut. 32, 9. [3]) Inf. c. 20, 29.

Quia vidisti me Thoma, credidisti, beati, qui non viderunt, et crediderunt. Chrysostomus, Theophyl., Euthymius reprehensionem imperfectae fidei esse putant. Tamquam dicat illi Christus, modo quidem imperfecte credis, quia unum tantum vidisti miraculum, plura, majoraque videbis, tuncque perfecte credes. Melius meo judicio Cyrillus sentit, laudem hanc esse, quasi dicat: qui tantum uno meo verbo in fide profecisti, ut me filium Dei confiterere, quantos in ea progressus facies, cum majora a me fieri miracula videbis? Itaque simul laudat, simul exhortatur, spe illi porrecta majoris fidei, ut Rupertus existimat. Sic solemus diligentes et ingeniosos in schola pueros laudare simul et exhortari: si tantum uno die didicisti, quam doctus post tres annos eris, quibus in hac tibi schola manendum est?

51. *Videbitis coelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super filium hominis.* Non dubium, quin explicare Christus voluerit, quae sint illa majora divinitatis suae signa, quae Nathanaëlem visurum dixerat. Non exponit autem omnia, sed unum quasi exemplum instar omnium ponit, fore ut Angelos conspiciant sibi tamquam vero Deo ministrantes. Non dicit, videbis, sed *videbitis*, indicans non privatum, non obscurum, sed publicum et conspicuum futurum esse testimonium. De quibus loquatur Angelis, et quando hoc fuerit impletum, diversis inter interpretes sententiis disputatur. Augustinus [1]) et Beda prorsus hic allegorici sunt, Angelos enim praedicatores intelligunt, qui ascendunt, cum abstrusiora mysteria, descendunt, cum res intellectu faciles populo proponunt. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et Rupertus ad passionem et resurrectionem referunt. Nam passionis tempore apparuit Angelus confortans eum [2]), et in resurrectione Angeli duo in sepulcro visi sunt, qui eum testarentur resurrexisse [3]). Verum quidem, at nec illum in passione, nec illos in resurrectione Angelos Apostoli viderunt. Cyrillus videtur ad baptismum et tentationem referre. Nam et post baptismum coelum apertum est, et post tentationem Angeli illi obedientes ministrarunt [4]). Minus hoc probabile. Nam cum hoc Christus Nathanaëli dixit, jam baptizatus, jam tentatus fuerat. Alii ad ascensionem Christi spectasse volunt. Nam et tunc Angeli in vestibus albis visi sunt [5]), ut idem Chrysostomus et Euthymius existimant. Sunt qui ad diem judicii alludi putent, cum venturus Christus est cum Angelis suis. Hoc enim argumento etiam ad revincendos maxime incredulos uti solet. *Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus coeli* [6]).

Non dubito hunc esse verum sensum. Nam in Ascensione Christi, quae una praeter hanc opinio videtur esse probabilis,

---

[1]) Tract. 7. [2]) Luc. 22, 43. [3]) Luc. 24, 4. [4]) Matth. 3, 16. et 4, 11. [5]) Act. 1, 10. [6]) Matth. 26, 64.

viderunt quidem Apostoli Angelos, sed nec specie Angeli viderunt, nec *ascendentes et descendentes*. Et est credibile Christum argumentum divinitatis suae omnium certissimum afferre voluisse. Nullum autem umquam Christus tam certum divinitatis suae argumentum ostendit, quam ostendet in judicio, ubi omnes, velint nolint homines cogentur confiteri eum esse Deum. Itaque saepe eo argumento, ut diximus, uti solet.

Ascendentes autem *et descendentes* cum dicit, nihil aliud significat quam ministrantes. Metaphorica enim ministrorum descriptio est, qui cum Regi ministrant, expeditos videas alios per scalam ascendentes, ferentesque fercula, aut aliud quidpiam, alios contra descendentes, eademque referentes, quales Jacob per quietem vidit [1]). Descriptio enim illa fuit coelestis regiae, unde omnia ad hunc mundum mandata, omnia edicta proficiscerentur, unde omnis ejus penderet gubernatio. Indicat ergo Christus se ejus regiae Regem, id est, Deum esse. Itaque recte D. Augustinus, quamvis allegorice [2]), hunc locum per illum Genesis explicavit. Quod dicit *supra*, Hebraismum esse arbitror על בן אדם, aut juxta filium hominis, sicut solent ministri dominum cingere. Multa et vulgo scita in Scripturis exempla sunt. Aut dixit, *supra*, quia suum de coelo describebat adventum, quo ipse tamquam Dominus antecedet, Angeli ut famuli sequentur, et quia descendent Angeli, qui sequentur, supra ipsum erunt. Quo ergo modo alii ascendent? Jam dixi ascendere et descendere nihil aliud significare, quam ministrare, itaque frustra quaeritur, quomodo illi ascendant, illi descendant, nec enim verus ascensus aut descensus, sed verum ministerium significatur. Si quis tamen contentiosius urgeat oportere, ut vere alii ascendant, alii descendant: respondebo ascensuros alios a loco judicii in coelum nuntia ad Patrem Christi deferentes, descensuros vero alios, qui cum Christo venerint, et illi astiterint judicanti. Cur Christus filius hominis appelletur, docuimus apud Matthaeum [3]).

CAPUT II.

Et die tertia [4]) nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae: et erat mater Jesu ibi. 2. Vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: Vinum non habent. 4. Et dicit ei Jesus: Quid mihi et tibi est mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideae hydriae sex positae secundum purificationem Judaeorum [5]), capientes singulae

[1]) Genes. 28, 12. [2]) Serm. 40. de verbis Dom. [3]) Cap. 8, 20. [4]) Joan. 1, 43. [5]) Marc. 7, 3.

metretas binas vel ternas. 7. Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. 8. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, 10. et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit: et cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. 11. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae: et manifestavit gloriam suam [1]), et crediderunt in eum discipuli ejus. 12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus [2]), et discipuli ejus, et ibi manserunt non multis diebus. 13. Et prope erat Pascha Judaeorum, et ascendit Jesus Jerosolymam: 14. et invenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, et numularios sedentes. 15. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis [3]), omnes ejecit de templo, oves quoque, et boves: et numulariorum effudit aes, et mensas subvertit. 16. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis [4]). 17. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuae comedit me [5]). 18. Responderunt ergo Judaei, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis [6])? 19. Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud [7]). 20. Dixerunt ergo Judaei: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? 21. Ille autem dicebat de templo corporis sui [8]). 22. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat [9]), et crediderunt Scripturae, et sermoni, quem dixit Jesus. 23. Cum autem esset Jerosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus, quae faciebat. 24. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes [10]), 25. et quia opus ei

---

[1]) Joan. 1, 14. [2]) Matth. 13, 55. [3]) Vers. 15—18. Matth. 21, 12. 13. Marc. 11, 15—18. Luc. 19, 45—48. [4]) Luc. 2, 49. [5]) Psalm. 68, 10. [6]) Joan. 6, 30. [7]) Joan. 10, 18. Matth. 16, 21. [8]) 1 Cor. 6, 19. [9]) Luc. 24, 8. [10]) Joan. 6, 65. Matth. 9, 4. 12, 25. Marc. 2, 8. Luc. 5, 22. 6, 8. 9, 47. 11, 17.

non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

IN CAPUT II.

1. *Et tertia die.* Cum narrasset Evangelista quomodo Christus a Joanne declaratus esset, et quomodo discipulos aggregare sibi coepisset, narrat nunc, quomodo ipse miraculis sese coeperit declarare: exponitque illud, quod primum fecit omnium aquae in vinum commutatae, ab aliis Evangelistis praetermissum. Describit tempus, locum, personas, quibus praesentibus atque videntibus factum est, ut miraculi fidem augeat. Die tertio factum dicit, sed tertio a quo non dicit, itaque locum reliquit opinionibus. Euthymius putat tertium diem ab eo fuisse, quo Christus redierat a deserto, ubi post jejunium tentatus fuerat. Quod, ut verum sit, probari certe non potest. Nec enim constat, quot diebus, postquam a deserto rediit, legatio ad Joannem Judaeorum missa sit, unde dies coepit Evangelista ordine numerare. Contra fere omnes interpretes sentiunt, Epiphanius [1]), D. Thomas et Lyranus, hunc tertium esse diem ab eo, quo Nathanaël ad Christum a Philippo adductus fuerat. Alii tertium ab eo, quo Christus in Galilaeam ingressus fuerat. Hae duae sententiae probabiles sunt. Sed mihi Ruperti placet opinio, quam ejus hic ponam verbis [2]): *Conjunctio,* inquit, *quae praeponitur, ad superiora diligentem remittit lectorem, videlicet hoc modo: Altera die stabat Joannes etc. In crastinum voluit exire in Galilaeam et invenit Philippum, et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.* Nam quod quidam docent, quod dictum est [3]): *In crastinum voluit Jesus exire in Galilaeam,* non posse intelligi de crastino ejus diei, quo Joannes dixerat audiente Andrea [4]): *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi,* illic confutavimus. Quod autem objiciunt dicturum fuisse Joannem, *τῇ ἐπαύριον, postero die,* sicut dixerat superiore cap. [5]), leve est: cum enim bis etiam dixisset *τῇ ἐπαύριον, crastino die,* ratio postulabat, ut tertio loco diceret, *die tertio*, ut lector intelligeret, quotus ab illo primo die esset. Disputatur hic a nonnullis de anno aetatis Christi, de mense ac die, quo hoc miraculum factum est, sed nos de ea re si quid dictu necessarium judicavimus, apud Matthaeum [6]) disseruimus.

Christus coepit innotescere.

In Cana Galilaeae. Scitum est, duplicem fuisse Canam, majorem alteram juxta fines Tyri et Sidonis in tribu tamen Aser [7]), unde mulier illa Cananaea egressa dicitur [8]). Erat enim Gentilis, sed in Cana inter vicinos Judaeos habitabat. Alteram minorem in

---

[1]) Haeres. 51. [2]) Lib. 2. sub finem. [3]) Cap. 1, 43. [4]) Cap. 1, 36. 37. 40. [5]) Vers. 35. et 43. [6]) Cap. 2. et 3. [7]) Jos. 19, 28. [8]) Matth. 15, 22.

tribu Zabulon, unde Simon ille erat, unus Apostolorum, qui Cananaeus dictus est [1]), de qua hic agitur, et infra [2]). Utraque in Galilaea erat, sed haec proprie Cana Galilaeae dicebatur, quia altera vicina cum esset Sidoni Cana Sidoniorum vocabatur. Dum ergo dicit, *in Cana Galilaeae*, hanc ab illa distinguit. Auctor Hieronymus [3]).

Et erat mater Jesu ibi. In Cana Galilaeae, antequam Christus eo vocaretur. Videtur enim Evangelista causam tacite reddere voluisse, quamobrem Christus ad eas nuptias vocatus fuerit, quod ejus nimirum mater jam ibi esset, prius, ut apparet, invitata, ejusque respectu et filius, cujus aliqua jam fama erat, invitatus sit. Constat ex descriptione Galilaeae, Canam vicinam fuisse Nazareth, ubi mater Domini habitabat, et est vero simile alicujus cognatae, aut valde familiaris mulieris fuisse nuptias, ideoque et vocatam fuisse, et vocatam ire non recusasse. An sponsus Joannes fuerit, ut vulgo creditur, in titulo hujus Evangelii disseruimus.

2. *Vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus ad nuptias.* Diximus modo ideo vocatum Christum, quia mater ejus ibi erat. Hanc vim habet, quod hoc loco dicit Evangelista: *Et Jesus et discipuli ejus*, quasi indicans, Christum propter matrem, discipulos propter magistrum vocatos fuisse. Nec enim adeo Christi nomen inclaruerat, ut ob suam tantum auctoritatem vocaretur. Licet in his verbis, nisi fallor, animadvertere, eo Joannem tendere, ut doceat miraculum, quod narraturus est, non fuisse ullo artificio confictum, et, ut ita dicam, manu factum, sed praeter omnium opinionem accidisse. Nam et Christum nolentem quodammodo propter matrem, quae ibi erat, vocatum fuisse ab iis, qui nihil de miraculo cogitabant, et Christum ita iisse vocatum, ut nihilo de eo magis cogitare videretur, donec necessitas eum vini deficientis compulit miraculum facere, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius videntur observasse, etsi Rupertus aliter sentit. Eodem spectat, quod Christi etiam discipulos vocatos fuisse dicit, ut intelligamus quam plurimos ejus miraculi fuisse testes. At quos discipulos? Petrum, Andream, Philippum et Nathanaëlem, ut constat ex superiore cap. [4]).

Itaque vera Epiphanii conjectura est [5]), quamquam non ex hoc quidem loco, sed tamen ex multis similibus colligenda, tum cum hae factae sunt nuptiae, id est, cum Christus praedicare coepit, mortuum fuisse Joseph; post ascensionem enim illam in templum, cum duodenis Christus Jerosolymae remansit, numquam amplius cum Maria nominatum, cum ante semper soleret nominari. Et vero si tunc in vivis fuisset, ad nuptias similiter vocatus esset, et si vocatus esset, Evangelista dixisset, cum

---

[1]) Matth. 10, 4. Marc. 3, 18. [2]) Cap. 4, 46. [3]) In locis Hebraicis. [4]) Vers. 40. 42. 43. 47. [5]) Haeres. 78.

appareat hoc illi studium fuisse, ut omnes, qui propter Christum, aut ejus matrem vocati fuerant, commemoraret.

Fratres Christi an ibi fuerint.

De fratribus, qui vocabantur, Christi, an ibi etiam fuerint, quaeri potest. Nihil enim Evangelista de illis dicit. Colligitur tamen [1]), ibi etiam fuisse. Itaque affirmat Chrysostomus et Alexander Nicomediensis, ut in Graeca Catena citatur, qui cur non fuerint nominati, rationem hanc reddit, quod id per se intelligeretur, et quod satis fuerit, Christum, qui miraculum fecerat, et matrem, qua rogante fecerat, nominare, cum de nuptiis Evangelista non ob aliam causam, quam ut miraculum exponeret, mentionem faceret. Origenes tamen in eadem Catena citatus putat non affuisse.

Solet prima animi cogitatione videri mirum, quod Christus quantumvis invitatus, ierit ad nuptias. Sed ejus rei, quo minus mira videatur, multas graves auctores rationes reddunt. Plerique illam, ut nuptias quasi sanctas approbaret. Ammonius in Graecorum Catena, Augustinus [2]), Euthymius [3]), Cyrillus, Theodoretus [4]), Beda [5]). Sed eodem etiam exemplo Jovinianus abutebatur, ut virginitati nuptias exaequaret, ut auctor est Hieronymus [6]). Alii, ut significaret se de coelo in terram nuptiarum caussa venisse, ut humanam sibi naturam matrimonio quodammodo conjungeret, ut scribit Severus Antiochenus [7]). Alii humilitatis causa factum putant, quemadmodum cum publicanis et peccatoribus convivia solebat invitatus non recusare, ut ait Chrysostomus [8]), Theophylactus et Augustinus [9]). Credibile etiam est, ideo non recusasse, quia sciebat, quam ibi occasionem faciendi primi miraculi habiturus esset, et videbat tempus esse, ut se, quis esset, miraculis inciperet declarare, ut et Cyrillus putat.

3. *Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: vinum non habent.* Incertum, an vinum prorsus jam defecisset, an tantum deficere coepisset, Graecum participium ὑστερήσαντος οἴνου, *vino imminuto*, potius significat jam omnino defecisse. Etsi est probabile, rationique consentaneum, ut Augustinus [10]) ait, non expectasse matrem Christi, ut vinum omnino nullum esset, sed simul ut vidit, non esse satis, filio suggessisse, ut provideret. Quaerunt Chrysostomus [11]) et Theodorus Mopsuestiensis in Catena Graeca, unde in mentem Mariae venerit petere a filio, ut miraculum faceret, cum nullum adhuc fecisset, nec tantam de illo habere videretur opinionem, ut facere putaret posse. Respondent iidem illi, et Theophylactus et Euthymius, jam fuisse Joannis testimonio declaratum. Deinde ex ipso conceptionis et nativitatis modo, ex disputatione cum doctoribus in templo, cum duodecim

---

[1]) Ex Vers. 12. [2]) Serm. 41. de tempore. [3]) Hoc loco. [4]) Lib. 5. divin. decr. cap. de matrimonio. [5]) Hom. 2. dom. post Epiph. [6]) Lib. 1. et in Apolog. contra illum. [7]) Orat. 119. ut in Graecor. Catena citatum invenio. [8]) Hom. 20. [9]) Serm. 41. [10]) Serm. de tempore 41. [11]) Hoc loco.

tantum esset annorum, satis cognoscere potuisse, qualem quantumque haberet filium. Haec enim *conservabat omnia conferens in corde suo* [1]). Nec mihi displicet, quod nonnulli dicunt, matrem aliqua prius privatim ab eo facta miracula vidisse, quibus suam aliquando sublevasset inopiam, ideoque in simili causa miraculum ab eo petivisse. Vera quidem haec sunt, sed multo magis mea quidem sententia divina cognoverat revelatione, nuntiante Angelo, fore, ut is quem concepisset *filius Altissimi* vocaretur.

Calvini ne audienda quidem sententia est, qui existimat, ne hanc quidem de Christo Mariam opinionem habuisse, ut ab eo miraculum ullum peteret, sed ideo illi inopiam vini significasse, ut pia aliqua exhortatione convivas consolaretur. Quod non solum falsum, sed etiam ridiculum est: ex responso enim Christi constat matrem ab eo miraculum postulasse. Quo animo mater Christi hoc filio suggesserit, nefas ducerem disputare, nisi monendus mihi necessario lector esset, caveat, ne magnorum fortasse virorum auctoritate raptus in errorem aliquem incurrat. Videntur Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius existimare Mariam humano aliquo affectu hoc a filio petivisse, ut aliqua etiam sibi ex ejus miraculis accederet gloria. Quod vix satis ab illis dictum, nimis avide quidam non maxime, ut nihil dicam aliud, erga B. Virginem religiosi arripuerunt. Primum quidem illi ipsi auctores non affirmant. Deinde ut affirmassent, quin Cyrillum hoc loco, quin Ambrosium [3]), quin Rupertum, quin Bernardum [4]), auctores non minus graves sequebantur, qui id non cupiditati gloriae, sed misericordiae et charitati tribuunt? Nam vel hoc indicio satis intelligimus, pauperes fuisse, quorum nuptiae celebrabantur, quod vinum convivis defuerit. Nec enim in domo locuplete defuisset. Mota ergo est Maria charitate, mota in pauperes misericordia.

Addit Rupertus, quod vero absimile non est, Christum et discipulos in causa fortasse fuisse, ut vinum deficeret, vocatos enim fuisse praeter opinionem, praeterque numerum convivarum, cum cognitum esset, eos abesse prope. Itaque jam aliis convivis recumbentibus supervenisse. Et quia non plus vini paratum fuerat, quam quantum eorum, qui prius vocati fuerant, numero sufficiebat, eo aucto numero defecisse. Aegre ergo ferebat virgo sanctissima, ut sua, filiique sui causa deficeret vinum, aequumque judicabat esse, ut per quem defecerat, per eumdem abundaret. Non solum magis hoc pium, sed magis etiam verum puto.

4. *Quid mihi, et tibi est mulier? nondum venit hora mea.* Quia speciem quandam reprehensionis hoc Christi responsum videtur prae se ferre, qui non satis firmi in fide erant, in absurdos errores inciderunt; qui bene Catholici erant, in varias tamen de sensu hujus loci sententias distracti sunt. Qui Christum veram carnem negabant habuisse, ideoque non vere filium esse Mariae,

---

1) Luc. 2, 19. 2) Luc. 1, 32. 3) Serm. 16. in Psalm. 118. 4) Serm. 1. in haec verba.

quales Montanistae, Valentiniani et Manichaei erant, ex hoc loco confirmabant, quod ita Christus respondere Mariae videatur, ut indicet se eam pro matre non agnoscere. *Quid mihi, et tibi est mulier?* quasi dicat, nihil tecum commune habeo, non agnosco te pro matre, ut Origenes [1]) et August. [2]) indicant. Eos recte idem August. refellit. Ideo enim eodem loco dixisse Joannem [3]): *Et erat mater Jesu ibi*, et rursus [4]): *Dicit mater Jesu ad eum*, ne quis ex responso Christi suspicaretur, ejus matrem non fuisse. Alii sanctissimam Mariae virginitatem hoc loco maculabant, quasi ideo Christus eam mulierem appellaverit, quia virgo non erat, ut Hieronymus [5]) et Gaudentius [6]) scribunt. Helvidii error, quem nos apud Matthaeum [7]) refutavimus, et jam olim Hieronymus [8]) penitus profligavit, et ante illum Tertullianus [9]) et Epiphanius [10]). Summa est, nomen mulieris sexum, non corruptionem significare; nam et Evam cum virgo a Deo formata est, mulierem appellatam [11]). Sunt qui putent honoris causa non alio hic nomine Mariam, quam mulieris appellatam, sed de ea re paulo post dicturi sumus. Haec haeretici.

Catholici vero quidam contra certi, proinde ac debuerunt, nihil in Maria fuisse culpae, quod Christus reprehenderet, sic conati sunt orationis asperitatem emolire, ut sensum esse dicerent: *Quid mihi, et tibi est mulier?* id est, quid ad nos pertinet, quod vinum deficiat? Quam interpretationem non solum apud recentiores multos, sed etiam apud veteres nonnullos interpretes invenio, Justinum [12]) aut quisquis earum quaestionum auctor est, et ut videtur Epiph. [13]), certe ita intellexit Latinus interpres, etsi Graeca alium sensum habere possunt, ita et Euthymius [14]). Commoda quidem et pia interpretatio, si loquendi consuetudo pateretur. Sed animadvertimus perpetuo Scripturarum usu eam phrasim significare, nihil huic cum illo esse commune. *Quid mihi et vobis filii Sarujae* [15])*?* et: *quid tibi et paci* [16])*?* et: *quid nobis et tibi Jesu fili Dei* [17])*?* et: *nihil tibi et justo illi* [18]). Itaque non dubito hunc esse sensum, quid mihi tecum commune est? id tantum agimus, ut responsi leniamus asperitatem.

Videndum prius est, an vera haec sit reprehensio. Nam si reprehensio est, nulla ita interpretatione leniri poterit, quin hoc ipsum durum, mirumque videatur, quod matrem quibuscumque tandem verbis Christus reprehenderit. Id ex altera quaestione pendet, ecqua in matre fuerit culpa. Nam si quidem fuit, credi potest a Christo fuisse reprehensam, nec excusanda nobis erit, quam talis Judex accusaverit. Inter veteres auctores paucos admodum invenio, qui non aperte dicant, aut obscure significent, aliquam cul- **An vera sit reprehensio.**

---

[1]) In Cat. Gr. [2]) Tract. in Joan. 8. [3]) Vers. 1. [4]) Vers. 3. [5]) In com. [6]) Tract. 9. de lectionib. Evang. [7]) Cap. 1. [8]) In lib. adv. Helvid. et eo loco, quem modo notavimus. [9]) In lib. de veland. virg. [10]) Haer. 51. [11]) Gen. 2, 22. [12]) Quaest. 136. [13]) Haer. 79. [14]) In com. [15]) 2 Reg. 19, 22. [16]) 4 Reg. 9, 18. 19. [17]) Matth. 8, 29. [18]) Matth. 27, 19.

pam, aut errorem certe fuisse, quod filium ad faciendum miraculum incitaverit, si non ob aliud, certe quia intempestive et ante tempus id fecit. Hoc illi, ut minimum dicam, Chrysostomus, hoc Theophylactus, hoc Euthymius et Ammonius presbyter, quem ex Graecorum Catena saepe citavimus, attribuunt.

Ego hoc mihi non persuasero, ullam umquam in Maria fuisse culpam, multo vero minus in hoc facto, quod, ut supra ex Cyrillo, Bernardo et Ruperto dicebamus, plenum fuit charitatis. Et Irenaeus quidem [1]) fervorem potius quemdam charitatis fuisse putat, bibendi sanguinis Christi, qui hoc vino significabatur. Et si culpa fuisset aliqua, miraculum postulare, utique Christus miraculum non fecisset, ne culpam ipsam videretur miraculo confirmare. Nec umquam legimus, illum vel curioso tantum cujusquam rogatu miraculum fecisse ullum. Cupiebat curiose Herodes signum aliquod ab eo factum videre, noluit facere [2]). Petiverunt aliquando ab eo curiose Judaei signum, respondit: *Generatio mala et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae* [3]). Hinc sequitur Mariam hoc loco non fuisse reprehensam, nec enim potuit Christus tam aequus, tam sapiens judex, et praeterea ejus filius eam sine culpa reprehendere. Nec mater reprehensa perrexisset dicere ministris, ut filio suo parerent, priorem enim culpam culpa majore pertinaciae cumulasset.

Oratio reprehensionis speciem habet.

Cur ergo reprehendentis modo respondet? Sunt qui putent non solum reprehensionem hic nullam esse, sed nullam etiam reprehensionis speciem verba prae se ferre. Illud libenter amplector, hoc posterius probare non possum, quia tam perspicuum est, totam orationem speciem habere reprehensionis, ut prudenter negari non possit. Communis et veterum et recentiorum auctorum interpretatio est, Christum tanquam Deum loqui, ea enim ratione, qua Deus erat, miracula faciebat, voluisseque specie reprehensionis ostendere, se non tanquam hominem, id est, mulieris filium, sed tanquam Deum miracula facturum, qua quidem ratione nihil cum matre haberet commune. Hoc esse: *Quid mihi, et tibi mulier?* Sic Orig. [4]), Aug. [5]) et Greg. [6]), Theophilus Antioch. [7]), Gaud. [8]), Beda, Euth. [9]). Quibus illud videtur obstare, quod non hanc, sed aliam causam Christus ejus, quae apparet, reprehensionis afferre videatur. Non enim dicit, *quid mihi et tibi est mulier?* Deus enim sum, sed *nondum venit hora mea.* Adde, quod Maria non ignorabat nihil sibi et filio esse, quatenus Deus erat. Nam etsi sciebat se Dei matrem esse, tamen non erat nescia se non Deum quatenus Deus, sed Deum quatenus homo erat peperisse. Itaque non erat de ea re docenda.

---

[1]) Lib. 3. cap. 18. [2]) Luc. 23, 8. [3]) Matth. 12, 39. [4]) In Gr. Catena. [5]) Hoc loco, et tract. 119. et lib. de fide et Symb. cap. 4. et lib. 2. de fide ad Catech. cap. 5. [6]) Lib. 8. Regist. cap. 42. [7]) Lib. 4. All. [8]) Tract. 9. de lection. Evang. [9]) In com.

Lego aliam apud Bernardum [1]) interpretationem, si forte non propriam, utilem certe, et hominibus religiosis accommodatam. Putat Christum etiam tanquam hominem locutum esse, sed hoc significare voluisse, se ante sub matris fuisse potestate, antequam officium illud doctoris ac redemptoris, ad quod missus a Patre fuerat, iniret. *Erat* enim *subditus illis*, ut Lucas [2]) ait. Nunc auspicatum redemptoris officium, et in iis, quae Patris sui erant, ut alio loco dicit, occupatum, patrem et matrem, ut ipse discipulos suos facere docuit, reliquisse, et eos quodammodo non cognoscere. Similis, si non eadem, est interpretatio Gregorii Nysseni [3]). Putat enim significare Christum, ea se jam aetate esse, ut sub matris cura atque potestate esse non debeat. Itaque quod sequitur per interrogationem legit: *nondum venit hora mea?* id est, nonne aetatem habeo?

Credo ego nullam, ut dixi, veram, sed simulatam tamen esse reprehensionem, qua Christum non semel usum legimus. Certe verba illa [4]): *Quid est, quod me quaerebatis? nesciebatis, quia in iis, quae Patris mei sunt, oportet me esse?* speciem habent reprehensionis, sed simulata, non vera est reprehensio. Non enim parentes reprehendit, quod se quaesivissent, quod charitatis, pietatisque fuerat officium, sed simulat se reprehendere, ut qui audiunt, intelligant alium ipsum habere Patrem, cui magis quam illis parere debeat. Reprehensio videtur esse: *Quae est mater mea? et qui sunt fratres mei* [5]) *?* sed simulatio potius est reprehensionis, ut doceat nos etiam posse matrem et fratres esse ejus, si voluntatem Patris ejus faciamus. Similiter hoc loco simulavit se matrem reprehendere, cum minime reprehenderet, ut ostenderet se non humano, non sanguinis respectu, sed sola caritate, et ut sese, quis sit declaret, miraculum facere. Quemadmodum judex illi, quem vult absolvere, saepe aspere respondet, ne eum gratia absolvisse videatur.

Quid ergo? an nullum habuit respectum matris, ut miraculum illud faceret? Habuit sane, ut Cyrillus et Euthymius ajunt, et etiamnum habet, cum ad ejus, ut credimus, preces miracula facit: sed caritatis respectum, non carnis. Quod ipsum Christus volebat significare. Hinc intelligitur, quare Christus Mariam hoc loco non matrem, sed mulierem appellaverit. Nempe ut a se omnis carnalis affectus in faciendo miraculo suspicionem removeret. Nusquam enim solet sine certa aliqua ratione matrem suam mulierem appellare. Nam cum in cruce suspensus dixit: *Mulier ecce filius tuus* [6]), ideo, ut opinor, mulierem non matrem vocavit, ut indicaret illam viduam esse atque desertam. Aut, ut alii putant, ne si matrem appellasset, teneriore vocabulo dolorem ejus augeret. Sunt qui existiment, per excellentiam mulierem appellari, quo

---

[1]) Serm. 1. in haec verba. [2]) Cap. 2, 51. [3]) Hom. in illa verba: Tunc et ipse filius subjectus erit ei. 1 Cor. 15, 28. [4]) Luc. 2, 49. [5]) Matth. 12, 48. [6]) Joan. 19, 26.

sensu Christus filius hominis dicitur: ut hic Adamo, haec Evae quasi mater altera omnium viventium opponatur. Sed apud Matthaeum [1]) docuimus Christum ipsum non ea ratione filium hominis nominari. Alii contra, ne quis existimaret, supra hominem illam esse, ut Epiphanius [2]).

Nondum venit hora mea. Multi patiendi tempus intelligunt, quasi sensus sit, nunc in faciendis miraculis, quae tamquam Deus facio, te matrem non agnosco, veniet passionis tempus, cum te matrem recognoscam, cum id patietur, quod ex te accepi. Sic omnes illi auctores interpretantur, qui exponunt superiora verba: *Quid mihi, et tibi est mulier?* de divinitate, ut paulo supra citavimus, et Severus Antiochenus [3]) et Irenaeus [4]). Et quidem horam suam Christus tempus illud passionis vocare solet [5]). At hoc loco non de passione, sed de miraculis agebatur. Itaque sensum esse arbitror, nondum venit tempus faciendi miraculum, quod a me petis, ut Ammonius et Apollinarius [6]), et Divus Augustinus [7]) et Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, et Juvencus [8]) poëta interpretantur.

Cur ergo miraculum fecit, si tempus non venerat? non venerat, cum mater petivit, venerat, cum fecit, modico licet intervallo. Quid igitur expectabat? Respondent Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, expectasse quoad omnes, qui aderant, cognovissent vinum defecisse, quo clarius miraculum esset. Augustinus vero tum, cum petivit mater, nondum vinum penitus defecisse, ideoque voluisse expectare Christum, quoad nihil omnino vini esset, ne putaretur elementorum mistione ex aqua simul et vino vinum factum. Utrumque probabile. Gregorii Nysseni interpretationem per interrogationem haec verba legentis supra recitavimus, et non magni est negotii refutare. Quaestio vero esse potest, quamobrem Christus haec adjecerit verba; satis enim videbatur esse, quod dixerat: *Quid mihi, et tibi est mulier?* Suspicor, voluisse Christum simul significare se humano respectu nolle facere miracula, et tamen quod petebatur, cum tempus esset, facturum esse, ne ab alio postea factum putaretur. Ideo non respondet se non facturum: sed potius se suo tempore facturum indicat, dicens: *Nondum venit hora mea.* Certe mater ita intellexit, ut vers. 5. apparebit.

Indicat Augustinus Priscillianistas, etsi non nominat, abusos hoc loco, ut probarent Christum tempori ac fato subjectum fuisse. Indicant Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus, eodem etiam abusos Arianos, ut hinc docerent Christum non esse Deum, quandoquidem addictus esset tempori. Facile uterque error confutatur. Nam, ut diximus, tantum abest, ut significet Christus se non posse quovis tempore facere miracula, ut potius significet

---

[1]) Cap. 8, 10. [2]) Haer. 79. [3]) In Cat. Graeca. [4]) Lib. 3. cap. 18. [5]) Matth. 26, 45. Marc. 14, 38. Joan. 7, 30. et 8, 20. et 13, 1. [6]) In Gr. Catena. [7]) Serm. 41. de temp. [8]) Lib. 2. Evang. hist.

posse quidem ac velle facere, sed opportunum tantum tempus expectare.

5. *Dicit mater ejus ministris: quodcumque dixerit vobis, facite.* Hinc, ut supra diximus, apparet matrem a Christo non fuisse reprehensam. Nec enim perseverasset res ad futurum miraculum praeparare. Apparet etiam ex responso Christi, intellexisse eum non significare nolle se facere miraculum, sed potius facturum esse, ut Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius observarunt. Quo sensu reddit carmine Juvencus [1]):

Mensarum tunc inde vocat laetata ministros.

Laetatam enim dicit Christi responso, quia cognovit eum velle facere miraculum. Quod est probabilius, quam quod indicat Beda, etsi putabat recusasse Christum: tamen quia sciebat eum misericordem ac benignum esse, perseverasse sperantem fore, ut precibus aut commiseratione flecteretur.

Nemo, quem legerim, animadvertit, videri matrem Christi non solum de futuro miraculo, sed etiam de modo, quo illud Christus facturus erat, scivisse aliquid. Quorsum enim alioqui ministris diceret: *Quodcumque dixerit vobis, facite,* si nesciebat fore, ut Christus illis praeciperet, ut hydrias implerent aqua? Poterat quippe miraculum aliter facere, ut ministris opus non esset. Malo existimare sanctissimam Virginem prophetico spiritu id cognovisse, quam aliquid de ea re consilii inter Christum et ipsam fuisse communicatum. Spiritum enim propheticum habuisse quis pius negare poterit?

6. *Erant autem ibi hydriae sex positae secundum purificationem Judaeorum.* Quam vocet Judaeorum purificationem hoc loco, nempe non legalem illam, qua, qui secundum legem polluti erant, mundabantur, sed eam, qua propria quadam Pharisaeorum traditione frequenter inter prandendum manus brachiaque lavabant cubitorum tenus, disputavimus apud Matthaeum [2]) et apud Marcum [3]). Quod et vasorum numerum et magnitudinem, et qualitatem atque ministerium, id est, quod hydriae, quod est vasa aquaria, non vinaria esse declaravit, omnia eo pertinent, ut miraculi magnitudo cognoscatur. Non enim parum quidpiam fecisse vini, quod alicubi relictum oblivione, aut aliunde subvectum videri posset, sed tantam prorsus copiam, ut sex tam magna impleverit vasa; ut vel unum quamvis magno convivio satis esset.

Quod autem hydrias, id est, aquales, ut Varro [4]) vocat, fuisse dicit, eo etiam spectat, ne quis existimet aliquid in illis prius fuisse vini, quod aliquem superinfusae aquae vini saporem praebere posset, ut Chrysostomus et Theophylactus admonuerunt. Quod vero ait positas fuisse *secundum purificationem Judaeorum,* id est, Judaeorum more, qui eas in conviviis ad saepe lavandum

---

[1]) Lib. 2. Evang. hist. [2]) Cap. 15, 2. [3]) Cap. 7, 3. [4]) Lib. 4. de ling. Lat.

paratas habere consueverant, vel in Judaeorum purificationem, ut alii interpretantur, indicat simul et rem ex composito factam non fuisse, quasi ad fingendum miraculum illic de industria fuissent positae, et valde fuisse magnas, tum quia vasa aquaria majora, quam vinaria esse solent, tum quia illa non ad potum, sed ad lotionem comparata fuerant. Itaque majora oportebat esse, quam si potus causa ibi fuissent.

Capientes singulae metretas binas vel ternas. Describit Evangelista hydriarum magnitudinem, ut ex ea magnitudo quoque miraculi intelligatur. Eo ipso quod non omnino justam earum mensuram posuit, sed in dubio reliquit, dicens *metretas binas vel ternas*, fidem auxit historiae. Numquam enim mendaces dubitantes loquuntur, omnia quae dicunt intrepide et minime haesitantes affirmant. Probi est viri ita moderari verba, ut certa pro certis, dubia pro dubiis dicat. Metreta, ut vox ipsa indicat, Graeca mensura erat, apud Hebraeos cadus dicebatur. Sed Joannes Graece scribens Graeco potius, quam Hebraico usus est verbo, usus ea voce est Theodotion Graecus interpres apud Danielem [1]), quam Latinus amphoram reddit. De cado diximus apud Lucam [2]), eademque de metreta dici possunt. Metreta, ut auctor est Epiphanius [3]), duodecim capiebat congios. Itaque quod nunc apud Dioscoridem legitur: *ἔστι δὲ μετρήτης χόες δέκα, est autem metreta choes decem*, quidam corrigendum existimant, et pro *δέκα, δώδεκα*, pro decem duodecim legendum esse. Congius vero sextarios senos continebat. Itaque metreta una septuaginta duos habebat sextarios. Quare quod apud Ammonium in Catena lego: *ὁ μετρήτης ποιεῖ ξέστας ρν, metreta facit sextaria centum quinquaginta*, vitiosum puto.

Subducta igitur hinc ruditer ratione, invenio hydrias singulas tertiam circiter, aut tertiam, et tertiam partem Parisiensis modii vini habuisse, id est, sex fere, quas Hispani *Arrobas* vocant, si binas metretas capiebant, novem vero, si tres. Itaque ut minimum triginta sex Arrobae optimi vini eo miraculo a Christo factae sunt. Quae vel ad inebriandos sexcentos homines moderati potus satis erant. Voluit enim Christus non solum praesenti inopiae subvenire, sed multum etiam vini sponso remanere, tum ut illius paupertatem sublevaret, tum ut diuturnum testimonium ac monimentum esset facti miraculi.

Cur absque alia materia vinum non fecerit.

7. *Implete hydrias aqua.* Quaerunt Chrysostomus et Theophylactus, quamobrem Christus non sine aqua, et sine ulla alia materia vinum fecerit, qui mundum ex nihilo creaverat? Respondent, ut facilius miraculum crederetur. Nam si ex nihilo vinum fecisset, phantasma visum fuisset. Cum autem viderunt omnes illam ipsam aquam, quam suis oculis viderant, in vinum versam, miraculum negare non potuerunt. Aliam Irenaeus rationem affert [4]),

---

[1]) Cap. 14, 2. [2]) Cap. 16, 6. [3]) In libro de mensuris. [4]) Lib. 3. cap. 11.

quam et Chrysostomus insinuat, voluisse Christum ostendere se harum creaturarum dominum esse, quas alias in alias pro suo transmutaret arbitrio, hinc enim Valentinianorum errorem refutat. Aliter etiam Theophylactus respondet, propterea id Christum fecisse, ut ministri ipsi, qui eodem momento et aquam infuderant, et vinum hauserant, oculati testes miraculi essent. Eademque de causa, ut idem Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius docent, noluit ipse per se, sed per ministros aqua hydrias implere.

Quaeri etiam potest, cur potius ex aqua, quam ex ulla re alia facere vinum voluit. In promptu ratio, nihil similius, nihil dissimilius, aut magis contrarium est vino. Similis aqua vino est; quia uterque communis potus. Dissimiles, quia contrarias prorsus habet qualitates. Propter dissimilitudinem majus miraculum videri poterat, propter similitudinem credi facilius. Itaque Cyrillus Jerosolymitanus [1]) dicit majus fuisse miraculum, quod Christus aquam in vinum verterit, quam quod nunc vinum in sanguinem suum vertat. Esse enim vinum sanguini propinquius.

Et impleverunt eas usque ad summum. Necessarium fuit, ut hoc adderet Evangelista, ut constaret, non alia ex re, quam ex aqua vinum factum, quo certius miraculum esset. Usque ad summum autem aqua impletas fuisse dicit, partim, ne quis locus calumniae esset, non ex sola aqua factum vinum, sed aliquid super aquam vini infusum fuisse. Non solum enim superinfusum non est vinum, sed nec superinfundi quidem potuit, plenis usque ad summum hydriis.

8. *Haurite nunc, et ferte Architriclino.* Jubet statim haurire, ut majus et ut evidentius miraculum sit. Majus, quo breviore tempore, id est, uno momento ex aqua vinum est factum. Non enim solent, quae natura fiunt, repente, sed certis temporum spatiis fieri. Deus, qui a tempore non pendet, momento quidquid vult facit, itaque pars una miraculi est, quod subito fiat. Hanc igitur habet vim illud *nunc*, quasi dicat: Haurite statim, ne quis putet mora temporis, aut artificio, aut vi aliqua naturali conversam in vinum aquam. Cur statim hauriri jusserit.

Architriclinus erat, ut ait Severus Antiochenus [2]), ut citatur in Graecorum Catena, et Chrysostomus et Theophylactus [3]), qui convivio praeerat non quidem tamquam dominus, sed tamquam oeconomus, ordinans ac disponens omnia, quae ad convivium pertinebant, animadvertens, ne quid cuiquam deesset. Praecipuam autem curam habebat vini, partem suam cuique distribuens, et prout volebat, temperans. Is mensae non accumbebat, sed stabat, et convivium obibat imperans ministris, quae facto opus erant. Is vina, antequam convivis praeberentur, degustabat, ut videret, quid cuique dari oporteret, et si quod esset indignum splendore convivii, rejiceretur. Quod eo melius judicare poterat, quod

[1]) In 4. myst. catech. [2]) Orat. 119. [3]) In Comm.

sobrius erat, et incorruptum cibis habebat gustum. Dictus est a forma coenaculi usitatissima, quae τρίκλινος a Graecis vocabatur, quod tribus constaret lectis, quos κλίνας appellant Graeci. Nam in lectis, aut thoris, et Graecos et Romanos veteres circum mensam accumbentes prandere solitos, vulgo etiam est notum. Nam etsi pro lectorum numero alii οἶκοι τρίκλινοι, alii πεντάκλινοι, alii ἑπτάκλινοι, alii δεκάκλινοι, id est domus seu coenaculum tribus lectis constans, vel quinque, vel septem, vel decem, ut scribit Julius Pollux [1]), vocabantur, tamen τρίκλινος usitatissimus erat. Indeque qui convivio praeerat, architriclinus dictus est. Is est ille, de quo in Ecclesiastico [2]) dictum est: *Rectorem te posuerunt? noli extolli, esto in illis quasi unus ex illis. Curam eorum habe, et sic considera, et omni cura tua explicita recumbe, ut laeteris propter illos, et ornamentum gratiae accipias coronam, et dignationem consequaris corrogationis.* Quibus verbis officium omne architriclini, quod supra descripsimus, declaratur. De eo enim agi, et ex eodem et praecedenti capite manifestum est, curam habuisse convivarum, non ante solitum accumbere, quam finito convivio officio suo perfunctus esset. Postea illi, sicut et caeteris convivis coronam et munuscula dari consuevisse, quae a Graecis, quod inde in domum referrentur, ἀποφόρητα, bellaria, convivialia munera dicebantur. *Qui ad convivium magnum invitantur*, inquit Ambrosius [3]), *apophoreta secum referre consueverunt.* Et auctor Commentarii [4]) nomine Ambrosii [5]): *In magnis votis maxima dantur apophoreta.* Auctor etiam in Caligula Tranquillus. Sic interpretor, quod in illo tam celebri Assueri convivio factum dicitur [6]), neminem fuisse, *qui nolentes cogeret ad bibendum*, id est, neminem fuisse architriclinum, qui quod vellet vinum, aut qua mensura vellet convivis distribueret, sed unum omnibus praestantissimum vinum fuisse propositum, ex eoque pro suo arbitrio, quantum quisque vellet, accepisse. Duabus ergo de causis Christus architriclino ferri vinum jussit; quia ejus erat officium praegustare atque dividere: et ut is, qui quia sobrium habebat gustum, testis simul atque judex optimus esset, non aquam, non qualecumque vinum, sed optimum omnium, quae ante bibita essent, vinum fuisse, ut Severus Antiochenus, Chrysostomus et Theophylactus adnotarunt.

9. *Ut autem gustavit Architriclinus aquam vinum factam.* Aquam vocat, quia paulo ante aqua erat, et ut indicet, unde vinum factum esset. Itaque maligne et imperite Calviniani calumniari solent Eucharistiam jam consecratam panem a Divo Paulo [7]) appellari, non ergo corpus esse Christi. Nam praeterquam quod non proprie, sed metaphorice vocatur panis, quomodo verum etiam Christi corpus panis appellatur, ut apud Matthaeum [8]) disputa-

[1]) Lib. 1. cap. 8. [2]) Cap. 32, 1. 2. 3. [3]) In exhort. ad virgin. [4]) In Epist. ad Ephes. [5]) Cap. 3. [6]) Esther. 1, 8. [7]) 1 Cor. 11, 26. 27. 28. [8]) Cap. 26, 26.

vimus: et rursum infra [1]) sumus disputaturi, ut tamen fingamus vere panem appellari, quid mirum panem dici, qui quamvis panis non sit, modo tamen panis erat? Sicut hoc loco aqua dicitur, quae aqua certe non erat, quia paulo ante fuerat. Et virga Mosis in serpentem conversa, virga tamen appellatur, quia ante virga fuerat [2]).

Et non sciebat, unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam. Nesciebat Architriclinus, unde vinum illud esset, id est, qua ex re factum, aut unde haustum, unde allatum. Hebraismus asperiorem orationem facit, qui ut lenius Latine fluat, sic est resolvendus: *Cum gustasset Architriclinus aquam vinum factam*, cum nesciret unde esset, ministris tantum, qui hauserant, scientibus, *vocat sponsum.*

Quaerere lector potest, quomodo ignorare potuit Architriclinus, unde vinum illud factum esset, cum ipse semper adesset et ministris immineret? Facilis responsio: Numquam Architriclinus uno stabat loco, sed huc, illuc discurrebat, ut satageret, quae essent necessaria: itaque neque quod Christo mater dixerat, neque quod matri Christus responderat, neque quod ministris imperaverat, audire, neque quod ministi fecerant, videre aliis occupatum rebus potuisse. Quod ipsum divino consilio factum fuisse credendum est, ut Chrysostomus indicat, ut illa Architriclini admiratione, sponsique interrogatione, responsioneque miraculum proderetur. Nam si nihil Architriclinus dixisset, existimare convivae poterant vinum illud non factum ex aqua, sed aliunde venisse: nec ministris contra testantibus facile credidissent. Nihil autem fortasse Architriclinus dixisset, si scivisset, unde vinum esset. Omnia denique ita sunt gesta, ut maxime miraculum eluceat et Christi gloria magis magisque illustretur. Eademque de causa tam diligenter Joannes singula narravit. Iterum vinum, quia paulo ante aqua fuerat, aquam vocat.

Nisi quis dicat tum cum hausta ex hydriis a ministris est, aquam adhuc fuisse, haustam vero conversam in vinum. Quod etsi verba videntur prae se ferre, tamen nec auctorem bonum, qui dicat, ullum invenio, et videtur altera ex parte ratio repugnare. Si enim hausta jam aqua conversa in vinum esset, quae in hydriis remansit, conversa utique non fuisset: quod credibile profecto non est: et quia cum Evangelista dicit quot, quantaeque fuerint hydriae, easque usque ad summum aqua impletas fuisse, magnitudinem, ut diximus, miraculi declarare voluit, indicans aquam illam totam transmutatam in vinum. Et quia est verisimile, postquam ministrorum testimonio compertum est, vinum illud, quod tantopere Architriclinus laudaverat, ex aqua factum fuisse, omnes convivas ad hydrias accurrisse, ut viderent, an ita esset, et oculis sibi fidem facerent. Elegantes sunt de hac re Sedulii versus [3]):

---

[1]) Cap. 6, 51. [2]) Exod. 7, 12. [3]) Lib. 3. Car.

Implevit sex ergo lacus hoc nectare Christus:
Quippe ferax qui vitis erat, virtute colona
Omnia fructificans, cujus sub tegmine blando
Mitis inocciduas enutrit pampinus uvas.

Vocat sponsum Architriclinus. Indicant haec verba sponsum cum reliquis convivis ad mensam non accubuisse, sed in curandis, quae ad convivium pertinebant, fuisse occupatum. Non enim a mensa illum Architriclinus sevocasset. Nisi forte malimus interpretari, vocavit, id est, appellavit. Non quod ad se venire jusserit, quod minime fuisset urbanum, sed quod recumbentem appellans interrogaverit, quid optimum vinum in fine reservasset. De qua ipsa quaestione alia quaestio esse potest, quomodo Architriclinus sponsum interroget, cum ipsius potius Architriclini esset officium, et vina temporibus et personis accommodate dispensare? Erat quidem, sed tamen cum dispensator tantum, non dominus esset, omnia illi prius, quae in convivio praebenda erant, a Domino tradebantur, et mirabatur optimum sibi vinum initio inter alia non fuisse traditum. Ita versus etiam sequens explicatus est.

An hoc primum Christi miraculum fuerit.

11. *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae.* Ambigua sunt verba: significare enim possunt, hoc fuisse primum omnium omnino miraculorum, quae umquam fecerit Christus: aut non omnium quidem primum, sed eorum, quae fecerit in Cana Galilaeae. Atque hoc secundo modo non solum auctor Scholasticae, quam vocant historiae, et alii nonnulli posteriores: sed etiam antiquissimi interpretes intellexerunt, ut Antonius in Graeca Catena, Chrysostomus [1]) et Theophylactus, et Euthymius referunt. Merito tamen illi tres et omnes alii, quos viderim, boni auctores priorem sensum secuti sunt. Quorsum enim dixisset Joannes primum hoc signum eorum fuisse, quae eo fecisset loco? Praesertim cum nullum postea in Cana Galilaeae signum a Christo factum legamus. Et, ut legeremus, quid attinebat dicere primum hoc eorum fuisse, quae ibi fecisset? Eadem enim ratione de aliis miraculis, quae alibi Christus fecit, dicere debuisset, hoc in Capharnaum, hoc in Jerusalem primum signum fecit, quod nusquam Joannem videmus dicere.

Hoc omnium Christi miraculorum primum non fuit.

In eo tamen Chrysostomo, Theophylacto et Euthymio non prorsus assentior, quod magnopere contendant, nullum prorsus ante miraculum, neque publice, neque privatim fecisse Christum. Quid enim scimus? Imo aliquod profecto ante fecisse legimus. Nam quod duodenis puer cum doctoribus in templo disputaverit, eosque obstupefecerit, miraculum supra naturam fuit [2]). Eodemque modo verisimile est, aliquod etiam fecisse privatim alibi, quod scriptum non habeamus. Diximus supra [3]) probabile esse, quod quidam docent, matrem nonnulla prius miracula privatim

[1]) Hom. 22. [2]) Luc. 2, 47. [3]) Vers. 3.

ab eo facta vidisse, quibus suam aliquando inopiam sublevasset, indeque incitatam, ut in simili egestate miraculum ab eo postularet. Nec ego probo, quod quidam dicunt, sensum hujus loci esse, hoc primum eorum tantum signorum fuisse, quae Christus fecit in Cana Galilaeae: nec velim, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius faciunt, alia omnia signa penitus excludere. Nam illi mihi nimis restringere, hi nimis videntur sententiam dilatare. Media tutissima est via: eam sequor.

Itaque interpretor hoc fuisse primum signum, non omnium omnino, quae fecit Christus, nec eorum, quae eo fecit loco, sed eorum, quae fecit, ut gloriam suam palam manifestaret, ut Joannes ipse indicat, utque sese ostenderet esset Christum. Accommodate enim Joannes ad id, quod agebat, loquebatur: agebat autem de Christi manifestatione, quomodo se paulatim ostendere miraculis et discipulos colligere coepisset. Itaque quemadmodum de hoc miraculo dixit: *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae;* ita de prima post Baptismum concione dicere potuit: Haec fuit prima concio, quam habuit Jesus: cum credibile non sit, nullam ante privatim habuisse. Hac ratione omnia Chrysostomi, Theophylacti et Euthymii argumenta solvuntur.

Si miracula, inquiunt, ante fecisset aliqua, gloriam suam manifestasset, quam hoc miraculo manifestare coepisse auctor est Joannes. Deinde, si miracula fecisset ante, discipulos etiam fecisset. Denique non fuisset rationi consentaneum, ut puer miracula faceret, ne ludibria potius puerilia, quam miracula judicarentur. Haec enim omnia aut nihil, aut hoc tantum probant, non publice, et ut se quis esset omnibus ostenderet, miracula fecisse: privatim autem nullum prorsus fecisse non probant. Neque vero ego librum illum de infantia Salvatoris ab Ecclesia per Gelasium [1]) damnatum probo: nec velim ea passim legendis libris credi miracula, quae vulgo in quibusdam minime meo quidem judicio a Christo in infantia facta commemorantur. Hoc tantum dico, nec omnia sine discrimine credenda, nec maligne praescribenda esse Christo miracula. Etiam credendi, sicut aliarum rerum modus est.

Et manifestavit gloriam suam. Utique divinitatem suam, hanc enim solent Evangelistae gloriam appellare, ut supra [2]). Et multi prophetae miracula fecerunt, de nullo tamen eorum dictum est, gloriam eum suam manifestasse: quia non tanquam creaturarum Domini, sed tanquam creatoris ministri in creaturis miracula faciebant. Itaque non suam, sed Dei gloriam manifestabant: Christus vero suam, quia ipse Creator, ipse primus auctor ac solus miraculorum erat. Sic Euthymius et Idacius [3]) interpretantur. Quaerit autem idem Euthymius, Theophylactus etiam atque Chrysostomus, quomodo hoc facto Christus gloriam suam dicatur

---

[1]) C. Sancta Rom. Eccl. dist. 15. [2]) Cap. 1, 14. Matth. 16, 27. Marc. 8, 38. [3]) Lib. adversus Varim. Arianum.

manifestasse, cum pauci tantum ministri miraculum viderint? Respondent ex illis audivisse alios, atque ita miraculum evulgatum, hodieque vulgari auctore Joanne: *Nobis praestat pagina, quod illis gerebat historia*, ut ait Ambrosius [1]).

Et crediderunt in eum discipuli ejus. Si discipuli ejus erant, jam utique credebant, nec enim ignotum hominem et inopem, nisi credidissent, secuti fuissent. Dicuntur ergo viso miraculo credidisse, non quia tunc primum, sed quia tunc magis crediderunt. Nam et Apostoli jam facti postea dicebant: *Adauge nobis fidem* [2]), ut Origenes in Graeca Catena, et Theophylactus [3]) et Juvencus interpretantur. Aut aperuit illis januam fidei, ut possent credere, etiamsi ante non credidissent, ut videtur Ammonius exponere. Notatur hic miraculorum finis, ut Chrysostomus et Euthymius indicarunt. Propterea enim miracula fieri debent, ut homines credant, et gloria Dei, non nostra manifestetur: cum ne Christus quidem ipse, qui miracula omnia in sua habebat potestate, miraculum ullum nisi ob hanc causam facere voluerit. Hinc de miraculis judicandum. Nam nonnulla, quae quibusdam in libris vulgo narrantur, sine necessitate, ut videtur, facta, suspecta esse debent. Hujus convivii atque miraculi allegoriam, si quis quaerit, Cyrillum et Bedam, Theophilum Antiochenum [4]), Augustinum [5]), Severum Antiochenum et Anastasium, Gaudentium [6]), Ambrosium [7]) et Gregorium [8]) legat. Nos ista non quaerimus, sed aliquando tamen aliis obiter indicamus.

Illud ad institutum nostrum magis pertinet, ut lectorem moneamus, multos veteres auctores hoc loco aut tanquam figura, aut tanquam simili argumento ad probandam mutationem vini in sanguinem Christi in Eucharistia usos fuisse, Irenaeum [9]), Cyrillum Jerosolymitanum [10]), Cyprianum [11]) contra Aquarios, qui Eucharistiam ex aqua sola conficiebant, Isidorum Pelusiotam [12]), ut citatur in Graeca Catena.

12. *Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus.* Videtur Joannes sine causa hoc addidisse, cum nihil ab eo in Capharnaum factum commemoret. Statim enim dicit Jerosolymam ad diem festum ascendisse. Existimant Chrysostomus, Theophylactus et Euthym. non alia de causa Christum in Capharnaum descendisse, quam ut illic matrem, fratresque constitueret, ne huc illuc circumferendo fatigaret, eademque de causa narrasse Joannem. Cur ergo non potius descendit in Nazareth, quae patria eorum erat: ubi melius, commodiusque quievissent, quam in Capharnaum inimica civitate? Quod si ob aliquam, quae nos lateat, causam in patriam redire noluit, mansissent, ubi erant, in Cana Galilaeae apud cognatos, aut

1) Serm. 20. 2) Luc. 17, 5. 3) In comm. 4) Lib. 4. Alleg. 5) Hoc loco. 6) Tract. 8. de lection. Evang. 7) Serm. 19. et 20. 8) Homil. 6. in Ezech. 9) Lib. 3. cap. 11. 10) In 4. catech. mystag. 11) In Epist. 12) Epist. 133.

amicos certe, vel hoc solo, quod facto eos miraculo honorasset. Potius igitur credo ideo in Capharnaum continuo descendisse, quod ea frequentissima et opulentissima totius Galilaeae, ubi tunc erat, civitas esset, et volebat ibi se potissimum ostendere, ubi frequentia major erat. Ideoque Joannem id commemorasse, ut significaret facto primo illo miraculo in Cana Galilaeae non amplius latere Christum voluisse, sed frequentissima quaeque petiisse loca, matre, fratribusque comitatum, ne quis ignotum esse hominem et e vulgo natum putaret.

At nullum tunc ibi miraculum fecit, nullam concionem habuit? Id affirmare sine temeritate non possumus. Sed probabilius tamen est, quamvis id Evangelista non narret, miraculum fecisse aliquod, et certe quidem praedicasse. Nam cum officium jam suum iniisset, credendum profecto non est, otiosum fuisse. Quod autem addit Evangelista, non multis diebus ibi mansisse, idcirco, ut opinor, adjecit, ut rationem tacite redderet, cur non narraret, quid Christus ibi fecisset. Cum enim paucos tantum dies ibi fuisset, nihil fecisse admodum memorabile, et quia breve fuit tempus, et quia cum ante ibi non fuisset, nondum erant homines ad audiendum verbum Dei, videndaque miracula satis apti. Putat Origenes in Graeca Catena, hunc Christi adventum in Capharnaum sex diebus post factum in Cana Galilaeae ex aqua vinum accidisse, sed nulla satis magna conjectura probat.

An nullum ibi fecerit miraculum.

13. *Et prope erat Pascha Judaeorum.* Quod quidam dicunt Pascha Judaeorum dixisse, ut illud a Christianorum Paschate distingueret, quod jam tum coeptum esset celebrari, cui simile est quod [1]) Origenes dicit, ad differentiam divini Paschatis dictum esse, quod spiritualiter celebratur, aliquid probabilitatis habet; sed probabilius est, simpliciter dixisse, ut describeret Judaeorum festum, et Gentiles, quibus potissimum scribebat, intelligerent. Hac enim ratione supra [2]) dixit: *Erant autem ibi lapideae hydriae sex positae secundum purificationem Judaeorum:* non ut a Christianorum purificatione distingueret. An eadem haec sit historia atque illa, quam Matthaeus [3]) narrat, illic disputavimus: ubi et totum hunc locum [4]) exposuimus.

18. *Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?* Id est, quo miraculo probas te auctoritatem habere ista faciendi? sicut apud Matthaeum [5]) rogant: *In qua potestate haec facis? et quis tibi dedit hanc potestatem?* Qui autem hoc interrogarunt, Matthaeus principes sacerdotum et seniores populi fuisse dicit, qui cum ipsi, quod Christus faciebat, facere deberent, nec vellent facere, invidia rumpebantur, quod faceret Christus. Cumque factum ipsum per se laudabile reprehendere non possent, auctoritatem facientis reprehendere conantur. Utinam nullos hodie similes in Ecclesia Pharisaeos haberemus: qui tanquam canes in praesepi nec ipsi

[1]) Hom. 10. in Joan. [2]) Vers. 6. [3]) Cap. 21, 12. [4]) Usque ad vers. 18. [5]) Cap. 21, 23.

juvent Ecclesiam, et volentes adjuvare quasi auctoritatem non habentes impedirent.

Petunt autem a Christo signum, quo auctoritatem suam approbet, quia videbant non habere ordinarium officium sacerdotis, aut Legisperiti, quorum erat religionem procurare, quod illi ejusmodi praeberet potestatem. Et qui extraordinarii a Deo mittuntur, miraculis solent probare auctoritatem suam, quemadmodum fecisse legimus Mosem. Sed inique atque improbe hoc illi a Christo petebant, cui Moses ipse et prophetae omnes testimonium et auctoritatem dabant. *Si crederetis*, inquit, *Mosi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit*[1]). Nos a Lutheranis, Calvinianis, aliisque novis haereticis jure petimus, qui neque miraculis a Deo se, ut gloriantur, missos esse docent. Nam Joannes quidem Baptista, cujus se exemplo tueri volunt, quod cum extra ordinem a Deo missus fuerit, signum tamen nullum fecerit[2]): nescio quid illis praeter ruborem afferre possit. Nam ut taceam Joannem Baptistam ex Scripturis sacris auctoritatem habuisse[3]): *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini:* quam isti certe non habent, nisi ex illis se locis habere dicant, in quibus praedictum est, futuras haereses, quod illis minime difficile concedamus. Scimus enim scriptum esse: *Oportet haereses esse*[4]). Scimus praedictum a Christo fore, ut multi veniant ipsius mentito nomine, qui dicant nobis[5]): *Ecce hic est Christus, aut illic:* sed eodem loco sumus moniti non credere: ideoque istis novis non credimus Evangelistis, aliam nobis, quam quem ex Scripturis novimus, Christum demonstrantibus. Ut hoc, inquam, taceam, ipsa sanctitas vitae Joannis Baptistae auctoritatem dabat, a qua isti tam longe profecto absunt, ut non solum ejus mores non imitentur, sed nec credant. Nam quam elegantem, et bene vestitum nobis Joannem pingant, apud Matth.[6]) docuimus.

19. *Respondit Jesus, et dixit illis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Corpus suum templum appellasse, infra[7]) Evangelista declarat, templum autem appellavit, quia in eo habitabat, ut ait D. Paulus, *omnis plenitudo divinitatis corporaliter*[8]). Dicuntur quidem templum sanctorum hominum corpora, quia in illis Deus quodam etiam modo habitat: *Templum Dei sanctum est, quod estis vos*[9]), et: *membra vestra templum sunt Spiritus sancti*[10]), et: *vos estis templum Dei*[11]). Sed ut Cyrillus admonuit aliter Christi, aliter aliorum hominum corpus templum dictum est: Christi, quia corporaliter, id est, naturaliter et vere: aliorum, quia spiritualiter et per gratiam in illis Deus habitabat. Sic enim explicant illud *corporaliter*, σωματι-

---

[1]) Joan. 5, 46. [2]) Inf. c. 10, 41. [3]) Jes. 40, 3. sup. c. 1, 23. [4]) 1 Tim. 4, 1. 2. et 2 Tim. 3, 1. 2. 2 Pet. 3, 3. 4. 1 Cor. 11, 19. [5]) Matth. 24, 23. Marc. 13, 21. Luc. 17, 23. [6]) Cap. 3, 4. [7]) Vers. 21. [8]) Col. 2, 9. [9]) 1 Cor. 3, 16. 17. [10]) 1 Cor. 6, 19. [11]) 2 Cor. 6, 16.

κῶς, quod ait D. Paulus, Hilar.[1]), Cyrill.[2]), Primasius et Theophyl.[3]). Recte prorsus Ambrosius enarrans[4]) hunc locum tractat: *Vere*, inquit, *templum Dei corpus est Christi, in quo nostrorum est purificatio peccatorum. Vere templum Dei caro illa, in qua nullum peccati potuit esse contagium, sed ipsa pro delicto mundi totius fuit sacrificium. Vere templum Dei caro illa, in qua Dei imago fulgebat, et corporaliter plenitudo divinitatis habitabat.* Eodem modo Epiphanius interpretatur[5]). Quod multo est verius, quam quod Theodoretus tradit[6]), ideo templum corpus suum appellasse, quod in Bethlehem Ephrata natus esset, ubi olim arca Domini fuerat figura corporis sui.

Itaque melius nos ex hoc loco nostram de vera Christi divinitate sententiam, quam suum Apollinaris errorem probare possumus: qui, ut Theophylactus ait, hinc colligebat, Christum humanam animam non habuisse, quia templum erat, templum autem animam non habet. Nam ista quidem ratione probare potuisset, non carnem et ossa, sed pro carne et ossibus ligna et lapides habuisse: quia templum non ossibus et carne, sed lapidibus ac lignis constat.

Merito quidam quaerunt, cur Christus petentibus signum non aliud signum det, quam resurrectionis suae, quae longe post futura erat, neque id, quod tunc faciebat, probare poterat. Proponit Rupertus quaestionem, idemque recte respondet: Cum multa Christus signa fecerit, nullum fecisse, in quo divinam aeque virtutem atque in sua resurrectione declaraverit: et se tam aperte ostenderit verum Filium esse Dei. Verum id quidem est, sed si consuetudinem consideremus Christi, aliam fortasse probabiliorem causam reperiemus. Solebat iis, qui malo animo signa petebant, non aliud quam resurrectionis suae signum dare, quasi dicens: Si non creditis, finem expectate: ex fine, ex resurrectione mea cognoscetis. *Careat successibus opto, quisquis ab eventu*, ut ille ait[7]), *facta notanda putat. Generatio*, inquit, *mala et adultera signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae Prophetae. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus: ita erit filius hominis in corde terrae*[8]), quemadmodum et Cyrill. observavit.

Haec eadem, ut ait Chrysostomus, causa fuit, quamobrem ambigue et obscure responderet, quia indigni erant, ut illud ipsum, quod illis pro signo dabat resurrectionis mysterium intelligerent, etiamsi intellexissent, non credituri. Quae altera Ruperti quaestio est. Cui et illam adjungit, cur ergo non omnino tacuit, quod ab illis intelligi nolebat? Respondet ideo non tacuisse, ut qui digni erant, si non tunc, saltem postea mysterium intelligerent, et ab ipso praedictum esse recordarentur, ut Evangelista

---

[1]) Lib. 8. de Trinit. [2]) In lib. de recta fide ad Reginas. [3]) In comm. [4]) Psalmum 47. [5]) Haeres. 57. [6]) In Comm. in Psalm. 131. [7]) Ovid. ep. 2. [8]) Matth. 12, 39. 40.

indicat. *Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus: quia hoc dicebat, et crediderunt Scripturae et sermoni, quem dixit Jesus*[1]). Adde, solere etiam nos iis, qui nos malo rogant animo, respondere sic, ut nec omnino nihil dicamus, ne nihil respondere posse, aut velle videamur: nec ita dicamus, ut intelligamur. Aliam Rupertus ad intelligendum hunc locum necessariam quaestionem movet.

Cur Christus corpus suum templum, et mortem templi solutionem, aut, ut Vigilius[2]) vertit, *destructionem*, resurrectionem autem templi suscitationem vocat? poterat enim aliis metaphoris mysterium celare, si intelligi nolebat. Poterat dicere, quod apud Matthaeum dixit[3]): *et signum non dabitur vobis, nisi signum Jonae Prophetae.* Quam ille quaestionem acutius mihi proponere videtur, quam explicare: itaque quid ille respondeat, lector si volet, videat: nos aliter respondebimus. Agebatur de templo, de quo ementes et vendentes ejecerat: interrogatus fuerat, qua id auctoritate faceret, respondet, se id facere jure suo, quod Dominus esset templi: Dominum autem se esse probat, quia si illud everterint, tribus diebus excitabit illud. Dominus enim cujusque rei est, qui de ea potest facere quodlibet. Itaque indicat illud ipsum suum fecisse corpus, eademque facilitate, cum dissolutum fuerit, refecturum: ejusdem enim artificis est facere, atque reficere. Quibus omnibus rebus ostendit se esse Deum: ac proinde sicut corporis sui, ita etiam templi illius, de quo agebatur, dominum esse, quia Patris sui templum erat: quare jure suo potuisse turpissimos illos negotiatores, tamquam vilia mancipia flagellatos foras ejicere, ut suam Patrisque sui domum sordibus illis negotiationum emundaret. Quia autem corpus suum templum appellat, utitur verbis ad humanum potius corpus, quam ad templi fabricam accommodatis. Nam solvere et excitare, magis humano convenit corpori, quam aedificio. Dicitur enim corpus nostrum solvi, cum vinculum illud animi et corporis rumpitur. *Desiderium habens*, inquit Paulus, *dissolvi, et esse cum Christo*[4]), et: *Tempus resolutionis meae instat*[5]). Quamquam aliquando et ad aedificium accommodatur, praesertim cum ipsum corpus nostrum aedificio comparatur. *Scimus*, inquit, *quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod aedificationem ex Deo habemus domum non manufactam*[6]).

Cur ergo dicit Judaeos ipsos alloquens: *Solvite templum?* cur non potius dicebat, cum solutum fuerit, aut si solutum fuerit templum hoc, tribus diebus excitabo illud? Duplex in eo verbo quaestio est. Altera, cur dicat, ut illi solvant: altera, cur id imperantis modo dicat, quasi jubeat, ut se occidant. Facilis utriusque solutio. Dicit: *Solvite*, et non, solvetur, aut cum so-

---

[1]) Vers. 22. [2]) Lib. 5. adv. Eutychem. [3]) Cap. 12, 39. [4]) Phil. 3, 23. [5]) 2 Tim. 4, 6. [6]) 2 Cor. 5, 1.

lutum fuerit, indicans se ab illis occidendum. Quasi dicat: Petitis a me signum, quo auctoritatem vobis meam probem, vos ipsi amplam mihi materiam faciendi signi dabitis. Solvetis enim corpus hoc meum, et ego illud tribus diebus suscitabo. Imperandi autem modo non ideo utitur, ut Euthymius observavit, quod eos jubeat scelus tantum perpetrare: sed ut ostendat certum fore, ut illi id faciant. Sive figura quaedam concessio est. *I, sequere Italiam ventis*[1]). Qualis et illa: *Quod facis, fac citius*[2]). Sive quia Prophetarum phrasis est, imperandi modo praedictiones pronuntiare. Innumera sunt exempla, unum indicare satis erit, quod est Jesaiae[3]): *Descende, et sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra*, id est, descendes, et sedebis.

20. *Dixerunt ergo ei Judaei, quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, et in tribus diebus excitabis illud?* Intelligentes Judaei, quod Christus dixerat, de templo illo lapideo irridentes respondent, ut Theophylactus ait. Magna hic de istis quadraginta sex annis, quibus templum aedificatum esse dicitur, quaestio est, quomodo id verum sit. Utinam D. Augustinus tantum in hac re operae, quantum in consectandis horum numerorum mysteriis posuisset: magnam enim nobis praeclarissimum illud lumen ingenii lucem attulisset. Sed ad populum nimirum concionabatur.

Nemo nescit ter aedificatum fuisse templum, quamvis Judaei duo tantum hactenus templa fuisse dicant, quia bis tantum fuit eversum, et post secundam eversionem per Titum et Vespasianum factam, restauratum non est. Primum a Salomone aedificatum fuit[4]). Secundo aedificatum est post primam eversionem per Chaldaeos factam a Zorobabel[5]). Tertio est aedificatum, aut potius ampliatum et exornatum (nec enim post primam restaurationem fuerat eversum) ab Herode magno, qui primus in Judaea alienigena regnavit. Quam amplificationem Josephus describit[6]).

Igitur de prima et ultima aedificatione hic non agi, perspicuum est: cum primam non quadraginta sex, sed septem tantum annis factam fuisse constet, ut Beda ait[7]). Etsi Heracleon, ut Origenes citat, de prima hac templi aedificatione intelligebat et mysteria numerorum ad errorem trahebat suum. Eodem modo Poëta Nonnus interpretatur. Ipse etiam Origenes, cum nulla alia ratione quaestionis exitum inveniret, probabile judicavit, ut de prima aedificatione intelligeretur, ita tamen, ut non solum tres illi anni, quibus, antequam templum coeptum esset aedificari, comparata materia est, sed totum etiam tempus numeretur, ex quo David de templo aedificando cogitare coepit[8]). Quod praeterquam quod longe petitum est, ratio temporis non satis

---

[1]) Virg. 4. Aeneid. [2]) Joan. 13, 27. [3]) Jes. cap. 47, 1. [4]) 3 Reg. 6, 1. 2 Par. 3, 1. 2. [5]) 1 Esdr. 3. [6]) Lib. 13. Ant. Jud. cap. 14. [7]) 3 Reg 6, 38. [8]) 2 Reg. 7, 2. 1 Par. 17, 12.

convenit. Nam regnavit David annos omnino quadraginta [1]). Regnaverat autem plusquam octo annos, cum de templo aedificando coepit cogitare, ut ex Scriptura [2]) colligitur. Itaque restant ex ejus regno anni triginta duo, quibus si addas undecim (undecimo enim Salomonis anno perfectum templum est [3]), efficies quadraginta tres, minorem numerum, quam qui hoc loco describitur. Adde, quod templum illud, quod Judaei ostendebant, cum dicebant, *quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc*, non erat id, quod a Salomone factum fuerat, sed prorsus aliud a primis fundamentis excitatum. Perspicuum etiam de tertia hac aedificatione intelligi non posse, quae, ut Josephus auctor est, novem annis cum dimidio fuit absoluta, nec posteaquam coepta est fieri, ullo interrupta tempore. Eadem videtur impedire ratio, quo minus de secunda aedificatione intelligatur. Nam si exceptis annis, quibus ab opere impedientibus hostibus cessatum est [4]), eos tantum annos, quibus coeptum, perfectumque est aedificium numeremus, non reperiemus nisi septem. Tot enim annis secundum, quot primum templum absolutum est, ut postea demonstrabimus.

Quare ratio illa solvendi hujus nodi, quam recentiores quidam auctores excogitarunt, ut secundam aedificationem cum tertia conjungerent, et multis erroribus historiae plena est, et si errores tollas, quaestionem non explicat. Dicunt, secundam templi post Babylonicam captivitatem aedificationem undeviginti annis perfectam fuisse: tertiam vero per Herodes Reges viginti septem, qui omnes juncti anni quadraginta sex efficiant. Miror tam securam audaciam, nec putassem quemquam tam inconsiderate scripturum fuisse, nisi legissem. Quo enim auctore probant secundam aedificationem templi undeviginti annis, tertiam vero viginti septem perfectam esse: cum ex ipsis libris Esdrae, ut postea docebimus, perspicuum sit, secundam aedificationem plusquam quadraginta annis, si eos etiam numeremus, quibus interruptum opus est, absolutam esse: minus vero quam octo, si eos non numeremus: tertiam vero aedificationem optimus testis Josephus affirmet, novem finitam annis, non per Herodes Reges, sed ab Herode Magno? Quis enim unquam auctor plures Herodes Judaeae Reges fecit? Quod si septem secundae, novem vero tertiae aedificationis annos jungas, non quadraginta sex, sed sexdecim tantum invenies. Quin si omnes annos, quibus omnes tres aedificationes templi factae sunt, in unam summam conferas, non nisi viginti tres annos efficies, dimidiam partem eorum annorum, quibus Judaei dicunt aedificatum fuisse templum.

Vera opinio de tempore constructionis templi.

Quid ergo? Vera est opinio veterum auctorum Eusebii [5]), Chrysost. [6]), Eucherii [7]), Bedae, Theophylacti et Euthymii [8]),

---

1) 2 Reg. 5, 4. 3 Reg. 2, 11. 2) 2 Reg. cap. 5. et 7. 3) 3 Reg. 6, 37. 38. 4) Lib. 15. Ant. cap. 14. 5) Lib. 8. de Demonst. Evang. cap. 2. 6) Homil. in Joan. 22. 7) Quaest. 1. in Joan. 8) In Comm.

de secunda aedificatione hoc esse intelligendum. Monendus tamen mihi lector est, ne miretur, si apud Chrysostomum, Theophylactum et Euthym. legerit primum Salomonis templum annis viginti aedificatum. Numerant enim, ut opinor, totum tempus, quo de eo aedificando coeptum est a Davide consilium agitari. Illud etiam certum est, non posse hoc intelligi de illis tantum annis, quibus secundum templum aedificatum est, non numeratis iis, quibus propter vicinos hostes ab opere cessatum est. Illi enim, quibus templum aedificatum est, illis exceptis vix octo fuerunt anni. Constat enim ex historia sacra [1]), paulo post, quam Josue filius Josedech, et Zorobabel coepissent aedificare, impeditum fuisse opus usque ad regnum Darii, cujus initio iterum coeptum est continuari ante inchoatum opus, et anno ejusdem Darii sexto finitum est [2]). Necesse igitur est, annos connumerare eos, quibus interruptum opus est.

Sed de ea ipsa re certatur, quomodo anni illi omnes quadraginta sex efficiant. Lyranum plerique sequuntur. Primo Cyri anno coeptum fuisse templum, regnasse autem Cyrum annos triginta, post eum Cambysem filium annos decem. Post Camsem Magos septem menses, qui, quoniam annum unum non efficiunt, dimittantur. Post Magos Darium, cujus sexto anno finitum est templum, id est, annis quadraginta sex. Proxime verum attigit, sed potest in ejus sententia diligentia desiderari.

Primum non est inchoatum templum anno primo Cyri, sed ut minimum secundo. Nam anno primo edictum ab eo libertatis Judaeorum promulgatum est, et Judaei in patriam redierunt, templi jecerunt fundamenta, aut materiam certe coeperunt comparare [3]). Itaque cum templi fundamenta jacta sunt, tertius, ut minimum dicam, Cyri annos agebatur. Regnavit autem Cyrus, si Herodoto credimus [4]), annos unum de triginta: si Eusebio [5]) et Hieronymo [6]), annos triginta, modico discrimine, aut fortasse nullo, septem Magorum menses pro anno uno Eusebio et Hieronymo fortasse numerantibus. Cambysem vero, quem Esdras Assuerum vocat, sex tantum regnasse annos scribit Josephus [7]), Herodotus [8]) annos septem et menses quinque, Eusebius [9]) et Beda [10]), Lyranus nescio quem secutus auctorem, decem illi annos tribuit. Magos post Cambysem septem tantum regnasse menses omnes consentiunt. Sexto vero Darii Hystapsis anno perfectum fuisse templum Esdras [11]) testatur. Caeterum, ut Cyro triginta, Cambysi octo annos tribuamus, nondum ad quadraginta sex annorum numerum perveniemus. Demendi enim sunt ex Cyri annis tres, quia tertio, ut probavimus, ejus anno coeptum est aedificari templum. Itaque remanebunt anni viginti septem. Qui-

---

[1]) 1 Lib. Esd. cap. 4. [2]) 1 Esdrae 6, 15. [3]) 1 Esd. 3, 6. 7. [4]) Lib. 1. extremo. [5]) In Chron. [6]) In Comm. in cap. 1. Zach. et in cap. 7. Daniel. [7]) Lib. 11. Ant. cap. 3. [8]) Lib. 3. [9]) In Chron. [10]) Lib. 1. in Esdr. cap. 5. et lib. 2. cap. 7. [11]) Lib. 1. Esd. cap. 6, 15.

bus si octo Cambysis addas, efficies triginta quinque, si unum Magorum, ut septem illos menses pro anno uno computemus, efficies triginta sex. Si sex Darii, quadraginta duos.

Credo igitur ego non a jactis fundamentis templi, sed ab altari primum structo annos esse numerandos, aut a facultate a Cyro Judaeis data, ut iterum templum aedificaretur, quemadmodum numerat Eusebius Caesariensis in Catena Graeca citatus. Sic enim per Danielem praedictum fuerat [1]: *ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Jerusalem, hebdomades septem.* Omnes enim concedunt Danielem per septem primas hebdomadas, quas a caeteris sejunxit, tempus notasse, quo templum erat aedificandum, et vidimus initium ejus temporis non a templi fundamentis, sed *ab exitu sermonis*, id est, a concessa aedificandi facultate numerare. Cum ergo ea facultas anno primo Cyri concessa sit [2], totos triginta Cyri annos debemus numerare. Quibus si addas octo Cambysis, unum Magorum, sex Darii, invenies annos quadraginta quinque. Deest tantum unus annus, quem hac ratione reperiemus. Cum Esdras dicit [3], sexto anno Darii perfectum fuisse templum, intelligendum est, sexto anno jam prorsus exacto, et septimo vertente. Quem septimum, quia nondum finitus erat, Esdras non numeravit, Judaei vero ex sua traditione, quia inchoatus jam erat, numerabant, ideoque dicunt quadraginta sex annis aedificatum fuisse templum.

Quaestio ex Daniele solvitur.

Sed alia nobis ex Daniele oritur quaestio, quo modo praedixerat septem annorum hebdomadas, id est, annos quadraginta novem, in templi aedificatione fuisse consummandas, si quadraginta sex annis finitum est. Hunc nodum facile ex Josepho licet solvere. Is docet [4], nono Darii anno finitum fuisse templum, quem, cum credendum non sit Esdrae repugnare, qui sexto ejusdem Darii anno perfectum dicit, recte quidam interpretati sunt, sexto quidem anno Darii templum ipsum fuisse perfectum, sed per tres postea annos facta circum templum fuisse peribola. Quod ex ipso quoque Josepho colligitur, cujus haec verba sunt: *Aedificaverant enim Judaei porticus quoque, quibus templum circumquaque includebatur.* Hos ergo annos tres Daniel et Josephus numerarunt: Esdras et Judaei hoc loco non numerarunt. Quos si quadraginta sex annis addas, efficies quadraginta novem, id est, septem hebdomadas annorum, quas Daniel designaverat.

Cur Judaei annos interrupti templi numerare voluerint.

Aliae duae, faciliores tamen quaestiones ad perfectam hujus loci explanationem reliquae sunt. Altera est, quo modo Judaei tempus illud numeraverint, quo templi aedificatio fuerit interrupta, cum de tempore tantum ad aedificandum necessario ageretur. Casu enim factum fuerat, ut tot annis templum illud aedificaretur. Itaque poterat Christus sola humana diligentia multo

---

[1]) Cap. 9, 25. [2]) 1 Esd. 1, 1. 2. et 6, 4. [3]) Lib. 1. cap. 6, 15. [4]) Lib. 3. Ant. cap. 4.

breviore tempore aedificare. Respondeo, primum quidem rem illos exaggerare voluisse, propterea omnes annos etiam, quibus ab opere cessatum fuerat, numerasse, ut docerent Christum non potuisse facere, quod dicebat. Deinde quaestionem fuisse de difficultate tantae machinae perficiendae: in difficultate autem rerum agendarum non solum labor ipse operis, sed omnes etiam externi casus, qui impedire operis progressum possunt, numerandi sunt.

An fuerit idem Zorobabelis et Herodis templum.

Altera quaestio est, quomodo templum illud, quod tunc ostendebatur, quadraginta sex annis aedificatum fuisse dicant, cum non esset idem atque illud, quod a Zorobabele per quadraginta sex annos fuerat aedificatum. Hoc enim, quod tunc ostendebant, ab Herode novem annis cum dimidio, ut supra ex Josepho docuimus, perfectum fuerat. Facilius hoc solvitur. Cum Herodes secundum templum amplificavit et exornavit, non fuerat eversum, sicut primum, sed illud idem, quod ante erat, auxit et altius erexit. Cum ergo idem esset, quod de illo dicebant, de altero intelligebatur. Diximus supra, Augustinum historia relicta ad numerorum mysteria confugisse. Sic enim interpretatur, quasi intellexerint Judaei, Christum de corpore suo loqui, quod novem mensibus, et diebus sex formatum fuerit, quem numerum numeri illi, qui in quadraginta sex continentur, multiplicati conficiant. Quibus rebus si quis delectatur, eum legat hoc loco [1]). Observarunt quidam, nihil Christum huic Judaeorum objectioni respondisse, quia volebat nimirum eos in errore suo relinquere, sciens fore, ut etiamsi rem explicaret, multo minus crederent, ut Euthymius existimat.

21. *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* Haec verba superiore versu explicata sunt. Hic tantum videndum, cur ea Joannes addiderit. Voluit opinor, Judaeorum errorem notare, ne id Christus dixisse putaretur; videreturque verum esse id, quod ei postea duo illi falsi testes objecerunt: *Hic dixit, possum destruere templum Dei, et post triduum reaedificare illud* [2]). Voluit etiam notare, ne discipulos quidem ejus intellexisse.

22. *Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat.* Venit illis in mentem viso resurrectionis eventu hujus verbi Christi significatio: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud:* intellexeruntque corporis sui resurrectionem significare voluisse. At enim quid opus erat, ut id hoc loco Joannes diceret, quod sine causa videri potest discipulorum stupiditatem incusare? Voluit opinor indicare, de industria Christum tam obscure locutum fuisse, ut ne ipsi quidem ejus discipuli, donec eventum perspexerunt, intelligere potuerint.

Et crediderunt Scripturae, et sermoni, quem dixit Jesus. Scripturis prophetarum, qui Christi praedixerant resurrectionem:

---

[1]) Et lib. 4. de Trin. cap. 5. et lib. 83. qq. q. 56. [2]) Matth. 26, 61.

et huic sermoni, quem Christus dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*, ut ait Beda. Credere hoc loco significat intelligere, aut intelligendo credere, aut intellecta magis, firmiusque credere, quod ante obscurius incertiusque credebatur. Nam ante resurrectionem credebant utique Scripturis discipuli, sed post resurrectionem magis crediderunt, quia melius intellexerunt, hoc est, quod ait Lucas [1]): *Haec sunt verba, quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum: quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Mosis et Prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Quae autem Scripturae illae fuerint, quibus crediderunt, eodem apud Lucam capite [2]) docuimus.

23. *Cum autem esset Jerosolymis in Pascha.* Ut Pascha celebraret, cujus causa venerat ex Galilaea Jerosolymam. Indicat Evangelista statim Christum celebrato Pascha, in Galilaeam revertisse: et tamen, cum tam brevi tempore fuisset Jerosolymae, multos in eum credidisse propter multitudinem magnitudinemque miraculorum, quae faciebat. Non est certum, sed est tamen probabile, quod quidam docent: Pascha et diem festum hoc loco pro totis septem azymorum diebus poni, quibus festum illud celebrabatur. Significat enim Evangelista, multa tunc Christum fecisse signa, quae etsi potuit quidem, tamen credibile non est, uno tantum fecisse die. Quae signa ista fuerint, propter quae multi tunc in Christum crediderint, Evangelista non dicit: sed est vero simile multa, magnaque fuisse: quandoquidem ex hominibus tam incredulis, et alieno in Christum animo, quam cives Jerosolymitani erant, multi in eum crediderunt. Nec enim Chrysostomo, Theophylacto et Enthymio subscribo, qui non vere, sed simulate eos putant credidisse: cum appareat, Evangelistam voluisse magnitudinem signorum Christi exaggerare, tantam nimirum fuisse, ut multi etiam homines increduli et alieni victi miraculis in illum credidissent: quam non bene exaggerasset, si simulate, non vere in eum dixisset credidisse. Nam ut simulate crederent, nullo opus erat signo, et, ut Augustinus [3]) argumentatur: *non diceret Evangelista, multi crediderunt in nomine ejus, nisi verum illis testimonium perhiberet.*

Origenes unum ex miraculis fuisse dicit, quod unus homo tot de templo negotiatores flagellis ejecerit: quod etsi potest quidem in miraculis numerari, tamen multo plura atque majora tunc Christum fecisse credendum est, quod et ex sequenti capite [4]) manifestum est. Sed quo consilio ea Evangelista non narraverit, divinare nobis non licet: conjectura uti licet, ad exponendam Christi doctrinam properantem, in qua potissimum videmus versari Joannem, multa consulto miracula silentio praeteriisse. Quod dicit credidisse *in nomine ejus*, idem est, ac si diceret in eum

---

[1]) Cap. 24, 44. 45. [2]) Vers. 27. [3]) Tract. 11. [4]) Vers. 2.

credidisse, ut aliis saepe locis explicavimus, etsi aliud Origenes esse putat.

24. *Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis.* Hic variant interpretes, sed omnis pene dissensio ex illo pendet, quo referatur pronomen *eis*. Plerique enim ad eos ipsos, qui credidisse dicuntur, referentes, quaerunt, quomodo se eis Christus non crediderit, cum in eum ipsi credidissent, ut Origenes, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Beda, Theophylactus, Rupertus, Euthymius. Hi omnes existimant ideo se Christum illis non credidisse, quia aut non vere, aut non satis perfecte, constanterque credebant, et Origenes quidem, qui aliud esse putat credere in nomine Christi, et credere in Christum: quod qui in nomine Christi credunt, ipsum non imitentur: qui vero in Christum credunt, imitentur: propterea dicit Christum se illis non credidisse, quia non in ipsum, sed in ipsius nomine credebant. Simile quiddam Ammonius in Graeca Catena, Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius dicunt, quosdam quidem propter Scripturas: alios propter sola, quae videbant, miracula, credidisse: hos quidem imperfecte, illos perfecte credidisse, ideoque non his, sed illis credidisse se vicissim Christum. Augustinus, Cyrillus et Beda de Catechumenis hoc interpretantur, qui cum in Christum credunt, Christus tamen se illis nondum credidit, quia cum infirmam fidem habeant, nondum carnem et sanguinem suum illis praebuit.

Christus quomodo Judaeis quamvis credentibus se non crediderit.

Quid autem sit, non credere seipsum illis, varie etiam interpretantur. Nam Chrysostom., Theophylactus et Euthymius, et Nonnus Poëta perinde exponunt, ac si sensus esset, non credebat illis dicentibus se in illum credere, non credebat eorum verbis, quia sciebat eos simulate loqui, ideoque majora illis mysteria non explicabat. Augustinus vero, Cyrillus et Beda, non credebat se illis, id est, nolebat se illis tradere, nondum sese illis dabat, sicut Catechumenis non tradit corpus et sanguinem suum. Sed hoc mysticum illi esse non ignorabant: nec dubito, quin sensum literalem esse existimaverint, Christum illis non confidisse, scientem fore, ut se mutata voluntate persequerentur et occiderent. Placuit nonnullis recentioribus interpretibus, pronomen *eis* non ad eos, qui crediderant, sed ad universum referre Judaeorum aut Jerosolymitanorum genus: quasi dicat Evangelista, licet multi Judaeorum in Christum, visis, quae faciebat, miraculis, credidissent: ipse tamen se eis, id est, Judaeis non credebat, quia sciebat plures esse, qui non solum in se non crederent, sed magno se etiam odio prosequerentur.

Quid sit non credere seipsum illis.

Probent fortasse alii, quia bella et speciosa videtur interpretatio: ego vereor, quod me frequenter in aliis vereri dico, ne nimis subtilis sit. Nam antithesis illa: *Crediderunt in nomine ejus*, et: *ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis*, non obscure indicat iisdem se Christum, qui in se crediderant, non credidisse. Atque hanc habet emphasim pronomen illud *ipse*,

in quo altera latet antithesis. Opponit enim Evangelista Christum iis, qui in Christum crediderant: et non credere Christi, eorum credere. Et quod sequitur: *Eo quod ipse nosset omnes*, manifestum est argumentum, Evangelistam de illis ipsis loqui, qui crediderant: quis enim non videt, hunc esse sensum: Quamquam illi in ipsum credebant, tamen ipse se illis non credebat, quia noverat animos eorum? Non quod sciret eos, ut putat Chrysostom., simulate credere: sed quod, etsi videbat recte credere, sciret tamen fore, ut facile mutarentur. Nam multos, qui jam crediderant, ab eo postea defecisse, idem est testis Evangelista [1]). Credere autem se illis, non dubito, quin sit, illis non confidere.

Videtur enim hoc Evangelista dixisse, non solum, ut ostenderet Christum verum fuisse Deum, qui animos hominum et praesentes et futuros cognitos haberet: sed etiam, ut causam tacite redderet, cur diutius Christus Jerosolymae non manserit: quia nimirum sese Judaeis non credebat. Dicet aliquis, ambigue hoc loco credendi verbo usum Evangelistam, quod si ita sit, totam gratiam antithesis sententiaeque deperire. Nam priore loco, credere esse persuasum habere, assentirique Christum verum esse Messiam, posteriore confidere: itaque non posse eum, quem diximus, esse sensum. Respondeo, non esse novum, ut uno, eodemque loco magna cum gratia idem verbum diverso ponatur sensu, ut in illis apud Matthaeum verbis adnotavimus [2]): *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Deinde hoc loco sensum, significationemque verbi non variari. Nam propterea dicimus in Deum credere, quia, cum, quae nobis promittit, non videamus, confidimus tamen illi dicenti, nobisque persuademus ita esse, quod est credere nos illi, quia scimus fore, ut nos minime frustretur. Itaque allusit Evangelista ad eamdem verbi significationem. Sed quia aliter illi credebant Christo, aliter illis Christus non credebat, variavit Evangelista constructionem verbi, prioreque loco dixit *ἐπίστευσαν crediderunt,* posteriore vero *οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν, non credebat se.*

25. *Et quia opus non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine.* Id est, de quoquam, Hebraica phrasi. Revocat enim hypothesim ad thesim, ut majus sententiae robur addat; probetque facile credentium in se animos atque constantiam cognoscere potuisse, qui omnium hominum intimas cognoscit cogitationes. Recte omnino Patres nostri ex hoc loco Christi contra Arianos divinitatem probaverunt, Chrysostomus, Augustinus et Cyrillus hic. Proprium enim esse Dei nosse hominum corda, ubique Scriptura testatur, ut patet his in locis [3]).

---

[1]) Cap. 6, 66. [2]) Cap. 8, 22. [3]) 3 Reg. 8, 39. 1 Par. 28, 9. 2 Par. 6, 30. Job. 42, 19. Eccl. 42, 19. Jes. 29, 15. Psalm. 7, 10.

CAPUT III.

Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine [1]), princeps Judaeorum. 2. Hic venit ad Jesum nocte [2]), et dixit: Rabbi, scimus, quia a Deo venisti magister, nemo enim potest haec signa facere, quae tu facis; nisi fuerit Deus cum eo [3]). 3. Respondit Jesus, et dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo [4]), non potest videre regnum Dei. 4. Dicit ad eum Nicodemus: quomodo potest homo nasci, cum sit senex? numquid potest in ventrem matris suae iterato introire, et renasci? 5. Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto [5]), non potest introire in regnum Dei. 6. Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est ex spiritu, spiritus est. 7. Non mireris, quia dixi tibi: oportet vos nasci denuo. 8. Spiritus ubi vult spirat: et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat [6]): sic est omnis, qui natus est ex spiritu. 9. Respondit Nicodemus, et dixit ei: quomodo possunt haec fieri? 10. Respondit Jesus, et dixit ei: Tu es magister in Israël, et haec ignoras? 11. Amen, amen dico tibi, quia quod scimus, loquimur, et quod vidimus, testamur [7]), et testimonium nostrum non accipitis. 12. Si terrena dixi vobis, et non creditis: quomodo si dixero vobis coelestia, credetis [8])? 13. Et nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis, qui est in coelo [9]). 14. Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto [10]), ita exaltari oportet filium hominis [11]): 15. ut omnis, qui credit in ipsum [12]), non pereat, sed habeat vitam aeternam. 16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret [13]): ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. 17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum [14]), sed ut salvetur mundus per ipsum [15]). 18. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est: quia non credit in

---

[1]) Joan. 7, 50. 19, 30. [2]) Joan. 12, 42. [3]) Joan. 9, 33. [4]) Vers. 5. [5]) Matth. 3, 11. Tit. 3, 5. Marc. 16, 16. [6]) Eccl. 11, 5. [7]) Vers. 32. Joan. 8, 26. [8]) Sap. 9, 16. [9]) Joan. 1, 2. 6, 38. 63. 16, 28. [10]) 4 Mos. 21, 9. [11]) Joan. 8, 28. 12, 32. [12]) Rom. 3, 25. [13]) Rom. 5, 8. 8, 32. 1 Joan. 4, 9. [14]) Joan. 5, 45. 12, 47. Luc. 9, 56. [15]) Matth. 18, 11.

nomine unigeniti filii Dei [1]. 19. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum [2], et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum mala opera. 20. Omnis enim, qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus [3]: 21. qui autem facit veritatem, venit ad lucem: ut manifestentur opera ejus, quia a Deo sunt facta. 22. Post haec venit Jesus et discipuli ejus in terram Judaeam: et illic demorabatur cum eis et baptizabat [4]. 23. Erat autem et Joannes baptizans in Aennon, juxta Salim: quia aquae multae erant illic, et veniebant, et baptizabantur. 24. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem [5]. 25. Facta est autem quaestio ex discipulis Joannis cum Judaeis de Purificatione. 26. Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem [6], cui testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum. 27. Respondit Joannes, et dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de coelo. 28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum [7]. 29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi [8], qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. 30. Illum oportet crescere, me autem minui. 31. Qui de sursum venit, super omnes est [9]. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur. Qui de coelo venit [10], super omnes est. 32. Et quod vidit, et audivit, hoc testatur [11]: et testimonium ejus nemo accipit [12]. 33. Qui accipit ejus testimonium, signavit, quia Deus verax est. 34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum [13]. 35. Pater diligit Filium: et omnia dedit in manu ejus [14]. 36. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum [15].

---

[1]) Vers. 36. [2]) Joan. 1, 5. [3]) Ephes. 5, 13. [4]) Joan. 4, 2. [5]) Luc. 3, 19. [6]) Joan. 1, 29. Matth. 3, 11. 14. [7]) Joan. 1, 20. [8]) Matth. 9, 15. [9]) Joan. 1, 15. 30. [10]) Vers. 13. [11]) Vers. 11. [12]) Joan. 1, 11. [13]) Col. 1, 19. [14]) Matth. 11, 27. [15]) Vers. 18.

IN CAPUT III.

1. *Erat autem homo ex Pharisaeis Nicodemus nomine.* Quidam ex Pharisaeis, eo Hebraismo, quem saepe observavimus. Hominem enim אִישׁ, pro quodam, Hebraei ponunt, sicut Latini pro relativo ille: *Non novi hominem* [1]), id est, non novi illum. Dixerat Evangelista superiore capite, multos die illo festo Paschae, quo Jerosolymae commoratus est, in Christum credidisse; persequitur hic eamdem historiam, docetque unum ex illis, qui crediderant, ad eum de nocte venisse, ut ab eo copiosius edoceretur: hominemque describit, et Pharisaeum fuisse, et Principem Judaeorum, et nomine Nicodemum. Quod pluribus mihi de causis facere videtur: ut fidem confirmet historiae, quae ex personarum circumstantiis augetur; et ut indicet causam, quamobrem non palam, et luce clara, sed noctu, et clanculum ad Christum venerit, quia et Pharisaeus erat, et princeps Judaeorum, qui ut pudori et gravitati consuleret personae suae, et ut hominum sui ordinis vitaret odium, ut Cyrillus disserit, noluit palam, sed occulte venire: et ut ostenderet, quantam vim Christi doctrina et miracula habuissent, ut nonnullos etiam ex Pharisaeis et principibus Judaeorum, quae duo erant hominum genera maxime incredula et infensa Christo, traxissent ad fidem. Erat enim hoc minime vulgare; itaque Pharisaei dicebant [2]): *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisaeis, sed turba haec, quae non novit legem, maledicti sunt.*

Contra vero Joannes [3]), ut probet magnam habuisse vim permovendi doctrinam Christi, ait *multos ex principibus in eum credidisse, sed propterea Pharisaeos ausos non fuisse id publice profiteri, ne a synagoga ejicerentur.*

Magna impedimenta fidei, magnae afferunt dignitates. Principem Judaeorum Joannes vocat e principibus unum. Nec enim unus omnium erat princeps. Principes autem vocabantur aut ראשי אבות, *familiarum capita*, qui omnium erant honoratissimi, sicut principes sacerdotum dicebantur, qui sacerdotalium familiarum capita erant, ut apud Matthaeum [4]) diximus, aut qui inter Judaeos locupletissimi et nobilissimi erant. Hunc Nicodemum, etsi primus ex Pharisaeis et principibus venerat ad Christum, numquam sese Christi discipulum palam professum fuisse, constat ex iis, quae dicuntur inferius [5]).

2. *Hic venit ad Jesum nocte.* Cur nocte venerit, unam Joannes infra [6]) reddit causam, *eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judaeorum:* et alias nos ex Cyrillo superiore versu reddidimus.

Rabbi, scimus, quia a Deo venisti magister, nemo enim potest haec signa facere, quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Appa- Nicodemi fides imperfecta.

[1]) Matth. 16, 7. [2]) Cap. 7, 48. [3]) Cap. 12, 42. [4]) Cap. 2, 4. [5]) Cap. 7, 50. et cap. 19, 39. [6]) Cap. 19, 39.

ret ex prima Nicodemi oratione, quod imperfectam adhuc, cum ad Christum venit, fidem habuerit. Nam cum vellet, ut ait Cyrillus, gratiam apud Christum inire, credibile est, quam potuit honorificentissime eum appellasse; nihil autem illi majus tribuit, quam, quod magister a Deo, id est, propheta missus sit, purum, ut Cyrillus et Theophyl. et Ammonius observant, hominem putans. *Adhuc*, inquit Chrysost.[1]), *humi repit Nicodemus*, *adhuc humanam de Christo habet sententiam*, *nihil altum de illo propter signa conjectans. Scimus*, inquit, *quia a Deo venisti magister. Quid ergo noctu venis, et clanculum ad eum, qui divina docet? qui a Deo venit? Quid non aperte profiteris? Sed hoc nec dicit, nec reprehendit Jesus. Calamum enim contritum non confringet,* inquit, *et lignum fumigans non extinguet* [2]).

Miracula Christum esse Deum indicabant. Probat Nicodemus se non temere hoc ipsum, quidquid erat, quod de Christo credebat, credere; ea enim ab ipso signa fieri vidisse, quae nemo, nisi a Deo missus, id est divina potestate facere potuisset. Altius eum signa ducebant, ut Christum non solum missum a Deo magistrum, sed Deum etiam ipsum esse crederet: verum Judaica adhuc, ut ait Chrysostomus et Theophylactus, tenebatur infirmitate.

3. *Respondit Jesus*, *et dixit ei.* Ad quid vero respondit? nihil enim, ut videtur, Nicodemus interrogaverat. Scio respondendi verbum, Hebraica consuetudine, pro loqui simpliciter poni; sed tamen merito hoc loco quaeritur, et quid Nicodemus interrogaverit, et ad quod Christus responderit. Rupertus videtur existimare, Christum non ad id, quod Nicodemus interrogaverit, sed ad id, quod sciebat eum scire velle, respondisse, quid factu sibi opus esset, ut regni Christi, quem Messiam credebat, particeps esset. Quod valde probabile videtur. Ammonius vero in Graeca Catena respondisse Christum non ad quaestionem ullam, sed ad opinionem, qua ad se Nicodemus venerat. Venerat quippe tamquam ad hominem, propterea Christum docere voluisse, alia illi opus esse generatione, quam qua homines generantur. Simile quiddam Theophylactus tradit, quasi Christus responderit: Non mirum, si me magistrum tantum esse putes, nemo enim nisi denuo natus fuerit, majorem de me opinionem habere potest. Cyrillus vero quasi Nicodemus satis se fecisse existimaret, quod Christum magistrum a Deo missum appellasset. Christum respondisse non satis esse, si fidem profiteatur verbis, nisi iterum renascatur. Ego probabilissimum puto, quod ante me quidam observaverunt, Nicodemum, quamvis id Evangelista non dixerit, post praefationem illam, qua Christi benevolentiam captare voluit, interrogasse illum, quid sibi faciendum esset, ut regnum coelorum ingrederetur: Christumque viam illi demonstrasse. At cur quaestionem Joannes non posuit? Opinor, existimavit satis ex respon-

[1]) Hom. 23. [2]) Jes. 42, 3. Matth. 12, 20.

sione posse quaestionem intelligi. Simile enim exemplum adnotavimus supra [1]).

Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Quid significet, *Amen*, alibi docuimus. Adnotavit autem hoc loco Rupertus, solum Joannem inter Evangelistas solere eam particulam geminare, *Amen*, *amen*, cum alii contenti sint semel dicere, *Amen.* Cujus ille rei causam esse putat, quod cum de rebus agat plerumque gravioribus, majorem adhibuerit asseverationem: quae per dictionis ejus geminationem significatur. At saepe de iisdem rebus agens ille geminat, alii non geminant. Et alii numquam, cum saepe de gravissimis agant rebus: ille semper, cum aliquando de rebus non majoribus, quam alii, agat. Itaque probabilius, ex proprio Evangelistarum ingenio hoc natum esse. Solebat utrumque vulgo dici, et sive Christus, cum loquebatur, geminare soleret, sive non: aut aliquando geminare, aliquando non geminare, Evangelistae pro suo quisque ingenio verba aut sententiam potius recitans Christi, alius geminat, alius non geminat. Solebant alii fortasse, cum loquebantur, non geminare: Joannes vero acriore, ut apparet, ingenio geminare.

Quod dicit *denuo*, *ἄνωθεν*, adnotat Chrysostomus quosdam interpretari *desuper*, aut *coelitus:* alios, *iterum*, sed hoc secundum longe est probabilius. Certe sic Nicodemus intelligit, in eo a Christo non reprehensus, certum argumentum verbo aliquo minime ambiguo Syriace loquentem usum fuisse Christum, quod non desuper, sed *denuo* significaret. Nam si Christus dixisset: Nisi quis renatus fuerit desuper, non potest videre regnum Dei, satis intellexisset Nicodemus, cum non de carnali generatione locutum esse. Non ergo intellexit, oportet vos nasci desuper, sed oportet vos nasci *denuo*, quemadmodum Augustinus [2]), Severus Antiochenus in Romana Catena, et, ut opinor, Gregorius Nazianzenus [3]). Comparat enim secundam cum prima generatione. Quam interpretationem etiam Chrysostomus, qui utramque recitat, magis probat. Quamquam Ammonius, Cyrillus, Theophyl. et Elias Cretensis [4]) primam illam sequuntur. Videre regnum coelorum Hebraice dictum est, pro possidere, aut possessionem capere: quemadmodum Latini dicunt, haereditatem cernere.

4. *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* Homo adhuc carnalis carnaliter res minime carnales intelligit, *spiritus ei loquitur*, inquit August. [5]), *et carnem ille sapit.* Hoc est, quod ait D. Paulus [6]): *Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei: stultitia enim est illi, et non potest intelligere.* Sic solent omnes carnales homines ad res spirituales caecutire.

---

[1]) Cap. 1, 20. [2]) Hoc loco et libr. 2. de pec. merit. cap. 27. [3]) In orat. de Pentec. [4]) In Orat. Greg. Naz. de Spiritu sancto. [5]) Tract. 11. [6]) 1 Cor. 2, 14.

Generatio spiritualis per baptismum.

5. *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Respondet Christus eadem constantia et asseveratione, qua ante dixerat: *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei:* ut ostendat se propter Nicodemi admirationem non mutare sententiam: sed debere ipsum, quod a se dictum erat, magis spiritualiter intelligere, idque illi declarat, hominis in percipiendis rebus divinis tarditatem minime pertaesus. *Tu,* inquit Aug. [1]), *carnalem generationem intelligis, cum dicis: Numquid potest homo redire in viscera matris suae? ex aqua et spiritu sancto oportet, ut nascatur propter regnum Dei. Si propter haereditatem patris hominis temporalem nascitur ex visceribus matris carnalis; propter haereditatem patris Dei sempiternam nascitur ex visceribus Ecclesiae. Generat per uxorem filium pater moriturus successurum; generat Deus de Ecclesia filios non successuros, sed secum mansuros.* Posui Augustini verba loco commentarii, quia aptiora in hunc locum inveniri non poterant.

Calvinistarum tres hoc loco errores refelluntur.

Non licet nobis initio praesertim professis, ad excidendas novorum haereticorum interpretationes hos scribere commentarios, tres hic Calvini absurdissimos errores praeterire. Non agi hoc loco de sacramento baptismi: aquam et Spiritum sanctum in his Christi verbis pro eodem accipi, non esse proinde ad salutem baptismum necessarium. Mirabitur, qui Haereticorum non novit ingenium, tam absurdos errores cuiquam mortalium in mentem venire potuisse, novis praesertim haereticis, qui, cum duo tantum faciant sacramenta, Baptismum et Eucharistiam, doceantque etiam baptizandos infantes, nec ullo alio, quam hoc Scripturae testimonio probare possint, ne concedere cogantur necessarium esse baptismum, hoc ipsum si non spongia, ut de Marcione Tertullianus [2]) dixit, at lingua et perversa interpretatione delent. Sed ita haeretici sunt. *In circuitu impii ambulant* [3]), delirant, nec sibi constant, ubique dant manum, ut propheta [4]) ait, *ebrii et non a vino.*

Non agitur, inquiunt, hic de baptismi sacramento. Ubi ergo agitur? Ubi dicit Christus: *Euntes docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* [5]). Infantes ergo vestra sententia baptizandi non sunt. In illis enim locis de iis agitur, qui prius edocti baptizari debent; infantes vero doceri non possunt. Quod si hic, ubi aqua ipsa, qua baptizamus, nominatur, de baptismo non agitur, probari profecto non potest in aliis locis, ubi non nominatur, de baptismo agi.

Calvini interpretatio plane baptismum tollit.

Itaque si istam Calvini interpretandi rationem sequamur, nullus prorsus erit baptismus. Cur hic aquam nominavit, si de baptismo non agebat? Quia volebat, inquit Calvinus, significare secundam quamdam generationem, qua oporteret Nicodemum re-

---

[1]) Tract. 12. [2]) Lib. 5. adv. ipsum. [3]) Psalm. 11, 9. [4]) Jes. 51, 21. [5]) Matth. 28, 19. Marc. 16, 15.

generari. Esto sane, quid aquae cum regeneratione? quanto melius dixisset, oportet te ex Spiritu sancto renasci, ut spiritualem carnali opponeret generationem? Si enim de baptismo non agebat, quid facit nomen aquae, nisi quod obscuriorem reddit sententiam? Multo enim facilius Nicodemus intellexisset, si Christus dixisset: Nisi quis renatus fuerit ex Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei, quam: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto.* Quid enim sit, hominem ex Spiritu sancto renasci, quis non intelligeret? nedum Nicodemus homo Pharisaeus et sacris literis eruditus. Ex aqua vero renasci oportere, quis intelligeret nisi piscis? Tamen voluit Christus eo uti nomine, quia docere volebat, non quocumque modo, sed per baptismum hominem renasci oportere.

Bella vero est ratio Calvini, non agi de baptismo, quia agitur de vitae renovatione. Quasi vero vitae renovatio alia re, quam baptismo magis fiat; et non dicat D. Paulus, Christum Ecclesiam mundasse *per lavacrum regenerationis* [1]*?* ad hunc nimirum locum alludens. Unde enim in mentem illi venisset, ut baptismum *lavacrum regenerationis* appellaret: nisi intellexisset, hoc loco Christum de regeneratione, quae per baptismum fit, locutum fuisse?

Cur Christus dixerit, nisi quis baptizatus fuerit.

Aliena proficiamus haeresi; praebet enim nobis occasionem quaerendi, cur Christus non simplicius et clarius dixerit: Nisi quis baptizatus fuerit, non potest introire in regnum Dei, aut, oportet vos baptizari. Summa, ut ego puto, ratione. Agebat cum Pharisaeo homine, jam sene, verisimile enim est, quod nonnulli observaverunt, cum dixit: *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* ad suam ipsius aetatem allusisse. Agebat, inquam, cum homine Pharisaicis moribus inveterato; cui nihil aeque accommodate dici potuit, quam mutandam ille esse pellem, iterum esse nascendum, si salvus esse vellet. Et quia per baptismum Christiani renascuntur, de baptismo cum illo sub metaphora regenerationis agit. Haec, opinor, causa fuit, cur soli Nicodemo ex iis, qui ad ipsum venerunt, et salutis ab eo viam quaesiverunt, baptismum esse indicaverit: quod observatione dignum arbitror, quia ratio nimirum personae requirebat, ut illi diceret iterum eum nasci oportere, quod quia per baptismum proprie fit, baptismi illi necessitatem ostendit.

Ex quo intelligitur, tantum abesse, ut verum sit, quod Calvinus docet, regenerationem et renovationem non solum a baptismo esse distinctam, sed illi quodammodo opponi, ut Christus hoc loco significet regenerationem per baptismum aut solum, aut potissimum fieri, cum baptizari et regenerari pro eodem accipiat.

Nomen aquae an pro Spiritu sancto sumatur.

Ad secundum veniamus. Ait, nomen aquae hoc loco non elementum aquae, sed Spiritum ipsum sanctum significare, qui propterea aqua dicatur, quod animos nostros purget. Eodem enim

[1]) Tit. 3, 5.

modo, quod hic dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto*, dictum esse[1]): *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne*, non tamen verum significare ignem, sed ipsum Spiritum sanctum ignem appellari. Itaque particulam *Et* exegeticam esse, quasi dicat: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua*, hoc est, *ex Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

Exemplum arripio, cum dicitur: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne*, ignis non significat Spiritum sanctum, sed externum symbolum Spiritus sancti; ergo cum dicit Christus: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto*, aqua non Spiritum sanctum, sed symbolum Spiritus sancti significat, quod est aqua. Quod autem ignis non significet ipsum Spiritum sanctum, sed ignem, qui Spiritus sancti symbolum erat, unde melius, quam ex eventu intelligamus? Non dubium, quin Joannes alludat ad missionem illam illustrem Spiritus sancti, quae in Pentecoste facta est[2]), ut Christus ipse declarat[3]). Tunc autem specie ignis Spiritus sanctus illapsus in Apostolos est, aliudque Spiritus sanctus, aliud ignis erat. Sicut cum specie columbae descendit[4]), aliud utique columba, aliud Spiritus sanctus erat, ipso etiam interprete Calvino.

Spiritualis regeneratio constat ex duobus.

Quis vero non videt Christum, quia spiritualem regenerationem naturali, carnalique generationi opponebat, et naturalis generatio ex duobus principiis, matre et patre fiat, duo etiam spiritualis regenerationis principia explicare voluisse; aquam, quae matris, et Spiritum sanctum, qui patris vicem gerit, quemadmodum graves auctores Ammonius et Theodorus Mopsuestiensis in Romana Graecorum Catena, et Chrysostomus[5]) et Euthymius hoc loco observaverunt? Quo pertinet, quod alii quoque dixerunt non minus graves, eodem modo renasci nos, cum Christiani efficimur, quo Christus natus est. Christus ex Maria virgine sine viro, Spiritu sancto vicem gerente viri natus est; et nos ex aqua et Spiritu sancto renasci. Manifestum etiam est, Christum hic ad totum hominem, quem renasci, penitusque immutari dicebat oportere, alludere voluisse. Constat totus homo duabus partibus, corpore et animo, illa visibili atque corporea, hac invisibili atque spirituali, propterea duas etiam regenerationis causas assignasse; alteram corpoream aquam, alteram spiritualem, et invisibilem Spiritum sanctum, ut Cyrillus Jerosolymitanus[6]), Gregor. Nyssenus[7]), Gregorius Nazianzenus[8]) et Elias Cretensis[9]), Cyrillus et Theophylactus docuerunt.

Cur aqua nos regenerari voluerit Deus.

Porro cur aqua potius, quam alia quavis re corporea Christus nos voluerit regenerari, alia est disputatio, quam copiose Theologi tractant; nos breviter causam ejus rei unam tantum et alte-

---

[1]) Matth. 3, 11. [2]) Act. 2, 2. 3. [3]) Act. 1, 5. [4]) Matth. 3, 16. Luc. 3, 22. [5]) In Joan. 25. [6]) Cat. 3. communi. [7]) Lib. de bapt. [8]) Orat. in sanct. baptis. [9]) Eod. loco.

ram indicabimus. Institutus a Christo baptismus est, ut per eum regeneremur. Generationis materia et veluti mater aqua est, quae maxime omnium rerum humida est, et humidum, ut Philosophi docent, generationis materia est. Quam rationem et Tertullianus [1]) et Chrysostomus [2]), Ambrosius [3]) et Hieronymus [4]) indicarunt. Praeterea regeneratio, quae per baptismum fit, nihil aliud est, quam quaedam animae purgatio renovatioque: nulla vero re magis, quam aqua potuit exprimi purgatio. Quam causam reddit Ambrosius, aut potius Remigius Lugdunensis [5]). Alias qui volet, apud Cyrillum Jerosolymitanum [6]) et apud Chrysostomum [7]) inveniet.

Baptismus omnino necessarius et maxime infantibus.

Hinc etiam tertius error satis superque refutatur. Si enim de baptismo hic agitur, cum Christus tam aperte, tamque saepe dicat neminem, nisi ex aqua et Spiritu sancto renascatur, id est, nisi baptizetur, in regnum Dei introire posse, non dubium, quin volentibus in regnum Dei introire baptismus sit necessarius. At Calvinistae tribus de causis existimant, necessarium non esse baptismum, et quia fidelium filios in utero sanctificari putant, itaque opus illis non esse baptismo; et quia baptismum negant vim habere peccata remittendi; et quia hic, ubi baptismi necessitas maxime videtur affirmari, de baptismo non agi volunt. Primum illum errorem apud Matthaeum [8]) refutavimus. Secundum apud Paulum [9]), si Dominus conatus nostros juverit, copiose sumus refutaturi. Tertium modo refutavimus, quo refutato caeteri concidunt.

Quanto melius Augustinus ex hoc loco omnes infantes in peccato originali nasci probavit, quod nisi ex aqua et Spiritu S. renascantur, in regnum Dei introire non possint [10]). Meritoque argutam illam ac subtilem Pelagianorum distinctionem ridet: qui cum arcte hoc loco premerentur, dicebant aliud esse regnum Dei, aliud regnum coelorum et vitam aeternam: infantes, qui nondum suscepto baptismo morerentur, in regnum quidem coelorum intraturos, et vitam aeternam habituros esse: in regnum autem Dei non intraturos. Quasi regnum Dei aliquis in regno coelorum et vita aeterna honoratior esset locus, qui solis baptizatis concederetur: quod universa Scriptura confutatur.

Impudentes illi quidem et audaces, minus tamen, quam Calvinistae. Nec enim ausi sunt negare, quod isti tam securi negant, de baptismo hoc loco agi, quod erat profecto brevius. Lego apud Severum Antiochenum in Catena Graeca, quod omnes hodie Catholici docent, infantes, qui sine baptismo decedunt, beata quidem privari vita: alia tamen poena non puniri.

---

[1]) Lib. de bapt. [2]) Homil. in Joan. 25. [3]) Lib. 2. de sacram. cap. 6. [4]) In epist. ad Ocean. [5]) In comm. in cap. 6. ep. ad Rom. [6]) Cat. 3. communi. [7]) Homil. 25. in Joan. [8]) Cap. 3, 11. [9]) 1 Cor. 7, 14. [10]) Lib. 1. de pec. mer. cap. 10. et 30. et lib. 3. de orig. anim. cap. 11

6. *Quod natum est ex carne, caro est: quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Videtur his verbis Christus et declarare et confirmare, quod ante dixerat, voluisse, *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto*, in regnum Dei introire non posse. Declarat, ut indicat Theophylactus, ostendens se non de carnali generatione loqui, in qua Nicodemus totus haerebat, sed de spirituali alia atque divina. Confirmat autem docens carnalem generationem, in qua Nicodemus totus erat, non solum nihil ad regnum Dei consequendum juvare, sed plurimum etiam impedire. *Caro enim et sanguis regnum Dei possidere non possunt* [1]). Regnum Dei non carnale, sed spirituale esse, *non est*, inquit, *regnum Dei esca et potus* [2]), spiritualem et mundum fieri oportere hominem, qui ingredi in illud velit. *Non* enim *intrabit* in illud *aliquid coinquinatum* [3]). Spiritualis autem homo, cum natura sua carnalis sit, fieri non potest, nisi ex aqua et Spiritu sancto renascatur. Haec enim in illis Christi verbis latet argumentatio. Bene a Theophylacto observatum est, carnem hoc loco pro homine carnali, spiritum pro spirituali, id est, substantiva pro adjectivis poni.

Totus enim homo dicitur ex carne nasci, et totus caro esse, quamvis animus altera ejus pars nec ex carne nascatur, nec caro sit, quia *ex sanguinibus, et ex voluntate carnis, et ex voluntate viri* [4]), hoc est, carnali et humano more natus est, quo qui nascuntur, peccatores, id est, carnales nascuntur, et animus ipse, licet substantia spiritualis, peccato inquinatus carnalis est. Contra vero caro, cum a peccato libera est, Deoque conjuncta, spiritus dicitur. *Qui adhaeret*, inquit, *Domino, unus spiritus est* [5]).

Christus ex spiritu natus quomodo sit spiritus.

Hinc quaestio illa facile solvitur, quam Chrysostomus et Euthymius merito excitatam non satis, meo quidem judicio, explicaverunt. Si quod natum est ex Spiritu, Spiritus est, Christum, qui ex Spiritu sancto natus est, spiritum esse oportere. Respondent enim illi, etiam ex carne virginis natum esse, itaque veram habere carnem. Quasi reformident concedere, Christum spiritum esse, non carnem: et ex spiritu, non ex carne natum esse, quod eo quidem sensu, quo Christus hic loquitur, reformidandum non erat. Nam quamvis Christus veram habeat carnem, veraque ex carne natus sit: tamen eo sensu, quo hic ipse loquitur, neque ex carne natus est, neque caro est. Nasci enim ex carne hoc in loco est, humano nasci more, nasci ex homine peccatore hominem peccatorem, atque hoc ipsum est esse carnem: et Christus neque peccator, neque ex homine peccatore natus est. Itaque carnem habet, sed caro non est. Contra vero spiritum esse, et ex spiritu nasci, est Deo similem esse, ejusque

---

[1]) 1 Cor. 15, 50. [2]) Rom. 14, 17. [3]) Apoc. 21, 27. [4]) Sup. cap. 1, 13. [5]) 1 Cor. 6, 17.

spiritum accipere, quae duo cum in Christo maxime fuerint, maxime ille omnium et ex spiritu natus est, et spiritus est.

7. *Non mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo.* Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus, et Beda et Euthymius, haec verba referunt ad ea, quae sequuntur, quasi sensus sit: Ne mireris, quod tibi dixerim: *Oportet vos nasci denuo, spiritus* enim, *ubi vult, spirat.* Ego non solus ad praeterita magis refero, quasi dicat: *Non mireris, quod dixi, oportet vos nasci denuo, quod* enim *natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex spiritu, spiritus est,* hoc est, non enim de carnali, ut tu putas, sed de spirituali loquor generatione: mirari tibi liceret, si de carnali loquerer, recteque disputares, non posse hominem *nasci, cum sit senex.* Melius enim cum praecedentibus hoc modo haerent, quam cum sequentibus. Quae enim esset ratio: ne mireris quod dixi, oportet vos nasci denuo, spiritus enim ubi vult spirat: cum in illis verbis nulla de spiritu facta sit mentio. Probat ergo non debere Nicodemum mirari, quod oporteat hominem nasci denuo, quia *quod natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Probat deinde posse hominem ex spiritu nasci, quia spiritus ubi vult spirat: itaque licet non appareat, tamen hominem, quamvis senem, posse ex spiritu invisibiliter regenerari.

8. *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis, unde veniat, aut quo vadat.* Modo diximus confirmationem hanc esse sententiae proxime praecedentis. Probat enim posse hominem ex spiritu nasci, etiam si id nos minime intelligamus, quia spiritus, ubi vult, spirat. Quid autem haec ipsa confirmatio significet, de eo omnes interpretes disputant. Omnis quaestio in uno *spiritus* nomine versatur, quod cum et Spiritum sanctum, et substantiam omnem corporis expertem, et animam, et ventum, et alia multa significet, quae Didymus[1]) diligentissime persequitur, varias patitur interpretationes. Duas ego tantum apud interpretes invenio. Maxima pars Spiritum sanctum interpretantur, ut Origenes, Ammonius, Apollinarius, quos auctor Graecae Catenae citat, Gregorius Nazianzenus[2]), Ambrosius[3]), Augustinus[4]), et quisquis auctor est operis, de mirabilibus sacrae Scripturae[5]), Greg. Mag.[6]), Bern.[7]), Elias Cret.[8]), Beda, Strabus, Rupertus et Alcuinus: atque Haymo apud D. Thomam. Denique Didymus, si ejus regula vera est, quoties nomen πνεῦμα *Spiritus*, cum articulo Graece ponitur, Spiritum sanctum significare, nam articulum hoc loco habet. Juvat etiam hanc opinionem, quod et paulo ante de Spiritu sancto locutus fuerat[9]): *Nisi*

---

[1]) Lib. 3. de Spir. sanct. [2]) In orat. de Spiritu S. [3]) Lib. 3. de Spir. S. cap. 11. [4]) Tract. in Joan. 12. et lib. 2. qq. ad Simpl. qu. 1. [5]) Lib. 1. c. 34. [6]) Lib. 17. in Job. c. 16. et lib. 6. in 1. lib. Reg. cap. 16. [7]) Serm. 74. in Cantica. [8]) In orat. Greg. Naz. de Spiritu sancto. [9]) Vers. 5.

quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto. Et paulo post de eodem loquitur[1]): *Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu.* Juvat, quod de vento videatur illud intelligi non posse: *Et nescis unde veniat, aut quo vadat*; ventus enim, ut Augustinus[2]) disputat, unde veniat, aut quo vadat, nemo nescit. Adde, quod non appareat, quorsus Christus venti nunc exemplo uteretur.

Sensum igitur esse, Spiritum sanctum, ubi vult, spirare, id est, quos vult, afflare, et in alios homines renovare, id est, non omnes, sed eos tantum, qui bene dispositi sunt ad ejus gratiam recipiendam, ut Origenes, Gregorius Magnus et Elias Cretensis interpretantur; et vocem ejus audiri per praedicationem, ut Origenes, Augustinus, Beda, Strabus et Rupertus exponunt, vel ejus sentiri efficaciam et effectum, ut Ammonius ait. Alludit, ut putat Apollinarius, ad missionem Spiritus sancti in die Pentec. facto repente de coelo sono, *tanquam advenientis spiritus vehementis*[3]).

Alii tamen auctores, ut Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, et qui nomine Augustini quaestiones scripsit veteris novique Testamenti, qui hoc ipso se Augustinum non esse indicat, quod Augustini[4]) de hac re sententiam acerbe reprehendit, hi, inquam, omnes auctores nomen spiritus ventum hoc loco significare putant, esseque exemplum sumptum a re corporea ad rem intelligendam spiritualem. Nam ut venti sentimus flatum, strepitumque audimus nescientes, *unde veniat, aut quo vadat*, ita effectum Spiritus sancti in nobis experiri, nosque ab eo repente mutatos videre, cum, qua ratione id factum fuerit, non intelligamus.

Confirmatur haec opinio.

Hanc interpretationem omnibus fere recentioribus auctoribus probari video, duabusque non exiguis rationibus confirmari. Altera, quod statim dicat Christus: *Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu;* ex quibus verbis apparet prius eum exemplo usum fuisse, quod nunc ad rem, de qua agebatur, accommodet. Exemplum autem ab eo, cujus causa affertur, oportet esse distinctum, non igitur in hoc exemplo de Spiritu S. agitur, cum ad declarandam generationem ex Spiritu sancto afferatur. Altera, quod dicat paulo post: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero vobis coelestia, credetis?* Quod si de isto corporeo vento locutus non fuerat, quid quaeso terrenum dixerat, ut auctor ille[5]) acriter argumentatur?

Nam quod graves quidam auctores, Augustinus et alii dicunt baptismum, de quo locutus fuerat, rem terrenam appellasse, merito videtur esse ab altero illo Augustino, qui quaestiones illas scripsit, refutatum. Ipsum enim baptismum generationem ex Spiritu sancto vocaverat, quae res est maxime coelestis atque divina. Et quod Beda, Rupertus et Strabus ex eodem dicunt

---

[1]) Vers. 8. [2]) Tract. 12. [3]) Act. 2, 2. [4]) Quaest. 59. [5]) In Quaest. veteris novique Testamenti.

Augustino terrena vocasse, quae de suo dixerat corpore: *Solvite templum hoc*, nimium remotum videtur. Movent me istae rationes, quo minus priorem illam interpretationem sequar, libenter tot auctorum reverentia secuturum. Sed nihilominus me altera ex parte, quo minus hanc sequar, movent illae, quas pro altera adduximus sententia. Itaque etsi novarum interpretationum laudem minime ipse quaerere, minime in aliis laudare soleo: tamen cogor hic paribus utrimque impulsus rationibus novam interpretationem, si non sequi, certe indicare omnibus, et doctioribus relinquere judicandam.

Videant ergo, qui melius, quam ego, judicare de hisce rebus possunt, an non melius nomen *Spiritus* hoc loco pro anima sumatur, ut in his locis indicatis[1]), et innumeris aliis. Hoc enim aptissime convenit, ut Christus sumpto a vita corporali exemplo ad vitam generationemque spiritualem argumentetur. Quid mirum, inquit, o Nicodeme, si non intelligas, quomodo homo ex Spiritu sancto regenerari possit; cum intelligere non possis, quomodo ex spiritu isto naturali, quo vivit, generetur? *Spiritus* enim animalis, *ubi vult*, *spirat*, id est, quae vult animat corpora, et ex mortuis viva reddit; vult autem non omnia, quae homines volunt, sed quae ita effecta sunt, ut animari ab illo possint. *Et vocem ejus audis*, quia loquentem hominem, hinnientem equum, rugientem leonem vides, et ipsam quodammodo loquentem animam audis, unde intelligis hominem vivere. Quoniam *fumus afflatus est in naribus nostris, et sermo scintillae ad commovendum cor nostrum*[2]). *Nescis* tamen *unde veniat*, *aut quo vadat*; quia ignoras, quomodo anima in corpus ingrediatur, quomodo egrediatur e corpore; unde gignatur aut in quid desinat. *Quis*, inquit, *novit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et spiritus jumentorum descendat deorsum*[3])? Si ergo tuam ipsius, si caeterorum animalium generationem non intelligis, quid mirum, si non intelligas, quomodo homo ex Spiritu sancto renasci possit?

Hinc intelligitur, quam ob rem animam spiritum potius, quam animam appellaverit, quia de generatione nimirum ex Spiritu sancto agebat, et habebat exemplum majorem similitudinem et gratiam, si nomine etiam simili uteretur. Quasi dicat, homo potest ex humano generari spiritu quamvis, quomodo id fiat, non intelligat; ergo multo magis potest ex spiritu divino regenerari, licet non intelligat, qua ratione regeneretur. Quod autem dicit: *Ubi vult spirat*, non significat animam pro suo arbitrio ingredi in quaecumque velit corpora; sed significat non pendere ex ejus, qui generatur, cognitione atque judicio. Inscii quippe gignimur. Sic omnia meo quidem judicio plena sunt.

Cur animam spiritum appellaverit.

---

[1]) Genes. 6, 3. 17. et 7, 15. Job. 12, 10. Psalm. 76, 4. et 77, 39.
[2]) Sap. 2, 2. [3]) Eccl. 3, 21.

Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu. Accommodat ad rem, de qua agitur, exemplum. Non est autem sensus eum, qui ex Spiritu sancto natus sit, spiritui, de quo locutus fuerat, similem esse, quasi dicat hominem ex spiritu genitum spiritum, id est, spiritualem fieri: quia debet omne, quod gignitur, simile esse generanti, ut quidam nimium, ut mihi videtur, subtiles interpretes exponunt, sed sensus est, hoc accidere in spirituali hominis regeneratione, quod in naturali generatione accidit: ut quemadmodum homo generatur, quamvis nesciat, unde, aut quonam modo animam hauserit: ita quoque regeneratur, quamvis, quomodo id fiat, non intelligat. Quemadmodum cum Christus dicit: *Simile est regnum coelorum homini negotiatori*, non significat ipsi mercatori regnum coelorum simile esse, sed id regno coelorum accidere solere, quod in mercatura accidit, ut mercator inventa una pretiosa margarita vendat omnia, quae habet, et emat eam, quemadmodum apud Matthaeum [1]) exposuimus. Nec in omnibus rebus similitudo exigenda est. Non enim quemadmodum sine propria generamur voluntate: ita sine propria jam adulti voluntate regeneramur. Vera enim Augustini sententia est: *Qui fecit te sine te, non justificabit te sine te, ergo qui fecit nescientem, justificat volentem* [2]).

9. *Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt haec fieri?* Haeret adhuc in carnali cogitatione Nicodemus, nec intelligit, quomodo, quae Christus de regeneratione disseruit, fieri possint.

Quae sint de quibus dubitat Nicodemus.

Quaeritur a quibusdam, quae sint ea, quae Nicodemus dubitat, quomodo fieri possint, plurali enim quasi multa comprehendens utitur numero. Sunt qui tribus de rebus dubitare putent: Quomodo homo iterum ex aqua et Spiritu sancto nasci possit: quomodo quod natum est, ex Spiritu sancto sit: quomodo id fiat nobis insciis. Simplicius esse arbitror, quod Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius videntur indicare, de summa quaestionis Nicodemum loqui, quomodo homo iterum nasci possit. Hoc enim erat, quod in Judaica adhuc imperfectione manens, ut illi ajunt, intelligere etiam proposito exemplo non poterat. Sed quia multa de ea ipsa re Christus disseruerat, numero usus est multitudinis.

Multa hic contra Nicodemum Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et Rupertus disputant, vel ex literis sacris, in quibus versatum se esse profitebatur, hanc generationem ex aqua et Spiritu sancto intelligere eum potuisse. Primum a Deo hominem ex limo terrae formatum fuisse [3]), mulierem ex latere viri: Isaac ex sene et sterili praeter legem naturae genitum [4]); multas futuri baptismi regenerationisque figuras praecessisse, multas quoque prophetias: Naaman Syri mundatam aquis Jor-

---

[1]) Cap. 13. 45. [2]) Serm. 15. de verb. Apost. [3]) Gen. 2, 7. 22, 23. [4]) Gen. 21, 2. 7.

danis lepram [1]), trajectum Hebraeorum populum per mare rubrum [2]), quod baptismi figuram fuisse D. etiam Paulus interpretatur [3]). Annuntiandam Domino venturam generationem [4]): quod ad baptismi regenerationem Chrysostomus accommodat: et [5]): *renovabitur ut aquilae juventus tua*, et [6]): *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata.* Propius ad rem erat illud: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris* [7]). Sed ut haec omnia Nicodemus in animum revocasset, quod Christus tamen dicebat, non intellexisset, quem unum iteratae generationis nomen offendebat, haerentem in proprietate verbi, nec metaphoram, qua Christus utebatur, considerantem.

10. *Tu es magister in Israël, et haec ignoras?* Tu qui doces Israël omnium populorum doctissimum, quae dico intelligere non potes? Graece adjecto articulo singularis et eximius magister videtur significari: σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ ἰσραήλ, *tu es magister ille Israël*, aut: Tu es magister totius Israël, id est, omnium doctissimus, qui totum Israël, etiam doctissimum quemque doces. Hanc enim vim hoc loco habere mihi videtur additus articulus. Acerbius videtur Christus Nicodemum reprehendere, quod quam ob causam fecerit, quaeri potest. Existimant Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus, Christum non malitiam, quae in hac re nulla fuerit, sed simplicitatem Nicodemi reprehendisse. Esto, tamen nimis probrose videtur reprehendere. Cyrillus non tam Nicodemum, quam in Nicodemo Judaeos omnes quasi nimis rudes rerum spiritualium reprehensos esse putat. Augustinus vero et Beda, ideo hoc Christum fecisse, ut Nicodemum humiliorem redderet, et proinde ad res divinas intelligendas magis idoneum, et ut re ipsa doceret, qua ratione ex Spiritu nasci posset. Ponam Augustini verba pro commentario [8]): *Fratres, quid putamus? Dominum huic magistro Judaeorum quasi insultare voluisse? Noverat Dominus quid agebat: volebat, illum nasci ex spiritu. Nemo ex spiritu nascitur, nisi humilis fuerit: quia ipsa humilitas facit nos nasci de spiritu. Quoniam prope est Dominus obtritis corde. Ille magisterio inflatus erat, et alicujus momenti sibi esse videbatur, quia doctor erat Judaeorum. Deponit ei superbiam, ut possit nasci de Spiritu; insultat tanquam indocto, non quia superior vult videri Dominus: quid enim magnum Deus ad hominem, veritas ad mendacium? Major Christus, quam Nicodemus dici debet, dici potest, cogitandus est. Si diceretur major Christus, quam angeli, ridendum erat. Incomparabiliter enim major creator omni creatura, per quem facta est omnis creatura.*

Christi sententia explicatur.

11. *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur.* Primum hoc loco videndum, quomodo

---

[1]) 4 Reg. 5, 14. [2]) Exod. 14, 22. [3]) 1 Cor. 10, 1. 2. [4]) Psalm. 21, 32. [5]) Psalm. 102, 5. [6]) Psalm. 31, 1. [7]) Ezech. 36, 24. [8]) Tract. 12.

haec cum superioribus haereant: aut quorsum a Christo dicta sint. Cyrillus et Chrysostomus sic jungunt: Quandoquidem, quae dico, etiam rationibus atque exemplis explicata non intelligitis, saltem nondum intellecta propter meum credite testimonium: quod enim scio, loquor: et quod vidi, testor. Theophylactus vero et Euthymius: quamvis tu, quod dico, non intelligas, aut credas, non tamen propterea verum non est: quod enim scio loquor, et quod vidi, testor, quemadmodum dicit D. Paulus [1]): *Si non credimus, ille fidelis permanet.* Hoc mihi magis placet.

At quid est: *Quod scimus loquimur?* quid est id, quod se scire ac vidisse dicit? Loquebatur enim de regeneratione ex aqua et spiritu sancto, quam, quia nondum facta erat (nec enim baptizare coeperat), vidisse non poterat, ut Chrysostomus disputat. Non constat, an jam tunc coepisset baptizare, et est vero simile coepisse, cum docere coepisset, et credendum sit, simul docere coepisse ac baptizare, ut Joannes fecerat. Deinde quamvis de regeneratione per baptismum loqueretur, tamen necesse non est, ut eam factam vidisset, cum Deus non minus futura, quam praesentia videat. Aut vidisse se dicit, non quod vidisset, sed quod certam eorum, quae dicebat, cognitionem haberet, quae per sensum visus solet significari, ut Chrysostomus et Theophylactus interpretantur. Quamquam ego quidem de nulla proprie re, sed de omni generaliter humani testimonii materia, ut infra explicabimus, loqui puto.

Cur Christus in plurali de se loquatur.

Solet quaeri, cur pluraliter Christus loquatur: *Quod scimus loquimur: et quod vidimus testamur.* Chrysost., Cyrillus, Euthymius, Rupertus et Haymo [2]) existimant Christum significare voluisse, se solum non esse, sed una cum Patre testimonium perhibere. Sicut dicit apud Joannem [3]): *Etsi ego judico, judicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est* [4]). Quia ergo testimonio Christus uti volebat, et ad omnis rei confirmationem duobus, ut minimum, opus est testibus, idcirco pluraliter locutum fuisse, ut indicaret se non esse solum, ut Rupertus ait. Mihi aliquanto durior haec videtur ratio. Durior etiam illa, quam in Catena D. Thomae Alcuinus affert, quod Christus sua, aliorumque, qui ex Spiritu sancto regenerati essent expertique vera esse, quae dicebat, persona loqueretur. Nihilo magis probo, quod alii dicunt, Christum se cum caeteris a Deo missis Prophetis atque magistris connumerare: dixerat enim Nicodemus, cum primum ad eum accessit: *Scimus, quia a Deo venisti magister.* Alii de se solo pluraliter auctoritatis causa loqui putant, quemadmodum aliquando loqui solemus. Sic Theophylactus sentit, cujus ego sententiam magis probo. Statim enim declarat de se solo loqui: *Si terrena dixi*

[1]) 2 ad Tim. cap. 2, 13. [2]) Homil. de Octava Pent. [3]) Cap. 8, 16. 17. [4]) Deut. 17, 6. et 19, 15.

vobis, et: *nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis, qui est in coelo.* Tamen quia insolitum est Christo, pluraliter de se loqui: hanc ipsam interpretationem, quam omnium probabilissimam judico, probare omnino non possum.

Sic igitur interpretor, ut Christus nec de se, nec de una aliqua re, quam ipse sciat, aut viderit, sed de omnibus bonis testibus, et de omni similiter testimoniorum materia generaliter loquatur: *Quod scimus, loquimur: et quod vidimus, testamur:* id est, non solemus testari, nisi quae scimus ac vidimus, quare eo ipso, quod vides me hoc tam constanter affirmare atque testari, existimare debes, me certo scire, credereque te oportet. Hac ratione nihil in tota sententia difficultatis remanet.

Et testimonium nostrum non accipitis. Similis hic quaestio, cur Christus cum solo Nicodemo loquens pluraliter dicat: *Testimonium nostrum non accipitis?* Nulla erit quaestio, si legas, ut Chrysostomus legit: *et testimonium nostrum nemo accipit.* Si vero retineamus lectionem nostram pluribus confirmatam auctoribus, ratio quaerenda. Rupertus, et ut videtur, Cyrillus omnes Judaeorum magistros, Scribas et Pharisaeos, aut ipsos omnes Judaeos, ut Cyrillus indicat, in uno Nicodemo intelligendos esse putant. Facilius esse credo, ut eodem modo intelligamus, quo intelligendum esse diximus: *Quod scimus, loquimur*, ut sicut illic Christus de omnibus bonis testibus: ita hic de omnibus incredulis et pervicacibus hominibus loquatur, quibus nullum ad credendum testimonium satis est. Ejusmodi Nicodemus esse videbatur, ideo secunda, pluralique persona dixit: *Et testimonium nostrum non accipitis.*

12. *Si terrena dixi vobis, et non creditis: quomodo si dixero vobis coelestia, credetis?* Quorsum hoc dicat Christus, satis apparet: cum enim Nicodemi et aliorum incredulitatem reprehendisset: addit, ut rem magis exaggeret, terrena illis tantum dixisse, nec eos tamen credidisse: quid fuisse facturos, si coelestia dixisset?

Vulgaris quaestio, quasnam hic res Christus terrenas, quas coelestes appellet. Augustinus [1], Beda et Strabus, priores duos secutus auctores, animadvertentes omnia, quae Christus Nicodemo de baptismo et regeneratione, et spiritu, ubi vult spirante dixerat, esse coelestia, terrenum vocari putant, quod supra [1]) dixerat: *Solvam templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Quod nimis fortasse remotum videri possit.

Propius ad rem omnes, quos memini legere, auctores Graeci videntur accessisse, Origenes et Ammonius citati in Graecorum Catena, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, et, ut videtur, etiam Cyrillus, terrenam rem vocasse baptismum, de quo tota erat quaestio. Non quod divina non sit atque coelestis, sed quod hominibus super terram detur, ut Origenes et Ammonius

Baptismus quomodo terrena res sit.

[1]) Cap. 2, 19.

exponunt, aut quod comparatione divinae illius Filii Dei generationis haec, quae per baptismum fit, spiritualis regeneratio terrena videri possit, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius volunt. Itaque rem terrenam hominum per baptismum regenerationem, coelestem, divinam generationem Christi vocari censent. Alii ventum, de quo illud dictum putant: *Spiritus, ubi vult, spirat*, rem terrenam dici existimant: Spiritum vero sanctum, qui per ventum significatur, totamque ex Spiritu sancto regenerationem coelestem appellari. Quam sententiam Augustinus [1]) et Beda [2]) non solum recitant, sed etiam videntur approbare. Auctor autem ille quaestionum veteris novique Testamenti [3]) omnino sequitur.

Auctoris sententia.

Vellem, ut ego aliquam ex his unam, quae bonos habeat auctores, sequi possem: sed fateor me praeter voluntatem meam in novam interpretationem rationibus majoribus impelli. Puto Christum cum terrestria, coelestiaque nominavit, non ad res ipsas, de quibus loquebatur, sed ad modum loquendi, explicandique respexisse. Nam si res quidem ipsas spectes, nihil nisi coeleste atque divinum dixit, si explicandi rationem, terreno, id est, humano more locutus est, dum humanae generationis usus exemplo, *Spiritus*, inquiens, *ubi vult*, *spirat*, accommodate ad terrenos adhuc et carnales homines spiritualem explicavit regenerationem. Hoc est, quod Nicodemo nunc exprobrat, quod cum hoc fecerit, tamen sibi non crediderit, existimans res a se disputari incredibiles, et ab humano sensu longe remotas. Quid futurum, si res illi divinas nude et sine ullo humani exempli velamine, sine ulla ad humanum sensum accommodata metaphora proposuerit? Cur ergo dicit: *Non creditis*, cum solo disputans Nicodemo? Diximus ex Cyrillo superiore versu Nicodemum omnium Judaeorum personam prae se tulisse. Quare cum ad Christum venit, non dixit scio, sed *scimus, quia a Deo venisti magister* supra [4]), propterea pluraliter illi dicit: *Non creditis.*

13. *Et nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis, qui est in coelo.* Prima hic etiam quaestio est, quomodo haec cum praecedentibus haereant. Augustinus [5]), Beda et Rupertus existimant, confirmationem hanc esse ejus sententiae, *nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei* [6]). Nemo enim introire potest, nisi qui inde prius exiit, id est, qui de coelo descendit. Solus filius hominis descendit, solus igitur ascendere, id est, introire potest. Quare quisquis introire volet, necesse est, unum quodammodo cum filio hominis, id est membrum illius fiat. Fit autem membrum illius, cum ex aqua et Spiritu sancto renascitur. Oportet ergo vos nasci denuo. Chrysostomus vero, Theo-

---

[1]) Tract. 12. in Joan. [2]) Illo loco. [3]) Quaest. 59. [4]) Vers. 2. [5]) Hoc loco et lib. 1. de pecc. merit. cap. 31. [6]) Vers. 5.

phylactus et Euthymius putant haec verba illis respondere, quae supra [1]) Nicodemus dixerat: *Scimus, quia a Deo venisti magister.* Quibus verbis caeteris Prophetis atque magistris a Deo missis aequasse videbatur Christum, neque quidquam de illo majus cogitasse. Hanc nunc opinionem Christum corrigere: magno se discrimine caeteris antecellere prophetis: neminem enim aliorum in coelum ascendisse, ut quae illic geruntur, videre posset: se solum ascendisse, semperque illic esse, itaque magis sibi, quam caeteris prophetis credendum esse.

Ego sic intelligo, an bene, doctiores judicent. Dixerat Christus: *Si terrena dixi vobis, et non creditis: quomodo si dixero vobis coelestia, credetis?* Addit nunc: atqui necesse profecto est, ut credatis, si salvi esse vultis. Cum enim necessarium sit, divina cognoscere mysteria, per quorum cognitionem et fidem Deus voluit ad salutem homines pervenire, non potestis ea, quae necessario cognoscenda vobis sunt, ex alio, quam ex me cognoscere, quia nemo alius in coelum ascendit. Cur ergo non dicebat clarius: Nemo praeter me res divinas novit? sicut in eandem sententiam dixerat [2]): *Deum nemo vidit unquam, unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Suspicor voluisse hac phrasi significare, quam longe homines abessent, ut mysteria divina cognoscerent, nisi illis ea ipse, qui de coelo in terram venerat, explicasset. Tanto nimirum intervallo, quanto coelum distat a terra. Quemadmodum alio loco Deus dixit: *Sicut exaltantur coeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris* [3]). Solent ita Hebraei loqui. Quis ascendit in coelum? aut, quis potest in coelum ascendere? id est, quis potest cognoscere res divinas, atque de illis disserere, cum nemo viderit. *Mandatum*, inquit, *quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in coelo situm, ut possis dicere: Quis nostrum valet ad coelum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atque opere compleamus* [4]). Quem ad locum fortasse Christus allusit. Tres hic quaestiones esse solent.

Primam Augustinus [5]) et Beda movent, quomodo nemo ascendat in coelum, cum omnes justi ascendere credantur. Respondent illi ipsi ascendere quidem justos, sed non nisi cum Christo, factosque ejus membra. Quod verum quidem est, sed nescio, an eos Christus respexerit. Non enim dicit neminem ascensurum, sed neminem id temporis, quo loquebatur ascendisse, *οὐδεὶς ἀναβέβηκεν, nemo jam ascendit.* Deinde ut aliquis jam tunc ascendisset: tamen vere dicere potuisset: *Nemo ascendit in coelum.* Non enim spectandum, quid verba singula, sed quid phrasis tota significet. Significat autem ascendere in coelum, res di-

---

[1]) Vers. 2. [2]) Cap. 1, 18. [3]) Jes. c. 55, 9. [4]) Deut. cap. 30, 11.
[5]) Tract. 12. in Joan.

vinas cognitas habere, quas nemo aeque ac Christus, quamvis multi ascendissent, cognitas exploratasque habuisset.

Similem apud Didymum in Catena Graeca quaestionem invenio, quomodo nemo in coelum ascenderit, cum Angeli in coelo sint, et Jacob ascendentes, descendentesque per scalam Angelos viderit [1]). Videtur respondere, Angelos non esse in supremo illo coelo, unde Christus descendit, nec quemquam umquam eorum eo ascendisse: ideoque peccasse Diabolum, quia eo ex inferiore loco voluit ascendere [2]). At quidquid de loco Jesaiae dicendum sit, non dubito, quin de omni coelo loquatur Christus, et Angeli ibi sint, ubi maxime collucet divina majestas. Sed Christus nimirum cum hominibus, et de solis hominibus, non item de Angelis agebat.

Quomodo Christus dicatur ascendisse.

Secunda quaestio est, quomodo Christus tunc dicatur ascendisse, cum nondum mortuus esset, nondum resurrexisset, et non nisi quadraginta post resurrectionem diebus ascenderit. Augustinus, Beda et Rupertus de Ascensione illa post resurrectionem hoc intelligunt, sed jam monuimus Graece non praesens, *ascendit*, non futurum *ascendet:* sed praeteritum *ἀναβέβηκεν, ascendit*, esse tempus. Ascendisse jam tunc dicebatur, non quod divina ascendisset natura, quae, cum ubique tota sit, ascendere vel descendere proprie non potest: neque quod ascendisset humana, quae non nisi post resurrectionem ascendit: sed per communicationem idiomatum: quia filius hominis, cum in terra esset, in coelo quoque esse dicebatur, quia idem Deus erat, et Deus erat in coelo. Quia ergo ante homo ille Christus, cum nondum ex virgine conceptus esset, in coelo non erat, et post conceptionem propter hypostaticam unionem in coelo fuit, in coelum dicitur ascendisse: quia si humano loquamur more, quod prius in terra fuit, deinde in coelo esse coepit, in coelum ascendisse dicitur. Magis opinor Theologicum hoc est, quam quod quidam dicunt, in coelum ascendisse, quia ejus anima beata erat, et quod alii, ascendisse, secundum divinam naturam, qua res omnes coelestes atque divinas contemplabatur. Nam sicut non secundum divinam, sed secundum humanam naturam de coelo descendisse dicitur: ita secundum humanam, non secundum divinam dicitur ascendisse: tamen propter divinam personam, et propter ejus hypostaticam unionem, homo ille Christus et vere ascendisse et vere descendisse dicitur.

Communicatio idiomatum hic denotatur.

Quomodo de coelo descendisse dicatur Christus.

Hinc tertia quaestio explicari potest, quomodo dicatur de coelo Christus descendisse, cum nec Deus qui ubique est, neque homo, qui ante in coelo non fuerat, de coelo descendere potuisse videatur. Probabat ex hoc loco Apollinarius, ut Theophylactus indicat, Christum de coelo traxisse corpus, et per virginis uterum quasi per canalem permeasse. Quod facile refutatur. Sunt qui putent, ideo hominem dici de coelo descendisse, quia de coelo

[1]) Genes. c. 28, 12. [2]) Jes. c. 14, 13.

quodammodo, id est, de Spiritu sancto conceptus fuit. Quod, ut lenissime loquar, parum proprie dictum judico. Fingamus enim Christum Deum non fuisse, et tamen de Spiritu sancto fuisse conceptum, profecto non diceretur de coelo descendisse. Et enervatur ista ratione magnum illud argumentum, quo Cyrillus hoc loco et Severus Antiochenus [1]), ut in Graeca Catena citatum lego, Theophylactus et Rupertus [2]) probant adversus Nestorianos, in Christo duas quidem naturas, unam tantum esse personam: et propter hypostaticam unionem communicationem idiomatum fieri, et quae propria unius naturae sunt, alteri tribui. Descendisse igitur de coelo dicitur, quia qui prius in coelo erat, in terra vero etsi erat, non videbatur, sumpta humana natura coeptus est repente in terris videri, perinde ac si de coelo descendisset.

Notant Ammonius, Chrysostomus et Euthymius Christum hoc loco, et aliis plerisque, ex infirmiore natura, hoc est, humana, se totum nominasse. Vellem, docuissent, cur id hoc potissimum loco fecisset: aliquam enim propriam fuisse causam mihi persuadeo. Diximus Christum, secundum humanam naturam, propter unionem tamen cum divina persona et ascendisse in coelum, et de coelo descendisse: hoc ipsum indicans, non vocavit se Filium Dei, sed filium hominis, cum alia ex parte satis se Deum esse significaret, qui et descendisse de coelo, et in coelo semper manere diceret. Comparabat praeterea se hominem cum hominibus, unum cum omnibus, ut doceret, praeter se neminem mortalium in coelum ascendisse. Cur Christus ex infirmiore natura se totum descripserit.

Illud etiam vellem aliquis quaesivisset, quam ob rem addiderit: *Nisi qui descendit de coelo;* satis enim videbatur esse, quod dictum erat: *Nemo ascendit in coelum, nisi filius hominis, qui est in coelo.* Voluit, opinor, ex descensu ascensum probare, quasi ejusdem sit ascendere atque descendere, nempe ejus, qui coeli Dominus sit. Quemadmodum Domini domus proprium est, ingredi et egredi domo, cum volet, quia clavem habet, possetque probare se solum in domum suam ingredi posse, quia solus egredi. At quare addidit: *Qui est in coelo?* Fortasse, ne ita de coelo descendisse putaretur, ut coelum reliquisset. Fortasse etiam significare voluit, se in coelo dominari, se coelorum dominum esse, ut paulo ante dicebamus: ideoque ascendere ac descendere potuisse. Haec enim verba: *Qui est in coelo*, plus quiddam mihi videntur significare, quam in coelo esse: nempe esse in coelo tamquam in domo propria, aut tanquam in suo regno. *Amplioris enim gloriae iste prae Mose dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit eam* [3]). Manifestum hoc est testimonium divinitatis Christi, quocumque tandem modo interpretemur.

---

[1]) In epist. ad Emesenos. [2]) In comm. ad hunc locum. [3]) Hebr, 3, 3.

14. *Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis.* Nostra quidem sententia facile intelligitur, quo nexu haec verba cum superioribus copulentur. Diximus supra[1]), voluisse docere Christum, quam necessarium esset, ut sibi omnes crederent, qui salvi esse vellent: id nunc exemplo serpentis a Mose[2]) olim erecti declarat atque confirmat. Sicut enim nemo tunc a serpentibus morsus, nisi in serpentem illum aeneum intueretur, sanari poterat, ita nunc neminem salvum esse posse, nisi in se credat. Credere est in Christum intueri. Aliter Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius connecti putant. Magnam esse inter baptismum et passionem Christi similitudinem, propterea et a D. Paulo plerumque copulari. *Numquid*, inquit, *Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis*[3])? et: *quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus*[4]). Cum ergo de baptismo ante disseruisset, de passione nunc sua incipere disserere. Cyrillus vero sic, cum expertus esset Christus Nicodemum res coelestes atque divinas capere non posse, figuras illi proponere veteris Testamenti, quo facilius ad credendum adducatur, sicut alibi solet dicere: *Scrutamini Scripturas: quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illae sunt, quae testimonium perhibent de me*[5]). Alii causam reddi putant, cur de coelo descendisse dixerit, ut sicut serpens ille exaltaretur, et homines in ipsum intuentes salvi essent. Judicet lector; nos quid probabilissimum judicemus, diximus.

Cur hac potius figura Christus uti voluerit.

Potest autem quaeri, cur, cum tot figurae fuissent passionis suae, hac potius, quam alia Christus uti voluerit. Si nostram sequamur interpretationem, ratio in promptu erit. Aliis figuris significabatur quidem passurum Christum, sed non posse homines, nisi per ejus passionem salvos esse, nulla tam aperte significabatur. Hoc autem ipsum, ut diximus, volebat Christus docere, necessarium esse, ut homines in se crederent, si salvi esse vellent; quemadmodum illis, qui a serpentibus morsi erant, necessarium fuit, ut in aeneum illum serpentem intuerentur. Multa hic nonnulli de serpente illo disputant, quae ad locum illum[6]) potius, quam ad hunc pertinent. Ad eum nos locum lectorem mittimus: nec enim confundere volumus commentarios, aut alienis farcire rebus. Hoc unum dicendum, quod ad hujus loci explicationem satis est.

In illo deserto lethaliter morsi fuerant a serpentibus Hebraei, sive quia regio ipsa natura sua *ignitos*, ut Scriptura[7]) vocat, *serpentes* producebat, id est, qui morsu adurerent et inflammarent: quales multos in Africa esse Solinus tradit, a quibus icti Catonis milites inflammati veneno morerentur: sive ut nonnulli volunt, Deo illos divinitus generante, ut ea ratione pervicacem

[1]) Vers. praec. [2]) Num. 21, 9. [3]) 1 Cor. 1, 13. [4]) Rom. 6, 3. [5]) Joan. 5, 39. [6]) Num. 21, 9. [7]) Num. 21, 6.

puniret populum. In hoc mundo morsi homines erant a primo homine, id est, in peccatum inducti. Voluit Deus, ut illi, qui a serpentibus icti erant per serpentem sanarentur, et ut magis miraculum appareret, et quia id ipsum miraculum naturae serpentum erat accommodatum. Solet enim contra morsum viperae ex ipsa vipera, et contra morsum scorpionis ex ipsis scorpionibus praesentissimum confici medicamentum. Voluit etiam ut homines, qui per hominem in peccatum conjecti fuerant, per hominem a peccato liberarentur, ut Euthymius exponit. *Per hominem*, inquit, *mors, et per hominem resurrectio mortuorum* [1]). Et: *sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem* [2]). Factus est ille serpens aeneus, id est, qui similitudine quidem verum serpentem referret, venenum tamen non haberet. Factus est Christus *in similitudinem carnis peccati*, ut ait D. Paulus [3]), id est, qui verus quidem esset homo, sed peccatum sicut caeteri homines non haberet, ut Ammonius Presbyter, Theophylactus et Rupertus observaverunt.

Quod serpens ille ex aere potius quam ex alia materia factus fuerit, nonnulli Hebraei causam hanc esse dicunt, quod morsis a serpentibus aut omnibus, aut illis, a quibus tunc Hebraei mordebantur, letale esset in aes aspicere, quod ego Rabbinicum puto. Melius alii, quod aes colorem referret illorum eorumdem serpentum, a quibus Hebraei mordebantur: igniti enim erant, quale aes est. Alii, ut corpus Christi melius significaret, quod de Spiritu sancto conceptum est, quemadmodum serpens ille non naturali generatus lege, sed igne conflatus fuerat. Aut, ut ait Euthymius, quia solidum erat contra peccatum, non fragile, et peccandi periculis, sicut nostrum, expositum. Denique sicut serpens ille suspensus est, ita Christus: et ut aspectus in serpentem illum sanabat, ita sanat peccatores fides in Christum, hoc enim est in crucifixum Christum aspicere.

Sed vitet haereticorum errorem lector, qui ex hoc loco colligunt sola nos fide justificari, sicut Hebraei illi solo in serpentem intuitu curabantur. Nec enim figura ideo proposita est, aut hic a Christo accommodata, ut significaretur sola in Christum fide salvari homines, sed ut doceremur, neminem, qui non in Christum aspiceret, hoc est, crederet, salvari posse. Ex multis enim aliis Scripturae locis compertum habemus, nos sola fide non justificari [4]). Quod ergo illic solo in serpentem intuitu homines sanabantur, aut nihil significabat, aut hoc unum, non ullo humano remedio, sed solo divino beneficio sanatos fuisse. Quod idem in nostra justificatione fieri concedimus. Nam etsi non sola fide, sed nostris etiam operibus justificamur: tamen illa ipsa opera nostra, quia

---

[1]) 1 ad Cor. 15, 21. [2]) Rom. 5, 18. [3]) Rom. 8, 3. [4]) 1 Cor. 13, 2. 3. Gal. 5, 6. Jacob. 2, 24.

ex Dei gratia proficiscuntur, divina sunt, id est, non humani, aut naturalis, sed divini medicamenti virtutem habent.

Quaeri potest, cur Christus verbo exaltandi usus fuerit. Non est negandum, quod haereticorum negat interpres, crucem significari: eodem enim verbo, cum de sua loqueretur cruce, alibi usus est. *Cum exaltaveritis*, inquit, *filium hominis*, *tunc cognoscetis quia ego sum* [1]), et: *Et ego si exaltatus fuero a terra*, *omnia traham ad me ipsum* [2]), et: *Quomodo tu dicis*, *oportet exaltari filium hominis* [3])? Sed quaerimus, cur non potius dixerit, sicut Moses suspendit serpentem in deserto, ita suspendi, aut crucifigi oportet filium hominis? Voluit, ut opinor significare, et serpentem illum publice omnibus in loco edito atque conspicuo fuisse propositum: et se eodem modo in cruce proponendum, ut neminem latere possit: sed omnes, qui velint, in ipsum intueantur atque salventur. Quod autem dicit, *oportet*, accommodate ad id, quod agebat, intelligendum est. Volebat, ut diximus, ostendere necesse esse, ut in se crederent, quicumque salvi esse vellent: eam igitur ad rem, id est, ut salvi homines esse possent, oportere ac necesse esse filium hominis exaltari.

Cur Christus esset exaltandus.

15. *Ut omnis*, *qui credit in ipsum*, *non pereat*, *sed habeat vitam aeternam.* Exponit causam, quamobrem exaltari filium hominis oporteret: et accommodat ad se serpentis figuram. Ut omnis, qui in serpentem illum intuebatur, non peribat: ita et omnes, qui in ipsum crediderint, non perituros. Vanam hic victoriam haeretici canunt: apertius dici non potuisse, sola nos fide justificari, quam quod *omnis*, *qui credit in eum*, *non pereat*, *sed habeat vitam aeternam.* At videamus quantum ista ratio ponderis habeat: et fingamus omnes sine ulla exceptione, qui in Christum credunt, salvos esse, quod tamen absolute falsum esse jam demonstravimus: an propterea sequitur, homines sola fide justificari? Non profecto magis, quam si argumenterere: Omnis, qui ratione praeditus est, homo est, sola igitur ratione homo est: aut, ut magis Theologice loquamur: Omnis, qui caritatem habet, salvus est, nam hoc illi non negant: sola igitur justificamur caritate. Ista sane ratione tam bene nos probare possumus, solis nos operibus sine fide justificari: quam illi probant, sola fide justificari sine ullis operibus. Colligemus enim eodem modo: Omnis, qui bona habuerit opera, non peribit, sed habebit vitam aeternam, quod illi non negant: solis igitur operibus justificamur; ubi ergo est fides? Nec possunt respondere bona opera sine fide esse non posse, ideoque non sequi nos solis operibus sine fide justificari. Nam et ipsi similiter docent fidem sine caritate et bonis operibus esse non posse, et tamen colligunt: si omnis, qui credit in Christum, salvus erit, sola fide justificamur. Videant igitur, in quod praecipitium ratione illa sua deducantur: ut quo argumento pro-

An sola fide justificemur.

[1]) Joan. 8, 28. [2]) Cap. 12, 32. [3]) Vers. 34.

bare volunt nos sola fide sine caritate et bonis operibus justificari, eodem concedere cogantur, nos solis bonis operibus, aut sola caritate justificari sine fide: et suam cognoscentes stultitiam ac coecitatem referant pedem.

Videamus nunc, an omnis, qui credit in Christum, sine ulla prorsus exceptione non pereat, sed habeat vitam aeternam. Primum, si nulla exceptio, nulla moderatio huic sententiae adhibenda est, illud necessario sequitur, aut qui semel in Christum crediderit, fidem umquam perdere non posse: aut sine fide salvos esse posse. Nam si omnis, qui credit, salvus erit, aut salvus erit, etiamsi fidem perdat, cum stare oporteat generalem illam sententiam: aut si hoc fieri non potest, ut re vera non potest, uti quisquam salvus sine fide sit, illud etiam fieri non potest, ut quisquam, qui semel fidem habuerit, fidem perdat. Aeque utrumque absurdum est, sed illud haeretici negant, hoc vero concedunt. Unde apparet, quam absurda eorum sit opinio, quae non nisi tam absurda admissa re defendi potest. Quod si verum est, nullus haereticus, nullus apostata, nullus atheus, qui semel Christianus fuerit, fieri potest. Ubi ergo est illud: *Oportet haereses esse* [1]*?* ubi est: *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita* [2]*?* Quomodo illi, de quibus loquitur D. Paulus [3], *circa fidem naufragaverunt?*

Quomodo isti ipsi, qui hoc dicunt, haeretici facti sunt? Nam haereticos quidem esse, vel si hoc unum dicerent, et Scriptura universa et omnis terrarum orbis judicium testaretur. Quid? quod vix ulla fuit umquam vetus haeresis, quam illi non renovarint? At, inquiunt, qui fidem deserentes haeretici fiunt, videbantur illi quidem habere fidem, sed veram tamen fidem non habebant. Non vident stolidi hoc ipsum cum alio suo errore consistere non posse. Docent enim eum, qui fidem habet, certissimum esse, et se fidem habere, et sibi esse remissa peccata. Atqui vidimus multos ex istis ipsis Calvinistis, qui se certissimos esse dicebant veram se fidem habere, peccatorumque remissionem consecutos, paulo post Catholicos fieri: quod est, istorum judicio, fieri haereticos. Perdiderunt igitur istorum opinione veram fidem. Mentiebantur, inquiunt, cum apud nos erant, veramque se fidem habere profitebantur. Credo equidem esse mentitos, quod se veram fidem habere dicerent: sed non mentiebantur, cum se istam veram fidem habere profitebantur. Quid enim mirum mentiri istos, qui vix umquam verum dicunt, nisi cum se hoc credere, quod credunt, id est, haereticos esse dicunt? Tenemus igitur aliquam necessario huic generali sententiae moderationem adhibendam esse, quando, nisi adhibeatur, non solum fides Catholica nostra, sed ne ipsorum quidem haeresis stare potest.

Quid? quod ex aliis Scripturae locis perspicuum est, solam fidem ad salutem satis non esse. Quid enim clarius, quam quod

---

[1]) 1 Cor. 11, 19. [2]) Ad Tit. 3, 10. [3]) 1 Tim. 1, 19.

dicit D. Paulus [1]: *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum?* Locutio, inquiunt, est hypothetica, nec enim significari fidem sine caritate esse posse: sed si esse posset, nihil profuturam. Istud somnium in Commentariis ad eum locum, Deo volente, refutabimus. Nunc fingamus verum esse, quod dicunt, conditionalem esse locutionem. Hoc ipsum nobis ad refellendum eorum errorem satis est. Nam si sola fides justificat, et nihil ad justificationem caritas facit, quamvis fides sine caritate esse non posset, tamen si esset *κατὰ τὸ ἀδύνατον*, id est, *per impossibile*, ut dicunt, etiam justificaret. Atqui hoc ipsum negat D. Paulus. Solent etiam respondere, non agi illic de fide justificante, sed de fide miraculorum. Quod aliud monstrum est, jam a nobis apud Matthaeum [2]) refutatum, et illo ipso loco apud Divum Paulum magis ac magis confutandum.

Quid rursus apertius, quam quod Jacobus Apostolus [3]) docet illa maxime illustrissima sententia [4]): *Videtis, quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantum?* Torqueant, quantum velint, locum; dicant non agi de vera, sed de simulata fide. Respondebit pro nobis Apostolus se non solum de vera fide agere, sed de illa etiam insigni Abrahami [5]): *Abraham*, inquit, *pater noster nonne ex operibus justificatus est?* Dicant non agi de vera justificatione, sed de demonstratione justificationis, quae in operibus elucet. Respondebit idem Apostolus se de illa ipsa justificatione agere, de qua dictum est [6]): *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Hoc enim Jacobus utitur testimonio, ubi isti negare non possunt de verissima justificatione agi. Sed plura eo loco, si Deus juverit, dicturi sumus. Cum ergo constet, non posse hanc sententiam tam generaliter, quam dicitur, intelligi, sed aliquam illi interpretationem adhibendam: quam possumus meliorem adhibere ea, quam D. Paulus et Jacobus adhibent? Omnis qui credit, non peribit, si caritatem et bona opera adjunxerit fidei: si fidem habuerit non solam, id est, mortuam, sed vivam et per caritatem operantem.

Dei erga homines qualis et quantus amor.

16. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret.* Mirum Nicodemo videri poterat, quod Christus dixerat, sicut Moses serpentem exaltaverat, ita exaltari filium hominis oportere. Docet mirum non esse, id enim Dei erga homines amore factum esse, ut interpretantur Chrysostomus et Amphilochius Episcopus Iconii, *ut ne Filio quidem suo unigenito parceret, sed pro nobis omnibus traderet illum*, ut ait D. Paulus [7]). Exaggerat Christus singulis verbis Dei erga homines amorem. Primum, quod prior eos dilexerit, ut idem Joannes ait [8]). Deinde quod Deus homines, inter quos tanta dissimilitudo est, ut nulla

---

[1]) 1 Cor. 13, 2. [2]) Cap. 9, 2. [3]) Toto 2. cap. [4]) Vers. 24. [5]) Vers. 21. [6]) Gen. 15, 6. Rom. 4, 3. ad Gal. 3, 6. Jac. 2, 23. [7]) Rom. 8, 32. [8]) 1 Epist. cap. 4, 10. 19.

conciliandi amoris causa esse videatur. Praeterea quod Deus infinitis offensus peccatis peccatores illos ipsos [1]), a quibus offensus fuerat, dilexerit. Hoc enim est *mundus*, qui *totus in maligno*, ut idem Joannes ait, *positus est*, ac propterea fortasse Christus non homines, sed mundum nominavit. Utitur hoc eodem divini amoris argumento D. Paulus [2]). *Commendat*, inquit, *caritatem suam Deus in nobis*, *quoniam cum adhuc peccatores essemus*, *Christus pro nobis mortuus est.* Praeterea quod non Judaeos tantum, quibus aliquid ex foedere debere videbatur, sed omnes omnino homines: hoc enim est, quod dicit *mundum*, quemadmodum idem alibi Joannes ait [3]): *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*, *non pro nostris autem tantum*, *sed etiam pro totius mundi.*

Deinde quod amoris causa non quidvis fecerit, sed Filium suum dederit. Deinde, quod Filium non quemvis, aut unum e multis: sed unigenitum dederit, in quo omnem suum amorem collocaverat. Postremo, quod non quoquo modo dederit, sed dederit ut tamquam serpens in deserto exaltaretur, id est, ut affigeretur cruci. Hoc enim probare voluit, atque id hoc loco significat, dare, tradere illum in manus peccatorum, ut faciant illi, quidquid collibuerit. Ad hunc modum Chrysostomus et Theophylactus exponunt. **Dei amor in homines quid fecit.**

Tria ex hoc loco dogmata colliguntur. Primum quidem, Christum verum esse Deum, quia non quoquo modo filius, sed unigenitus Dei Filius appellatur, et non potest, ut Cyrillus disputat, Filius Dei unigenitus non esse Filius naturalis, ac proinde verus Deus. Neque quidquam pro nobis Deus fecisset magni, si creaturam nobis aliquam dedisset. Itaque et Cyrillus et Idacius Clarius [4]), et Hilarius [5]), Ammonius in Graeca Catena, Theophylactus hoc testimonio refellunt Arianos. Respondebant Ariani, ut Ammonius et Theophylactus referunt, Christum unigenitum appellari, quia solus ea, qua erat, perfectione, a Deo creatus fuerat. Refellunt iidem auctores hoc fortasse dici potuisse, si non Filius, sed unigenitus tantum vocatus fuisset: at vocatur Filius unigenitus. **Christus est verus Deus.**

Secundum est contra eos, qui Praedestinatiani olim dicti sunt, ut ait quisquis auctor eorum Commentariorum in Psalmos est, qui Arnobio tribuuntur, et Hincmarus antiquus auctor [6]), quorum error erat: Christum non pro omnibus generaliter hominibus, sed pro solis praedestinatis fuisse mortuum. Qui nunc Calvinistarum etiam est error. Hoc enim loco non praedestinatis, sed toti omnino mundo datus fuisse dicitur. **Refutantur Praedestinatiani.**

Tertium est, Christum venturum in hunc mundum non fuisse, si homines non peccassent. Hanc enim solam causam adventus sui, et Christus hoc loco, et Scriptura universa, et veteres auctores omnes reddunt, ut homines a peccato liberaret. Recte etiam **Christi incarnationis causa peccatum.**

---

[1]) 1 Epist. cap. 5, 19. [2]) Ad Rom. 5, 8. [3]) 1 Epist. cap. 2, 2. [4]) Lib. 3. adv. Varimadum. [5]) Lib. 6. de Trinit. [6]) Scripto contra eos lib.

ex hoc loco Ambrosius [1]) Novatianos refellit, peccatoribus, qui gravioribus delictis tenerentur, negantes poenitentiam. Negare nos iis poenitentiam non debere, quos Deus ita dilexerit, ut Filium pro eis suum unigenitum daret.

Ut omnis, qui credit in eum. Vide quae diximus superiore versu.

17. *Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* Quid poterant homines peccatores cogitare, audientes Deum filium suum in mundum misisse, nisi ideo misisse, ut poenas ab ipsis scelerum exigeret, et Patris injurias vindicaret? Itaque id ipsum, quod dixerat, ita Deum mundum dilexisse, ut Filium illi suum unigenitum tradiderit, ut quisquis in eum crederet, non periret, sed haberet vitam aeternam, non contentus dixisse semel, iterum aliter dicit: removetque illam ab eis plenam timoris opinionem, quam illis peccatorum suorum conscientia generabat: ne forte idcirco venisset, ut mundum judicaret. Paulo aliter Chrysostomus et Euthymius. Sed res eodem redit, confirmare Christum in his verbis, quod modo dixerat, alio amoris argumento. Non solum misisse Filium suum, ut omnis, qui in eum crederet, haberet vitam aeternam, sed quodammodo illi prohibuisse, ne quemquam primo quidem illo adventu judicaret.

Judicare hoc loco ex Hebraeorum idiomate pro condemnare positum est, ut: *si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur* [2]), *fornicatores et adulteros judicabit Deus* [3]). Opponit enim haec duo inter se verba, judicare, et salvare. Recte Augustinus et Beda, et Theophylactus colligunt ex hoc loco Christum, quantum in se fuit, pro omnibus esse mortuum, omnesque voluisse fieri salvos, per ipsos stetisse homines, quo minus omnes salvi essent. *Quantum in medico est,* inquit Augustinus [4]), *sanare venit aegrotum. Ipse se interimit, qui praecepta medici observare non vult. Venit salvator in mundum. Quare salvator dictus est mundi, nisi ut salvet mundum, non ut judicet mundum? Salvari non vis ab ipso, ex te ipso judicaberis.*

18. *Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est.* Explicat atque confirmat, quod dixerat, non venisse in mundum Christum, ut mundum judicaret: venit enim, ut omnes crederent in ipsum, ut paulo ante dixerat, qui autem in ipsum credit, non judicatur: non igitur venit, ut mundnm judicaret. Judicari hoc loco etiam graves auctores interpretantur, ut vox ipsa sonat, non venit in judicium, Ammonius, Augustinus, Cyrillus, Beda. Unde illa Theologorum nata disputatio, quomodo qui credit, non judicetur, cum dicat D. Paulus [5]): *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi:* et omnis Scriptura docet, omnes prorsus homines, et bonos et malos esse judicandos, *ut referat unusquis-*

---

[1]) Lib. 1. de poen. cap. 10. [2]) 1 Cor. 11, 32. [3]) Hebr. 13, 4. [4]) Tract. 12. [5]) 1 Cor. 5, 10.

que propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. Nota illa distinctio, omnes judicandos esse judicio approbationis, reprobationisve, non discussionis. Quae distinctio, si bene hic locus intelligatur, necessaria non erat.

Diximus superiore versu, judicare hic idem valere quod condemnare, quemadmodum Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus exponunt. Dicitur autem, qui credit, non condemnari, id est, condemnari non posse, aut subjectus non esse condemnationi. Contra vero, qui non credit, jam condemnatus esse, non quod in judicio condemnandus postea non sit, sed quod ipse jam in se condemnationis causam habeat. Quemadmodum Adamo dictum est [1]): *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris*, non quod statim moriturus esset: sed quod statim mortis in se causam habiturus, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius exponunt. Sed plus etiam quiddam mihi videtur significare: *Jam judicatus est*, id est, eo ipso, quod non credit, ipse se condemnat, ostenditque se poena dignum esse, cum lucem, judicemque refugiat, ut explicatur infra [2]). Quemadmodum supra eo ipso, quod ad judicem venire recusat, seipsum condemnat. **Judicare seu condemnare quid sit.**

Videbatur potius dicendum esse: qui autem non credit, judicatur: sicut dixerat, qui credit in eum, non judicatur, ut Augustinus [3]) et Beda animadverterunt. Sed plus dixit, quam dicendum esse videbatur: *Qui non credit*, inquit, non solum judicatur, sed *jam judicatus est*, id est, non solum subjectus est condemnationi, sed jam est etiam condemnatus. Quaerunt Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, quomodo *qui credit in eum, non judicatur*: quid enim si credat quidem, sed bona opera non habeat? Respondent, non utique ut Calviniani, sed ut nos supra respondimus, intelligendum hoc esse, si ita credat, ut oportet: si fidem habeat per charitatem operantem. Nam de iis, qui solam sine bonis operibus habent fidem, dicere D. Paulum: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* [4]). Nec significat D. Paulus et auctores illi veram fidem non esse, quae expers bonorum operum est, sed non magis ad salutem solam satis esse, quam si vera non esset.

19. *Hoc est autem judicium.* Haec est condemnatio, id est, condemnationis materia, ut Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, aut condemnationis judicium, ut ego interpretor. Est enim sensus: hoc ipso, quod non credit aliquis in Christum, sed eum tamquam tenebrae lucem fugit, declarat se in tenebris esse, seque ipsum tamquam peccatorem condemnat. Hoc enim est, quod dixit, *jam judicatus est.* Quid? ergone, qui lucem magis, quam tenebras, dilexere, bona habebant opera? Hoc enim videtur sequi, si quorum opera mala erant, ad lucem, id est, Christum, venire noluerunt: eorum, qui ad lucem venerunt,

---

[1]) Gen. 3, 2. 17. [2]) Vers. 19. et 20. [3]) Tract. 12. in Joan. [4]) Ad Tit. 1, 16.

bona opera fuisse, ut Divus Augustinus et Beda subtiliter animadverterunt.

Respondent hac ferme sententia, omnium quidem opera mala fuisse, sed eos, qui celari opera sua mala noluerunt, ad lucem venisse nihil gravatos ea profiteri, atque inde bonos esse coepisse: et dissipatis tenebris, lucem factos. Contra vero, qui opera sua mala a luce patefieri atque confiteri sponte sua noluerunt, mansisse in tenebris, eoque ipso indicasse se condemnatos esse, qui quasi desperabundi salutem quaerere noluerunt. Inseram huc pauca ex multis Augustini [1]) verba, quia utilia sunt moribus: *Multi*, inquit, *dilexerunt peccata sua, et multi confessi sunt peccata sua: quia qui confitetur peccata sua, et accusat peccata sua, jam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, si et tu accuses, conjungeris Deo. Quasi duae res sunt, homo et peccator. Quod audis homo, Deus fecit: quod audis peccator, ipse homo fecit. Dele quod fecisti, ut Deus salvet, quod fecit. Oportet, ut oderis in te opus tuum, et ames in te opus Dei. Cum autem coeperit tibi displicere, quod fecisti, inde incipiunt bona opera tua, quia accusas mala opera tua. Initium operum bonorum, confessio est operum malorum. Facis veritatem, et venis ad lucem. Quid est, facis veritatem? Non te palpas, non tibi blandiris, non tibi adularis, non dicis, justus sum, cum sis iniquus, et incipis facere veritatem.* Non dubium, Christum hic lucem appellari ut supra [2]).

21. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem.* Notus Hebraismus. אמת, veritatem Hebraei vocant opus justum ac rectum, quia quod verum est, rectum est, et quod rectum, verum ac sibi consentiens. *Dirige*, inquit, *me in veritate tua*, id est, recta [3]), et: *ingrediar in veritate tua*, id est, in via tua recta [4]). Apte autem veritatem cum luce conjunxit, quia lux veritatem declarat: quid enim verum, quid falsum sit, luce cognoscimus. Sic etiam conjunxit David [5]): *Emitte lucem tuam et veritatem tuam.* Propterea ergo bona opera non aliter hic, quam veritatem appellavit, quia de luce agebatur, qua opera verane, an falsa sint cognoscuntur.

Venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus. Morale hoc est, ex consuetudine enim et more hominum docet, quid iisdem hominibus erga Deum accidat. Solent homines, qui male agunt, lucem refugere, *qui ebrii*, inquit, *sunt, nocte ebrii sunt* [6]). Solent, qui aliquid boni agunt, lucem amare, ac videri velle. Id Christus non laudat, docet eodem modo homines, qui male agunt, Deum fugere, qui vero bene, ad Deum venire. Vera sententia: nemo magis Ecclesiam, nemo magis conciones sacras, nemo magis confessionem, caeteraque fugit sacramenta, quam qui peccatorum maxime plenus est. Rabies est omne peccatum, medicum et aquam, qua sanari potest, reformidat.

---

[1]) Tract. 12. [2]) Cap. 1, 9. [3]) Psalm. 24, 5. [4]) Psalm. 85, 11. [5]) Psalm. 42, 3. [6]) 1 Thess. 5, 7.

Quia in Deo sunt facta. Quidam exponunt, quia per Deum, aut Dei instinctu facta sunt, quia a Deo proficiscuntur. Deum enim esse[1], *qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Quod etsi est verum, non est dictum satis ad hujus loci interpretationem accommodate. Nec enim propterea, qui bene agit, ad Deum venit, quia ejus opera auctore Deo facta sunt: sed quia Deo placent, ejusque voluntati sunt consentanea, ideoque libenter ad Deum venit, ut ab eo laudetur. Itaque melius Euthymius interpretatur *in Deo*, id est, secundum Deum, ut ponatur Graece ἐν pro κατὰ, ut[2]: *cum Deo ambulavit*, id est, secundum Deum.

Christi cum Nicodemo colloquium ubi peractum.

22. *Post haec venit Jesus, et discipuli ejus in Judaeam terram.* Nonne superior omnis historia acciderat in Judaea, et quidem Jerosolymis? quo ergo modo nunc dicitur post haec in Judaeam Christus venisse? Fefellit hic locus multos, recentiores praesertim interpretes. Alios, ut existimarent superiorem historiam Nicodemi non in Judaea, sed in Galilaea contigisse. Celebrato enim Jerosolymis Pascha, ut dictum est[3]), Christum in Galilaeam, unde festi celebrandi causa venerat, rediisse. Eo secutum Nicodemum studio inflammatum ab eo aliquid discendi. Postea venisse iterum a Galilaea in Judaeam, ut officium suum publice iniret baptizandi. Quod qui dicunt, violente rumpere mihi videntur filum historiae. Nicodemum enim Jerosolymitanum fuisse civem omnes etiam interpretes isti concedunt, et ex eo manifestum est, quod princeps erat Judaeorum, quodque indicat se Christi sermonibus in die festo Paschae Jerosolymis interfuisse supra[4]). Quibus commotum sermonibus ad Christum venisse ex eodem loco colligitur non obscure. Venit autem noctu, non dubium Jerosolymitanorum, ut illic diximus, metu; quid autem erat causae, quamobrem in Galilaea noctu ad Christum veniret, ubi nullus a Jerosolymitanis civibus metus esse poterat? Alios in alium conjecit errorem, ut putarent Christum post illud colloquium cum Nicodemo in Galilaeam abiisse, indeque aliquanto post tempore in Judaeam revertisse, ubi doceret ac baptizaret; sic Strabus interpretatur. Hos etiam refellit textura ipsa orationis et historiae; ita enim profecto Joannes loquitur, quasi statim ab superiore colloquio in Judaeam Christus discesserit.

Lyranus hic mihi videtur sensum attigisse, venisse in Judaeam Christum, non quod prius in Judaea non esset, erat enim Jerosolymae, sed quod Jerosolyma discesserit et in reliquam Judaeae regionem venerit. Nam qui Jerosolymis erat, vix in Judaea esse dicebatur, quia meliore loco, quam in Judaea erat: sicut qui Romae est, non dicitur in Romania esse, sed Romae; et qui Hispali est, non dicitur in Baetica esse, quamvis Hispalis in Baetica sit, quemadmodum non dicitur in mundo esse, qui Mediolani est,

---

[1]) Phil. 2, 13. [2]) Gen. 6, 9. [3]) Cap. 2, 13. [4]) Vers. 1. 2.

quia nimis id generale est, sed dicitur esse Mediolani; qui autem nullo nobili Baeticae loco est, is proprie in Baetica esse dicitur: et qui nullam unquam fixam habet sedem, is dicitur esse in mundo, quo sensu Philosophus ille mundanum se esse dixit. Sic ergo Joannes de Christo locutus est, quasi in Judaea non esset, cum esset Jerosolymae, indeque in Judaeam venisse dicat, quia in regionem Judaeae venerat, quae nullo honorificentiore, quam Judaeae titulo ornari poterat. Propterea, ut Lyranus putat, non dixit in Judaeam, sed *in Judaeam terram* venisse.

Alii alia ratione idem docent, Jerosolymam proprie non in tribu Juda, sed in tribu Benjamin locatam fuisse, itaque recte dici Christum a Jerosolyma in Judaeam venisse. Non probo, quia etsi Jerosolyma, aut major ejus pars in tribu erat Benjamin; tamen tota regio duarum tribuum Judaea vocabatur: neque unquam a loco, ubi tribus Benjamin habitabat, memini distingui. Quacumque tandem ratione id factum fuerit, hoc teneamus, Christum a Jerosolymis in Judaeam venisse dici, quemadmodum non Lyranus solum, sed etiam Chrysostomus et Theophylact. et D. Thomas interpretantur. Cur eo venerit, ex sequentibus intelligitur, ut illic baptizare et praedicare inciperet. Nam baptizasse eum ante, non legimus.

Christus incipit baptizare in Judaea. At cur eo potius, quam alio loco baptizare voluit? Haud difficilis conjectura: baptizabat ibi Joannes, qui praeclarum illud de ipso testimonium perhibuerat: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto* [1]). Erat etiam ad baptizandum locus aptus, quia aquae multae ibi erant, magnusque hominum concursus ibi fiebat, ut sequenti versu declaratur. Voluit ergo ibi baptizare, ubi et aquae erant multae, et magna hominum frequentia baptizari volentium, et Joannes, qui baptismo suo auctoritatem daret. Quaerunt Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, quomodo Christus hic dicatur baptizasse, cum Joannes [2]) dicat non ipsum per se, sed per suos discipulos baptizasse. Facilis solutio, baptizasse nunc dicitur, quia ejus auctoritate et nomine ipsius discipuli baptizabant.

Major quaestio ex ipsa hujus quaestionis solutione nascitur, cur non ipse per se baptizabat? Causam Ammonius fuisse putat, quod nondum Spiritus sanctus datus esset, in quo ipse baptizaturus erat. Itaque in ea videtur esse sententia, in qua alii olim graves auctores fuere, baptismum Christi ante Passionem et resurrectionem ejus, unde vim omnem accepit, Spiritum sanctum et remissionem peccatorum non tribuisse. Quod minime obscure Leo docet [3]), et Chrysostomus et Tertullianus [4]), et multis verbis Rupertus hoc loco confirmat. Proficit Ecclesia sapientia et aetate, ut Hilarius ait. Hic hodie error est: itaque caute lector in his auctoribus versari debet. Et vero quis credat discipulos Christi, qui jam tunc baptizabant, ante mortem ejus baptizatos non fuisse?

---

[1]) Matth. 3, 11. [2]) Cap. 4, 2. [3]) Epist. 4. ad Episc. Sic. cap. 3. [4]) Libro de bapt.

Quod si baptizati ante sunt, ab ipso utique, et in Spiritu sancto baptizati sunt, alioqui peccatorum remissionem, quam aliis per baptismum postea dabant, ipsi non acceperunt, quod absurdum profecto dictu est.

Christus ipse aliquos baptizavit.

Baptizabat igitur ipse aliquando ante passionem suam Christus, et in Spiritu sancto baptizabat. Ac fortasse hoc ipso loco baptizavit aliquos. Nam quod postea Joannes dicit, ipsum non baptizasse, non incommode interpretari possumus, non solitum baptizare, etiamsi paucos aliquos aliquando baptizaverit. Multo igitur melior alia ratio est, quam idem indicat Ammonius, et Cyrillus hoc loco, et multis contra Donatistas locis disputans repetit Augustinus, ideo Christum non per se, sed per suos discipulos baptizasse, ut ostenderet, quid inter suum Joannisque baptismum interesset. Joannis baptismus non erat idem, si ab alio, quam a Joanne datus esset, quia Joannis nomine non dabatur, Christi autem baptismus a quocumque daretur, Christi erat, quia non ejus, qui dabat, sed ejus, qui instituerat, Christi auctoritate et nomine dabatur.

Calvini error de baptismo.

Calvini errorem eumdem Christi, Joannisque baptismum facientis apud Matthaeum [1]) refutavimus. Hoc loco verba Cyrilli [2]) ponam, ut quid inter Catholicum et haereticum intersit auctorem lector videat, et quam bene jam tum futuros refutaverit Calvinistas. *Videbat*, inquit, *Joannes Spiritus sancti gratia illuminatus, quam necessarium esset ea narrare, quibus, quantum Christi baptismus Joannis baptismo praestaret, aperiretur. Perspexit haud multo post aliquos futuros, qui aut nullam inter baptismum et baptismum differentiam facerent, sed pari laude utrumque coronarent, aut ob imperitiam et lapsum hominum meliorem esse baptismum Joannis putarent. Nullum enim est tam turpe facinus, quod imperitia non audeat aggredi. Nulla blasphemia tam magna, ut adversus sacratissima Ecclesiae dogmata non dicatur libenter ab iis, qui omnia, ut scriptum est* [3]), *recta pervertunt. Ne igitur temerarii homines aquam Joannis, qua in poenitentiam baptizabat, spirituali baptismo Christi anteferre auderent, causas tam turpis temeritatis evertens, ipsum Baptistam exponit hujus quaestionis nodum dubitantibus suis discipulis dissolvisse. Baptizabat enim Christus per discipulos suos: Joannes non per alios, sed suis manibus.*

23. *Erat autem et Joannes baptizans in Aennon juxta Salim.* Cur dicat illic etiam Joannem fuisse ac baptizasse facile intelligitur. Munit viam ad sequentem historiam, narraturus enim erat, quomodo Joannis discipuli aegre tulissent, quod Christus baptizaret, et Joanne deserto omnes ad eum currerent, ut occasionem haberet exponendi, quod testimonium Joannes de Christo illa eadem occasione reddidisset. Aennon juxta Jordanem fuisse

---

[1]) Cap. 3, 11. [2]) Lib. 2. cap. 57. [3]) Mich. 3, 9.

versus Meridiem, octavo a Scythopoli lapide, auctor Hieronymus [1]). Erat et alius locus eodem nomine juxta Damascum [2]). Ad cujus distinctionem putant quidam Evangelistam addidisse *juxta Salim.* Erat autem *Salim,* aut Selem, ut ait idem Hieronymus [3]), oppidum prope Sichem, de quo infra [4]) dicemus.

24. *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.* Hoc propterea Evangelista mihi videtur adjecisse, ut occurreret tacitae lectoris objectioni. Poterat, qui alios legisset Evangelistas, existimare jam tum Joannem in carcere fuisse, solus enim Joannes narrat, quid Christus post baptismum, et antequam Baptista in vincula conjiceretur, egerit. Poterat igitur objicere, quomodo baptizare Joannes poterat, cum in carcere jam esset. Huic objectioni occurrit Evangelista dicens: *Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.* Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius existimant, voluisse Evangelistam indicare, non debuisse, quamdiu carcere prohibitus non erat, Joannem ab officio baptizandi desistere, etiam Christo baptizante.

Cur incipiente Christo Joannes non destiterit baptizare.

Quaeruntque, cur incipiente baptizare Christo, Joannes non destiterit baptizare. Cujus rei duas rationes afferunt: alteram ideo non destitisse, ut semper aliqui ad se venirent, eosque baptizatos a se et quodammodo initiatos mitteret ad Christum; alteram, ne si desisteret, majore adversus Christum aemulatione ejus discipuli concitarentur, quasi causa esset, ut ipsorum praeceptor obscuraretur et ab officio cessaret. Si enim tam saepe ab eo moniti ipsum, non nisi aqua baptizare, Christum Spiritu etiam sancto baptizaturum, eoque baptizante, idemque saepe praedicare non desinente: tamen invidebant Christo, quid facturos fuisse, si baptizare desiisset? Adde, inquiunt iidem auctores, quod si baptizare desivisset, indignatione quadam, quod Christus etiam baptizaret, fecisse videretur.

Quaestio de purificatione a quibus orta et cum quibus.

25. *Facta est autem quaestio ex discipulis Joannis cum Judaeis de purificatione.* Ἐγενετο οὖν ζήτησις, *excitata igitur est quaestio.* Quod dicit, ex discipulis Joannis, perinde est, ac si diceret, facto initio a discipulis Joannis. Movit enim quaestionem invidia, res natura sua contentiosa. Quod autem sequitur, *cum Judaeis*, in multis antiquis codicibus est μετὰ Ἰουδαίου, *cum Judaeo quodam*, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius indicant se legisse: sed nostram lectionem meliorem esse non dubito. Quorsum autem cum Judaeis, et non potius cum discipulis Christi Joannis discipuli disputabant, cum de Christi baptismo ageretur? Credendum est, illos ipsos Judaeos, quibuscum disputarent, discipulos fuisse Christi: non quidem ex iis, qui Christum semper tamquam ejus familiares sequebantur, sed ex iis, qui ad eum, ut baptizarentur, et ipsum audirent, ventita-

[1]) In locis Hebraicis. [2]) Ezech. 47, 17. [3]) In Epist. ad Evagrium. [4]) Cap. 4, 5.

bant: quos propterea, ut existimo, Joannis discipuli potius, quam familiares discipulos Christi aggressi sunt, quia vel non sunt ausi cum domesticis Christi de Christo ipso disputare, vel non sperarunt, se alios, quam Judaeos eosque nondum familiares Christo ab ipso posse deducere. Atque hac fortasse de causa, quamvis et ipsi suo quodam modo discipuli essent Christi, noluit eos Evangelista discipulos, sed Judaeos appellare.

De qua autem purificatione quaestio fuerit, etiam quidam quaerunt. Suntque nonnulli, qui aliqua specie probabilitatis ducti, non de baptismo, sed de Judaicis, legalibusque purificationibus quaestionem fuisse putent, potuisse enim Evangelistam, si de baptismo disputatum fuisset, baptismum appellare, nunc autem non baptismum, sed purificationem appellasse. Sed ego quidem non dubito, nec ullus bonus auctor, quem legere meminerim, dubitavit, de baptismo Joannis et Christi disputatum fuisse, uter eorum esset melior, ut Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Beda, Theophylactus et Euthymius interpretantur. Quorsum enim dixissent Joanni [1]): *Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum*, si de baptismo quaestio non erat? Ipsum igitur baptismum Evangelista *καθαρισμὸν purificationem* appellavit, quia species quaedam purificationis erat, sicut e contrario omnes etiam legales purificationes, baptismata vocabantur [2]). Qualis haec esset quaestio de purificatione.

26. *Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei.* Ad magistrum suum quaestionem deferunt, quasi excitaturi illum in eamdem, qua jam pleni erant, aemulationem, nec enim suam, sed ipsius agi causam, ejus opinionem periclitari, quam ipsi adversus Judaeos Christi discipulos, et novarum sectatores rerum defendendam suscepissent. Huc enim omnis eorum tendit oratio. Primum *Rabbi*, id est, *praeceptorem* vocant ejus benevolentiam captaturi, ipso nomine monentes, debere eum, cum magister sit, et suam ipsius auctoritatem, et discipulorum suorum partes defendere. Deinde quod dicunt, *qui erat tecum trans Jordanem*, non nominant Christum, aut Jesum, sed *qui erat tecum*, quod despicientium est hominum. Deinde non dicunt: Ille, cum quo tu eras; sed *qui erat tecum*, id est, qui quasi inferior ad te venerat, pro magnoque habebat apud te esse, a te baptizari, abs te commendari: ille, inquam, nunc contra te surgit, et sibi officium tuum usurpat. Denique, *cui testimonium perhibuisti*, ille cui tantum honoris tribuisti, ut per te inciperet hominibus notus esse, nunc quasi ingratus et accepti immemor beneficii, ipso contra te utitur beneficio, te spreto baptizat, et omnes ad eum confluunt. Ad hunc ferme modum Chrysost., Theophylactus et Euthymius edisserunt. *Nec ausi sunt dicere*, inquit Chrysostomus, *quem tu baptizasti, ne Spiritus sancti testimonio contradicere viderentur*,

---

[1]) Vers. seq. [2]) Mar. 7, 4. Heb. 9, 10.

sed dicunt, cui testimonium perhibuisti. Imperfecta oratio est, nihil enim concludunt, nihil a magistro suo petunt, sed rem illi, ut judicant, indignam exponunt, sperantes fore, ut id satis esset, ut indignatus Joannes Christum baptizare prohiberet: aut, ut Augustinus [1]) putat, intelligendam illi quaestionem suam reliquerunt. *Quid dicis? Non sunt prohibendi, ut ad te potius veniant?* Putat Rupertus hos discipulos Joannis fuisse Pharisaeos, ideoque sprevisse Christum, de quibus dictum est [2]): *Pharisaei autem et Legisperiti spreverunt consilium Dei.* Sed id alio dictum est sensu.

Joannes iterum de Christo dat testimonium.

27. *Respondit Joannes, et dixit: non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de coelo.* Hujus rei causa, ut ait Ammonius, quaestio illa discipulorum Joannis divina providentia orta est, ut hoc iterum Joannes testimonium Christo perhiberet. Mirum, non reprehendisse Joannem acerbius discipulos suos, tam absurde de Christo sentientes. Sed prudenter, ut ait Chrysostomus, id fecit, ne a se discederent, et ad Christum non irent, volebat enim patientia sua Christo eos lucrifacere. Quod autem ait: *non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de coelo*, Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus de Christo dictum putant, quasi sensus sit: Nolite Christo gloriam suam invidere, quidquid enim habet, de coelo habet. Itaque hinc Euthymius et Chrysost. Christi divinitatem probant. Cyrillus vero, Augustinus, Beda, Strabus et Rupertus de Joanne intelligunt, quasi dicat: Ego quidquid sum, quidquid habeo, de coelo habeo, *non enim potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de coelo.* Ambo quidem docemus, ambo baptizamus, sed ille sua, non ab alio accepta, ego illius, id est, accepta de coelo auctoritate. Ille enim Deus, ego homo sum, et *non potest homo accipere quicquam, nisi datum ei fuerit de coelo.*

Sed potest dubitari, cur non potius dixerit: Non potest homo habere quicquam, nisi fuerit ei datum de coelo, quemadmodum dixit D. Paulus: *Quid habes, quod non accepisti* [3])*?* et Jacobus [4]): *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum.* Nam manifestum est, neminem posse quidquam accipere, nisi datum. Puto ego sensum hunc esse: Nemo potest accipere quicquam ex se, aut aliunde, quam ex coelo. Loquitur autem, ut ait Euthymius, de rebus bonis, de gratia, de virtute, de sanctitate, de auctoritate baptizandi, quas in Joanne discipuli ejus admirabantur. Nam vitia quidem ipsi a nobis ipsis accipimus. Simile est, quod Christus discipulis suis postea respondit, volentibus eum prohibere, qui ejus nomine daemonia ejiciebat, nec ipsum sequebatur. *Nolite*, inquit, *prohibere eum, nemo est enim, qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me* [5]).

---

[1]) Tract. 13. [2]) Luc. 7, 30. [3]) 1 Cor. 4, 7. [4]) Jacob. 1, 17. [5]) Marc. 9, 39.

28. *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis.* Ipsorum eos verbis coarguit. Produxerant enim Joannis testimonium, ut Christo facerent invidiam. Retorquet idem in eos Joannes testimonium dicens: hoc ipso, quod dicitis me illi testimonium perhibuisse, testimonium ipsi mihi perhibetis, quod confessus fuerim eum esse majorem me. Quare ergo huic ipsi meo, quod profertis, non creditis testimonio, et istam relinquentes contentionem, illum potius, quam me sequimini? In hanc sententiam Augustinus, Beda, Theophylactus et Euthymius edisserunt. *Quid vos fallitis ipsos?* inquit Augustinus. *Mihi quomodo proposuistis quaestionem? Quid mihi dixistis? Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti? Nostis ergo quale testimonium illi perhibui? Quomodo dicturus sum, non esse illum, quem dixi esse?*

29. *Qui habet sponsam, sponsus est, amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.* Exemplo de medio sumpto docet, quid inter se et Christum intersit, tantum nimirum, quantum inter sponsum et amicum sponsi. Christum sponsum esse, se ejus esse amicum. Primo loco exemplum ipsum declarandum, deinde accommodandum ad Christum et Joannem, de quibus agitur. Quid est, *qui habet sponsam, sponsus est?* Perinde est, ac si dicat, quamvis in nuptiis multi sint, tamen non omnes sponsi sunt: unus tantum is, cui sponsa traditur, et in cujus est potestate, sponsus est: ille solus pro sponso honorandus. Caeteri, qui nuptiis intersunt, sponsi non sunt, sed aut amici, aut ministri sunt sponsi, qui non ideo ad nuptias venerunt, ut ipsi tanquam sponsi honorentur, sed ut sponsum tamquam inferiores honorent. Quod autem ait: *Stat, et audit eum,* plerique allegorice interpretantur, Augustinus praesertim, Chrysostomus, Beda et Theophylactus, de quorum sententia postea disseremus.

Ego literalem sensum esse arbitror, amicum stare, id est, interesse nuptiis, stare, ut persona sua nuptias honoret, sicut stare solent tamquam statuae, qui nihil aliud agunt, quam personam repraesentare, stare tamquam spectatorem sponsi et sponsae, caeterum sponsam nec attrectare, nec amatorie alloqui, non tantum audere, non tantum sibi tribuere: quod si faceret, ingens scelus esset. Quod autem sequitur, *audit eum,* bene Theophylactus interpretatur, audit sponsum cum sponsa amatorie colloquentem, ejusque vocem audiens vehementer gaudet, hoc est: *gaudio gaudet propter vocem sponsi,* quod videat eum amare sponsam, et ab ea pariter amari.

Exemplum Christo et Joanni accommodatur.

Quod attinet ad accommodationem exempli, non dubium, quin Christum sponsum, se amicum sponsi, id est, Christi esse significaverit: sponsam non indicat, sed haud dubie Ecclesiam esse intelligit, quam et D. Paulus [1]) Christi sponsam appellat. Quare

[1]) 2 Cor. 11, 2. Ephes. 5, 25. 27.

autem Christus sponsus appelletur, et quaenam fuerint ejus nuptiae, apud Matthaeum [1]) disputatum a nobis est.

Hoc loco illud explicandum, et est in primis ad intelligendum verum sensum necessarium, quomodo hoc exemplo Joannes probet, quod probare debuit, Christum se esse majorem, nec enim si sponsus est, continuo major est. Saepe majores honoris causa minorum nuptiis intersunt. Respondeo hoc unum Joannem, quod in quaestione versabatur, probare voluisse, Christum potius, quam se honorandum esse, quia ille sponsus, ipse amicus tantum sponsi erat, et sponsus est, cui in nuptiis primus tribuitur honos: ejus enim honorandi causa ad nuptias caeteri veniunt. Hoc enim erat, quod ejus discipulos urebat, quod viderent magis Christum, quam Joannem praeceptorem suum honorari, majoresque ad eum hominum fieri concursus: hunc illis accommodatissimo exemplo errorem eripit. Inde tamen sequitur, illum Joanne esse majorem, si enim sponsus est, non quomodo unus homo de caeteris, qui unam aliquam uxorem duxit, sed quomodo is, qui tanquam omnium hominum dominus, totam sibi prius captivam primum redemit, deinde despondit Ecclesiam, caesariem illi peccatorum radens, et ungues vanitatum mundanarum circumcidens, quemadmodum in veteri lege de muliere captiva despondenda, si eam captor adamasset, praeceptum erat [2]), sequitur eum majorem esse, quam Joannem.

Quo autem modo Joannes sponsi, id est, Christi vocem dicatur audire, non ita facile est dicere. Augustinus et Beda, ut paulo supra indicabamus, allegorice id interpretantur, quasi vocem Christi, id est, ejus, non suam doctrinam audiverit. Non credo ego hoc esse ad Christum et Joannem accommodandum, dictum enim est, quia ita fieri solet, ut saepe diximus multa in parabolis dici solere. Sed si accommodandum ad Christum et Joannem est, certe non verba, sed sensus est accommodandus. Itaque quaerendum nobis est, quae illa Christi vox sit, quam audiens Joannes laetatus fuerit.

Cum amicus dicitur gaudere *propter vocem sponsi*, non significatur propter solam ejus vocem gaudere, ac ne propter vocem quidem, sed propter ea omnia, quibus verus sponsus declaratur, sive verba cum sponsa facta, sive aliae quaecumque actiones sint, sed vocem pro omnibus, quibus sponsus cognosci solet, posuit. Quare Joannes vocem Christi audivit, non solum cum loquentem et Ecclesiam sponsam suam docentem audivit, sed cum baptizantem, cum miracula facientem, cum alia omnia agentem vidit, quibus se verum esse Christum, id est, sponsum declarabat. Quae omnia videns, tantum abest, ut contabuerit invidia, ut ejus discipuli putare videbantur, ut magnam etiam inde laetitiam animo coeperit. Hoc est, quod dicit: *Hoc ergo gaudium meum impletum est*, id est, consecutus sum, quod ma-

---

[1]) Cap. 22, 2. [2]) Deut. 21, 12.

xime optabam, ut Christum declaratum viderem, itaque nihil jam mihi gratius potest accidere. Quasi dicat, quod Simeon ille dixit [1]): *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum.*

Cur se Joannes amicum, non ministrum vocaverit.

Quaerunt Chrysostomus et Euthymius, cur se Joannes amicum potius, quam ministrum appellaverit, cum vere minister fuerit, et nomen ministri plus modestiae, nomen amici plus arrogantiae prae se ferre videatur: hoc enim ipsum, amicum esse sponsi, honorificum erat. Respondent quaestionem fuisse de gaudio, utrum de Christi splendore ac dignitate gauderet, an doleret, voluisseque probare, gaudere se, ideo amicum potius, quam ministrum, appellasse, quia gaudere de honore sponsi magis proprium amici, quam ministri est.

30. *Illum oportet crescere, me autem minui.* Facile haec sententia intelligitur ex superiore. Quandoquidem ille verus sponsus est, ego amicus tantum sponsi, qui sponsam ad illum, id est, homines adducebam, quem νυμφαγωγὸν, id est, *sponsae ductorem* Graeci vocant, quamdiu quidem sponsam ducebam, antequam sponsus ipse appareret, aliquis fortasse mihi honos debebatur; demonstrato vero et cognito jam sponso, *illum oportet crescere, me autem minui*, id est, ejus honorem dignitatemque convenit crescere, meum decrescere. Antequam Sol appareat, Lucifer quasi praenuntius ejus toto maxime coelo splendet; quo magis Sol appropinquat, eo magis obscuratur. Hoc sensu Chrysostomus, Theophylactus et Euthym. sunt interpretati.

Christus non vere crevit, et Joannes non vere fuit imminutus.

Commode autem Cyrillus adnotavit, non esse hoc de vero Christi incremento, veraque Joannis imminutione, sed de utriusque opinione intelligendum. Nam neque Christus re ipsa major, neque Joannes minor futurus erat, sed majorem Christus apud homines opinionem, minorem Joannes habiturus. Non quod minorem homines de illo existimationem, quam ante habituri essent, sed quod de Christo majorem, cujus comparatione Joannis opinio, etsi re quidem vera non decresceret, tamen decrescere videretur. Sicut a portu solventibus recedere videtur terra, non quia recedit, sed quia ipsi procedunt.

Melius fortasse Gregorius [2]). *Qua in re*, inquit, *quaerendum est, in quo crevit Christus, in quo imminutus est Joannes, nisi quod populus Joannis abstinentiam videns, remotum hunc ab omnibus esse conspiciens, eum esse Christum putabat: Christum vero cum publicanis comedentem, inter peccatores ambulantem intuens, eum non Christum, sed esse prophetam credebat? Sed dum per accessum temporis, et Christus, qui propheta esse putabatur, Christus est agnitus, et Joannes, qui Christus esse credebatur, propheta esse innotuit, impletum est, quod de Christo suus praecursor praedixit: Illum oportet crescere, me autem minui. In aestimatione*

---

[1]) Luc. 2, 29. 30. [2]) Hom. 20. in Evang.

quippe populi Christus crevit, quia agnitus est, quod erat, et Joannes decrevit, quia cessavit dici, quod non erat.

Augustinus[1]) et Beda duas subtiles quidem interpretationes adhibent, sed allegoricas. Alteram, quasi Joannes in omnium hominum persona loquatur, qui veniente Deo minuti sunt, quia se peccatores esse cognoverunt, Deus vero crevit, quia ejus gloria magis est aucta. *Antequam veniret Dominus Jesus gloriabantur homines de se, venit ille homo, ut minueretur hominis gloria et augeretur gloria Dei. Etenim venit ille sine peccato, et invenit omnes cum peccato.* Alteram, ut ad utriusque mortem alludatur; Christum enim crevisse, quia a terra in crucem exaltatus est, Joannem minutum fuisse capite, quia securi percussus. Allegoricum etiam, quod Ambrosius ait[2]), Joannem Judaeorum, Christum Christianorum personam gerere, sensumque esse, oportere deinceps Christianum populum crescere, decrescere Judaicum. Simile quod idem scribit Ambrosius[3]), Augustinus[4]) et Hieronymus[5]), Joannem legem Mosis, veteresque prophetias, Christum legem Evangelicam, gratiamque significare, qua crescente, illa decreverint.

Magis mirum, graves auctores fuisse, qui hunc locum aut de tempore, quo Christus Joannesque nati sunt, intelligendum putaverint, aut ad id certe tempus accommodaverint, Christum natum esse media hyeme, cum dies crescere, Joannem post solstitium aestivum, cum decrescere incipiunt. Lego hoc apud Chrysost.[6]), lego apud Ambrosium[7]). *Verum*, inquit, *est, quod ait Joannes Baptista de Domino salvatore dicens: Illum oportet crescere, me autem minui, si quidem hoc potissimum etiam ipsis temporibus approbetur. Ecce enim in nativitate Christi dies crescit, et in Joannis nativitate decrescit. Illo oriente lux proficit, hoc nascente minuitur. Ipsa enim quodammodo tempora famulantia partibus suis, cum detrimentum faciunt, servus gignitur, cum autem Dominus nascitur, consequuntur augmentum.* Lego apud Augustinum[8]): *Joannes ipse illum*, inquit, *oportet crescere, me autem minui. Quod et diebus, quibus nati sunt, et mortibus, quibus passi sunt, figuratum est. Nascitur namque Joannes, ex quo dies incipiunt minui, nascitur Dominus, ex quo dies incipiunt crescere. Capite ille minuitur, dum occiditur, hic vero attollitur in cruce.* Ingeniose haec dicta sunt, sed intelligat lector, dicta concionatorie, quemadmodum et ipsum ad populum concionantem dicere non prohibeo, modo maneat illum, quem ex Gregorio adduximus, verum esse sensum.

Cur Joannem minui, Christum crescere opus sit.

31. *Qui desursum venit, super omnes est.* Reddit Joannes causam, quam ob rem illum oporteat crescere, se autem minui, quia ille de coelo, ipse de terra est. Causam autem reddit plus

[1]) Tract. 14. [2]) Lib. 2. in cap. 3. Luc. [3]) Serm. 12. de Nat. Dom. [4]) Lib. 83. qq. q. 58. et serm. 36. de Sanct. [5]) In com. in cap. 4. ad Galat. [6]) Hom. de nat. Joan. Baptistae. [7]) Serm. 12. de Nat. Dom. [8]) Serm. 21. de sanct. et in lib. 83. qq. q. 58.

etiam probantem, quam erat necessarium. Non enim solum probat, Christum majorem esse se; sed etiam majorem omnibus. Est enim de coelo, itaque origo ejus et nobilitas postulat, ut non solum supra me, sed supra omnes etiam homines honoretur. Quid sit, de sursum esse, nemo melius, quam Cyrillus Alexandrinus explicat, non solum, quod ut homo de Spiritu sancto conceptus fuerit, ut alii nonnulli interpretes intelligunt, aut de coelo, coelestive natura, atque praecellenti, ut Ariani interpretabantur, sed quod ex Patris substantia sit.

Desursum esse inScriptura quid significet.

De sursum enim esse in Scriptura sacra hoc significare, esse ex Deo, ut[1]): *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Et vero manifestum hoc loco est, Christum omnibus aliis tanquam Deum hominibus, tanquam creatorem creaturis opponi. Si enim de sursum venire nihil significat majus, quam de coelo descendere, cur de solo Christo, ut Cyrillus argumentatur, tanquam singulare quiddam et proprium dictum est, quod de sursum venerit, cum saepe Angeli de coelo descendant? Quod autem dicit, *super omnes est, ἐπάνω πάντων ἐστὶν*, idem Cyrillus et Ammonius presbyter de omnibus generaliter rebus intelligunt, supra omnia, id est, supra omnes creaturas esse, itaque esse creatorem. Quod etsi vera sententia est, tamen si germanum hujus loci sensum spectemus, magis Augustini, Chrysostomi, Theophylacti et Euthymii interpretationem probo, ut de solis hominibus intelligatur. Nam etsi omnibus creaturis infinito discrimine major est, tamen cum solis hic hominibus comparatur. Quin Beda ad solum restringit Joannem: supra omnes, id est, supra me. Sed nimis enervat vim generalis sententiae.

Quid est supra omnes homines esse.

At quid est, Christum supra omnes homines esse? Chrysostomus et Euthymius in hunc sensum exponunt, *super omnes est*, id est, omnium dignissimus est fide, non indiget meo, aut cujusquam testimonio. *Ego*, inquit, *non ab homine testimonium accipio*[2]). Potius de dignitate et honore loqui videtur Joannes *super omnes est*, id est, major est omnibus, majoreque honore dignus. De hac enim re sermo erat: *Illum oportet crescere, me autem minui.*

Qui est de terra, de terra est. Non est, ut videtur, tautologia. Nam priore loco, *esse de terra,* est originem e terra ducere; posteriore, ex terra constare, terrenum esse, ut Augustinus[3]) exponit. Legit enim, *qui de terra est, terra est.* Quemadmodum supra[4]) dixit Christus: *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Ergo priore loco praepositio *ἐκ*, *de*, significat originem, posteriore materiam. Quid igitur? inquit Chrysostomus, an Joannes animam non habebat, quae de terra non erat? Respondet habuisse; sed isthuc

[1]) Jac. 1, 17. [2]) Cap. 5, 34. [3]) Tract. 14. in Joan. [4]) Vers. 6.

de terra esse, nihil aliud significare, quam humilem et abjectum esse. At non videtur spectasse Joannes, nisi primam hominis originem, quae ex limo terrae fuit[1]), quemadmodum D. Paulus ait[2]): *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de coelo coelestis*, ut recte Rupertus interpretatur. Sensus denique est, qualem quisque originem, talem naturam, et qualem naturam, talem sermonem habet. Qui ex terra habet originem, terrestrem naturam habet et terrena loquitur, qui coelestem, coelestia.

Quid ergo, an Joannes coelestia non loquebatur? Utique, nam ejus baptismum atque doctrinam coelestem fuisse, indicat Christus[3]), et Pharisaei cum Joannis consilium despexerunt, dicuntur Dei sprevisse consilium[4]), et supra[5]) dicitur a Deo missus fuisse, et[6]): *Ego*, inquit, *nesciebam eum*, *sed qui misit me baptizare in aqua*, *ille mihi dixit*. Itaque Joannis etiam testimonium divinum erat. Respondent Chrysostom., Theophylactus, Euthymius, coelestia quidem locutum Joannem, sed illa ipsa coelestia si cum iis, quae Christus locutus est, comparentur, fuisse terrena. Melius Augustinus et Beda, Joannem quidem et caeteros omnes natura sua non nisi terrena loqui, divina tamen gratia aliquando loqui coelestia. Probabilius, inquam, hoc est, quam illud Chrysostomi, quod modo diximus. Nam eadem verba a Joanne dicta, terrena, a Christo, coelestia erant, non comparatione rerum, sed origine diversa personarum. Eodem tendit, quod Cyrillus dicit, ea quae dicebat Joannes, quamvis per se coelestia essent, quatenus ab homine terreno dicebantur, fuisse terrena, quia vim homo non habebat ea in animis hominum imprimendi: eadem vero a Christo dicta fuisse coelestia, quia tanquam Deus una cum verbis divinam quamdam in animis virtutem ingenerabat. Origenes vero in Graeca Catena interpretatur, prophetas quidem locutos esse coelestia non sua, sed aliena persona, id est, Dei: propterea solitos dicere: *Haec dicit Dominus*, et: *factum est verbum Domini ad me*, non sicut Christus dicebat: *Ego autem dico vobis*.

32. *Et quod vidit*, *et audivit*, *hoc testatur*. Quia desursum est, ut supra dixerat, id est, de coelo, propterea cum de rebus coelestibus atque divinis loquitur, tanquam de rebus sibi familiaribus et domesticis loquitur, quas saepe vidit, saepe audivit; hoc est, *quod vidit*, *et audivit*. Itaque necessaria non est illa Augustini disputatio, quomodo viderit, nihil enim aliud est vidisse, audisseque, quam res divinas tanquam sibi domesticas, quasque saepe tractaverat, cognitas habere. Nec enim verus sensus, visus et auditus, ut Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus et Euthymius adnotarunt, significatur; sed quia ho-

---

[1]) Gen. 2, 7. [2]) 1 Cor. 15, 47. [3]) Matth. 21, 25. [4]) Luc. 7, 30 [5]) Cap. 1, 6. [6]) Vers. 33.

mines, quae auditu simul ac visu norunt, ea maxime, certissimeque testantur, eos duos sensus Christo, quatenus Deus est, tribuit. Si quis in verbis haerere volet, ad hunc etiam modum interpretari poterit, vidisse Christum, quae loquebatur, non sensu, ut Chrysostom. monet, sed natura sua, sicut Deus dicitur videre omnia, audisse autem a Patre, quia et scientiam et omnia prorsus, quae habet, una cum natura accepit a Patre. Accipere est audire. Nam et Latine accipere pro audire saepe dicimus. Hoc enim sensu dicere solet Christus: *Ego quae audivi ab eo, haec loquor in mundo infra* [1]), et: *omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis* [2]), et: *mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris* [3]), et: *sermonem quem audistis, non est meus, sed ejus, qui misit me, Patris* [4]). Eadem sententia dixit supra [5]), *unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Esse enim *in sinu Patris*, est vidisse, et audisse, quae loquebatur.

Et hoc ipso cap. [6]), *quod scimus, loquimur, et quod vidimus, testamur, et testimonium nostrum non accipitis*, sicut hoc loco Joannes addit: *et testimonium ejus nemo accipit*, pertinaciam et incredulitatem hominum, suorum vero maxime discipulorum, ut ait Euthymius, reprehendens, quod Christo id est, ipsi Deo loquenti non crederent: sibi vero crederent, qui nihil, nisi quod ab eo accepisset, loqueretur. Quod dicit, *nemo*, hyperbole est, nec enim nemo, sed pauci ejus testimonium acceperunt, ut Chrysostomus ait, quod multo magis probo, quam quod Origenes in Graecorum Catena dicit, neminem accepisse, quia etsi acceperunt aliqui, tamen nemo eorum vim testimonii ejus omnino assecutus est, et quam quod Augustinus et Beda dicunt, neminem reproborum accepisse. Nam Petrus quidem, Andreas, Philippus et Nathanaël jam acceperant [7]), et ipse Joannes statim indicat aliquos ejus testimonium accepisse.

33. *Qui autem accepit ejus testimonium, signavit, quia Deus verax est.* Occasione superioris sententiae docet Evangelista reliquo capite, quid consecuti sint, qui Christi testimonium acceperunt: quid, qui non acceperunt. *Qui accipit*, inquit, *testimonium ejus, signavit, quia Deus verax est.* Perversa in hunc locum est haereticorum interpretatio, qui sic intelligunt, signare credentem, quod Deus verax sit, quia Spiritus S. tanquam arrha illi datur, qui ejus animum firmet, testimoniumque illi reddat, quod Dei Filius sit, veraque credat. Nam etsi id non eo, quo ipsi, sed eo sensu, quo D. dicit Paulus, verum est [8]), tamen illud non est obsignare, sed obsignari. Itaque D. Paulus illo loco non dixit nos obsignare, sed *obsignari Spiritu Dei sancto*, Joannes vero hic non dicit eum, qui Christi recipit testimonium,

---

[1]) Cap. 8, 2. 6. [2]) Cap. 15, 15. [3]) Cap. 7, 16. [4]) Cap. 14, 24. [5]) Cap. 1, 18. [6]) Vers. 11. [7]) Cap. 1, 40. 42. 45. 47. [8]) 2 Cor. 1, 22. et Eph. 1, 13.

obsignari, sed obsignare: hic obsignat Deum, ille obsignatur a Deo. Sensus ergo est, eum, qui Christi recipit testimonium, eo ipso testari, et quasi adhibito sigillo profiteri, Deum esse veracem. Nemo enim credit, nisi quod verum esse putat. Quare, qui Christi testimonium credit, verum esse confirmat, et cum Dei testimonium sit, testatur se credere Dei testimonium verum esse: hoc igitur *signavit*, *quia Deus verax est.*

Quis est, dicet aliquis, qui non credat Deum esse veracem? Nemo, nisi si adeo impius est, qui Deum ipsum esse non credat. Sed hoc interest inter eos, qui Christo credunt, et eos, qui non credunt: quod illi, cum Deum veracem esse credant, id ipsum non solum generaliter et universe, ut omnes homines credunt, sed re ipsa, et, ut sic dicam, in particulari se credere declarant, cum id credant, quod re ipsa a Deo dictum est. Hi vero, etsi credunt generaliter; tamen dum in particulari Christo non credunt, ostendunt se quodammodo, ne generaliter quidem credere.

Illa quaestio rem magis continet, pro quo nomen Dei ponatur, cum dicit Joannes, *signavit*, *quia Deus verax est.* Potest enim vel ad Patrem, vel ad Christum ipsum referri: si ad Patrem, hic erit sensus, dum credit Christo, testatur se Patri credere, quia quidquid Christus dicit, apud Patrem vidit, ab eoque audivit, id est, accepit. Atque hoc quidem modo, ut Cyrillus auctor est, Ariani interpretabantur. Quae interpretatio, si ipsorum veneno infecta non fuisset, falsa non esset: Christum enim quidquid loquebatur apud Patrem vidisse, ab eoque audivisse, ipse testatur [1]), sed nimirum intelligebant Ariani, Christum audivisse a Patre tanquam discipulum a magistro, tanquam creaturam a Creatore. Itaque merito eos Cyrillus magno studio et contentione refellit, probatque Deum hoc loco Christum ipsum appellari. Manifestum enim esse, aliquid hic de illo proprium dici atque singulare, quod de nullo umquam propheta dictum legimus. Si autem sensus esset, qui recepit testimonium Christi, obsignare, quod Deus, id est, Pater verax est, quia Christus acceperat a Patre, idem de omnibus sanctis prophetis dici potuisse; omnes enim quae dicebant a Deo accepisse.

34. *Quem enim misit Deus*, *verba Dei loquitur.* Confirmatio est superioris sententiae. Propterea enim qui recipit Christi testimonium, obsignat, quia Deus verax est, quia Christus a Deo missus est, et verba Dei loquitur. *Mea doctrina*, inquit, *non est mea*, *sed ejus*, *qui misit me* [2]). Quaerit August. [3]). *Quid? ipsum Joannem nonne Deus misit? An non ipse dixit* [4]) *: Qui me misit baptizare in aqua? et de illo dictum est* [5]) *: Ecce ego mitto Angelum meum*, *qui praeparabit viam tuam ante te? Nonne et ipse verba Dei loquitur*, *de quo dictum est*, *quod sit amplius*

---

[1]) Cap. 8, 26. et 15, 15. [2]) Cap. 7, 16. [3]) Tract. 14. [4]) Sup. cap. 1, 33. [5]) Malach. 3, 1. Marc. 1, 2.

quam propheta[1])*? Si ergo et ipsum Deus misit, et verba Dei loquitur, quomodo ad distinctionem de Christo eum dixisse accipimus: Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur?* Respondet August. ex verbis sequentibus sensum intelligi; Christum missum fuisse, accepto non ad mensuram Spiritu: alios missos sua quemque secundum mensuram donationis Christi accepta gratia. Melius, ut opinor, Theophylactus, auctor licet Augustino minime comparandus, Christum missum fuisse a Deo, sicut radii mittuntur a Sole, itaque ejusdem esse naturae, et cum loquitur, verba Dei, id est sua et propria loqui: caeteros missos ut servos, quibus mandata data sint, ut hoc, aut illud loquerentur. Simile, quod Rupertus dicit, quod ejus verbis recitabo. *Qui non communi*, inquit, *more naturae, ex traduce in matris uterum transfusus est, sed a Deo in hunc mundum venit, missus est. Qui non ut ego, et prophetae omnes, ad hoc natus est: ut mitteretur, sed ad hoc missus est, ut nasceretur: hic verba Dei loquitur, id est, sic loquitur, quomodo Deus.* Res mihi videtur facilis.

Christus a Patre quomodo missus.

Solus Christus dicitur missus non ex uno loco in alium, aut quod datus illi spiritus sit, quem ante non habuerit, quo sensu prophetae omnes et Joannes missi dicuntur: sed quod solus de coelo venerit, sicut dixit[2]): *Qui desursum venit, super omnes est:* ideo solus verba Dei loquitur, id est, nihil loquitur nisi divinum: quia a Deo processit, et venit in mundum: solus inter eos, qui hactenus locuti sunt verba Dei, quasi sua, quasi propria, quasi Deus locutus est, non per visionem, non per somnum, non per homines, aut angelos accepta, sicut prophetae loquebantur. Aliter enim Deus per prophetas, aliter per Filium in novissimis temporibus locutus est[3]). Vide quae supra[4]) dicta sunt.

Christus quomodo solus missus sit.

Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum. Christo, nam hominibus quidem ad mensuram dat[5]), ut Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Ammonius, Eucherius[6]), Beda, Rupertus, Theophylactus et Euthymius non solum exponit, sed etiam legit: *Non enim huic ad mensuram dat Deus spiritum.* Quid sit *ad mensuram*, vel non ad mensuram dare, facile ex ipsis habentibus intelligitur.

Habere ad mensuram Spiritum, est unum, eumdemque hominem non totum habere Spiritum, sed cum, ut ait D. Paulus[7]), *alii datur sermo sapientiae: alii sermo scientiae.* Habere Spiritum non per se, sed per participationem, ut Theologi loquuntur, id est, ad mensuram habere: et eo modo dare, est ad mensuram dare. Habere autem per se, ac totum, non participatum Spiritum, est illum non ad mensuram habere, et hoc modo dare est, non ad mensuram dare. At qui datum habet, quomodo per se, quomodo non participatum, quomodo non ad mensuram habet? Quia non dono, sed natura, non largitione, non distributione, sed

---

1) Matth. 11, 9. 2) Vers. 31. 3) Hebr. 1, 1. 4) Vers. 31. 5) 1 Cor. 12, 7. Ephes. 4, 7. 6) In qq. in Joan. 7) 1 Cor. 12, 7.

generatione datum habet. Per se autem quisque habet, quod natura habet. Unde sequitur illud, quod Cyrillus tradit eum, qui spiritum non ad mensuram habet, et aliis dare posse, eos vero, qui ad mensuram habent, dare non posse: objicientique sibi etiam Apostolos per impositionem manuum Spiritum sanctum solitos dare [1]), respondet Apostolos non per se, non propria auctoritate, tanquam rem suam, sed orando tanquam rem alienam precibus impetratam tradidisse.

Necessariam hoc loco interpretes quaestionem praetermittunt, quomodo Joannes probet, Christum verba Dei loqui, ex eo quod non ei ad mensuram Deus Spiritum dederit, hoc enim apparet hac ratione probare voluisse. Sic opinor: qui ad mensuram spiritum habet, non necesse est, ut quidquid loquitur verbum Dei sit; potest enim aliquando non Dei, sed suo ipsius spiritu loqui, quod saepe prophetae faciebant. Qui autem non ad mensuram habet spiritum, cum non alium spiritum, quam divinum habeat, non potest nisi ex spiritu Dei loqui: itaque quidquid loquitur, verbum erit Dei.

35. *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.* Haec verba et ad praecedentem, et ad sequentem sententiam referri possunt. Ad praecedentem Ammonius, Augustinus, Chrysostomus et Euthymius hoc sensu referunt, ut quoniam missum dixerat Christum, et spiritum illi datum, ne tanquam servus missus putaretur, declaret fuisse Filium, ideoque tantopere dilectum, omniaque in manu ejus tradita. Theophylact. contra, quia Joannes de Christo tanquam de Deo locutus fuerat, de eodem nunc tanquam de homine loqui. Ad sequentem autem sic, ut quoniam dicturus erat, *qui credit in Filium, habet vitam aeternam*, causam ante ejus rei ponat, *quia Pater diligit Filium.* Melius, opinor, intelligemus causam reddi, cur non ad mensuram datus sit illi Spiritus, quia cum Filius unicus sit, omnia quae Pater habet, cum eo communicat. Porro, quae hic dicuntur, alii de Christo tanquam Deo dici putant, ut Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Phoebadius [2]). Utramque sententiam Cyrillus et Theophylactus probabilem putant. Si ergo tanquam de Deo dici intelligamus, non sic intelligendum est, quod dicitur: *Pater diligit Filium*, quasi causa hic reddatur, cur omnia Pater in manus ejus dederit, non enim diligendo sed generando dedit illi omnia: sed ita intelligendum, ut illa conjunctio *καὶ*, *et*, idem valeat quod: atque adeo omnia in manus ejus tradidit: aut, non solum Pater diligit Filium: sed omnia etiam tradidit in manus ejus. Non possumus melioribus verbis interpretari quam Augustini [3]).

Adjecit, inquit, *omnia dedit in manus ejus, ut nosses et hic, qua distinctione dictum sit: Pater diligit Filium. Quare enim? Pater non diligit Joannem? Et tamen non omnia dedit in manu*

---

[1]) Act. 8, 17. 18. et 19, 6. [2]) In lib. contra Arian. [3]) Tract. 14.

ejus. Pater non diligit Paulum? et tamen non omnia dedit in manu ejus. Pater diligit Filium, sed quomodo Pater Filium, non quomodo dominus servum, quomodo unicum, non quomodo adoptatum. Itaque omnia dedit in manu ejus. Quid est omnia? ut tantus sit Filius, quantus est Pater. Ad aequalitatem enim sibi genuit eum [1]), *cui rapina non esset, in forma Dei esse aequalem Deo. Pater diligit Filium, ei omnia dedit in manu ejus. Ergo cum ad nos Pater dignatus est mittere Filium, non putemus aliquid minus nobis missum, quam est Pater, Pater mittens Filium, se alterum misit.* Si de Christo, tanquam de homine interpretemur, nec sic quidem proprie amor tanquam causa reddetur, cur omnia Pater in manus ejus dederit. Non enim prius Pater hominem illum Christum dilexit, deinde omnia illi dedit: sed simul formavit, et Filii personae conjunxit, simul omnia, quae habebat, cum eo communicavit, ut exponit Ammonius, postea dilexit. Omnia enim, quae habebat Pater, et Filius antequam homo fieret, habebat, et cum naturam humanam sumpsit, omnia cum homine communicavit.

Quid est omnia dedit in manu ejus.

Quod autem dicit: *Omnia dedit in manu ejus*, quidam sic exponunt: Omnia dedit hominibus per manum ejus, non satis, ut mihi videtur, apte, cum hic non quid nobis per illum, sed quid illi ipsi Pater dederit, Joannes agat, alioqui non dixisset, *Pater diligit Filium:* sed Pater diligit nos in Filio, sicut dixit D. Paulus [2]): *Gratificavit nos in dilecto filio suo.* Neque dixisset, ut opinor, δέδωκεν, *dedit*, sed δίδωσι dat. Praeterquam quod praeter omnium bonorum auctorum opinionem hoc dicitur. Illi ergo dedit, ut tanquam naturalis Filius haberet, sed tanquam homini dedit, non solum ut sibi ipse haberet, sed ut ea hominibus, quibus vellet, et quatenus vellet, distribueret. Propterea fortasse dixit *in manu ejus*, id est, in ejus potestate, ut significaret posse eum, quibus velit, et quatenus velit, dare, intelligerentque discipuli, quibuscum loquebatur, quique tantam illi gloriam invidebant, non posse quemquam, nisi per eum quidquam habere. Sensus igitur est, Filium non solum, quia natura sua Deus est, sed etiam, quia Pater voluit, et omne quodammodo jus, quod in homines habebat, in illum transtulit, omnem non solum suam, sed etiam Patris ac totius S. Trinitatis habere potestatem, omnium personarum personam gerere, ut possit de hominibus quidquid velit, facere. Propterea, qui in eum credit, in Deum credere, qui non credit in eum, in Deum non credere: et qui credit in eum, habere vitam aeternam, qui autem non credit, non habere, sed iram Dei manere super eum. Eodem sensu atque eandem ob causam Christus ipse dixit [3]): *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes,* et [4]): *Pater venit hora, clarifica filium tuum, sicut dedisti ei potesta-*

[1]) Ad Phil. 2, 6. [2]) Ephes. 1, 6. [3]) Matth. 28, 18. [4]) Joan. 17, 1. 2.

tem omnis carnis, et [1]): *sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus.*

Christus est via unica, qua ad salutem pervenitur.

36. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam, qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.* Videtur Joannes docere his verbis voluisse, Filium unicam esse viam, qua salutem consequi homines possint. Itaque conclusio haec est superioris disputationis. Quia enim Pater tradidit omnia in manus ejus, necesse est, ut quisquis vitam aeternam, quam solus Deus dare potest, habere velit, de ejus accipiat manu: quod facere non potest, nisi credat. Fides enim est, qua ad Deum pervenimus. Notavit Chrysostomus Joannem, quamvis cum illis solis suis discipulis loqueretur, qui aegre ferebant, quod Christus baptizaret, et omnes ad eum fluerent, generali tamen uti sententia, qua omnes omnino homines comprehendit, *qui credit in Filium*, quisquis sit, *habet vitam aeternam:* quisquis non credit, non habet.

Habere autem dicitur vitam aeternam, qui credit, non habiturus ex se, vel quia Christum per fidem habet, qui ipsa per se vita est, quia *in ipso vivimus, et movemur, et sumus* [2]), ut Cyrillus et Theophylactus interpretantur. *Vivo*, inquit, *ego, jam non ego, vivit vero in me Christus* [3]). Vel quia arrhabonem quodammodo habet vitae aeternae, sicut D. Paulus ait, *spe salvi facti sumus* [4]), et Petrus [5]): *Qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam revelari in tempore novissimo.* Vel, quod magis credo, verbum illud, *habet*, non actum, sed jus et potestatem declarat. Quasi dicat, *qui credit in Filium*, jus habet, ut perveniat ad vitam aeternam, aut potest habere vitam aeternam, quamvis non continuo aut habeat, aut habiturus sit, quemadmodum dixerat [6]): *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus.*

Ita refellitur haereticorum interpretatio ad hunc modum scribentium in hunc locum: *Porro fruitionem in fide positam esse docet, nec immerito, quandoquidem per eam possidetur Christus.* Quibus Chrysostomum oppono auctorem haud paulo meliorem, sic hoc loco loquentem: *Numquid ergo satis est, ad vitam aeternam in Filium credere? Minime. Non enim omnis*, inquit, *qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum* [8]), *et peccatum in Spiritum* [9]) *vel solum est satis, ut in infernum detrudat. Et quid de parte doctrinae loquor? Nam si in Patrem, et Filium et Spiritum Sanctum recte credideris, non autem recte vixeris, nulla tibi ad salutem utilitas. Cum ergo dicit* [10]): *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, nolimus hoc nobis ad salutem satis arbitrari, opus namque nobis est et vitae et morum puritate pollere.* Sed hanc haeresim apud Matthaeum [11])

---

[1]) Joan. 13, 3. [2]) Act. 17, 28. [3]) Gal. 2, 20. [4]) Rom. 8, 24. [5]) 1 Epist. cap. 1, 5. [6]) Cap. 1, 12. [7]) Hom. 30. [8]) Matth. 7, 21. [9]) Matth. 12, 31. 32. Marc. 3, 29. Luc. 12, 10. [10]) Inf. 17, 3. [11]) Cap. 9, 2.

refutavimus. Quod sequitur, *qui autem incredulus est Filio*, *non videbit vitam*, ideo per futurum, non per praesens tempus dictum est, ut majorem emphasim haberet. Sensus enim est, non habebit vitam, id est, neque habere potest, neque umquam poterit; quamdiu incredulus est. Eodem pertinet, quod observavit Cyrillus, non dixisse, non habebit, sed *non videbit*, ut significaret non solum non possessuros, sed ne visuros quidem, aut gustaturos.

Sed ira Dei. Adnotarunt Chrysost. et Euthym., non dixisse Joannem, ira Filii, sed *ira Dei manet super eum*, quamquam Filius est [1]), qui judicaturus est, quo magis, inquiunt, auditores deterreret, qui magis a Patre, quem Deum esse non dubitabant, quam a Filio, de quo dubitabant, sibi timerent. Iram autem supplicia vocavit, ut Ammonius et Cyrillus monuerunt.

Manet super eum. Hoc verbum duplicem habet emphasim, alteram Augustinus, alteram Chrysostomus, Theophylact. et Euthym. observaverunt. August. quidem significari eo verbo putat, ante iram Dei super omnes homines fuisse, quia *omnes erant natura filii irae* [2]). Non enim venit, sed manet, quae prius super illos erat, ira Dei super eosdem, quia credere in filium noluerunt, quae sola erat via iram Dei a se depellendi. Sic dicit infra [3]): *si caeci essetis, non haberetis peccatum, nunc vero dicitis, quia videmus: peccatum ergo vestrum manet.* Chrysostomus vero, Theophylact. et Euthym. significari iram Dei non ad tempus, sed perpetuo super eos futuram esse, hoc enim esse manere, stabilem et immotam esse. Non abs re ab aliis notatum est, duplicem hic damnatorum poenam designari. Alteram, non habere vitam aeternam, quam Theologi poenam damni, alteram supplicia pati, quam poenam sensus vocari solent.

CAPUT IV.

Ut ergo cognovit Jesus [4]), quia audierunt Pharisaei, quod Jesus plures discipulos facit et baptizat, quam Joannes, 2. (quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus) 3. reliquit Judaeam, et abiit iterum in Galilaeam. 4. Oportebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in civitatem Samariae, quae dicitur Sichar, juxta praedium, quod dedit Jacob Joseph filio suo [5]). 6. Erat autem ibi fons Jacob. Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria

---

[1]) Inf. 5, 22. [2]) Ad Eph. 2, 3. [3]) Cap. 9, 41. [4]) Joan. 3, 22. 26. [5]) 1 Mos. 48, 22. Jos. 24, 32.

haurire aquam. Dicit ei Jesus: Da mihi bibere. (8. Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Judaeus cum sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Judaei Samaritanis [1]). 10. Respondit Jesus, et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam [2]). 11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam? 12. Numquid tu major es patre nostro Jacob [3]), qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus? 13. Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: 14. sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam [4]). 15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam: neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc. 17. Respondit mulier, et dixit: Non habeo virum. Dicit ei Jesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: 18. quinque enim viros habuisti, et nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier: Domine video quia Propheta es tu [5]). 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt [6]), et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet [7]). 21. Dicit ei Jesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem [8]). 22. Vos adoratis quod nescitis [9]): nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judaeis est [10]). 23. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. Nam et Pater tales quaerit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus: et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare [11]). 25. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit [12]) (qui dicitur Christus), cum ergo venerit ille, nobis annunciabit omnia. 26. Dicit ei Jesus: Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt

---

[1]) Joan. 8, 48. Luc. 9, 52 sq. [2]) Joan. 6, 35. 7, 38 sq. [3]) Joan. 8, 53. [4]) Vers. 10. [5]) Luc. 7, 16. [6]) 4 Reg. 17, 26 sq. [7]) 3 Reg. 9, 3. 5 Mos. 12, 13 sq. [8]) Act. 17, 24. [9]) 4 Reg. 17, 24. [10]) Rom. 9, 4. [11]) 2 Cor. 3, 17. [12]) Luc. 2, 25.

disciputi ejus: et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quaeris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem, et dicit illis hominibus: 29. Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci: numquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. 32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? 34. Dicit eis Jesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me [1]), ut perficiam opus ejus. 35. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis: Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt jam ad messem [2]). 36. Et qui metit mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam: ut, et qui seminat simul gaudeat, et qui metit. 37. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat, et alius est qui metit. 38. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis. 39. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quaecumque feci. 40. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 41. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus. 42. Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et scimus, quia hic est vere Salvator mundi [3]). 43. Post duos autem dies exiit inde: et abiit in Galilaeam. 44. Ipse enim testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet [4]). 45. Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei, cum omnia vidissent, quae fecerat Jerosolymis in die festo: et ipsi enim venerant ad diem festum. 46. Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi fecit aquam vinum [5]). Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. 47. Hic cum audisset, quia Jesus adveniret a Judaea in Gali-

---

[1]) Joan. 6, 38. [2]) Matth. 9, 37. [3]) Joan. 7, 31. [4]) Matth. 13, 57. [5]) Joan. 2, 1 sq.

laeam, abiit ad eum, et rogabat eum, ut descenderet, et sanaret filium ejus: incipiebat enim mori. 48. Dixit ergo Jesus ad eum: nisi signa et prodigia videritis: non creditis. 49. Dicit ad eum regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. 50. Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Jesus, et ibat. 51. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nunciaverunt dicentes, quia filius ejus viveret. 52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. 53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit: et credidit ipse, et domus ejus tota. 54. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judaea in Galilaeam [1]).

IN CAPUT IV.

1. *Ut ergo cognovit Jesus.* Graeca exemplaria legunt *κύριος*, *Dominus*, quam lectionem statim sequens nomen Jesus probabilem facit. Nec enim verisimile videtur esse, eodem versu bis idem nomen iteratum. Cyrillus haec cum superiore capite [2]) jungit, ubi narravit Evangelista discipulos Joannis querimoniam ad eum detulisse, quod Christus baptizaret, omnesque ad eum confluerent, Joannem invidiam suorum discipulorum repressisse, Christum vero invidiam fugisse Pharisaeorum, seque in Galilaeam recepisse. Quod non ita intelligendum est, quasi statim hoc post illud factum sit. Longum enim inter illam Joannis concionem, et hunc in Galilaeam secessum Christi fuit intervallum. Nam ut probavimus apud Marcum [3]), cum Christus ad vitandam Pharisaeorum invidiam in Galilaeam secessit, jam mortuus erat Joannes.

Sed nimirum Evangelista non temporis consequentiam, sed rerum similitudinem secutus est. Erant autem res similes discipulorum Joannis aemulatio, et Pharisaeorum invidia, ideo cum de illa locutus fuisset, de hac loqui coepit, narrareque, quid ex ea consecutum fuerit, Christum in Galilaeam discessisse, iter per Samariam habentem primum mulierem illam Samaritanam, deinde gentem totam commovisse. Rationes alias, quibus alii quidam haec cum superiori capite conjungunt, ne referendas quidem judico, et quia probabiles esse non arbitror, et quia facile quisque apud alios vulgares auctores leget. Ita Joannes loquitur, quasi Christus ex aliorum auditione cognoverit, quod ipse per se prius ignoraverit, non quod non omnia tanquam Deus cognita

---

[1]) Joan. 2, 11. [2]) Vers. 26. [3]) Cap. 1, 14.

habuerit atque perspecta, sed quod tanquam homo humano more ostendat se ex hominibus scientiam colligere, ut Ammonius et Cyrillus adnotaverunt.

Quia audierunt Pharisaei. Indicant Chrysostomus et Theophylactus id Pharisaeos ex discipulis illis Joannis audisse, qui Christum, quod baptizaret, apud magistrum accusaverant. Probabile, sed incertum. Illud observandum, non dixisse Joannem, Pharisaeos vidisse, sed audivisse, ut indicaret, eos non fuisse solitos ad Christum venire.

Cur Christus dictus sit baptizare.

Quod Jesus plures discipulos facit, et baptizat, quam Joannes. Baptizare Christus dicebatur, cum non ipse, ut statim declarat Evangelista, sed discipuli baptizarent, sive quia nuntii illi, qui id ad Pharisaeos detulerunt, ut rei invidiam augerent, mentiti sunt, dixeruntque ipsummet Christum baptizare, ut Chrysostomus et Theophylactus putant, et Evangelista videtur indicare, cum addit, *quamquam Jesus non baptizaret*, quasi dicat, quamvis ipse non baptizaret, tamen audierunt Pharisaei ipsummet baptizare, ideoque aegre tulerunt; sive quia, quod discipuli aut jubente, aut sciente et non contradicente magistro faciunt, magister ipse dicitur facere, ut Ammonius exponit, sic enim reprehensum Heli sacerdotem, quasi ipse faceret, quod filios suos facere sciebat, nec prohibebat [1]), sive, ut Augustinus [2]) et Beda sentiunt, quia ille ipse baptismus, quem Christi discipuli conferebant, Christi erat, ab eo institutus, ab eo virtutem habens, ejus datus nomine et auctoritate. Quod ipsum magis augebat invidiam. Majoris enim erat auctoritatis per alios tanquam dominum per ministros, quam per se, quasi ministris carentem baptizare, et suo nomine, quam aut nullo, aut alieno conferre baptismum. Atque hoc ipsum fortasse significare Joannes voluit, cum adjecit, *quamquam Jesus non baptizaret.* Quasi dicat, quamquam scirent non ipsum Christum, sed ejus discipulos baptizare, tamen id ipsum iniquo animo ferebant, et quod minuere eorum odium debere videbatur, quod non per se, sed per discipulos baptizaret, id augebat.

Cur Christus ipse non baptizaverit.

Quaerunt quidam ejus rei causam, cur Christus ipse non baptizaverit. Caveat lector, ne respondeat, quod nonnullos non malos auctores respondere video, ideo non baptizasse Christum, quod nondum per baptismum daretur Spiritus, qui non nisi post resurrectionem datus sit, et non decuisse Christum ipsum per se sine Spiritu baptizare. Quam de baptismo ante resurrectionem sententiam, etsi magnorum auctorum fuisse diximus, tamen supra [3]) refutavimus. Neque sequenda Tertulliani sententia est, qui putat [4]) tunc discipulos Christi non ipsius Christi, sed Joannis baptismum contulisse. Meliorem ejus rei causam D. Thomas

---

[1]) 1 Reg. 2, 30. [2]) Tract. in Joan. 15. [3]) Cap. 3, 22. [4]) In Lib. de baptismo.

et Lyranus indicant, ideo non ipsum per se baptizasse Christum, quod in rebus gravioribus, in docendo, in faciendis miraculis esset occupatus. Sic debere praesules Ecclesiae res graviores per se, minores per alios agere. Sic Apostolos instituisse diaconos, quia non erat *bonum relinquere verbum Dei, et ministrare mensis* [1]). Sic Mosem consilio Jethro soceri sui cum septuaginta duobus senioribus populi partitum fuisse laborem [2]).

3. *Reliquit Judaeam, et abiit iterum in Galilaeam.* Iterum in Galilaeam abiisse dicit, quia [3]) dixerat postquam baptizatus esset, et duos sibi discipulos Petrum et Andream aggregasset, in Galilaeam se contulisse. Postea vero narraverat ex Galilaea in Judaeam rediisse, ut Jerosolymae diem Paschae festum celebraret [4]). Hunc versum satis apud Marcum explicavimus [5]).

Duo hic exponenda, quare Christus ex Judaea discesserit, et quare in Galilaeam potius, quam alium in locum se contulerit; praesertim cum illic Herodes dominaretur, qui Joannem jam occidisset. Utraque quaestio facile solvitur. Ex Judaea discessit, ut Joannes indicat, ut Pharisaeorum furori cederet, nondum enim venerat hora ejus, itaque tempus non erat eos irritandi, ut Theophylactus et Euthymius interpretantur. Quid ergo? an in Galilaea non erant Pharisaei? Erant sane, sed pauciores, et minus invidi, minusque potentes, quam in Judaea, maximeque Jerosolymis, ubi ea potissimum, ut Josephus ait, secta regnabat. Herodem vero non erat, quod timeret, cum non ille sibi invideret, sed Pharisaei: Joannem enim non propter doctrinam, sed propter Herodiadem concubinam suam occidit [6]). Duplex nobis exemplum, ut notavit Theophylactus, uno facto edidit, et ut inimicorum cedamus irae, et ut non temere nos ac sine utilitate periculis proponamus. At non poterat Christus Pharisaeorum invidiam cohibere? Poterat, ut Chrysostomus et Theophylactus notant, sed noluit, ut se verum hominem ostenderet, qui more hominum fugeret. Et si per medium ipsorum, ut alibi fecisse legimus, invisibilis factus e manibus eorum evasisset, majore eos invidia majore divinitatis suae declaratione inflammasset. Et nondum, ut diximus, tempus erat, ut id faceret.

Pharisaeorum secta Jerosolymis potens.

4. *Oportebat autem eum transire per Samariam.* Ut hunc locum lector intelligat, recordetur historiae, cujus hoc loco admonent Ammonius, Chrysostom., Euthymius, Theophylactus, Samaritanos inter Gentiles a Judaeis habitos, quod Assyriorum essent colonia. Postea enim quam decem tribus, quarum regia erat Samaria, in captivitatem ductae sunt a Salmanasar Assyriorum Rege, Chaldaeos ibi et Assyrios habitatores pro Israëlitis collocavit, sed cum a leonibus propter idololatriam vexarentur, misit eo Salmanasar Sacerdotem unum ex iis, qui inde captivi abducti fuerant, ut religiones procuraret. Quo factum est, ut

Samaritani Assyriorum colonia.

[1]) Act. 6, 2. [2]) Exod. 18, 19. 20. Deut. 1, 13. 15. [3]) Cap. 1, 43. [4]) Cap. 2, 13. [5]) Cap. 1, 14. [6]) Matth. 14, 3.

alia gens alios eodem in loco haberet deos, alioque ritu coleret, et multae in unam religionem confunderentur [1]). Ideo non utebantur Judaei Samaritanis, sed eos tamquam Gentiles execrabantur infra [2]). Ideo dicit Christus, cum ad praedicandum discipulos mittit: *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis* [3]). Ne igitur videretur Christus et Judaeorum consuetudinem, et suum ipsius praeceptum violasse, quod ad Samaritanos Judaeorum hostes quasi tranfuga se contulisset, duobus verbis Evangelista id factum excusat.

Alterum est, quod dicit: *Oportebat*, quasi dicat, non fecisse Judaeorum odio, aut proditione, sed necessario, quia non poterat in Galilaeam, quo tendebat, pervenire, nisi transiret per Samariam, ut Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius adnotarunt. Alterum est, quod non dicit, *oportebat* ire, sed διέρχεσθαι, *transire per Samariam*, non ut ibi habitaret, aut diu maneret, sed illac iter haberet. Nemo, opinor, nescit Samariam et integrae regionis, et unius urbis, quae in ea regione metropolis erat, nomen esse. Hic igitur, ut ex sequenti versu manifestum est, pro tota regione ponitur.

5. *Venit ergo in civitatem Samariae, quae dicitur Sichar.* Omnes docti consentiunt, auctore Hieronym., Sichar et Sichem, aut Sichimam eamdem fuisse urbem. Sed Hieronymus, et alii nonnulli secuti eum, Sichar pro Sichem aut corrupte legi, aut corrupte urbem dictam existimant, alii utroque vocatam nomine. Sichem filium fuisse Hemor, a quo Jacob agrum illum centum emit agnis, de quo Joannes hic mentionem facit, constat ex Scriptura [4]). Is autem ipse fuit, qui Dinam filiam Jacob curiose per urbem vagantem constupravit [5]). Ab eo nomen datum urbi. Cum Jeroboam a Roboam Rege Juda decem subduxisset tribus, regiam ibi constituit, quod locus esset, ut ait Hieron., uberrimus [6]), quod et alibi [7]) significatur: *Dividam Sichimam, et convallem tabernaculorum dimetiar*, tamquam de loco enim uberrimo id dicit.

Locus denique erat multis rebus nobilis, Abrahami peregrinatione, cum primum e patria sua jussu Domini egressus est [8]). Stupro Dinae, et caede civium in ejus sceleris ultionem facta [9]), ovibus Jacob, quas ibi ejus filii pascebant [10]), ossibus Joseph ibi sepultis [11]), defectione decem tribuum a duabus reliquis, et novo regno inibi constituto [12]), bello Abimelech, a quo eversa et incensa ea urbs est [13]), multisque rebus aliis, quas facile in Scriptura lector inveniet. Quae una fuit causa, quamobrem tam accurate Joannes locum describeret. Altera, quod id esset non solum utile ad fidem historiae, sed etiam ad intelligendam

---

[1]) 4 Reg. 17, 26. 27. 28. [2]) Vers. 9. [3]) Matth. 10, 5. [4]) Gen. 33, 19. [5]) Gen. 34, 2. [6]) 3 Reg. 12, 25. [7]) Psalm. 59, 8. et 107, 8. [8]) Gen. 12, 6. [9]) Gen. 35, 1. [10]) Gen. 37, 12. [11]) Jos. 24, 32. [12]) 3 Reg. 12, 25. [13]) Jud. 9, 49.

sequentem narrationem necessarium. Dicturus enim erat, quomodo mulier illa Samaritana respondisset: *Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum*[1]) *?*

Juxta praedium, quod dedit Jacob Joseph filio suo. Historia est nota[2]). Hoc autem non erat praedium illud, ut plerique putant, quod juxta urbem Sichem emerat Jacob a filiis Hemor centum agnis[3]). Nam illud Jacob emerat, hoc autem, quod dedit Joseph, jure belli acquisierat. *Do*, inquit, *tibi partem unam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhaei in gladio et arcu meo.* Itaque potius agrum illum, quem centum agnis emerat, caeteris fratribus, illum vero, quem ab hoste bello ceperat, Joseph dedit, sed quia eodem loco erat, hanc vocat partem illius. Dicit autem se eam tulisse de manu Amorrhaei *in gladio et arcu* suo, quamvis non ipse, sed filii ejus Simeon et Levi armata familia tulissent, caesis propter sororis stuprum civibus Sichimae ipso potius inscio postea vero dolente, quia quod filii fecerant, ipse fecisse putabatur.

6. *Erat autem ibi fons Jacob.* Puteus, quem Jacob foderat juxta Sichimorum urbem, ut postea mulier declarat[4]). Quod quamvis in veteri Testamento non legamus, tamen Joannes indicat, vulgo fuisse compertum. Sic enim loquitur mulier, quasi nemo dubitaret a Jacob puteum illum factum fuisse, et eam opinionem Joannes confirmat, cum dicit ibi fuisse agrum, quem Jacob dederat Joseph filio suo, indicans in eo ipso agro puteum fuisse. Est autem credibile, adaquandi gregis causa Jacob eum fecisse puteum, quemadmodum fecit Abraham[5]) et Isaac[6]). Cur autem puteum appellet fontem, quod Augustinus copiose disputat, uno verbo explicat Euthymius, fontem esse ubicumque aqua manat.

Jesus, ut homo fatigatus est.

Jesus ergo fatigatus ex itinere. Quod Christum fatigatum dicit, causam tacite reddit, cur sederit, et juxta fontem sederit, affert enim secum sitim fatigatio, et indicat sedisse Christum, et ut quiesceret, quia lassus erat, et juxta fontem, ut expectaret, dum veniret aliquis ad hauriendam aquam, qui sibi potum daret. Quod autem addit, *ex itinere*, causam reddit ipsius fatigationis. Fatigatus erat ut homo, nam ut Deus infatigabilis erat, qui omnia portabat *verbo virtutis suae*[7]). Itaque futilis erat Arianorum argutia hoc loco, ut Cyrill. indicat, abutentium. Melius hinc Marcionistae, Valentiniani et Manichaei a nostris auctoribus refutabantur, qui Christum negabant verum fuisse hominem: quod Irenaeus fecit[8]), Multa hic Chrysostomus, August. et Beda de singulis verbis moraliter disputant, nos nostrum sequimur institutum.

Sedebat sic supra fontem. Hebraism. עַל, *supra* pro *juxta.* Ut[9]): *Super flumina Babylonis, illic sedimus, et flevimus*, id

---

[1]) Vers. 12. [2]) Gen. 48, 22. [3]) Gen. 33, 19. [4]) Vers. 12. [5]) Gen. 21, 25. [6]) Gen. 26, 15. 18. [7]) Heb. 1, 2. [8]) Lib. 3. c. 32. [9]) Ps. 136, 1.

est, juxta. Quod autem dicit *sic*, *οὕτως*, multos vexavit interpretes. Chrysostom., Theophyl. et Euthymius duobus modis exponunt. Primum *sic*, id est, prout casus ferebat, deinde *sic*, id est, humi, sine sede, quod eodem fere redit. Alii putant esse mimesim, quasi voluerit Evangelista sedentis habitum repraesentare, quod ego nullo modo probo. Nec enim Joannes histrionis, sed Evangelistae, ejusque non loquentis, sed scribentis personam agebat: quo modo non poterat habitu suo sedentis habitum exprimere. Alii referunt ad verbum *fatigatus*, quasi sensus sit, *sedebat sic*, id est, modo, habituque hominis fatigati.

Ego illativam, aut causalem particulam esse arbitror, quo sensu etiam apud Ciceronem poni Latine dictionem *sic*[1]) nonnulli Grammatici notarunt. *Sic*, inquit, *tot simul virtutes, continentiae, gravitatis, justitiae, fidei defecerunt*. Eodem enim modo Hispani, Itali, Galli, quorum lingua ex Latina manavit, loqui solent, venit fessus de via, et ita sedit, id est, propterea sedit, aut, sedit ergo. Sed Latini frequentius dicunt. Itaque hoc ipsum Hebraeorum est idioma כן, pro עלכן, ita pro itaque, aut ita pro propterea. Cujus Hebraismi exempla haec observavi: כן אזמרה שמך לעד. Sic *Psalmum dicam nomini tuo in saeculum saeculi*[2]), id est, ergo psalmum dicam, aut, itaque psalmum dicam, aut, propterea psalmum dicam nomini tuo. Simile quiddam apud hunc ipsum Evangelistam[3]) in nonnullis Graecis exemplaribus, et alibi[4]). Quamquam his tribus posterioribus locis potius videtur dictio *οὕτως*, *sic*, posita esse, pro *ἔπειτα postea*.

Hora autem erat quasi sexta. Meridiana. Saepe enim monuimus, in duodecim horas divisum fuisse diem, itaque sextam fuisse meridianam. Designavit autem tempus Evangelista, ut causam tacite aliam redderet fatigationis et sitis Christi. Non solum enim propter confectum iter pedibus, sed etiam, quia meridies jam erat, totoque matutino tempore pedibus iter faciens nondum cibum sumpserat, et solis jam ardor vigebat, lassus erat, ut Cyrillus, Ammonius, Theoph. et Euthym. adnotarunt. Illud quoque observantes, caute Evangelistam non dixisse, horam fuisse sextam, sed quasi sextam, ut indicaret se summam habuisse curam veritatis, nosque doceret etiam in rebus minimis eamdem cautionem adhibere. Probi est ingenii dubie dicere, quae sunt dubia.

7. *Venit mulier de Samaria haurire aquam*. Venit mulier Samaritana. Samaria enim hoc loco, sicut et supra[5]), non urbis sed totius regionis nomen est. Nec venit mulier ex urbe Samaria, quae longius aberat, sed ex urbe Sichem, aut Sichar, quae proxima erat, ut supra[6]) dictum est. Quid ergo necesse

---

[1]) Cicero 4. Tuscul. [2]) Psalm. 60, 9. [3]) Cap. 8, 59. [4]) Act. 20, 11. et 28, 14. [5]) Vers. 4. [6]) Vers. 5.

erat, ut Evangelista notaret, mulierem Samaritanam fuisse? Ut causam, et originem indicaret futuri colloquii inter ipsam et Christum, quod inde natum est, quod Christus Judaeus cum esset, aquam ab illa, cum esset Samaritana, petivisset. Simul fortasse ut Christum obiter excusaret, quod cum muliere Samaritana locutus fuisset. Nec enim id factum fuisse culpa sua, sed partim quidem casu, partim vero necessitate. Casu, quod mulier ipsa a Christo non quaesita forte de more venerit ad aquam hauriendam. Hanc enim vim habet verbum illud *venit*, ut acute Theophylactus vidit.

8. *Discipuli enim ejus abierant in civitatem, ut cibos emerent.* Non satis apparet, cujus rei causam reddat particula illa *enim.* Itaque nonnulli pro adversativa positam putaverunt, quasi dixerit, discipuli autem ejus abierant in civitatem. Et quidem saepe γάρ pro δέ poni, id est, *enim* pro *autem*, exempla sunt frequentissima, sed hoc loco proprietatem suam mihi posse videtur retinere. Primum causa reddi potest, cur ipse per se Christus aquam a muliere petivisset. Si enim discipuli affuissent, illi utique aut hausissent, aut pro illo a muliere postulassent. Petivit ergo per se ipse, quia discipuli abierant in civitatem. Potest deinde reddi tacite ratio, cur Christus solus cum sola muliere locutus fuerit, quod postea admirati discipuli dicuntur[1]). Propterea enim locutus cum illa solus est, quia una ex parte urgebat sitis, ex alia discipuli in civitatem abierant. Quamquam boni auctores Christum non vere sitivisse putant, sed sitim simulasse, ut sermonis ansam mulieri porrigeret, Maximus[2]), sive Ambrosius is est.

Hic etiam Chrysostomus et Euthymius quaerunt, quare Christus omnes prorsus discipulos aut miserit ipse in civitatem, aut abire permiserit, cur non aliquem apud se retinuerit, ne solus omnino remaneret. Respondet id Christum simul et Apostolos humilitate fecisse; illum, quod natura humilis esset, neque aegre ferret sine comite esse; hos, quod Christi moribus essent assueti, ideoque solum reliquerint. Credibile etiam est, voluisse omnes ejusdem laboris participes esse, certatimque in urbem festinasse, ut Domino, quae necessaria erant, emerent ac portarent. Notant iidem auctores atque Theophylact., adeo pauperem fuisse Christum, ut viaticum nullum secum ferret.

9. *Quomodo tu, Judaeus cum sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana?* Quaerunt Ammonius, Chrysostomus, Theophylact. et Euthymius, quomodo mulier illa cognoverit Christum esse Judaeum? respondent, aut ex habitu, aut ex sermone facile cognoscere potuisse. Valde id vero simile est, cum enim Samaritani origine Chaldaei essent, est credibile et habitum et sermonem diversum habuisse, sicut diversam habebant religionem. Nam et Galilaei cum ejusdem essent gentis atque religionis, lin-

[1]) Vers. 27. [2]) Homil. 1. de eleemos.

guae tamen aliquo discrimine a Judaeis dignoscebantur. *Vere tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit*, inquiunt Judaei illi[1]). Quin singulas, aut aliquas certe tribus proprium aliquod, quo facile dignoscerentur, idioma habuisse, ex illa historia colligitur, quae in Scriptura [2]) legitur, ubi tot Ephrataei occisi sunt, quot literam unam ש more caeterorum Judaeorum pronuntiare non possent.

Non enim coutuntur Judaei Samaritanis. Non utuntur, non habent consuetudinem Judaei cum Samaritanis. Noster interpres licet minus Latino vocabulo exprimere tamen voluit vim praepositionis Graecae, *οὐ γὰρ συγχρῶνται, non enim coutuntur*, ad verbum, quod significat non fuisse inter Judaeos et Samaritanos ultro citroque consuetudinem atque commercium. Dubium, cujus haec verba sint, mulierisne Samaritanae, quae hoc tunc dixerit, ut sententiae suae rationem redderet, an Evangelistae causam afferentis, quare mulier dixerit: *Quomodo tu Judaeus cum sis, bibere a me poscis?* Theodorus Mopsuestiensis in Graeca Catena, Chrysostomus, Theophylactus, mulieris verba esse putant. Rupertus solus, quantum equidem memini, Evangelistae tribuit. Et est quidem utrumque probabile, sed illud prius aliquanto probabilius, et quia plures habet auctores, et quia Evangelista potius dixisset *οὐ συνεχρῶντο, non coutebantur*, quam *non coutuntur Judaei Samaritanis.*

Cur autem non uterentur, ratio est nota, quia, ut exposuimus supra [3]), Samaritani, qui origine Chaldaei erant, pro Gentilibus a Judaeis habebantur, et non habebant commercium Judaei cum Gentilibus, ne ab illis contaminarentur. Prohibuerat enim Deus [4]), ne cum illis inirent foedus. Eo etiam majore Judaei odio Samaritanos prosequebantur, quod cum Judaei non essent, veram se Judaeorum religionem habere contenderent. Quemadmodum nunc, qui vere Catholici sunt, majore odio Calvinistas caeterosque omne haereticos, quam Gentiles prosequuntur, quod illi magis supplicio, hi magis commiseratione digni sint.

Maxime vero Judaei a communicatione cibi et potus cum Gentilibus abhorrebant, quod ea potissimum re pollui se putarent. Nam a colloquio quidem cum illis non abstinebant, in rebus praesertim necessariis. Quod adeo insitum in animis eorum erat, ut vix etiam a factis jam ex Judaeis Christianis posset avelli. Christiani enim erant, qui Petrum reprehendentes, dicebant: *Quare introisti ad viros praeputium habentes, et manducasti cum illis*[5])? Eademque de re Petrus est a Paulo reprehensus, quod *priusquam venirent quidam a Jacobo, cum Gentilibus edebat, cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant*[6]). Propterea non dicit mulier: *Quomodo tu Judaeus cum sis*, mecum loqueris, sed *bibere a me poscis?* Existimabant

[1]) Matth. 26, 73. [2]) Jud. 1, 26. [3]) Vers. 4. [4]) Deut. 7, 2. [5]) Act. 11, 3. [6]) Ad Gal. 2, 12.

Judaei, ut D. Augustinus [1]) adnotavit, omnia vasa Gentilium immunda esse, quia multas saepe res immundas attingebant, ideo ea tangere non poterant. Non poterat autem Christus non bibere ex amphora, qua mulier illa Samaritana aquam hauriebat, cum aliud ipse vas non haberet. Propterea mulier miratur, quod bibere a se petat.

Recte etiam ex Thalmudicis traditionibus notatum a quibusdam est, licuisse quidem Judaeis a Samaritanis, sicut et a Gentilibus cibum et potum emere,. dono autem accipere non licuisse: quod hoc esset non solum consuetudinem, sed etiam amicitiam cum illis alere, ideo dicit *bibere a me poscis.* Commode etiam Chrysostomus et Theophylactus adnotarunt, Samaritanis quidem licuisse agere, cibumque capere cum Judaeis, Judaeis vero cum Samaritanis non licuisse. Propterea mulierem non respondisse, non possum, aut non licet mihi tibi dare, sed *quomodo tu Judaeus cum sis, bibere a me poscis?* quasi dicat, non licet tibi, aut petere, aut accipere. Itaque non recusasse illi tamquam inimico potum dare, sed propriae eum legis admonuisse, videret num sibi liceret petere, nam si quidem liceret, libenter daturam esse, ut Theodorus Mopsuestiensis observavit. Et mihi potius videtur, quasi Judaeorum, ut putabat, superstitionem irridens, hoc Christum interrogasse: *Quomodo tu Judaeus cum sis, bibere a me poscis?*

Utinam tam diligenter Catholici nunc haereticorum consuetudinem evitarent, quam Judaei Samaritanorum consortium etiam in rebus nihili fugiebant. Certe periculosius est cum haereticis, quam cum Samaritanis, quam cum Gentilibus aut Mahumetanis agere. *Sermo* enim [2]) *eorum ut cancer serpit.* Et: *circumeunt mare et aridam, ut faciant unum proselytum, ut cum factus fuerit, faciant illum filium gehennae duplo, quam se* [3]). Quaerit etiam Chrysostomus, cur Christus contra Judaeorum legem aut traditionem potum a Samaritana petierit. Respondet, exemplo docere voluisse, non esse jam illas Judaeorum traditiones observandas. Alii scivisse eum mulierem sibi non daturam esse: quod non probo: quin existimo re ipsa potum Christo dedisse, illumque bibisse, certe obtulisse, quamvis id Evangelista, dum Christi cum illa colloquium recitat, silentio praeterierit. Sunt etiam qui putent, in quibus Ambrosius [4]), Beda, Maximus, Euthymius, et gravis judicii auctor D. Thomas, Christum non petivisse aquam illam, quam mulier intellexit, putei, sed spiritualem aquam, quam sciebat illam sibi dare non posse, petivisse tamen, ut ansam praeberet de aqua loquendi, quam ipse daturus esset. Scivisse Christum, quid mulier responsura esset, voluisseque aquam ab ea propterea petere, ut de aqua spirituali postea loqueretur; dubitari non potest, nihil enim, cum Deus esset, faciebat casu. An autem ea tantum de causa petiverit, simulans se sitire, vere-

[1]) Tract. 15. [2]) 2 Tim. 2, 17. [3]) Matth. 13, 15. [4]) Serm. 30.

que velle bibere, an re ipsa sitiens petierit, ut biberet, dubium esse potest, probabileque utrumque est, sed hoc mihi probabilius, vere sitivisse, vereque bibere voluisse, eaque ratione petivisse aquam. Id enim Evangelista, ut supra diximus significavit [1]), cum dixit, fatigatum fuisse, juxta fontem sedisse, horamque fuisse circiter sextam.

10. *Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere.* Donum Dei intelligunt Augustinus [2]), Rupertus, Beda et Strabus Latinique fere omnes Spiritum sanctum, quam postea *aquam vivam* [3]) vocari putant, et aquae illi opponi, de qua mulier Christum loqui intelligebat, ut ait infra [4]): *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, generaliter intelligunt *donum Dei*, id est, quidquid Deus potest aut solet dare, ut donum Dei dono hominis, id est, aquae, quam mulier illi donare poterat, opponat. Alii se ipsum *donum Dei* vocasse putant, quasi dixerit, si scires quantum hominibus donum praestiterit Deus, quod me ad eos miserit, et quis ego sim, qui ab eo missus sum, ac tecum loquor, tu aliam a me aquam postulares. Quo sensu interpretatur Ammonius. Magis accommodate ad filum orationis mihi videntur interpretari, qui hoc ipsum *donum Dei* vocari existimant, quod tam commoda illi mulieri occasio salutis oblata fuisset, ut Christum ad fontem invenisset, a quo meliorem, magisque salutarem aquam, quam ex illo fonte, quem tantopere laudabat haurire posset, sed auctorem ejus sententiae satis gravem neminem invenio. Ergo si vera, ut ego quidem existimo, haec est sententia, quod sequitur: *et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere*, per epexegesin dictum esse putandum est, idem enim est, *si scires donum Dei*, et si scires, *quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere*, sed hoc illius explicatio est.

Quod autem dicit, *si scires quis est*, allusio est ad id, quod mulier dixerat: *Quomodo tu Judaeus sum sis*, sic enim Judaeum Christum appellaverat, ut nihil supra esse putaret, Christus igitur ait, si scires me non solum Judaeum, sed Regem etiam, et Deum Judaeorum esse.

Tu forsitan petisses ab eo. Bibere, sicut ego a te petivi, et dedisset tibi aquam, non qualem a te ipse poposci, sed *vivam*, id est vivificantem, aut vitam in se habentem, Spiritum sanctum, qui aqua est, non mortua ut ista, quam ego a te postulavi, sed viva, sicut homo dicitur *hostia vivens*, quia hostia est oblata Deo non mortua, quales Deo offerri consueverant, sed viva et rationabilis [5]), *et lapis vivus*, quia est metaphorice lapis Ecclesiastici aedificii, et non emortuus, quales esse solent, qui in aliis

---

[1]) Vers. 6. [2]) Tract. 15. [3]) Eodem vers. et 11. [4]) Cap. 7, 38. 39. [5]) Rom. 12, 1.

ponuntur aedificiis, sed vivus et animatus [1]). Sic interpretantur Beda et Rupertus [2]), estque meo judicio vera sententia. Nam et infra [3]) ipsum Spiritum sanctum aquam vivam appellat. Alii gratiam Spiritus sancti, aquam vocari putant, ut Cyrillus, Irenaeus [4]), Chrysostomus in Catena Graecorum citatus, et Theodoretus [5]), et Basilius [6]), Theophylactus et Euthymius, sive quod animos lavet ac purget, quamobrem et per aquam baptismi significatur, ut quidam volunt, sive quia non est stagnans, et veluti mortua atque immobilis, sed ut ait Theophylactus: *ἀναβλύζον, ἀναπίδυον, κινούμενον· ἡ γὰρ χάρις τοῦ πνεύματος ἀεικίνητον πρὸς τὸ ἀγαθὸν τὴν ψυχὴν ἐργάζεται ἀναβάσεις ἀεὶ διατιθεμένην. Aquam*, inquit, *dicit Spiritus sancti gratiam scaturientem, exilientem, sese moventem. Nam gratia Spiritus efficit, ut anima semper ad bonum moveatur, novos semper disponens gradus, quibus ascendat.*

Alii doctrinam Evangelicam aquam hic vocari dicunt, vivam vero, quia *vivus est sermo Dei, et penetrabilior omni gladio ancipiti* [7]). Ita interpretantur Ammonius, et Euthymius et Theodoretus [8]). Alii baptismi aquam intelligunt, quam qui semel bibit, non sitit iterum, quia qui semel baptizatus est, iterum baptizari non potest, ut exponunt Cyprianus [9]), et Ambrosius aut Maximus [10]), et Augustinus [11]), et Prosper [12]). Invenio qui *aquam vivam* Christum ipsum interpretantur, ut Marius Victorinus [13]). Probat enim ex hoc loco, Christum esse Deum, quia vita, aut aqua viva est, et Procopius [14]) et Maximus [15]). Quod dixit *forsitan*, Graece est *σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν, tu petere ab eo potuisses.* Sed recte noster interpres sensum expressit. Significatur autem facultas liberi arbitrii, a qua poterat mulier aquam petere, vel non petere, si vellet.

11. *Domine, neque in quo haurias, habes.* Notant Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus, aliquantum jam ex verbis Christi mulierem illam profecisse, non enim vulgari verbo, sed Dominum appellasse, cognovisse enim ex ejus sermone, pollicitationeque non vulgarem esse hominem, qui tam asseveranter dixisset: *Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere.* Apparet tamen, ut ajunt Cyrillus et August., adhuc esse carnalem. *Aquam* enim *vivam*, quam pollicitus erat Christus, non aliam, quam illam ipsam intellexerat, quam ex illo puteo ipsa hauriebat, aut aliam certe generis ejusdem, quam aquam vivam, id est, scaturientem Christus appellasset. Propterea dicit: *Nec in quo haurias habes, et puteus altus est.* Putavit, ut notat Cyrillus [16]), magum fortassis esse, qui occulta aliqua arte aquam

---

[1]) 1 Pet. 2, 5. [2]) In comm. [3]) Cap. 7, 38. 39. [4]) Lib. 3. cap. 19. [5]) In Psalm. 1. et 64. [6]) In Psalm. 45. [7]) Ad Hebr. 4, 12. [8]) In Ps. 1. [9]) Epist. quadam ad Caecilium. [10]) In Serm. de eleemos. [11]) Serm. de temp. 92. [12]) Lib. 1. de promiss. cap. 39. [13]) Lib. 1. adv. Arium. [14]) In cap. 7. Jes. [15]) In hom. 2. de eleem. [16]) Lib. 2. cap. 83.

ex alto puteo sine ullo instrumento haurire posset. Ideo explorat, quanam ratione id facturus sit. Repraesentat nobis haec mulier animalem hominem, qui *non percipit ea, quae sunt spiritus Dei* [1]), sed omnia carnaliter intelligit, maxime vero haereticos, qui toti in sensus suos defixi sunt, et quidquid altius est, magicum putant.

12. *Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus?* Id est, hunc puteum, quem vides, tam magnum, tam altum, tam abundantem aquis, ut non solum ipse, totaque ejus familia, sed omnia etiam ejus pecora biberint, aut tam bonae aquae, ut ipse, et filii ejus ex ea biberint, itaque meliorem tu dare non poteris, ut Chrysostomus, Theoph. et Euthymius exponunt. Jacob patrem nostrum, id est, suum, et Christi, omniumque Judaeorum, aut nostrum, id est, Samaritanorum vocat, indicans etiam se, omnesque Samaritanos esse Judaeos, sive quia, quamvis Chaldaei essent, tamen quia mixti cum Judaeis fuerant, pro Judaeis sese ferebant, et Jacobi genere gloriabantur, ut Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus interpretantur: sive quia ejus se religionem sequi putabant, patrem etiam suum appellabant, ut Cyrillus existimat, quemadmodum si Calvinistae nunc veteres auctores atque doctores Ecclesiasticos patres vocent, quod eorum se doctrinam sequi mentiantur.

Quamquam hoc Samaritanis arrogantiores sunt, ut nec eos patres, neque sanctos, nec ullo prorsus honorifico titulo vocare velint. Quare ostendunt se eorum non esse filios, mentirique, cum se illorum doctrinam sequi jactant. Duobus modis mulier intellexerat, Christum sibi aquam dare posse: aut ex eodem haustam puteo, quod supra, ut sibi visa est, refutaverat, dicens: *Nec in quo haurias, habes, et puteus altus est,* aut ex alio quopiam, quem in eodem loco repente fodisset, quod nunc refellit dicens: *Numquid tu major es patre nostro Jacob?* quasi dicat non poteris alium hic puteum repente fodere, nisi major sis patre nostro Jacob, atqui ut quamlibet magnus sis, major certe illo esse non potes, non ergo aquam mihi vivam ista ratione dare poteris.

13. *Omnis, qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum, qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum.* Recte Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius observaverunt, Christum noluisse verbis ad id, quod mulier interrogaverat, respondere: *Numquid tu major es patre nostro Jacob?* ne arrogans esse videretur, qui se Jacob majorem faceret, quod quidem mulier, quae nondum Deum esse sciebat, absurdum atque temerarium esse putavisset, re tamen ipsa respondisse docentem, quid inter aquam illam, quam dedit Jacob, et eam, quam ipse daturus erat, interesset, se multo meliorem aquam, quam illam Jacob daturum esse, itaque si propter aquam, quam

[1]) 1 Cor. 2, 14.

dederat, tantum putabat fuisse Jacob, multo majorem se esse existimare debere, qui multo meliorem aquam daturus esset. *Tu autem quaeso*, inquit Chrysostomus [1]), *Dei sapientiam considera, quam leniter mulierem allicit. Non a principio dixit, si scires quis est, qui dicit tibi: da mihi bibere, sed postquam occasionem illi praebuit, ut ipsum Judaeum appellaret et criminaretur, hoc propulsans, inquit, si scires quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, quibus verbis jam ad majora impulit, ut Patriarchae meminerit. Numquid tu major es patre nostro Jacob?*

Quomodo qui biberit ex aqua illa, quam mulier intelligebat, sitiat iterum, facile, ut inquit Augustinus [2]), intelligitur. *Et verum*, inquit, *est secundum hanc aquam, et verum est secundum quod significat illa aqua. Etenim aqua in puteo voluptas saeculi est in profunditate tenebrosa. Hinc eam hauriunt homines hydria cupiditatum. Cupiditatem quippe proni submittunt, ut ad voluptatem haustam de profundo perveniant, et fruuntur voluptate praecedente, et praemissa cupiditate. Numquid non iterum sitiet? Ergo de hac aqua qui biberit, iterum, inquit, sitiet.* Quo autem modo, qui biberit ex aqua, quam Christus promittit, non sitiat iterum, ipse declarat. Vide sequentem versum, ut hic explicatur.

14. *Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Propterea *non sitiet in aeternum*, quia *fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam*. Id est, usque ad vitam aeternam, usque ad coelum. Quis enim sitiat, qui fontem in visceribus habeat tam alte salientem? Metaphora est a fontibus sumpta alte aquam ejaculantibus, quod propter ingentem copiam et scaturiginem aquae fieri solet. Sic enim qui Spiritum sanctum in se habet: fontem habet usque ad coelum salientem, hoc est, in vitam aeternam, quae in coelo nobis proposita est. Loquitur autem de aqua tamquam de planta, aut semine aliquo, quod jactum in terram nascatur. Sic enim illam aquam fieri in nobis fontem salientem in vitam aeternam. Videndum, quid sit iterum sitire, vel non sitire amplius in aeternum. Qui putant sitire esse bona temporalia, aut carnales voluptates iterum concupiscere, nimium videntur allegorici. Sitire ergo iterum proprie sumitur pro appetitu potus, quem Philosophi [3]) appetitum humidi et frigidi definiunt, sicut aqua, quam qui bibit, iterum sitit, sumitur proprie. Non sitire autem in aeternum metaphorice, non proprie dictum est, sicut Spiritus Sanctus non proprie, sed metaphorice aqua vocatur.

Quid sit non sitire in aeternum.

Est autem non sitire in aeternum, non esse opus illi, qui semel bibit eadem spirituali, quam bibit, aqua, semel enim potam satis esse usque in aeternum. Nec enim consumi, aut per urinas, et sudores excerni, sicut aquam istam, quam bibimus elementarem, sed incorruptibilem, immortalem et inexhaustam esse, quae perpetuo sitim sedet, id est, per se ad vitam aeter-

[1]) Hom. 31. [2]) Tract. 15. [3]) Arist. 2. de Anima cap. 3. text. 28.

nam sufficientem esse, nec ullum aliud adjumentum desiderare, quod est sitire, nisi forte, qui eam biberit, evomat. Evomit autem, quisquis peccat, ejiciens a se Spiritum sanctum. Sola ergo natura et vis utriusque aquae, corporalis et spiritualis declaratur, quod illa natura sua consumatur, corrumpaturque: immo nisi consumatur, nisi concoquatur, nisi digeratur, minime prosit: haec contra natura sua neque corrumpi, neque digeri possit, ideoque semel potam in aeternum satis esse, et qui eam biberit, nisi forte, ut diximus, culpa sua eam evomuerit, iterum non sitire. Cur enim sitit iterum, qui aquam istam elementarem bibit, nisi quia, quam semel bibit, aqua calore stomachi consumitur, si nunquam consumeretur, nunquam iterum sitiret. Id ergo in aqua illa spirituali accidit.

Duae de hoc loco quaestiones explicantur.

Hac ratione quaestiones illae, quas nonnulli in hunc locum inducunt, praeciduntur. Altera est, quomodo qui bibit ex aqua Spiritus sancti, non sitiat in aeternum, cum homines, qui Spiritum sanctum receperunt, peccare possint, et qui in peccato sunt, utique sitiant, id est aqua illa iterum indigeant, ut spiritualiter vivant, salvique esse possint? Facile enim hoc ex iis, quae modo diximus, solvitur, vim tantum, naturamque utriusque aquae hic explicari. Spiritum sanctum ejusmodi natura sua aquam esse, ut qui semel eam biberit, satis habeat in totam vitam, modo ne evomat, ne ejiciat, evomit qui peccat. Altera, quomodo haec sententia illi Ecclesiastici [1]) contraria non sit: *Qui bibunt me, adhuc sitient?* Illic enim sitire est amare et concupiscere, qui amor, quo magis sapientiam gustamus, magis crescit. Sicut de avaritia poëta [2]) ille dixit:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Hic autem, non sitire, non est non concupiscere, sed non indigere ulla re alia, aut non opus esse eumdem Spiritum sanctum iterum accipere, quod est iterum bibere, quia semel acceptus semper in nobis manet, nisi nos ipsi invitum quodammodo et repugnantem ejiciamus. Atque hoc est, quod nos admonet D. Paulus [3]): *Spiritum nolite extinguere.* Manet in nobis semel haustus, semel accensus, nisi nos ipsi extinguamus, estque in animis nostris velut perennis fons saliens in vitam aeternam. Similis sententia infra [4]): *Qui venit ad me, non sitiet iterum.*

15. *Dicit ad eum mulier: Domine da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.* Adhuc carnalis est mulier. Nec mirum, mulier ipsa caro est [5]). Cum tam aperte Christus significasset de spirituali se aqua loqui, tamen adhuc in corporali haeret aqua, ut Cyrillus annotat. Quamquam Chrysost. et Theophylactus aliquid supra sensum muliebrem existimant concepisse, in eo tamen errasse, quod spiritualem aquam corporaliter intelligebat. Cum enim videret Christum de alia non cor-

---

[1]) Cap. 24, 29. [2]) Juven. Sat. 14. [3]) 1 Thess. 5, 19. [4]) Cap. 6, 35. [5]) Gen. 2, 23.

porea loqui aqua, existimasse eam non aliam habere vim, quam ut corporis sitim extingueret. Itaque non petivisse illam, ut haberet vitam aeternam, quamvis audivisset eam in vitam aeternam salire, sed ut non amplius sitiret, et laborem illum quotidianum aquam hauriendi devitaret: *Ad laborem*, inquit Augustinus [1]), *indigentia cogebat, et laborem infirmitas recusabat. Utinam audiret* [2]): *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Hoc enim ei dicebat Jesus, ut non laboraret, sed illa nondum intelligebat.* Origenes intellexisse mulierem putat, sed quod dicit: *ut non veniam huc haurire*, nimis, ut mihi videtur, allegorice interpretatur, id est, ut non indigeam aqua ista Jacob, Scripturis atque doctrinis, quibus opus nobis est, ut divina mysteria intelligamus, sed sine ullo studio, sine ullo labore, quemadmodum Angeli faciunt, intelligam. Illud melius adnotavit, hic etiam mulierem illam honorifice Christum Dominum appellasse, ut supra [3]). Illic quidem, quia discere ab eo volebat, unde aquam haberet, et an major esset Jacob, hic, quia ab eo petebat aquam. Itemque illud re ipsa comprobasse verum esse quod Christus dixerat [4]): *Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo*, simul enim, ut mulier id intellexit, quoquo tandem modo intellexerit, aquam ab eo petivisse.

Utrumque mihi probabile videtur, et mulierem intellexisse Christum de aqua spirituali loqui, tamen non credidisse, quae dicebat, irridendoque respondisse: *Domine da mihi hanc aquam*, et non intellexisse, sed cum putasset eum de vera aqua veraque corporis siti loqui serio respondisse: *Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.* Si intellexit, et non credidit, sed simulans se credere irrisit, specimen nobis haereticorum praebuit. Hoc enim eorum ingenium est, quidquid sanctum, quidquid spirituale, quidquid denique supra sensus est, ingeniosa, ut ipsi putant, satanica, ut ego existimo, simulatione irridere. Si non intellexit, exemplum nobis expressit eorum Catholicorum, qui res divinas non intelligentes, curam tamen earum abjiciunt, in sola temporalia commoda intuentes.

Cur Christus eam virum vocare jusserit.

16. *Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc.* Minime dubium est, quin sciverit Christus eam virum non habere, ut illi paulo post declaravit, tamen necesse est, ut aliquo saltem praetextu Christus eam jusserit vocare virum. Is duplex esse potuit: alter, quod vellet non cum illa sola, sed etiam cum ejus viro donum illud, quod promiserat, communicare, et quo majus esset beneficium, quod viro simul et uxori commune esset, et quod non satis honestum videretur nuptae mulieri quidquam donari inscio marito. Hoc praetextu Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius factum putant, ut Christus dixerit, *voca virum tuum.* Alter, quem Augustinus [5]) et Cyrillus attingunt, quod

[1]) Tract. 15. [2]) Matth. 11, 28. [3]) Vers. 11. [4]) Vers. 10. [5]) Tract. 15.

non satis videretur mulier idonea esse, ut, quae dicturus erat Christus, intelligeret, ideo jussam vocare virum, ut per eum doceretur. Sic enim, ut monet Augustinus, D. Paulum constituisse, ut per viros suos mulieres docerentur [1]).

At cur non alium potius quaerebat praetextum, quam ut de viro illius loqueretur, quem sciebat eam non habere? nec enim illi deesse multi potuerunt. Eo ipso, quod sciebat virum eam non habere, eo potius quam alio praetextu usus est. Sciebat enim, quid illa jussa virum vocare, responsura esset, et volebat occasionem inde captare illi declarandi, quidquid toto vitae suae tempore fecisset, ut Ammonius ait. Jubent nos Chrysostomus et Euthymius modestiam simul et prudentiam Christi observare. Poterat statim principio facere, quod tandem in fine fecit, et omnem illam vitam enarrare. Noluit, sed occasiones quaesivit commodas, ut quod dicturus erat, aut necessario re ipsa postulante, aut certe apte dicere videretur. Si statim dixisset quinque eam viros habuisse, arroganter et ambitiose dixisse videretur, ut se prophetam esse ostenderet, quod sancti cordatique prophetae facere non solent. Itaque isti, qui nulla occasione, nullius rogatu, aut occulta pronuntiant, aut aliquid aliud faciunt simile miraculi, verendum, ne circulatores potius aut magi, quam prophetae vel sancti viri sint. Longe abest sanctorum virorum ingenium a vanitate.

17. *Non habeo virum.* Quomodo negat se virum habere, cum aliquem saltem haberet loco viri? Nec enim credendum est, illam dicere voluisse, se quidem loco viri aliquem amicum habere, legitimum autem virum non habere. Quod si dicere voluisset, peccatum suum aperuisset, quod maxime videtur occultare voluisse. Respondet Euthymius, voluisse Christum decipere, quia purum adhuc esse hominem existimabat. Itaque etsi putabat se virum habere, tamen dixit se non habere. Et vero probabile est, mulierem illam curiosam et cupidam videndi, quo tandem evaderet Christi pollicitatio, ideo negasse se habere virum, ut Christus statim sibi daret, quod daturum se, cum vir venisset, pollicebatur eo non expectato.

Bene dixisti quia non habeo virum. Quod mulier uno sensu dixerat, id Christus alio sensu accipiens, vere ab ea dictum esse interpretatur. Illa putans se virum habere, mentita dixerat se non habere, ut paulo ante ex Euthymio dicebamus, Christus verbum ejus excipiens subjecit, verum eam dicere falsum dicere volentem, habere enim virum, sed non legitimum.

18. *Quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir.* Satis fuisset dicere: *Bene dixisti*, nam quem habes, non est tuus vir. Sed non contentus Christus ostendere scire se, non esse legitimum virum, quem mulier illa pro legi-

---

[1]) 1 Cor. 14, 35.

timo habere volebat, sumpta ex viro uno occasione de omnibus loquitur, quos umquam habuisset.

Non satis ex his verbis Christi constare potest, an quinque illi viri, quos Samaritanam habuisse dicit, legitimi fuerint an concubini potius, quam mariti, quemadmodum et ultimus. Ego semper existimavi adulteros fuisse. Nam si legitimi fuissent, nihil occultum Christus Samaritanae patefecisse videretur, cum dixit quinque eam viros habuisse. Deinde cum mulier dicit postea [1]): *Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia, quaecumque feci:* omnia sua occulta peccata a Christo sibi indicata fuisse significat atque inter ea proculdubio enumerat, quod quinque habuisset viros, quod nullum peccatum fuisset, si fuissent omnes illi legitimi. Hoc me tantum tenebat, quod auctorem non invenirem ullum hujus sententiae. Omnes enim, quos legebam, sentiebant fuisse legitimos, Augustinus [2]), Nonnus poëta, Hilarius [3]), Athanasius, aut quisquis auctor earum quaestionum [4]), Euthymius, Rupertus et recentiores magno consensu, ita prorsus, ut nec, qui dubitaret quidem mecum, reperirem.

Inveni tamen multo quaesitum studio Chrysostomum [5]), qui non solum putat, quinque illos adulteros fuisse, sed eodem etiam tempore eos mulierem illam Samaritanam habuisse, aptoque exemplo eo probat gentes, quae multos crederent Deos, nullum habere Deum, quia verus Deus non nisi unus esse potest, quemadmodum, inquit, Samaritana illa eo ipso, quod quinque habuerat viros, nullum habuerat, quia verus vir non potest esse, nisi unus. Confidenter nunc dico hunc secutus auctorem, quod ante timide dicebam. Sententia Basilii [6]) indiget venia. Putat post trigamiam caetera, si quae contrahuntur matrimonia, vera non esse, itaque hunc sextum, quem illa habebat mulier, matrimonio illi conjunctum fuisse, sed quia sextus maritus erat, adulterum a Christo fuisse judicatum. Quid quinque illi, quid unus hic vir allegorice significent, non est instituti nostri docere, tamen si quis hoc requirit, Origenem, Augustinum, Bedam et Strabum in hunc locum legat.

Hoc vere dixisti. Item ante dixerat, sed repetitione confirmat. Nimis mihi videtur argutum, quod Origenes observat, haec verba tacitam habere reprehensionem. Sic enim Christum dixisse: *hoc vere dixisti*, quasi indicaret eam ante non vera dixisse, cum dixerat, Jacob puteum illum effodisse, atque ipsum et ejus pecora inde bibisse, quod supra refutavimus.

19. *Domine, video, quia propheta es tu.* Duplex confessio et proprii peccati, et virtutis atque excellentiae Christi. Cum enim dicit: *Video, quia propheta es tu*, tacite confitetur, vera eum dixisse, se in perpetuis adulteriis vitam duxisse. Quod qui nemine indice cognoverit, non posse non esse prophetam.

---

[1]) Vers. 29. [2]) Tract. 15. [3]) Lib. 2. de Trin. [4]) Quaest. 58. [5]) In Psalm. 13. [6]) In Epist. ad Amphil.

Observarunt quidam non boni auctores hoc inter praedestinatos et reprobos esse discrimen, quod praedestinati reprehensi culpam agnoscant, ut fecit haec mulier, et David [1]), Ezechias [2]), et illi qui concionante Petro commoti sunt [3]), reprobi vero aut negent, ut Cain [4]), Giezi [5]), Ananias et Saphira [6]), aut excusent, ut Saul [7]), aut etiam ulciscantur, et in eos, a quibus reprehenduntur, saeviant, ut Reges Judaeorum in prophetas, qui a Deo illis mittebantur [8]), Herodes in Joannem [9]), Scribae et Pharisaei in Christum [10]), Judaei in Stephanum [11]). Recte dixissent, si non inter praedestinatos et reprobos, sed inter bonos et malos discrimen illud posuissent. Nam nec praedestinati semper ostensa sibi peccata recognoscunt, sed saepe admonitionibus resistunt, saepe obstinati sunt usque ad ultimum vitae tempus, quo tempore subito resipiscunt, et reprobi saepe monitorem audiunt, saepe resipiscunt, ad extremum vero in peccato moriuntur.

Nec quisquam scire potest, an illi omnes, qui reprehensi culpam agnoverunt, praedestinati, et omnes, qui non cognoverunt, reprobi fuerint. Quin Paulum videmus unum ex iis, qui in Stephanum saevierunt, fuisse praedestinatum. Quod enim, qui reprehenditur, peccatum agnoscat, non solum ex gratia, sed ex libero etiam pendet arbitrio: quod isti ut tollant, omnia praedestinationi tribuunt. Illud quidem recte in hac muliere Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius observarunt, non aegre tulisse a Christo reprehensam, quin conversam ad meliorem mentem salutem ab eo quaesivisse. Conceperat ante ex Christi sermone aliquantam de illo opinionem, ut non vulgarem hominem esse diceret, ideoque, ut Origines ait, dominum appellaret. Nunc vero plusquam hominem non vulgarem, id est, prophetam confitetur, videns, quae occulta erant sibi patefecisse. Itaque inepte prorsus quidam haereticorum interpretes, prophetam hoc loco hominem doctum et in lege versatum intelligunt. Non enim doctrina ulla, sed divino prorsus spiritu occulta solique Deo cognita panduntur. Sed quia nemo melius, quam prophetae, quae ad legem, religionemque pertinebant noverat, quaestionem illi tamquam prophetae de religione proponit.

Mulier plusquam hominem Christum confitetur.

20. *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi oportet adorare.* Non dicit: Nos dicimus in monte hoc adorandum esse, sed: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt.* Sive artificio aliquo, ut quidam volunt, ut indicaret Samaritanos exemplo et auctoritate patrum facere, quod faciebant, Judaeos vero exemplo et auctoritate carere, solaque privata quadam opinione Jerosolymis adorare, *Vos*, inquit, *dicitis*, quasi dicat, dicitis, sed non probatis. Sive, ut ego ar-

---

[1]) 2 Reg. 12, 13. [2]) 4 Reg. 20, 19. Jes. 39, 8. [3]) Act. 2, 37. [4]) Gen. 4, 9. [5]) 4 Reg. 5, 25. [6]) Act. 5, 2. 8. [7]) 1 Reg. 15, 20. [8]) 3 Reg. 19, 2. Jer. 29, 26. et 36, 5. [9]) Marc. 6, 17. [10]) Matth. 21, 45. 46. et 26, 57. [11]) Act. 7, 57.

bitror, excusans potius Samaritanos, quam Judaeos accusans, ita loquitur.

Dubium quos Patres intelligat, cum dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*, Samaritanorumne, an Samaritanorum simul et Judaeorum. Plerique auctores Judaeorum etiam patres intelligunt Abraham, Isaac et Jacob. Nam Abraham in eo monte filium suum Isaac sacrificasse [1]), et Jacob in eodem loco structa ara Deum oblato sacrificio adorasse [2]). Sic interpretantur Ammonius, Chrysostomus [3]), Augustinus [4]), Beda, Rupertus [5]), Theophylactus et Euthymius. Id quidem vel solis auctoribus sine alia ratione probabile est, sed non video, cur non probabile etiam sit, solos majores Samaritanorum intelligi, qui cultum illum in eo monte instituerant: quorum se auctoritate mulier tuetur, ut mulierem literarum imperitam decebat.

Inepte vero haeretici hodie hujus nobis mulieris exemplum objiciunt, quasi nos idem faciamus, cum majorum nostrorum allegamus traditiones. Non enim animadvertunt, mulierem illam Samaritanam, id est, haereticam fuisse, ideoque cum patrum suorum exemplum, traditionemque protulit, nihil aliud, quam erroris vetustatem protulisse. Unde sequitur, Lutheranos et Calvinistas, qui hoc nobis objiciunt, non posse majorum suorum exemplo sese tueri, quia ipsorum majores, sicut et ipsi, haeretici fuerunt, et ab Ecclesia Catholica, sicut Samaritani olim ab Ecclesia vera Judaeorum, discesserunt. Recte mulier illa majorum suorum exemplo, auctoritateque usa fuisset, si in vera fuisset Ecclesia. Nam traditio in Ecclesia veritatis, extra Ecclesiam erroris confirmatio est.

In monte hoc. Non dubium demonstrasse montem Garizim, qui urbi Sichimorum, cujus illa mulier erat civis, vicinus erat in eoque omnes conveniunt auctores.

Quae autem fuerit causa Samaritanis in eo monte adorandi, ex sacra intelligitur historia. Jeroboam [6]) cum decem tribus a regno Juda segregasset, novumque regnum Israëlis constituisset, metuens ne si populus de more religionis causa Jerosolymam iret, se deserto, ad Regem Juda dilaberetur, novo regno novam instituit religionem, et duos illos conflavit vitulos, quorum alterum in Bethel, alterum in Dan ultima regni parte collocatos, pro diis jussit adorari. Hinc prima orta est dissensio religionis. Post Babylonicam vero captivitatem, potientibus rerum Persis, Manasses Jerosolymitanus civis, et Jaddi summi sacerdotis frater, et ipse sacerdotalis particeps dignitatis, Sanaballetis Cuthaei, et Darii Regis in Samaria praefecti filiam uxorem duxit, nomine Nicasonem. Quamobrem cum et a caeteris Judaeis, et ab ipso suo fratre summo sacerdote functione sacerdotii prohiberetur, seque apud Sanabelletem excusaret, quod ipsius filiam, quam sibi de-

---

[1]) Gen. 22, 2. [2]) Gen. 33, 20. [3]) Homil. 31. [4]) Tract. 15. [5]) Lib. 4.
[6]) 3 Reg. 12, 25. 26. 27.

sponderat, ducere non posset, malle se uxore carere ea, quam tanta dignitate sacerdotii, Sanabelletes non solum summum illi pollicetur sacerdotium, si filiam suam retineat, sed templum etiam se illi Jerosolymitano aequale aedificaturum. Quod et fecit in monte Garizim, unde coeptum est a Samaritanis, sacerdote Manasse, in eo monte adorari. Historiam scribit Josephus [1]).

Quod autem dicit mulier, *adoraverunt*, eam intelligit adorationem, quae cum sacrificiis, caeterisque publicis ac solemnibus ceremoniis conjuncta erat. Nam Deum orare, et flexo venerari genu, et Samaritanis et Judaeis ubique licebat, idque saepe legimus fecisse Christum. Offerre autem sacrificia, et praescriptis a lege ceremoniis uti, Judaeis extra Jerosolymitanum templum non licebat, sic Deo jubente [2]). Eum enim locum Deus elegerat, ut ibi nomen suum invocaretur, ut Scriptura loqui solet [3]).

21. *Mulier, venit hora, quando nec in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem.* Incipit uti Christus auctoritate sibi a Samaritana concessa. Vocaverat Christum prophetam, postulat igitur ab ea, ut sibi tamquam prophetae credat. Porro non respondet proprie ad id, quod mulier interrogaverat, utri melius, Samaritani in monte illo, an Judaei Jerosolymis Deum colerent, sive quod id studio contentionis et gentis interrogasset, ut Chrysostomus insinuat, et noluit Christus constitutus ab ea judex alere contentionem, sive quod noluerit ostendere, magis parti uni favere, quam alteri, quo facilius sibi crederetur: itaque utrosque, et Judaeos et Samaritanos, in futurum aequavit, non dicens utri melius ante Deum coluissent, sed neutros eo loco, quo ante colebant, bene culturos esse. Nam quod Cyrillus ait, Christum hoc responso et Samaritanos et Judaeos reprehendisse, quod etiam Judaei in eo errore essent, ut existimarent, non licere sibi extra Jerosolymam Deum adorare, singularis opinio est, et Scripturae minime consentanea. Nam Judaeis alibi, quam Jerosolymis adorare, id est, sacrificare non licuisse, superiore versu demonstravimus.

De qua hora Christus loquatur.

De qua hora loquatur Christus, disputatur. Primum, horam pro tempore positam per Hebraismum minime dubium, sed id ipsum tempus, quod sit, quaeritur, quod Christus jam venisse, aut certe appropinquare dicit, sic enim Graece est: ἔρχεται ὥρα, *venit hora*, tempore praesenti, paulo vero post declarat jam venisse [4]): *venit hora, et nunc est.* Sunt qui tempus intelligant excidii Jerosolymitani, quo tempore non solum Samaritanum, sed Jerosolymitanum etiam templum ita vastatum est, ut nec in illo Samaritani, nec in hoc Judaei adorare possent. Sic Euthymius. Melius Ammonius et Cyrillus horam τὴν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν, id est, *ipsius ad homines adventum,*

---

[1]) Lib. 11. Ant. cap. 7. et 8. [2]) Deut. 14, 23. 24. et 26, 3. [3]) 1 Par. 17, 12. et 22, 6. 2 Par. 6, 16. Psalm. 77, 68. 69. [4]) Vers. 23.

aut *peregrinationem* interpretantur. Nec enim id Christus agebat, ut doceret, ubi posset, vel non posset, sed ubi deberet, vel non deberet Deus adorari. Praeterquam quod infra[1]) horam jam illam venisse dicit, cum tempus illud eversionis templi Jerosolymitani non nisi quadraginta post annis venisse constet. Voluit ergo significare, supervacaneam jam esse quaestionem illam, quam illa Samaritana proponebat: utri melius, Samaritani in monte illo, an Judaei Jerosolymis adorarent. Jam enim venisse tempus, quo tempore neutri certo loco deberent adorare. Tollendum enim esse pristinum illum cultum, qui ut hominibus carnalibus accommodatus, addictus erat loco, aliumque pro illo meliorem introducendum, qui magis ad naturam Dei et ad homines spirituales esset accommodatus.

Quod dicit, *adorabitis Patrem*, ita dicere videtur, quasi se excipiat ex adoratorum numero, et Filium Dei esse se declaret. Nec enim dixit adorabimus, sed *adorabitis*, quemadmodum Ambros.[2]) observavit. *Non dixit*, inquit, *adorabimus*, *quod utique dixisset*, *si consortium nostri subiret obsequii.* Neque dicit Deum, sed Patrem suum vocat. Sic enim opinor intelligit, non patrem vestrum. Video paulo post dicere: *Nos adoramus*, *quod scimus*, quasi sese adoratoribus adnumeret, sed cur eo loco ita loquatur, illic rationem reddemus.

22. *Vos adoratis*, *quod nescitis*, *nos adoramus*, *quod scimus.* Hactenus quidem docuit, supervacaneam esse quaestionem, quia deinceps, et qui in monte Garizim, et qui in templo Jerosolymitano adorabunt, non rite, religioseque adorabunt, aliam jam adorationem tempore postulante. Nunc de praeterito loquitur, cum invidiam prius in Samaritanos, et suspicionem erga Judaeos gratiae removisset, aequato inter hos et illos jure, docetque melius ante id tempus Judaeos, quam Samaritanos adorasse, ut Chrysostomus et Theophylactus interpretantur. Augustinus et Beda de futura etiam hic adoratione agi putant, ut paulo post exponemus, quod minus probo.

Quid autem sit: *Vos adoratis*, *quod nescitis*, *nos adoramus*, *quod scimus*, aliquanto difficilius est. Primum quod non videatur ad rem, recteque respondere. Non enim quaerebat mulier, utri meliorem, aut veriorem Deum, sed utri sanctiore loco eundem Deum adorarent, cum verum adorarent Deum. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius propterea dicunt Samaritanos adorasse, quod nesciebant, quia licet verum adorarent Deum, putabant tamen non esse nisi loci ejus Deum. Sic enim Regi Assyriorum nuntiatum fuisse[3]): *Gentes*, *quas transtulisti*, *et habitare fecisti in civitatibus Samariae*, *ignorant legitima Dei terrae*, *et immisit in eos Dominus leones*, *et ecce interficiunt eos*, *quod ignorent ritum Dei terrae.* Judaeos vero adorasse, quod sciebant,

---

[1]) Vers. 23. [2]) Lib. 5. de fide. cap. 3. [3]) 4 Reg. 17, 26.

quia meliorem de Deo habebant opinionem, existimantes Deum omnium gentium Dominum esse.

Eodem pertinet, quod D. Thomas et Lyranus docent, Samaritanos in eo errore fuisse, ut existimarent Deum esse corporeum. Quod Judaei nequaquam putabant. Sic enim Salomonem, cum templum aedificasset, professum fuisse[1]): *Ergone putandum est, quod vere Deus habitet super terram? Si enim coelum et coeli coelorum te capere non possunt, quanto magis domus haec, quam aedificavi?* Sic notum fuisse in Judaea Deum[2]). Sed ego in eo errore Samaritanos fuisse non lego, et Judaeos aliquos fuisse lego apud Hebraeum auctorem Rabbi Mosem Aegyptium[3]). Quin multos etiam Christianos et graves auctores, quos opus non est commemorare, ne eorum errorem refricare videamur. Aliquanto igitur mihi magis placet, quod Cyrillus ait, Samaritanos adorasse, quod nesciebant, Judaeos, quod sciebant: quia quamvis eundem adorarent Deum, tamen Judaei certa doctrina, legeque a Deo sibi praescripta, Samaritani invento ab hominibus ritu adorabant. Sed verum ego sensum alium esse arbitror: ut Christus non de eo, quod adorabatur, sed de solo loquatur loco, quo Deus adorabatur. De solo enim loco mulier interrogaverat, et credendum est, Christum de eodem loco respondisse. Respondet autem: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus, quod scimus.* Sensus igitur est, quod vos in monte isto adoretis, nescitis, quid faciatis, quod vero nos Jerosolymis adoremus, scimus, quid faciamus. Nos enim hoc Dei jussu facimus, vos istud invento facitis vestro.

Quomodo Christus se adoratoribus misceat.

Quod autem dicit: *Nos adoramus, quod scimus,* seipsum connumerans cum adoratoribus, Ariani Catholicis objiciebant, ut probarent Christum Deum non esse, qui Deum adoraret, ut apparet ex Cyrillo et ex Ambrosio[4]). Auctores Catholici duobus modis respondebant. Primum quidem, Christum tanquam hominem locutum esse, eo modo, quo supra fontem fatigatus sedebat. Sic Ammonius, Cyrillus et Ambrosius, ejusdem enim fuisse naturae fatigari et adorare, ideo paulo ante dictum fuisse sedisse fatigatum, ut intelligeremus de humana ejus hic agi natura, ut observavit Ambrosius. Deinde non ex veritate, sed ex mulieris opinione locutum fuisse, quae non Deum, sed hominem Judaeum, prophetam illum quidem, sed hominem tamen esse putabat. Sic idem Ammonius, Ambrosius et Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius. Eodem opinor modo Augustinus et Beda respondissent, si quaestionem attigissent. Illud vero singulariter et praeter omnium opinionem dicunt, Christum non de omnibus loqui Judaeis, sed de se, de prophetis et Apostolis, qui jam incipiebant ab eo docti in spiritu et veritate Deum adorare. Tritam sequamur viam, credamusque de toto genere Judaeorum loqui.

---

1) 3 Reg. 8, 27. 2) Psalm. 75, 1. 3) Lib. 1. Moreh cap. 1. 4) Lib. 5. de fide cap. 3.

Ego tamen alia ratione suspicor ita locutum esse, ut se cum caeteris Judaeis commemoraverit, non quidem, ut significaret se etiam tanquam hominem more caeterorum Deum adorare, neque ut convenienter opinioni mulieris loqueretur, sed ut se Judaeum esse confirmaret, unde Messias originem ducturus erat, gradumque faceret ad id, quod paulo post dicturus erat, se esse Messiam. Cum ergo dicit: *Nos adoramus*, non significat se adorare, sed Judaeos adorare. Pronomen enim, *nos*, non personam, sed genus declarat, quemadmodum multis alibi exemplis explicavimus. Sic itaque loquitur, tanquam si vir nobilis Hispanus dicat: Nos regi nostro fideliter ac libenter tributa solvimus, non enim significat, se caeterosque nobiles solvere, sed totum Hispanorum genus solvere.

Quia salus ex Judaeis est. Difficile dictu est, qualis haec sit causa, aut cujus reddatur rei. Sed videndum prius quam salutem appellet. Duplex opinio. Alii salutem Christum ipsum appellari, qui salus mundi erat, et ex Judaeis ducebat genus, ita interpretantur Origenes, Tertullianus [1]), Ammonius, Chrysostomus, Cyrillus, Rupertus, Theophylactus, Euthymius. Alii cognitionem unius solius Dei, sine qua nemo unquam salvus esse potuit. Eam enim cognitionem Judaeos singulari quodam beneficio a Deo per legem, perque revelationem accepisse, et ex eo populo non ad Samaritanos modo, sed ad omnes omnino gentes, quae eam habuere, propagatam. Hoc etiam modo exponunt Ammonius, Chrysostomus, Theophylactus et Euthym. Alii tertiam quamdam explicationem afferunt, salutem ex Judaeis esse, quia illis primum praedicatum est Evangelium, et ab illis ad caeteras gentes per Apostolos homines genere Judaeos derivatum [2]), juxta illud [3]): *Virgam virtutis suae emittet Dominus ex Sion*, et [4]): *Ex Sion exibit lex*, et [5]): *Praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma.* Hoc ultimum nullo mihi modo placet. Ex duabus autem primis interpretationibus secundae primam antefero: quia verisimilius est, Christum de seipso, quam de lege loqui, cum id potius ageret, ut doceret, venisse tempus, quo lex abrogaretur, adesseque salutem illam, in quam lex omnis collineabat.

Reddit ergo causam Christus, cur majorem Deus sui cognitionem Judaeis, quam ulli dederit genti, itaque soli illi sciebant, quod adorabant. Quia ex eo nimirum populo decreverat Deus mundo Salvatorem mittere [6]). Et conveniebat, ut ille populus, unde Filius Dei carnem sumpturus erat, singularem Dei haberet cognitionem. Propterea legem illi Deus dedit, et quicquid illi umquam beneficiorum singulariter contulit, propter nasciturum ex eo Christum contulit.

---

[1]) Lib. 4. cont. Marcionem. [2]) Matth. 10, 5. [3]) Psalm. 109, 3. [4]) Jes. 2, 3. [5]) Luc. 24, 47. [6]) Rom. 1, 3. et 9, 5.

23. *Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Dictio adversativa *sed*, quae non videtur hic convenientem habere locum, apte apposita est, sed ad illa verba referri debet: *Nos adoramus, quod scimus;* quasi dicat, licet hactenus quidem nos meliores quam vos fuerimus adoratores, quia adorabamus quod sciebamus adorandum, et quo modo adorandum erat, tamen jam hora venit, cum quisquis vere Deum voluerit adorare, ne eo quidem adorabit modo, quo nos hactenus adoravimus, sed *in spiritu et veritate.*

Quod dicit: *Nunc est*, hanc vim Chrysostomus et Theophylactus habere putant, ut quod Christus dicebat ab iis distingueret, quae caeteri prophetae dicere solebant. Solebant illi res in longum plerumque tempus expectandas vaticinari: Christus, quem mulier solum prophetam esse putabat, rem praesentem ostendit, neque suspendit auditorem expectatione. Credo ego propterea Christum addidisse: *Et nunc est*, ut magis mulieris animum ad inquirendum accenderet, quonam modo *in spiritu et veritate* adorandus esset Deus, interesse enim sua id scire, quandoquidem jam venisset tempus. Veros adoratores non dubium, ut Chrysostomus ait, quin Christianos intelligat. Nam quod Auctor ille quaestionum ad Antiochum, eos solos, qui in solitudine habitant, et circa Ecclesiam Deum colunt, veros adoratores esse dicit, non dixisset Athanasius, cui vulgo quaestiones illae tribuuntur.

Multo difficilius, quid sit, *in spiritu et veritate* adorare. Primum Calvinistarum haeresis evellenda, qui *in spiritu et veritate* adorare interpretantur, sola adorare fide. Sed isto quidem modo daemones veri erunt adoratores. Nam *et daemones credunt, et contremiscunt* [1]), et Christum saepe negantibus Judaeis filium Dei esse confessi sunt [2]). Deinde si sola fide Deus adorandus, cur ipsi precibus? cur psalmis? cur sacramentis Deum adorant? si tamen adorare haeretici possunt. Vicina huic errori est eorum interpretatio, qui spiritum hoc loco animum intelligunt, quasi solo Deus animo sit adorandus. Quam interpretationem videtur recitatam a se Theophylactus approbare. Sed opinor, non animadverterunt illi solere non animo tantum, sed etiam corpore posito genu Deum adorare. Alii spiritum sanctum intelligunt, quem qui accipiunt Spiritu ipso sancto eumdem, quem acceperunt, Spiritum adorent. Ita Ambrosius [3]) et Rupertus. Alii *spiritu et veritate*, id est, veris virtutibus, corporisque mortificatione, ut Origenes et Ammonius. Alii *in spiritu*, id est, in Spiritu sancto, *et in veritate*, id est, in Filio: ita ut unum in tribus personis Deum adorent, ut Athanasius [4]) contra eos, qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam.

---

[1]) Jac. 2, 19. [2]) Marc. 1, 24. Luc. 4, 34. [3]) Lib. 3. de Spirit. sanct. cap. 12. [4]) Epist. ad Serap.

Omnium haec opinionum probabilissima est, quae communis est, maxime Origenis, Tertulliani[1]), Hilarii[2]), Chrysostomi, Procopii[3]), Theophylacti, Cyrilli, Euthymii, ut spiritus corporeo opponatur loco, quo et Judaei et Samaritani Deum concludere videbantur, dum illi non extra Jerosolymam, hi non extra montem illum adorari putabant posse, ut recte Tertullianus et Hilarius edisserunt, veritas vero figuris, ut supra[4]), ut sensus sit, venisse tempus, quo tempore *veri adoratores* neque certo ullo loco, neque legalibus illis ceremoniis et sacrificiis, quae umbrae tantum erant rerum futurarum, Deum adorabunt, sed *veritate*, id est, rebus iis, quae per umbras illas significabantur. Possumus etiam meo quidem judicio spiritum et veritatem pro eodem accipere, quemadmodum et Cyrillus videtur interpretari, ut gratia novi Testamenti, et quidquid ad statum pertinet legis Evangelicae, spiritum appellet, legem vero Mosis fuisse corpus significet, quia Evangelium quasi anima, hoc est, spiritus legis est.

Animadverto enim aliquando spiritum pro veritate sumi, et umbrae tanquam corpori animam opponi. *Cui servio*, inquit, *in spiritu meo*, id est, vere non figurate, non adumbrate[5]), et: *circumcisio cordis in spiritu, non littera*, id est, non illa, quae figura erat, sed ista, quae veritas[6]). *Qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litera, sed spiritu*, id est, non umbratiles ministros, quales illi erant veteris Testamênti, sed veros[7]). Eadem ergo res, et spiritus dicitur, id est, anima, et veritas, id est, corpus, quod per praecedentes illas umbras significabatur. Utraque interpretatio mihi placet, et haec, et quam ante hanc proxime posuimus.

Christiani, quomodo in spiritu adorent.

Utrolibet intelligamus modo, vulgaris illa quaestio facile solvitur, quomodo Christiani, quos veros hic adoratores vocari diximus, in spiritu adorare debeant. Quid enim? an non debent certa habere templa? non Sacramenta? non unicum illud, et omnium praestantissimum Eucharistiae sacrificium? Maxime vero, sed haec omnia, et si quae sunt alia generis ejusdem, sive a Christo, sive ab Ecclesia instituta, quibus Deus a Christianis colitur, quamvis natura sua corporea sint, tamen quia figurae non sunt rerum futurarum, sed veterum potius figurarum impletio, aut ad significandam impletionem ipsam instituta, non corpus, non umbra, sed spiritus et veritas sunt.

Eadem ratione illa altera quaestio explicatur, an non lex etiam vetus spiritum habebat et veritatem? an prophetae sine spiritu et veritate Deum adorabant? Adorabant illi quidem *spiritu*, id est, animo, aut spiritualiter, id est, vera fide, charitate, pietateque adorabant; *veritate*, id est, vere, non simulate, non ficte, non falsis commentis, sed iis modis, quos sibi Deus praescripsisset: sed non adorabant *in spiritu et verite*, id est,

---

[1]) Lib. de Trinit. [2]) 2. Lib. de Trin. [3]) In cap. 28. Jes. [4]) Cap. 1, 14. 17. [5]) Rom. 1, 9. [6]) Rom. 2, 29. [7]) 2 Cor. 3. 6.

sine figuris, quia illis ipsis figuris Deus eos jusserat adorare. Una superest objectio diluenda, quomodo cum his duabus interpretationibus ratio illa, quae statim redditur, cur veri adoratores in spiritu et verite adorare debeant, quia *spiritus est Deus*, constare possit. Haec enim ratio non probat sine figuris, sed sine corpore, solo animo adorandum esse. Sed hanc objectionem illic diluemus.

Abutebantur etiam hoc loco Ariani, ii, qui Spiritum sanctum Deum esse negabant, ut Ambrosius auctor est[1]). Non posse Spiritum esse Deum, quando non Spiritum, sed Spiritu Deum adorare jubeamur. Facilis erat et expedita responsio, spiritum hoc loco non Spiritum sanctum, sed ut supra docuimus, veritatem, et quasi animam legis significare: at aliter Ambrosius respondet, significari Spiritus sancti gratiam, quam cum accipimus, Spiritum ipsum sanctum adoramus. Caeterum adorandum esse Spiritum sanctum aliis ille probat argumentis, quae hujus non est loci recitare. Justinus vero martyr[2]), objicientibus Gentilibus, quod Christiani athei essent, quod ipsorum Deos non adorarent, ex hoc loco respondet, nos *in spiritu et veritate* verum Deum adorare.

23. *Nam et Pater tales quaerit, qui adorent eum.* Duas Christus rationes affert, quamobrem veri adoratores *in spiritu et veritate* adorare debeant. Alteram ex Patris voluntate, alteram ex natura sumptam. Pater, inquit, non vult umbris atque figuris: sed spiritu adorari ac veritate.

Cur ergo, dicet aliquis, instituit in veteri lege umbras illas, figurasque sacrificiorum, quibus se jussit adorari? Instituit ad tempus: instituit accommodate ad hominum conditionem, dum erudiebantur, dum idonei fiebant, ut in Spiritu et veritate Deum adorarent, ut Chrysostomus et Euthymius respondent. Possumus etiam sic intelligere, ut non hic de voluntate ratio sit. Quasi dicat, hoc natura ipsa Patris requirit, ut in spiritu et veritate adoretur, spiritus enim est. Diximus supra Patrem vocari Deum, aut Christi, ut ego arbitror, aut aliorum, a quibus adoratur. Adorantes enim dicimus[3]): *Pater noster, qui es in coelis*, et in Spiritu sancto, ut ait D. Paulus[4]), *clamamus, Abba Pater.*

24. *Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Dictio *et*, priore loco posita, particulae illativae usum habet ex Hebraeor. idiomate, ut si diceret: *Spiritus est Deus:* itaque, *qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.*

Reservavimus supra in hunc locum quaestionem minime facilem, quomodo haec ratio cum ea interpretatione conveniat, quam in superiorem versum adhibuimus. Ex eo enim, quod Deus spiritus est, non videtur sequi *in spiritu*, id est, sine umbris et figuris, sed in spiritu, id est, animo, non corpore ado-

---

1) Lib. 3. de Spir. S. c. 12. 2) In orat. 2. ad Ant. Pium pro Christianis. 3) Matth. 6, 9. 4) Rom. 8, 15.

rari oportere. Qui tantum attingat quaestionem, non invenio: et tamen digna, ut arbitror, loco erat. Solvendus mihi, quem feci, nodus est. Sic existimo rationem reddi, cur Deus rejectis figuris veteris legis *in spiritu et veritate* voluerit adorari. Quia ille nimirum umbratilis cultus non erat ad ipsius naturam accommodatus. Nec enim poterat Deus, cum spiritus esset, figuris ullis, umbrisve repraesentari. Quod corpus non est, umbram non habet. Hoc est, quod in ipso veteri Testamento de illis ipsis ceremoniis, quas ipse instituerat, dicit aliquando: *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus*[1]), et: *Coelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum, quae est ista domus, quam aedificabitis mihi? et quis est iste locus quietis meae? Omnia haec manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos? Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum. Qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem, qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat*[2]), et alibi: *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo*[3])*?* Cur ergo umbras illas et figuras instituit? Supra exposuimus: erant non ad suam, sed ad hominum naturam, et temporis conditionem accommodatae. Atque hoc est, quod hoc loco significat, naturam suam, quae non corporea, sed spiritualis sit, non requirere, ut ullus corporeus sibi cultus exhibeatur.

Si quando corporeum exigit ab hominibus cultum, id non ad suam, sed ipsorum naturam accommodate facere. Cultum illum legalem, qui totus corporeus et umbratilis erat, rejecisse, aliumque instituisse, si non omnino, quod propter corpoream hominum naturam fieri non potest, magis tamen certe ad naturam suam accommodatum, sine umbris, sine figuris, hoc est *in spiritu et veritate.*

Quod attinet ad sensum horum verborum, *Spiritus est Deus,* primum quidem illud certum, nomen Dei, posteriore loco positum, esse subjectum, nomen vero Spiritus attributum: sensus enim est, Deus est Spiritus. Etsi Athanasium[4]) memini, aliosque nonnullos auctores interpretari Spiritum sanctum esse Deum. Sed quomodo hoc ipsum intelligendum sit, non una veterum auctorum sententia est. Multi graves alioqui et magni, non omni corpore Deum carere putaverunt, sed spiritum appellari, sicut aërem, quia tam subtili sit corpore, ut fugiat oculorum aciem. Nam eadem de causa aërem istum spiritum dici. Mitto Sadducaeos Judaeorum sectam, quos Scriptura ipsa testatur omnem spiritum de medio sustulisse[5]): quique, ut Epiphanius[6]) tradit, propterea Patrem et Filium confitebantur, Spiritum vero

---

[1] Jes. 1, 11. [2]) Jes. 66, 1. 2. 3. [3]) Psalm. 49, 13. [4]) In disputatione contra Arium, et in lib. de communi essentia Patris, et Filii. et Spiritus sancti. [5]) Act. 23, 8. [6]) In eorum haeresi.

sanctum negabant, ne spiritum ullum admitterent: nam Patrem quidem et Filium esse corporeos. Hos, inquam, mitto, et qui ex Christianis postea haeretici prodierunt, Anthropomorphitas et Audianos, aliosque, qui humanam Deo effigiem tribuebant, de quibus frequens apud priscos scriptores mentio est. Tertullianus quidem certe [1]), Arnobius [2]), Lactantius [3]), aliquam Deo corporis figuram tribuunt, non ob id haeretici judicati: quin et Cyrillus hoc loco non aliter dicit Deum spiritum, quam comparatione corporum appellari, quasi ad corpora spiritus, ad se corpus sit.

Eum errorem Origenes hoc loco fortiter arguit, probatque Deum omnis corporis expertem esse. Ita monachi illi Aegyptii, qui Theodosio juniore Imperatore eam iterum haeresim excitarunt, Catholicos contumeliae causae Origenistas appellabant: auctor Socrates [4]) et Sozomenus [5]) et Nicephorus [6]). Refellit Theodoretus [7]). Videtur etiam Ammonius, quem ex quadam Graecorum Catena saepe citamus, eam proprie opinionem refutare voluisse. Πνεῦμα ὁ Θεὸς καλεῖται οὐχ ὡς ἄνεμος, ἀλλ' ὡς ἀσώματος, καὶ ζωοποιὸς οὐσία· ὥςπερ γὰρ πνεόμενοι τὸν ἀέρα ζῶμεν, οὕτως καὶ τοῦ Θεοῦ δόντος τὸ παρεκτικὸν τῆς ζωῆς ζῶμεν. *Spiritus*, inquit, *vocatur Deus, non ut ventus, sed ut incorporea et vivifica substantia; sicut enim aërem inspirantes vivimus: sic et Deo nobis id, quod vitam praebet, suppeditante vivimus.* Recte quidem, sed rectius alii, Deum Spiritum appellari volunt, non quod vitam, sicut aër, nobis tribuat: sed quod sicut aër nullum nobis videtur habere corpus: ita Deus neque habere videatur, neque re vera habeat, ut in eadem Graeca Catena Didymus exponit. Quod vel ex hoc loco minime dubia ratione probari potest. Hoc enim agebat Christus, ut probaret Deum nullum prorsus habere corpus, ideoque non corpore, sed spiritu adorari oportere. Quae Christi ratio nihil efficeret, si Deus aliquod quamvis subtile, quamvis tenue haberet corpus.

25. *Dicit ei mulier: Scio, quia Messias venit.* ἔρχεται venit, praesenti tempore, id est, venturus est, ut [8]): Ἠλίας μὲν ἔρχεται, *Elias quidem venit*, id est, *venturus est*, ut noster vertit interpres. Aut, quod magis ego hoc loco probo, *venit*, id est, adventat, in propinquo est, jam natus esse dicitur, coepisseque se miraculis ostendere. Hoc enim mulierem illam dicere voluisse, ex eo conjecturam facio, quod si alio dixisset sensu, abs re dixisset. Quorsum enim ad Messiam solvendam quaestionem rejecisset, si non jam venisse, aut tam cito venturum putabat, ut ipsa eum videre, et ab eo doceri posset? Nam quod quidam dicunt iniquo illam animo tulisse Christi responsum, et ad Messiam quaestionem retulisse, non quod se eum visuram

---

[1]) In lib. contra Praxeam. [2]) Lib. 3. contra gentes. [3]) In lib. de ira Dei cap. 18. [4]) Lib. 6. hist. Eccl. cap. 7. [5]) Lib. 8. cap. 11, 12. [6]) Lib. 13. c. 10. [7]) Quaest. 20. in Genesim. [8]) Matth. 17, 11.

speraret, sed ut ingratam sibi disputationem abrumperet, non video, quomodo probent. Inaudierat igitur de Christo jam aliquid, sperabatque eum se visuram. Credendum enim est, manasse jam late famam, extitisse Christum, qui se doctrina atque miraculis doceret esse Messiam. Fieri etiam potest, ut ita intellexerit, quod dixerat Christus: *Venit hora, et nunc est*, quasi significasset tempus venisse Messiae, qui et Judaeorum et Samaritanorum cultum in meliorem esset statum restituturus, ut etiam Rupertus interpretatur. Respondet igitur ad id, quod Christus dixerat, accommodate. Quandoquidem, ut significasti, Messias venit, nihil opus est privatim inter nos de religione disceptare. Ille nobis communis et aequus judex erit, quem utrique expectamus, cujus utrique stabimus sententiae, ad illum disceptationem nostram deferamus. Fallor, nisi in hunc sensum Cyrillus intelligit.

Quomodo Samaritani Messiam expectarint.

Quaerunt Origenes, Chrysost., Theophylact. et Euthymius: unde Samaritani Messiam expectarent: praesertim cum quinque tantum Mosis reciperent libros, ut notat Origen. Respondent ex illis ipsis Mosis libris hoc didicisse. Nam apud illum[1]) manifestam de Messia prophetiam esse: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat, qui mittendus est.* Et[2]): *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Aliaque illi proferunt iisdem ex libris testimonia, quae lector, si volet, videre poterit.

Qui dicitur Christus. Inter omnes convenit haec verba Evangelistae esse, nomen Messiae, quod, ut alibi diximus, Hebraicum est, Graeco interpretantis verbo, qua lingua scribebat.

Cum ergo venerit, ille nobis annuntiabit omnia. Congruenter superiori interpretationi sic expono. Cum venerit, id est, cum sese nobis Samaritanis ostenderit, cum ad nos docendum pervenerit: jam enim in Judaea natum ferunt, docere ibi coepisse. Aut ex aliorum sensu: *Cum venerit*, id est, cito dicitur nasciturus, cum natus fuerit, ille nobis et quaestionem istam, et caetera omnia, quae ad religionem pertinent explicabit.

Christus se Messiam profitetur.

26. *Ego sum, qui loquor tecum.* Quam breviter, quam perspicue sese Christus mulierculae, quis sit ostendit. Quam brevi tempore quantum illi confert beneficium! Merito quid causae fuerit, cur nunquam Judaeis ipsis, quorum potissimum causa venit, se tam aperte declaraverit, quaeri solet. Omnes hoc mulieris ejus simplicitati tribuunt. Nam Judaei maligno plerumque animo, haec mulier discendi causa Christum rogabat. Sic Origenes, Ammonius, Chrysost., Theophylactus, Euthymius et Rupertus. At cur non se illi statim, sed post longam disputationem aperuit? Respondet Theophyl. idemque Cyrillus indicat, duabus

---

[1]) Gen. 49, 10. [2]) Deut. 18, 35.

id de causis fecisse: et ut arrogantiae suspicionem vitaret, et ut facilius mulieri, quod dicebat, persuaderet. Etenim si statim initio dixisset: Ego sum Messias, antequam et verbis et factis viam sibi ad fidem muniret, et arrogans, jactatorque sui intempestivus visus fuisset, et non fuisset creditus.

Christus quomodo hanc mulierem ad sui cognitionem perduxerit.

Gradatim eam mulierem, ut Cyrillus ait, ad fidem duxit. Primum quasi nihil de hac re cogitans, potum ab ea postulavit. Deinde ex ejus verbis occasionem sumpsit hactenus declarandi se vulgarem non esse hominem: *Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere:* jam illi se Messiam esse significabat, sed palam non dicebat. Rursum ex secundo responso mulieris occasionem sumit dicendi advenisse Messiam: *Venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Denique cum mulier Messiam nominasset, significassetque cognovisse se jam venisse, seque illi, quidquid de religione doceret, crediturам, verbum Christus arripuit, seque eum ipsum Messiam esse dicit. Credat ergo sibi, quando ad ejus quodammodo tribunal appellasset. Monet Cyrillus eos, qui docendi in Ecclesia curam habent, ut hoc discant exemplo, sese ad auditorum captum accommodare: nec omnia illis simul tradant, sed faciant per res faciliores ad difficiliores gradum. Moneo eos ego, qui se in juvandis spiritualiter aliis versari profitentur, ut ex re qualibet occasionem captent, sermones omnes ad spiritualem eorum, quibuscum loquuntur, utilitatem revocandi.

27. *Et continuo venerunt discipuli ejus, et mirabantur, quia cum muliere loquebatur.* Quorsum hoc Joannes? Indicat Cyrillus causam reddere voluisse, quamobrem non ultra inter Christum et mulierem progressus esset sermo, quia interventu nimirum discipulorum interruptus est. Contra vero Chrysostomus et Theophylactus divinitus factum esse, ut non ante discipuli venerint, quam sermo ille Christi tam salutaris finitus esset, quo se illi Messiam esse declaraverat, eo vero finito statim venisse, quasi a Deo detenti fuissent, ne ante venirent.

Cur discipuli mirati cum muliere habere sermonem.

Cur autem mirati fuerint, quod cum muliere Christus loqueretur, Evangelista non docet. Plerique auctores veteres ejus humilitatem miratos fuisse putant, quod dedignatus non fuerit cum muliere, et quidem alienigena, et paupere loqui. Sic Origenes, Ammonius, Leontius, Chrysost., Cyrill., Theophyl., Euthymius. Eodemque sensu videntur D. Augustinus [1]) et Beda interpretari. *Quia quaerebat perditam*, inquit Augustinus, *qui venerat quaerere, quod perierat. Hoc illi mirabantur. Bonum enim mirabantur, non malum suspicabantur.* Aliam Ammonius interpretationem adhibet, miratos fuisse discipulos, quod cum Samaritana loqueretur, cum non uterentur Judaei Samaritanis. Sunt inter postremos auctores et recentissimos, qui existiment propterea miratos, quod

---

1) Tract. 15.

scirent Christum solitum non esse cum mulieribus colloqui, mirari enim homines insolita. Cyprianus [1]) ideo miratos putat, quod non satis honestum esse videretur, ut solus cum sola muliercula loqueretur. Idque videntur verba prae se ferre.

Nemo tamen dixit: Quid quaeris? aut quid loqueris cum ea? Scientes, ut ait Leontius, non sine consilio Christum id facere. Chrysost., Theophyl. et Euthymius existimant, assuetos fuisse discipulos et instructos a Christo, ne ejus facta dijudicarent.

Quaerit autem idem Chrysostomus et Theophylactus, quid causae fuerit, quod modestiores solito hoc loco fuerint. Nam et alibi audacter interrogasse Christum, quis ipsorum videretur esse major, et Joannem super ejus pectus recumbentem de proditore, quisnam esset, sciscitatum. Respondent, illic rem suam egisse, hic alienam. Praeclarum exemplum, unde discere inferiores debent, non oportere eos de superiorum consiliis, factisque judicare. Quam moderationem si homines erga homines, multo maxime homines erga Deum tenere debent. *Numquid dicet lutum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic? et opus tuum absque manibus est* [2]).

28. *Reliquit ergo hydriam mulier, et abiit in civitatem.* Voluit nobis Evangelista, ut etiam Leontius admonuit, hoc facto ante oculos ponere, quanto statim ardore fidei mulier illa fuerit incensa. Usque eo prorsus, ut velut rerum omnium oblita, et aquae, cujus hauriendae ferendaeque causa venerat, et ipsius hydriae, quam secum tulerat, nihil jam aliud, quam de Christo, deque communicando cum omnibus invento a se thesauro cogitaret.

Expressum exemplum hominis esse conversi, et a Deo inspirati, omnia statim relinquere, etiam, quae in manibus habeat. Quemadmodum vocatos a Christo Apostolos fecisse legimus: *et continuo*, inquit, *relictis retibus, secuti sunt eum* [3]). Hoc se fecisse D. Paulus affirmat. *Cum*, inquit, *placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem eum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini* [4]). Notavit exemplum Origen. et nobis admonuit imitandum. *Mulier*, inquit August. [5]), *audito: Ego sum, qui loquor tecum, et recepto in cor Christo Domino, quid faceret, nisi jam hydriam dimitteret, et evangelizare curreret? Projecit cupiditatem, properavit evangelizare veritatem. Discant, qui volunt evangelizare, et projiciant hydriam ad puteum. Venerat mulier ad fontem Jacob, inventoque Christo meliore fonte aquae vivae salientis in vitam aeternam, illum negligit, et ex hoc haurit*, ut Chrysost. [6]), Theophylactus et Euthymius hoc loco tradiderunt.

---

[1]) Lib. de sing. clericorum. [2]) Rom. 9, 20. Jes. 45, 9. Jerem. 18, 6. [3]) Matth. 4, 20. 22 etc. [4]) Gal. 1, 15. 16. [5]) Tract. 15. [6]) Homil. 33.

29. *Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia, quaecumque feci: numquid ipse est Christus? Pedetentim egit*, inquit August. [1]), *ne illi quasi irascerentur, et indignarentur, et persequerentur. Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia, quaecumque feci.* Singula verba plena prudentiae sunt, et, ut ait Chrysost., quemadmodum Christus illam paulatim et sensim ad fidem non tam traxerat, quam adduxerat, sic ipsa Samaritanos adducere conatur, ut facile jam Christi discipulam agnoscas. Primum non dicit: Credite mihi, Messiam venisse, ego vidi: sed invitat, ut et ipsi veniant, non vult sibi, sed Christo, et experientiae credere. Neque dicit: Venite, credite, sed *venite, et videte*, ut Chrysost. et Leontius adnotarunt. Videre autem hoc loco non solum opinor significat visum, sed experimentum atque judicium, quasi dicat: Venite, experimini, explorate, judicateque, num ille Messias sit. Confidebat enim fore mulier, ut simul atque viderent eum et aliquid interrogarent, aliquid coram ipsis diceret, faceretve, unde eum Messiam esse cognoscerent. *Solus visus*, inquit Cyrillus [2]), *sufficiet ad fidem, faciet vos ille multis ingentibusque miraculis certiores. Nam qui cordium novit secreta* [3]), *et hanc divinam possidet dignitatem, quomodo non cuncta efficiet, quae voluerit?*

Nec dicit, videte prophetam, aut Christum, sed videte hominem, quamvis supra hominem esse crederet, ut Origenes, Chrysostomus et Euthymius observarunt, quia hoc ipsum maluit ab illis exploratum credi, quam a se dici. Quo enim levius eos trahere videbatur velle, eo magis trahebat, ut Leontius et Euthym. indicarunt. Nec erubuit, ut Theophylactus ait, dicere omnia, quae fecisset, ab eo sibi fuisse patefacta, sed se ipsam infamat, ut eos ad Christum adducat. Sic debent Evangelici praedicatores *per infamiam et bonam famam*, ut ait D. Paulus [4]), Christum annuntiare. Non dixerat illi Christus omnino omnia, quae toto tempore vitae suae fecerat, sed dixerat, quae praecipua erant, quaeque maxime erant occulta, et mulierem poterant commovere. Ex illis enim facere conjecturam poterat, qui ea dicebat, omnia, si vellet, posse dicere. Propterea universe dicit: *Qui dixit mihi omnia, quaecumque feci*, ut Chrysostomus putat. Aut, ut ego arbitror, hyperbolica vel synecdochia locutio est, qua, ut res, quae dicitur, exaggeretur, pro parte totum ponitur.

Quod autem addit: *Numquid ipse est Christus?* nihil absurdi erit, si dicamus, dixisse dubitando; nihil enim mirum, si necdum perfectam haberet fidem, cum longo tempore discipuli ipsi vix habuerint. Tamen vero similius est, et toti orationi congruentius, non dubitando, sed addubitantis modo dixisse, ne de re tanta praejudicare imperita mulier videretur: sed omne judicium illis relinqueret, quos ad capiendum experimentum invitabat, ut Euthym. interpretatur.

---

[1]) Tract. 15. [2]) Lib. 2. cap. 100. [3]) Act. 1, 24. [4]) 2 ad Cor. 6, 8.

30. *Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.* Propterea dixit Evangelista *ἤρχοντο, veniebant*, non *ἦλθον venerunt,* quia volebat narrare, quid interim, dum illi veniebant, accidisset, quomodo discipuli Christum rogassent, ut cibum sumeret, quidque ille respondisset.

Imitati sunt Samaritani mulieris diligentiam. Illa statim, ut Christum invenit, nullas nectens moras, relicta ad puteum hydria, ad evangelizandum cucurrit: illi statim per mulierem audito nuntio urbem relinquunt, et ad quaerendum Christum accurrunt. Et nos Samaritanos, ut Origenes admonet, debemus imitari, ad Christum vel per mulierem commonefacti relictis urbibus, relictis rebus omnibus currere debemus. Recte Cyrillus Samaritanorum in credendo facilitatem cum Judaeorum duritie comparat. *Samaria*, inquit, *dimidiorum peccatorum tuorum non peccavit* [1]).

31. *Interea rogabant eum discipuli dicentes: Rabbi manduca.* Quod Christum discipuli rogaverint, ut cibum sumeret, Chrysostomus et Theophylactus, et Euthym. non improbitate quidem ulla, sed charitate fecisse interpretantur, quod eum fessum de via esse scirent. Notarunt quoque Ammonius, Theophylactus et Euthymius verbum *ἐροτᾷν*, quod proprie significat *interrogare*, accipi hoc loco pro *παρεκάλουν precabantur,* ut cibum sumeret.

Vera haec sunt; sed videntur mihi Apostoli aliquam, ut eum rogarent, occasionem habuisse. Nam si ille quidem statim, ut appositi cibi sunt, sumere coepisset, nihil utique fuisset causae, quamobrem illum rogarent. Est igitur vero simile, Christum appositum jam cibum prius sumere noluisse, sed haesisse meditabundum, et quasi aliam in rem, quae magis sibi, quam cibus curae esset, animo defixum. At quamobrem cibum sumere prius noluerit, aut qua de re cogitabundus haeserit, probabilis Cyrilli conjectura est, scivisse eum Samaritanos a muliere vocatos venturos esse, noluisseque ante cibum capere, quam illos ad Patrem suum adduxisset. Hoc enim est, quod statim dicit: *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis*, et: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me.* Dedit Evangelii praedicatoribus singulare documentum, ut cibum et potum, nedum alia, quae minus sunt ad vitam necessaria, praedicationi posthabeant.

32. *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.* Quem cibum intelligat, infra [2]) declarat. Illud modo notandum videtur, Christum de industria cibum non sumere, ut a discipulis sumere rogaretur, occasionemque ex eorum captaret verbis, de matura jam ad messem segete disserendi, ut sese illi, qui messores futuri erant, praepararent, eosque ad cibum illum, in quo ille sumendo totus erat occupatus, invitaret: ut de Samaritanorum, aliarumque gentium salute cogitarent.

Tanquam magistros, inquit Ammonius, *orbis terrarum assuefacit corporalem cibum Dei voluntati*, *hominumque saluti postpo-*

---

[1]) Ezech. 16, 51. [2]) Vers. 34.

nere. In hanc etiam sententiam hunc locum Cyrillus [1]) edisserit. *A rebus,* inquit, *quae jam instabant, responsio texitur, occultiusque significatur, quod si discipuli scirent de Samaritanorum conversione jam agi, de illo cibo magis cogitarent, quam de corporali consulerent.*

33. *Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?* Apparet, non magis discipulos intellexisse, quod Christus de cibo, quam Samaritanam illam mulierem, quod de aqua dicebat supra [2]). Nam et illa non nisi corpoream aquam, et hi non nisi corporeum cibum cogitabant, ut Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Beda, Theophylactus, Euthymius adnotaverunt. *Quid mirum,* inquit Augustinus [3]), *si mulier illa non intelligebat aquam, ecce discipuli non intelligunt escam?* Itaque nihil erat causae, cur Origenes suum illum Heracleonem propter hanc interpretationem reprehenderet, quam tot post clarissimi auctores probaverunt. *Dicebant ergo ad invicem,* id est, inter se, non palam, non ita ut Christus audiret. Non enim audebant reverentiae causa, ut ait Euth., de hoc ipsum interrogare.

Dubitabant autem, ecquis illi se absentibus cibum attulerit, incredibile judicantes, eum cibum non sumere, si ante non sumpsisset, cum fessum de via esse scirent, tempusque meridianum [4]), et jejunum ad eum locum pervenisse. At quis illi cibum attulisset? Aut aliquis, qui eo forte venisset, famelicumque vidisset esse, sicut mulier repererat sitibundum, a quo se diligentia dolebant esse superatos. Aut, ut Origen. interpretatur, putabant Angelum illi aliquem tulisse cibum. Aut, ut ait Leontius, existimabant accidisse illi, quod acciderat Danieli, cum in lacum leonum conclusus esset, ut Habacuc prandium illi a Deo, quod messoribus suis paraverat, ferre cogeretur [5]). Vel quod accidit Eliae, cui corvus jussu Dei prandium quotidie, coenamque ferebat [6]).

34. *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me.* Clarius discipulis exponit, de quo loquebatur cibo, quam exposuerat Samaritanae, de qua aqua locutus esset. Sicut solebat illis disserere, quae aliis in parabolis, obscureque dixisset [7]). Aliquid enim discipulis concedendum erat, et discipuli facilius, quam mulier, aperte et sine metaphora loquentem intellexissent; et erat magis necessarium, hoc discipulis, quam illud mulieri declarare, quia, ut ex Ammonio et Cyrillo superiore versu diximus, oportebat eos tanquam messores, id est, magistros instruere, ut eumdem illi cibum rebus omnibus anteferrent.

Voluntatem autem Patris salutem hominum intelligit, ut Euthymius admonuit. Itaque significat voluntatem Patris propterea in modum cibi sibi esse, hoc est, gratam, jucundam atque sua-

---

1) Lib. 2. cap. 103. 2) Vers. 10. 3) Tract. 15. 4) Vers. 6. 5) Dan. 14, 33. 6) 3 Reg. 17, 6. 7) Matth. 13, 36. 37. et 15, 16. 17.

vem, quia in procuranda hominum salute versabatur, non solum quia Patris voluntas est. Salus nostra veluti condimentum illi erat paternae voluntatis, quae illam per se jucundissimam reddebat jucundiorem. *Judicia*, inquit, *Domini vera justificata in semetipsa, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum, et dulciora super mel et favum* [1]). Non dixit, ut faciam voluntatem Patris, sed *voluntatem ejus, qui misit me*, quia etsi idem est, non eamdem habet vim. Dum enim dicit, *ejus qui misit me*, indicat, in hoc ipsum se fuisse missum, ut eam faceret, id est, ut hominum salutem procuraret. Hoc magis declarat, cum dicit: *ut perficiam opus ejus*, id est, negotium mihi ab eo injunctum, ut ad salutem homines adducerem.

Quae sit messis, de qua hic agitur.

35. *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* Subobscurus locus. Primum videndum, de qua messe discipulos loqui intelligat, cum dicunt, *adhuc quatuor menses sunt, et messis venit.* Deinde, quomodo quatuor illi menses intelligendi. Origenes videtur existimare, discipulos de spirituali messe intellexisse, adhuc quatuor menses, id est, longum usque ad illam tempus reliquum fuisse. Adeo enim creditu difficilia docere Christum, ut antequam homines credant, id est, ad messem maturi sint, multum temporis supersit. Quod etsi a nullo alio auctore confirmatum video, probabile tamen judico, modo ita intelligamus, ut sensus sit: Nonne vos existimatis me nunc sementem Evangelicam facere, ideoque longum tempus usque ad messem superesse: itaque auctores mihi estis, ut non de alia re, quam de quiete et cibo cogitem? Sicut solent agricolae, facta semente quiescere, et superioris anni frumentum edere: ingruente vero messe dies noctesque laborare. Atqui non ita est. Sementis Evangelica jam diu per Prophetas facta est. Itaque non est nunc sementis, sed messis tempus: nec otiandum mihi vobisque est, sed graviter laborandum [2]): *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.*

Caeterum si communem omnium aliorum auctorum interpretationem sequamur, Augustini, Cyrilli, Chrysostomi, Bedae, Theophylacti, Ruperti, Euthymii, de messe hoc corporea intelligendum, ut ex illa Christus ad spiritualem argumentetur, quasi dicat: usque ad messem quidem corpoream, de qua vos cogitatis, quatuor menses sunt, ut vos dicere soletis: sed messis illa, de qua ego sollicitus sum, alba jam est atque matura.

De quatuor mensibus major est quaestio. Omnes quidem auctores, quos legere umquam memini, sic interpretantur, quasi haec quatuor ante messem ejus anni mensibus dicta fuerint, id est, sub mensem Februarium. Majo enim mense in Palaestina messem solitam fieri. Sic Cyrillus, Augustinus, Beda, Rupertus intelligunt. Atque hinc Cyrillus et Rupertus colligunt haec vere primo, id est, circa Februarium mensem accidisse. Non

---

[1]) Psalm. 18, 10. 11. [2]) Vers. 38.

dissentio libenter ab omnibus praesertim auctoribus: sed proponam lectori interpretationem meam: et doctioribus me judicandam relinquam.

Proverbium apud Hebraeos.

Existimo proverbium apud Hebraeos fuisse: *adhuc quatuor menses usque ad messem*, quo significabant satis esse temporis, ut de aliqua re facienda cogitarent, seque ad eam praepararent. Eodem plane modo, quo Latini dicunt, *adhuc seges in herba est*. Sumptum autem inde proverbium fuisse arbitror: quod plerumque inter eum mensem, quo sementis, et eum, quo messis fiebat, quatuor erant menses. Fiebat enim sementis mense Novembri, messis mense Aprili exeunte, inter quos duos menses quatuor erant: December, Januarius, Februarius et Martius. Illo autem tempore solitam messem fieri ex Scriptura [1]) manifestum est: ubi primitiae frugum septem post Pascha hebdomadibus offerri jubebantur. Ergo proverbium erat, vox erat otiosorum hominum, qui sementem jam fecissent, nihilque usque ad messem, id est, ad longum tempus haberent, quod magnopere agerent. Hoc proverbium ex semente et messe corporea desumptum apte Christus ad spiritualem sementem, messemque accommodavit. *Vos dicitis*, id est, dicere soletis, *adhuc quatuor menses sunt usque ad messem*, id est, satis esse temporis, ut de aliqua re agenda cogitetur. Non potestis id nunc de spirituali messe dicere, in quam ego vos missurus sum: *Levate enim oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt jam ad messem*. Non ergo significat Christus, discipulos tunc hoc dixisse, *adhuc quatuor menses sunt*. Quorsum enim dixissent, etiamsi verum esset? Ac ne alio quidem fortasse tempore umquam dixerant. Sed est Hebraismus, quo secunda persona pluralis ponitur pro tertia, et pro verbo passivo impersonali, quo utuntur Latini: *Nonne dicitis*, hoc est, nonne dicunt, aut nonne dicitur, nonne dici vulgo solet: *adhuc quatuor menses sunt usque ad messem?*

Miratus sum, cum apud doctum quemdam interpretem legi, quatuor hisce mensibus breve tempus significari: quasi diceret Christus, vos ipsi judicatis tempus jam esse, ut de futura messe cogitetis, cum dicatis, non nisi quatuor menses usque ad messem superesse. Sensus meo judicio verbis Christi contrarius. Opponit enim discipulis se: *Ecce dico vobis*, opponit oculos linguae: *vos dicitis*, sed ego dico, *levate oculos vestros*, opponit tempus tempori, quod ipse dicit ei, quod discipuli dicebant, breve longo. Illi dicebant quatuor superesse: ipse dicit nihil, aut perparum temporis superesse, jam enim matura ad messem segete campos albescere. Et si breve tempus significare voluisset, non utique dixisset, *adhuc quatuor menses*, sed, non nisi quatuor menses sunt usque ad messem. Qui enim dicit *adhuc*, longum indicat tempus.

---

[1]) Exod. 34, 22. Lev. 23, 15.

Ecce dico vobis, levate oculos vestros, et videte regiones. Graece, χώρας, *campos, agros satos.* Provocat ad experientiam discipulos, et, ut diximus, oculos opponit linguae.

Quaerunt nonnulli, quos oculos levare jubeat: corporis, an animi. Utrosque, inquiunt Leontius et Theophylactus, corporis, ut ad se venientes Samaritanos viderent, et ex illis caperent conjecturam, quam maturae aliae religiones essent, quando illa, quae, quia hostilis erat, maxime immatura debere esse videbatur, tam matura esset, ut falcem postularet, id est, ad se veniret. Cyrillus et Rupertus solos mentis oculos intelligunt, quod est probabilius, cum, ut diximus, de spirituali loquatur messe. *Regiones* vero vocat, ut inquit Leontius, multitudinem hominum, qui quaqua versus erant, non solum, ut putat Euthym., Samaritanorum. Albescentes autem, quia paratae jam erant ad Evangelium recipiendum. Qui ideo messis appellantur, quia tanquam manipuli ex agro mundi colliguntur et inferuntur congreganturque tanquam in aream in Ecclesiam, ut inquit Ammonius. Nam et Ecclesia idcirco vocatur area, quod in ea non sola grana, sed grana una cum paleis contineantur [1]). Sic vocat messem, dum ait [2]): *Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.* Alio sensu in alio loco [3]) messem, consummationem saeculi vocat, quia area tunc sicut tempore messis ventilabitur, et grana a paleis separabuntur. *Sinite*, inquit, *utraque crescere usque ad messem.* Notarunt hoc Augustinus et Rupertus, copiosius autem Origenes.

36. *Et qui metit mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam.* Dubium, an idem nomine mercedis et fructus intelligat. Origenes quidem et Rupertus diversa esse putant, etsi, quid merces a fructu differat, non consentiunt. Nam Origenes utrumque ad futuram vitam pertinere existimat: sic tamen ut merces dicatur ea, quae propter promissiones tamquam debita redditur: fructus vero is, qui supra debitum datur, quia *non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis* [4]). Rupertus vero mercedem esse eam, quae in hac vita debetur operariis Evangelii, de qua dictum est [5]): *Dignus est operarius mercede sua.* Et: *in quamcumque domum intraveritis, ibi manete edentes et bibentes, quae apud illos sunt.* Fructum autem eum, qui in altera reddendus est vita, de quo dicit D. Paulus [6]): *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Alii ita distinguere videntur, ut merces sit, quae in coelo pro cujusque labore redditur, fructus vero non ad messorem, sed ad dominum messis referatur. Quasi sensus sit, messorem mercedem a Domino messis accepturum

---

[1]) Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. [2]) Matth. 9, 37. 38. [3]) Matth. 13, 30. 39. [4]) Ad Rom. 8, 18. [5]) Luc. 10, 5. 7. Matth. 10, 10. [6]) 1 ad Cor. 3, 8.

esse, quia fructum in ejus horreum congregavit, id est, multos homines in vitam aeternam adduxit. Ego Cyrillum secutus, mercedem et fructum idem esse arbitror. Sed mercedem appellari, quia pro labore datur, fructum vero, quia solet messoribus pro merce fructus, id est, frumentum dari ex illo ipso, quod messuerunt.

Ut, et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit. Hoc ideo adjectum esse Chrysostomus putat, ne quia dicturus erat alium esse qui seminat, alium qui metit, existimaret aliquis, eos, qui seminassent, mercedem non accepturos. Mihi, quia de messe et ejus mercede loquebatur, tempus illud nobis repraesentare videtur voluisse, quo omnes agricolae, et qui seminarunt, et qui messuerunt, accepta mercede gaudere solent. Solent enim, ut diximus, agricolae omnem mercedem frumento solvere, et in tempus messis etiam eorum, qui in hyeme apud se laborarunt, differre. Itaque non probo, quod Chrysostomus et Theophylactus adnotarunt, ideo hoc dictum esse, ut differentia inter seminatores temporales et spirituales significetur. Qui temporalem sementem faciunt dolere, si alii metant, quod ipsi seminaverunt: qui spiritualem, gaudere. Solent quidem id facere, qui sibi, non hero suo seminant: ut apud Jesaiam [1]) intelligitur. Qui autem non sibi, sed hero seminant, gaudent, quod ex semente, quam ipsi fecerunt, magna proveniat seges, per quoscumque tandem sive per se, sive per alios eidem domino metatur. De his loquitur Christus. Nam et prophetae Domino, non sibi seminarunt, et Apostoli eidem Domino messuerunt: et utrique secundum proprium laborem accepta mercede pariter gaudent. Utrique enim [2]) *cooperatores erant Dei: etsi illi plantaverant, isti rigaverunt.*

37. *In hoc enim est verbum verum, quia alius est, qui seminat, et alius est qui metit.* Non dubium, quin proverbium illud apud Hebraeos tritum fuerit, ut Theophylactus et Euthymius adnotarunt. Quo proverbio utebantur, cum volebant significare, alium laborasse, alium ejus frui labore. Sementis enim cum magno labore tempore totius anni difficillimo, incerta vero spe proventus atque mercedis fit: messis vero et minore labore, et certo proventu, atque mercede. Hoc igitur proverbium ad Prophetas et Apostolos Christus accommodat: quod Prophetae sementem fecissent, id est, majorem laborem subiissent: Apostoli vero meterent, id est, minus laborarent. Non quod minor Apostolorum, quam Prophetarum labor fuerit, quin multo fortasse major, totum terrarum orbem peragrare, per ferrum, per ignes, per cruces ire, non jam cum hominibus, qui aliquam Dei haberent scientiam, quales Judaei erant, sed cum Gentilibus, cum tyrannis, id est, cum bestiis pugnare. Sed et quod multo majorem laborem Apostoli subituri essent, si Prophetae ante illos non laborassent, et Judaeorum populum excolendo ad recipiendum Christum ejusque Evangelium non praeparassent.

---

[1]) Cap. 17, 10. et 65, 22. [2]) 1 Cor. 3, 6. 8. 9.

Adde quod, ut postea dicemus, non loquitur Christus hic, nisi de Judaeis.

38. *Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Omnes consentiunt auctores, Prophetas significari, qui ante quam Apostoli venirent, in erudiendo populo laboraverant. Sic Origenes, Irenaeus [1]), August., Chrysost., Ammonius, Leontius, Beda, Rupertus, Euthymius, Theophylactus. Solus Heracleon, ut Origenes refert, Angelos intelligebat. Sed minime dubium est, homines cum hominibus comparari. At prophetae apud Judaeos tantum laboraverunt: quid de gentibus? Sunt qui putent, etiam de gentibus hic agi, et quemadmodum Prophetas apud Judaeos, ita Philosophos apud alias gentes homines ad recipiendam fidem praeparasse: dum, licet multis admixtis erroribus, docebant aliquem esse Deum, eumque bonum, rerum omnium habentem providentiam, immortales esse animos nostros, proposita esse in altera vita bonis praemia, malis supplicia, aliaque hujusmodi multa, quae cum Christiana religione conveniant. Multa in hanc sententiam Clemens Alexandrinus [2]) disputat, Philosophiam paedagogum fuisse Gentilium, hoc fuisse Graecis, quod lex Mosis Judaeis fuerat. Huc pertinet, quod Augustinus tradit [3]), multa in Platonicorum libris esse, quae Christianae religioni consentanea sint, seque multum, ut Christianus fieret, eorum lectione fuisse commotum. Hoc Tertullianus [4]) non dixisset, notans ubique Philosophos et Patriarchas non Christianorum, sed haereticorum appellans.

Probabile quidem sit, Christum etiam de gentibus loqui, probabilius tamen judico, ut de solis loquatur Judaeis, in quibus, quia decem successerant tribubus, etiam numerat Samaritanos. Probant ex hoc loco Irenaeus et Theophylactus adversus Marcionistas et Manichaeos, eumdem fuisse Deum veteris, novique Testamenti, quando et in illo Prophetae, in hoc Apostoli, illi ad seminandum, hi ad metendum in eundem agrum missi sunt. Ammonius vero et Leontius colligunt, ex illo verbo: *ego misi vos*, Christum etiam prophetas misisse, ab eodem enim patrefamilias et messores et seminatores mitti.

Recte quoque Idacius [5]) ex hoc loco Christi probavit divinitatem, neminem enim nisi Deum Prophetas et Apostolos mittere potuisse. Magis hanc, quam recentiorum quorumdam probo diligentiam, probantium ex hoc loco, antequam hoc Christus dixisset, Apostolos ab eo ad praedicandum missos fuisse. Quod, ut verum sit, ex hoc certe loco probari non potest. Quod enim dicit, *misi*, necesse non est, ut sic interpretemur, quasi jam re ipsa misisset, sed quasi re ipsa eos elegisset ac destinasset, ut suo mitteret tem-

---

[1]) Lib. 4. cap. 4. [2]) In Paedag. et Lib. 1. Strom. [3]) Lib. 3. Conf. cap. 9. et lib. 3. adv. Acad. [4]) Lib. advers. Hermog. et de praesc. haeret. cap. 7. [5]) In lib. contra Varimadum.

pore. Quemadmodum apud Matth. [1]) dicitur duodecim Apostolos misisse, cum non statim miserit: et apud Marcum [2]) dedisse potestatem spirituum immundorum, cum non tunc dederit, ut eo loco probavimus, sed postea, cum eos mitteret ad praedicandum [3]). Dicitur autem dedisse tunc, quia tunc eos elegit, ut suo tempore eam illis potestatem daret.

39. *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quaecumque feci.* Quod Heracleon in haec verba commentatur, malo lectorem ex Origene discere, quam a me sine operae pretio recitari. Illud dubium, quando intelligat Evangelista illos multos Samaritanos *propter verbum mulieris* credidisse, an antequam ex urbe egressi ad Christum venissent, an postquam venerunt. Placet mihi quod indicant Augustinus et Beda, priusquam exirent, credidisse. Hoc enim significat Evangelista, cum prius dicit, multos *propter verbum mulieris* credidisse, deinde quasi rem postea factam addit [4]), *cum venissent ergo ad illum Samaritani.* Illa enim dictio *ergo* significat propterea eos ad Christum venisse, quia prius credidissent. Atque ita etiam videntur Cyrillus et Theophylactus intellexisse. Quo autem modo tam facile mulieri crediderint, poterat enim mentiri, rationem Leontius et Theophylactus reddunt, nihil mulieri, ut mentiretur, fuisse causae. Nec enim conciliandae gratiae causa dicere potuisse, cum se potius infamem redderet, dum fatebatur vera esse, quae sibi a Christo dicta essent.

Samaritani quando in Christum crediderint.

40. *Cum venissent ergo ad illum Samaritani.* Cum pervenissent. Jam enim dixerat [5]): *exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.* Ad quae verba nunc post interpositum Christi cum Apostolis colloquium, redit Evangelista, docetque, quid Samaritani egerint, cum pervenerunt ad Christum: rogaverunt nimirum eum, ut apud se maneret. Non solum officii et humanitatis causa id, ut opinor, faciebant: sed quia volebant, quem Messiam esse credebant, apud se retinere: et ut salutem ex eo perciperent: et quia honorificum erat, Messiam apud se habere. Vix enim quisquam Christum, cum non honorem sibi, sed ignominiam affert, retinere nititur. Credibile est, petivisse ab eo Samaritanos, non ut duos dies, sed ut semper aut longo saltem apud se tempore maneret, ut putat etiam Chrysostomus. Cum enim dicit Evangelista: duos ibi mansisse dies, videtur indicare non concessisse illis Christum quantum petebant, sed concessisse tamen aliquid.

Duplex hic quaestio, altera cur in civitatem Samaritanorum ingressus fuerit, cum ipse discipulos ad praedicandum mittens, id facere prohibuerit [6]). Altera, quare ingressus non nisi duos dies manserit. Ad primam multis modis interpretes respondent.

---

[1]) Cap. 10, 5. [2]) Cap. 3, 15. [3]) Cap. 6, 7. [4]) Vers. 40. [5]) Vers. 30. [6]) Matth. 10, 5.

Primum, Dominum fuisse legis, quam ipse tulisset, potuisseque in ea dispensare, sicut quia Dominus erat Sabbati, ut idem alibi dicit [1]), multa in sabbato faciebat, quae Pharisaei judicabant fieri non posse. Deinde, id non fecisse nisi rogatum, et ita rogatum, ut recusare humanitatis officium honeste non posset. Deinde, non fecisse, nisi quia sciebat, ut ait Cyrill., quam multi, si hospitium sibi oblatum acciperet, essent credituri. Ad haec, quia paulatim ostendere volebat etiam gentibus adventum suum salutarem fore. Hac enim ratione et gentilis Centurionis sanavit puerum [2]), et Chananaeae mulieris filiam a daemonio liberavit [3]). Denique id non quasi suscepto consilio, sed obiter tantum fecisse, ideoque duos ibi tantummodo mansisse dies, ne id sponte sua, dataque opera facere videretur, quae secunda erat quaestio.

Cur Samaritani in Christum conversi sunt.

41. *Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.* Non dicit credidisse propter miracula, quae ibi fecit. Estque probabilis opinio Chrysostomi et Theophylact., nullum tunc ibi Christum fecisse miraculum, cum enim explicare Evangelista voluerit causam, quamobrem Samaritani credidissent, dixisset utique propter miracula credidisse, si miraculum fecisset aliquod, quemadmodum dixit credidisse *propter sermonem ejus.* Neque vero quis ille fuerit sermo, narrat Evangelista, contentus, ut idem Chrysostomus et Theophylactus ajunt, ex effectu nobis ostendere, quantae fuerit efficacitatis: cum tam multos tam brevi tempore ad fidem traxerit. Non fuit simplex, ut opinor, sermo, sed doctrinae plenus. Nam, ut Euthym. ait, doctrinam Christi Evangelista sermonem appellavit. Itaque tum quia non simpliciter, sed docendo, et quae dicebat, ut credibile est, Scripturis interpretandis probando loquebatur: tum quia, ut notat alicubi Hieronymus [4]), et in vultu, et in verbis ejus vis quaedam divina et singularis inerat, facile persuasit. Ac vero quidem simile est, quaestionem illam, quam illi ad puteum mulier proposuerat, iterum a civibus illi propositam fuisse, multaque eum ea occasione de lege, de templo, de colendo Deo, deque Evangelio disseruisse.

Quod Evangelista dicit, *multo plures* propter sermonem ejus credidisse, comparatio inter Christum et mulierem fit; multos quidem propter mulierem, multo vero plures propter illum ipsum credidisse. Ut ostendat Evangelista, Christum opinionem Samaritanorum ex verbis mulieris ante conceptam non aequasse modo, verum etiam superasse. Idem Reginae Saba viso et audito accidit Salomone, qui haud dubie Christi figura erat. *Verus*, inquit, *est sermo, quem audivi in terra mea super sermonibus tuis et super sapientia tua, et non credebam narrantibus mihi, donec ipsa veni, et vidi oculis meis, et probavi, quod media pars mihi nuntiata non fuerit. Major est sapientia et opera tua, quam rumor, quem audivi* [5]). Magnam vim verbum Dei habet, per quemcumque tan-

---

[1]) Matth. 12, 8. [2]) Matth. 8, 13. [3]) Matth. 15, 28. [4]) In Matth. cap. 9. [5]) 3 Reg. 10, 6. 7.

dem annuncietur; multo majorem, cum suo ipse ore Deus loquitur. *Beatus*, inquit[1]), *quem tu erudieris Domine, et de lege tua docueris eum.* Propterea gloriatur D. Paulus se non ab hominibus, sed ab ipso Christo Evangelium, quod praedicabat, didicisse[2]).

42. *Et mulieri dicebant, quia jam non propter tuam loquelam credimus, ipsi enim audivimus et scimus, quia hic est vere Salvator mundi.* Non significant, se propter mulieris verba non credere, sed propter ea, quae in Christo viderant, expertique fuerant, magis credere. Latet enim tacita in oratione comparatio, sicut in illa: *misericordiam volo, non sacrificium*[3]): id est, magis misericordiam, quam sacrificium.

Mulier illa Ecclesiam nobis, ut Origenes indicat, repraesentat, cujus in hac vita credimus testimonio, *videmus* enim *per speculum in aenigmate*[4]), cum autem ad Christum pervenerimus, id est, *cum venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est,* et videbimus eum *facie et faciem,* Ecclesiaeque dicemus: *jam non propter loquelam tuam credimus, ipsi enim videmus, et scimus, quia hic est Salvator mundi.* Consimile, quod Aug.[5]) et Beda scribunt. *Sic*, inquiunt, *agitur hodie cum iis, qui foris sunt, et nondum sunt Christiani. Christus nuntiatur per Christianos amicos, tanquam illa muliere, hoc est, Ecclesia annuntiante. Ad Christum veniunt, credunt per istam famam. Manet apud eos biduo, hoc est, dat eis duo praecepta caritatis et multo plures, et firmius in eum credunt, quoniam vere ipse est salvator mundi.*

Quod dicunt, *hic est vere Salvator mundi*, Ammonius non aliam vim habere putat, quam, hic est vere Christus, aut Messias, quasi idem esset, Messiam et mundi Salvatorem esse, quod ea non solum inter Judaeos, sed etiam inter Samaritanos opinio de venturo Messia esset, fore, ut Salvator esset mundi. Optime omnium, quos equidem legerim, Leontius hunc locum explanat. Existimat, quod vere Salvatorem vocant, comparationem ad Angelos et ad veteres prophetas fieri, qui ob salutem populi saepe a Deo missi fuerint. Missus Angelus est, cum populus Hebraeus ex Aegypto fuit educendus[6]). Missus alius cum ex Babylonica captivitate esset liberandus, neuter eorum vere Salvator fuit.

Solus Christus vere Salvator.

Missus Moses, missi alii prophetae permulti, nemo vere Salvator fuit. Quia etsi Angeli et homines illi sancti aliqua ex parte populum liberabant, tamen omnino non liberabant a servitute hominum, non liberabant a servitute peccati: Christus ab hac nos servitute solus liberavit. Et Angeli atque prophetae liberabant populum, ut ministri, Christus liberavit ut Dominus. Quod et factis et sermonibus ostendit: *erat enim docens eos*, ut ait Matthaeus[7]), *sicut potestatem habens.* Hoc ergo est, vere salvatorem esse. Potest et alius esse sensus, ut alludant Samaritani

---

1) Psalm. 93, 12. 2) Gal. 1, 12. 3) Osee. 6, 6. Matth. 9, 13. 4) 1 ad Cor. 13, 10. 12. 5) Aug. tract. 15. 6) Exod. 14, 19. et 23, 20. 7) Matth. 7, 29.

ad verba mulieris, quae eum Christum esse dixerat. Quasi illi nunc dicant, vere dixisti hunc esse Salvatorem mundi, aut, ut alii volunt, alludant ad eos, qui paulo ante se Christum esse finxerant, cum nemo eorum vere fuisset Christus. Qualis Judas ille, de quo Lucas[1]) et Josephus[2]) scribunt.

Quod autem dicunt *mundi*, indicant, ut idem ait Leontius, non solum Judaeorum, ut ipsi existimabant, sed omnium etiam gentium Salvatorem venisse. Cujus rei aliquod fortasse apud illos argumentum erat, quod ad se, qui abominabiles Judaeis essent, venire non recusasset. Vix credibile videretur tantum Samaritanos duorum dierum spatio in fide profecisse, nisi Evangelista tam aperte dixisset. Sed eo facilius crediderunt, quod Judaei non erant, exemplumque ediderunt fore, ut facilius Gentiles crederent, quam Judaei. Itaque merito Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus multa de Judaeorum duritie, deque Samaritanorum in credendo facilitate disputant.

43. *Post duos autem dies.* Vide, quae diximus supra.

Abiit in Galilaeam. Perrexit in Galilaeam ire. Eo enim tendebat iter, cum ex Judaea profectus est, ut supra[3]) dixit Evangelista, sed Samaritanorum rogatu tantisper ad eos diverterat.

44. *Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet.* Non videtur prima specie satis convenienter haec ratio reddi, cur in Galilaeam Christus abierit, nec enim in patria sua tunc erat, sed aliena, ac pene hostili Samaritanorum.

Duarum syllabarum, *enim*, aut unius potius γάρ, qua causa redditur, quinque prorsus diversas interpretationes invenio. Augustin.[4]) existimat, non reddi causam, quare Christus Samaria aut Judaea relicta abierit in Galilaeam, sed cur spatio duorum dierum, quibus apud Samaritanos fuit, tam multi in eum crediderunt, cum tam longo tempore in Galilaea, ubi ejus erat patria, tam pauci credidissent, quia nimirum *propheta in sua patria honorem non habet.* Itaque putat Augustin., totam hic Galilaeam Christi patriam appellari. Quod nescio, an probaturus lector sit, mihi paulo violentius videtur. Theophylact. patriam, etiam totam Galilaeam vocari putat, sed alio exponit sensu, reddi rationem, non quare in Galilaeam abierit, sed quamobrem non semper in ea manserit, scilicet, quia ejus erat patria, et *propheta in sua patria honorem non habet.* Si enim numquam a Galilaea discessisset, non diceretur in Galilaeam nunc abire, itaque cum redditur causa, quare abeat, non redditur quare abeat, sed quare ab ea discesserit. Et hoc violentum. Chrysost. et Euthym. et Graecus Leontius existimant, patriam dici Capharnaum. Nam et Capharnaum patriam vocatam ejus fuisse, quia frequenter ibi commorabatur, alibi[5])

---

[1]) Act. 5, 37. [2]) Lib. 18. Antiq. cap. 1. [3]) Vers. 3. 4. [4]) Tract. 16. [5]) Matth. 9, 1.

notavimus. Sensum ergo esse, non abiise in Capharnaum, sed in reliquam Galilaeam, quia *propheta in patria sua honorem non habet.* In hac interpretatione duo sunt, quae duriorem reddunt sensum. Alterum, quod Capharnaum in Galilaea esset, itaque non potest Galilaea patriae ejus, id est, Capharnauum opponi. Alterum, quod me magis movet, quod tunc Christus non discederet a Capharnaum, sed a Samaria. Nam si fuisset in Capharnaum, indeque in reliquas urbes discederet Galilaeae, haud absurde dici posset in Galilaeam discessisse, quia propheta in patria sua honorem non habet. Similem enim locutionem supra notavimus [1]). Cyrillus Nazareth, ubi Christus nutritus fuerat, ejus patriam interpretatur: sensumque esse putat, cum eunti, aut ingredienti in Galilaeam Christo, Nazareth patria ejus occurreret, noluisse ad eam divertere, sed in alias Galilaeae partes secessisse. Quam expositionem etiam refert et probat Leontius. Sed iisdem duabus rationibus, quibus illa superior Chrysostomi, refelli potest.

Quam ego interpretationem probabilissimam, aut potius verissimam judico, ejus vix auctorem ullum, praeter Origenem, hominem plerumque allegoricum invenio. Credo Judaeam totam Christi patriam appellari, vere enim Judaeus erat natus in Bethlehem civitate Judaeae [2]). Cum ergo initio capitis Evangelista dixisset, relicta Christum Judaea in Galilaeam abiisse, eamque narrationem narranda Samaritanorum historia interrupisset, finita Samaritanorum historia ad eam redit. Cumque idem repetisset verbum, *abiit in Galilaeam* (subaudi relicta Judaea), causam reddit, cur Judaeam reliquerit, cum patria ejus esset, et in Galilaeam abierit, quia propheta *in sua patria honorem non habet.*

Cur Christus dicatur testimonium perhibuisse.

Quod vero dicitur Christus testimonium perhibuisse, plerique sic interpretantur, quasi tunc hoc ipsum dixerit, se propterea relicta sua patria, quaecumque tandem ea fuerit, in Galilaeam secessisse, quia propheta *in sua patria honorem nou habet.* Alii hoc quidem non tunc, sed ante dixisse alia occasione simili [3]), cum causam redderet, quam ob rem discederet a Nazareth, quae alio sensu patria etiam ejus dicebatur. Itaque *ἐμαρτύρησεν*, vertunt, *testimonium perhibuerat.* Minus hoc quam illud probabile est. Nam si Joannes significare voluisset, Christum alias id testimonium perhibuisse, non dubium, quin ad historiam illam allusisset Nazareth, de qua modo dicebamus. At illa nondum acciderat. Apparet enim ex Evangelicae historiae consequentia tum, cum Samaritana contigit historia, necdum Christum multa miracula fecisse. Illud vero, cum accidit Nazareth, multa magnaque jam fecerat, propterea enim dicebant: *Utique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura teipsum, quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua* [4]). Alii suspicantur Joannem non

---

[1]) Cap. 3, 22. [2]) Matth. 2, 1. [3]) Matth. 13, 57. Marc. 6, 4. Luc. 4, 24. [4]) Luc. 4, 23.

significare Christum verbis, sed factis hoc testimonium tunc perhibuisse. Quasi dicat, re ipsa ostendisse, et quodammodo testatum fuisse, nullum prophetam in sua patria honorem habere, cum noluerit ipse in patria sua manere, sed se in Galilaeam contulerit.

Verum sensum attigerunt, qui dicunt, non esse hoc ad tempus referendum, quo Christus relicta Judaea in Galilaeam abiit, sed ad illud, quo postea, cum esset Nazareth, testatus est, *nullum prophetam esse sine honore, nisi in patria sua* [1]). Tanquam si diceret: Relicta Judaea abiit in Galilaeam, quia, ut ipse postea de alia sua patria loquens, dixit, *non est propheta sine honore, nisi in patria sua.* Frustra igitur a quibusdam disputatur, num hoc eodem tempore a Christo dictum sit, atque illud, quod modo ex Matthaeo, Marco et Luca citavimus. Nec enim dubito, quin eodem tempore dictum sit ac fortasse semel. Sed Joannes, quod semel a Christo alia causa dictum fuerat, aut, ut dicam melius, postea dictum est, id ad causam similem accommodavit. Quid sit, prophetam in patria sua honorem non habere, et qua id ratione fiat, apud Matthaeum disseruimus.

Hoc nunc sciendum, Christum non de honore suo, sed Patris sui gloria esse solicitum. *Non enim quaerebat gloriam suam, sed gloriam ejus, a quo missus fuerat*, ut ipse alibi testatur [2]). Honorari enim se putabat, non cum laute, honorificeque excipiebatur, sed cum facilem inveniebat audientiam. Qualem, ut statim declaratur, apud Galilaeos potius, quam apud Judaeos invenit.

45. *Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei.* Non simpliciter intelligendum est, excepisse; sed excepisse libenter, excepisse tamquam Christum, aut certe tamquam Prophetam et virum sanctum. Nam et prius eum receperunt, cum apud ipsos toto vitae suae tempore versatus esset, sed non dicuntur excepisse ante, quia non ut prophetam, sed ut unum de vulgo hominem exceperant. Opponuntur autem tacite Judaeis Galilaei, quod illi cum populares essent Christi, eum non recepissent, hi cum essent alienigenae, receperint. Ratioque confirmatur, quam ob rem relicta Judaea venerit in Galilaeam, eventumque docuisse prudenter id fecisse eum. Nam a Judaeis irrisus, a Galilaeis magna benevolentiae significatione receptus est.

Galilaei plus ex factis Christi profecerunt quam Judaei.

Cum omnia vidissent, quae fecerat Jerosolymis in die festo. Docet Galilaeos magis, quam Judaeos doctrina et factis Christi fuisse commotos. Judaeos enim magis impediebat invidia. Non aliis rebus excitatos fuisse Galilaeos, ut illum libenter exciperent, quam quas apud Judaeos fecerat. Quis dies festus hic fuerit, constat ex supra dictis [3]), nempe dies Paschae, quo omnes, qui Mosaicam legem profitebantur, Jerosolymam sacrificandi causa ire oportebat, propterea et Galilaei Jerosolymam ascenderant ad diem festum. Nam et ipse Christus ex Galilaea in Judaeam ierat, ut

---

[1]) Matth. 13, 57. Marc. 6, 4. Luc. 4, 24. [2]) Inf. cap. 8. vers. 50. 54.
[3]) Cap. 2, 13.

diem festum Jerosolymae celebraret. Quae autem ea fuerint, quae tunc Christus Jerosolymae fecit, quaeque viderunt Galilaei, supra [1]) dictum est.

46. *Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi fecit aquam vinum.* Id est, cum libenter a Galilaeis esset exceptus, cum nihil in Galilaea obstaculi reperisset, quo minus, quocumque vellet, vagari posset, venit iterum in Cana Galilaeae. Hanc vim habet particula *ergo*. Quod autem dicit venisse iterum, alludit ad id quod dixerat supra [2]), eum cum discipulis suis eo invitatum venisse.

Quaerunt nonnulli, quare iterum eo redierit. Leontius, Chrysostomus et Euthymius propterea rediisse putant, ut fidem eorum, qui ad miraculum ibi factum in ipsum crediderant, confirmaret. Cyrillus, quia sciebat se ibi majore studio receptum iri, et libenter cum gratis hominibus versabatur. Augustinus [3]) et Beda indicant ideo rediisse, quia cum miraculum fecit, pauci in eum credidissent. Probabilior Chrysostomi et Cyrilli conjectura. Fecit idem Paulus Syriam et Ciliciam peragrans, ut Ecclesias, quas plantaverat, confirmaret [4]). Quod autem Joannes addit, *ubi fecit aquam vinum*, quidam idcirco putant addidisse, ut Galilaeos cum Samaritanis conferens, ostenderet plus hos, quam illos fidei habuisse. Samaritanos enim solo mulieris unius testimonio, nullis visis miraculis credidisse, Galilaeos vero non nisi conspectis ante miraculis. Sic Chrysostom. et Theophyl. Sed non videtur id agere Evangelista, ut hos cum illis conferat, praesertim cum paulo ante dixerat, Galilaeos in excipiendo Christo promptos et officiosos fuisse. Itaque potius existimo descriptionem esse loci. Quia enim is locus facto miraculo nobilitatus fuerat, ex eo miraculo describitur. Quae autem fuerit Cana, et cur Galilaeae dicta sit, exposuimus supra [5]).

Et erat quidam Regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. Dubium utrum Regulus dicatur fuisse in Capharnaum, an fuisse Regulus quidam, cujus filius in Capharnaum aegrotus esset. Leontius Regulum non Capharnaum, sed in Cana Galilaeae, quo Christus venerat, fuisse indicat. Sed non patiuntur hunc sensum verba Evangelistae. Addit enim: *Hic cum audivisset, quia Jesus adveniret a Judaea in Galilaeam, abiit ad eum.* Non dixisset, *cum audivisset, quia Jesus adveniret in Galilaeam*, sed in Cana Galilaeae, si eo quaerendi Christi causa venisset. Probabilius igitur est, sensum esse, fuisse quemdam Regulum, ut verbum, *esse*, non significet esse in loco, ut Philosophi loquuntur, sed in rerum natura extitisse, cujus filius in Capharnaum esset aegrotus, aut, ut alii volunt, fuisse quemdam Regulum in Capharnaum, id est Capharnaitam, cujus filius aegrotaret, ut sit trajectio.

---

[1]) Cap. 2, 14. 23. [2]) Cap. 2, 2. [3]) Tract. 16. [4]) Act. 15, 41. [5]) Cap. 2, 1.

Non debuit tamen haereticorum interpres propterea mutare verborum situm, ut pro Scriptura sacra suam nobis sententiam exprimeret, sed ambigua verba ambigua relinquere. Quid enim? si alius forte melior est sensus? Non debet, cum Scriptura duos probabiles sensus habere potest, alterum praecidere fidelis interpres. Ambiguitas ipsa pars aliquando Scripturae est.

Cur Regulus appelletur istius aegri pater.

Cur iste, quisquis fuerit, cujus filius dicitur aegrotasse, *Regulus* appelletur, aut, ut Graece est βασιλικὸς, *Regius*, multi quaerunt. Credo ego nostrum interpretem legisse βασιλισκὸς, *Regulus*. Leontius, Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius regium vocari putant, aut quia ex Regis Herodis, alteriusve Regis, erat genere, aut quod regium aliquod haberet officium. Quam secundam rationem Origenes etiam affert. Addit et aliam, quam probabilem etiam existimat, ministrum aliquem fuisse Caesaris. Referunt Leontius, Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, fuisse auctores, qui eumdem hunc dicerent esse Regulum, atque Centurionem illum, de quo apud Matthaeum [1]) et Lucam [2]) agitur. Quod multis rationibus refellunt, pluribus vero Leontius, illum Centurionem, hunc Regulum, aut regium, id est, palatinum fuisse diverso prorsus genere dignitatis. Illum Christum in domum ejus ire, ut ejus sanaret puerum, volentem prohibuisse, indignum se tanto ratum beneficio, credentemque posse Christum, quamvis absentem solo curare verbo, hunc recusantem rogasse Christum, uti in domum suam cito veniret, mori enim filium suum, quasi non crederet, Christum absentem sanare posse. Illud accidisse, cum Christus ex monte descendisset, hoc cum venisset ex Samaria, illius puerum paralysi, hujus febri laborasse.

Judaeusne, an Gentilis fuerit, etiam a nonnullis dubitatur. Origenes, et Hieronym. [3]) Gentilem fuisse putant, in eademque sententia illos fuisse omnes necesse est, quos paulo ante diximus eumdem hunc, atque illum, Centurionem existimasse. Sed probabilius fuisse Judaeum, et quia minus habuit fidei, quam Centurionem et Chananaeam [4]) illam mulierem, homines Gentiles, videmus habuisse: et quia hoc ipsum illi exprobrat Christus, quod homini Gentili, qui minus credere debebat, non exprobrasset, et quia, ut ait Christus, signa petebat, quod proprium Judaeorum erat [5]).

48. *Nisi signa et prodigia videritis, non credetis.* Quorsum hoc regulo Christus dixit? nec enim signa ab eo petierat. Signum quidem erat magnum, quod petebat, ut morientem sibi sanaret filium; sed id ipsum non ideo petere videtur, ut credat, sed quia credebat, petere. Vulgaris responsio, quam et Chrysostomus et Augustinus [6]), et Beda, et Theophylactus et Euthymius afferunt, credidisse quidem aliqua ex parte, sed imperfecte, cum necesse esse putaret, uti Christus domum suam veniret, ut filium sana-

---

[1]) Cap. 8, 5. [2]) Cap. 7, 2. [3]) In com. cap. 65. Jesaiae. [4]) Matth. 15, 24. [5]) Matth. 12, 38. et 16, 1. 1 Cor. 1, 22. [6]) Tract. 16.

ret, quasi aliter sanare non posset. Leontius et Augustinus videntur etiam existimare, nullam illum fidem habuisse, sed tentandi causa ad Christum venisse, quod probat Leontius ex verbis Evangelistae [1]): *Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit.* Nimirum nondum credens per Christum sanatum fuisse, idque experiri volens, ducta ratione temporis, et ex his verbis ejus [2]): *Credidit ipse, et domus ejus tota.* Unde apparet, inquit, eum antequam miraculum esset expertus, non credidisse.

Nullam prorsus, cum ad Christum venit, habuisse fidem, credibile non est, cum Christo obviam processerit, de sanando filio suo cum illo egerit, ubi tentandi non erat locus: cumque dicat Evangelista sermoni Christi credidisse. Imperfectam ac fortasse dubiam, et ex futuro eventu suspensam habuisse satis ex ejus verbis apparet, idque solum probant argumenta Leontii. Alius mihi occurrit sensus, ut cum Christus dicit, *nisi signa et prodigia videritis, non creditis*, non reprehendendo dicat, sed pronuntiando. Quasi dicat, cogor propter incredulitatem vestram facere miracula, quia si non facerem, mihi non crederetis. Non sanabo filium tuum propter preces tuas, sed ut multi in me eo viso miraculo credant, alioqui minime credituri. Itaque reddit rationem, cur Reguli filium curare velit. Quare lectionem illam, quae in nonnullis Latinis codicibus et in Graecis omnibus est, magis probo: *οὐ μὴ πιστεύετε non creditis*, quemadmodum non solum Graeci auctores, Leontius et alii, sed etiam Rupertus Latinus legit.

Docent Ammonius et Origenes in Graeca Catena, quamvis non eodem modo, quid inter signum et prodigium intersit. *Signum*, inquit Ammonius, *differt a prodigio, quod prodigium sit, quod praeter naturam fit, ut coecorum oculos aperire, mortuos suscitare: signum autem, quod praeter naturam non est, ut aegrotos curare.* Origenes vero ea, quae praeter opinionem sunt, et humanam consuetudinem excedunt, *τέρατα, prodigia*, quae autem aliquid significant, *σημεῖα, signa* vocari.

49. *Domine descende priusquam moriatur filius meus.* Ostendit, quam de Christo opinionem habeat. Putat enim, non nisi praesentem sanare posse, ut Leontius, Chrysostomus, Augustinus, Beda, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius adnotarunt. Perversi est ingenii ad naturae leges, quas ipse fecit, Deum obligare. Exemplum simile est in Scriptura. *Putabam*, inquit et Naaman Syrus, *quod egrederetur ad me, et stans invocaret nomen Dei, et tangeret manu sua locum leprae, et curaret me* [3]). Adeo assueti naturae sumus, ut etiam miracula, quae supra naturam a Deo postulamus, ad naturae modum fieri velimus. Praecidit Regulus Christi sermonem, et nihil ad ejus objurgationem respondens, moras, quas sibi Christus nectere videbatur, rumpit. Missa ea

---

[1]) Vers. 53. [2]) Vers. 53. [3]) 4 Reg. 5, 11.

faceret, quae dicebat, propere domum suam veniret, filium moribundum sanaret, antequam exhalaret animam. Quare indicat se non credere, posse filium suum, si forte moriatur, a Christo suscitari, quae altera erat in fide ejus infirmitas. Non est tam festina fides. *Qui crediderit*, inquit, *non festinet* [1]), simile est illud: *Domine salva nos, perimus* [2]), quasi vero si periissent, ad vitam eos Christus revocare non posset: et illud Mariae et Marthae, quae, antequam Lazarus moreretur, sperabant fore, ut a Christo quamlibet aegrotus sanaretur, jam mortuum non videbantur credere, ab eo suscitari posse [3]). Nunquam Dei auxilium serum est, quia nihil tam perditum est, quod restaurare non possit. Hoc est, quod D. Paulus in fide Abrahae tantopere laudat: *Fide obtulit Abraham Isaac* [4]), *cum tentaretur, et unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones (ad quem dictum est* [5]), *quia in Isaac vocabitur tibi semen), arbitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus*, scribens ad Hebraeos [6]).

50. *Vade, filius tuus vivit.* Sanus est, liberatus est a morte. Hebraismus est, quo significatur eum, qui sanatus est, a certissima et jam instante morte fuisse liberatum. Quemadmodum vitam nobis eum dedisse dicimus, qui nos non a quolibet morbo, aut a quolibet periculo, sed a certissimo mortis periculo liberavit. Phrasis est apud Davidem hoc eodem sensu frequentissima [7]). Antequam hoc Christus diceret, nondum juvenis sanatus erat, cum haec verba finivit, sanatus est. Dictum factum, ut ex infra dicendis [8]) intelligitur. Unde colligimus his ipsis verbis sanatum esse. *Vivus* enim *est sermo Dei et efficax* [9]).

Itaque videmus hic, non rogatum fecisse Christum, quod rogatus a Centurione illo [10]) facere noluit. Contra vero, quod hic rogatus facere recusavit, illic non solum non rogatum, ut faceret, sed etiam rogatum, ut non faceret, facere voluisse. Rogatus illic fuerat, ne in domum, ubi aegrotus erat, iret, volebat tamen ire; hic rogatur, ut eat, nec vult ire. Eodem utrumque fecit consilio. Illic voluit promittendo se iturum esse, Centurionis, quam non ignorabat, fidem elicere. Quo enim magis se paratum promptumque, ut eat, ostendit, eo magis Centurionis apparet fides [11]). *Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic, vade, et vadit, et alii, veni, et venit.* Hic vero videns, hunc regulum exiguam adhuc habere fidem, putareque se absentem sanare non posse, vult, ab eo etiam rogatus, non ire. Immo eo minus ire vult, quo magis rogatur, ne eundo confirmare reguli opinionem videretur, se nisi eo iisset sanare ejus filium non potuisse. Itaque

---

1) Jes. 28, 16. 2) Matth. 8, 25. 3) Joan 11, 3. 24. 4) Gen. 22, 1. 2. 11. 5) Gen. 21, 12. 6) Cap. 11, 17. 18 19. 7) Psalm. 70, 20 79, 19. et 84, 7. et 118, 17. 25. et 137, 7. 8) Vers. 53. 9) Heb. 4, 12. 10) Matth. 8, 8. 9. 11) Matth. 8, 8. 9.

auget non eundo ejus fidem. Notarunt hoc Chrysostomus, Augustinus et Beda. Contra vero illic, ubi a Centurione rogabatur, ut solo curaret verbo, volebat praesentia, manuque curare, hic ubi rogabatur, ut praesentia curaret, curavit verbo: *Vade*, *filius tuus vivit*.

Corrigit Deus preces nostras, et non semper, quod postulamus, sed quod utilius nobis fore novit, concedit. Videtur verbum illud *vade* reprehendentis, aut reprobantis esse: *Vade* incredule, vide, experire filium tuum vivere, et crede. Aliam vim Theophylactus habere putat: *Vade*, id est, promptum te ad agendum, quod bonum et honestum est, ostende. Potest ad Eucharistiae consecrationem hoc exemplum accommodari. Nam ut hic dicendo: *filius tuus vivit*, id est, sanus est, sanatus est filius: ita illic dicendo: *Hoc est corpus meum*, est corpus Christi: quod ante panis erat.

Credidit homo sermoni, quem dixit ei Jesus. Si credidit, quomodo postea servos interrogat, qua hora melius habuerit, explorare volens, an, quod Christus dixerat, verum esset? Respondet Chrysost., credidisse quidem, sed imperfecte, propterea a servis sciscitari, qua hora melius se habuisset. Ammonius et Cyrillus videntur indicare perfecte etiam credidisse, sed quod servos de hora percontatur, id non defectu fidei facere, sed ut fidem suam confirmet, et sibi ipsi, quod non vane crediderit, gratuletur. Credo hoc esse probabile, nam et nos ad confirmanda ea, quae omnino credimus, rationes solemus conquirere naturales. Gaudemus enim omnia, quae vera sunt, cum iis, quae a nobis creduntur, convenire. Leontius existimat hactenus tantum credidisse verbo Christi, ut obediret, domumque rediret, ut jussus erat, caeterum filium suum vivere non credidisse, quoad a famulis sciscitatus didicit, eadem hora, qua Christus dixerat eum vivere, sanatum fuisse.

Quomodo crediderit sermoni Christi.

51. *Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei.* Cyrillus divina providentia servos domino putat occurrisse, ut ab illis sciscitaretur, qua hora convaluisset, itaque crederet Christi virtute id factum esse. Leontius, Chrysostomus et Theophylactus valde, ut mihi videtur, probabiliter existimant, servos prius credidisse a Christo, licet absente, fuisse curatum: vidisse enim non paulatim more naturae, sed subito et momento temporis ex gravissimo morbo in integram perfectamque valetudinem restitutum. Itaque occurrunt redeunti Domino, non solum, quod filius viveret, sed etiam quod ejus precibus et Christi virtute viveret gratulaturi, quo cariorem ejus salutem haberet.

52. *Interrogabat ergo horam ab eis.* Vide, quae supra [1]) dicta sunt.

Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris. Hora prima pomeridiana. Cana Galilaeae, ubi Christus erat, cum

[1]) Vers. 50.

Regulo dixit, *filius tuus vivit*, unius diei iter plus minus distabat a Capharnaum. Itaque die praecedenti post meridiem inde profectus regulus, die altero pervenit Capharnaum, quo appropinquanti servi occurrerunt. Notat Ammonius admirabilem efficacitatem esse fidei, quae Christum cooperatorem habet. Uno die regulum credidisse, altero die effectum suae vidisse fidei.

53. *Et credidit ipse, et domus ejus tota.* Quid? an non ante crediderat? De ea re supra [1]) disputavimus. Qui putant ante, aut omnino non credidisse, ut Leontius, exponunt nunc credidisse, id est, credere coepisse. Qui autem imperfecte credidisse ante, ut Chrysostomus et alii, quos illic nominavimus, interpretantur credidisse nunc omnino atque perfecte. Qui etiam ante omnino perfecteque credidisse, ut Ammonius et Cyrillus, interpretari possunt, perfectius etiamnum credidisse. Nam et vera, perfectaque fides augeri, perfectiorque fieri potest. Veram habebant Apostoli fidem, dicebant tamen: *Domine adauge nobis fidem* [2]). Veram ille fidem habebat, qui lacrymis exclamabat: *Credo Domine, adjuva incredulitatem meam* [3]). Adnotavimus supra [4]) et aliis nonnullis locis, usitatum in sacris literis esse, ut quod augetur ita fieri dicatur, ut si factum ante non fuisset. Sic enim ibi discipuli viso illo miraculo mutatae in vinum aquae dicuntur in Christum credidisse, cum ante in eum utique crederent, quia magis, perfectiusque crediderunt.

Quomodo tota domus crediderit.

Domus ejus tota, credidit, quia, ut inquit Leontius, videbant patrem familias asseveranter attestari, illo ipso momento temporis, quo febris adolescentem reliquerat, Christum sibi dixisse: *Filius tuus vivit*, et non poterant testimonio patrisfamilias non credere. Non est bonus paterfamilias, qui familiam totam suam ad fidem, Ecclesiamque non adducit. De hac enim potissimum re D. Paulus loquebatur, cum dixit: *Si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior* [5]). Lydia illa mulier non contenta baptizari ipsa, omnem quoque domum suam baptizari voluit [6]). Quod idem custos ille carceris fecit [7]), et Crispus archisynagogus [8]). Nec equidem intelligo quomodo haberi Catholici velint, qui in multis nunc locis, cum ipsi se Catholicos profiteantur, non solum uxorem et liberos, sed etiam famulos, quos nulla necessitudine naturae coguntur retinere, haereticos habent.

54. *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judaea in Galilaeam.* Non dicit simpliciter hoc secundum fuisse signum ex omnibus, quae fecit Christus. Nam postquam primum illud fecit in Cana Galilaeae [9]), multa alia fecerat Jerosolymae, cum dies festus ageretur [10]), sed dicit ex eis, quae in Galilaea fe-

---

[1]) Vers. 48. et 50. [2]) Luc. 17, 5. [3]) Marc. 9, 24. [4]) Cap. 2, 11. [5]) 1 Tim. 5, 8. [6]) Act. 16, 14. 15. [7]) Ibid. vers. 33. [8]) Act. 18, 8. [9]) Cap. 2, 11. [10]) Eodem cap. vers. 22.

cit, hoc fuisse secundum. Nec hoc ipsum absolute dicit: nam alia etiam praeter hoc et illud primum fortasse fecerat; sed ex iis, quae rediens a Judaea in Galilaeam fecerat, hoc fuisse secundum. Nam et primum illud, quo aquam in vinum mutavit, cum ex Judaea in Galilaeam rediisset, fecit. At cur potius Evangelista ea miracula enumeravit, quae rediens a Judaea in Galilaeam fecisset Christus? Sunt, qui ideo fecisse putent, quod ea fuissent ab aliis praetermissa, et sibi proposuisset, quae alii praetermisissent, commemorare. Mihi alia videtur fuisse ratio, quod voluerit declarare, quomodo Christus, quoties ex Judaea in Galilaeam redibat, major quodammodo et illustrior rediret. Sic redire Christiani a templo, a concione, a die festo ferventiores domum debent. Hoc magis probo, quam quod Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius dicunt, propterea haec duo miracula numerasse, quia illo utroque docere voluit Galilaeos inferiores, quam Samaritanos esse fide, qui uno jam et altero miraculo apud ipsos facto credidissent; cum Samaritani credidissent omnes, nullo viso miracula.

CAPUT V.

Post haec erat dies festus Judaeorum, et ascendit Jesus Jerosolymam. 2. Est autem Jerosolymis Probatica piscina, quae cognominatur Hebraice Bethesda, quinque porticus habens. 3. In his jacebat multitudo magna languentium, caecorum, claudorum, aridorum, expectantium aquae motum. 4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam: et movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate. 5. Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua. 6. Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? 7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit. 8. Dicit ei Jesus: Surge: tolle grabatum tuum, et ambula [1]). 9. Et statim sanus factus est homo ille: et sustulit grabatum suum, et ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo [2]). 10. Dicebant ergo Judaei illi, qui sanatus fuerat: Sabba-

---

[1]) Matth. 9, 6. [2]) Matth. 12, 10.

tum est, non licet tibi tollere grabatum tuum [1]). 11. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula. 12. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula? 13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Jesus enim declinavit a turba constituta in loco. 14. Postea invenit eum in templo, et dixit illi: Ecce sanus factus es, jam noli peccare [2]), ne deterius tibi aliquid contingat. 15. Abiit ille homo, et nunciavit Judaeis, quia Jesus esset, qui fecit eum sanum. 16. Propterea persequebantur Judaei Jesum, quia haec faciebat in sabbato. 17. Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor. 18. Propterea ergo magis quaerebant eum Judaei interficere [3]): quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo [4]). Respondit itaque Jesus, et dixit eis: 19. Amen, amen dico vobis [5]): non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit. 20. Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei, quae ipse facit: et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini [6]). 21. Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat: sic et filius, quos vult, vivificat. 22. Neque enim Pater judicat quemquam: sed omne judicium dedit Filio [7]); 23. ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam [8]), et in judicium non venit, sed transiit a morte in vitam [9]). 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est [10]), quando mortui audient vocem Filii Dei: et qui audierint, vivent [11]). 26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit et Filio habere vitam in semetipso: 27. et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est [12]).

---

[1]) Matth. 23, 4. [2]) Joan. 8, 11. [3]) Joan. 10, 33. Matth. 12, 14. [4]) Joan. 10, 31—33. Matth. 26, 63—66. [5]) Joan. 3, 11. 13, 32. 8, 28—38. 12, 49. 14, 10—24. [6]) Joan. 3, 35. [7]) Vers. 27. Matth. 25, 31. [8]) Joan. 6, 40. 47. 17, 3. [9]) Joan. 3, 18. 8, 51. [10]) Joan. 11, 43 seq. Luc. 7, 14 seq. [11]) Joan. 1, 4. [12]) Vers. 22.

28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei: 29. et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii [1]). 30. Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, judico [2]), et judicium meum justum est: quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius est, qui testimonium perhibet de me [3]): et scio, quia verum est testimonium, quod perhibet de me. 33. Vos misistis ad Joannem: et testimonium perhibuit veritati [4]). 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed haec dico, ut vos salvi sitis. 35. Ille erat lucerna ardens et lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. 36. Ego autem habeo testimonium majus Joanne. Opera enim, quae dedit mihi Pater, ut perficiam ea: ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me [5]). 37. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me [6]): neque vocem ejus umquam audistis, neque speciem ejus vidistis: 38. et verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis. 39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere: et illae sunt, quae testimonium perhibent de me: 40. et non vultis venire ad me [7]), ut vitam habeatis. 41. Claritatem ab hominibus non accipio. 42. Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis [8]). 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ad invicem accipitis: et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis [9])? 45. Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem, est qui accusat vos Moses, in quo vos speratis. 46. Si enim crederetis Mosi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit [10]). 47. Si autem illius literis non creditis: quomodo verbis meis credetis?

---

[1]) Matth. 25, 46. Joan. 6, 39 seq. [2]) Vers. 19. [3]) Vers. 34. 36. Matth. 3, 17. Joan. 8, 18. [4]) Joan. 1, 19 seq. [5]) Joan. 10, 25. 11, 42. 14, 11. 25, 24. [6]) Vers. 39. [7]) Luc. 13, 34. [8]) Matth. 24, 5. [9]) Joan. 12, 43. [10]) 1 Mos. 3, 15. 22, 18. 5 Mos. 18, 15 seq.

IN CAPUT V.

Quis hic dies festus fuerit Judaeorum.

1. *Post haec erat dies festus Judaeorum.* Magna nos Joannes molestia, contentioneque liberasset, si vel unum adjecisset verbum, quo quis ille Judaeorum dies fuisset festus, declarasset. Inter omnes enim, et antiquos et novos, de hac re interpretes disceptatur. Hoc inter omnes fere convenit, unum ex tribus illis fuisse, quibus jubebat lex omnes mares coram Domino apparere, id est, in templum venire Pascha, Pentecoste et Scenopegia, id est, festo tabernaculorum, quod ineunte hyeme celebrabatur [1]). Ita enim Joannes hoc narrat, quasi rationem reddat, cur Christus Jerosolymam ascenderit, nempe quia unus ex tribus illis diebus erat, quibus omnes mares ascendere debebant. Recentiores quidam interpretes hoc ultimum festum fuisse putant, de quo hoc loco Joannes agit, levi meo judicio conjectura. Alii festum Paschae fuisse dicunt, habentque gravem auctorem Irenaeum [2]), solum opinor inter antiquos et minoris in hac re, quam in aliis auctoritatis et fidei. Notus enim de Christi aetate ac praedicatione ejus est error; sentit idem Rupertus, sed hunc non soleo cum illis antiquissimis numerare. Habent tamen rationes minime leves.

Primum, quod supra [3]) Christus significaverit quatuor usque ad messem menses superesse, id autem dixerat primo jam Pascha celebrato [4]), hoc igitur fuisse secundum, quo tempore initium messis erat. Deinde quod necesse sit, Christum, postquam baptizatus est, quater celebrasse Pascha, cum tres annos et menses aliquot ex Danielis [5]) vaticinio praedicaverit, et in ultimo Pascha praedicandi finem fecerit. Si autem hoc festum Paschae non fuit, non potuit Christus quater Pascha celebrare. Nam praeter hoc tria tantum legimus celebrasse, illud, de quo Joannes egit supra [6]), illud, de quo agit infra [7]), et ultimum, quod pridie, quam moreretur, celebravit. Accedit, quod multa ab aliis narrantur Evangelistis, quae inter primum illud Pascha a Christo celebratum, et hoc festum, de quo hic agitur, facta esse necesse sit, quae fieri non videntur potuisse, nisi sequentis anni Pascha fuerit. Magis movet me, quod Joannes non declaret, quodnam festum hoc fuerit, quare videtur primum omnium et praestantissimum festum fuisse significare, quod per excellentiam festum Judaeorum diceretur.

Pentecoste fuit festum de quo agitur.

Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius, major etiam pars recentiorum Pentecosten fuisse putant. Quod et quia plures, gravioresque habet auctores, et quia melioribus, quam aliae sententiae, conjecturis confirmatur, magis probo. Primum quidem, quia ubicumque videmus alias de Pascha Joannem agere, Pascha vocat, non tantum diem festum Judaeorum, ut superius

---

1) Exod. 23, 14. 15. Deut. 16, 16. 2) Lib. 2. cap. 39. 3) Cap. 4, 35. 4) Cap. 2, 13. 5) Cap. 9, 26. 6) Cap. 2, 13. 7) Cap. 6, 4.

alibi multis in locis[1]), ergo eo ipso, quod hoc loco Pascha non nominat, intelligere debemus Pascha non fuisse. Itaque cum dicit, *erat dies festus Judaeorum*, perinde est ac si dicat, agebatur dies quidam festus Judaeorum: non agebatur dies ille festus *κατ' ἐξοχὴν per excellentiam*. Praeterea cum Joannes dicit, *post haec*, ut non significet statim post ea, quae extremo capite quarto narraverat, accidisse, certe significat non multo post accidisse. Illa autem acciderant statim post primum Pascha, ut constat ex tota Joannis narratione[2]) usque ad hunc locum; hoc ergo accidit primo Judaeorum festo, quod erat Pentecostes. Multos fefellit locus ille[3]): *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt et messis venit?* cujus explicationem si in nostris in eum commentariis lector quaerat, intelliget, nullum inde argumentum sumi posse, ut probetur hoc festum fuisse Pascha, aut Scenopegiam.

Concedimus, post baptismum quater Christum Pascha celebrasse, sed necesse non est, ut id Joannes explicarit: nec enim id agebat, ut Christi annos numeraret. Quod autem Joannes dicit, fuisse diem festum Judaeorum, propterea dixit, ut supra indicavimus, ut rationem redderet, cur Christus Jerosolymam rediisset, praesertim cum non multis ante diebus inde venisset. Rediit nimirum, quia dies erat Judaeorum festus, qui proxime post Pascha sequebatur, quo omnes mares in templum ire oportebat[4]).

2. *Est autem Jerosolymis probatica piscina, quae cognominatur Hebraice Bethesda, quinque porticus habens.* Aliud a Christo factum miraculum narrare volens, locum describit. Duplex Graece hujus loci lectio est. Theophyl. et ut videtur Chrysost. et Cyrill. videntur legisse: *προβατικὴ κολυμβήθρα, probatica piscina.* Theodorus quoque Mopsuestiensis et Ammonius ita in Graeca Catena videntur interpretari, quasi eodem modo legerint: conjungunt enim duo haec verba *προβατικὴ κολυμβήθρα*, quamquam in contextu eorum Graeco altera sit lectio: eodem modo Hieronym. in locis Hebraicis, et alii auctores Latini legunt, et Theophilus Antiochenus[5]). Codices omnes Graeci, quos equidem viderim, uno excepto Romano Theophylacti legunt: *ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, est autem Jerosolymis in probatica*, aut *ad probaticam*, aut *juxta probaticam piscina.* Consului multos manu scriptos antiquos codices, in primisque Vaticanum illum vetustissimum et correctissimum, majusculis scriptum literis, totoque orbe celeberrimum, omnes ita legebant. Utrocumque modo legamus, sensus est idem. Si legamus *ἐπὶ προβατικῇ in probatica*, aliquid necessario subaudiendum est, quod cum adjectivo *probatica* conveniat. Nam qui in tertio casu conjuncte legunt, *ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐπὶ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ, erat Jerosolymis in probatica piscina,*

---

[1]) Cap. 2, 13. et 6. 4. et 11, 55. et 12. 1. et 13. 1. et 18. 39. et 19, 14. [2]) A cap. 2, 13. [3]) Cap. 4, 35. [4]) Exod. 23, 15. Deut. 16, 16. [5]) Lib. 4. Alleg.

subaudi locus, qui Hebraice dicitur Bethesda, vim mihi videntur verbis inferre. Substantivum igitur illius adjectivi *probatica* intelligendum est. Sunt qui intelligunt ἀγορᾷ *forum*, aut *platea*, quasi dicat, est in platea *probatica*, id est in foro pecuario, piscina quaedam, quae Hebraice dicitur Bethesda. Placeret mihi sententia, licet minime boni auctoris sit, si probaretur aliquam Jerosolymis fuisse plateam, quae probatica vocaretur: sed nullum ejus rei vestigium invenio.

Credo igitur intelligendum esse nomen πύλη porta. Erat enim porta quaedam urbis, quae Hebraice שַׁעַר הַצֹּאן, *porta gregis*, et Graece πύλη προβατικὴ, *porta pecuaria* vocabatur [1]), sive quod ea porta oves, quae immolandae erant, inferrentur, quod templo vicina esset: sive quod per eam ex urbe oves emitterentur in pastum. Oves enim Graece πρόβατα dicuntur.

Si legamus ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις προβατικὴ κολυμβήθρα, *est Jerosolymis probatica piscina*, idem erit sensus. Verosimile enim est, non solum portam, sed piscinam etiam ipsam, quia ad probaticam portam erat, probaticam dictam fuisse. Non quod ibi aquarentur pecora, ut nonnulli putant, aut quod ibi immolandae congregarentur oves, aut ibi earum intestina ad sacrificium lavarentur, ut plerique auctores existimant, Ammonius, Theodorus Mopsuestiensis, Hieronymus, Theoph. et Euthymius. In templo enim ipso satis magna aquarum erat copia, non solum in mari aeneo et conchis, sed etiam in fonte, quem scribit Aristeas [2]) et Tacitus [3]) ex templo copiosissimum profluxisse. Piscina dicitur, non quod pisces haberet, sed quod similis esset stagno, ubi esse pisces solent, ut multi notaverunt. Graece dicitur κολυμβήθρα quasi natatoria, ut aliis locis solet nomen idem vertere noster interpres, ut infra [4]), atque ita hoc ipso loco in veteri ante Hieronymum versione fuisse colligitur ex Ambrosio [5]).

Hanc dicit Evangelista Hebraice vocatam fuisse Bethsaida, ut quidam et Latini et Graeci manuscripti codices legunt, in iis etiam Theophyl. Significat autem Hebraice בית צידה, *piscosum locum*: aut Bethesda, ut exceptis paucis illis, quos modo diximus omnes Latini et Graeci codices habent: quibus et Syriaca suffragantur. Est autem בית חסדה, *domus*, aut *locus misericordiae*, aut *benignitatis*, sic fortasse dictus, quod divinam ibi erga se benignitatem aegroti recuperata sanitate experirentur. Alii interpretantur בית אשד, *domum, aut locum effusionis*, quod in eum locum multis aquae ductibus aquae undique funderentur. Quod quinque porticus habuisse dicit, credendum est propter miracula, quae ibi fieri solebant, locum eum cinctum fuisse muro, ne pecora et jumenta possent accedere, et aut turbare aut profanare aquam, quae sancta habebatur: tantum abest, ut ibi aquarentur, aut ut

---

[1]) 2 Esd. 3. 1. 32. [2]) In histor. legationis suae. [3]) Lib. 21. [4]) Cap. 9, 7. 11. [5]) Lib. 1. de Spiritu sancto cap. 7. et lib. de iis, qui myster. initiantur. cap. 4.

victimarum intestina lavarentur. Factas autem quinque circum porticus, quibus homines ingrederentur, et ubi aegroti expectantes aquae motum considerent. Allegoriam si quis amat, August., Bedam et Theophilum Antiochenum legat.

4. ***Angelus enim Domini descendebat secundum tempus in piscinam.*** Graece *κατὰ καιρον, certis et opportunis momentis temporis:* incertum quibus. Sunt qui putent omnibus praecipuis Judaeorum festis id accidisse. Alii in festo tantum Paschae. Alii in festo Pentecostes, ut refert Ammonius atque ita Cyrillus sentit, et ut videtur Ambros. [1]), certe unum tantum singulis annis curatum fuisse dicit. Probabilissima in re incerta mihi videtur Euthym. sententia, incertum fuisse tempus, quando descensurus Angelus erat, et saepe singulis annis descendisse. Nam et verba hoc prae se ferunt, et si constitutum fuisset tempus, quo tempore descensurus Angelus erat, non fuisset ibi reliquis temporibus tanta aegrotorum multitudo expectantium Angeli descensum, quantam semper fuisse indicat. Descendebat igitur certis temporibus Angelus ignotis hominibus, notis Deo. Deus enim quo tempore expedire judicabat, ut aliquis sanaretur, mittebat Angelum. Cur autem non semper descenderet, rationem hanc Chrysostomus reddit, ne si semper id fieret, naturali aquae vi curationes fieri viderentur.

De eo Angelo multa quaeri solent, an verus fuerit Angelus: bonus, an malus: quis fuerit: quomodo descenderit, itane ut videretur, an ita, ut non videretur: et quare denique a Deo mittebatur, cum posset efficere, ut sine Angelo aqua sanaret. Hebraeorum opinio fuit, de qua Rabbi Moses [2]) mentionem facit, Angelos vocari virtutes omnes Dei, quibus aliquid supra naturam fit. Itaque existimari posset, Angelum vocatum fuisse eum, a quo aqua illa piscinae movebatur, licet non ab Angelo ullo, sed a sola Dei virtute moveretur, nisi Evangelista non vulgi, sed sua ipsius opinione loquens, Angelum appellaret. Quo auctore dubitandum non est verum Angelum fuisse. Nihilo magis dubitandum fuisse bonum. Nec enim solet Deus ad procurandam salutem hominum malos Angelos mittere. Quis Angelus fuerit, incertum: nec eorum probo judicium, qui aut disputant, aut definiunt fuisse Raphaëlem, quem ad sanandum Tobiam missum legimus [3]), quod et iste ad sanandum missus fuerit, et nomen ipsum Raphaëlis medicum significet, cujus officium sanare est. Nec enim credendum est Deo unum tantum Angelum una in re ministrare, cum omnes sint *administratorii spiritus in ministerium missi propter eos, qui haereditatem capiunt salutis* [4]) *:* et: *millia millium ministrent ei, et decies centena millia assistant ei* [5]). Nemo rex non multos habet medicos, et existimabimus Deum unum tantum habere?

De eo Angelo multa quaeruntur.

---

[1]) In lib. de iis, qui myst. initiantur. cap. 4. [2]) In More. [3]) Tob. 12, 3.
[4]) Ad Heb. 1, 14. [5]) Dan. 7, 10.

Dubium etiam est, an assumpto corpore descenderet, sic ut ab iis, qui aderant, videretur: sed est multo probabilius non fuisse visum, cum Evangelista non dicat, aegrotos expectasse Angelum, sed motum aquae, quasi, non in Angelum, quem non videbant, sed in aquam, quam videbant, intenti fuerint. Quo ergo modo sciri potuit Angelum esse, qui movebat aquam? Ex communi traditione, qua quicquid praeter naturam fiebat, per Angelum fieri credebatur. Nisi quis malit a Deo id fuisse per revelationem declaratum.

At quare descendebat? quid opus erat Angelo, ut aqua sanaret? Facilis conjectura. Quid ad curandum Tobiam [1]? quid ad educendum populum ab Aegypto [2]? quid ad defendendum apud Danielem populum [3]? quid ad protegendum Elisaeum, et ejus puerum [4]? quid ad custodiendos singulos homines Angelo opus erat [5]?

Vult Deus homines per Angelos gubernare, sicut in rerum naturalium gubernatione, generatione, corruptione, causis utitur naturalibus. Conveniebat etiam, ut homines intelligerent virtutem illam aquae non naturalem, sed divinam fuisse. Quod minus intellexissent, nisi aliquem de coelo descendentem vidissent, qui eam aquis virtutem imprimeret. Non quod Angelum ipsum viderent, sed quod ex motu subito et insolito aquae, aut ex alio aliquo venientis strepitu animadverterent, Angelum de coelo descendere. Quemadmodum post Christi resurrectionem, cum duo illi Angeli descenderunt, *terrae motus factus est magnus*, ut mulieres, quae ad sepulchrum ibant, monerentur, Angelos de coelo descendisse, aut aliquid certe accidisse coelitus [6]).

Et movebatur aqua. Quare vero movebatur? Primum, ut Angelus aquae motu adventus sui signum daret, Ambros. [7]) *ut esset*, inquit, *indicium, quia descenderat Angelus, aqua movebatur.* Dein, ut indicaret motus ipse, aquam illam non naturali, sed divina virtute et tanquam Dei instrumentum sanitatem dare. Hoc enim instrumenti proprium est, ut nihil quidquam agat, nisi quatenus a praecipua movetur causa. Ostendebatur etiam contra omnem hominum opinionem atque judicium, Deum miracula facere, quae eo majora sunt, quo minus sunt consentanea humanae rationi. Legimus aliquando Christum litis luto oculis caecum sanavisse infra [8]), quid oculis magis luto contrarium? Legimus injecto in amaras aquas ligno, amaritudinem in dulcedinem mutavisse [9]), quid est quod fere magis amaras aquas possit facere, quam lignum? Legimus Elisaeum injecto in pestilentes et minime potabiles aquas sale, potabiles reddidisse [10]): quid minus potabilem, quam sal aquam facit? Si aqua sanatura aliquem erat, dum

---

[1]) Tob. 12, 3. [2]) Exod. 14, 19. [3]) Dan. 10, 13. 20. [4]) 4 Reg. 6, 16. 17. [5]) Psalm. 33, 8. Matth. 18, 10. [6]) Matth. 28, 2. [7]) Lib. de iis, qui mysteriis initiantur. cap. 4. [8]) Cap. 9, 6. 11. [9]) Exod. 15, 25. [10]) 4 Reg. 2, 21.

maxime quieta et tranquilla erat, sanare debere videbatur. Non sanabat nisi turbata, ut homines intelligerent, non humano, sed divino id fieri judicio: relictumque nobis est necessarium documentum, ne humana ratione de Ecclesiasticis judicemus sacramentis. Quid magis a ratione abhorrens videri potest, quam sub specie panis corpus, et sub specie vini sanguinem esse Christi? ideo credendum, quia humana non capit ratio.

Et quicumque prior descendisset in piscinam, post motionem aquae, sanus fiebat, a quacumque detinebatur infirmitate. Qua ratione non semper, sed post motionem aqua sanabat, eadem non sanabat omnes, ut appareret, vim sanandi divinitus illi ad momentum temporis impressam, non naturaliter datam fuisse. Si enim naturalis fuisset, et semper, et omnes sanavisset, quemadmodum et semper, et omnis ignis calefacit, aqua frigefacit, Sol illuminat. At cur unus tantum: et unus quidem is, qui primus in motam aquam descendisset? Voluit opinor Deus ea re docere, etiam in percipiendis divinis donis, quae gratis nobis et sine merito ullo nostro dantur, multum nostram valere diligentiam. Divinam enim gratiam gratis quidem dari, *alioqui gratia non esset gratia* [1]*:* sed non nisi volentibus, non nisi quaerentibus, non nisi conantibus dari. Sic enim beneficium illud sanitatis non nisi diligentissimus quisque praeripiebat. Propositum erat tamquam corona in stadio currentibus: qui primus ad metam perveniebat, is percipiebat. **Cur unus tantum sanaretur.**

Quod addit Joannes: *Sanus fiebat, a quacumque detinebatur infirmitate*, vim aquae divinitus impressam et miraculi magnitudinem declarare voluit: nullum adeo gravem fuisse morbum, quem non sanaret. Ex quo etiam apparebat, divina id fieri virtute, cui difficile nihil est. Nam vis quidem nulla est naturalis, quae una omnes morbos curare possit, cum contraria contrariis curari debeant. Hoc ipsum nunc fit in aqua baptismi: nullum tantum peccatum est, a quo non curet.

Piscinam etiam illam figuram fuisse baptismi, voluisseque Deum factis in illa miraculis Judaeorum populum ad intelligendum, excipiendumque futurum Christi baptismum assuefacere, major pars veterum auctorum, Tertull.[2]), Ambros.[3]), Chrysost., Theoph. et Euthym. hoc loco tradidere. *Crede*, inquit Ambros., *quia non sunt vacuae aquae: ideo tibi dictum est, quia Angelus Domini descendebat secundum tempus in natatoriam, et movebatur aqua, et qui primus descendisset in natatoriam post commotionem aquae, sanus fiebat a languore quocumque tenebatur. Haec piscina in Jerosolymis erat, in qua unus annuus sanabatur. Sed nemo ante sanabatur, quam descendisset Angelus: ut esset indicium, quia descenderat Angelus, movebatur aqua propter incredulos. Illis signum, tibi fides: illis Angelus descendebat, tibi Spiritus sanctus.* **Piscina haec figura baptismi.**

---

[1]) Rom. 11, 6. [2]) Lib. de Bapt. [3]) Lib. 1. de Spir. S. cap. 7. et lib. de iis, qui myst. initiantur, cap. 4. et lib. de Sacr. cap. 2.

Illis creatura movebatur, tibi Christus operatur, ipse Dominus creaturae. Tunc curabatur unus, nunc omes sanantur, aut certe unus solus populus Christianus. Praeter consuetudinem meam mysticum hoc loco sensum expono, quia hunc eundem arbitror esse literalem, cum dubium non sit, alicujus mysterii causa illam sanandi vim piscinae datam fuisse. Mysterium autem fuisse credo, quod modo ex Chrysost. et Ambrosio disseruimus.

Etsi Theophilus Antiochenus [1]), D. August. [2]) et eum secuti Rupertus et Beda, Judaicum populum et legem Mosis significari putant. Dicam ipsis verbis August. [3]): *Aqua illa Judaicus populus erat: quinque porticus lex. Quinque enim libris scripsit Moses. Ergo aqua quinque porticibus cingebatur, sicut ille populus lege coërcebatur. Aquae perturbatio in illo populo, est Domini passio. Qui descendebat, sanabatur non nisi unus, quia ipse est unitas. Quibuscunque ista displicet Domini passio, superbi sunt, nolunt descendere. Et ego, inquis, crediturus sum Deum in carne? Deum natum ex foemina? Deum crucifixum, flagellatum? mortuum? vulneratum? sepultum? Absit ut hoc credam de Deo, indignum est. Cor loquatur, non cervix. Superbo videtur Domini humilitas indigna, ideo a talibus longe fit sanitas. Noli te extollere: si vis sanari, descende.*

Mirum videri potest rei tam insignis atque memorabilis nullam in profanis historiis esse mentionem: sed nobis Evangelistae testimonium satis est. Non omnia praesertim ea, quae ad religionem pertinent, profani auctores tradunt, et cur hujus rei mentionem nullam fecerint, probabilis ratio reddi potest; quod vero simile sit, aut tempore tantum Christi, aut non multo certe ante, miracula in ea piscina coepta fieri, et paulo post fieri desisisse: ita fugisse memoriam historiae.

5. *Erat autem quidam homo ibi triginta octo annos habens in infirmitate sua.* Quod Evangelista morbum per triginta octo annos inveteratum fuisse dicit, non alia causa fecisse arbitror, quam ut miraculi magnitudinem declararet. Quemadmodum cum Lazarus quatriduanus fuisse dicitur [4]). Et mulier illa spiritum infirmitatis annos duodeviginti habuisse [5]). Et altera illa haemorroissa, quae per annos duodecim aegrota, omnes facultates suas consumpserat in medicis [6]). Hunc ergo Christus ex multis, qui in porticibus piscinae jacebant, aegrotis elegit, ut suam in eo sanando virtutem demonstraret. Solent enim praestantissimi medici in diuturnis et jam ab aliis medicis desperatis morbis suam artem ostendere. August., Cyrill. et Beda mysterium esse putant, quod quadragenario numero poenitentia perfectioque significetur. At ille non quadraginta, sed triginta octo annos dicitur habuisse: et si perfectus fuisset, opus illi non fuisset medico. Magis morale est, quod Chrysost. et Theophyl. observarunt, hunc aegrotum in ex-

---

[1]) Lib. 4. Alleg. [2]) Tract. in Joan. 17. et serm. de verb. Dom. 42. [3]) Ser. 42. de verb. Dom. [4]) Cap. 11, 39. [5]) Luc. 13, 11. [6]) Luc. 8, 43.

emplum nobis patientiae propositum fuisse: per annos triginta octo perseverasse, nec desperasse unquam fore, ut aliquando sanaretur: non esse nobis desperandum, aut ab oratione desistendum, si non continuo, quae a Deo petimus, impetravimus. Etsi Evangelista non dicit per tot annos ibi fuisse, sed tot annos aegrotasse.

Quis fuerit morbus, quo aegrotus ille laborabat, quia Evangelista non dicit incertum est. Et Chrysost. quidem, et Euthymius videntur existimare caecum fuisse. Propterea enim non potuisse per tot annos primum sese in turbatam aquam conjicere, quia alii aquae motum videre poterant, ipse non poterat. Sed re quidem vera et illi ipsi, et alii auctores omnes paralyticum fuisse sentiunt. Leontius, Ambros. [1]). Quod probabili ex eo conjectura colligi potest, quod in grabato jaceret membrorum impotens. Et vero nonnullos etiam existimasse eundem hunc fuisse paralyticum, atque illum, de quo Matthaeus [2]) agit, Leontius, Chrysostomus et Euthymius auctores sunt. Sed eam opinionem nihil opus est refutare. Ille enim non in piscina, sed in domo, ubi Christus erat, sanatus est, et ille in Capharnaum, hic Jerosolymis. Ille a quatuor gestabatur hominibus, qui cum viam, qua ad Christum penetrarent, non invenirent, in tectum ascenderunt: eoque disrupto illum ante Christum dimiserunt [3]), hic hominem non habebat, a quo in aquam, cum movebatur, conjiceretur.

6. *Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset, quia multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri?* Quod dicit Evangelista: *Hunc cum vidisset Jesus jacentem*, indicat Christum in illum potissimum veluti casu quodam oculos conjecisse, miserationeque erga illum fuisse commotum, cum jacentem vidisset, quasi impotentem membrorum hominem, et omni expertem auxilii. Hanc vim habet illud, *jacentem*. Non quod casu id factum sit, nihil enim nisi divino consilio Christus faciebat, sed quia se gerebat, ut homo, ita faciebat aliquando quaedam, ut casu facere videretur. Quod autem addit, *et cognovisset*, eodem modo accipiendum est. Sic enim narrat Joannes, quasi tunc primum cognoverit Christus, longo eum tempore eo morbo laborasse, non quod tunc primum cognoverit, sed quod ita eum aspexerit, ita eum interrogaverit, ita omnia fecerit, quasi tunc primum cognovisse videretur. Potest et contrarium habere sensum, ut indicare eo verbo Evangelista voluerit, Christum sine indice per seipsum morbi diuturnitatem cognovisse, ideo flexum fuisse majore erga illum quam erga alios misericordia.

Multae enim fuerunt causae, cur hunc potissimum Christus ex multis, quem curaret, elegerit: et quia in ejus maxime morbo potentiam, divinitatemque suam poterat declarare, et quia ipsa

---

[1]) Lib. 2. de sacram. cap. 2. [2]) Cap. 9, 1. [3]) Marc. 2, 4.

morbi diuturnitas ad misericordiam eum commovebat: et quia ejus patientia perseverantiaque id merebatur. Quas rationes tres recte Euthymius indicavit. Quibus addere hanc possumus, quod hominem non haberet. Solet enim Deus iis maxime opem ferre, qui omni humano consilio sunt destituti. *Pater*, inquit, *meus*, *et mater mea dereliquerunt me. Dominus autem assumpsit me* [1]). Hoc est, quod veteri proverbio dicitur θεὸς ἀπο μηχανῆς, *Deus ex machina*. Idem nobis accidit. Nisi nos Christus aspiciat, et motus in nos misericordia sanitatem obtulerit, hominem non habemus, id est, non satis habemus virium, ut a grabato peccatorum, in quo quasi dissolutis paralysi liberi arbitrii membris jacemus, resurgamus.

Non interrogat illum Christus, an a se sanari velit, ut Chrysost., Leontius, Theophylactus, Euthymius observaverunt. Quia cum nondum paralyticus, qui esset Christus, cognovisset, arrogans illa visa fuisset ejusmodi interrogatio, et hominis potentiam suam ostentantis. Eadem de causa, ut Leontius, Chrysostomus, Theophylactus ajunt, non petit ab eo utrum credat, sicut ab aliis aegrotis, quos curabat, petere solebat: quia alii, qui ex aliis, quae fecerat, miraculis, eum cognoscebant, credere debebant id posse facere, quod in illis facere volebat. Hic autem, qui eum non cognoscebat, non poterat credere, sed fidem ex ipso in se facto miraculo erat accepturus.

At quid opus erat, inquit Theophylactus, interrogare: *Vis sanus fieri?* Quid enim dubium erat, eum sanum fieri voluisse, quando per tot ibi annos aquae motum expectaverat? Non exigit ab eo fidem, sed exigit tamen voluntatem, quia fidem habere non poterat, *quomodo enim credent, quem non audierunt? quomodo audient sine praedicante* [2])*?* voluntatem habere poterat. Non exigit a nobis Deus, nisi quod possumus. Videturque hoc loco eorum confirmari sententia, qui existimant in iis, qui sine culpa ulla sua Evangelium ignorant, satis esse ad salutem, fidem implicitam: modo faciant, quod in se est, velintque ex animo salvi fieri. Nam et paralyticus ille fidem aliquam in Christum implicitam habebat, explicitam non habebat, quia Christum, quis esset, ignorabat. Certe quod attinet ad voluntatem, quod in hoc paralytico factum est, in omnibus, cum justificantur, fit adultis. Nemo enim nisi libens et volens justificatur, neque sola satis est gratia, nisi nostra quoque libera voluntas aliquid agat. Vere enim ab August. [3]) dictum est: *Qui fecit te sine te, non justificat te sine te. Fecit nescientem, justificat volentem.* Habent exemplum Christi administri, qui se animarum salutem quaerere profitentur. Non est expectandum, ut homines salutem suam quaerant, quam multi in peccatis securi jacentes non recordantur. Excitandi, pungendi, rogandi sunt ut sani fieri velint. Primum-

---

[1]) Psalm. 26, 10. [2]) Ad Rom. 10, 14. [3]) Ser. 15. de verb. Apost.

que verbum, cum eos alloquimur, hoc esse debet: *Vis sanus fieri?*

7. *Hominem non habeo.* Neminem habeo, qui me juvet, ut in aquam descendam, et per me id facere non possum. Hebraismus est אִישׁ, *homo*, id est, aliquis, et לֹא אִישׁ, *non homo*, id est, nemo. Non intellexerat, quod Christus significaverat, velletne ab ipso sanus fieri. Existimavit enim interrogasse Christum, an in piscina, sicut alii fiebant, sanus fieri vellet: ad idque respondet. Videtur etiam intellexisse, se a Christo fuisse subreprehensum, quasi negligens in procuranda salute sua esset, cum tot jam annos eo morbo teneretur. Ejus enim responsio speciem prae se fert excusationis. *Hominem non habeo*, quasi dicat, id mea non fit culpa. Non voluntas, non diligentia, sed auxilium mihi deest. Et ille quidem paralyticus vere, peccatores autem, qui eodem se modo excusare solent, non vere excusant. Ille hominem non habebat: hi hominem, et quidem hominem Christum habent, qui semper ad ostium stat, et pulsat, interrogatque, an sani fieri velint. Fieri etiam potest, ut hac responsione paralyticus voluerit a Christo per commiserationem eblandiri aliquid auxilii: non ut se sanaret. Quod nondum credebat eum posse facere, sed ut sibi aliquem daret, a quo, cum aqua moveretur, in piscinam conjiceretur. Quocumque animi sensu responderit, illud certum, quod Theophylactus adnotavit, eum, licet recte ad id, quod Christus rogabat, non respondeat, plus tamen respondere, quam rogabatur. Rogatus fuerat, an sanus fieri vellet, non respondet velle, sed hominem non habere, quasi dicat: Maxime vero volo, sed neminem, qui me juvet, habeo.

8. *Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.* Non dicit, vade, aut abi in domum tuam, sed *ambula:* quo magis exprimeret, quorsum id illi diceret, nempe, ut ejus ambulatione constaret vere sanatum fuisse, quod non quia domum ibat, sed quia suis pedibus ambulando ibat, apparebat. Eodem pertinet, quod non solum surgere jubet, et ambulare, quod etiamsi non omnino sanus esset, facere potuisset: sed etiam grabatum tollere atque portare, quod facere non potuit, nisi non modo sanus fuisset, sed etiam vegetus atque robustus, quemadmodum Chrys., Leontius, Cyrill., Theophyl. et Euthym. adnotaverunt.

Illud quoque idem Chrysostomus et Euthymius accommodate ad hunc locum admonuerunt, consuetudinem fuisse Christo, post facta a se miracula simile quiddam facere, unde miraculi veritas ac magnitudo conspiceretur. Cum paucis panibus multa hominum millia saturavit, fragmenta jussisse colligi, ex quibus quantum fuisset miraculum cognosci posset [1]). Curato a se leproso dixisse: *Vade, ostende te sacerdoti* [2]). Cum mortuam puellam ad vitam revocasset, dixisse: *Date illi manducare* [3]). Cum aquam in vinum

---

[1]) Matth. 14, 20. et 15, 37. [2]) Matth. 8, 4. Luc. 5, 14. [3]) Marc. 5, 43.

convertisset, jussisse ferri Architriclino [1]). Denique cum alium similiter paralyticum sanavisset, itidem praecepisse, ut lectum suum tolleret et in domum suam abiret [2]). Recte quoque Cyrillus notat ex ipso modo, quo Christus miraculum hoc fecit, manifestum esse plus esse, quam hominem. Nec enim orando, ut viri aliquando sancti solent facere: sed imperando sanavisse. *Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.* Grabatus κράββατος vocatur Graece lecticae genus, ferendo praesertim jacentes in lectulo aegrotos accommodatum.

9. *Et statim sanus factus est ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.* Singula verba miraculi magnitudinem declarant: non solum quod dicit sanatum fuisse, quod satis erat, sed etiam quod statim sanatum, quod grabatum sustulisse, quod ambulasse. Hoc enim consilio eadem verba repetit Evangelista in declarando facto miraculo, quibus Christum in praecipiendo usum fuisse dixerat, ut indicaret, ne minimum quidem Christi verbum irritum fuisse. Quasi diceret: Dictum factum, consecutum statim eventum declarasse, quantam Christi verba efficacitatem habuissent. *Et quae procedunt*, inquit, *de labiis meis, non faciam irrita* [3]). Et: *quomodo descendit imber, et nix de coelo, et illuc ultra non revertitur: sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit: et dat semen serenti, et panem comedenti: sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in iis, ad quae misi illud* [4]).

Erat autem sabbatum in die illo. Erat eo die Judaeorum requies: hoc enim significat apud Hebraeos nomen sabbati. Itaque non significat diem illum fuisse sabbatum, etsi re quidem vera sabbatum erat: sed ea die fuisse sabbatum: id est, sabbatum fuisse celebratum. Quod propterea adjecit Evangelista, ut ad narrandam Judaeorum contra Christum murmurationem gradum faceret. Inde enim eos criminandi Christi factum occasionem accepisse.

10. *Dicebant ergo Judaei illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Videntur hoc illi non dixisse, qui miraculum praesentes, cum factum est, viderant: sed alii, quibus sanus jam paralyticus, dum domum iret, grabatum suum portans occurrebat: et quia ita ille respondet [5]): *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum,* quasi illi, a quibus reprehendebatur, hoc ignorarent: quod si praesentes fuissent, cum factum miraculum est, ignorare non potuissent: et quia ipsi etiam eum rogant [6]): *Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula?* nescientes a quo miraculum factum esset: et quia si praesentes fuissent, aut obmutuissent

---

[1]) Joan. 2, 8. [2]) Matth. 9, 6. [3]) Psalm. 88, 35. [4]) Jes. 55, 10. 11. [5]) Vers. 11. [6]) Vers. 12.

magnitudine miraculi, aut Christum ipsum reprehendissent. Atque ita videtur Chrysost. intellexisse. Quamquam fieri quidem potest, ut etiam si praesentes fuissent, factum miraculum reprehenderent: tamen reverentia aut metu Christi non auderent illum, sed eum potius, qui sanatus fuerat, accusare, quo accusato etiam oblique Christum accusabant: quod et alibi factum animadvertimus [1]). Non dicunt, non licere illi ambulare: sed non licere tollere grabatum: quia ambulare quidem usque ad duo millia passuum licebat, ut alibi [2]) disputabimus: onus autem tollere, ne per minimum quidem licebat spatium [3]).

Cur ergo id Christus praecepit, quod in sabbato facere non licebat? Primum quidem *Dominus erat filius hominis etiam sabbati* [4]). Ipse legem dederat, ipse et dispensare poterat, et abrogare. Deinde erat id quidem contra verba legis, contra sensum autem et spiritum legis non erat, ut Beda indicat. Nam portare quidem grabatum humeris contra legem erat, sed portare tamquam publicum testimonium accepti a Deo beneficii, non contra sabbatum, sed secundum sabbatum erat: quod ideo institutum fuerat, ut in eo homines divina beneficia recognoscerent, et grato animo meditarentur. Volebat etiam Christus, ut adnotat Theophylactus, paulatim homines docere, quae esset vera sabbati observatio, non a labore, sed a peccatis abstinere. Aliam Rupertus rationem affert, quod illo potissimum die magna hominum frequentia esset, magni ubique coetus fierent: itaque miracula, quae sabbato fiebant, plures habebant testes.

Utcumque se ea res habeat, constat ex hoc loco, Christum Judaeorum stultitia et reprehensione ad illustrandam gloriam Dei, et miraculi magnitudinem uti voluisse. Fecit enim stulta illa reprehensio, ut miraculum, quod paucis videntibus factum fuerat, in totam, dum reprehenditur, civitatem evulgaretur. Id hodieque accidit, quo magis haeretici, quo magis homines invidi atque maligni Dei gloriam, Ecclesiae doctrinam, bonorum hominum opinionem obscurare nituntur, eo magis nolentes illustrant.

11. *Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula.* Non ita hoc paralyticus dicit, quasi culpam in Christum rejiciat: sed quasi optimo auctore factum suum defendens, et eorum, a quibus reprehendebatur, stultitiam, ut Chrysostomus inquit, accusans. Quasi dicat, qui me sanare potuit, multo melius intellexisse, quam vos, quomodo sabbatum observandum esset, credendum est: atqui ille ipse mihi dixit, ut tollerem grabatum meum et ambularem: aut, qui me sanare potuit, et in observatione sabbati dispensare potuit, quia re ipsa declaravit se Dominum esse sabbati, ut Cyrillus interpretatur.

---

[1]) Luc. 13, 14. Matth. 9, 11. [2]) Act. 1, 12. [3]) Jer. 17, 24. 27. [4]) Matth. 12, 8.

Laudant Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius hujus hominis libertatem atque constantiam in Christo confitendo.

Poterat enim quasi culpam agnoscens, posito grabato, reprehensoribus suis satisfacere. Noluit, sed pergit grabatum portare, et acceptum profitetur beneficium, et non alia se ratione defendit, quam quod se Christus id facere jussisset, ejusque praeceptum iisdem repetit verbis, quibus datum ab eo fuerat, quasi indicans ad verbum, sibi faciendum esse, quidquid ille praecepisset, et nondum tamen Christum, quisnam esset, cognoscebat. Utinam nos eidem tot jam miraculis, tot jam testimoniis cognito, et iis, qui ejus locum tenent, tam perfecte, praeciseque obediremus!

12. *Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula?* Minabundi hoc videntur interrogare. Quisquis ille fuerit, qui hoc illi praeceperit, non sanctum, non prophetam, sed violatorem esse legis, ac dignum poena: nominet, fore, ut quaesitum eum atque apprehensum ex lege puniant.

Notavit Theophylactus eorum malignitatem, qui, cum duo paralyticus de Christo dixisset, et se sanum reddidisse, et sibi dixisse: *Tolle grabatum tuum, et ambula:* quod sine controversia dignum erat laude, quod paralyticum curavisset, silentio praetereunt: quod speciem habere videbatur culpae, id jactant: *Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum?* Hoc est ingenium invidiae: caeca in bonis, oculata in malis est. Quamquam si hic illis praetextus defuisset, quod grabatum non liceret sabbato portare, illud ipsum forsitan accusassent, quod sabbato curavisset, quemadmodum alias fecisse legimus[1]). Eodem pertinet, quod dicunt, *ille homo*, contemptim enim dictum videtur. Paralyticus, quamvis nondum fortasse credebat plus esse, quam virum sanctum, tamen non dixerat *ille homo*, sed honorificentius: *Qui me sanum fecit:* Judaei tamquam unum de vulgo non nisi hominem vocant.

13. *Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat, quis esset.* Mirum hoc ipsum videtur, quod eum, a quo tantum accepisset beneficium, ignoraret: quod non interrogaverit, quis esset, aut qui vocaretur, ut illi aliquando quibus rebus posset gratificaretur. Sunt, qui putent Christum, cum miraculum illud fecit, corporis habitum, figuramque mutavisse, itaque cognosci non potuisse, quod paulo post sumus refutaturi. Potius credo Christum tunc fuisse solum, relictis alibi discipulis, et intra piscinae porticum ac sine testibus cum paralytico privatim colloquium illud superius habuisse, factoque miraculo confestim subduxisse sese, ita nec a paralytico, nec ab aliis, qui ibi essent aliud scilicet agentibus fuisse cognitum. Et nondum erat tam notus vulgo, ut quocum-

---

[1]) Luc. 13, 14. 16.

que iret, cognosceretur. Pauca enim tantum miracula Jerosolymis fecerat superiore die Paschae [1]), quae qui in piscina erant, videre non potuerant.

Jesus enim declinaverat a turba constituta in loco. Miror valde quibusdam placuisse, verbum Graecum ἐξένευσε non esse ab eo ἐκνεύειν, quod est *declinare*, sed a ξενεύειν, quod est, *peregrinum esse:* quasi sensus sit, fecisse se peregrinum, peregrina apparuisse forma, ne cognosceretur. Sicut Magdalenae hortulani specie visus est [2]), et duobus discipulis euntibus in Emaus forma peregrini [3]). Quod mihi quidem nullo modo probatur. Primum quia auctores omnes Graeci, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, interpretantur ἐξέκλινεν, *declinavit.* Deinde quia non solebat Christus aliena forma facere miracula, cum id miraculis ageret, ut sese, quis esset, ostenderet. Praeterea quia verba sequentia cum ea interpretatione non haerent. Quis enim sensus: Fecit se peregrinum turba manente in eodem loco? Quod enim quidam interpretantur, propter turbam sese peregrinum effecisse, peregrinum mihi videtur: volebat enim cognosci, sed teneri, aut laudari nolebat. Itaque cum miraculum fecit, cognosci voluit, sed facto miraculo, ut ostenderet se laudem hominum non captare, furtim evasit, ut Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius exponunt: aut, ut Cyrillus putat, aufugit, ne, quia id in sabbato fecerat, a Judaeis comprehenderetur. Non quod illi nolentem tenere possent, sed ut nos exemplo doceret, fugiendum ab iratis.

14. *Postea invenit eum Jesus in templo.* Non casu, sed consilio et providentia illum invenit: etsi ita illum invenisse videretur, quasi casu illi occurrisset, eodemque modo narret Evangelista. Quia, ut saepe diximus, etiam quae divinitus agebat, sic agebat, ut humano more agere videretur, ne quid in eo insolens notaretur. Data igitur opera sanato jam occurrit paralytico, et in templo occurrit, loco nimirum ad illum docendum, commonendumque commodissimo. Duas autem ob causas illi videtur occurrisse, et ut sciretur, a quo miraculum factum esset, quod prius ignorabatur: et ut illum ipsum doceret, quem fructum ex curatione percipere deberet. *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare.* Solebat etiam animos, non sola corpora sanare, et ille paralyticus corpore quidem sanatus fuerat, animo omnino sanatus non fuerat, cum nondum Christum cognovisset.

Multa ex hoc loco diversi auctores collegerunt. Primum quidem, saepe corporis morbos a Deo propter peccata nobis immitti. Nam hunc paralyticum propter peccata sua aegrotasse indicare Christum, cum monet ne iterum peccet, ne quid pejus illi accidat. Ita Irenaeus [4]), Chrysostomus, Cyrillus, Ambrosius, aut qui alius est auctor [5]), Augustinus [6]), Theophylactus et Euthy-

---

[1]) Cap. 2, 23. [2]) Joan. 20, 15. [3]) Luc. 24, 18. [4]) Lib. 5. cap. 15. [5]) Com. in Epist. Paul. in cap. 1. Epist. 1. ad Tim. [6]) Lib. de fide et oper. cap. 20.

mius. Deinde posse hominem post acceptam baptismi gratiam peccare, quod Jovinianus, et alii nescioqui haeretici negavere: Cyprianus [1]. Praeterea gravius peccare eum, qui postquam a Deo sanitatis sive corporis, sive animi acceperit beneficium, iterum peccat: adjungit enim ad peccatum ingratitudinem, ut Theologi disputant. Comminari enim paralytico Christum, fore, ut aliquid illi deterius accidat, si jam curatus peccaverit. *Melius erat non cognoscere viam justitiae, quam post cognitionem retrorsum converti* [2]. Sic Cyprianus [3] et Bernardus [4]. Probavit etiam Pacianus [5] ex hoc loco, non esse negandam poenitentibus veniam: nec enim dixisse Christum, *jam noli peccare*, quia non sanaberis iterum, *sed ne deterius tibi aliquid contingat.*

15. *Abiit ille homo, et nuntiavit Judaeis: quia Jesus esset, qui fecit eum sanum.* Si spectemus, quo animo Judaei illum prius interrogaverint: *Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula;* videbitur eodem ad eos animo detulisse, fuisse Christum. Sed non dubium, quin diverso fecerit animo. Illi quaerebant, ut illum persequerentur; hic defert, ut Christum illis praedicet: et ne maligne cognitum beneficii sui auctorem celare videatur, ut D. Augustinus [6], Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius interpretantur. Adnotant iidem auctores praeter Augustinum non dixisse paralyticum Jesum esse, qui sibi dixit: *Tolle grabatum tuum, et ambula,* quod unum illi scire avebant, sed qui se sanum fecisset. Unde conjecturam faciunt, bono eum animo dixisse, cum solum praedicet beneficium, id vero silentio praetereat, quod conflare poterat invidiam. *Non fuit piger*, inquit Augustinus [7], *in evangelizando, quem viderat.*

Quo animo paralyticus id Judaeis nuntiaverit.

16. *Propterea persequebantur Judaei Jesum, quia haec faciebat in Sabbato.* Id est, eo praetextu persequebantur. Vera enim causa, cur eum persequerentur, alia, ut opinor erat, quod homines invidi atque maligni tantam ejus gloriam, quantam ex miraculis colligebat, ferre non possent, sed hoc unum causabantur, quod sabbatum violare videretur. Semper induit honestam aliquam speciem invidia, qua turpitudinem suam velet: erubescit enim videri nuda. Recte hoc Euthymius observavit. Cyrillus autem existimat, propterea hoc Evangelistam dixisse, ut nobis Judaeorum stultitiam atque impudentiam irridendam proponeret, quod propter violationem sabbati, quod minime violabat, sed vere atque spiritualiter observandum docebat, Christum persequerentur. Ergo significare, vere quidem Judaeos propter eam causam persecutos fuisse Christum, sed tamen immerito atque ridicule. In Graecis codicibus additur post haec verba, *persequebantur Judaei Jesum*, *καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι*, *et quaerebant eum*

---

[1]) Lib. 3. adv. Judaeos. [2]) 2 Pet. 2. 21. [3]) Lib. de discipl. et habit. virg. [4]) Ser. 3. in Cant. [5]) Epist. 3. contra Novatianos. [6]) Tract. 17. [7]) Tract. 17.

interimere. Quibus verbis declaratur, quomodo eum persequerentur, non solum nimirum verbis, sed etiam manibus et factis.

17. *Jesus autem respondit eis.* Etsi saepe docuimus respondendi verbum pro loqui, aut loqui incipere simpliciter poni ex Hebraeorum idiomate eodemque modo hoc loco accipi potest: tamen aliquanto probabilius est, aliquid Judaeos Christo ea de re dixisse, quod Evangelista, quia necessarium non putavit, praetermiserit. Eorum igitur verbis, accusationique Christum respondisse.

Pater meus usque modo operatur, et ego operor. Animadvertunt Chrysostomus et Euthymius, prudenter Christum, cum ipsius a Judaeis discipuli ob eandem violati sabbati causam accusarentur, non exemplo Patris sui, quia homines erant, sed exemplo Sanctorum hominum defendisse. *Non legistis*, inquit, *quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his, qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Aut non legistis in lege, quia sabbatis sacerdotes sabbatum violant, et sine crimine sunt* [1])? Cum autem ipsemet accusatur, exemplo Patris se tueri, quia et ipse Deus erat.

Quod autem dicit: *Pater meus usque modo operatur*, omnes auctores ad hunc modum exponunt, *usque modo*, id est, etiam die sabbati. Quod enim dictum est [2]), requievisse Deum *die septimo ab universo opere, quod patrarat*, non sic intelligendum, quasi postea nihil egerit. *Producit* enim etiamnum *in montibus foenum, et herbam servituti hominum* [3]). Et [4]): *solem suum oriri facit super bonos et malos: et pluit super justos et injustos.* Sed cessasse tunc a novis generibus rerum efformandis, quemadmodum sex ante diebus fecerat. In hanc sententiam Origenes [5]), Ambrosius [6]), Augustinus [7]), et auctor libri de mirabilibus sacrae Scripturae [8]), Gaudentius [9]), Cyrillus, Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Caesarius [10]) et Rupertus [11]). Credibile est, inter alia hoc etiam Judaeos Christo dixisse: non licere quidquam in Sabbato agere, cum Deus ipse die sabbati quievisset, Christum vero perversam eorum intelligentiam corrigere voluisse, Deum etiamnum operari, seque cum illo operari debere. Se Patris sapientiam esse, sine qua nihil possit facere: per se omnia facta esse, per se etiam omnia gubernari: quemadmodum Cyrillus et Augustinus [12]) explicant.

Vera haec sunt, sed mihi Leontius et Theodorus Mopsuest. acu rem videntur tetigisse: perinde interpretantur, ac si Chri-

---

[1]) Matth. 12, 3. 4. 5. [2]) Gen. 2, 2. Exod. 20, 11. [3]) Psalm. 146, 8. [4]) Matth. 5, 45. [5]) Hom. 23. in Num. [6]) Lib. 7. in Luc. 13. [7]) Hoc loco, et libr. 4. de Gen. ad lit. cap. 10. et 12. et libr. contra Adimantum cap. 2. [8]) Lib. 1. cap. 1. [9]) Tract. 8. in Exod. [10]) Dialog. 1. [11]) In Com. [12]) Tract. 17.

stus dixisset, nullum Patri, nullum sibi ad agendum tempus esse praescriptum. Omnes homines, resque omnes alia sua constituta habere tempora, quibus agant, atque quiescant: Deo non esse datam legem, posse pro suo arbitrio, quandocumque velit, agere: Dominum sabbati, Dominum temporis, Dominum omnium rerum esse: a nulla re pendere, nulla teneri lege. Hoc esse *ἕως ἄρτι usque modo*, id est: quoties vult, et quandocumque vult, sine termino, sine praescripto, עַד וָעֶד, ut dicunt Hebraei. Videtur etiam mihi hoc modo sententia resolvi posse, quousque Pater meus operatur, et ego similiter operor necesse est: aut ex Hebraismo ad hunc modum: Quemadmodum Pater semper operatur, ego etiam operor. Nam nec ille sine me, nec ego sine illo quicquam possumus facere, ut paulo post declarat. Particula enim, ו, *et*, comparationem aliquando significat. Exempla ex Proverbiis multa alibi posuimus. Aut: Quidquid Pater operatur, et ego operor, itaque quod ego facio, Pater facit, ut apparet ex sequentibus [1]). Sunt qui hoc non de qualibet Dei operatione, sed de ea, qua hominum salutem procurat, interpretantur. In iis Caesarius [2]): sed praestat generalem sententiam generaliter accipere.

18. *Propterea ergo magis quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo.* Dixerat Evangelista [3]), quaesivisse Judaeos Christum interficere propter violationem sabbati, quemadmodum in Graecis codicibus legi diximus, dicit nunc, ad eum praetextum alium speciosiorem accessisse, quod se filium Dei, id est, Deo aequalem faceret. Itaque si ante eum interficere volebant, multo magis hoc ab eo audito verbo interficere voluisse. Justa necis causa, si vera esset. Nam propter violatum Sabbatum quemquam occidere, usitatum non erat. Si quis vero se, qui non esset, non dico Deum, sed tantum prophetam faceret [4]), crimen habebatur divinae laesae majestatis: capitali dignum poena. Recte vero Judaei, quamvis hebetes et carnales, intellexerunt, Christum se alio sensu, quam alii sancti homines vocari solent, Filium Dei appellavisse, nempe verum, legitimum, natura genitum, non adoptionis factum beneficio. Itaque merito veteres Catholici Arianos tamquam nimis tardos irridebant, quod hanc argumentationis consequentiam non intelligerent, quam Judaei Christi hostes intellexissent, Christum verum esse Deum, si filius erat Dei, ut intelligimus ex Ambrosio [5]) et ex Cyrillo [6]). Notat etiam Ambrosius haec verba Evangelistae, non Judaeorum esse. Nec enim recitare tantum, quid illi existimaverint, sed quid re vera Christus significaverit, se Deo, cum filius ejus esset, aequalem esse. Nec enim vere Filium dici posse, qui non ejusdem atque Pater naturae sit. Similis locus est apud Joannem [7]), ubi,

---

[1]) Vers. 19. [2]) In cap. 9. Marc. Vers. 49. [3]) Vers. 16. [4]) Deut. 13, 5. [5]) Libro 2. de fide, cap. 1. [6]) Lib. 12. Thesauri. [7]) Cap. 10, 30. 33.

cum Deum Patrem suum Christus appellasset, Judaei intellexerunt, eum se ipsum Deum dicere, atque lapidare voluerunt.

19. *Amen, amen dico vobis, non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* Primum videndum quorsum hoc dicat Christus. Haud dubium, quin confirmare voluerit, quod dixerat supra [1]): *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, id est, quidquid Pater operatur, et ego operor, et contra, quidquid ego operor, et Pater operatur, ut illic explicavimus. Hoc ergo confirmat, quia etiamsi vellet, quod velle nullo modo potest, aliud facere, quam Pater facit, nequaquam posset, adeo unum se cum Patre esse, quo sensu Leo Magnus in sermone de Transfiguratione interpretatur. Ut ergo diceret, nihil se posse facere, nisi quod idem Pater faceret, ideoque qui reprehenderent, quod ipse faceret, eos quod Pater faciebat reprehendere, dicit: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.*

De quibus verbis magna quondam inter Catholicos et Arianos contentio fuit, quae nobis nunc ad enucleandum sensum hujus loci usui esse poterit. Objiciebant Catholicis Ariani Filium non esse aequalem Patri, quando nihil posset facere, nisi quod Patrem facientem vidisset, auctores Epiphanius [2]), Gregorius Nazianzenus [3]), Cyrillus [4]), Ambrosius [5]), Augustinus [6]), Idacius [7]), Caesarius [8]). Cui objectioni tribus modis auctores illi, quos modo nominavimus, responderunt, quae totidem sunt hujus loci explicationes. Alii in verbo *viderit*, alii in verbo *potest*, alii in verbo *facere* vim esse putantes. Epiphanius et Caesarius in verbo, *viderit*, respondent non posse sensum esse, Filium nihil posse facere, nisi quod ante viderit Patrem facientem. Quin vero mundum fecisse, quia *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* [9]), tamen non vidisse ante Patrem mundum alium facientem, quia mundus alius non est. Necesse igitur est, ut sensus sit, Patrem et Filium, unum semper et idem facere, neque posse res facere diversas, cum natura et voluntate idem sint.

Gregorius vero Nazianzenus et Cyrillus in verbo *potest* vim hujus sententiae sitam esse putaverunt. Dixerunt ergo, non qualemcumque, sed divinam etiam potentiam significare, sensumque esse, non posse, non solum non licere, non solum nolle, non solum naturae vi, sed ne divina quidem potestate fieri posse, ut quidquam aliud Filius faciat, quam *quod viderit Patrem facientem.* Quaedam enim esse, quae ne Deus quidem ipse facere possit, quia si posset, omnipotens non esset, ut ait Augustinus [10]), sicut dixit D. Paulus [11]): *impossibile est mentiri Deum*, et [12]):

---

[1]) Vers. 17. [2]) Adversus Arioman. [3]) Orat. 4. de Theologia. [4]) Lib 6. de Trinit. [5]) Lib. 4. de fide c. 3. [6]) Lib. 15. de Trinit. cap. 14. et libro contra Sermon. Arian. c. 14. [7]) Lib. contra Varim. c. 15. [8]) Dialog. 3. [9]) Sup. c. 1. v. 3. [10]) D. Aug. lib. 22. de civit. cap. 25. et 26. Contr. Faust. c. 5. [11]) Ad Hebr. 6, 18. [12]) 2 ad Tim. 2, 13.

negare seipsum non posse. Hinc ergo colligi, Christum esse Deum. Nam si Deus non esset, posset profecto aliquid facere, quod Deus facere non potest, posset peccare, posset mentiri, posset seipsum negare. Quod illi non solum impie, sed imprudenter etiam et parum caute concedebant, ut discimus ex Alexandro Episcopo Alexandriae [1]), ex Athanasio [2]), ex Concilio Nicaeno [3]), quam epistolam legimus apud Socratem [4]), ex Cyrillo [5]), ex Sozomeno [6]), ex Theodoreto [7]), non solum, inquam impie, sed imprudenter etiam et incaute.

Nec enim animadvertebant, hac ratione se non modo nostram, sed suam etiam ipsorum religionem funditus evertere. Si enim peccare Christus potuit, mentiri potuit, si mentiri potuit, omnis prorsus et nostra et ipsorum religio concidit, quae hac una nititur basi, quod quidquid nobis a Christo traditum est non possit non esse verum. Ambrosius, Augustinus et Idacius haerebant in verbo *faciendi*, quod dicebant non posse veram et propriam actionem significare, multa enim fecisse Filium, quae numquam eadem Patrem facientem vidisset. Quando enim vidisset nascentem Patrem? quando humanam sumentem naturam? quando patientem? quando morientem? quando resurgentem? atqui haec omnia fecisse Filium. Necesse igitur esse, ut verbum illud *faciendi* non externam significet actionem, sed consensum et voluntatem. Itaque sensum esse, filium non posse facere quicquam, nisi quod Patrem velle intellexerit. Facere enim Pater dicitur, quod sive per se fieri vult, sive per alium.

Poterant dicere, quod scholastici postea Theologi subtiliter docuerunt, Patrem non solum volendo, sed vere etiam agendo fecisse, quidquid fecit filius, fecisse tamen, ut efficientem causam, non ut terminum. Filius natus est, Pater generavit [8]): Filius naturam humanam sumpsit, Pater dedit [9]): Filius mortuus est, Pater eum tradidit [10]): Filius resurrexit, Pater eum suscitavit [11]). Itaque in omnibus his rebus eadem a Patre et Filio actio edita est: sed propterea Filius non Pater genitus, incarnatus, mortuus, suscitatus esse dicitur, quia haec omnia non solum actiones, sed actionum etiam terminos significant, qui Filio propter personae distinctionem, quae terminus est, non Patri conveniunt. Vere haec omnia dicta sunt, sed quaeso, cur non dixit: *non potest filius a se facere quicquam*, nisi quod facit Pater? cur potius dixit: *nisi quod viderit Patrem facientem*? In eo enim verbo haerebant Ariani, quasi Christus significasset, se discipulum esse Patris, ejus artem; manumque imitari, quae Patrem prius facientem viderit, ea se facere. Eum sensum et paulo supra et alibi [12]) refutavimus.

---

[1]) In Epist. ad omnes Episc. [2]) In libro de Synodis. [3]) In Ep. ad Eccl. Alex. [4]) Lib. 1. hist. Eccl. c. 6. [5]) Lib. 3. Thesauri cap. 2. [6]) Lib. 1. c. 14. [7]) Lib. 1. hist. Eccl. c. 9. [8]) Psalm. 109, 3. [9]) Sup. c. 3, 16. 1 Joan. 4, 9. [10]) Rom. 9, 32. [11]) Act. 17, 31. ad Eph. 1, 20. [12]) Cap. 1, 3.

Tantum reddenda nunc ratio est, cur ita locutus fuerit. Voluit ita se Patri natura conjunctum ostendere, ut tamen distinctum esse significaret. Conjunctum ostendit, cum dixit, se facere non posse, nisi quod facit Pater, distinctum, cum dixit, *nisi quod viderit Patrem facientem.* Alium enim esse, qui videt; alium, qui videtur, necesse est. Propterea voluit ita se Patri aequalem dicere, ut tamen moderate et convenienter filio loqueretur, filii est non praeire, sed sequi patrem, et ejus obsequi voluntati, ut Caesarius[1]) et Severus Antiochenus[2]) adnotarunt, nisi quod videntur existimare, Christum hoc tanquam hominem dicere, quod paulo post confirmandum a nobis est. Hoc causae fuit, quam ob rem nusquam de patre dictum legamus, non posse eum quicquam facere, nisi quod Filium facientem viderit, quamvis re quidem vera dici potuerit. Quia licet vera nimirum fuisset oratio, conveniens patri non fuisset.

Duo reliqua sunt verba, quae apud neminem interpretem satis explanata lego. Quid est *a se?* et quid est *nisi quod?* An cum addit *a se*, indicat se aliquid posse facere, quod facientem patrem non viderit, caeterum non a se, sed aliena virtute id posse facere? Eum quippe verba sensum objiciunt. Minime vero. Nam nec a se, nec ab alio Christus quicquam facere poterat, quod non idem Patrem facientem videret. Neque quod Patrem facientem videbat, a se facere poterat, sed a Patre. Sic ergo resolvenda oratio est, quae propter Hebraismum, qui in ea latet, insolens est, atque difficilis: Nihil filius ex se facit, sed auctore Patre, hoc est, non *a se, nisi quod viderit Patrem facientem.* Itaque illud *a se* non significat idem, quod propria virtute et auctoritate; propria enim virtute atque auctoritate omnia Christus faciebat; sed significat idem quod solus, sine auctore, sine consensu et voluntate Patris. Sicut dicit alibi a se ipso non loqui, non quod non propria virtute et auctoritate, sed quod non sine Patris voluntate atque approbatione loqueretur[3]), sic dicit infra[4]): *quod vidi apud Patrem, loquor.* Idemque dicit de Spiritu sancto[5]): *Non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur.* Quod autem dicit *nisi ἐὰν μὴ*, positum est pro *ἀλλὰ*, *sed*, ut saepe ponitur, *εἰ μὴ*. Ut: *quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, nec iis, qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*[6]), pro: sed solis sacerdotibus. Et Paulus[7]): *Scientes quia non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi.* Simile exemplum est infra[8]): *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite*, id est, non potest ferre fructum separatus a vite, sed in vite manens. Itaque imperite

---

[1]) Dialog. 3. [2]) In Epist. ad Sergium. [3]) Joan. 7, 17. et 12, 49. et 14, 10. [4]) Cap. 8, 38. [5]) Cap. 16, 13. [6]) Matth. 12, 4. [7]) Gal. 2, 16. [8]) Cap. 15, 4.

hoc loco vertit quidam haereticorum interpres: *Non potest Filius a semetipso operari, id est, nisi viderit Patrem operantem.*

Quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit. Ex iis, quae modo diximus, intelligitur non esse sensum, Filium quasi Patrem suum aemulantem facere, quae ipsum prius facientem viderit, sed nihil facere, nisi quod velle facereque Patrem noverit. Particula ergo *similiter*, non imitationem, sed naturae, voluntatis et actionum unitatem, consensumque significat. Similiter facere, est eadem potentia, eadem auctoritate facere, ut recte Gregorius Nazianzenus [1]) explicavit. Observavit autem Leontius, non dixisse simpliciter: Quaecumque Pater facit, haec et Filius facit, sed addidisse, *similiter*, ut doceret non solum eadem opera, sed eodem modo, eadem auctoritate facere.

20. *Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei, quae ipse facit.* Opportune Elias Cretensis [2]), Severus Antiochenus et Caesarius, quos paulo ante citabamus, monuerunt, Christum hic tamquam hominem loqui, propterea verbis uti ad magistrum et discipulum accommodatis. Nam de Patre dicere, *omnia demonstrat,* de se autem ipso, *nisi quod viderit Patrem facientem,* eodemque sensu videntur Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius intellexisse. Quamquam ego quidem verbum *δείκνυσι demonstrat*, non existimo hoc loco accipi pro docere, aut ostendere, sed pro facere, dare, impertire, sensumque hunc esse, Pater dat Filio potestatem omnia faciendi, aut Pater omnia opera sua cum Filio communicat, ut [3]): *Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Non enim ostendit docendo, sed agendo, id est, pericula illi objiciendo, et gratiam illi patientiae largiendo, et [4]): *Ascendite ad nos, et ostendemus vobis rem*, id est, faciemus, et [5]): *Ego ostendam omne bonum tibi*, id est, dabo, et [6]) : *Quis ostendet nobis bona?* et [7]): *Ostendit populo suo dura,* et [8]): *quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas.* Propterea non dicit demonstravit, sed *demonstrat*, ut Rupertus animadvertit, quia quotidie cum illo sua opera communicat.

Sic facile intelligitur, quomodo amor Patris in Filium causa esse significetur, quamobrem omnia illi demonstret. Nec enim dubium, quin cum dicit, *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei,* indicet propterea omnia illi demonstrare, quia eum diligit. Nam quod quidam dicunt non causam, sed signum designari, non probo. Cum ergo amor causa esse significetur, cur Pater Filio omnia demonstret, non potest hoc de Christo, quatenus Deus est, intelligi, ut videntur Augustinus et Cyrillus intelligere. Pater enim Filio, quatenus Deus est, nihil amando, sed generando demonstrat, quatenus autem homo est, multa illi tribuit

[1]) Orat. 2. de filio. [2]) In or. Greg. Nazianz. 4. de Theol. [3]) Act. 9, 16. [4]) 1 Reg. 14, 12. [5]) Exod. 33, 19. [6]) Psalm. 4, 6. [7]) Psalm. 59, 5. [8]) Psalm. 70, 20.

amoris causa, ut, quod paulo post dicitur, quod omne judicium dederit Filio.

Et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. Haec, quae hactenus feci, et propter quae a vobis accusor, illius auctoritate feci, plura, majoraque ejusdem auctoritate faciam: itaque majorem admirationis et falsae accusationis materiam habebitis. Videtur ad eam potestatem alludere, quam in judicio ostensurus est, qua nullam umquam majorem demonstravit: de ea enim statim loquitur.

21. *Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius, quos vult, vivificat.* Dubium quorsum nunc de mortuorum suscitatione agat. Augustinus [1]) et Beda putant, exemplum eorum poni, quae majora sibi Patrem demonstraturum dixerat. Nullum tunc mortuum suscitaverat, tantum paralyticum unum curaverat [2]), et moribundum ex febri Reguli Filium [3]), et aquam in vinum converterat [4]), aliaque ejusmodi fecerat signa [5]). Majora ergo facturum indicat, quia tres postea mortuos suscitaturus erat, quod multo erat majus, quam aegrotos curare. Mihi, ut superiore versu dixi, ad judicialem potestatem alludere videtur. Et quia proprium judicis est absolvere, vel damnare, hoc est, vivificare, vel occidere, proponit suscitationis, id est, vivificationis exemplum. Itaque suscitare hoc quidem loco non ad sola corpora, sed ad animos quoque refero. Quod enim hoc loco dicitur Filius mortuos, quoscumque vult, suscitare et vivificare, dicitur a Joanne [6]), habere *claves mortis et inferni.* Sicut in veteri Testamento dicebatur vivificare et mortificare Deus [7]). Recte Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius verba illa expendunt, *quos vult, vivificat*, significare profecto propria aequalique Patris Filium auctoritate mortuos suscitare. Chrysostomi [8]) pro Commentario apponam verba: *At qui nihil potest a se facere, si facit quod vult, contradicit. Nam si quos vult vivificat, potest a se facere, velle enim potestatis est, quod si non potest a se ipso, jam quos vult non vivificat. Illa ergo particula, sicut pater suscitat mortuos, indiscretam potestatem; illa autem, quos vult, aequalem demonstrat.*

22. *Nec enim pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* Tria hoc loco sunt, quae explicationis indigent. Primum, quorsum hoc addatur, aut cujusnam rei reddatur causa. Deinde quomodo *Pater non judicat quemquam.* Postremo quomodo *omne judicium dedit Filio.* Diximus superiore versu, cum dixit: *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et filius quos vult vivificat,* ad supremum judicium allusisse. Reddit nunc causam, cur se judicaturum indicaverit, id est, quos vellet, vivificaturum, quos vellet condemnaturum: quia Pater non est quemquam judicaturus, sed

---

[1]) Tract. 18. [2]) Vers. 9. [3]) Cap. 4, 50. [4]) Cap. 2, 9. [5]) Cap. 2, 23. [6]) Apoc. 1, 18. [7]) Deut. 32, 39. 1 Reg. 2, 6. Tob. 13, 2. Sap. 16, 13. [8]) Hom. 37.

omnem sibi judicandi concessit potestatem. Alii minus probabiliter ad omnia superiora referunt, ut Cyrillus.

Pater quomodo non judicet.

Pater autem dicitur neminem judicare, non quod revera non judicet, quicquid enim una persona facit extra se ipsam, ut Theologi definiunt, omnes simul personae faciunt: sed quia non judicat sumpta persona judicis, quae ab hominibus, quos judicat, videatur, cum illis loquatur, sententiam verbis proferat, denique externo ritu, formaque judiciali non judicat, dicitur neminem judicare. Filius autem hoc sensu solus judicat, quia solus homo est, qualem eum, qui homines judicet, esse convenit. Propterea [1]) tamquam ratio, cur omne judicium Pater Filio dederit, redditur, quia *Filius hominis est*. Sic Augustin. [2]) et Beda [3]) interpretantur, veraque interpretio est. Nam Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Ambrosius et alii, qui existimant non propterea omne judicium datum Filio, quia homo, sed quia Filius Dei est, minus probant.

Quando, et quomodo Pater Filio omne judicium dederit, similis est quaestio. Nam auctores illi, qui existimant Filio tamquam Deo datam a Patre esse judicandi potestatem, una cum aeterna generatione datam putant. Generando enim Filium Pater eum judicem fecit, quia hoc ipso, quod Filius erat, potestas illi judicandi tamquam primogenitae Patris sapientiae debebatur: sicut in regnis, quae haereditaria obveniunt successione, eo ipso quod Rex Filium primogenitum generat regem facit, nec aliter regem facit, quam generando, sic Ambrosius [4]): *Omne judicium dedit Filio, dedit utique generando, non largiendo.* Augustinus vero et caeteri, qui tamquam homini Christo eam potestatem datam docent, in humana datam putant generatione, ubi factus est Rex: eo etenim ipso, quod Rex est, judex est. Tunc enim *constitutus est Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum ejus* [5]).

23. *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Causas duas reddit Christus, quare sibi Pater omnem judicandi potestatem tradiderit, alteram [6]), *quia filius hominis est*, quam rationem supra exposuimus, alteram hic: *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*, id est, aequali utrumque honore prosequantur. Quod dicit, hoc opinor est, quia Filius [7]), *cum in forma Dei esset, exinanivit semetipsum, formam servi accipiens, et factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*, ita prorsus, ut ne homo quidem aestimaretur, sed *vermis, opprobrium hominum, et abjectio plebis* [8]), voluit Pater eum officio judicis honorare, ut viderent homines, *in quem transfixerunt* [9]), et quem patientem contempserant, judicantem honora-

---

[1]) Vers. 27. [2]) Libro 1. de Trin. cap. 13. et in lib. 50. Hom. hom. 22. [3]) Hoc loco. [4]) Libro 2. de fide cap. 4. [5]) Psalm. 2, 6. [6]) Vers. 27. [7]) Ad Phil. 2, 6. 7. 8. [8]) Psalm. 21, 7. [9]) Inf. cap. 19, 37. Zach. 12, 10.

rent atque timerent. Hoc est, quod ait D. Paulus [1]): *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

Certum hoc loco adversus Arianos argumentum est. Nec enim idem Filio ac Patri honos esset deferendus, si filius Deus non esset aequalis Patri, ut Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus, Beda, Theophylactus et Euthymius hoc loco disputant. Hanc sententiam sequentia verba confirmant.

Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. Attentum hic et cautum lectorem esse convenit, ne existimet, ideo qui honorat Filium, et Patrem honorare, quia Filius a Patre missus est, nec ulla alia de causa. Haec enim ratio sola videtur reddi, cum dicitur, *non honorificat Patrem, qui misit illum*, quasi non alio nomine honorandus sit, quam quia legatus Patris est. Ista enim interpretatio, etsi aliquorum etiam Catholicorum est, in Arianorum errorem inclinat. Itaque suspectum mihi est, quod ex Didymo in Graecorum Catena citatum invenio, quemadmodum qui non honorat legem, Deum, qui eam dedit, non honorare, ita qui Filium non honorat, Deum, qui eum misit, non honorare. Similem enim in modum Arianos interpretari solitos haud obscure hoc loco Cyrillus et Theophylactus indicant. Rectissime omnium Euthymius, praecedentem aequalitatis particulam, *sicut*, *ἀπὸ κοινοῦ* intelligendum esse putat, *qui non honorificat Filium*, sicut Patrem, *non honorificat Patrem*, id est, eo ipso injuriam Patri facit, quod Filium minus, quam Patrem honorificat. Quod quidem verum est, sed ratio quaerenda.

Vereor ne nimis subtile sit, quod gravissimus auctor scribit Augustinus [2]), propterea qui Filium non honorat, nec Patrem honorare, quia Pater et Filius relata sunt, itaque qui Filium, ut Filium Dei non honorat, potest quidem Patrem ut Deum, ut bonum, ut creatorem honorare, ut Patrem non potest. Alio enim sensu Christus hoc videtur dicere, ideo qui non honorat Filium, nec Patrem honorare, quia aequalis, eademque in utroque honoris ratio est, eadem natura, eadem potentia, eadem dignitas, hoc etiam in Filio magis illustris atque conspicua, quod *Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.*

Quorsum ergo pertinet ratio illa, quae reddi tacite videtur, *qui misit illum*? Loquitur, ut supra diximus, Christus de seipso, tamquam de homine, homo autem ille propterea aequali honore ac Pater afficiendus est, quia a Patre missus est. Non quod solius legati honorem mereatur, sed quod nihil aliud sit mitti, quam Deum hominem fieri. Nec enim alia ratione missus est, quam quia Filius decreto Patris homo factus est, unde factum, ut homo ille, qui idem Deus aequalis Patri erat, parem honorem

[1]) Ad Phil. 2, 9. 10. 11. [2]) Tract. 19.

Patri mereretur, quem qui illi detrahit, Patri detrahit: tum quia etiam inter homines honor filii censetur patris, tum etiam, ut ego interpretor, quia qui hominem illum Christum, tamquam verum Dei Filium non honorat, hanc Patri facit injuriam, quod ipsi dicenti, atque clara voce testanti [1]): *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*, non credat. Hoc ipsum sequenti versu declaratur.

24. *Amen, amen dico vobis, quia, qui verbum meum audit, et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam, et in judicium non venit, sed transit a morte ad vitam.* Ratio his verbis redditur, ut paulo ante dicebamus, cur *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem,* quia nimirum, qui non honorificat Filium, Patri non credit, testanti eum filium suum esse, et a se missum, aut, ut Cyrillus videtur interpretari, cum prius dixisset, *qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*, id est, quid mali sequatur eum, qui Filium non honorat, docet nunc quid eum sequatur boni, qui illum honorat, id est, in illum credit; nempe eum etiam Patri credere, unde id consequatur, ut vitam habeat aeternam. Consequentia verborum postulare videbatur, ut diceret, qui audit verbum meum et credit mihi, aut credit in me, sicut aliis locis dicit [2]). At non dicit: Et credit mihi, sed *credit ei, qui misit me.* Rationem ejus rei hanc Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius esse putant, quod voluerit arrogantiam devitare. Sed potius credo concise locutum esse, ea quae facile intelligi poterant resecantem. Quasi diceret, *qui verbum meum audit*, id est, qui credit mihi (hoc enim est verbum ejus audire), *credit* etiam *ei, qui me misit*, quia ille testatus est, me a se missum esse, qui autem credit ei, qui me misit, *habet vitam aeternam.* At cur hoc ipsum dixit, cum satis dictum esset, qui audit verbum meum, habet vitam aeternam? In promptu ratio, agebat cum Judaeis, qui Patrem agnoscebant, filium ignorabant, ideo Patri tribuit, ut quisquis in eum credit, habeat vitam aeternam, cum soleat ubique alias id sibi tribuere. Et ex auctoritate Patris suam ipse auctoritatem probat, perinde enim esse in se credere, atque in Patrem. Quomodo intelligendum, qui in Christum, aut in Patrem credit, habere vitam aeternam, supra [3]) disputavimus. Habere autem dicitur, non habiturus vitam aeternam, quia etsi nondum re ipsa habet, habet re ipsa ad illam jus, pignusque quoddam illius, ut supra [4]) exposuimus. Quod sequitur, *in judicium non venit*, non significat, non esse judicandum, *nam omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi* [5]), sed condemnandum non esse. Judicium enim pro condemnatione ponitur, ut supra [6]) et saepe alias. Quod autem addit, *sed transit a morte ad vitam*; Hebraica repetitio est, idem enim est, transiisse, id est, translatum esse de morte ad vitam,

---

[1]) Matth. 17, 55. [2]) Cap. 1, 12. et 3, 16. 18. 36. [3]) Cap. 3, 16. [4]) Cap. 1, 12. et cap. 3, 16. [5]) 2 Cor. 5, 10. [6]) Cap. 3, 17. 18.

ut idem Joannes loquitur[1]), et in judicium non venire. Saepe alibi monuimus, Hebraeorum idioma esse, ut quae per negationem dixerunt, per affirmationem repetant, et e contrario: vide quae diximus supra[2]).

25. *Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est.* Gr. *ἔρχεται venit*, praesenti tempore, id est, ventura est, ut apud Matthaeum[3]), aut venit, id est, adventat, appropinquat, ut supra[4]). Videndum quomodo haec superioribus adhaerescant. Ammonius, Augustinus et Beda non de morte corporis, sed animi haec intelligentes facile cum praecedentibus copulant, quia enim dixerat eos, qui verbum suum audirent, habere vitam aeternam, transireque de morte ad vitam, id ipsum nunc aliis verbis dicere. Cyrillus vero, Theophylactus et Leontius, quod ante dixerat, id modo polliceri re ipsa ostensurum esse, multos enim suscitaturum mortuos, unde intelligant, qui mortuos suscitare potuit, eum vivis vitam aeternam dare posse. Et vero pulchra videtur analogia inter mortuos corpore et animo esse. Sicut qui corpore mortui sunt audientes Christi vocem transeunt de morte corporis ad vitam, ita qui animo mortui sunt, dum audiunt, ut paulo supra dixit, ejus verbum, a morte sempiterna ad vitam aeternam revocantur. Sed, ut illic docuimus, cum dixit[5]): *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius, quos vult vivificat*, ad ultimam resurrectionem, supremumque judicium alludebat. Itaque hoc loco confirmat atque explicat, quod illic dixerat venire tempus, cum id experientia probatura sit, futurum, ut mortui vocem Filii hominis audiant et vivant.

Quaerunt multi quomodo intelligendum, quod dicit: *Nunc est.* Ammonius, Augustinus et Beda, qui de sola hoc spirituali resurrectione, id est, de justificatione interpretantur, facile quaestionem expediunt, horam jam tum venisse, quia jam tum Christus homines incipiebat justificare. Alii eodem moti verbo non ad generalem illam, sed ad particularem eorum, quos Christus, dum in hac vita esset, suscitavit, resurrectionem referunt, ut Cyrillus, Leontius, Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, suscitasse enim paulo post Lazarum et filiam Archisynagogi, et filium viduae. At multis adducor rationibus, ut credam de ultima potissimum et generali resurrectione loqui. Primum, quod in antecedenti sermone[6]), quem, ut diximus, locus hic confirmat, eo spectaverit. Deinde quod infra[7]) haud dubie de generali loquatur resurrectione: *Nolite mirari hoc, quia omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei, et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Loquitur autem de eadem re, continuata sententia. Nam quod Chrysostomus, Leontius et Theophylactus

---

[1]) Epist. 1. cap. 3, 14. [2]) Cap. 1, 3. [3]) Cap. 17, 11. [4]) Cap. 4, 25. [5]) Vers. 21. [6]) Vers. 21. [7]) Vers. 28. 29.

dicunt, de particulari ad generalem transire resurrectionem, et ex hac illam approbare, aliquanto mihi videtur durius.

Quo ergo modo dicit *et nunc est*, cum nondum generalis resurrectionis tempus advenerit? Quaero vicissem ego, quomodo Joannes [1]) dixerit, suo tempore novissimam horam fuisse? manifestum enim est, eodem modo esse, et quod hic Christus, et quod illic Joannes dicit, intelligendum. Novissimam horam vocat, vel quia, ut Petrus [2]) ait: *Unus dies apud Dominum sicut mille anni, et mille anni sicut dies unus*, vel, quod magis credo, vocat novissimum tempus, statum ultimum: post quem in hac vita ante finem mundi alius expectandus non sit. Primum in statu illo simplicissimo legis naturalis homines fuerunt. Deinde in statu veteris legis Christum venturum expectantes. Venit Christus, post quem nihil expectandum est aliud, nisi judicium. Hoc ergo est illic: *Novissima hora est.* Hoc est hic: *Venit hora, et nunc est.* Horam enim Hebraeorum idiomate tempus appellari, quamvis longum sit, modo opportunum, quod καίρον Graeci vocant, nescio an quisquam ignoret.

Quando mortui audient vocem filii Dei. Mortui omnes, qui in sepulchris erunt, ut infra [3]) explicatur, et paulo ante probavimus. Vocat se Filium Dei potius quam Filium hominis, quamvis se alibi frequentius Filium hominis appellare soleat, quia hoc loco id agebat, ut se Filium Dei approbaret. Haec enim thesis erat [4]) proposita, quae omnem istam disputationem excitaverat. *Vocem filii Dei* vocat, aut qua ipse per se mortuos ad judicium vocaturus est, aut qua per Archangelum et tubam, ut ait D. Paulus [5]).

Et qui audierint vivent. Qui superiora non de vera, sed de spirituali resurrectione intelligunt, facile hoc interpretantur, non omnes mortuos victuros esse, sed eos tantum, qui Christi vocem audierint, id est, qui in eum crediderint, quia illi soli a peccatis liberabantur; sed jam probavimus de vera resurrectione agi. Alii hinc probant, non agi de generali resurrectione, quia significatur, non omnes resurrecturos; et id a nobis supra refutatum est, et ex hoc ipso loco, quo illi probant, refutari potest. Etenim fingamus de privata tantum eorum resurrectione agi, quos Christus in hac vita suscitavit, quomodo interpretabuntur, non omnes suscitatos esse, sed eos tantum, qui Christi vocem audiverunt? an vocavit aliquos mortuos, qui non audierint? an suscitare tentavit aliquos, quos suscitare non potuerit? Minime vero, dicent, sed dicuntur non omnes audisse, quia non omnes vocavit. At id ipsum quam durum est? Quid ergo? Noluit opinor quemquam excipere, cum paulo post dicat, audituros esse omnes, sed voluit vim efficacitatemque vocis suae declarare, fore ut quicumque eam audierit, obediat, et ex imo pulvere suscitatus, praesto sit ad judicium.

---

[1]) 1 Epist. cap. 2, 18. [2]) 2 Epist. 3, 8. [3]) Vers. 28. [4]) Vers. 17. [5]) 1 Thess. 4, 16. Matth. 13, 30. et 24, 31.

26. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.* Duabus in rebus hujus loci sententia versatur, quid sit vitam habere in semetipso, et quomodo idipsum Filio Pater dederit. Videntur enim ista pugnare, vitam habere in semetipso, et ab alio acceptam habere. Quidam hoc philosophice videntur interpretari, quasi idem sit vitam habere in semetipso, et per semetipsum, hoc est, non acceptam ab alio, sicut sol lumen, ignis calorem per se dicitur habere, non quod Filius a Patre vitam non acceperit, sed quod ita acceperit, ut per se habeat, non mutuo et quasi ad tempus datam, sed naturalem et sempiternam. In quem sensum multis locis D. Augustinus exponit[1]), Ambrosius[2]), et Idacius[3]), Beda, et Elias Cretensis[4]). Fateor tamen me intelligere non posse, quo modo non repugnet, vitam a Patre habere, et per se, id est, non ab alio acceptam habere. Praeterquam quod concedendum non est, Filium vitam acceptam non habere. Qui enim essentiam a Patre acceptam habet, quid ab eo acceptum non habet? etsi hoc quidem sensu dici potest, vitam per se habere, quamvis a Patre acceptam habeat, quia non participatam, sicut creaturae, quae vivere dicuntur, sed totam, eamdemque Patris vitam habet, ut videntur Ambrosius et Idacius exponere. Sed Christus hoc loco non dicit, *sicut Pater habet vitam* per semetipsum, *ita dedit et Filio vitam habere* per semetipsum; *sed in semetipso*, quod quis aliud esse non videt? Euthym. mihi videtur rem attigisse. *Vitam*, inquit, *habet in semetipso, id est, ad modum fontis scaturire facit vitam.* Loquitur igitur de Filio quatenus homo est, ut Cyrillus ait, cui dicit dedisse Patrem, ut vitam in semet haberet, id est, ut quemadmodum Pater omnis vitae fons est, et cui vult, eam dat, cui vult, tollit; ita Filius omnis in se vitae fontem contineret, et eam cui vellet, daret, cui vellet auferret. Hunc esse sensum ex eo perspicuum est, quod nihil aliud voluerit his verbis Christus probare, quam quod ante dixerat[5]): *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult, vivificat.* Hoc eodem modo intelligendum esse diximus, quod est supra[6]): *In ipso vita erat*, nisi quod illic de spirituali, hic de corporali potissimum vita sermo est.

Hinc secunda intelligitur quaestio, quomodo Pater Filio dederit, ut vitam haberet in semetipso. Nam Augustinus et auctores illi omnes, quos modo diximus, hunc locum de Filio, quatenus Deus est, interpretari, per aeternam generationem hoc Patrem Filio dedisse dicunt. Nos cum Cyrillo hoc illi dedisse, cum fecit, ut homo ille Christus in unam cum Filio sua personam uniretur, cum constituit illum Regem et Redemptorem,

---

[1]) Lib. contra Serm. Arian. c. 17. Lib. 15. de Trin. c. 26. et tract. in Joan. 19. [2]) Lib. 4. de fide c. 5. et lib. 5. c. 2. [3]) Lib. 3. contr. Varimad. [4]) In Comm. in orat. 5. de Theol. Greg. Nazianz. [5]) Vers. 21. [6]) Cap. 1, 4.

judicem vivorum et mortuorum. Hoc enim illi necessarium erat tribus illi functuro muneribus, ut vitam quibuscumque vellet, dare posset. Dedit tamen non dono, sed natura, quia ex eo ipso, quod homo ille factus est Deus, omnem, quam Deus habebat, potestatem naturaliter habuit.

27. *Et potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est.* Aliis verbis mihi dicere, explicareque videtur, quod antea dixerat, Patrem dedisse Filio, ut vitam haberet in semetipso, id est, cui vellet, dare posset, quia nimirum judicialem ei in omnes homines dederat potestatem. Mirum, persuasisse sibi Chrysostomum, et qui Chrysostomum sequi solent, Theophylactum et Euthymium, hunc locum mutato puncto uno a Paulo Samosateno fuisse corruptum. Enimvero ultima haec verba, *quia filius hominis est*, non cum praecedentibus, sed cum sequentibus verbis esse jungenda, ut sit sensus: Potestatem dedit ei judicium facere, et posito hic puncto, nova sententia sequatur, *quia filius hominis est, nolite mirari*, quasi dicat: ne miremini, quod me filium hominis videtis esse, quia etiam Filius Dei sum. Paulum vero Samosatenum, quia purum hominem Christum fuisse docebat, lectionem ad eum modum, quo nunc apud nos extat commutasse, ut sensum hunc efficeret, Deum dedisse Filio potestatem judicium exercendi; propterea quod cum homo tantum esset, nisi Pater ei dedisset, minime suapte auctoritate habere potuisset. Miror, inquam, hoc sibi auctores illos persuasisse, cum tam perspicuum sit, nostram lectionem, quam illi Samosateno tribuunt, esse meliorem. Primum quorsum nunc diceret Christus: *Et potestatem dedit ei judicium facere*, cum idipsum [1]) ante dixisset: *Omne judicium dedit Filio*, si nihil ad eam sententiam additurus erat? Nam ut nos quidem legimus, etsi eadem sententia repetitur, additur causa: *Quia filius hominis est*, quae efficit, ut ne frustra addita esse videatur. Deinde si haec verba: *Quia filius hominis est*, cum sequentibus jungenda essent, non dixisset Christus: quia filius hominis est, nolite mirari, perversa et inusitata verborum collocatione; sed nolite mirari, quia filius hominis est. Hic enim naturalis erat verborum fluxus. Praeterea, quid faceret pronomen illud *τοῦτο hoc*, additum ad finem? *Nolite mirari hoc.* Si enim superiora verba ad verbum *mirari* referuntur, jam verbum suum habebat accusativum, nec alterum poterat admittere. Denique et Augustinus [2]) et Vigilius [3]), Beda et Latini omnes, Graecus vero Cyrillus ita legunt, quemadmodum in Latinis codicibus habemus.

Et non erat difficile, Samosateni explicationem refutare. Non illo quidem tantum argumento, quo Chrysostomus utitur, quod si Pater Filio propterea judicandi dedisset potes-

---

[1]) Vers. 22. [2]) Hoc loco et lib. 1. de Trin. c. 13. et lib. 50. Hom. hom. 22. [3]) Lib. 5. cont. Eutychem.

tatem, quia homo erat, omnibus hominibus eamdem dedisset potestatem. Hoc enim facile solvi potuisset, eadem ratione probari posse omnes homines Apostolos esse debuisse, cum illi, qui Apostoli facti sunt, propterea Apostoli facti fuerint, quia homines erant. Etenim si homines non fuissent, Apostoli utique facti non fuissent. Causa enim fuit, cur filio Pater potestatem dederit judicandi, quia homo erat, sed tamen unica non fuit causa; si enim purus fuisset homo, non fuisset constitutus judex. Non hoc, inquam, argumento, sed hoc multo majore, quod Christus hic non id ageret, ut quid non posset, sed ut quid posset, declararet. De ipsa nunc causa disputandum.

Sunt qui existiment, nullam reddi causam, sed rationem tantum explicari, quatenus ea Filio potestas data fuerit nempe, non quatenus Deus, sed quatenus homo erat. Nam ut Deus quidem ipse eam per se habebat. Itaque Graecam dictionem ὅτι Latine vertunt, quatenus homo est, quasi positum sit ὅτι pro καθ' ὅτι, aut καθώς *secundum quod.* Infamem interpretationem reddunt auctores mali. Monui autem initio, non solere me alios hoc nomine, quam haereticos appellare. Rationem tamen afferunt magnam prae se ferentem speciem probabilitatis; Graece est potestatem dedi ei καὶ κρίσιν ποιεῖν, *etiam judicium faciendi.* Ubi manifestum est, particulam *etiam* non copulativam, sed emphaticam esse. Non posse autem aliam habere emphasim, quam ut significet, datam esse potestatem judicandi filio, non solum quatenus Deus, sed etiam quatenus homo erat. Contra ego, si ea dictio eam haberet vim, utique sensus esset, Filio etiam tanquam Deo datam fuisse judicandi potestatem. At jam probavimus, hic non de Filio quatenus Deus, sed quatenus homo erat, agi. Nam etsi etiam ut Deus et potestatem, et naturam ipsam accepit per aeternam a Patre generationem; tamen non agitur hic de ea potestate, quam ab omni habuitae ternitate: sed quam in tempore habere coepit.

Itaque ut dictio *etiam* emphatica sit, quod negari non potest, aliam vim habeat, necesse est, quam nemo, quem legerim, explicarit. Ea duplex meo quidem judicio dici potest. Aut, ut significet, Patrem Filio non solum curandi paralytici, quod illi mirabantur, aliaque ejusmodi miracula faciendi: non solum suscitandi mortuos, ut paulo ante dixerat: sed etiam vivos et mortuos judicandi dedisse potestatem. Aut, non solum Patrem ipsum judicandi potestatem habere, sed eam etiam omnem in Filium transtulisse, *quia Filius hominis est,* id est, quia personam gerebat ad fungendum officium judicis accommodatam. Quod quemadmodum intelligendum sit, supra explicavimus [1]). Illud hic confirmandum, quod recte a quibusdam notatum est, filium hominis hoc loco non significare proprie Christum, quemadmodum ubique fere alias, sed generaliter hominem, quamvis pro

---

[1]) Vers. 22.

solo ponatur Christo, quia ipse de se solo loquebatur. Propterea neutrum nomen, neque hominis, neque filii Graece articulum habere.

28. *Nolite mirari hoc.* Incertum, quo pronomen *Hoc* referri debeat. Diximus superiore versu, Chrysostomum, Theophylactum et Euthymium ad praecedentia proxime verba retulisse, quasi sensus sit: Nolite mirari, quod Filius hominis sit; nam et Filius Dei est. Cyrillus refert ad paralyticum, cujus curatio materiam disputationis dederat. Tanquam dicat, nolite mirari, quod tantopere miramini, esse a me sanatum paralyticum, veniet tempus, cum non solum paralyticos sanabo, sed omnes etiam suscitabo, qui mortui in sepulchris jacent. Leontius ad id quod supra dictum est refert [1]): *Venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent,* quod ille de Lazari et aliorum, quos Christus, dum in hac esset vita, suscitavit resurrectione interpretatnr. Sensum igitur esse: Nolite mirari, quod dixerim me paucos quosdam suscitaturum esse. Veniet enim tempus, cum non paucos, sed omnes omnino mortuos suscitabo. Augustinus ad id, quod dixerat versu praecedenti: *Et potestatem dedit ei etiam judicium facere:* quasi dicat, nolite mirari, quod dixerim datam mihi potestatem exercendi judicii, plus enim est solo verbo omnes mortuos suscitare: atqui id ipsum facturus sum. Hoc probo, quia ipsum filum orationis eum sensum prae se fert, et nihil repugnat.

Quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei. Monet Augustinus, non esse additum hoc loco: *Et nunc est,* sicut supra [2]), quia illic agebatur de resurrectione privata quorumdam, quos paulo post suscitaturus erat; hic de communi omnium hominum, cujus nondum tempus advenerat. Sed eo loco probavimus, etiam illic de generali mortuorum resurrectione locutum fuisse Christum. Itaque potius existimo, aut idem hic a Christo dictum esse, sed ab Evangelista, ut alia multa, praetermissum, aut Christum, si non dixit, intelligi voluisse, sicut paulo ante dictum fuerat. Solemus enim, cum eamdem sententiam modico intervallo repetimus, aliquid, ne omnia prorsus cum fastidio iteremus, praeterire. Aptius mihi videntur Leontius et Euthymius observasse, hac periphrasi: *omnes qui in monumentis sunt*, mortuos omnes, etiamsi in monumentis non sunt, significari, quia plerique in sepulchris esse solent. Multos enim a bestiis devoratos, multos igne consumptos, multos alios caruisse sepultura, sed nimirum ex majore parte totum intelligi. Invenio in Graeca Catena propositam hic nomine Chrysostomi quaestionem, quid causae fuerit, quamobrem hoc loco Christus tam multa de resurrectione, de judicio, deque data sibi a Patre potestate disseruerit. Respondet haec fuisse Judaeis omnium creditu difficillima, quae

---

[1]) Vers. 25. [2]) Vers. 25.

qui credidisset, nihil non esset crediturus. Caetera, quae pertinere ad hunc locum poterant, supra [1]) exposuimus.

29. *Et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Non duas resurrectiones, sed duos resurrectionis exitus facit. Omnes enim resurgent, sed alii ad vitam aeternam, quae resurrectio vitae vocatur; alii ad condemnationem sempiternam, quae dicitur resurrectio judicii, id est, condemnationis. Perversa est Calvinianorum in hunc locum interpretatio, Christum non significare bona opera causam esse vitae aeternae, sed tantum praedestinatos a reprobis ex operibus tanquam ex fructibus arbores distinguere: solam enim fidem causam salutis esse. At hic non solum de sola fide, quam nunquam illi probare potuerunt, sed ne de ipsa quidem fide literam ullam legimus. Cujus ergo insaniae est, fidei, de qua Christus nihil dicit, salutem tribuere; bonis vero operibus, quibus ille salutem tribuit, salutem auferre? Refutavimus eam haeresim et similem interpretionem illorum apud Matthaeum [2]). Sed videamus, num ex hoc ipso loco possit refutari.

Primum quis credat Christum praedestinatos a reprobis distinguere voluisse? Quid enim nostra intererat, ut eos internosceremus? Deinde si id facere voluisset, non bene ex operibus distinxisset, nec enim opera bona certa sunt signa praedestinationis, cum tam multi praesertim infantes sine ullis bonis operibus salvi fiunt. Deinde quis non videt rationem ipsam postulare, ut, ubi de resurrectione et supremo judicio agebatur, non signum proponeretur, sed vera redderetur causa, quamobrem alii ad vitam aeternam, alii ad judicium sempiternum resurrecturi essent? Neque dubium est, quin eodem modo hoc loco de bonis operibus loquatur, quo apud Matthaeum [3]), at illic bona opera causam salutis facit: *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare.* Nam eorum, ut eum locum depravent, commenta illic refutavimus. Denique non dubium, quin eodem contextu, eodem tenore, eodem sensu de bonis et malis operibus agat. Mala autem opera profecto significat causam fore, ut quidam procedant *in resurrectionem judicii*, ergo e contrario significat bona opera fore causam, ut alii procedant *in resurrectionem vitae.* Quanto melius Ammonius et Theophylact. colligunt ex hoc loco, solam fidem ad salutem satis non esse. Theophylactus omnium versatur manibus; Ammonii, quia in solis manuscriptis Graecorum Catenis citatus reperitur, verba recitabo: *ὥστε οὐκ ἀρκέσει πίστις μόνη σῶσαι, εἰ μὴ καὶ ἔργα τίς ἔχει ἀγαθὰ. δι' ἀμφοτέρων οὖν τοῦ τε φόβου καὶ τῆς τιμῆς προτρέπεται εἰς σωτηρίαν τὸν ἄνθρωπον*, id est: *Quare ad salutem consequendam fides sola non sufficiet, nisi quis operibus bonis praeditus sit. Itaque ex his duobus, timore videlicet et honore, homines ad salutem adhortatur.*

---

[1]) Vers. 25. [2]) Cap. 25, 35. [3]) Cap. 25, 35.

30. *Non possum ego a me ipso facere quicquam.* Quia judicandi potestatem sibi a Patre datam fuisse dixerat, docet non posse male se judicare, ne quis forte existimaret perversum futurum esse judicium ipsius, cum homo esset, *et omnis homo mendax* [1]). Eam suspicionem removet: nam quamvis homo quidem sit, tamen errare in judicando non posse, cum nihil faciat nisi ex Patris judicio atque voluntate. Ad eundem ferme modum Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus, assuetos fuisse Judaeos frequenter audire Deum futurum judicem: *Quoniam Deus*, inquit, *judex est* [2]), et infra [3]), et: *exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus* [4]), et: *judicare populum tuum in justitia* [5]), et: *exurge, Deus, judica causam tuam* [6]), et: *surge Deus, judicare terram* [7]). Ergo ne offenderentur, quod Christus, cum homo esset, diceret se judicaturum omnes homines esse, docet se id non sua, id est, non humana: sed Patris, id est, divina auctoritate facturum esse. Eodem redit, quod Augustinus [8]) ait: *Quia*, inquit, *dicturi illi erant, si tu judicabis, et Pater non judicabit, quia omne judicium dedit Filio, non ergo secundum Patrem judicabis, adjecit: Non possum ego a me ipso facere quicquam; sed sicut audio, judico; et judicium meum justum est.* Quomodo dicat se non posse ex se facere quicquam, supra [9]) disseruimus.

Sicut audio, judico, et judicium meum justum est. Particula *et* pro *itaque* posita videtur, quod Hebraice frequens est. Ex eo enim, quod non pro suo, id est, humano judicat arbitrio, sed prout audit a Patre, qui errare judicando non potest, colligit se errare non posse, sed recte semper judicare. Supra [10]) dixerat *nihil se facere, nisi quod videret Patrem facientem*, hic dicit, nihil se judicare, nisi quod audiret a Patre. Idem utrumque significat, nihil se neque judicare, nec aliud quidpiam facere, nisi quod sciat consentaneum esse Patris judicio atque voluntati. Sed illic videndi, hic audiendi verbo usus est, quia illic de faciendo agebat, hic de judicando. Et solent, qui ex alterius praescripto agunt, in eum quasi in exemplar intueri; qui autem judicant ex alterius voluntate, auscultare quid ille et quomodo judicandum esse dicat.

Quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me. Confirmatio est superioris rationis, qua probavit se recte judicare: quia non ex se, sed ex Patris voluntate judicat. Idem nunc aliis verbis dicit se non quaerere voluntatem suam, sed voluntatem Patris. Una enim res maxime omnium errandi causa est, quod suam quisque sequatur voluntatem pessimum plerumque consiliarium. Memini elegantem Oratoris [11]) Graeci sententiam: *ῥᾶστον ἁπάντων αὑτὸν ἐξαπατῆσαι, ὃ γὰρ βούλε-*

---

[1]) Psalm. 115, 2. [2]) Psalm. 49, 6. [3]) Psalm. 74, 8. [4]) Psalm. 67. 2. [5]) Psalm. 71, 2. [6]) Psalm. 73, 22. [7]) Psalm. 81, 8. [8]) Tract. 19. [9]) Vers. 19. [10]) Vers. 19. [11]) Demosth. Olynth. 3.

ται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἴεται, id est, *facillimum omnium est seipsum decipere, unusquisque enim id quod vult, etiam id facile credit. Filius unicus*, inquit Augustinus[1]), *dicit: non quaero voluntatem meam, et homines volunt facere voluntatem suam?* De humana Christus loquitur voluntate, quae quatenus humana quidem erat, poterat a divina dissidere voluntate, quatenus autem ejus erat hominis, qui idem Deus erat, minime poterat. Potuit dicere, sed voluntatem Patris, maluit dicere, *ejus, qui misit me*, quia etsi idem est, tamen hoc est magis emphaticum: explicat enim tacite causam, cur ex ejus voluntate judicare debeat, non solum quia Pater est, sed quia se ad hoc ipsum miserat, ut judicaret.

31. *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.* Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylact. et Euthym. existimant hoc Christum non ex sua, sed ex Judaeorum opinione dicere, tanquam diceret: Quia ego de me ipso testimonium perhibui, existimabitis testimonium meum non esse verum. At non ita est. Atque ad hunc modum eam tollunt repugnantiam, quae inter hunc et alios nonnullos locos videtur esse, in quibus dicit Christus, etiam si ipse de se testimonium perhibeat, suum testimonium verum esse, ut infra[2]). Probabilis sententia. Beda et Alcuinus ex sua opinione Christum loqui putant, sed tanquam hominem, non tanquam Deum, ut si dicat: meum quidem de me ipso testimonium, si ut testimonium solius hominis, ut esse videtur, consideretur, non erit verum, at si consideretur ut testimonium Dei, verum utique erit.

Ego modum illum loquendi proverbialem fuisse arbitror. Quod vel ex eo perspici potest, quod eo Christus tamquam ex vulgari sermone sumpto frequenter utatur. Objiciunt illi Judaei[3]): *Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum:* eodem usi proverbio. Necesse erat, quia accusabatur, ut se defenderet. Respondet ergo[4]): *Etsi ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum.* Hoc loco non accusatus, sed sponte dicit se juxta vulgare proverbium nolle de se ipso testimonium perhibere, quia testimonium suum non erit verum: non quod re ipsa verum non esset, sed quod pro vero habendum non erat, ut vulgari proverbio dicebatur. Perinde ergo est, ac si dicat, nolo mihi de me testificanti quisquam credat, ne id contra vulgare proverbium postulare videar, credat Joanni, credat Patri, qui majus, quam ego de me ipso testimonium reddiderunt. Loquitur igitur et ex concessione et ex hypothesi, et ex sensu proverbii, id est, communi hominum opinione. Ex concessione, quia, cum suo jure postulare posset, ut sibi soli de se testanti crederetur, de suo remittit jure, et ἐκ τοῦ περισσοτέρου, id est, *ex abundanti* non vult, ut sibi credatur. Ex hypothesi, quia idem est, ac si dicat: Nolo ego de me ipso testimonium perhi-

[1]) Tract. 22. [2]) Cap. 8, 14. [3]) Cap. 8, 13. [4]) Vers. 14.

bere, quia si perhibuero, videbitur non esse verum. At jam de se ipse dixerat testimonium, jam se Filium Dei appellaverat, jam dixerat se suscitaturum mortuos, hominesque judicaturum, quo nullum de ipso majus testimonium dici poterat. Verum quidem hoc est, sed haec alia est figura, aliusque rhetoricus color. Postquam enim dixerat ipse de se testimonium, dicit se nolle dicere, ne suspectum habeatur, malle, ut aliis credatur testibus. In hanc sententiam videtur Cyprianus intellexisse [1]).

32. *Alius est qui testimonium perhibet de me, et scio quia verum est testimonium ejus, quod perhibet de me.* Hunc alium Cyrillus, Beda, Rupertus Patrem intelligunt, de quo dixit [2]): *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me.* Melius Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius intelligunt Joannem, quia de Joanne statim sequitur: *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati.* Mihi et Pater, et Joannes, et Moses, prophetaeque omnes videntur intelligi, sed singularem numerum pro plurali posuit. Non credo tamen, quod malus quidam dicit interpres, ἐμφατικῶς dictum esse, *alius est*, quasi dicat longe alius est, longe major est, quam me vos esse putatis, qui testimonium de me perhibet. Semper enim intuendum diligenter est, quid agatur. Non agebatur de qualitate, sed de numero testium. Quod autem dicit: *et scio, quia verum est testimonium ejus*, eo, ut mihi videtur, pertinet, ut indicet se ne aliorum quidem de se testimonio credi voliturum fuisse, nisi certo sciret verum esse. Modestiae incredibilis hoc est, qua quo magis moderatur orationem suam, digniorem fide facit.

33. *Vos misistis ad Joannem.* Multiplicem habet emphasim. Primum convincit eos proprio ipsorum teste: quasi dicat, nolo ego meo de me ipso uti testimonio, vestro utar teste, quem eo ipso, quod produxistis, et non solum testem, sed judicem etiam quodammodo fecistis, dignum fide judicastis. Atqui ille ipse constitutus in hac eamdem causa a vobis judex, sententiam secundum me pronunciavit. Hoc sensu Chrysostomus et Euthymius. Deinde quod dicit, *misistis*, indicat, ut Cyrillus inquit, Joannem non sua sponte, quod suspectum esse solet, sese obtulisse, ut testimonium de Christo diceret, sed rogatum dixisse. Praeterea non de Christo, sed de seipso rogatum, ut Chrysostomus observat. Non enim Judaei legatos ad eum miserant, ut de Christo, sed de ipsomet interrogarent, num esset Christus, ut [3]) manifestum est. Itaque si vere Joannes potuisset eam dignitatem a Christo tollere, et sibi populi praejudiciis oblatam attribuere, facturum fuisse, et tamen in propria causa, in qua pro se, si potuisset, judicaturus erat, contra se pro Christo judicasse.

Denique quod ait *ad Joannem*, vim etiam habet. Is nimirum Joannes erat, quem illi putabant esse Christum, qui si eam meruit opinionem, ut Christus esse putaretur, multo magis me-

[1]) Epist. 10. lib. 4. [2]) Vers. 37. [3]) Joan. 1, 19. Luc. 3, 15.

rebatur, ut crederetur sibi dicenti non se, sed Jesum esse Christum. Quod sequitur: *Et testimonium perhibuit veritati*, Ammonius et Cyrillus sic interpretantur, testimonium mihi perhibuit, se etenim ipsum veritatem appellasse, ut alio quodam loco [1]): *Ego sum via, et veritas, et vita.* Sed non video, quid potuerit esse causae, cur potius dixerit, *testimonium perhibuit veritati*, quam testimonium mihi perhibuit, si idem utrumque erat, cum illud et brevius, et clarius, et efficacius esse videretur. Credo ergo veritatem ipsam causae aequitatem appellari, ideoque non dixisse Christum, testimonium mihi perhibuit, sed *testimonium perhibuit veritati*, ut ostenderet, nihil Joannem gratiae tribuisse, sed quod dixit testimonium, ipsa coactum veritate et aequitate causae dixisse.

34. *Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed haec dico, ut vos salvi sitis.* Chrysost., Leontius, Rupertus, Euthym. existimant sensum esse, ego humano testimonio non indigeo. Non ut indicet Joannis testimonium humanum fuisse, divinum enim fuisse constat, quamvis per hominem pronunciatum. Nam et Joannem eam ob causam missum *a Deo, ut testimonium perhiberet de lumine* [2]), et diserte testatum esse [3]): *Ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: super quem videris spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.* Propterea non dixit, inquit Rupertus, Ego testimonium per hominem, sed ab homine testimonium non accipio. At Christus de Joannis loquitur testimonio, quale ille perhibuerat, id est, non ex se, sed ex Deo; atque id ipsum Christus dicit se non accipere. Cyrillus per comparationem hoc dictum putat, non quod Joannis non acciperet testimonium, sed quod majus testimonium, quam Joannis haberet, ut dicit infra [4]): *Ego autem habeo testimonium majus Joanne.* Itaque utitur eodem colore, quo supra [5]) usum diximus: postquam Joannis produxit testimonium, dicit se eo uti nolle, aliud majus habere.

Ego hoc sensu interpretor, quem et Leontius et Theophylactus indicarunt, quod Joannis testimonium produxerim, non propterea feci, quod indigeam hominum, aut Dei etiam per homines exhibito testimonio. Deus enim cum sim, et ipse per me edendis miraculis quis sim, declarare possim, non indigeo testimonio cujusquam. Usus tamen sum Joannis testimonio, non propter me, sed propter vos: ut qui mihi etiam miracula facienti non creditis, Joanni, quem vos judicem constituistis testimonium de me dicenti credentes salvi sitis. Sicut cum vox de coelo intonuisset: *Et clarificavi, et iterum clarificabo*, dixit: *Non propter me haec vox venit, sed propter vos* [6]).

35. *Ille erat lucerna ardens et lucens, vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.* Cyrillus ideo hoc a Christo adjectum

---

1) Inf. 14, 6. 2) Cap. 1, 6. 3) Cap. 1, 33. 4) Vers. 36. 5) Vers. 31. 6) Cap. 12, 29. 30.

putat, quia cum paulo ante dixisset: *Ego hon ab homine testimonium accipio*, Joannis testimonium contempsisse videri poterat, ideo eum nunc comparatione lucernae commendare. Aliquanto aliter Chrysostomus [1]): *Ne dicerent*, inquit, *quid ad nos, si ille testimonium perhibuit, id non recepimus, recepisse ostendit.* Itaque Chrysostomus haec verba non cum iis, quae proxime praecessere, sed cum illis [2]) conjungit: *Vos misistis ad Joannem, et ille testimonium perhibuit veritati.*

Mihi hoc sensu adjectum videtur: dixerat se Joannis testimonio usum esse, non quod ipse indigeret, sed ut illi salvi essent, addit ejus testimonio, si ei credere voluissent, salvos fieri potuisse. Etenim ardentem et claram fuisse lucernam, quae Christum salutis viam ostenderet. At eos inconstantes et leves fuisse, qui non nisi ad horam ea lucerna exultaverint.

Quod ergo graves etiam auctores dicunt Ammonius, Leontius, Cyrillus, Theophylactus, Rupertus, Euthymius et Ambrosius [3]), ideo vocatum Joannem lucernam, quia non ex se, sed ex Christo lumen habebat, et quia apparente Christo quasi sole justitiae est obscuratus, quod utrumque proprium lucernae est, etsi res quidem ipsa per se vera est, illum non ex se, sed ex Christo lumen habuisse: tamen non videtur ea fuisse cause, quamobrem lucernam potius hoc loco, quam alio aliquo nomine Christus eum appellaverit, nec enim id agebat, ut ejus extenuaret testimonium, sed ut commendaret. Extenuasset autem, si propterea lucernam vocavisset, quia non ex sese lumen haberet, quia non nisi absente sole luceret, quia parva, quia subobscura esset. Lucernam igitur nominavit, contraria potius ratione, ut indicaret, quamvis homo esset, lucernam tamen fuisse, qua si usi Judaei essent, facile salutis viam cognoscere potuissent, ut Tertullianus [4]) videtur intellexisse.

Eademque de causa epithetum illud additum puto, *ardens et lucens*, id est, non qualiscumque lucerna erat, sed clara, lucens, illustris, quae ad commonstrandum salutis auctorem satis esset. Idem ergo est, *ardens* et *lucens*, sed repetita sententia majorem habet emphasim. Nam quod quidam subtiliter distinguunt, nescio, an aliquod faciant operae pretium. Si quid discriminis velim ponere, Gregorium [5]) et Rupertum [6]) sequi malim, quia si minus fortasse proprie, moraliter tamen certe et utiliter interpretantur. *Ardens*, inquit Gregorius, *per coeleste desiderium, lucens per verbum. Ut ergo servetur veritas praedicandi, teneatur necesse est, altitudo vivendi.* Vel, ut Rupertus ait, *ardens intrinsecus testificandae veritatis amore: lucens extrinsecus verbo et opere.* Quomodo Christus Joannem lucernam fuisse dicat, cum hic idem Evangelista [7]) dixerit: *Non erat ille lux*, illic declaravimus.

---

[1]) Hom. 39. [2]) Vers. 33. [3]) Serm. 14. in Psalm. 118. [4]) In lib. cont. Judaeos. [5]) Homil. in Ezech. 11. [6]) In com. ad hunc locum. [7]) Cap. 1, 8.

Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. Id est, principio magno in pretio eum, ejusque testimonium habuistis, usque adeo, ut ipsum Christum esse putaretis, postea vero, cum maxime illi credere oportebat, cum de me testificatus est, cum me demonstravit, minime credidistis. Hoc est *ad horam*, id est, ad modicum tempus. Quo verbo eorum inconstantiam et levitatem notat, quod in ea opinione, quam de Joanne initio conceperant, non perseveraverint. Si enim perseverassent, credidissent ejus de Christo testimonio et ad ipsum venissent Christum, salutemque ab eo habuissent. In hanc sententiam Leontius, Chrysostomus, Cyrillus, Theophyl. et Euthym. edisserunt. Beda, Rupertus et quidam alii sic: *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus*, id est, haesistis in gloria ejus temporali, quod Prophetam in populo haberetis, gloriam vero illam veram et sempiternam, quam ille praemonstrabat, ad quam homines inducebat, neglexistis. Illud primum probabilius.

Dignum vero quaestione est, cur his Christus verbis usus sit, *in luce exultare*. *In luce* quidem dixit, quia lucernam eum ardentem, lucentemque appellaverat. Lucernam vero appellavit, quia id agebat, ut doceret, satis superque ab eo salutis viam fuisse demonstratam, quod proprium lucernae est. Solemus enim in tenebris, ut viam videamus, ardentem praeferre facem. *Lucerna*, inquit ille, *pedibus meis verbum tuum*, *et lumen semitis meis* [1]). *Exultare* autem dixit potius, quam recipere, aut aliquid ejusmodi, ut affectum et vehemens studium exprimeret. Consuevimus cum in tenebris sumus, et lux aliqua nobis effulget, non quoquo modo gaudere, sed gestire, efferri, exultare gaudio. Hoc eos fecisse dicit, amplificatque eorum in principio studium et ardorem, quo majori reprehensione digni esse intelligantur, quod tam brevi tempore refrixerint.

Accidit saepe hoc in hominum moribus, ut qui majore primum ardore ad religionem, pietatemque animum adjiciunt, ii citius in contrarium resiliant, *conversi*, ut ait David [2]), *in arcum pravum*, id est, fallacem atque dolosum, qui cum maxime tensus fuerit, subito retenditur. Inconstantis ingenii indicium est, in partes contrarias vehementem esse, itaque est natura comparatum, ut diuturnum esse non possit, quidquid consuetum modum excedit.

36. *Ego autem habeo testimonium majus Joanne.* Majus Joannis testimonio, quem sensum magis Graeca, quam Latina patiuntur: *ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου*, *ego autem habeo testimonium majus Joannis*, subaudi testimonio. Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus haec cum superiore versu conjungunt, quasi dicat, magnum quidem Joannis fuit testimonium, *erat lucerna ardens et lucens*, sed majus mihi testimonium opera mea praebent. Si illi de me testificanti non credidistis, operibus saltem meis credite. Possunt et ad superiora [3]) referri: *Ego autem*

---

[1]) Psalm. 118, 105. [2]) Psalm. 77, 57. [3]) Vers. 34.

non ab homine testimonium accipio, confirmat enim se ab homine testimonium non accipere, quia majus humano habet testimonium.

Opera enim, quae dedit Pater, ut perficiam ea, ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. Videndum, quomodo opera, quae Christus faciebat, majus de ipso testimonium, quam Joannes perhibebant, ut his verbis ipse significat. Chrysostomus et Euthymius indicant, propterea operum, quam Joannis majus fuisse testimonium, quia Joannes, cum homo esset, videri poterat gratiae potius rationem habere, quam veritatis, quod de operibus dici non poterat, quae nemo, nisi accepta a Deo potestate, poterat facere. Recte enim Nicodemus dicebat: *Rabbi scimus, quia a Deo venisti magister: nemo enim potest facere haec signa, quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo*[1]). Et caecus ille[2]): *A saeculo non est auditum, quia aperuit quis oculos caeci nati. Nisi hic homo esset a Deo, non poterat facere quicquam.* At et falsi Prophetae aut eadem aut similia opera facere possunt, ut ipse testatur Christus[3]), et Paulus[4]), et Joannes[5]). Verum, sed quid intersit, apud Matthaeum disputavimus. Quaeri etiam merito potest, cur non dixerit: *Opera*, quae ego facio, sed *quae dedit Pater, ut perficiam ea.* Solutionem Theophylactus indicat. Accusatus fuerat a Judaeis Christus, quod sabbato jussisset paralyticum grabatum tollere[6]). Voluit igitur ostendere, nihil se facere, nisi auctore Patre, quodque ab eo sibi non solum permissum, sed etiam praescriptum atque praeceptum esset. Hoc est, *quae dedit Pater, ut perficiam ea.* Loquitur enim ut homo, quemadmodum Cyrillus monet: ut homo autem praeceptum a Patre accipiebat.

Aut, cum dicit, *quae dedit Pater*, non significat praeceptum, sed consensum, et, ut ita dicam, cooperationem Patris. Quemadmodum cum dicitur Pater eum misisse, non significatur praecepisse illi, ut homo fieret, sicut pater homo homini filio praecipere solet, sed factum fuisse hominem, Patre, qui genuerat volente, et simul cum illo decernente. Hac ratione etiam tanquam Deus hoc loco potest loqui, sed illud verius. Quod addit, *ipsa opera, quae ego facio*, etsi nihil aliud, quam Hebraica repetitio videri potest, tamen suam habet epitasim, non verba, non voces, non homines, sed *ipsa*, inquam, *opera*, non quae pro me alius, sed quae ego ipse facio, testes mihi sunt.

Quaerunt Leontius, Chrysostomus et Euthymius, quam ob causam non dixerit, testimonium perhibent de me, quia Deus sum, aut quia Patri sum aequalis, cum id ipsum opera testarentur. Respondent quaestionem fuisse, num a Patre missus esset, et ea quae faciebat, auctoritate Patris faceret. Ideo hoc unum, de quo disputabatur, concludere voluisse, quod si illi credidissent, facile essent et illud credituri, aequalem esse Pa-

---

[1]) Joan. 3, 2. [2]) Cap. 9, 32. 33. [3]) Matth. 24, 24. Marc. 13, 22. [4]) 2 Thess. 2, 9. [5]) Apoc. 13, 13. [6]) Vers. 10. et 11.

tri. Quamquam, ut Cyrillus putabat, hoc ipsum concludit, cum enim Deum Patrem suum vocat, satis docet se illi aequalem esse.

37. *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me.* Chrysostomus et Rupertus de testimonio illo Patris, quod, voce de coelo delapsa, exhibitum fuerat, interpretantur. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* [1]). Sed hoc non convenit iis, quae statim sequuntur, *neque umquam ejus vocem audistis.* Nam illam quidem vocem omnes, qui aderant, audiverant, et paulo post docebimus, non posse hoc de illo intelligi testimonio. Minus etiam de voce illa Patris in Transfiguratione edita [2]), de qua alii hoc intelligunt. Cyrill., Theophyl., Beda et Euthym. de lege et Prophetis interpretantur, in quibus Pater loquens saepe se missurum testabatur filium. Confirmat hanc explicationem quod sequitur [3]): *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illae sunt, quae testimonium perhibent de me.* Probabile hoc est, sed videtur Christus opera ipsa, quae faciebat, testimonium Patris appellare, quia auctore faciebat Patre et quod ipse faciebat, Pater faciebat, ut operibus ipsis declararet, Christum Filium esse suum. Hoc enim est, quod aliis locis dici solet. Filium suum clarificare, id est, factis miraculis adeo clarum reddere, ut facile appareat Filium esse Dei [4]). Quod ergo postea dicit: *Scrutamini Scripturas*, diversum est testimonium.

Neque vocem ejus umquam audistis, neque speciem ejus vidistis. Primo loco videndum, quomodo haec tam generalis sententia intelligitur. Ac de specie quidem et figura Dei, quam numquam ab illis visam dicit, haud difficilis est quaestio. Nam etsi multi vidisse dicuntur Deum, nemo tamen ullam in eo veram corporis imaginem vidit: cum expers omnino sit corporis, ut supra [5]) disseruimus. *Non vidistis*, inquit, *aliquam similitudinem in die, qua locutus est vobis Dominus in Horeb, de medio ignis* [6]). De voce dubitatur, quia saepe alibi Judaei vocem Dei dicuntur audisse [7]). Recte Chrysostomus, Leontius, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et Rupertus haec explicant, audivisse quidem Judaeos aliquando Dei vocem, sed quemadmodum figura illa, quam videbant, qui Deum videre dicebantur, vera Dei figura non erat, ita illam, quam audiebant, veram Dei non fuisse vocem, sed vocem Dei dictam esse, quia ex aëre, aliave re aliqua corporea a Deo formabatur. Deum enim, sicut os et linguam naturalia vocis instrumenta non habet, ita naturalem vocem non habere. Major quaestio, quorsum haec dicta sint.

Omnes fere interpretes Chrysostomus, Leontius, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius existimant, propterea hoc Christum dixisse, quia sciebat gloriari solere Judaeos, quod Deum sibi

[1]) Matth. 3, 17. [2]) Matth. 17, 5. [3]) Vers. 39. [4]) Cap. 12, 23. 29. et 13, 31. [5]) Cap. 1, 18. [6]) Deut. 4, 15. [7]) Deut. 4, 12.

loquentem audissent, quod Deus cum Mose locutus esset, quemadmodum alio loco dicunt: *Nos scimus, quia Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus, unde sit* [1]). Docet ergo eos numquam veram Dei vocem audivisse, numquam veram speciem perspexisse, ideoque non debere ea re confidere, sed sibi credere. Rupertus alio exponit sensu, ille, cujus nec vocem audistis umquam, nec speciem vidistis, id est, verus ille Deus, qui nec videri oculis corporis, nec audiri auribus potest, testimonium mihi perhibet; itaque testimonium habeo majus, quam Joannis. Quidam putant hac phrasi nec vocem, nec speciem significari; sed hunc tantum esse sensum, eos familiares non esse Deo. Solere enim familiaritatem visu et auditu contrahi, ideoque eos duos potissimum sensus, et quae illis respondent objecta, speciem et vocem, nominasse. Si nullam his meliorem interpretationem invenirem, primam eligerem. Videant tamen qui me doctiores sunt, an non haec sit probabilior.

Ut quoniam Christus modo dixerat Patrem sibi non verbis, sed operibus ipsis atque miraculis testimonium perhibere, quia poterant illi causari, id genus testimonii veluti mortuum et mutum esse: velle se expressum Dei ore audire testimonium, dicat, expectandum illis aliud testimonium non esse, quod ipsis visus atque auditus Pater afferat; Patrem enim neque audiri, neque videri posse, opera ejus esse colorem, ejus voces, quibus videatur et quibus audiatur. *Coeli*, inquit, *enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum* [2]). Credant igitur operibus. Certe haec interpretatio cum illa superiore convenit, qua paulo ante docuimus, miracula, quae Christus faciebat, Patris testimonium appellari.

38. *Et verbum ejus non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.* Sermonem aut *λόγον verbum* Chrysostom., Theophylact. et Euthymius Scripturas interpretantur, et *τὸν λόγον verbum*, aut *sermonem*, *ἀπὸ τῆς φωνῆς*, *a voce* ita distinguunt, ut vox sit, quae a Deo ipso proprio ore pronuntiatur, quae quia pronuntiari non potest, audiri etiam non potest, *verbum* autem, aut sermo, quidquid a Deo per prophetas dictum est, qualis omnis est Scriptura sacra. Ergo sensum esse, non solum vocem Dei, quod fieri non poterat, eos non audivisse, sed ne verbum quidem ejus, quod in Scripturis saepe legerant, saepe audierant, in animis suis insculptum retinere. Hoc est, *in vobis manens.* Enimvero si verbum Dei, quod in sacris legebatur literis retinuissent, credidissent in Christum, illic eum viderent, illic audirent, omnia enim Christum sonare, quae a Mose caeterisque Prophetis scripta sunt. Probabilis sensus. Nec multum ab eo Rupertus abest, abest tamen aliquantulum, vocem quidem Dei non audivisse, verbum autem audivisse, ita tamen audivisse, ut in auribus et in ore illud haberent, in intimis animis alte fi-

[1]) Cap. 9, 29. [2]) Psalm. 18, 2.

xum non haberent, hoc esse: *Non habetis in vobis manens.* Alii hoc sensu videntur exponere, non solum ejus vocem non audistis, et ejus speciem non vidistis, sed ne idonei quidem estis, ut, cum verbum Dei audieritis, alte illud impressum retineatis, quod ex eo constat, quod in me non creditis, cum tot tamque aperta miracula videatis. Itaque conjunctio illa, *quia*, non tam causam, quam effectum et signum declarat, quem ejus usum alibi quoque observavimus.

39. *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in illis vitam aeternam habere, et illae sunt, quae testimonium perhibent de me.* Quia dixerat supra [1]): *Qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me*, poterant Judaei dicere, inquit Leontius, ubi Pater id de ipso testimonium praebuisset? docet, Patrem de se in Scripturis loqui. Alii aliud hoc testimonium esse putant. Quatuor enim testimoniis usum hic fuisse Christum, Joannis, et tribus aliis majoribus, quam Joannis, operum, quae faciebat, Patris, et Scripturarum. Augustinus autem et Beda, propterea ad Scripturas nunc eos mittere, quia illi propterea ipsi non credebant, sed potius repugnabant, quia existimabant Mosi et Scripturis eum adversari. Quasi dicat, si attente Scripturas legatis et consideretis, reperietis non solum me illis non adversari, sed etiam illas mihi testimonium perhibere, me eum esse, quem illae venturum mundi redemptorem praedicabant. Perstringit oblique eorum ignorantiam et coecitatem, qui cum se in Scripturis valde versatos esse putarent, Christum in illis non viderent. Quemadmodum si homini, cui Cicero, ut impie quidam loquuntur, Deus sit, ejusque lectione magnopere glorietur, Ciceronianum aliquod vocabulum ignoranti dicas, lege tuum Ciceronem, quem tu Deum tuum facis. Similis reprehensio apud Matthaeum [2]): *Non legistis, quid fecerit David, quando esuriit, et qui cum eo erant?* et [3]): *Non legistis, quia, qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos?* et [4]): *Numquam legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* [5])? et [6]): *De resurrectione autem mortuorum non legistis, quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob?* Existimat Cyrillus verbum *ἐρευνᾶτε scrutamini*, non imperandi, sed indicandi modi esse, quod statim sequatur: *Quia vos putatis in illis vitam aeternam habere*, quae verba non videntur posse bene cum imperandi verbo cohaerere. Melius Chrysostomus, Theophylactus, Augustinus, et omnes, opinor, praeter Cyrillum, auctores graves imperandi modo dictum putant. In eo enim vis testimonii et orationis gratia consistit, quod eos Christus ad suas ipsorum Scripturas mittat, in quibus omnem illi gloriam suam collocabant. Quasi dicat, quandoquidem tantum Scripturis tri-

---

[1]) Vers. 37. [2]) Cap. 12, 3. [3]) Matth. 19, 4. [4]) Cap. 21, 16. [5]) Ps. 8, 3. [6]) Cap. 22, 31. 32.

buitis, ut in illis vitam vos aeternam habere existimetis, scrutamini eas: sic omnia bene cohaerent.

Apte adnotarunt Chrys. et Euthym. non dixisse, legite, sed *scrutamini*. Nam legebant illi quidem, sed non scrutabantur, non excutiebant, non enucleabant. Quod ait, *quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere*, non intelligit, eos in Scripturis ipsis vitam aeternam posuisse, sed sine Scripturis neminem vitam aeternam habere posse, quia sine Dei cognitione nemo salvus esse potest, et Dei cognitio vix sine Scripturis parari potest. Sic plerique videntur interpretari, quamquam mihi quidem alius videtur subesse sensus. Apparet enim Christum reprehendendo hoc dicere. Atqui non reprehendisset, quod eo modo in Scripturis vitam aeternam posuissent, alio igitur sensu reprehendit. Hoc, ut arbitror, quod Judaei ita in illis veteribus Scripturis inhaererent, ut nihil, quod in illis esset, abrogandum putarent, et se illarum ceremoniarum observatione vitam aeternam existimarent consecuturos, quod ex tota epistola D. Pauli ad Romanos et ad Galatas intelligitur. Hanc vim habet pronomen illud *vos*, tanquam dicat: Vos quidem ita sentitis, ego, et qui vera sentiunt, non ita sentimus. Et verbum illud δοκεῖτε *putatis*, quasi dicat, vos quidem putatis in ipsis vitam aeternam habituros, sed re ipsa non habebitis: quemadmodum recte Chrysostomus, Leontius, Theophylactus et Euthymius adnotarunt; verbum praesens *habere* pro futuro positum est, habituros esse. Sic cum haereticis agendum, ut Chrysostomus monet. Nam et haeretici quemadmodum Judaei Scripturis valde gloriantur, sed extra Ecclesiam lectitant illi quidem, memoriter recitant, cantillant, sed non scrutantur, et quia Spiritus sancti et Ecclesiae clavem non habent, in veros ejus sensus ingredi non possunt. *Signatus est enim illis liber* [1]). Refellit Irenaeus ex hoc loco Valentinianos, qui alium veteris, alium novi Testamenti faciebant Deum, qui Pater esset Christi [2]). Cum dicit: *Et illae testimonium perhibent de me*, non redundat particula *et*, ut putat Euthymius, sed ponitur pro etenim, ex Hebraeorum idiomate.

40. *Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.* Sensus est, cum existimatis in Scripturis vitam aeternam sitam esse, nescitis, qua in parte sita sit. Putatis enim in litera esse, id est, in ceremoniis et figuris. Atqui non est in litera, sed in spiritu, in sensu, in mysterio. *Litera enim occidit, spiritus autem vivificat* [3]). Spiritus autem et sensus Scripturarum ego ipse sum. Nec enim alio illae omnes figurae, omnesque Scripturae pertinebant, quam ut me venturum demonstrarent, et ad me homines mitterent, si salvi esse vellent. Ego igitur sum vita illa vera et aeterna, quam Scripturae commonstrant, et tamen non vultis ad me venire, ut illam habeatis, in figuris quasi in falsa

---

[1]) Jes. 29, 11. [2]) Lib. 4. cap. 23. [3]) 2 ad Cor. 3, 6.

vitae imagine haerentes. Probat ex hoc loco Theophylactus adversus Manichaeos liberum arbitrium.

41. *Claritatem ab hominibus non accipio.* Existimant Chrysostomus, Leontius, Cyrillus, Theophylactus et Euthymius propterea hoc Christum addidisse, quia cum tot ad probandum auctoritatem suam testimoniis usus esset, suspicari Judaei poterant, id eum fecisse aliqua cupiditate gloriae, eam nunc opinionem removere, non enim ut sibi gloriam apud homines colligat, sed ut ipsos ad Dei claritatem adducat, qua eos carere sciat, se id fecisse. Quemadmodum supra [1]): *Ego ab hominibus testimonium non accipio, sed haec dico, ut vos salvi sitis.* Potest etiam repetitio esse atque conclusio per epiphonema illius sententiae [2]): *Ego autem habeo testimonium majus Joanne.* Id enim cum hactenus, et suorum operum, et Patris, et Scripturarum testimonio probavisset, concludit veluti dicens: Itaque verum est, quod dixi, me testimonium habere majus Joanne, non enim ab hominibus claritatem, id est, *δόξαν gloriam* accipio, hoc est, non indigeo hominum testimonio, ut mihi gloriam comparem, cum tanto majora habeam.

42. *Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.* Chrysostomus, Leontius, Theophylactus et Euthymius hoc sensu exponunt: Vos videri vultis propterea mihi repugnare, quia Deum diligitis, et ejus gloriae studiosi estis: atqui ego scio vos Deum non diligere. Si enim diligeretis eum, reciperetis me, quem ille misit. Sicut dicit infra [3]): *Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi.* Cyrillus vero: ego claritatem ab hominibus non accipio, sed propterea haec adduxi testimonia, ut ostenderem vos caritatem Dei non habere. Quod minus probabile, quam primum est. Potest et hic esse sensus: Ego quidem me Servatorem esse mundi non humanis, quibus haudquaquam indigeo, sed divinis probavi testimoniis, scio tamen apud vos ne divina quidem testimonia valitura, quia dilectionem Dei non habetis, quam si haberetis, plus ejus tribueretis testimoniis.

43. *Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me, si alius venerit in nomine suo illum accipietis.* Docet in quam absurdos errores labantur ii, qui caritatem et Spiritum Dei in se non habent, quique obstinato contra veritatem animo resistunt. *Eo quod claritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio* [4]). Dicit se, qui in nomine Patris sui, id est, a Patre suo missus venisset, non recepisse. Si quis alius nomine suo, id est, privata auctoritate sua, nec a Deo missus venerit, fore ut ipsum recipiant.

Omnes veteres auctores putant Antichristum notari, quem

---

[1]) Vers. 34. [2]) Vers. 36. [3]) Cap. 8, 42. [4]) 2 Thess. 2, 10. 11.

sint Judaei potissimum recepturi, Irenaeus [1]), Ambrosius [2]), Ruffinus [3]), Chrysostomus, Leontius, Theophylact. et Beda, et Euthymius [4]), et Theodorus Mopsuestiensis, et Apollinarius in Graecorum Catena. Quod autem dicit, *si quis*, non est dubitantis, sed generaliter potius affirmantis, quasi dicat: Quisquis alius nomine suo veniet, eum recipietis, adeo perversi estis judicii. Quare magis convenit, ut non solum de Antichristo, sed de omnibus falsis Prophetis generaliter interpretemur, *qui currebant, cum non mitterentur* [5]). Familiare enim Judaeis erat, eos potius, quam veros recipere Prophetas. Sub Christi tempora nonnullos venisse, qui se Messiam esse mentiti fuerint, partim ex Luca [6]), partim ex Josepho [7]) et ex Eusebio [8]) discimus. Idem Christus monuit [9]). Neque contraria sunt, quae illic et hic dicit, quod illic in nomine Christi, hic proprio ipsorum nomine venturos dicat. Illic enim venire in nomine Christi, est mentiri se Christum esse, et a Deo missum, cum re vera non sit, hic *in nomine suo* venire est, non venire a Deo missum.

44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis?* Gloriam ab invicem accipere, est, gloriam ab hominibus homines, alios ab aliis aucupari atque captare. Quo autem modo ea humanae gloriae cupiditas eos, quo minus crederent, impediret, apte Leontius, Cyrillus et Theophyl. edisserunt, dum principes, sacerdotes et Pharisaei, religiosi et diligentes legis Mosis veterumque traditionum observatores apud populum videri volebant, contra vero populus, dum apud principes sanctitatis opinione gratiam iniret, non solum ad Christum venire noluisse, sed illi etiam et omnibus, quaeque docebat, quaeque faciebat, repugnasse. *Tu*, inquiunt, *ex discipulis ejus sis, nos Mosis discipuli sumus* [10]).

Ponit, inquit Cyrillus, tamquam rem certam, ut revera est, gloriam hominum et gloriam Dei inter se pugnare, neque magis convenire simul posse, quam sapientiam Dei et sapientiam hominum, quarum altera alteri stultitia est [11]). Hoc est, quod ait idem D. Paulus [12]): *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.* Hoc hodie multis haereticis, nonnullis etiam Catholicis accidit. Apud illos multi, ut suam aliis fidem probent, aut ne inconstantiae ac levitatis notam subeant, non solum ad Ecclesiam, unde malo consilio exierunt, redire nolunt, sed crudelissimi etiam in Catholicos sunt, lacerare convitiis Christi Vicarium, ridere sacra, simplicitatem et fidem nostram, stultitiam appellare, ut satis idonei ministri esse videantur: apud hos nonnulli, dum gratiam apud Principes viros quaerunt, Christi servos, repugnante saepe conscientia, persequuntur ac vexant.

---

[1]) Lib. 5. cap. 25. [2]) In Comm. in Psalm. 43. [3]) In expos. symboli. [4]) In Comm. [5]) Jer. 23, 21. [6]) Act. 5, 36. 37. [7]) Lib. 18. Ant. cap. 14. et lib. 2. cap. 2. [8]) Lib. 4. hist. Eccl. cap. 6. [9]) Matth. 24, 5. 23. [10]) Joan. 9, 28. [11]) 1 Cor. 1, 21. 23. et 2, 14. et 3, 19. [12]) Galat. 1, 10.

45. *Nolite putare, quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moses, in quo vos speratis.* Ex iis, quae modo diximus intelligitur, quorsum Christus hoc dixerit. Videri Judaei volebant studio servandae legis Mosis adversari Christo, dixerat eos id, non apud Deum, sed apud homines gloriam captantes, facere, addit nunc fore, ut id in extremo judicio manifestum futurum sit, ubi ille ipse Moses, cujus studio fingebant se cum Christo bellum gerere, accusaturus eos sit, quod ei non crediderint, quem ipse eis demonstraverat. *Prophetam*, inquit, *de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies* [1]), et: *non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat, qui mittendus est* [2]). Omnes etiam caeremoniae, omnes fere historiae, quas Moses scripsit, Christum demonstrabant, illi adeo perverso erant judicio, ut umbris crederent, veritati non crederent. In hunc ferme sensum Chrysost. et Cyrill. exponunt.

Quo autem modo dicat se eos non accusaturum, praesertim cum alio loco dicat: *Qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in coelis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo* [3]), recte quamvis non aperte Cyrill. docet, accusaturum quidem esse Judaeos Christum, nec id eum hoc loco negare voluisse, sed hoc tantum significasse, non opus fore, ut ipse eos accuset, Mosem ipsum, in quo ipsi confiderent, abunde eos accusaturum esse. Aliquanto aliter Euthymius. Etsi id me facere oportebat, minime tamen faciam, qui clemens sum. Beda vero, ideo non accuso, *quia non veni damnare, sed salvare* [4]). At quomodo accusaturus Moses? quia ex ipsius libris in judicio convincentur, Christo, cui credere debebant, non credidisse. *Et libri*, inquit, *aperti sunt, et alius liber apertus est, qui est vitae, et judicati sunt mortui ex iis, quae scripta sunt in libris* [5]). Quod autem addit: *In quo vos speratis*, apte admodum adjectum est, ut testimonii gravitatem augeat, quasi dicat, non ego vos accusabo, cujus testimonium tamquam hominis a vobis offensi, et propriam ulcisci volentis injuriam, suspectum esse posset, accusabit vos Moses, in quo vos spem omnem vestram collocatis, cujus vobis testimonium suspectum esse non potest.

An hoc reprehendendo dicat, quod in Mose spem haberent, non abs re potest dubitari. Leontius quidem valde probabiliter existimat, esse reprehensionem; debuisse enim Mosi quidem credere, sperare autem non in illo, sed in Deo debuisse. Contra vero illi faciebant, Mosi non credebant, et in illo sperabant. Quemadmodum ergo ante eos reprehendens dixit: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere;* ita nunc dicit de Mose: *In quo vos speratis,* ut Euthymius observavit.

---

[1]) Deut. 18, 15. [2]) Gen. 49, 10. [3]) Matth. 10, 32. [4]) Sup. cap. 3, 17. [5]) Apoc. 20, 12.

Unde colligitur, Mosem hoc loco Scripturam Mosis appellari, in qua illi dicuntur spem suam positam habuisse, quia existimabant se ceremoniarum et legalium mandatorum observatione vitam aeternam consecuturos, *quia ex operibus legis*, ut ait D. Paulus, *non justificatur omnis caro coram illo* [1]).

46. *Si enim crederetis Mosi*, *crederetis forsitan et mihi*, *de me enim ille scripsit.* Gr. ἐπιστεύετε ἄν ἐμοί, *crederetis utique mihi.* Nec enim dubitantis hoc loco, sed affirmantis particula est, ut etiam Alcuinus apud D. Thom. adnotavit. Itaque vetustissimi auctores non vertunt, *crederetis forsitan*, sed crederetis mihi, ut alicubi Cyprian. et August. [2]). Itaque quod Rupertus notat, propterea dixisse *forsitan*, ut indicaret tam obstinatos esse, ut etiamsi Mosi crederent, fortasse non essent sibi credituri, locum non habet.

Quaerit Leontius cur, cum de se Mosem scripsisse dixerit, Scripturae locum non indicaverit. Ejus rei tres rationes affert. Prima est, ut eos ad evolvendas, scrutandasque, ut ante dixerat, Scripturas excitaret. Secunda, ut cogerentur ipsum interrogare, ubinam de ipso scripsisset Moses. Tertia, ne si illis dixisset, et adhuc nollent credere, majorem illis poenam accumularet. Potuit aliam fortasse probabiliorem addere, propterea certum locum non designasse, ut indicaret Mosem non uno quidem, aut altero loco, sed ubique de se scripsisse. Omnia enim, ut supra dicebamus, quaeque dicta, quaeque facta, quaeque constituta apud illum commemorantur, aut Christum promittebant, aut venturum significabant.

47. *Si autem illius literis non creditis*, *quomodo verbis meis credetis?* Duplex in his verbis latet antithesis, ex qua Christus a majori ad minus per negationem argumentatur. Altera est inter Christum et Mosem, quorum Moses quidem apud Judaeos maximam, Christus minimam habebat auctoritatem. Altera inter scripta et verba, plus enim scriptis, quam verbis credere solemus, quia magis meditati, atque attenti, magisque vacuo affectibus animo solemus scribere, quam loqui. Si ergo Mosis, cui tantum tribuebant, Scripturis non credebant, quomodo Christi verbis poterant credere, quem legis violatorem, populi seductorem arbitrabantur?

Quaerit Rupertus, qui fieri potuerit, ut in Mose sperarent, et tamen illi non crederent. Respondet his verbis: *Res*, inquit, *nunc exigit illam*, *quae a sanctis Patribus recte perspecta est*, *non praetermittere distinctionem fidei. Audenter dicunt*, *quia sine fide nec infidelis vivit. Nam si infidelem percontari velis*, *quem patrem*, *aut quam matrem habuerit*, *protinus respondet illum*, *atque illam. Quem si statim requiras*, *utrum noverit*, *quando conceptus sit*, *vel quando natus*, *nihil horum se nosse fatebitur*, *et tamen*, *quod non vidit*, *credit. Habent etenim infideles fidem*, *sed utinam in Deum*,

---

[1]) Rom. 3, 20. et ad Gal. 2, 16. [2]) Lib. 16. contra Faust. cap. 26.

quam si haberent, infideles non essent. Cum itaque sit fides, quam infideles quoque habere possunt, optime tenebant, et nunc tenent Judaei, nobiles et sanctos patres se habuisse Abraham, Isaac et Jacob, principes ac duces, Regesque, et Sacerdotes, et turgidam spem magno vento superbiae gestabant, de illorum meritis nimium praesumentes. At vero spem in Deum, vel fidem, per quam Abraham, caeterique patres justificati sunt, illos non habere, vel habuisse, satis usque hodie manifestum est. Brevius erat et clarius, credidisse eos Mosi, quia generaliter credebant omnia, quae ille scripserat, esse vera, non credidisse, quia alio credebant sensu, quam ab eo dicta erant. Nec enim legem illis dederat, ut in lege securi haererent, sed ut per legem ad Christum venirent: illi vero relicto Christo in sola lege sibi placebant.

PROSPECTUS.

Bei **Kirchheim, Schott & Thielmann** in Mainz erscheint und ist in allen Buchhandlungen Deutschlands, Oestreichs und der Schweiz zu haben:

Der Katholik;
eine religiöse Zeitschrift
zur
Belehrung und Warnung.

Redigirt
von
FRANZ SAUSEN.

Christianus mihi nomen,
Catholicus cognomen.
S. Pacianus.

Jahrgang 1844.

Vierundzwanzig halbmonatliche Hefte in groß Quarto, trotz der eingetretenen Erweiterung um den seitherigen billigen Preis von

8 fl. oder 5 Rthlr.

Mit dem eintretenden neuen Jahre halten wir es nicht für unangemessen, einige Worte zur Würdigung unseres Unternehmens vorauszuschicken.

Wie segenreich der „Katholik", eine der ältesten theologischen Zeitschriften, während seines nunmehr dreiundzwanzigjährigen Bestehens gewirkt, welches Verdienst die hochwürdigsten und ehrenwerthen Männer, welche im Laufe der Zeit sich der Redaction unterzogen, sich um die Kirche erworben,

darüber brauchen wir, da es als historische Thatsache feststeht, uns hierorts nicht auszusprechen. Es läßt sich jedoch nicht verkennen, daß die neuere Zeit den eigentlichen Zeitschriften, die in vierteljährigen und monatlichen Heften erscheinen, trotz aller Tüchtigkeit ihrer Leistungen weniger günstig ist, als die frühere. Wenn auch im Augenblicke sich gerade die Thatsachen nicht drängen, so ist ein Monat der Gegenwart doch schon eine lange Zeit, sie will schnelle Berichte über die Ereignisse und Erörterungen von einem bestimmten Standpuncte aus über Alles, was vorgefallen. Diesen Forderungen konnte sich nun auch der „Katholik" nicht entziehen, und allein darin, nur in äußeren Verhältnissen liegt es, daß er mit dem Jahre 1844 als katholische Kirchenzeitung zu erscheinen anfängt. Nur seine Form, nicht die Tendenz erleidet eine Veränderung.

Ueber Alles also, was auf dem weiten Gebiete der katholischen Kirche sich ereignet oder in irgend welcher Beziehung zu derselben steht, seyen es nun uns angehörige Mittheilungen oder officielle Actenstücke, werden wir unsern Lesern berichten, und gebe Gott! daß es nur Edles und Erfreuliches seyn möge. Da der einfache, kahle Bericht allein jedoch nicht hinreicht, sondern eine bestimmte Ansicht und ein begründetes Urtheil Pflicht für Jeden ist, so werden wir die bedeutenderen Zeitfragen vom katholischen Standpunkte aus auch erörtern, und wenn wir auch weit von der Anmaßung entfernt sind, leitende Artikel schreiben zu wollen, wenigstens das Recht in Anspruch nehmen, eine katholische Stimme geltend zu machen, soweit dieses immer in unsern Kräften steht. Ueber diese Erörterungen und Zeitfragen erlauben wir uns jedoch noch zwei Dinge zu bemerken.

Es gibt wenige religiöse Erscheinungen, die nicht irgendwie mit der Politik zusammenhängen, und kein politisches Factum von Bedeutung, das sich nicht in letzter Instanz auf ein religiöses Princip zurückführen ließe. Damit ist uns der Weg, den wir einzuhalten haben, schon vorgezeichnet. Der „Katholik" als Kirchenzeitung wird sich zwar nicht officiell mit Politik befassen, wohl aber alle jene politischen Fragen, die irgend ein kirchliches Interesse berühren, im Lichte der ewigen Wahrheit und Gerechtigkeit zu würdigen versuchen. Vielleicht gelingt es uns dadurch den Mangel katholischer Zeitungen weniger fühlbar zu machen, denn nicht auf die tausend Kleinigkeiten, die der Tag bringt und wieder verschlingt, nicht auf die unzähligen Artikel kommt es an, die wie Ameisen in den politischen Blättern herumwimmeln, sondern auf eine katholische Ansicht über hervortretende Charaktere und Ereignisse, die alle diese Einzelheiten zu einem Bilde verarbeitet uns darstellt. Alle diese Erörterungen werden im Geiste der Kirche, also conservativ gehalten seyn.

Das Zweite ist Folgendes. Täuscht uns nicht Alles, so naht die Zeit heran und ist zum Theile schon da, in welcher der

Staat die seither gegen die Kirche eingehaltene Bahn zu verlassen und ihr die Hand wieder zu reichen sucht. Wir verkennen nun durchaus nicht die hie und da auftauchenden Indicien vom Gegentheile, allein im Allgemeinen glauben wir im Rechte zu seyn und werden daher überall der Versöhnung da ehrlich entgegenkommen, wo sie uns aufrichtig angeboten scheint. Im entgegengesetzten Falle werden wir thun, was in Deutschland eben gethan werden kann, und gelingt es uns nur irgendwo die Ueberzeugung zu wecken, daß die Kirche nicht die Feindin des Staates, sondern seine natürliche wohlmeinendste Freundin sey, daß der gemeinschaftliche Feind, der beide zu verschlingen sucht, sein Lager an einem ganz andern Orte aufgeschlagen hat, so wird vielleicht dieses schon dazu beitragen, der Kirche eine bessere Zukunft anzubahnen.

Was unser Verhältniß zu den von der Kirche abgerissenen Confessionen betrifft, so wollen wir diese ihre eigenen Wege wandeln lassen und haben weder Zeit, noch Lust, noch Raum, einen unfruchtbaren Kampf mit denselben heraufzubeschwören. Allein eben so wenig werden wir den Angriffen derselben aus dem Wege gehen, und uns dabei stets von dem Grundsatze leiten lassen: die reine unverhüllte Darstellung der Wahrheit sey die beste Polemik. Sehr freuen sollte es uns dagegen, wenn wir recht viele katholische Regungen und Lebenskeime aus den akatholischen Confessionen zu melden hätten.

Ist die Zeit uns günstig und bietet sie viele interessante Erscheinungen dar, so wird auch der „Katholik" an Interesse zunehmen. Eines jedoch wird nie aufhören, der Gegenstand unserer theuersten Pflege und Sorgfalt zu seyn, die heilige Angelegenheit der katholischen Missionen. Wir werden daher, um den Gegenstand nicht zu sehr zu zersplittern und dem Leser die Uebersicht zu erleichtern, jede Woche dem „Katholiken" eine eigene, nur der Missionssache gewidmete Beilage unter dem Titel:

Neueste Nachrichten aus den katholischen Missionen

beigeben und gedenken dadurch uns eben so sehr einer Pflicht gegen die Sache als das größere Publikum zu erledigen.

Dieß ist etwa das äußere Gerüst, das wir im Vertrauen auf Gott, von unseren Freunden unterstützt und im Besitze nicht unbedeutender Hülfsmittel mit Ruhe und Würde, mit Ernst und Besonnenheit, auszubauen uns bestreben werden. Was unsere Gesinnung betrifft, so wäre es unpassend, darüber viele Worte zu verlieren. Möge dieselbe sich in dem Blatte selbst bewähren! Vorläufig nur so viel, daß der Nachfolger nie

von dem Wege abweichen wird, den seine würdigen, hochverehrten Vorgänger im „Katholiken" angebahnt haben, und sein Wahlspruch stets der bleiben soll:

> Christianus mihi nomen,
> *Catholicus* cognomen."

Mainz. **Die Redaction.**

Dem Vorstehenden erlauben sich die Unterzeichneten in Bezug auf äussere Ausstattung und Erscheinungsweise das Nachfolgende noch beizufügen:

1) Der „Katholik" erscheint von nun als Tagblatt dreimal wöchentlich einen halben Bogen stark im größten Quartformat.

2) Jeden Sonntag werden die „Neuesten Nachrichten aus den katholischen Missionen" als ständige Beilage beigegeben.

3) Die übrigen Beilagen richten sich nach dem vorhandenen Stoffe. In der Regel wird deren alle vierzehn Tage eine, im Laufe des Monats also zwei erscheinen.

4) Dem „Katholiken" wird jeden Monat ein eigenes Literaturblatt zur Anzeige und Recension neuer, namentlich auf die Zeitereignisse sich beziehender Schriften beigegeben.

5) Die Versendung findet auf dem Wege des Buchhandels alle 14 Tage, in brochirten Heften; mit der Post in einzelnen Nummern statt. Alle Postbestellungen bittet man bei dem zunächstgelegenen Postamte zu machen.

6) Trotz dieser Erweiterung, der schönen Ausstattung und dem Umstande, daß dem „Katholiken" ein ganz neues Blatt: „Die neuesten Nachrichten aus den katholischen Missionen" als Beilage beigegeben wird, bleibt der seitherige geringe Preis von **acht Gulden rheinisch oder fünf Rthlr.** derselbe.

7) Alle Zusendungen bittet man an „die Redaction des Katholiken" entweder direct, oder durch die Verlagshandlung, **beide in Mainz** zu machen.

Wir benutzen diese Gelegenheit, unser ausgezeichnetes **katholisches Volksblatt**, das sich fortwährend steigender Theilnahme erfreut, in Erinnerung zu bringen:

Katholische Sonntagsblätter

zur

Belehrung und Erbauung.

Im Vereine mit der Geistlichkeit der Diöcesen Fulda, Limburg, Mainz und Speier herausgegeben

von **H. Himioben**,

Pfarrer zu St. Christoph in Mainz.

Die **katholischen Sonntagsblätter** erscheinen wöchentlich einmal in Quartformat, **einen ganzen** enggedruckten **Bogen stark**. Unter welchen Bedingungen sie von uns selbst bezogen werden können ist bekannt. Auf dem Wege des Buchhandels, und in dem Großherzogthume Hessen, dem Herzogthume Nassau und der freien Stadt Frankfurt auch durch die Post kosten sie jährlich 3 fl. oder 1 Rthlr. 18 ggr. In letzterem Falle sind jedoch die Localpostämter anzuweisen, ihre Bestellungen nur bei dem Gr. Oberpostamte **in Mainz** zu machen. **Die Verlagshandlung bittet, ihr die Bestellungen für das nächste Jahr möglichst bald zukommen zu lassen.**

Mainz, im Dezember 1843.

Kirchheim, Schott & Thielmann.